WOJNA NA UKRAINIE
ROSYJSKI IMPERIALIZM
A UKRAIŃSKA NIEPODLEGŁOŚĆ

Analizy – refleksje – kalendarium

Chwała Bohaterom!

WOJNA NA UKRAINIE

ROSYJSKI IMPERIALIZM A NIEPODLEGŁOŚĆ UKRAINY

Pamięci tych Polaków, którzy w latach 2022–2024 oddali życie walcząc o niepodległą Ukrainę i wolną od rosyjskiego imperializmu Europę.

Пам'яті тих поляків, які у 2022–2024 рр віддали життя, борючись за незалежну Україну і вільну від російського імперіалізму Європу.

ВІЙНА В УКРАЇНІ

РОСІЙСЬКИЙ ІМПЕРІАЛІЗМ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Колективна монографія
під редакцією Станіслава Стемпєня

Фонд «Свобода і Демократія»

Варшава – Перемишль 2024

WOJNA NA UKRAINIE

ROSYJSKI IMPERIALIZM A NIEPODLEGŁOŚĆ UKRAINY

Praca zbiorowa
pod redakcją Stanisława Stępnia

Fundacja Wolność i Demokracja

Warszawa – Przemyśl 2024

Rada Redakcyjna

Ihor CEPENDA (współprzewodniczący), Konstanty CZAWAGA, Ihor CZORNOWOŁ, Maciej DANCEWICZ, Lilia LUBONIEWICZ, Ihor HURAK, Monika MUSIK-ROGOWSKA (koordynator projektu), Jan MATKOWSKI, Jan MALICKI (współprzewodniczący), Anna SICIAK, Stanisław STĘPIEŃ

Przekłady tekstów z języka ukraińskiego na język polski i z języka polskiego na język ukraiński: Ludmiła KOZŁOWSKA, Anna ZELWAK

Projekt okładki
Maciej ŻURAWSKI

Opracowanie graficzne
Robert STACHOWICZ

Na okładce wykorzystano fotografię udostępnioną przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów RP

Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Projekt finansowany ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w ramach konkursu „Polonia i Polacy za Granicą 2024 – Wydarzenia i Inicjatywy Polonijne"

Publikacja wyraża jedynie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP
Публікація представляє виключно погляди авторів і не може бути ототожнена з офіційною позицією Міністерство Закордонних Справ РП

ISBN 978-83-973978-0-4

© – Fundacja Wolność i Demokracja
© – Stanisław Stępień PWIN

Nakład 350 egz.

SPIS TREŚCI / ЗМІСТ

Вступ Александра КВАСНЄВСЬКОГО колишнього Президента Республіки Польща під час XVII Польсько-Українських Зустрічей у Яремчі 20 вересня 2024 року [Wystąpienie Aleksandra KWAŚNIEWSKIEGO byłego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej podczas XVII Spotkań Polsko-Ukraińskich w Jaremczu 20 września 2024 roku]. 9

CZĘŚĆ PIERWSZA / ПЕРША ЧАСТИНА

ROSYJSKA AGRESJA I JEJ SKUTKI

Przemysław ŻURAWSKI
Vel GRAJEWSKI
Пшемислав ЖУРАВСЬКИЙ Вел ГРАЄВСЬКИЙ
Międzynarodowe położenie Ukrainy i perspektywy jego zmian (stan w listopadzie roku 2024) [Міжнародне становище України та перспективи його змін (станом на листопад року 2024)] 31

Michał KLIMECKI
Міхал КЛІМЕЦЬКИЙ
Działania wojenne na Ukrainie a możliwość agresji Rosji na Polskę. Wojna pozycyjna czy manewrowa, bronić linii Bugu czy Wisły? [Воєнних дій в Україні та можливої агресії Росії проти Польщі. Позиційна чи маневрна війна, захист лінії бугу чи вісли?] 57

Владислав ВЕРСТЮК
Władysław WERSTIUK
Вплив російської агресії на формування політики національної пам'яті України. 2004–2024 рр. [Wpływ rosyjskiej agresji na kształtowanie się polityki pamięci narodowej Ukrainy (lata 2004–2024)] 77

Микола ЛИТВИН
Mykoła ŁYTWYN
Спротив країн Центральної Європи новітній агресії Росії проти України [Sprzeciw państw Europy Centralnej wobec obecnej agresji Rosji na Ukrainę] 105

Jan MATKOWSKI
Іван МАТКОВСЬКИЙ
Polska pomoc militarna dla Ukrainy w latach 2022–2024 [Польська військова допомога Україні у 2022–2024 роках] 145

Юрій БУРАКОВ
Jurij BURAKOW
Анастасія ГНЕВАШЕВА
Anastasija HNEWASZEWA
Допомога США, Канади і Великої Британії у підготовці збройних сил України в роки війни (2014–2024) [Pomoc USA, Kanady i Wielkiej Brytanii w szkoleniu żołnierzy sił zbrojnych Ukrainy w latach wojny (2014–2024) 157

Тетяна БАКОЦЬКА
Tetiana BAKOCKA
Воєнні біженці в Польщі: між домом і безпритульністю [Uchodźcy wojenni w Polsce: między domem a bezdomnością] 175

Михайло МІЦЕЛЬ
Mychajło MICEL
Притулок і адаптація за Синім Океаном [Schronienie i adaptacja za Oceanem] 199

Любомир ХАХУЛА
Ludomyr CHACHUŁA
Російська інвазія як загроза національно-культурній безпеці: досвід співпраці українських та польських інституцій культури [Rosyjska inwazja jako zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i kulturalnego. doświadczenia współpracy ukraińskich i polskich instytucji kultury] 207

Piotr KOŚCIŃSKI
Пйотр КОСЬЦІНЬСКИЙ
Polskie media o rosyjskiej agresji na Ukrainę [Польські засоби масової інформації про російську агресію проти України] 227

Ольга МОРОЗОВА
Olga MOROZOWA
Навчання істориків під час війни. Приклад Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького [Kształcenie historyków w czasie wojny. Przykład Czerkaskiego Uniwersytetu Narodowego im. Bohdana Chmielnickiego] 237

CZĘŚĆ DRUGA / ДРУГА ЧАСТИНА

UKRAIŃSKA POLONIA W WARUNKACH WOJNY

Петро АНТОНЕНКО
Petro ANTONENKO
Поляки в Північно-східній Україні, зокрема на Чернігівщині [Polacy w Północno-Wschodniej Ukrainie, szczególnie na Czernichowszczyźnie] 257

Владислав СТРУТИНСЬКИЙ
Władysław STRUTYŃSKI
Польська громада Північної Буковини: життя та діяльність в умовах російсько-української війни [Polska społeczność Bukowiny Północnej. Życie codzienne i działalność podczas wojny rosyjsko-ukraińskiej] 269

Микола КУЧЕРЕПА
Mykoła KUCZEREPA
Життя і діяльність польської громади на Волині в умовах російсько-української війни (2014–2024) [Życie i działalność polskiej społeczności na Wołyniu w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej (2014–2024)] 285

Konstanty CZAWAGA
Константин ЧАВАГА
Działalność organizacji polskich na Ukrainie w warunkach rosyjskiej agresji (na przykładzie publikacji, audycji radiowych i telewizyjnych Grupy Medialnej Kurier Galicyjski) [Про життя поляків і діяльність польських організацій в Україні в умовах російської агресії (у публікація, радіо – і телепередачах медійної групи «Кур'єр Ґаліцийскі»)] 313

Julia SIERKOWA
Юлія СЄРКОВА
Stan i perspektywy oświaty polonijnej na Ukrainie podczas rosyjskiej agresji (2022–2024) [Стан та перспективи польської освіти в Україні під час російської агресії (2022–2024)] 335

CZĘŚĆ TRZECIA / ТРЕТЯ ЧАСТИНА

WSPOMNIENIA. PRZESZŁOŚĆ I TERAŹNIEJSZOŚĆ

Яцек КЛЮЧКОВСЬКИЙ
Jacek KLUCZKOWSKI
Польська політика щодо «Помаранчевої Революції» в Україні – спогади дипломата [Polska polityka w odniesieniu do „pomarańczowej rewolucji" w Ukrainie. Wspomnienia dyplomaty] 353

Роман СЕМЧИШИН
Roman SEMCZYSZYN
Десять років війни. Мої спогади про бої за Дебальцеве і Костянтинівку (2014–2024) [Dziesięć lat wojny. Moje wspomnienia z walk o Debalcewo i Konstantynówkę (2014-2024)] . . 389

Євген СІНКЕВИЧ
Jewhen SINKEWYCZ
Із мого досвіду виїзду з окупованого Херсона (квітень 2022 р.) [Moje wspomnienia z wyjazdu z okupowanego przez Rosjan Chersonia (kwiecień 2022 r.)] 411

CZĘŚĆ CZWARTA / ЧЕТВЕРТА ЧАСТИНА

KALENDARIUM WOJNY

Petro ANTONENKO
Петро АНТОНЕНКО
Stanisław STĘPIEŃ
Станіслав СТЕМПЄНЬ
Kalendarium rosyjskiej agresji na Ukrainę (1 stycznia – 31 grudnia 2024) [Хроніка війни (1 січня – 31 грудня 2024 р.]. 425

CZĘŚĆ PIĄTA / П'ЯТА ЧАСТИНА

POLEMIKI, KOMNUNIKATY I INFORMACJE

Stanisław STĘPIEŃ *Pod jedną czy dwiema flagami? Ukraińskie dylematy tożsamościowe* / Під одним чи двома прапорами? Дилема української ідентичності 463

Komunikat o laureatach Nagrody Historycznej im. Leona Wasilewskiego za rok 2024 / Комунікат про лауреатів Історичної премії ім. Леона Василевського за 2024 рік 473

XVII Polsko-Ukraińskie Spotkania w Jaremczu / XVII Українсько-Польські Зустрічі в Яремчі 475

Notki o Autorach 481

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО – ЦЕ ДОЛЯ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ
STRATEGICZNE PARTNERSTWO – PRZEZNACZENIE POLSKI I UKRAINY

Виступ Александра Квасьнєвського колишнього Президента Республіки Польща під час XVII Польсько-Українських Зустрічей у Яремчі 20 вересня 2024 року

Wystąpienie Aleksandra Kwaśniewskiego byłego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej podczas XVII Spotkań Polsko-Ukraińskich w Jaremczu 20 września 2024 roku

Спочатку хочу привітати організаторів з проведенням такої конференції. Я вважаю, що Польща і Україна, наші взаємини потребують більше такого роду зустрічей. Часто помічаю, що нестача діалогу, щирого діалогу, є причиною зростання різного роду непорозумінь чи напружень. Академічні кола, інтелектуали, дипломати — це чудова група людей, які можуть спокійно обговорити польсько-українські стосунки. Яремче в українських Карпатах, на мій погляд, є дуже хорошим місцем, яке сприяє такій рефлексії і повинно створювати добру атмосферу для діалогу. Я не вважаю, ми можемо дійти до спільної думки щодо усіх питань, але переконаний, що про все потрібно говорити,

Na początek, chcę pogratulować organizatorom przeprowadzenia takiej właśnie konferencji. Myślę, że Polska i Ukraina i nasze relacje wzajemne potrzebują tego typu spotkań więcej i więcej. Dostrzegam często, że niedostatek dialogu, szczerego dialogu, jest powodem narastania różnego rodzaju nieporozumień czy napięć. Środowiska akademickie, środowiska intelektualne, dyplomaci – to świetny zestaw ludzi, żeby o tych stosunkach w spokoju porozmawiać. Jaremcze w ukraińskich Karpatach jest, tak myślę, bardzo dobrym miejscem, które sprzyja takiej refleksji, powinno budować dobrą atmosferę dialogu. Nie uważam, że we wszystkich sprawach możemy się zgodzić, ale trzeba rozmawiać o wszystkim, formuło-

формулювати свої зауваження і одночасно слухати іншу сторону. Думаю, що вміння вислухати іншу сторону — це дуже важлива цінність, яка на жаль була занедбана у польсько-українських відносинах протягом багатьох останніх років.

2024 рік є роком ювілеїв великих подій у Польщі. Ми святкуємо двадцять п'яту річницю вступу до НАТО, двадцяту річницю вступу до Європейського Союзу. Також минуло двадцять років від Помаранчевої революції – великого демократичного зрушення в Україні. Час минає швидко.

Говорячи про минуле хочу зазначити, що я належу до покоління, яке мало щастя не лише пережити, але й співтворити цей період переломів. Ми не очікували, що це може статися так швидко, що Польща стане піонером багатьох подій. Ми започаткували зміни в Європі, ведучи діалог влади та опозиції під час зустрічі «круглого столу» навесні 1989 року, а також провівши перші частково демократичні вибори в червні 1989 року. А потім процеси пішли дуже швидко. Кінець, тобто розпад Радянського Союзу в 1991 році був своєрідним фіналом цієї геополітичної зміни – великого кроку до демократії, який був тоді можливим для наших країн.

Звичайно, на події кінця 1980-х – початку 1990-х років можна

wać własne uwagi, a jednocześnie słuchać drugiej strony. Uważam, że słuchanie drugiej strony to jest bardzo ważna wartość, niestety zaniedbana w relacjach polsko-ukraińskich przez ostatnich wiele lat.

Rok 2024 jest rokiem rocznic wielkich wydarzeń w Polsce. Obchodzimy dwudziestopięciolecie wejścia do NATO, dwudziestolecie wejścia do Unii Europejskiej. Także dwadzieścia lat minęło od Pomarańczowej Rewolucji, wielkiego zrywu demokratycznego w Ukrainie. Czas biegnie szybko.

Mówiąc o przeszłości chcę powiedzieć, że należę do pokolenia, które miało szczęście nie tylko przeżyć, ale także współkształtować ten okres przełomu. Nie spodziewaliśmy się, że może to stać się tak szybko, że Polska będzie pionierem wielu wydarzeń. Zapoczątkowaliśmy przemiany w Europie prowadząc dialog władzy i opozycji podczas spotkania „okrągłego stołu" wiosną 1989 roku, także przeprowadzając pierwsze częściowo demokratyczne wybory w czerwcu 1989 roku. A później procesy poszły bardzo szybko. Koniec, czyli rozpad Związku Radzieckiego w 1991 roku był jakby finałem tej zmiany geopolitycznej, która się dokonywała, tego wielkiego kroku ku demokracji, możliwego wtedy dla naszych krajów.

Oczywiście na wydarzenia przełomu lat osiemdziesiątych i dzie-

дивитися під різними кутами. Президент Володимир Путін називає їх найбільшою геополітичною катастрофою 20-го століття. Однак те, що він називає геополітичною катастрофою, насправді було визволенням для Центральної Європи, для Східної Європи і для багатьох країн, що входили до складу Радянського Союзу.

Польща скористалася цією можливістю, тому що ми, як можна сказати з перспективи понад тридцяти років після тих подій, поставили правильні стратегічні цілі. Якщо коротко, то це демократія, безпека та економічний і соціальний розвиток. І ми шукали фундамент, який дозволив би кожну з цих цілей досягти. Для демократії таким фундаментом стала нова польська конституція, яку ми прийняли в 1997 році і котра донині залишається без змін. Я хочу сказати нашим українським друзям, що стабільність конституції, хорошої, сучасної конституції, також є умовою успіху.

Заради власної безпеки ми усвідомили, що Польща не може застрягти у сірій зоні, як нам в той час іноді пропонували. Саме тому ми доклали великих зусиль, щоб бути присутніми в НАТО, і в результаті були прийняті до цієї структури у 1999 році. Тоді ми вже знали, що це історичwięćdziesiątych można patrzeć z różnych stron. Prezydent Władimir Putin mówi o nich jako o największej katastrofie geopolitycznej XX wieku. Jednak to, co on nazywa katastrofą geopolityczną było w istocie wyzwoleniem dla Europy Środkowej, dla Europy Wschodniej i dla wielu państw, które były częścią Związku Radzieckiego.

Polska tę szansę wykorzystała, ponieważ my, jak można powiedzieć z perspektywy już ponad trzydziestu lat od tamtych wydarzeń, postawiliśmy przed sobą właściwe cele strategiczne. To są, ujmując rzecz najkrócej: demokracja, bezpieczeństwo i rozwój ekonomiczny oraz społeczny. Dla każdego z tych celów szukaliśmy takiego fundamentu, który dawałby nam szansę na jego osiągnięcie. Dla demokracji tym fundamentem była nowa polska konstytucja, którą przyjęliśmy w 1997 roku i która w gruncie rzeczy bez zmian obowiązuje do dzisiaj. Zwracam się tu trochę do naszych ukraińskich przyjaciół, że stabilność konstytucji, dobrej, nowoczesnej konstytucji jest też warunkiem sukcesu.

Dla zapewnienia bezpieczeństwa uznaliśmy, że Polska nie może tkwić w szarej strefie, co czasami nam sugerowano. Dlatego podjęliśmy starania o obecność w NATO, uwieńczone przyjęciem do tych struktur w 1999 roku. Wtedy już wiedzieliśmy, że

на подія, що завдяки членству у НАТО Польща має гарантію безпеки, якої раніше не мала. У контексті російської агресії проти України зрозуміло, що сьогодні це має важливе значення для нашого майбутнього.

Ми пов'язали наш соціальний та економічний розвиток з Європейським Союзом і доклали дуже багато зусиль, щоб приєднатися до нього. Я говорю це для того, щоб про це нагадати, або ж для того, щоб наші українські друзі це усвідомили. Ми почали цей шлях у 1991 році, підписавши першу угоду з Європейським Союзом, яку можна було б назвати угодою про асоціацію. Натомість членство ми отримали аж у 2004 році, тобто після тринадцяти років справді великих зусиль, які нерідко вимагали надзвичайного терпіння. Однак ми цього досягли. Звичайно, реальність виявилася не такою простою. Нам вдалось зробити багато речей – щось краще, а щось гірше, але мені здається, що три стратегічні цілі, які ми перед собою поставили не тільки були досягнуті, але й демонструють свою силу і сьогодні. Важливо, що був досягнутий дуже широкий міжпартійний консенсус для реалізації стратегічних цілей у Польщі на початку 1990-х років, фактично аж до вступу Польщі до Європейського Союзу. Це не

to jest wydarzenie historyczne, że Polska w NATO ma gwarancję bezpieczeństwa, jakiej do tej pory nie miała. W kontekście rosyjskiej agresji na Ukrainę widać wyraźnie, że jest to dzisiaj zasadnicze dla naszej przyszłości.

Rozwój społeczny, rozwój gospodarczy związaliśmy z Unią Europejską i podjęliśmy bardzo długie starania o członkostwo w niej. To również podaję ku pamięci czy dla świadomości naszych ukraińskich przyjaciół. Zaczęliśmy starania o przyjęcie w 1991 roku, podpisując pierwszą umowę z Unią Europejską, którą można nazwać stowarzyszeniową. Członkostwo natomiast uzyskaliśmy w 2004 roku, czyli po trzynastu latach naprawdę wielkich wysiłków, momentami wymagających nadzwyczajnej cierpliwości. Jednak osiągnęliśmy to. Oczywiście rzeczywistość okazała się nie taka prosta. Wiele rzeczy udało się nam lepiej lub gorzej, ale wydaje mi się, że trzy cele strategiczne, które sobie postawiliśmy nie tylko zostały osiągnięte, ale wykazują swoją siłę także i w tej chwili. Ważne, że dla realizacji strategicznych celów w Polsce na początku lat dziewięćdziesiątych, właściwie aż do momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej, udało się osiągnąć bardzo szerokie porozumienie ponadpartyjne. Nie znaczy to, że wszystkie partie z równym za-

означає, що всі партії однаково підтримували нас на цьому шляху, але в цілому була досягнута згода між усіма політичними силами – від лівих до правих. Важливо пам'ятати, що з 1989 по 2004 рік у Польщі змінилося більше десятка урядів. Здатність будувати ширший консенсус, ніж просто правляча коаліція, є надзвичайно важливою.

У цих історичних подіях незалежність України була надзвичайно важливою для Польщі. Польща була першою країною, яка визнала незалежність України. Це повторювали усі найважливіші польські політики. Я багато разів говорив про це під час десятків своїх візитів до України, зустрічей з моїм партнером Президентом України Леонідом Кучмою, пізніше Президентом Віктором Ющенком та іншими українськими політиками. Польща, польська безпека, польський добробут залежить від незалежної України. Немає незалежної Польщі без незалежної України, як говорилося ще в минулі роки в колі паризької «Культури». Так само не існує безпечної, незалежної України без безпечної, незалежної Польщі. Сплетіння історичних доль, а також цього історичного призначення було дуже сильним і відчутним з самого початку. Тому ми намагалися підтримувати все те, що angażowaniem wspierały nas na tej drodze, ale generalnie od lewicy do prawicy udało się osiągnąć porozumienie. Trzeba pamiętać, że od roku 1989 do 2004 w Polsce zmieniło się kilkanaście rządów. Umiejętność zbudowania szerszego konsensusu niż tylko koalicja rządząca, jest niezwykle ważna.

W tych wydarzeniach historycznych niezwykle istotne dla Polski było uzyskanie niepodległości przez Ukrainę. Polska była pierwszym krajem, który uznał niepodległość Ukrainy. Powtarzali to wszyscy najważniejsi politycy z Polski. Mówiłem o tym wielokrotnie w trakcie dziesiątków moich wizyt na Ukrainie, spotkań z moim partnerem Prezydentem Ukrainy Leonidem Kuczmą, później Prezydentem Wiktorem Juszczenką i innymi ukraińskimi politykami. Polska, polskie bezpieczeństwo, polski dobry byt zależy od niepodległej Ukrainy. Nie ma niepodległej Polski bez niepodległej Ukrainy, jak to mówiono jeszcze w latach wcześniejszych w kręgu paryskiej „Kultury". Nie ma również bezpiecznej, niepodległej Ukrainy bez bezpiecznej i niepodległej Polski. Splot losów historycznych, ale też tego przeznaczenia historycznego był bardzo silny i bardzo silnie odczuwany od samego początku. Dlatego staraliśmy się wspierać to wszystko, co służyło aspiracjom europejskim Ukrainy. Przyzna-

сприяло європейським прагненням України. Однак визнаю, що ми переживали і злети, і падіння. Я маю на увазі Помаранчеву революцію, двадцяту річницю якої ми зараз відзначаємо, оскільки це, здається, найбільш вражаючий момент тієї можливості, яку Україна отримала за період своєї незалежності. Зіткнувшись з цим конфліктом, Президент Леонід Кучма, а також Віктор Ющенко попросили мене допомогти знайти рішення. Тоді я створив європейську переговорну, посередницьку місію, до складу якої увійшли Хав'єр Солана, тодішній – умовно кажучи – міністр закордонних справ Європейського Союзу, та Валдас Адамкус, Президент Литви. Ми були тими, хто шукав вирішення, спочатку у вигляді «круглого столу», а потім у вигляді згоди на третій тур виборів, які призвели до завершення конфлікту, але передусім дали українцям можливість здійснити справжній демократичний, не сфальшований вибір.

Це тема для окремої дискусії, але без сумніву, Помаранчева революція є одним з найважливіших етапів зростання національної свідомості українців, їхнього почуття приналежності та власної ідентичності.

Проте я хотів би зосередитися на періоді після Помаранчевої

ję jednak, że przeżywaliśmy tutaj wzloty i upadki. Nawiążę do Pomarańczowej Rewolucji, której dwudziestą rocznicę właśnie obchodzimy, bo to wydaje się najbardziej spektakularnym momentem tej szansy, którą uzyskała Ukraina w okresie swojej niepodległości. Wobec tego konfliktu, jaki miał miejsce, Prezydent Leonid Kuczma a także Wiktor Juszczenko poprosili mnie, żebym pomógł w znalezieniu rozwiązania. Wtedy stworzyłem europejską misję negocjacyjną, mediacyjną, w skład której weszli Javier Solana, ówczesny – nazwijmy to umownie – minister spraw zagranicznych Unii Europejskiej i Valdas Adamkus Prezydent Litwy. Byliśmy tymi, którzy szukali rozwiązania, najpierw w postaci rozmów „okrągłego stołu", a później w postaci zgody na trzecią turę wyborów, które doprowadziły do zakończenia konfliktu, ale przede wszystkim dały szansę Ukraińcom do dokonania rzeczywiście demokratycznego, niesfałszowanego wyboru.

Jest to temat na osobną dyskusję, ale gdyby rozmawiać na temat wzrostu świadomości narodowej ukraińskiej, ich poczucia identyfikacji, poczucia własnej tożsamości, to niewątpliwie Pomarańczowa Rewolucja stanowi jeden z najważniejszych rozdziałów.

Chciałbym jednak się skupić na okresie już po Pomarańczowej

революції. Мушу сказати цілком щиро, що це період який болить мені особисто, оскільки я безпосередньо брав в цьому участь. Я закінчив свою каденцію в 2005 році, але пам'ятаю свої зустрічі з Президентом Ющенком та іншими політиками, зустрічі в різних місцях Європи та світу, також у Сполучених Штатах. Хочу підкреслити, абсолютно відверто, що червоний килим, який тоді розстилали перед Україною, був не лише символічним жестом. Мені здається, що ця можливість у 2005 і 2006 роках була змарнована. Такі шанси в історії трапляються рідко, а їх змарнування коштують дуже дорого. Замість рішучих дій на користь пришвидшення процесу європейської інтеграції, Україна була зайнята суперечками на вершинах влади, боротьбою між Президентом та прем'єром Тимошенко.

Як спеціальний представник від Європейського парламенту, я також мав можливість працювати над підписанням угоди про асоціацію вже за часів Президентства Януковича. Найбільш гарячою темою, яка ставала на перешкоді цьому підписанню, були політичні в'язні. Разом з Петом Коксом, колишнім головою Європейського парламенту, протягом двох років ми робили усе, щоб звільнити цих

Rewolucji. Muszę powiedzieć zupełnie szczerze, że to jest okres, który mnie osobiście boli, dlatego że w tym uczestniczyłem. Zakończyłem swoją kadencję w 2005 roku, ale pamiętam moje spotkania z Prezydentem Juszczenką oraz innymi politykami, spotkania w różnych miejscach Europy i świata, także w Stanach Zjednoczonych. Chcę podkreślić, zupełnie szczerze, że ten czerwony dywan rozwijany wówczas przed Ukrainą nie był tylko symbolicznym gestem. Mam wrażenie, że ta szansa w 2005 i 2006 roku została zmarnowana. To była jedna z tych okazji, które w historii zdarzają się rzadko, a zmarnowane kosztują bardzo drogo. Zamiast zdecydowanego działania na rzecz przyspieszenia procesu integracji europejskiej, Ukraina zajęła się sporami na szczytach władzy, walką między ówczesnym Prezydentem a premier Julią Tymoszenko.

Miałem również okazję jako specjalny wysłannik ze strony Parlamentu Europejskiego działać na rzecz podpisania umowy stowarzyszeniowej już za czasów Prezydenta Janukowycza. Tam najbardziej gorącą kwestią, która nie pozwalała na doprowadzenie do tego podpisania byli więźniowie polityczni. Wraz z Patem Coxem, byłym przewodniczącym Parlamentu Europejskiego, przez dwa lata uwalnialiśmy tych więźniów, nie-

в'язнів – деколи успішно, деколи ні. Коли ця перешкода була подолана і вже не заважала підписанню угоди про асоціацію у Вільнюсі, Президент Янукович цього не зробив – на мою думку, під жорстким тиском Путіна. Це стало причиною чергового Майдану. Українське суспільство – і це не було для мене сюрпризом – ініціювало Революцію гідності. Люди вимагали серйозного відношення до себе, одночасно прагнучи зберегти проєвропейський курс.

Усе це вже історія. Звичайно, можна розмірковувати, що можна було зробити краще. Я переконаний, що багато речей можна було зробити краще, але для мене важливо, що на цьому етапі підтримка Польщі для України була дуже чіткою, дуже зрозумілою.

Зараз ми перебуваємо вже на новому етапі. З одного боку, ми всі переживаємо трагедію, спричинену російською імперіалістичною агресією проти України, яка, за словами Володимира Путіна, мала тривати не більше тижня, але триває вже понад 930 днів. І коли вона завершиться – невідомо. Я думаю, що не може бути ніяких сумнівів, що в цьому питанні важливо, щоб Польща і Захід підтримували Україну не тільки на словах, не тільки деклараціями, але й дуже конкретних skutecznie, innych mniej skutecznie. Kiedy już ta bariera została zlikwidowana i nie była przeszkodą do podpisania umowy stowarzyszeniowej w Wilnie, to Prezydent Janukowycz, moim zdaniem, pod brutalną presją Putina, tego nie zrobił. To była przyczyna kolejnego Majdanu. Społeczeństwo ukraińskie – i nie była to dla mnie niespodzianka – zainicjowało rewolucję godności. Domagało się poważnego traktowania, jednocześnie chciało utrzymania proeuropejskiego kursu.

To wszystko jest już historią. Oczywiście można się zastanawiać, co można było zrobić lepiej. Jestem przekonany, że wiele rzeczy można było zrobić lepiej, ale, co dla mnie jest ważne, na tym etapie właśnie wsparcie Polski dla Ukrainy było bardzo jasne, bardzo czytelne.

Teraz jesteśmy na nowym etapie. Otóż, z jednej strony przeżywamy wszyscy tragedię spowodowaną rosyjską imperialistyczną agresją na Ukrainę, która według Władimira Putina miała trwać nie dłużej niż tydzień, a trwa już ponad 930 dni. Końca nie widać. Myślę, że w tej kwestii nie może być żadnych wątpliwości, że jest niezbędne wsparcie Polski i Zachodu nie tylko słowami, nie tylko deklaracjami, ale też bardzo konkretnie, czyli pomocą militarną, pomocą finansową. Bez tego Ukraina nie da

ними справами, тобто військовою допомогою і фінансовою підтримкою. Без цього Україна не зможе впоратися.

Ми не очікували, що така війна може статися і нам було дуже важко змиритися з цією думкою. Пригадую, як наприкінці 2021 року Леонід Кучма сказав мені, що не вірить, що Путін захоче стати другим Гітлером, здійснивши агресію проти України. Виявилося, однак, що йому нічого не заважало це зробити. Сьогодні ми розмовляємо у надзвичайно складній ситуації, непорівнянній з тим, що я пережив як президент, працюючи з Україною.

Перше завдання, найголовніше завдання на сьогодні – завершити цю війну на умовах, які не будуть ані українською капітуляцією, ані українською поразкою. І це надзвичайно складно. Безумовно, ми розуміємо, що українці роблять надзвичайні речі тому що вони воюють, і воюють мужньо і ефективно, вони наважуються на дії, яких ніхто не очікував, як, наприклад, вторження в Курську область, але давайте пам'ятати, що резерви обмежені. Ключем до завершення цієї війни є Путін – якщо він не захоче закінчити цю війну, він буде її продовжувати, а також, я думаю, Сполучені Штати, які або допоможуть Україні в цій боротьбі, sobie rady. Bardzo trudno było zaakceptować myśl, i nie spodziewaliśmy się, że do takiej wojny może dojść.

Przypominam sobie, że Leonid Kuczma powiedział mi pod koniec w 2021 roku, że nie wierzy, że Putin zechciałby dokonując agresji na Ukrainę zostać drugim Hitlerem. Okazało się jednak, że rosyjski przywódca nie ma pod tym względem oporów. Rozmawiamy dzisiaj w krańcowo trudnej sytuacji, nieporównywalnej z tym wszystkim, co ja przeżywałem, jako prezydent współpracujący z Ukrainą.

Zadanie pierwsze, zadanie najważniejsze dzisiaj polega na tym, aby doprowadzić do końca tę wojnę na warunkach, które nie będą ani kapitulacją ukraińską, ani porażką ukraińską. I to jest niezwykle trudne. Oczywiście zdajemy sobie sprawę, że Ukraińcy dokonują rzeczy niezwykłych, bo walczą; walczą i dzielnie, i skutecznie, decydują się na akcje, których nikt się nie spodziewał, chociażby wejście do regionu kurskiego; pamiętajmy jednak, że rezerwy są ograniczone. Klucz do końca tej wojny jest u Putina, czyli jeżeli nie będzie chciał tej wojny zakończyć, to będzie ją kontynuował, a po drugie – myślę, że Stany Zjednoczone albo będą pomagały Ukrainie w tej walce, albo będą ryzykowały Ukrainą.

Niedawno w Kijowie uczestniczyłem w konferencji YES, gdzie

або будуть ризикувати Україною. Я боюся, що ідеї Дональда Трампа рухаються в бік того, щоб ризикнути коштом України.

Нещодавно в Києві я був присутній на конференції YES (Yalta European Strategy – Ялтинська європейська стратегія), де, відповідаючи на запитання щодо безпеки висловив своє переконання, що якщо ми, як західний, як демократичний світ, хочемо забезпечити безпеку демократичної України, то єдиною розумною гарантією є членство України в НАТО. Я розумію, наскільки важко цього досягти. Я усвідомлюю, що в Європі та світі думки з цього приводу розділилися. Однак, на мою думку, Польща не повинна мати сумнівів у цьому питанні.

Друге питання стосується Європейського Союзу і воно, можливо, є навіть більш складним. Уявити собі Україну в Європейському Союзі, мабуть, легше, ніж у НАТО. Однак сам процес набагато складніший, адже він охоплює дуже багато сфер, у яких потрібно адаптувати свою країну до стандартів, що діють в Європейському Союзі. Цей шлях пройшла і Польща. Інтеграція потребує часу. Я свідок того, що Україна досягла значного прогресу у багатьох сферах. Отже, це не початок цієї процедури, а її продовження. Ми не можемо

odpowiadając na pytania w kwestiach bezpieczeństwa, wyrażałem przekonanie, że jeżeli chcemy, jako świat Zachodu, jako świat demokratyczny, zapewnić demokratycznej Ukrainie bezpieczeństwo, to jedyną sensowną gwarancją jest członkostwo Ukrainy w NATO. Zdaję sobie sprawę, jak trudne jest to do osiągnięcia. Zdaję sobie sprawę, że w Europie i świecie zdania na ten temat są podzielone. Jednak moim zdaniem Polska w tej kwestii wątpliwości mieć nie powinna.

Druga kwestia to Unia Europejska i tutaj oczywiście sprawa jest bardziej może nawet zaawansowana, czyli wyobrazić sobie Ukrainę w Unii Europejskiej jest być może łatwiej aniżeli w NATO. Natomiast sam proces jest dużo bardziej skomplikowany, dlatego że on dotyczy bardzo wielu dziedzin, w których trzeba przystosować swój kraj do standardów obowiązujących w Unii Europejskiej. Tak było także z Polską. To wymaga czasu. Jestem świadkiem, że Ukraina dokonała w wielu dziedzinach istotnego postępu. Nie jest to zatem rozpoczęcie tej procedury, ale jej kontynuacja. Nie można mówić, że to jest początek drogi, ale jednak Ukraina dużo tego czasu potrzebuje. Dzisiaj jest trudniej, bo trwa wojna.

Jeżeli uznajemy za sensowne i za korzystne także dla Polski

говорити що Україна знаходиться на початку свого шляху, однак вона усе ж потребує багато часу. Сьогодні це реалізовувати ще важче, через те що триває війна.

Якщо ми визнаємо, що ці дві цілі – членство у Європейському Союзі та НАТО, які сьогодні чітко декларує Україна та її Президент Володимир Зеленський є доцільними і вигідними також для Польщі, то Польща є особливом партнером, який може допомогти Києву їх досягнути. З огляду на свої розміри та географічне розташування, на свій успішний досвід в обох цих структурах, з огляду на наше сусідство та присутність великої української громади в Польщі. Ті, хто вважає, що у відносинах з Україною слід керуватися національним інтересом, повинні знати, що для реалізації цього національного інтересу потрібне стратегічне партнерство між нашими країнами. Адже сьогодні національним інтересом Польщі є мати сусіда, який є незалежним, демократичним і сильним.

Наступним питанням, яке слід враховувати під час вступу до Європейського Союзу, яке стояло також перед Польщею свого часу, є суперечливі інтереси, що створюють зони напруги між різними країнами. Потрібно усвідомити, що між Польщею та Україною на шляху до Європейського Союзу

te dwa cele, które jasno deklaruje dzisiaj Ukraina i jej Prezydent Wołodymyr Zełenski, że chcą być w Unii Europejskiej, że chcą być w NATO, to dla ich osiągnięcia, Polska jest dla Kijowa szczególnym partnerem. Ze względu na swoją wielkość i na swoje położenie geograficzne, ze względu na swoją historię, ze względu na nasze sąsiedztwo i obecność znaczącej społeczności ukraińskiej w Polsce. Ci, którzy uważają, że trzeba w relacjach z Ukrainą kierować się interesem narodowym, powinni wiedzieć, że aby ten narodowy interes realizować, potrzebne jest strategiczne partnerstwo między naszymi krajami. Bo dzisiaj narodowym interesem Polski jest mieć jako sąsiada niepodległą, demokratyczną i silną Ukrainę.

Następną kwestią do uwzględnienia przy wejściu do Unii Europejskiej, tak jak podczas wchodzenia Polski swego czasu, stanowią sprzeczne interesy, tworzące pola napięcia między różnymi krajami. Trzeba zdawać sobie sprawę, że między Polską a Ukrainą na drodze do Unii Europejskiej będą istotne sprzeczne interesy dotyczące rolnictwa, transportu, rynku pracy. Ukraina wchodząc do Unii Europejskiej, wchodzi z dużym i silnym rolnictwem, które będzie zmieniało sytuację w polityce rolnej Unii Europejskiej. I to jest oczywiste. Naprawdę ze smutkiem stwierdzam,

виникатимуть значні суперечливі інтереси у галузі сільського господарства, транспорту, ринку праці. Україна, вступаючи до Європейського Союзу, входить із великим та сильним сільським господарством, яке змінить ситуацію в аграрній політиці Європейського Союзу. І це очевидно. З великим сумом мушу визнати, що останнім часом не читав жодного хорошого тексту польського, українського чи європейського спеціаліста про те, яким чином це повинно виглядати. Адже не станеться так, що Україна вступить зі своїм сільським господарством до Європейського Союзу, і все буде добре. Ні, це потребуватиме дуже багато зусиль.

Я не кажу це для того, щоб анонсувати якийсь великий польсько-український конфлікт. Цього не варто боятися, тут потрібно знайти розумне рішення. Йдеться про те, щоб врахувати ці очевидні речі, щоб люди, які відповідають за політику, усвідомлювали це і вміли вже сьогодні створювати команди експертів і шукати рішення – наприклад, перехідні періоди. Польща сьогодні може допомогти Україні не лише політично, підтримуючи її шлях до Євросоюзу, але також показуючи, з власного досвіду, як обійти певні складнощі або як подолати труднощі, які, без сумніву, будуть виникати.

że nie przeczytałem w ostatnim czasie żadnego dobrego tekstu polskiego czy też ukraińskiego specjalisty, czy nawet europejskiego specjalisty, jak to ma wyglądać. Bo to nie stanie się tak, że Ukraina wejdzie ze swym rolnictwem do Unii Europejskiej i wszystko będzie dobrze. Nie, to będzie wymagało bardzo wiele wysiłków po obu stronach.

Nie wspominam o tym po to, żeby zapowiadać jakiś wielki konflikt polsko-ukraiński. Tego nie ma co się bać, tu trzeba znaleźć sensowne rozwiązanie. Chodzi o wzięcie tych oczywistości pod uwagę, żeby ludzie, którzy odpowiadają za politykę, zdawali sobie z tego sprawę i umieli już dzisiaj stworzyć zespoły ekspertów i szukać rozwiązań – na przykład okresów przejściowych. Polska może dzisiaj pomóc Ukrainie, nie tylko wspierając politycznie tę drogę do Unii, ale także pokazując, także z własnych doświadczeń, jak przez niektóre rafy przepłynąć czy jak pokonać trudności, które niewątpliwie będą miały miejsce.

Wspominam o tym tylko dlatego, żeby powiedzieć, że jesteśmy rzuceni w tej chwili na głęboką wodę, właściwie trudno wyobrazić sobie głębszą. Powiem szczerze, że nie wiem co jeszcze mogłoby się wydarzyć, żeby można było powiedzieć, że sytuacja Ukrainy jest bardziej skomplikowana. Ona jest

Я згадую про це лише для того, щоб сказати, що зараз нас кидають у вир, настільки сильний, що сильніший важко собі й уявити. Скажу відверто, що я не знаю що ще має статися, щоб можна було б сказати, що ситуація в Україні ускладнилася. Вона надзвичайно складна, і тут потрібні союзники. Я переконаний, що Україна повинна дбати про цих союзників, в тому числі і про польських, оскільки ми є найближчими сусідами. Поляки проявили велику емпатію, особливо в перший період війни, приймаючи українських біженців. Зараз у Польщі перебуває близько мільйона працюючих осіб з України, тому я думаю, що наші відносини потребують певного часу і доброзичливості з українського боку, щоб не створювати тієї напруженості, про яку ми чуємо зараз. Переговори не йдуть так, як могли б йти. Погано те, що формулюються лише односторонні очікування і все рідше виникає бажання показувати ті сфери, в яких ми могли б співпрацювати. Ми в глибокому вирі, ми в небезпечному вирі, і польсько-українська співпраця є одним з основних елементів для нашого успіху. Україна, яка не подбає про добрі відносини з Польщею, і навпаки, Польща, яка не подбає про добрі відносини з Україною сьогодні, по суті,

niezwykle skomplikowana i tu potrzeba sojuszników. W moim przekonaniu Ukraina powinna o tych sojuszników się troszczyć, także o sojuszników polskich, bo my jesteśmy najbliższym sąsiadem. Polacy wykazali się dużą empatią, szczególnie w pierwszym okresie wojny, przyjmując ukraińskich uchodźców. Z Ukrainy jest teraz w Polsce około milion pracujących ludzi, więc sądzę, że tym stosunkom z Polską trzeba poświęcić trochę czasu i życzliwości ze strony ukraińskiej, żeby nie wywoływać takich napięć, o jakich teraz słyszymy. Rozmowy idą nie tak, jak mogłyby iść. Źle, że są tylko formułowane jednostronne oczekiwania, a coraz mniej jest gotowości do pokazania pól współpracy. Jesteśmy na głębokiej wodzie, jesteśmy na niebezpiecznej wodzie, a współpraca polsko-ukraińska jest jednym z podstawowych elementów, żeby nam się udało. Ukraina koniecznie powinna zadbać o dobre relacje z Polską. I odwrotnie, Polska, która nie potrafiłaby zadbać o dobre relacje z Ukrainą już dzisiaj, pomagałaby w gruncie rzeczy wszystkim przeciwnikom Ukrainy, czyli pomagałaby Putinowi. Gdyby tak miało być w przyszłości i to byłby historyczny błąd.

Na pytanie, jakich błędów powinni unikać polscy politycy w rozmowach z ukraińskimi elitami politycznymi, a jakich ukraiń-

підіграють всім опонентам України, іншими словами – допомагають Путіну. Якщо це продовжиться і далі, це буде історичною помилкою.

На питання яких помилок повинні уникати польські політики в розмовах з українськими політичними елітами, а яких українські в розмовах з польськими, я відповім, що поради в обидва боки були б дуже схожими. Перше – це необхідність постійного діалогу. Він надзвичайно потрібний. Треба визнати, що ще до війни були допущені помилки. Діалог протягом якогось періоду був активним, потім ставав пасивним, бракувало візитів на відповідному рівні тощо. Підтримувати активний діалог означає не імітувати його – це має бути справжній діалог. І головна умова успішного діалогу полягає у тому, щоб проявляти терпіння. Це потрібно робити з обох сторін, а може, навіть особливо з польської сторони, тому що наші історичні знання мають все таки довшу історію. Також слід проявляти здоровий глузд, тобто прагматизм і чутливість до гуманітарних питань. І наступне – не можна довіряти чутливі питання людям з радикальними поглядами, тому що у цьому випадку ситуація вийде з-під контролю.

У питаннях ексгумації я б запропонував таку позицію: якщо

scy w rozmowach z polskimi odpowiem, że porady w obie strony byłyby bardzo podobne. Pierwsza rzecz to jest konieczność stałego dialogu. Jest on niezwykle potrzebny. Trzeba przyznać, że w jego prowadzeniu popełniono błędy jeszcze w okresie przed wojną. Dialog bywał przez jakiś okres aktywny, później stawał się pasywny, brakowało wizyt na odpowiednim szczeblu itd. Utrzymać aktywny dialog to znaczy nie pozorować go – to ma być prawdziwy dialog. Główny jednak przy tym wymóg, że trzeba podczas niego wykazać się cierpliwością. Jest to niezbędne po obu stronach, a może szczególnie nawet po polskiej stronie, dlatego że jednak nasza wiedza historyczna ma dłuższą przeszłość. Należy też wykazać się zdrowym rozsądkiem, czyli pragmatyzmem i wrażliwością na kwestie humanitarne. I kolejna rzecz – nie wolno oddawać spraw wrażliwych w ręce osób o poglądach skrajnych, bo wtedy sytuacja będzie całkowicie poza kontrolą.

W kwestiach ekshumacji polskich ofiar na Wołyniu, sugerowałbym takie stanowisko: jak nie wiesz jak się zachować, zachowuj się przyzwoicie. Mamy tu do czynienia z kwestiami humanitarnymi, wymagającymi szacunku dla ludzi, szacunku dla zamordowanych. Myślę, że niezależnie od tego czy są to pomniki ofiar polskich na

не знаєш, як себе поводити, поводься гідно. Ми маємо справу з гуманітарними питаннями, які вимагають поваги до людей, поваги до загиблих. Я вважаю, що незалежно від того, чи йдеться про пам'ятники жертвам польським або українським у Польщі, чи навпаки – написи, які там будуть, повинні говорити правду, але не розпалювати ненависть і не мають бути написані мовою ненависті.

Колись було побоювання, що історичні теми можуть негативно вплинути на побудову майбутнього. Однак сьогодні, коли ми говоримо про польсько-українське майбутнє, ми вже маємо іншу перспективу. Наприклад, безпрецедентну акцію допомоги біженцям у 2022 році. Ми маємо нові елементи, які будують зовсім інший тип контактів, інший тип мислення один про одного.

І останній момент: є багато історичних питань, про які ми знаємо, про які говоримо, і які повертаються з різною інтенсивністю в різні часи. Я думаю, що настав час підійти до цих питань прагматично. Ті питання, які можна вирішити, які не потребують якихось революційних змін у свідомості, треба просто довести до кінця. Я говорю, наприклад, про необхідність завершення ексгумації жертв Волинської різанини, я говорю Ukrainie czy ukraińskich w Polsce. Napisy, które znajdą się na tych pomnikach powinny mówić prawdę, ale nie jątrzyć, nie powinny być pisane językiem nienawiści.

Kiedyś istniała obawa, że tematy historyczne mogą zaciążyć na budowaniu przyszłości. Dzisiaj natomiast, kiedy mówimy o przyszłości polsko-ukraińskiej, mamy już inne punkty odniesienia. Mamy choćby tę bezprecedensową akcję pomocy dla uchodźców w 2022 roku. Mamy nowe elementy, które budują zupełnie inny rodzaj kontaktów, inny rodzaj myślenia o sobie nawzajem.

I ostatnia uwaga.

Jest wiele zagadnień historycznych, które znamy, o których się mówi, i które z różnym natężeniem w rozmaitych momentach wracają. Myślę, że pora jest najwyższa, żeby do tych zagadnień podejść pragmatycznie. Te kwestie, które można rozwiązać, niewymagające jakichś rewolucyjnych zmian w świadomości, trzeba po prostu doprowadzić do finału. Mówię choćby o konieczności dokończenia ekshumacji ofiar zbrodni wołyńskiej, mówię o konieczności poważnej rozmowy na ten temat, spokojnej, ponieważ jeżeli my, podkreślam, my, czyli ludzie umiarkowani, którzy dobrze życzą i Ukrainie, i Polsce, jeżeli nie będziemy proponować rozwiązań, to boję się, że te tematy

про необхідність серйозної і спокійної дискусії на цю тему, тому що якщо ми, і я підкреслюю, ми, тобто помірковані люди, які бажають добра і Україні, і Польщі, не запропонуємо своїх рішень, то боюся, що ці теми з обох сторін опиняться в руках тих, хто не дбає про добрі польсько-українські відносини. І тоді ми дійсно матимемо багато різних проблем, і нам буде важче раціоналізувати свої оцінки, поважати жертви з обох сторін, не збільшувати напруження, пов'язаного з історією, що мені здається дуже важливим.

Свого часу ми з Президентом Кучмою підписали декларацію про польсько-українське примирення. Я сподівався, що справи підуть краще, однак цього не сталось. Незважаючи на це, я не втрачаю надії, що ще є час підійти до історичних питань делікатно, розсудливо і правдиво, щоб не блокувати хороші перспективи на майбутнє.

Переконаний, що ця сучасна, новітня історія прирікає нас на стратегічне партнерство. Ми не повинні розмінюватись на дрібниці, це не має жодного сенсу. Якби я хотів бути ще більш рішучим у своїй заяві, я б сказав так: Путін і цей тип агресивної російської політики, яка є загрозою для України сьогодні – і ми не знаємо коли стане для нас – po obu stronach trafią w ręce tych, którym na dobrych relacjach polsko-ukraińskich nie zależy. A wtedy rzeczywiście będziemy mieli dużo różnych kłopotów i będzie trudniej zracjonalizować oceny, uszanować ofiary po obu stronach, nie zwiększać napięć związanych z historią, co wydaje mi się bardzo ważne.

Z Prezydentem Kuczmą swego czasu podpisaliśmy deklarację o polsko-ukraińskim pojednaniu. Miałem nadzieję, że to wszystko będzie szło lepiej niż poszło. Mimo to nie tracę nadziei, że jest jeszcze czas, aby do kwestii historycznych podejść w sposób wrażliwy, rozsądny, zgodny z prawdą, by nie blokować dobrych perspektyw na przyszłość.

Jestem przekonany, że ta historia współczesna, najnowsza, skazuje nas na strategiczne partnerstwo. Powinniśmy unikać rozmieniania się na drobne, to nie ma najmniejszego sensu. Gdybym chciał być jeszcze bardziej zdecydowany w swojej wypowiedzi, to powiedziałbym tak: Putin i ten typ agresywnej polityki rosyjskiej, która jest zagrożeniem dla Ukrainy dziś – a nie wiadomo, kiedy dla nas. To skazuje nas, Polaków i Ukraińców, na strategiczne partnerstwo.

Opowiem pewną anegdotę, choć to jest prawdziwa historia, która może coś wyjaśniać. Prezydent Kuczma zaprosił nas na dzie-

прирікає нас, поляків та українців, на стратегічне партнерство.

Я розповім вам анекдот – це реальна історія, яка може дещо пояснити. Президент Кучма запросив нас до Києва на десяту річницю незалежності України, і там було кілька президентів, у тому числі Путін. Я сидів поруч з Путіним, і тоді Кучма вирішив, що подія буде відбуватись українською мовою. Ми сидимо і в якийсь момент Путін мене запитує: слухайте, ви розумієте, що вони говорять? Я кажу що розумію. А на скільки відсотків ви розумієте? Відповідаю: так, приблизно на дев'яносто відсотків. Путін відповів: от халепа, а я не більше ніж тридцять відсотків. І це дуже важлива інформація яка свідчить про те, що поляки можуть краще комунікувати з українцями, адже ми розуміємо один одного на дев'яносто відсотків. Проблема з росіянами полягає в тому, що вони розуміють українське на тридцять відсотків. У цьому жарті, в цій історії є певний сенс.

До цього я б додав необхідність зайняти прагматичну позицію в наших відносинах. Сьогодні її досягти може бути чи не найважче, тому що поки ми говоримо, що підтримуємо Україну на її шляху до ЄС, українці, очевидно, говорять, що це добре, але в той же час вони шукають

sięciolecie niepodległości Ukrainy do Kijowa i było kilku prezydentów, między innymi Putin. Siedziałem obok Putina, a wtedy Kuczma postanowił, że wszystko odbywać się będzie po ukraińsku. Nie było żadnego tłumaczenia na rosyjski, na żaden inny język, wszystko było po ukraińsku. Siedzimy i w pewnym momencie Putin mnie pyta: słuchaj, a ty rozumiesz co oni mówią? Mówię, no, rozumiem. A ile procent rozumiesz? Odpowiadam, tak z dziewięćdziesiąt procent. Putin na to: cholera, a ja nie więcej niż trzydzieści procent. To jest bardzo istotna informacja, że Polacy mogą lepiej porozumieć się z Ukraińcami, bo jednak dziewięćdziesiąt procent rozumiemy. Z Rosjanami Ukraińcy mają ten problem, że oni rozumieją co najwyżej trzydzieści procent języka ukraińskiego. W tym żarcie, w tej historyjce jest jakiś sens.

Do tego dodałbym konieczność przyjęcia postawy pragmatycznej w naszych relacjach. Dzisiaj jest może ją najtrudniej uzyskać, bo tak długo, jak mówimy, że popieramy Ukrainę w drodze do Unii, to Ukraińcy oczywiście mówią, że to dobrze, ale równocześnie szukają na tej drodze innych partnerów – Niemców i Francuzów i innych. I to jest słusznie. Natomiast, gdy my mówimy o tych kwestiach które nas bolą, to biorąc chociażby pod uwagę te sprawy ekshumacji

інших партнерів на цьому шляху – німців і французів та інших. І це правильно. А коли ми говоримо про ці болючі для нас питання, враховуючи питання ексгумації на Волині, які мають бути вирішені, ми часто зустрічаємо нерозуміння з українського боку. Ми чуємо: слухайте, у нас війна, у нас багато проблем, а ви дошкуляєте нам такими питаннями. І ми повинні навчитись переконати українську сторону в тому, що це потрібно зробити. Показати, що це допоможе в реалізації стратегічних партнерств і стратегічних цілей. Чим краще ми зможемо розібратися в питаннях, які можуть стати більшим чи меншим мінним полем у майбутньому, тим краще.

Я б очікував також певних роздумів і з українського боку; мова йде не про якісь піднесені вчинки, не про якусь спокуту. Суть у тому, щоб вирішувати ці питання крок за кроком, але дуже послідовно і з повагою до принципів, з повагою до цінностей, з повагою до людей. Я не відкриваю Америку, кажучи прямо: у польсько-українських відносинах неможливо відокремити стратегічне партнерство від цих питань, які мають бути вирішені на віки вічні. Амінь.

Я не переконую нікого робити неможливі речі. Але це те, чого мені давно не вистачає в польна Wołyniu, które trzeba rozwiązać, to często spotykamy się z niezrozumieniem ze strony ukraińskiej. Słyszymy: słuchajcie, mamy wojnę, mamy masę problemów, a wy nam takimi kwestiami głowę zawracacie. Tu powinna pojawić się jednak z naszej strony umiejętność przekonania strony ukraińskiej, że to trzeba zrobić. Wskazać, że to pomoże w realizacji strategicznego partnerstwa i strategicznych celów. W im głębszym zakresie i im szybciej zdołamy uporządkować kwestie, które mogą stać się większym czy mniejszym polem minowym, tym lepiej.

Oczekiwałbym pewnej refleksji po stronie ukraińskiej; tu nie chodzi o strzeliste akty, o jakąś ekspiację. Chodzi o to, aby krok po kroku, ale bardzo konsekwentnie i z szacunkiem dla zasad, z szacunkiem dla wartości, z szacunkiem dla ludzi podjąć rozwiązywanie tych spraw. Ameryki nie odkrywam tylko stwierdzam wprost: w relacjach polsko-ukraińskich nie da się oderwać strategicznego partnerstwa od tych kwestii, które muszą być rozwiązane na wieki wieków. Amen. Nie namawiam do rzeczy niemożliwych. Ale tego mi brakuje w relacjach polsko-ukraińskich od dłuższego czasu. Nie chcę być źle zrozumiany, ale mam wrażenie, że po moim odejściu z prezydentury sporo rzeczy robił jeszcze mój następca Prezydent Lech Ka-

ського-українських відносинах. Я не хочу, щоб мене неправильно зрозуміли, але у мене склалося враження, що після мого відходу з посади президента багато справ робив ще мій наступник Лех Качинський. Пізніше цими відносинами нехтували в більш глибокому сенсі через те, що мабуть всі вирішили що справи йдуть добре, і не варто присвячувати їм час, або ж навпаки – що багато чого нам не подобається, тому ми відсторонимось одне від одного. Якщо ми хочемо досягти більшого прогресу в польсько-українських відносинах, потрібен активний діалог. Також щодо цих непростих питань. Ви маєте пояснити власні позиції, і що їх зумовлює. Спочатку зазвичай буває незнання. Справа не в тому, що ми взаємно нечутливі до аргументів один одного. Багато з них ми можемо зрозуміти.

Переговори залежать від політиків. Відомо, що вони, як правило, зайняті наступними виборами. Але політика – це не тільки мистецтво перемагати на виборах і в дебатах. Політика має вирішувати проблеми, з якими стикаються країни. Тому ми повинні серйозно відноситись одне до одного.

І останнє, що, на мою думку, теж часто є проблемою в польсько-українських відносинах в останні роки: ми говоримо одне

czyński. Później te relacje zostały w takim głębszym sensie zaniedbane z powodu, że pewnie uznano, że wszystko już dobrze idzie i nie warto tym się zajmować, albo odwrotnie – że wiele rzeczy nam się nie podoba, więc się na siebie boczymy. Jeżeli chcemy doprowadzić do takiego głębszego postępu w relacjach polsko-ukraińskich, musi być prowadzona rozmowa, i to aktywna. Także o tych trudnych sprawach. Trzeba tłumaczyć własne stanowiska, ich uwarunkowania. Na początku przeważnie jest niewiedza. To nie jest tak, że jesteśmy wzajemnie impregnowani na argumenty. Wiele z nich dociera.

Rozmowy zależą od polityków. Wiadomo, że są oni zwykle uwikłani w kolejne wybory, licząc się z opinią publiczną, ulegają stereotypom. Ale polityka to nie tylko sztuka wygrywania wyborów i debat. Polityka ma rozwiązywać problemy, przed którymi stoją kraje. Powinniśmy więc traktować je poważnie.

I ostatnia rzecz, co moim zdaniem też często jest w ostatnich latach problemem w relacjach polsko-ukraińskich: my do siebie mówimy, ale siebie nie słuchamy. Czyli gadamy, gadamy, ale jakby nie jesteśmy w stanie usłyszeć, na czym polega problem tej drugiej strony. Tak bym tu poradził: zacznijmy słuchać siebie nawzajem. Bo ja rozumiem argumenty ukraińskie, rozumiem też te historycz-

з одним, але не слухаємо одне одного. Тому ми говоримо, говоримо, але наче не можемо зрозуміти, в чому полягає проблема іншої сторони. Тому я б порадив наступне: давайте почнемо слухати одне одного.

ne argumenty. Znając je, można pojąć, dlaczego zajmujemy takie a nie inne stanowisko, nawet się dalej nie zgadzać, ale nie robić z tego konfliktu. A więc należy rozmawiać, słuchać siebie nawzajem i szukać rozwiązań.

fot. S. Stępień

Wystąpienie Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego na konferencji w Jaremczu 20 września 2024 r. / Виступ Президента Александра Квасьнєвського на конференції в Яремче 20 вересня 2024 р.

Адже я розумію українські аргументи, розумію також історичні аргументи. Знаючи їх, можна зрозуміти, чому ми займаємо таку, а не іншу позицію, можна навіть далі між собою не погоджуватись, але не робити з цього конфлікту. Отже, – потрібно розмовляти, слухати одне одного і шукати рішення.

CZĘŚĆ PIERWSZA / ПЕРША ЧАСТИНА

ROSYJSKA AGRESJA I JEJ SKUTKI

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

PRZEMYSŁAW ŻURAWSKI VEL GRAJEWSKI
ORCID 0000-0002-3427-3141

MIĘDZYNARODOWE POŁOŻENIE UKRAINY I PERSPEKTYWY JEGO ZMIAN (STAN W LISTOPADZIE ROKU 2024)

Ukraina zbliża się do końca trzeciego roku zmagań z wielkoskalową inwazją rosyjską. Rosja, jeszcze w grudniu 2021 r. mająca ambicje zarządzania całą Europą Środkową i stawiająca dotyczące tego regionu żądania pod adresem NATO[1] i USA[2] w ultymatywnie sformułowanych, ale odrzuconych przez Zachód memorandach[3], a w lutym 2022 r. rozciągająca swą wyobrażoną „strefę bezpieczeństwa" aż po duński Bornholm[4], dzięki bohaterskiemu oporowi Ukrainy została zatrzymana. Jak zauważył Timothy Snyder (snując analogię do poprzedniego okresu burzenia pokoju europejskiego przez zdeterminowanego agresora – III Rzeszę) – wybór dokonany przez Ukrainę – wybór walki, a nie kapitulacji – a zatem odwrotny do wyboru czechosłowackiego doby Monachium, dał Europie, a przede wszystkim Polsce i państwom bałtyckim „przedłużony rok 1938". Rok 2022, 2023 ani 2024, dzięki oporowi Ukrainy nie okazały się bowiem dla tych państw „rokiem 1939"[5]. Czy będzie nim rok 2025?

---

1 *Соглашение о мерах обеспечения безопасности Российской Федерации и государств-членов Организации Североатлантического договора*, [w:] https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/_[dostęp 17.10.2024].

2 *Договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки о гарантиях безопасности*, [w:] https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790818/_[dostęp 17.10.2024].

3 W. Rodkiewicz, *Odpowiedzi USA i NATO na żądania Kremla reakcje rosyjskie*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-01-28/odpowiedzi-usa-i-nato-na-zadania-kremla-reakcje-rosyjskie_[dostęp 17.10.2024].

4 *Rosja grozi Danii. „Jeśli obce wojska zostaną wpuszczone na Bornholm…"*, [w:] https://www.tysol.pl/a79290-rosja-grozi-danii-jesli-obce-wojska-zostana-wpuszczone-na-bornholm_[dostęp 17.10.2024].

5 T. Snyder dosłownie napisał: *If Ukrainians give up, or if we give up on Ukraine, then it's different. It's Russia making war in the future. It's Russia making war with Ukrainian*

Zachód nie opuścił Ukrainy, tak jak opuścił Czechosłowację, choć niektóre z państw zachodnich – przede wszystkim Niemcy (patrz niżej) bardzo chciałyby powtórzyć monachijski precedens, inne zaś (USA) ewidentnie wysyłały do Moskwy sygnały, że są gotowe zgodzić się na ograniczone straty terytorialne Ukrainy, akceptowalne „w imię zachowania pokoju europejskiego”[6], niczym na czechosłowacką ofiarę z Sudetów, złożoną pod tym samym hasłem na ołtarzu „pokoju dla naszych czasów”. Ukraina jednak nie ustąpiła i podjęła walkę. Wolno sądzić, że podjęłaby ją – niczym Polska w 1939 r. – bez względu na postawę Zachodu. Rosja zaś, odmiennie niż III Rzesza w wypadku Czechosłowacji, jak dotąd nie pochłonęła swej ofiary, nie wzmocniła się jej zasobami gospodarczymi, militarnymi i ludzkimi, ani nie zdobyła jej terytorium jako podstawy do dalszej agresji na kolejnych sąsiadów.

Schyłek 2024 r. niesie jednak ze sobą ryzyko negatywnego przełomu. Składa się na to kilka przyczyn. Do najważniejszych należą: niezmienione cele wojenne Rosji, sytuacja militarna na froncie wojny rosyjsko-ukraińskiej i zdolność (względnie jej brak) każdej ze stron do kontynuowania walki, polityczne plany Zachodu wobec Ukrainy i Rosji, na co z kolei mają lub będą mieć wpływ nadchodzące lub już rozstrzygnięte wybory: prezydenckie w USA (5 XI 2024 r.) i sposób tranzytu władzy w Waszyngtonie, parlamentarne w Niemczech (termin konstytucyjny to 28 IX 2025 r., ale rozpad koalicji SPD-Zieloni FDP przesądza o tym, że będą wybory przedterminowe[7]) i prezydenckie w Polsce (prawdopodobnie 18 V i 1 VI 2025 r.[8]), zaangażowanie wojsk Korei Północnej w wojnie na Ukrainie i reakcja na to USA i Korei Południowej, a także Chin i pośrednio państw czujących się przez nie zagrożone, rozwój sytuacji na Bliskim Wschodzie, a szczególnie na linii Izrael-Iran, pochłaniający lub nie uwagę polityczną

---

technology, Ukrainian soldiers from a different geographical position. At that point, we're in 1939. We're in 1938 now. In effect, what Ukrainians are letting us do is extend 1938. Zob. P. Wintour, *'We're in 1938 now': Putin's war in Ukraine and lessons from history*, [w:] https://www.theguardian.com/world/article/2024/jun/08/putin-war-ukraine-forgotten-lessons-of-history-europe [dostęp 17.10.2024].

6 K. Liptak, *Biden predicts Russia 'will move in' to Ukraine, but says 'minor incursion' may prompt discussion over consequences*, [w:] https://edition.cnn.com/2022/01/19/politics/russia-ukraine-joe-biden-news-conference/index.html [dostęp 17.10.2024].

7 K. Frymark, *Niemcy: rozpad koalicji rządzącej*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-11-07/niemcy-rozpad-koalicji-rzadzacej [dostęp 17.10.2024].

8 *Wybory prezydenckie 2025 w Polsce – znamy możliwą datę*, [w:] https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/wybory-prezydenckie-2025-w-polsce/ [dostęp 17.10.2024].

i zasoby materialne USA w skali oddziałującej na ich zdolność wspierania Ukrainy i na zasoby Iranu w kontekście jego wsparcia dla Rosji, a także w kontekście ceny ropy naftowej na rynkach światowych i wreszcie skala i tempo postępu centralizacji Unii Europejskiej pod wpływem Niemiec i Francji. Ten ostatni proces obejmuje także Wspólną Politykę Zagraniczną i Bezpieczeństwa UE i grozi jej skierowaniem pod egidą Niemiec na tory antyamerykańskie i prorosyjskie. Na dodatek, nadchodzące przedterminowe wybory w RFN, w świetle wyników niedawnych wyborów landowych w Turyngii i Saksonii, gdzie sukces odniosły partie prorosyjskie – prawicowa AfD i lewicowy Związek Sahry Wagenknecht[9], skłaniają do wniosku, że rywalizujące o elektorat główne partie niemieckie i wciąż zdolna do zdobywania mandatów parlamentarnych postkomunistyczna die Linke, jeszcze mocniej przesuną politykę Berlina w kierunku ugody z Moskwą.

Szczegółowa analiza wszystkich tych czynników wymagałaby zapewne monografii. W niniejszym, ograniczonym objętościowo tekście, przeprowadzimy zatem jedynie rozważania na temat najważniejszych wyzwań, kryjących się za wyżej wymienionymi procesami politycznymi, oddziałującymi na sytuację na Ukrainie. Zastanowimy się także nad miejscem i perspektywą rozwoju stosunków polsko-ukraińskich w środowisku międzynarodowym kształtowanym przez owe procesy.

Cele wojenne Rosji

Narastające na Zachodzie dążenie do znalezienia dyplomatycznej formuły zakończenia działań wojennych na Ukrainie, oparte jest na ignorowaniu rzeczywistych celów wojennych Rosji i konstruowaniu rozmaitych programów pokojowych bez ich uwzględnienia. Cele te są zaś jasno przez Moskwę deklarowane i wśród nich zdobycze terytorialne kosztem Ukrainy nie są celem strategicznym lecz zaledwie operacyjnym. Cel rzeczywisty to unicestwienie państwa ukraińskiego, a następnie – z wykorzystaniem jego zasobów i terytorium – zburzenie obecnego porządku transatlantyckiego i zastąpienie go systemem dominacji rosyjskiej. Rosyjskie propozycje „pokojowe" z 7 marca 2022 r. – przedstawione rządowi z Kijowa w czasie toczonych od 28 lutego rozmów delegacji obu państw[10], prowadzonych czę-

9 K. Frymark, *Sukces AfD i BSW w Turyngii i Saksonii*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-09-02/sukces-afd-i-bsw-w-turyngii-i-saksonii [dostęp 17.10.2024].

10 Є. Сурначова, *Ексклюзив: після вторгнення в Україну Росія запропонувала мирну угоду, яка нагадувала вимогу «капітуляції»*, [w:] https://www.radiosvoboda.org/a/rfe-rl-rosija-ukrajina-dohovir-myr-kapitulyatsiya/33185063.html [dostęp 17.10.2024].

ściowo online, a częściowo bezpośrednio w Puszczy Białowieskiej w rezydencji Łukaszenki „Diaskowicze" nad Prypecią na Białorusi i w Stambule, były de facto żądaniem kapitulacji, przedstawionym zaledwie 11 dni po rozpoczęciu pełnoskalowej inwazji moskiewskiej na Ukrainę. Rozmowy zakończyły się pod koniec kwietnia w związku z porażkami wojsk rosyjskich i odkryciem popełnionych przez nie zbrodni w Borodziance, Buczy, Hostomolu, Irpieniu i innych miejscach na wyzwalanych, a wcześniej okupowanych terenach Ukrainy. Warunki, które Rosja chciała w trakcie tych rokowań narzucić Ukrainie, poddane analizie co do ich realnego znaczenia, nie pozostawiają wątpliwości co do tego, co było prawdziwym celem Kremla. Nie ma też podstaw, by uznać, że cel ten obecnie przestał istnieć. Rosja domagała się wówczas „neutralizacji" Ukrainy, ale pod tym terminem rozumiała jej bezbronność – niezdolność do stawienia oporu przyszłej agresji rosyjskiej, do której wszak pretekst zawsze mógłby się znaleźć. Kreml zażądał przyjęcia przez Ukrainę statusu państwa neutralnego, przy czym weryfikacji przestrzegania tejże neutralności miałaby dokonywać samodzielnie Rosja na bazie ustanowionego przez samą siebie mechanizmu kontroli i w jego ramach weryfikować ewentualną (zabronioną w myśl rosyjskich żądań) obecność wojsk państw trzecich na terytorium Ukrainy, prowadzić inspekcje ukraińskich baz wojskowych, magazynów broni itp. Przedstawione Ukrainie warunki żywo co do swej istoty, a niekiedy i szczegółów przypominały te, które delegacja sowiecka przedstawiła Polsce 19 sierpnia 1920 r. w Mińsku[11]. Moskwa żądała od Kijowa redukcji armii, tak, aby w składzie Sił Zbrojnych Ukrainy pozostawało:

– w wojskach lądowych – do 35 tys. ludzi;
– w lotnictwie – do 5 tys. ludzi;
– w marynarce wojennej – do 10 tys. ludzi;

Siły te mogłyby posiadać:

– 300 czołgów;
– 700 transporterów opancerzonych;
– 400 zestawów artyleryjskich (dział, moździerzy wyrzutni rakiet);
– 200 pocisków przeciwpancernych;
– 130 zestawów przeciwlotniczych;
– 70 samolotów bojowych w tym 30 transportowych;
– 55 śmigłowców bojowych;
– 4 okręty.

11 Szczegóły patrz: J. Dąbski, *Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*, Warszawa 1931, s. 49-51.

Siły Zbrojne Ukrainy po tych redukcjach liczyłyby zatem ok. 50 tys. ludzi czyli ok. 20% stanów osobowych czasu sprzed zmasowanej agresji rosyjskiej. Z chwilą wejścia w życie „porozumienia" wojska ukraińskie miały wycofać się do baz lub innych miejsc dyslokacji, uzgodnionych z Rosją, a państwa dotąd wspierające Ukrainę miały wstrzymać wszelką pomoc wojskową dla Kijowa. Wycofania wojsk rosyjskich z zajętych terytoriów Ukrainy nie przewidywano. Formalnie miały one pozostać na zajmowanych w marcu 2022 r. pozycjach „do czasu wypełnienia przez Ukrainę warunków rozejmu", a zatem na zawsze – wszak to Rosja oceniałaby czy warunki te zostały już spełnione.

Ukraina miała się ponadto zobowiązać do niekupowania i nierozmieszczania na swym terytorium zestawów rakietowych o zasięgu ponad 40 km. Rosja natomiast zastrzegała sobie w przyszłości prawo zabronienia Ukrainie posiadania jakiejkolwiek broni, która mogłaby powstać w wyniku postępu technologicznego, a uznana byłaby przez Rosję za zagrażającą jej bezpieczeństwu.

Rosja żądała ponadto by:

1. Ukraina uznała niepodległość tzw. Ługańskiej i Donieckiej Republik Ludowych w granicach administracyjnych obwodów ługańskiego i donieckiego (których to granic wojska rosyjskie nie osiągnęły). Moskwa żądała zatem wycofania się wojsk ukraińskich z terytoriów skutecznie dotąd przez nie bronionych, których armia rosyjska nie zdołała zająć zbrojnie.
2. Ukraina na własny koszt odbudowała zniszczoną od 2014 r. infrastrukturę Donbasu – tzn. obu „republik ludowych", mimo, że jednocześnie miała uznać je za osobne państwa.
3. Zniesione zostały wszelkie sankcje (tak ukraińskie, jak i międzynarodowe) nałożone na Rosję po agresji z 2014 r. i wycofane wszelkie pozwy prawne przeciw niej.
4. Nadano językowi rosyjskiemu statusu oficjalnego języka państwowego na Ukrainie i przywrócono wszelkie prawa Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego.
5. Ukraina podjęła kroki w celu „zapobieżenia powrotowi do polityki i praktyki lat 2014–2022". Kijów miał „Unieważnić i więcej nie wprowadzać praw zabraniających używania symboliki kojarzonej ze zwycięstwem nad nazizmem". Oznaczało to wymóg zniesienia zakazu umieszczania w przestrzeni publicznej symboli sowieckich, a także unieważnienia wszelkich aktów prawnych „gloryfikujących nazizm", a za takie Rosjanie uznają m.in. te upamiętniające ofiary zbrodni

komunistycznych. Rosja dołączyła przy tym szczegółowy wykaz ustaw, które Ukraina zobowiązana byłaby zmienić lub w całości uchylić[12].

Zgłaszając wyżej opisane żądania w chwili, gdy wojska rosyjskie podchodziły pod Kijów i linia frontu przebiegała w bezpośredniej bliskości ukraińskiej stolicy, Moskwa żądała de facto pełnej kapitulacji. W sytuacji akceptacji rosyjskiego ultimatum żaden rząd w Kijowie, mając do dyspozycji symboliczne „rozejmowe" siły zbrojne i wojska rosyjskie kilka – kilkanaście kilometrów od stolicy, nie mógłby podjąć żadnej istotnej decyzji bez zgody Kremla. Rosja rezerwowała więc sobie prawo przemożnego wpływu na ukraińską politykę zagraniczną i wewnętrzną i na obsadę kluczowych stanowisk w państwie ukraińskim. Na końcu tej drogi byłaby likwidacja ukraińskiej państwowości. Nic nie wiadomo o tym, by od tego czasu Moskwa przedstawiła jakiekolwiek rozsądne propozycje. Cel pozostaje wciąż ten sam – unicestwienie Ukrainy jako państwa i sprowadzenie ukraińskości do poziomu folkloru południowo-zachodnich regionów Imperium Rosyjskiego. Powtórzymy to raz jeszcze. Ta wojna nie toczy się o ziemię (tej Rosja ma – w ilości jak żadne inne państwo na świecie – pod dostatkiem). Ona toczy się o zdobycie przez Kreml podstaw materialnych, demograficznych i terytorialnych do rosyjskiej ekspansji imperialnej na Europę Środkową z zamiarem zbudowania na Starym Kontynencie systemu koncertu mocarstw z Rosją w roli głównej na wzór tego, jaki istniał po 1815 r. w ramach systemu wiedeńskiego, a zatem bez USA i bez podmiotowej Europy Środkowej.

Sytuacja militarna w końcu trzeciego roku wojny

Mimo ogromu sił i środków, które Moskwa rzuciła do walki z zamiarem podboju swego południowo-zachodniego sąsiada, zakres terytorialnych zdobyczy armii rosyjskiej nie jest imponujący. Od 24 lutego 2022 r. Rosjanie nie zdołali trwale opanować żadnego miasta obwodowego. Jedyna stolica obwodu zdobyta przez wojska rosyjskie – Chersoń, okupowana była przez najeźdźców w okresie 2 marca–11 listopada 2022 r. po czym została wyzwolona w wyniku skutecznej ofensywy ukraińskiej. Innych miast tej wielkości „druga armia świata", jak z oczywistą przesadą do 2022 r. nazywano Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej, nie zdołała opa-

12 Przedstawione przez Rosję warunki rozejmu patrz: Є. Сурначова, op. cit. Patrz też: Daniel Szeligowski @dszeligowski, [w:] https://x.com/dszeligowski/status/1853817808800317763 [dostęp 17.10.2024].

nować. Przejściowo Rosjanie zajęli dużą część obwodów kijowskiego, czernihowskiego i sumskiego, ale zostały one wyzwolone w okresie marzec–kwiecień 2022 r. (regiony północne) oraz wrzesień 2022–luty 2023 (Charkowszczyzna i cześć obwodu chersońskiego)[13]. Po ciężkich walkach (24 II–20 V 2022 r.) najeźdźcy zdobyli Mariupol[14] i dwa inne ukraińskie porty morskie w Berdiańsku i Heniczesku. Poza tym z większych ośrodków miejskich opanowali jedynie Melitopol (okupowany od 25 II 2022 r.)[15], w którym zresztą rozwinęła się ukraińska partyzantka, zadająca agresorom spore straty[16] i wiążąca ich siły w mieście i jego okolicach.

Od początku zmasowanej inwazji rosyjskiej do 27 października 2024 r. Rosja zdobyła 67 192 km^2 terytorium Ukrainy. Uwzględniając tereny zajęte i utrzymane od 2014 r. (Krym i część Donbasu), wojska rosyjskie kontrolują obecnie (listopad 2024 r.) 18,2% ziem najechanego sąsiada[17].

Straty ludzkie i sprzętowe obu wojujących stron nie są dokładnie znane. Służby zachodnie szacują łączną liczbę zabitych, rannych, zaginionych i wziętych do niewoli żołnierzy rosyjskich według stanu na połowę roku 2024 na ok. 350 tys. W końcu sierpnia 2024 r. imienna lista zabitych z armii najezdniczej liczyła 66,5 tys. nazwisk, z czego realne straty po stronie Rosji wraz z tzw. Ługańską i Doniecką Republikami Ludowymi szacowano na ok. 140 tys. zabitych[18]. Ukraina ściśle utajnia dane o swoich stratach. 25 lutego 2024 r. prezydent Wołodymyr Zełenski publicznie oświadczył, że od 24 lutego 2022 r. do tego momentu poległo 31 tys. ukraińskich żołnierzy[19], co jest zapewne wielkością zaniżoną, celowo podawaną do publicznej wiadomości. Rzeczywiste dane kryje „mgła

13 A. Wilk, P. Żochowski i in., *Rok wojny w analizach Ośrodka Studiów Wschodnich*, pod red. A. Eberhardta, T. Iwańskiego, W. Konończuka, Warszawa 2023, s. 177-203, 435-451, 523-530.

14 Ł. Zalesiński, *Ukraina: garnizon Mariupol wykonał swoje zadanie*, [w:] https://polska-zbrojna.pl/home/articleshow/37252 [dostęp 17.10.2024]. Szczegółowe doniesienia z walk – dzień po dniu patrz: A. Wilk, P. Żochowski i in., op.cit., s. 40 i nast.

15 A. Wilk, P. Żochowski, J. Rogoża, K. Nieczypor, *Druga doba wojny, 26 lutego 2022 r.* [w:] *Rok wojny w analizach…*, s. 49 i 51.

16 A. Wilk, P. Żochowski i in., op.cit., s. 289-290 i nast.

17 *Rozpoczęła się najpotężniejsza od początku wojny rosyjska ofensywa*, [w:] https://kresy24.pl/rozpoczela-sie-najpotezniejsza-od-poczatku-wojny-rosyjska-ofensywa/ [dostęp 17.10.2024].

18 M. Menkiszak, *(Nadal można) wygrać wojnę z Rosją. O kontrstrategii Zachodu wobec Moskwy*, „Raport OSW" październik 2024, s. 25-26.

19 *Президент: На цій війні загинула 31 тисяча українських військових*, [w:] https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3832079-zelenskij-na-cij-vijni-zaginuli-31-tisaca-ukrainskih-vijskovih.html [dostęp 17.10.2024].

wojny", wynikająca z tajemnicy wojskowej i potrzeb propagandowych walczących, ale ofiary walk z obu stron z pewnością idą w setki tysięcy zabitych żołnierzy i tysiące sztuk zniszczonego ciężkiego sprzętu[20].

Powszechna jest opinia o istnieniu pogłębiających się problemów mobilizacyjnych obu stron[21], przy czym jest oczywiste, że zasoby ludzkie Rosji są większe niż Ukrainy. Gotowość obu społeczeństw do poświęceń jest zaś nieznana i może być jedynie przedmiotem spekulacji. Dla Ukraińców, których trudno posądzać o nieznajomość Rosjan i naiwność na ich temat, jest to wojna o przetrwanie, także biologiczne, co skutkuje wysoką jak dotąd determinacją do obrony kraju; dla Rosjan jest to wojna imperialna, ale społeczeństwo rosyjskie nie jest podmiotem politycznym, choć Rosja ma w swej historii przykłady jego krótkotrwałego upodmiotowienia w postaci antywojennych buntów w obliczu ponoszonych klęsk, jak w roku 1905 czy w 1917 r. – tego drugiego rozpoczętego zaledwie kilka miesięcy po groźnej ofensywie Aleksjeja Brusiłowa (4 VI–20 IX 1916 r.), prowadzonej przy pełnej jeszcze spoistości armii i braku sygnałów o zbliżającej się rewolcie. Rosyjski system polityczny jest więc „twardy, ale kruchy". Nie ma oznak, by pękał, ale jeśli się załamie, nastąpi to zapewne – jak zawsze dotąd – znienacka.

Ukraińskie sukcesy z 2022 r. i początków 2023 r. – zatrzymanie, a potem częściowe odepchnięcie wojsk najezdniczych, rozbudziły nadzieję, tak wśród samych Ukraińców, jak i wspierających ich państw i społeczeństw Zachodu, na triumf militarny letniej ofensywy ukraińskiej z roku 2023. Ten jednak nie nastąpił. Hamowana licznymi ograniczeniami materialnymi i politycznymi zachodnia pomoc w broni, sprzęcie i amunicji napływała zbyt powoli, a poli-

20 *Russia's losses in Ukraine as of November 3: +1,410 troops and 36 APVs*, [w:] https://newsukraine.rbc.ua/news/russia-s-losses-in-ukraine-as-of-november-1730614751.html [dostęp 17.10.2024]. Patrz też: S. Tetera, *Straty w wojnie rosyjsko-ukraińskiej za październik*, [w:] https://portalmilitarny.pl/w-celowniku/straty-w-wojnie-rosyjsko-ukrainskiej-za-pazdziernik/ [dostęp 17.10.2024].

21 Szerzej o ukraińskich problemach z mobilizacją patrz: J. Ber, *U progu trzeciego roku wojny. Kryzys mobilizacyjny na Ukrainie*, „Komentarze OSW" 9 lutego 2024, nr 572, s. 1-6, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-02-09/u-progu-trzeciego-roku-wojny-kryzys-mobilizacyjny-na-ukrainie [dostęp 17.10.2024], a także: Idem, *Ukraina: korekta polityki mobilizacyjnej*, „Analizy OSW" 17 kwietnia 2024, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-04-17/ukraina-korekta-polityki-mobilizacyjnej [dostęp 17.10.2024] oraz: J. Ber, T. Iwański, M. Jędrysiak, S. Matuszak, K. Nieczypor, P. Żochowski, *Defensywa i determinacja. Ukraina w trzecim roku rosyjskiej inwazji*, „Raport OSW" październik 2024, s. 14-15. O problemach Rosji w tym zakresie patrz: K. Chawryło, I. Wiśniewska, *Mobilizacja w Rosji – reakcje społeczne i skutki gospodarcze*, „Komentarze OSW" 20 stycznia 2023, nr 486, s. 1-8, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-01-20/mobilizacja-w-rosji-reakcje-spoleczne-i-skutki-gospodarcze [dostęp 17.10.2024].

tyczna zgoda na użycie dostarczanych środków walki z pełną mocą, także na terytorium Rosji, udzielana była jeszcze wolniej lub wcale. W efekcie Rosjanie umocnili się na froncie południowym i wschodnim, budując system fortyfikacji znanych jako linia Surowikina[22], zreformowali armię, uwzględniając doświadczenie pierwszego roku wojny[23] i powstrzymali postępy wojsk ukraińskich, sami przechodząc do powolnego, ale ciągłego przesuwania frontu, szczególnie na jego wschodnim odcinku. Kryzys amunicyjny[24], który dał się we znaki w związku z blokowaniem kolejnego pakietu amerykańskiej pomocy dla Ukrainy w II poł. 2023 r. (czego przyczyną była jednak nie kwestia polityki Waszyngtonu wobec Kijowa, lecz wewnątrzamerykański spór Demokratów z Republikanami o politykę imigracyjną[25]), przerwany został dopiero po wizycie Andrzeja Dudy w Waszyngtonie (11–12 III 2024 r.). W jej trakcie Prezydent RP wskazywał elitom amerykańskim na strategiczną dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego wagę utrzymania zdolności obronnych Ukrainy[26]. Nie mamy podstaw twierdzić z całą pewnością, że przerwanie pata w Kongresie wokół decyzji o kolejnym pakiecie pomocy amerykańskiej dla Ukrainy[27] jest skutkiem wizyty prezydenta RP, nie podlega jednak

22 Szerej patrz: M. Gawęda, *Linia Surowikina zatrzyma Ukrainę? Jak Rosja szykowała się na ofensywę*, [w:] https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/linia-surowikina-zatrzyma-ukraine-jak-rosja-szykowala-sie-na-ofensywe [dostęp 17.10.2024].

23 J. Ciślak, *600 dni zmian w armii rosyjskiej – armii agresora [analiza]*, [w:] https://defence24.pl/sily-zbrojne/600-dni-zmian-w-armii-rosyjskiej-armii-agresora-analiza [dostęp 17.10.2024].

24 *„Spiegel": amunicja dla Ukrainy pilnie poszukiwana także poza Europą*, [w:] https://www.pap.pl/aktualnosci/spiegel-amunicja-dla-ukrainy-pilnie-poszukiwana-takze-poza-europa [dostęp 17.10.2024].

25 M. Bruszewski, *Koniec pomocy z USA dla Ukrainy? Republikanie blokują pakiet*, [w:] https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/koniec-pomocy-z-usa-dla-ukrainy-republikanie-blokuja-pakiet [dostęp 17.10.2024]. Por.: J. Graca, F. Rudnik, *Nowy pakiet wsparcia USA dla Ukrainy i groźba konfiskaty rosyjskich aktywów*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-04-24/nowy-pakiet-wsparcia-usa-dla-ukrainy-i-grozba-konfiskaty-rosyjskich [dostęp 17.10.2024] oraz: J. Graca, J. Gotkowska, *Amerykańskie wsparcie dla Ukrainy pod znakiem zapytania*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-01-12/amerykanskie-wsparcie-dla-ukrainy-pod-znakiem-zapytania [dostęp 17.10.2024].

26 *Waszyngton. Rozmowy Prezydenta RP z Kongresmenami*, [w:] https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/waszyngton-spotkania-z-kongresmenami,82486 [dostęp 17.10.2024]. Patrz też: W. Kozioł, *Prezydent Duda w USA. Spotkanie z Trumpem? Ma to swoje plusy [OPINIA]*, [w:] https://defence24.pl/geopolityka/prezydent-duda-w-usa-spotkanie-z-trumpem-ma-to-swoje-plusy-opinia [dostęp 17.10.2024].

27 *Ukraine Security Supplemental Appropriations Act, 2024, An Act Making emergency supplemental appropriations for the fiscal year ending September 30, 2024, and for other*

dyskusji, że Republikanie wycofali weto i pakiet został ostatecznie przyjęty 23 i 24 kwietnia 2024 r.[28] po rozmowach z nim, czy wskutek tych rozmów – nie wiadomo. Teza ta jest jednak uprawniona i wysoce prawdopodobna[29]. Bob Woodword, opisujący spotkanie Duda-Trump z 17 kwietnia 2024 r., nie ma wątpliwości co do tego, że zmiana stanowiska Republikanów była zasługą polskiego prezydenta[30].

Ukraina, mimo szczupłości własnych sił morskich, zadała marynarce wojennej najeźdźcy tak poważne straty, że zdołała zmusić rosyjską Flotę Czarnomorską do ewakuacji okrętów z baz na okupowanym Krymie. We współpracy ze społecznością międzynarodową i z walnym udziałem Turcji zdołała też odblokować (choć w niestabilny sposób) szlaki morskie swego handlu zagranicznego[31], mające kluczowe znaczenie dla eksportu ukraińskich płodów rolnych[32].

---

purposes, H. R. 815, [w:] https://www.congress.gov/118/bills/hr815/BILLS-118hr815enr.pdf [dostęp 17.10.2024].

28 P. Zengerle, R. Cowan, *US Congress passes Ukraine aid after months of delay*, [w:] https://www.reuters.com/world/us/long-awaited-aid-ukraine-israel-taiwan-poised-pass-us-congress-2024-04-23/ [dostęp 17.10.2024]. Por.: *Pakiet amerykańskiej pomocy dla Ukrainy przegłosowany. Prezydent Duda o decyzji Izby Reprezentantów*, [w:] https://www.pap.pl/aktualnosci/pakiet-amerykanskiej-pomocy-dla-ukrainy-przeglosowany-prezydent-duda-o-decyzji-izby [dostęp 17.10.2024].

29 *Jaką rolę odegrała Polska w odblokowaniu pomocy „USA dla Ukrainy?*, [w:] https://defence24.pl/geopolityka/jaka-role-odegrala-polska-w-odblokowaniu-pomocy-usa-dla-ukrainy [dostęp 17.10.2024]. Por.: S. Bolzen, P. Fritz, *Polens Machtdemonstration in Washington zeigt die volle Stärke des militärischen Schwergewichts*, [w:] https://www.welt.de/politik/ausland/plus251178236/Ukraine-Hilfen-Polens-Machtdemonstration-in-Washington-zeigt-Warschaus-volle-Staerke.html [dostęp 17.10.2024].

30 Pisze on dosłownie: *That evening, April 17, former president Trump hosted President Duda for a two-and-a-half-hour steak dinner at Trump's apartment in Trump Tower* […] *Duda impassioned argument to Trump about the importance of the continued U.S. support in Ukraine was the same I had heard earlier that day, according to aides. One aide said, You could not hear the Polish President's save my country arguments and not be moved and emotionally gripped by his description of the Russian threat – not just to Ukraine, but to Poland, to Europe, and to democracies everywhere*. Zob. B. Woodward, *War*, New York 2024, s. 306.

31 Szerzej patrz: I. Wiśniewska, A. Wilk, S. Matuszak, A. Michalski, *Rosja: ponowna blokada eksportu ukraińskiego zboża drogą morską*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-10-31/rosja-ponowna-blokada-eksportu-ukrainskiego-zboza-droga-morska [dostęp 31.10.2024] oraz: F. Rudnik, S. Matuszak, A. Michalski, *Rosyjska gra z Zachodem: Moskwa wycofuje się z umowy zbożowej*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-07-18/rosyjska-gra-z-zachodem-moskwa-wycofuje-sie-z-umowy-zbozowej [dostęp 17.10.2024]. Patrz też: *Rosja rozwiązuje porozumienie zbożowe*, [w:] https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38745571-rosja-rozwiazuje-porozumienie-zbozowe [dostęp 17.10.2024].

32 O problemach ukraińskiego handlu zagranicznego w warunkach wojny patrz: S. Matuszak, *Kluczowy partner. Handel Ukraina–UE w 2023 roku*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-03-04/kluczowy-partner-handel-ukraina-ue-w-2023-roku [dostęp

Ukraińska ofensywa w regionie Kurska przyniosła pasmo lokalnych sukcesów wojsk Kijowa[33] i pozytywnie oddziaływała na morale armii i społeczeństwa, broniącego się przed rosyjskim najazdem, ale przede wszystkim zmieniła polityczne uwarunkowania konfliktu, uniemożliwiając szybką realizację scenariusza jego zamrożenia, w formule rozejmu na osiągniętej linii bojowej styczności wojsk. Rosja bowiem z pewnością nie zgodzi się na uznanie choćby czasowej utraty części swego terytorium. Moskwa podjęła kontrofensywę z zamiarem wyparcia Ukraińców z utraconych części obwodu kurskiego, ale jak dotąd media donoszą o jej fiasku[34]. Jest zbyt wcześnie, by wyrokować o jej ostatecznym rezultacie.

Ewolucja polityki wiodących mocarstw Zachodu wobec wojny na Ukrainie

Niemcy po okresie wyczekiwania na klęskę Ukrainy w pierwszych miesiącach wojny, przeszły do deklaratywnej polityki wspierania Kijowa, ogłoszonej przez kanclerza Olafa Scholza dzień po wizycie premiera Mateusza Morawieckiego w Berlinie i publicznym wykpieniu przez szefa rządu RP 5 tys. hełmów jako symbolu ówczesnego „wsparcia" RFN dla walczących Ukraińców[35]. W Niemczech „walczyły" bowiem ze sobą interesy dwóch ważnych lobby – energetycznego i zbrojeniowego. To pierwsze, odcięte od dostaw tanich surowców energetycznych z Rosji i wciśnięte w gorset polityki klimatycznej UE, wypromowanej jeszcze w czasach Angeli Merkel, a stanowiącej clou programu Zielonych,

17.10.2024]. Por.: Idem, *Wojenny rok w handlu zagranicznym Ukrainy*, „Komentarze OSW" 8 lutego 2023, nr 487, s. 1, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-08/wojenny-rok-w-handlu-zagranicznym-ukrainy [dostęp 17.10.2024].

33 *Kurski problem Kremla: doraźne konsekwencje ukraińskiego ataku na Rosję*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-08-12/kurski-problem-kremla-doraznekonsekwencje-ukrainskiego-ataku-na [dostęp 17.10.2024].

34 D. Axe, *Acting On Bad Intel, 'Rigid' Russian Forces Keep Attacking Along The Same Roads In Kursk—And Rolling Into The Same Ukrainian Kill Zones*, [w:] https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2024/11/13/acting-on-bad-intel-rigid-russian-forces-keep-attacking-along-the-same-roads-in-kursk-and-rolling-into-the-same-ukrainian-kill-zones/ [dostęp 17.10.2024]. Por.: J. Ropcke, *Katastrofalna kontrofensywa wojsk rosyjskich w Kursku. Duże straty Putina i to w zaledwie dwa dni*, [w:] https://wiadomosci.onet.pl/swiat/katastrofalna-rosyjska-kontrofensywa-w-kursku-duze-straty-putina-w-dwa-dni/ew6bngh [dostęp 17.10.2024].

35 *Morawiecki w Niemczech: 5 tys. hełmów dla Ukrainy to jest chyba jakiś żart*, [w:] https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35764731-morawiecki-w-niemczech-5-tys-helmow-dla-ukrainy-to-jest-chyba-jakis-zart [dostęp 17.10.2024].

wchodzących w skład rządzącej koalicji wraz z SPD i FDP, pragnie jak najszybszego zakończenia walk i wznowienia „normalnych" relacji handlowych z Rosją. Gospodarka Niemiec, pozbawiona taniego rosyjskiego gazu, przeżywa bowiem poważne problemy. To drugie – lobby zbrojeniowe, wobec utrzymującej się długi czas odmowy rządu niemieckiego, nie tylko zaopatrywania Ukrainy w broń, ale i zgody na przekazywanie Kijowowi broni niemieckiej produkcji przez inne chętne do tego państwa, zaczęło tracić rynki zbytu w Europie Środkowej. Wszak broń kupuje się na wojnę, nie na paradę. Państwa wschodniej flanki NATO czują się zagrożone przez Rosję, a zaatakowana przez Rosję Ukraina co i rusz słyszała z Berlina, że nie dostanie tego czy innego rodzaju broni, gdyż jej dostarczenie „wiodłoby do eskalacji konfliktu". Rządy państw europejskich zaczęły słusznie obawiać się, że w razie gdyby i ich kraje padły ofiarą rosyjskiej (czy jakiejkolwiek innej) agresji, mogą usłyszeć to samo. Zaczęto się więc powszechnie pozbywać nie tylko sprzętu postsowieckiego, ale i niemieckiego, przekazując go Ukrainie, a zamówienia na nową broń kierując do innych producentów niż niemieccy. Państwa, które tego nie uczyniły – jak Litwa – zostając przy zamówieniach z Niemiec, mają oczywiste powody do pogłębiającego się rozczarowania[36]. Lobby zbrojeniowe chwilowo wygrało i kanclerz Scholz ogłosił zwrot w polityce Niemiec o 180° zwany Zeitenwende. Miał on jednak w znacznej mierze charakter deklaratywny i propagandowy[37], a wyciekające niekiedy informacje co do rzeczywistej linii polityki niemieckiej (jak ta o rakietach Taurus[38]), winny nakazywać Ukrainie daleko posuniętą nieufność wobec Berlina.

Wizyta kanclerza Scholza w Waszyngtonie (2 III 2023 r.) przyniosła zwrot w pozycji międzynarodowej Niemiec[39]. Równolegle – od wiosny

36 M. Mistewicz, *Niemieckie czołgi na Litwie czyli gra o czas*, [w:] https://www.czaswschodni.pl/art/wiadomosci/niemieckie-czolgi-na-litwie-czyli-gra-o-czas_fa06a4ec-592c-4e48-8ed4-32fc445054c4 [dostęp 11.11.2024].

37 B. Tallis, *The End of the Zeitenwende. Reflections After Two Years of Action Group Zeitenwende*, [w:] https://dgap.org/en/research/publications/end-zeitenwende [dostęp 17.10.2024]. Por.: *Roczny bilans Zeitenwende: eksperci mają głos*, red. O. Doleśniak-Harczuk, Warszawa 2023 oraz: S. Płóciennik, *Rok Zeitenwende: czy Niemcy dokonały strategicznego zwrotu?*, „Rocznik Strategiczny" 2022/23, s. 307-319.

38 N. Alipour, *Germany's Scholz rules out Taurus long-range missiles delivery to Ukraine*, [w:] https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/germanys-scholz-rules-out-taurus-long-range-missiles-delivery-to-ukraine/ [dostęp 17.10.2024].

39 L. Gibadło, *(Nie)zawodny partner. Wizyta Scholza w Waszyngtonie*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-03-07/nie-zawodny-partner-wizyta-scholza-w-

2023 r. zaczęły się psuć relacje polsko-ukraińskie. Kijów po całym szeregu drobniejszych incydentów znalazł wreszcie przedmiot sporu na tyle realny i poruszający (zboże), że w połowie września 2023 r. zdołał doprowadzić do takiego wychłodzenia relacji polsko-ukraińskich, że wybory parlamentarne w Polsce (15 X 2023 r.) przebiegały już pod znakiem wizerunkowego załamania się dotychczasowej polityki rządu RP na kierunku ukraińskim, co negatywnie oddziaływało na szanse sukcesu wyborczego ówczesnego obozu rządowego[40].

Pozycja Polski w kontekście pozycji USA i Niemiec w pierwszych miesiącach wojny

Wielkoskalowa agresja rosyjska na Ukrainę, rozpoczęta 24 lutego 2022 r., skutkowała masowym i bezwarunkowym wsparciem Polski dla sąsiada walczącego z najazdem dobrze znanego Polakom wroga. Wsparcie to miało charakter zarówno państwowy, jak i społeczny. W pierwszych miesiącach wojny wręcz zadecydowało o przetrwaniu Ukrainy.

Polska na tle mocarstw zachodnich wyróżniała się wiarą w to, że Ukraina ma możliwość skutecznego oporu wobec rosyjskiego najazdu, wiarą której nie podzielało ani najpotężniejsze państwo NATO – Stany Zjednoczone, ani najpotężniejsze państwo Unii Europejskiej – Niemcy. Według ówczesnego ministra spraw zagranicznych Ukrainy Dmytra Kułeby Amerykanie od października 2021 r. ostrzegali Ukrainę o nadchodzącej pełnoskalowej inwazji rosyjskiej, zaś Niemcy i Francuzi – odwrotnie – uspokajali wówczas Kijów zapewnieniami, że żadnej wielkiej wojny nie będzie[41]. Niemcy na tyle byli przekonani o nieprawdopodobieństwie agresji rosyjskiej, że najazd moskiewski zastał szefa BND (niemieckiego wywiadu) Bruno Kahla w stolicy Ukrainy, skąd musieli go ewakuować

waszyngtonie [dostęp 17.10.2024]. Por.: J. Borger, *Joe Biden meets Olaf Scholz in effort to keep Ukraine strategies aligned*, [w:] https://www.theguardian.com/us-news/2023/mar/03/joe-biden-meet-olaf-scholz-keep-ukraine-strategies-aligned [dostęp 17.10.2024].

40 Szerzej o polsko-ukraińskich konfliktach politycznych roku 2023 patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2022-2024 w kontekście odporności środkowoeuropejskich członków Unii Europejskiej na wyzwanie pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę*, New Direction: Brussels 2024, s. 12-29, [w:] https://newdirection.online/2018-publications-pdf/NDreportPL-PL-UK.pdf [dostęp 17.10.2024].

41 Wypowiedź D. Kułeby w 2 h 9 min, filmu O. Кошеленко, *USA-UA: Секретні файли Білого дому | Чому Росія напала на Україну? | Документальний фільм*, [w:] https://www.youtube.com/watch?v=xExg-Q5D-HI [dostęp 31.10.2024].

Polacy[42]. Amerykanie uważali, że Kijów padnie w ciągu kilku dni, a całe państwo w ciągu tygodnia, tuż przed rosyjskim atakiem doradzali więc prezydentowi Zełenskiemu, aby podjął przygotowania do utworzenia rządu na uchodźstwie, a w kraju – do toczenia wojny partyzanckiej[43], natomiast w pierwszych godzinach rosyjskiej inwazji oferowali mu pomoc w ewakuacji, którą prezydent Ukrainy odrzucił w sławnym już zdaniu „Potrzebuję amunicji, nie podwózki"[44].

Niemcy, gdy już atak nastąpił, uważali, że los Ukrainy jest przesądzony, jej nie tyle dni, co godziny policzone i dlatego pomaganie jej jest bezcelowe, a w istocie nawet życzyli sobie jej upadku[45], zapewne w nadziei na szybką normalizację stosunków z Rosją po okresie rytualnych protestów. Ocena ta znajduje potwierdzenie w fakcie, iż gdy w pierwszych dniach zmasowanej rosyjskiej agresji ambasador Ukrainy w Berlinie Andrij Melnyk zwracał się z prośbą o wsparcie w broni, amunicji i sprzęcie dla swego walczącego kraju, usłyszał od kilku kolejno indagowanych przez niego w tej sprawie ministrów niemieckiego rządu, że nie ma sensu pomagać Ukrainie, gdyż „zostało jej kilka godzin"[46]. W tym samym czasie kanclerz Scholz odmawiał włączenia do pakietu sankcji nakładanych przez Unię Europejską na Rosję odcięcia tej ostatniej od systemu rozliczeń bankowych SWIFT[47].

Na tym tle Polska wykazała się, jak wspomniano, bezprecedensową wiarą w przetrwanie Ukrainy i w pierwszych miesiącach walki dostar-

42 B. Woodward, op.cit., s. 127.

43 Informację taką podał dziennikarz Simon Shuster, który w filmie opublikowanym na kanale TSN w serwisie YouTube, stwierdził, że rad takich udzielała prezydentowi Zełenskiemu wiceprezydent USA Kamala Harris. Oficjalnego potwierdzenia tej wersji wydarzeń jak dotąd nie ma. Wypowiedź S. Shustera: 2 h 14 min. filmu О. Кошеленко, *USA-UA: Секретні файли Білого дому | Чому Росія напала на Україну? | Документальний фільм*, [w:] https://www.youtube.com/watch?v=xExg-Q5D-HI [dostęp 31.10.2024].

44 S. Braithwaite, *Zelensky refuses US offer to evacuate, saying 'I need ammunition, not a ride'*, [w:] https://edition.cnn.com/2022/02/26/europe/ukraine-zelensky-evacuation-intl/index.html [dostęp 17.10.2024].

45 P. Sokala, *Boris Johnson on Germany's stance on the eve of the invasion of Ukraine*, [w:] https://x.com/PawelSokala/status/1852720278406824258 [dostęp 17.10.2024].

46 *Ambasador Ukrainy do Niemców: ta polityka, ta opieszałość stawiają nas w roli owcy prowadzonej na rzeź*, [w:] https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1092045%2Cambasador-ukrainy-do-niemcow-ta-polityka-ta-opieszalosc-stawiaja-nas-w [dostęp 17.10.2024].

47 H. von der Burchard, *Germany's Olaf Scholz opposes inclusion of SWIFT in Russia sanctions for now*, [w:] https://www.politico.eu/article/germanys-scholz-opposes-inclusion-of-swift-in-russia-sanctions/ [dostęp 17.10.2024].

czyła jej pomocy w postaci broni, w tym ciężkiej (pozwalającej na wyekwipowanie dwóch brygad zmechanizowanych)[48] w skali rozstrzygającej o skutecznym powstrzymaniu rosyjskiej inwazji, co przyznał w listopadzie 2022 r. ówczesny doradca prezydenta Zełenskiego, Ołeksij Arestowycz[49].

Polska była także inicjatorem politycznym zarówno akcji na rzecz przekazania Ukrainie ciężkiego sprzętu (koalicja samolotowa[50] i koalicja czołgowa[51]), jak i na rzecz otwarcia przed nią drzwi do procesu integracji europejskiej[52]. To Polska, przykładem własnego premiera i wicepremiera, zainicjowała praktykę wizyt wysoko postawionych polityków zachodnich we wciąż ostrzeliwanym Kijowie. Stolicę Ukrainy najpierw odwiedzili bowiem premier Mateusz Morawiecki i wicepremier Jarosław Kaczyński wraz z premierem Czech Petrem Fialą i premierem Słowenii Janezem Janšą[53], a dopiero potem brytyjski premier Boris Johnson[54], przewodni-

48 Szerzej o polskiej pomocy w materiałach wojennych, wsparciu politycznym i humanitarnym dla Ukrainy patrz: *Polska pomoc dla Ukrainy*, [w:] https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/polska-pomoc-dla-ukrainy,93620 [dostęp 11.11.2024].

49 *Gdyby nie Polska, już dawno by nas nie było*, [w:] https://x.com/Bielsat_pl/status/1590744268876181504. Patrz też: *Arestowycz: Gdyby nie Polska, już dawno by nas nie było (WIDEO)*, [w:] https://kresy24.pl/arestowycz-gdyby-nie-polska-juz-dawno-by-nas-nie-bylo-wideo/ [dostęp 17.10.2024].

50 G. Gotev, *Poland to send Ukraine first batch of MiG-29 jets in coming days*, [w:] https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/news/poland-to-send-ukraine-first-batch-of-mig-29-jets-in-coming-days/ [dostęp 17.10.2024].

51 R. Czulda, *Leopard Tanks to Ukraine?*, [w:] https://defense.info/re-thinking-strategy/2023/01/leopard-tanks-to-ukraine/ [dostęp 17.10.2024]. Patrz też: H. von der Burchard, C. Caulcutt, G. Rinaldi, *France and Poland push Germany to send Leopard tanks to Ukraine*, [w:] https://www.politico.eu/article/france-and-poland-push-germany-to-send-leopard-tanks-to-ukraine/ [dostęp 17.10.2024] oraz: H. von der Burchard, G. Rinaldi, L. Bayer, C. Caulcutt, *Tanks, no tanks: Scholz holds key to Leopards for Ukraine, but waits for Biden*, [w:] https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-germany-joe-biden-united-states-ukraine-war-tanks-leopards-waiting/ [dostęp 17.10.2024].

52 *Prezydenci ws. szybkiej ścieżki kandydowania Ukrainy do UE*, [w:] https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/list-otwarty-prezydentow-w-sprawie-poparcia-szybkiej-sciezki-kandydowania-ukrainy-do-ue,49582 [dostęp 17.10.2024]. Patrz też: Upubliczniona notatka służbowa Jakuba Kumocha, zob. https://x.com/JakubKumoch/status/1853410661793202244 [dostęp 4.11.2024].

53 *Wołodymyr Zełenski po rozmowach z przedstawicielami władz Polski, Czech i Słowenii*, [w:] https://tvn24.pl/polska/ukraina-mateusz-morawiecki-i-jaroslaw-kaczynski-w-kijowie-rozmowy-z-wolodymyrem-zelenskim-st5635781 [dostęp 17.10.2024].

54 *Prime Minister pledges UK's unwavering support to Ukraine on visit to Kyiv: 9 April 2022*, [w:] https://www.gov.uk/government/news/prime-minister-pledges-uks-unwavering-support-to-ukraine-on-visit-to-kyiv-9-april-2022 [dostęp 17.10.2024].

cząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen i szef dyplomacji UE Joseph Borrell[55], prezydent USA Joe Biden[56], prezydent Francji Emmanuel Macron, kanclerz Niemiec Olaf Scholz i premier Włoch Mario Draghi, którym towarzyszył zmarginalizowany w tym kontekście prezydent Rumunii Iohannes Klaus[57]. O wizycie szefów rządów Niemiec, Francji i Włoch panowała zresztą powszechnie opinia, że przyjechali namawiać Ukraińców do kapitulacji[58]. Polityczne lansowanie się na tego typu wizytach stało się tak popularne, że nieskutecznie starał się o to także prezydent Niemiec Frank-Walter Steinmeier[59]. To Polska jednak wytyczyła ten szlak, gdy jeszcze nie było wiadomo czy i jak bardzo jest to ryzykowne.

Tak na poziomie rządowym, jak i społecznym Polska udzieliła Ukrainie także bezprecedensowego wsparcia humanitarnego, przyjmując przejściowo do 3 mln ukraińskich uchodźców, a ok. 1,7 mln na czas dłuższy[60].

Załamanie się relacji polsko-ukraińskich (wiosna-jesień 2023 r.) i ich kontekst międzynarodowy

Tym boleśniejsze dla polskiej opinii publicznej było zerwanie polsko-ukraińskiego sojuszu politycznego dopełnione ostatecznie wystąpie-

55 *Ursula von der Leyen w Kijowie*, [w:] https://www.dw.com/pl/ursula-von-der-leyen-w-kijowie/a-61405310 [dostęp 17.10.2024]. Por.: J. Laizans, *Condemning Bucha cruelty, EU offers speedy start for Ukraine membership*, [w:] https://www.reuters.com/world/europe/eu-leaders-head-kyiv-see-ukraine-leader-show-support-2022-04-08/ [dostęp 17.10.2024].

56 K. Liptak, *Biden makes surprise visit to Ukraine for first time since full-scale war began*, [w:] https://edition.cnn.com/2023/02/20/politics/biden-ukraine-zelensky-visit-one-year-war-anniversary-intl-hnk/index.html [dostęp 17.10.2024].

57 J. Darmanin, C. Caulcutt, C. Miller, *Macron, Scholz and Draghi meet Zelenskyy in Kyiv during historic visit*, [w:] https://www.politico.eu/article/macron-scholz-draghi-kyiv-visit-zelenskyy-ukraine/ [dostęp 17.10.2024].

58 *„Welt": Scholz, Macron i Draghi za kulisami naciskają na Ukrainę, by poszła na ustępstwa wobec Moskwy. Ich wizyta może być wstępem do koszmaru*, [w:] https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1251536%2Cwelt-scholz-macron-i-draghi-za-kulisami-naciskaja-na-ukraine-poszla-na [dostęp 17.10.2024].

59 B. Bodalska, *Zełenski nie życzy sobie wizyty prezydenta Niemiec w Kijowie*, [w:] https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/zelenski-steinmeier-wizyta-kijow-ukraina-wojna-rosja/ [dostęp 17.10.2024].

60 *Pomoc Polski dla Ukrainy w dwa lata po wybuchu wojny*, [w:] https://www.gov.pl/web/japonia/PomocPolskidlaUkrainywdwalatapowybuchuwojny [dostęp 17.10.2024].

niem Zelenskiego w ONZ, w czasie którego oskarżył on Rzeczpospolitą o „granie w rosyjskim teatrze”[61].

Narastającemu chłodowi w relacjach polsko-ukraińskich zaczęły towarzyszyć porażki Kijowa na kierunku integracji z Sojuszem Północnoatlantyckim i „sukcesy” w relacjach z Unią Europejską[62]. Tym pierwszym był brak nadania Ukrainie statusu państwa kandydującego do NATO[63], a tym drugim uzyskanie takiego statusu na drodze do UE[64]. Nurt pierwszy był objawem powrotu do ścisłej współpracy amerykańsko-niemieckiej, istniejącej od początku kadencji prezydenta Bidena i objawiającej się do jesieni 2021 r. amerykańskim kursem na ugodę z Rosją, której życzyły sobie Niemcy, obsadzane przez Demokratów z Waszyngtonu w roli głównego kontynentalnego sojusznika USA w Europie. Ta linia polityczna, po jej załamaniu wskutek rosyjskiej zmasowanej agresji na Ukrainę w roku 2022, zaczęła wracać od wiosny roku 2023. Otwieranie Kijowowi drzwi do NATO, wykluczało ugodę z Moskwą, dlatego ich na szczycie Sojuszu w Wilnie nie otworzono, a nawet nie zdecydowano się na oficjalne wypowiedzenie Aktu stanowiącego NATO-Rosja z 1997 r., na którego zapisy de facto powoływał się Kreml w swych żądaniach z grudnia 2021 r.

Odnowiwszy wspólną linię polityczną z Waszyngtonem, Berlin podjął działanie na rzecz zmarginalizowania wpływu Polski, dotąd wiodącej w akcji organizowania międzynarodowego wsparcia dla Ukrainy. Między majem a wrześniem 2023 r. skutecznie, przy pomocy Komisji Europejskiej, manewrując kwestią dostępu ukraińskich produktów rolnych do jednolitego rynku europejskiego, zdołał doprowadzić do pogłębienia spo-

61 Droga ku temu zerwaniu i jego przyczyny wymagają osobnej dogłębnej analizy. Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2022-2024…*, s. 23.

62 O szansach Ukrainy na członkostwo w UE patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Ukraine's Way to the European Union – is There a Chance for a Success Story?*, [w:] https://pulaski.pl/ukraines-way-to-the-european-union-is-there-a-chance-for-a-success-story/ [dostęp 17.10.2024].

63 T. Olorunnipa, E. Rauhala, M. Kornfield, M. Birnbaum, *Zelensky slams NATO for omitting a timeline for Ukraine to join*, [w:] https://www.washingtonpost.com/politics/2023/07/11/zelensky-nato-ukraine-membership-timeline/ [dostęp 17.10.2024]. Por.: S. Ruszkiewicz, *„Prosili Zełenskiego, żeby ochłonął”. Awantura na szczycie NATO w Wilnie*, [w:] https://wiadomosci.wp.pl/prosili-zelenskiego-zeby-ochlonal-awantura-na-szczycie-nato-w-wilnie-6919185345338208a [dostęp 17.10.2024].

64 *European Council meeting (23 and 24 June 2022) – Conclusions*, European Council, Brussels, 24 June 2022, (OR. en), EUCO 24/22, CO EUR 21, CONCL 5, s. 4.

ru polsko-ukraińskiego[65] i ostatecznie także do zmiany rządu w Polsce na proniemiecki (13 XII 2023 r.), a zatem do faktycznego dostosowania polityki Warszawy do linii wyznaczanej nad Szprewą. Instytut w Kiel, publikując dane o międzynarodowej pomocy dla walczącej Ukrainy, regularnie zaś zaniża wartość pomocy polskiej, manipuluje danymi – mieszając wielkości z dwóch kategorii – „dostarczone" i „obiecane" i niekiedy nie uwzględniając tych kategorii sprzętu, których Niemcy w ogóle nie dostarczyły, a Polska tak (np. samolotów i śmigłowców)[66]. Dane te – zaniżające polską pomoc o ok. 1/3[67] wielkości, a wyolbrzymiające niemiecką, powtarzają potem w mediach społecznościowych ukraińscy dyplomaci[68], pogłębiając tym w oczach polskiej opinii publicznej obraz „niewdzięcznej Ukrainy" i osłabiając poparcie społeczne dla rządowej polityki wspierania walczącego z Rosją sąsiada.

Wiosną i latem 2024 r. zaczęły pojawiać się w mediach zachodnich sygnały o powszechnym oczekiwaniu na zawarcie pokoju na Ukrainie. Publicznie wzywali też do tego politycy niemieccy, a w ramach kampanii prezydenckiej w USA także i amerykańscy.

Rolf Mützenich przewodniczący klubu parlamentarnego SPD 14 marca 2024 r. w wystąpieniu w Bundestagu wezwał do zakończenia wojny i „zamrożenia konfliktu na Ukrainie". Prasa i opozycja uznały, że jest to „punkt zwrotny w niemieckiej polityce zagranicznej" (opinia Michaela Georga Linka z FDP), symptom powrotu do „starej rosyjskiej polityki" SPD (opinia Ricardy Lang – Zieloni) i uzgodnione z Urzędem Kanclerskim „badanie gruntu" przez socjaldemokratów – „partię (która – P.Ż.G.) nadal ma problem z romantyzacją Rosji" (opinia rzecznika CDU ds. polityki zagranicznej Rodericha Kiesewettera[69]). Ursula von

65 Szerzej o polsko-ukraińskim „sporze o ziarno" i roli w nim Komisji Europejskiej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2022-2024 …*, s. 15-29.

66 P. Bomprezzi, I. Kharitinov, C. Trebesch, *Ukraine Support Tracker – Methodological Update & New Results on Aid "Allocation" (June 2024)*, s. 8 oraz: *Ukraine Support Tracker*, [w:] https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/ [dostęp 17.10.2024].

67 Daniel Szeligowski@dszeligowski, [w:] https://x.com/dszeligowski/status/1853066988718792753 [dostęp 3.11.2024].

68 Dobrym przykładem jest tu tweet Serhija Kysłyci – ambasadora Ukrainy przy ONZ, zob. https://x.com/SergiyKyslytsya/status/1853018637243719759 [dostęp 3.11.2024].

69 K. Maciejewski, *Niemieckie SPD postuluje „zamrożenie" wojny na Ukrainie. To poroniony pomysł*, [w:] https://forsal.pl/swiat/niemcy/artykuly/9462714,niemieckie-spd-postuluje-zamrozenie-wojny-na-ukrainie-to-poroniony.html [dostęp 17.10.2024]. Patrz też: O. Noyan, *Niemcy: Koalicja coraz bardziej podzielona ws. Ukrainy*, [w:] https://www.euractiv.pl/

der Leyen, która do lutego 2024 r. opowiadała się za użyciem zamrożonych na Zachodzie zasobów rosyjskich do finansowania dostaw broni dla Ukrainy, w połowie marca zaczęła wycofywać się z tego zamiaru[70]. W połowie października 2024 r. doszło zaś do tajemniczego spotkania niemiecko–rosyjskiego w Baku. Jego przebieg i konkluzje nie są znane opinii publicznej[71].

16 kwietnia 2024 r. ukazał się w „Foreign Affairs" artykuł z tezą, że kompromisowy pokój na Ukrainie był w zasięgu ręki już latem 2022 r. i trzeba wrócić do tej koncepcji[72]. 26 kwietnia tekst o podobnym przesłaniu opublikował na swych stronach internetowych kanał telewizji „Welt"[73]. Doniesienia te były nieprawdziwe[74] (o propozycjach rosyjskich z 2022 r. patrz wyżej), ale obie publikacje były elementem przygotowywania opinii publicznej USA i Niemiec do „zakończenia wojny" na Ukrainie w drodze ustępstw na rzecz Rosji. Kandydat na stanowisko wiceprezydenta u boku Donalda Trumpa – James David Vance w swym planie pokojowym dla Ukrainy z koncepcji faktycznej kapitulacji Ukrainy uczynił jego istotę. Inny doradca Trumpa – gen. Keith Kellogg 11 kwietnia 2024 r. przedstawił jak dotąd najbardziej szczegółowy plan pokojowy dla Ukrainy także oparty na pomyśle zamrożenia linii frontu i negocjowaniu z Rosją, której miano by zaoferować poluzowanie sankcji. Ukraina wprawdzie nie byłaby zmuszona do cesji terytorialnych, ale dalszą walkę o odzyskanie utraconych ziem miałaby prowadzić „w drodze dyplomatycznej". Pomysł ten jest przy tym reklamowany jako „koniec

section/bezpieczenstwo-i-obrona/news/niemcy-koalicja-coraz-bardziej-podzielona-ws-ukrainy/ [dostęp 17.10.2024].

70 G. Sorgi, J. Barigazzi, B. Moens, *Von der Leyen dilutes plan to use Russian assets to buy Ukraine arms*, [w:] https://www.politico.eu/article/von-der-leyen-softens-plan-to-use-russian-assets-to-buy-ammo/ [dostęp 17.10.2024].

71 A. Becker, G. Heil, M. Pohl, H. Reintjes, *Die rätselhafte Baku-Connection*, [w:] https://www.tagesschau.de/investigativ/kontraste/russland-treffen-politiker-deutschland-100.html [dostęp 17.10.2024].

72 S. Charap, S. Radchenko, *The Talks That Could Have Ended the War in Ukraine*, [w:] https://www.foreignaffairs.com/ukraine/talks-could-have-ended-war-ukraine [dostęp 17.10.2024].

73 G. Schwung, *Das geheime Dokument, das den Ukraine-Krieg hätte beenden können*, [w:] https://www.welt.de/politik/ausland/plus251243756/Ukraine-und-Russland-Das-geheime-Dokument-das-den-Krieg-haette-beenden-koennen.html [dostęp 17.10.2024].

74 Szerzej patrz: *Daniel Szeligowski: Dlaczego Ukraina nie zgodziła się na „pokój"?*, [w:] https://www.pism.pl/pism_w_mediach/media/daniel-szeligowski-dlaczego-ukraina-nie-zgodzila-sie-na-pokoj [dostęp 17.10.2024].

zabijania”[75]. Odrzuciwszy retorykę, plan ten w istocie także byłby kapitulacją wobec Rosji, a zawarta w nim obietnica „końca zabijania”, w odniesieniu do terenów pod okupacją rosyjską, jest zupełnie bezpodstawna. Jego negatywny wydźwięk łagodzi tylko ewentualność, że odrzucenie go przez Rosję skutkowałoby dozbrojeniem Ukrainy przez USA, co jednak jest nadzieją komentatorów[76], a nie wynika z opublikowanej treści planu.

Zgoda na szukanie „kompromisu z Rosją” w drodze ustępstw terytorialnych ze strony Ukrainy jest wśród amerykańskich elit ponadpartyjna, o czym przekonuje Richard Haass (w latach 2001–2003 dyrektor Departamentu Planowania Politycznego w Departamencie Stanu USA) w swym artykule zamieszczonym w „Foreign Affairs” 4 listopada 2024 r.[77] Tej linii politycznej sprzyja także spadek zainteresowania społeczeństw Zachodu wojną rosyjsko-ukraińską[78]. Proces ten nasilił się szczególnie w kontekście poszerzającej się wojny na Bliskim Wschodzie.

Sygnały gotowości do wystąpienia w roli pośrednika w rozmowach między Moskwą a Kijowem wysyła też potężny sąsiad Ukrainy – Turcja – regionalne mocarstwo basenu Morza Czarnego, państwo posiadające drugą co do wielkości armię w łonie NATO, które cztery lata temu, udzielając poparcia Azerbejdżanowi, złamało obowiązującą do owego momentu regułę polityczną, mówiącą o tym, że na terytorium postsowieckim zwycięskie wojny może toczyć tylko Rosja lub państwo wsparte przez Rosję[79].

Ankara od samego początku masowej inwazji rosyjskiej na Ukrainę potępiała tę agresję oraz udzielała Kijowowi pomocy wojskowej i hu-

75 Lt. General (Ret.) Keith Kellogg, Fred Fleitz, *America First, Russia, & Ukraine, Research Report*, [w:] https://americafirstpolicy.com/issues/america-first-russia-ukraine [dostęp 17.10.2024].

76 G. Slattery, S. Lewis, *Exclusive: Trump handed plan to halt US military aid to Kyiv unless it talks peace with Moscow*, [w:] https://www.reuters.com/world/us/trump-reviews-plan-halt-us-military-aid-ukraine-unless-it-negotiates-peace-with-2024-06-25/ [dostęp 17.10.2024].

77 R. Haass, *The Perfect Has Become the Enemy of the Good in Ukraine. Why Washington Must Redefine Its Objectives*, [w:] https://www.foreignaffairs.com/ukraine/perfect-has-become-enemy-good-ukraine-haass [dostęp 17.10.2024].

78 J. Wilton, *„Wołodymyr Zełenski już nie porywa”. Stało się to, czego wszyscy się obawiali*, [w:] https://www.onet.pl/informacje/onetwiadomosci/wolodymyr-zelenski-w-onz-juz-nie-porywa-ale-nie-z-jego-winy-opinia/8zv3mpl,79cfc278 [dostęp 17.10.2024].

79 Szerzej patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Kampania jesienna 2020 r. wojny azersko-ormiańskiej – uwarunkowania historyczne i skutki polityczne*, [w:] *Armenia and Azerbaijan: post-conflict realities & peace-building*, „Studia Wschodnioeuropejskie” 2021, nr 14, s. 66-94.

manitarnej, jednocześnie nie zaprzestała współpracy gospodarczej z Moskwą i nie przyłączyła się do międzynarodowych sankcji nałożonych na Federację Rosyjską. We wrześniu 2024 r. prezydent Turcji Recep Tayyip Erdoğan określił stosunki turecko-rosyjskie mianem wielowymiarowych i oświadczył, że będą się one nadal rozwijać[80].

16 października 2024 r. swój pięciopunktowy „Plan zwycięstwa" przedstawił w Radzie Najwyższej Ukrainy prezydent Zełenski. Punkt pierwszy zawierał żądanie natychmiastowego zaproszenia Ukrainy do NATO, drugi – wzmocnienia ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego i zniesienia zakazu przeprowadzania uderzeń rakietowych na cele wojskowe na terytorium Rosji, trzeci – rozmieszczenia na Ukrainie „kompleksowego niejądrowego pakietu odstraszania strategicznego", dla skutecznego odstraszania Rosji przed dalszą agresją, czwarty – propozycję podpisania z partnerami zachodnimi specjalnej umowy o ochronie i wykorzystaniu znajdujących się na Ukrainie strategicznych surowców mineralnych, a piąty – ofertę zastąpienia w bazach NATO na terenie Europy żołnierzy amerykańskich ukraińskimi. Punkty drugi, trzeci i czwarty ponoć zawierają niejawne załączniki[81]. W razie odrzucenia planu Zełenski groził budową przez Ukrainę własnych sił jądrowych[82], ale jeszcze tego samego dnia się z tego wycofywał[83]. „Plan zwycięstwa" prezydenta Ukrainy nie ma szans na przyjęcie przez Zachód, a pomysł zastąpienia Amerykanów przez Ukraińców jest dowodem niezrozumienia przez jego autora natury systemu *deterrence by punishment* (odstraszania przez ukaranie) i w związku z tym nie może budzić entuzjazmu nawet wśród oddanych sojuszników Ukrainy na wschodniej flance NATO.

---

80 *Turcja przewiduje „nową sytuację" w wojnie na Ukrainie*, [w:] https://kresy24.pl/turcja-przewiduje-nowa-sytuacje-w-wojnie-na-ukrainie/ [dostęp 17.10.2024].

81 K. Nieczypor, *Zełenski przedstawia Plan Zwycięstwa*, [w:] https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-10-16/zelenski-przedstawia-plan-zwyciestwa [dostęp 17.10.2024]. Por.: M. Piechowska, *Plan zwycięstwa Zełenskiego*, „Komentarz PISM" 18 października 2024, nr 65, s. 1-2, [w:] https://www.pism.pl/publikacje/plan-zwyciestwa-zelenskiego [dostęp 17.10.2024] oraz: B. Wypartowicz, *Plan zwycięstwa Zełenskiego: pokój przez siłę*, [w:] https://defence24.pl/wojna-na-ukrainie-raport-specjalny-defence24/plan-zwyciestwa-zelenskiego-pokoj-przez-sile [dostęp 17.10.2024].

82 B. Wyparowicz, *Zełenski: Ukraina będzie w NATO albo odbuduje potencjał jądrowy*, [w:] https://defence24.pl/polityka-obronna/zelenski-ukraina-bedzie-w-nato-albo-odbuduje-potencjal-jadrowy [dostęp 17.10.2024].

83 Ł. Osiński, *Wołodymyr Zełenski zaprzecza, że Ukraina przygotowuje się do stworzenia broni nuklearnej*, [w:] https://www.pap.pl/aktualnosci/wolodymyr-zelenski-zaprzecza-ze-ukraina-przygotowuje-sie-do-stworzenia-broni-nuklearnej [dostęp 17.10.2024].

Narastająca presja na Ukrainę i udział w niej Polski

Kampania ukazywania Polski na kanwie „sporu o ziarno" i o historię („Wołyń") jako głównej przeszkody na drodze Ukrainy do integracji europejskiej, bez względu na absurdalność tej tezy, trwa z narastającym natężeniem[84], a Niemcy dysponują odpowiednią potęgą propagandową, by skutecznie przekonać ukraińską opinię publiczną do tej wizji. Obecny rząd polski z pewnością nie będzie przeszkadzał w owej akcji Berlina. Przeciwnie, już pojawiły się sygnały, że ją wspiera i to w swoistym współdziałaniu z Kijowem w odwracaniu uwagi od istoty polityki RFN. Zanim w połowie października 2024 r. kanclerz Scholz ogłosił, że Niemcy kończą dostawy ciężkiego sprzętu na Ukrainę[85] wcześniej – pod koniec sierpnia – dosyć podobną deklarację złożył polski minister obrony Władysław Kosiniak-Kamysz[86]. W październiku zaś epatował opinię publiczną stwierdzeniem, że bez rozwiązania sprawy upamiętnienia ofiar rzezi wołyńskiej Ukraina nie wejdzie do Unii Europejskiej[87]. Kijów natomiast zwrócił się z zadziwiającą prośbą do Polski o przekazanie Ukrainie broni świeżo przez Polskę kupowanej, np. z Korei Południowej i „zaskoczony" odmową oburzał się niespełnieniem swej

84 Patrz artykuł redakcyjny pod dramatycznym tytułem: *Польща веде „війну" проти європейського майбутнього України. Варшава має це усвідомити*, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/5/7176820/ [dostęp 17.10.2024]. Por.: *Пояснюємо, чому Польщу можна звинуватити у веденні торгової війни проти України*, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/5/7176829/ [dostęp 17.10.2024] oraz *Вимогами щодо зерна Польща хоче диктувати умови вступу України в ЄС – торгпред*, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/09/15/7169456/ [dostęp 17.10.2024]. Wszystkie trzy teksty zostały opublikowane w wiodącym prounijnym medium ukraińskim współfinansowanym przez Unię Europejską. Patrz też: *Польща заявила, що блокуватиме вступ України до ЄС, якщо не вирішиться питання з агроекспортом. Качка відповів*, [w:] http://agroconf.org/content/polshcha-zayavila-shcho-blokuvatime-vstup-ukrayini-do-iesyakshcho-ne-virishitsya-pitannya-z [dostęp 17.10.2024] oraz: *Polish Blockade Not Affecting Weapons Delivery to Kyiv, Ukraine PM Says*, [w:] https://www.kyivpost.com/post/28988 [dostęp 17.10.2024].

85 *Niemcy nie chcą już dostarczać Ukrainie ciężkiego sprzętu wojskowego*, [w:] https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/niemcy-nie-chca-juz-dostarczac-ukrainie-ciezkiego-sprzetu-wojskowego/mglqhw8 [dostęp 17.10.2024].

86 D. Kania, J. Kiewisz-Wojciechowska, *Szef MON: dzisiaj wszystkie rzeczy, które mogliśmy przekazać na rzecz Ukrainy, przekazaliśmy*, [w:] https://www.pap.pl/aktualnosci/szef-mon-dzisiaj-wszystkie-rzeczy-ktore-moglismy-przekazac-na-rzecz-ukrainy [dostęp 17.10.2024].

87 *Kosiniak-Kamysz: Ukraina nie wejdzie do UE, jeżeli nie rozwiąże sprawy Wołynia*, [w:] https://www.rp.pl/polityka/art41234351-kosiniak-kamysz-ukraina-nie-wejdzie-do-ue-jezeli-nie-rozwiaze-sprawy-wolynia [dostęp 17.10.2024].

prośby[88], co naturalnie także ukierunkowywało emocje ukraińskiej opinii publicznej, odwracając jej uwagę od polityki Niemiec i zwracając ją ku Polsce.

Zaostrzenia retoryki w kwestii wołyńskiej i to na forum międzynarodowym dokonał także minister spraw zagranicznych RP Radosław Sikorski, udzielając na ten temat wywiadu „Financial Times"[89]. Następuje przyzwyczajanie międzynarodowej opinii publicznej do sporów polsko-ukraińskich, tak by ewentualne zablokowanie procesu integracji europejskiej Ukrainy z powodu oporu Warszawy uznane zostało za naturalną ich konsekwencję. Ukraina i tak nie zostanie przyjęta do UE z uwagi na niechęć społeczeństw starej Unii do poszerzania tej organizacji o jakiekolwiek duże a biedne państwo, ale obarczenie za to „winą" Polski jest politycznie bardzo wygodne, szczególnie dla Berlina i proces ten będzie postępował, a obecny rząd RP jak widać ochoczo dostarczy do tego licznych pretekstów. „Spór o zboże" i spór o pamięć historyczną, symbolizowany przez kwestię masakr ludności cywilnej na Wołyniu i w Galicji Wschodniej w latach II wojny światowej i tuż powojennych[90], choć są autentycznymi problemami, są i będą wyolbrzymiane, przekształcane w istotę współczesnych stosunków polsko-ukraińskich i instrumentalizowane z entuzjastycznym udziałem liczących się odłamów społeczeństwa polskiego i zachodnioukraińskiego, w oczach których to grup skutecznie przykryją wspólnotę interesów polsko-ukraińskich w obliczu rosyjskiego najazdu. Spory te stają się więc doskonałym, bo wiarygodnym w oczach opinii publicznej w Polsce i na Ukrainie, tłem politycznym konfliktu,

88 M. Marszałkowski, *Duda: Polska nie da Ukrainie ostatnio zakupionej broni*, [w:] https://defence24.pl/polityka-obronna/duda-polska-nie-da-ukrainie-ostatnio-zakupionej-broni [dostęp 17.10.2024]. Por.: *Польща не передаватиме Україні куплену у Південної Кореї зброю* – Дуда, [w:] https://censor.net/ua/news/3516733/polscha_na_dast_ukrayini_pivdennokoreyisku_zbroyu [dostęp 17.10.2024] oraz: У. Кричковська, *Дуда про відносини з Україною: На жаль, життя жорстоке*, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/10/29/7197256/ [dostęp 17.10.2024].

89 *Poland tells Ukraine to exhume second world war victims despite Russia's invasion*, [w:] https://www.ft.com/content/250d3a55-4cf6-444d-8972-bb28aad687c9 [dostęp 17.10.2024]. Por.: *Radosław Sikorski o Polakach zabitych na Wołyniu. Padły mocne słowa*, [w:] https://wiadomosci.onet.pl/kraj/radoslaw-sikorski-o-polakach-zabitych-na-wolyniu-padly-mocne-slowa/k0f1pmr [dostęp 17.10.2024].

90 Historia ta ma olbrzymią literaturę naukową. Całościowy choć popularyzatorski – przegląd wydarzeń, będący podsumowaniem badań innych autorów patrz: P. Żurawski vel Grajewski, *Męczeństwo Kresów 1918-1956*, Warszawa 2017, s. 30-73, [w:] https://wei.org.pl/wp-content/uploads/2021/06/file-28d4d4004517aa0490f96c8b3516c55e.pdf [dostęp 17.10.2024]. Tam też lista podstawowej literatury przedmiotu.

który odpowiednio nagłośniony, pozwoli obarczyć Polskę winą za wyhamowanie procesu integracji europejskiej Ukrainy, a w zależności od temperatury starcia i działań zarówno Polski jak i Ukrainy, być może także za porażki na froncie czy na kierunku starań Kijowa o członkostwo w NATO. „Europeizacja" wiedzy o tych sporach – tzn. ich nagłaśnianie w mediach w Europie Zachodniej, już się rozpoczęło[91]. Potencjał destrukcyjny owych manipulacji jest w odniesieniu do relacji polsko-ukraińskich bardzo duży. Obsługiwane są bowiem w ten sposób istotne interesy licznych uczestników gry międzynarodowej. Z punktu widzenia ekipy prezydenta Zełenskiego rodzi się i będzie narastać potrzeba znalezienia winnych nadchodzących porażek dyplomatycznych na kierunku unijnym i natowskim, a być może także na froncie. Polska, której politycy publicznie deklarują, że bez spełnienia oczekiwań Warszawy w odniesieniu do kwestii historycznych i bez rozwiązania problemu konkurencyjności ukraińskiego rolnictwa Ukraina do UE nie wejdzie, doskonale wpisuje się w tę potrzebę. Gdyby (a takie głosy się w Polsce podnoszą – wprawdzie jak dotąd na szczęście jedynie w mediach społecznościowych) rząd RP w ramach nacisku na Kijów, np. w kwestii ekshumacji, zdecydował się na „remont płyty lotniska w Jasionce" odpowiedzialność Polski za porażki na froncie walk z Rosją stałaby się dla ukraińskiej opinii publicznej oczywista. Pozostaje mieć nadzieję, że tak sprzecznego z interesem Rzeczypospolitej kroku żaden rząd polski nie uczyni. Konfliktowanie się z Ukrainą leży jednak także w politycznym interesie obecnej ekipy rządzącej w Polsce. Jak wyżej wskazano, wiosną przyszłego roku odbędą się wybory prezydenta RP, a demonstrowanie twardości w relacjach z „niewdzięcznym Kijowem" i podkreślanie w ten sposób różnicy w stosunku do „frajerskiego PiS", jest dobrym instrumentem do przyciągania elektoratu niechętnej Ukrainie Konfederacji. Kwestia konkurencyjności rolnictwa ukraińskiego w oczywisty sposób interesuje zaś z kolei liczny w Polsce elektorat wiejski. Na dodatek rząd Donalda Tuska będzie mógł wygaszać poparcie dla Ukrainy pod hasłem „nie wychodzenia przed szereg" oraz „płynięcia w głównym nurcie europejskim" i cieszyć się przy tym przychylnością Berlina, Paryża i Brukseli dla tej właśnie linii politycznej, zdejmującej odpowiedzialność za wyhamowywanie procesu integracji Ukrainy z UE z Niemiec, Francji, Niderlandów i innych nie-

91 Dobrym przykładem tego procesu jest artykuł berlińskiego (notabene) korespondenta „The Times" Olivera Moody'ego. O. Moody, *How Ukraine's EU ambitions are haunted by a massacre 80 years ago*, [w:] https://www.thetimes.com/world/europe/article/how-ukraines-eu-ambitions-are-haunted-by-a-massacre-80-years-ago-282rvkrts [dostęp 17.10.2024].

chętnych rozszerzaniu bogatych państw „starej" UE i przerzucając ją na Polskę. Choć zatem interes państwowy Polski i Ukrainy nakazują ścisłą współpracę, interesy partyjne elit rządowych w obu stolicach skłaniać je będą w najbliższym czasie do poszukiwania sporów, czemu z życzliwością będą się przyglądać wiodące stolice europejskie, spory te podsycając i nagłaśniając. Źle to wróży tak Polsce, jak i Ukrainie.

ПШЕМИСЛАВ ЖУРАВСЬКИЙ ВЕЛ ГРАЄВСЬКИЙ –
МІЖНАРОДНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗМІН (СТАНОМ НА ЛИСТОПАД РОКУ 2024).

Abstrakt

Війна в Україні ведеться не за території (яких у Росії вдосталь), а за зміну політичного устрою Європи. Головна мета Москви – домінування в межах колишнього російського імперського простору, про що опосередковано йшлося в меморандумах від 17 грудня 2021 р., спрямованих Росією до НАТО і США. Наступним етапом є руйнування НАТО через демонстрацію „паперового" характеру статті 5 Вашингтонського договору та встановлення в Європі системи „директорату великих держав", де Росія виступатиме домінуючою силою без присутності США.

З грудня 2021 р. Росія не представила жодної реалістичної програми завершення агресії. Її цілі, заради яких була розпочата війна, залишаються незмінними. Тому укласти мир, поступившись територіями України, неможливо, адже Кремль розпочав цю війну не для територіальних здобутків. Попри це, на Заході зростає тиск на пошук „компромісу" з Росією за формулою „земля в обмін на мир". Такої формули прагнуть американські демократи й республіканці, а також Німеччина. Відмінності між ними носять тактичний характер – вони стосуються методів досягнення цієї мети, але не самої мети. Отже, є висока ймовірність того, що Україна опиниться під тиском прийняття цієї формули.

Польща, на відміну від США та Німеччини, від самого початку вірила в здатність України захиститися і надала їй у перший рік війни величезну матеріальну та політичну допомогу, яка стала вирішальною для виживання України в той період російського

вторгнення. З весни 2023 р. польсько-українські відносини помітно погіршилися через помилки в політиці команди Зеленського. Це не впливає на обсяги військової допомоги Польщі Україні, але ускладнює солідарну політичну співпрацю.

Після зміни уряду в Польщі (13 грудня 2023 р.) Україна має враховувати, що Польща „пливтиме в основному руслі європейської політики", сформованому Німеччиною, і разом із нею чинитиме тиск на Україну для досягнення „компромісу з Росією". На жаль, немає сумнівів, що Німеччина (як і більшість країн „старого ЄС") не бажає членства України в Європейському Союзі, але провину за закриття дверей до ЄС із задоволенням поклала б на Польщу.

fot. domena publiczna

Międzynarodowe szkolenia ukraińskich żołnierzy /
Міжнародний вишкіл українських військових

***Ключові слова*:** Україна, Росія, війна, Польща, НАТО, ЄС, Німеччина.

Słowa kluczowe: Ukraina, Rosja, wojna, Polska, NATO, UE, Niemcy.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

MICHAŁ KLIMECKI
ORCID: 0000-0003-0958-9336

DZIAŁANIA WOJENNE NA UKRAINIE A MOŻLIWOŚĆ AGRESJI ROSJI NA POLSKĘ. WOJNA POZYCYJNA CZY MANEWROWA, BRONIĆ LINII BUGU CZY WISŁY?

Uwagi wstępne

Na początek dwa założenia. Rosja rozpoczęła kolejną fazę wojny na Ukrainie 24 lutego 2022 r. działaniami, które nie przewidywały zorganizowanego oporu zaatakowanego państwa. Po drugie, nie zauważyła lub zlekceważyła powrót Stanów Zjednoczonych do roli przywódcy świata euroatlantyckiego oraz nie wzięła pod uwagę wsparcia materialnego (w tym militarnego) Ukrainy i jej Sił Zbrojnych (SZU) przez państwa tego obszaru. Wniosków wyciągniętych z przebiegu wydarzeń podczas wojny również może być kilka. Ale powinniśmy zgodzić się, że wiele niewiadomych nie pozwala nam na przyjęcie, że ich ostateczne ustalenie okaże się w bliskiej i dalszej przyszłości trafne.

Jeśli dojdzie do rosyjskiej agresji na wschodnią rubież Paktu Północnoatlantyckiego, to jej powodzenie będzie zależne od szybkiego złamania Sił Zbrojnych Rzeczpospolitej Polskiej (SZ RP). Rosyjskie armie przeprowadzą operację w myśl doktryny „szok i przerażenie" (shock and awe). Sformułowana pod koniec XX w., zakłada stworzenie w pierwszym etapie wojny miażdżącej przewagi strategicznej, militarnej, technologicznej i gospodarczej w celu obezwładnienia przeciwnika i odebrania mu woli walki[1]. Na wypadek operacji przeciwko NATO rosyjski Sztab Generalny przygotuje plany, które pozwolą na uzyskanie takiej przewagi na obszarze Polski i państw nadbałtyc-

1 Autorami doktryny są dwaj amerykańscy analitycy i oficerowie Harlan Kenneth Ullman i James Paul Wade. Przedstawili ją w publikacji *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance* w 1996 r.

kich. Po ich zrealizowaniu Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej (SZ FR) rozpoczną natarcie w głąb Niziny Środkowoeuropejskiej lub zagrożą, co wydaje się bardziej pewne, takim działaniem pozostałym państwom Paktu, zmuszając je do akceptacji propozycji wysuniętych przez Moskwę.

Za zasadne należy uznać pytanie, w jakim zakresie doświadczenia wojny rosyjsko-ukraińskiej mogą pomóc w przygotowaniach do narzuconej przez Kreml nam i naszym sojusznikom konfrontacji. Nie jest oczywiste, czy SZ FR ofensywę rozpoczną i poprowadzą jedynie konwencjonalnie wyposażonymi jednostkami, czy wesprą ją taktyczną bronią jądrową, w której dysponują ilościową przewagą nad potencjalnym zachodnim przeciwnikiem. Nie wiemy też, jakie wnioski wysuwa ich Sztab Generalny z przebiegu wojny na Ukrainie i jak zmieniają one jego strukturę oraz pracę, również wyposażenie i wyszkolenie jednostek rozpoczynających agresję.

Autokratyczne reżimy[2] nie ograniczają agresywnych działań do obszarów walk, ale cenią przewagę, jaką uzyskują demolując infrastrukturę najechanego państwa i terroryzując atakami z powietrza jego mieszkańców. Świadomie nadają swoim poczynaniom wymiar wojny totalnej. Gruziński politolog Alexander Rondeli (1942–2015) zauważył, że wobec sąsiadów Rosja stosuje jedną z dwóch strategii: małego kija i dużego kija. Strategii marchewki jeszcze nie odkryła[3]. Euroatlantycki porządek został przez Kreml w lutym 2022 r. brutalnie naruszony. Rozpoczęła się jego atrofia[4]. Francuska historyczka i politolożka Nicole Gnesotto trafnie to ujęła: „Rosja zabiła całą filozofię UE formowaną od 1956 [r.]"[5]. Społeczeństwa demokratycznego i liberalnego Zachodu, także Polski, nie mogą zakładać, że wojna na Ukrainie jest wyjątkowym i niepowtarzalnym zjawiskiem. Rządy i politycy powinni porzucić pokusę rozważania na ile okropności wojny i związane z nią koszty są do uniknięcia przez utrzymanie pokoju za cenę coraz większych ustępstw[6].

Wymuszony przez autokratyczny reżim pokój lub zawieszenie broni stanie się dla niego zachętą do artykulacji kolejnych postulatów, uważa-

2 Charakterystyka autokracyjnych reżimów A. Applebaum, *Koncern Autokracja. Dyktatorzy, którzy chcą rządzić światem*, Warszawa 2024, passim.

3 S. Walker, *Na ciężkim kacu. Nowa Rosja Putina i duchy przeszłości*, Poznań 2019, s. 219.

4 JE. Zanny Minton Beddoes, *Three shock that shook the World*, „The Economist: The World Ahead" 2023, s. 11-12.

5 Cyt. za: P. Wintour, *Russia's invasion has had a major impact on the bloc's security and energy policies – and even its very raison d'être. How the Ukraine war made the UE rethink everything*, „The Guardian Weekly", 6 October 2023, s. 12.

6 *The Future of War*, „The Economist", July, 8TH-14TH 2023, s. 9.

nych za zadośćuczynienie „historycznej sprawiedliwości". Takiej argumentacji używał prezydent Władimir Putin po inkorporacji Krymu, podczas wspierania prorosyjskich separatystów w Donbasie i planując następne kroki w procesie deukrainizacji Ukrainy. Powtarzał ją przy wielu okazjach. W przemówieniu noworocznym 31 grudnia 2022 r. powiedział: „Sprawiedliwość moralna i historyczna jest po naszej stronie"[7]. Płynąca z Kremla narracja z ocenami sytuacji na Ukrainie jest też zrozumiała dla Rosjan. W roku 1953, 1956 i 1968 Związek Radziecki siłą stłumił wolnościowe bunty we wschodnich Niemczech, na Węgrzech i Czechosłowacji, czyli w państwach sobie podporządkowanych nierównoprawnymi traktatami. Jego dyplomacja, a przede wszystkim propaganda artykułowały, że podjęte interwencje militarne służyły bezpieczeństwu Związku Radzieckiego. Były jednocześnie obroną państw, w których „antysocjalistyczne siły", powiązane z zachodnimi wywiadami, kapitałem i zimnowojennymi agentami zagroziły spokojnemu i dostatniemu rozwojowi ich społeczeństw. „Specjalna operacja wojskowa" na Ukrainie należy właśnie do takiej, uzasadnionej aktywności rosyjskiego państwa i jego armii.

Rosyjska propaganda, w tym formułowana przez ośrodki akademickie, promuje Polskę jako kraj szowinistyczny, rusofobiczny i antysemicki, prowadzący awanturniczą politykę zagraniczną. Polska jest, podobnie jak Ukraina, przeszkodą w utrzymaniu przez Rosję i zachodnią Europę pokojowej współpracy, z korzystnymi dla obu stron więzami gospodarczymi. Rosyjskie przekazy podkreślają, że Warszawa niemądrymi poczynaniami przyczyniła się w 1939 r. do wybuchu światowego konfliktu, który zdewastował Europę. Dzisiaj jej fobie i niedojrzałość polityczna, ponownie niebezpiecznie destabilizują międzynarodowe środowisko. Taka „historyczna" argumentacja wystarczy, w ocenie Kremla, do uzasadnienia kolejnej agresji. Nie jesteśmy niepodległym, ale „bezpańskim państwem" – tak to ujął minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow[8]. Sugerował konieczność zdyscyplinowania Polski i państw środkowej Europy przez większe podmioty stosunków międzynarodowych, takie jak Rosja.

---

7 *W. Putin twierdzi, że „sprawiedliwość moralna i historyczna" jest po stronie Rosji*, [w:] https://zw.lt/swiat/w-putin-twierdzi-ze-sprawiedliwosc-moralna-i-historyczna-jest-po-stronie-rosji/, [dostęp 6.10.2024]. Patrz też C. Rizze, *The Perlis of Isolationism, The World Still Needs America – and America Steel Needs the World*, „Foreign Affairs" September/October 2024, Vol. 103, Nr 5, s. 9.

8 *„Polska nie jest krajem niepodległym, a bezpańskim". Skandaliczne słowa Siergieja Ławrowa*, [w:] https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2876984,Polska-nie-jest-krajem-niepodleglym-a-bezpanskim-Skandaliczne-slowa-Siergieja-Lawrowa, [dostęp 9.09.2024].

Elementy polityczne i geopolityczne rosyjskiej agresji na Ukrainę

Plan politycznych i militarnych celów „specjalnej operacji wojskowej" na Ukrainie oparto na niewłaściwych przesłankach. Analizując doświadczenia z 2014 i 2015 r., Kreml (prezydent Władimir Putin) i Sztab Generalny (gen. Walerij Gierasimow) nie doszacowali zdolności Sił Zbrojnych Ukrainy do skutecznych operacji w 2022 r. Na przełomie lata i jesieni 2014 r. pod Iłowajskiem oraz na początku 2015 r. w rejonie Debalcewa wsparcie separatystów przez jedynie kilkutysięczne rosyjskie kontyngenty wystarczyło do zadania klęski SZU, realizującym operację ATO (Antyterrorystyczna Operacja) oraz wymuszenia na Kijowie podpisania protokołów Mińsk I we wrześniu 2014 r. oraz Mińsk II w lutym 2015 r.[9]

SZU, według kontrowersyjnego, ale biorącego pod uwagę ponad 60 czynników rankingu Global Firepower, na początku 2022 r. zajmowały dwudzieste drugie miejsce wśród ocenianych armii, trochę lepsze (o „dwa oczka") od polskich[10]. Przy tym gen. Walerij Załużny, zajmujący od 27 lipca 2021 r. stanowisko naczelnego dowódcy SZU, nie lekceważył wartości rosyjskich wojsk. Należał do nie tak licznego grona wyższych dowódców przekonanych o nieuchronności rosyjskiej inwazji na dużą skalę. Na którejś z odpraw spotkał się z analizami i wypowiedziami podwładnych poddających w wątpliwość jego diagnozy. Zwierzył się dziennikarzowi: „Krzyczałem na nich przez całą godzinę. Straciłem cierpliwość"[11]. Warto przypomnieć, że najpewniej do przełomu 2021 i 2022 r. także prezydent Wołodymyr Zełenski uważał, że alarmujące dane przekazywane przez Amerykanów są mocno przesadzone i szkodzą gospodarczym interesom Ukrainy.

Niezależność poglądów głównodowodzącego na bezpieczeństwo kraju okazała się atutem SZU. Przyczyniła się do sukcesów ukraińskich jednostek w pierwszych tygodniach inwazji. Jest istotną wskazówką, także dla

9 Protokoły mińskie nie miały statusu prawnie wiążących dokumentów, ale były deklaracjami postępowania wobec problemu separatyzmu i operacji militarnych obu stron. Szerzej L. Powirska, *Trough the Asches of the Minsk Agreements*, [w:] *Epicenter. At the heart of research and ideas*, https://epicenter.wcfia.harvard.edu/blog/through-ashes-minsk-agreements, [dostęp 9.09.2024].

10 Global Firepower 2022, [w:] https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=ukraine, [dostęp 9.09.2024].

11 Cyt. za O. Kowalska, *Załużny „wyłącza ciemność"*, [w:] https://ukrayina.pl/ukrayina/7,185830,28967336,naczelny-dowodca-ktory-wylacza-ciemnosc-najciekawsze-fakty.html, [dostęp 29.07.2023].

Polski, co do konieczności wypracowania równowagi decyzyjnej między ośrodkami kierowniczymi cywilnymi i dowódczymi wojskowymi w czasie kryzysu bezpieczeństwa, poprzedzającego działania wojenne oraz już w czasie ich trwania. Zapewnienie organom dowodzenia swobody w podejmowaniu decyzji o militarnym charakterze, niezależnie od postaw i nastrojów rządzących polityków i partii. Generał Załużny przejął odpowiedzialność za sytuację na polach walki. Odciął środowiska rządowe, z wyjątkiem prezydenta i ministra obrony, od Sztabu Generalnego. Jednym z incydentów z pierwszych tygodni wojny było odmówienie rządowi wysadzenia mostów na Dnieprze. Argumentował, że nie dopuści do odcięcia wojsk walczących na wschód od rzeki, postawienia żołnierzy w sytuacji, z której wyjściem jest śmierć lub niewola.

Kolejna przesłanka, która doprowadziła do serii porażek SZ FR w 2022 r. sprowadzała się do niewłaściwej oceny postaw obywateli Ukrainy wobec rosyjskich wojsk, wkraczających do ich miejscowości. Środowiska prorosyjskie reprezentowało w Radzie Najwyższej liczącej 450 deputowanych (faktyczne 423, z uwagi na brak możliwości zorganizowania wyborów na Krymie i w części Donbasu) 78 deputowanych, w różnym zakresie zdolnych do kolaboracji[12]. Optymistycznie formułowane dane, dostarczane na Kreml przez wywiad wojskowy i cywilny, okazały się nieadekwatne do położenia, w jakim znalazł się agresor. W zależności od zajmowanego obszaru większość ludności zajmowała postawę od wrogiej przez niechętną do apatycznej. Z tej systematyzacji wyłamuje się społeczność w Donbasie i obwodzie zaporoskim, której członków ukraińscy żołnierze nazywali „ždunami" (oczekującymi).

Polska nie będzie miała kłopotów, co oczywiste, wynikających z antypaństwowej aktywności zamieszkujących ją grup społecznych. Na jej bezpieczeństwo wpływają wydarzenia na północ od niej. Wśród państw Bukaresztańskiej Dziewiątki[13] jedynie Litwa, Łotwa i Estonia mają licz-

12 Y. Portnyi, *Prorosyjskie partie polityczne w Ukrainie w latach 2014–2022*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka" 2023, nr 1 (L), s. 35 i n.; https://repozytorium.ka.edu.pl/server/api/core/bitstreams/99f9a32a-defc-41ca-b01c-5876f657e229/content, [dostęp 9.09.2024]; R. Kęsek, *Autorytet polityczny w Ukrainie w ujęciu atrybutywnym*, „Horyzonty Polityki" 2022, vol. 3, nr 45, s. 62, [w:] https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/4e6b04ff-c70c-4377-bbf4-416e44da8d5a/content, [dostęp 9.09.2024].

13 Odpowiedzią Rumunii, Polski i pozostałych państw wschodniej flanki Paktu Północnoatlantyckiego na agresję Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2014 i 2015 r. stało się powołanie Bukaresztańskiej Dziewiątki, G9 (rum. Formatul Bucareşti). P. Pacuła, *Polsko-rumuńska współpraca obronna. Stan obecny i perspektywy*, [w:] https://en.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/35_KBN_PACULA.pdf, s. 11 i n. [dostęp 20.06.2024]; Sz. Wasilewski, *Rola*

ne środowiska o rosyjskim pochodzeniu narodowym (odpowiednio Litwa około 6%, Łotwa 27%, Estonia 26% mieszkańców). Ile jest wśród nich „żdunów" nie określimy, podobnie w jakim zakresie potrafią wpłynąć na stabilność krajów zamieszkania oraz ich sąsiadów. Dla Polski przedłużenie lądowej granicy z Rosją wynoszącej 210 km i Białorusią mającą 418 km o kolejne 104 km granicy z Litwą, zajętą przez wojska rosyjskie lub pogrążonej w wojnie domowej, to potencjalny problem militarny.

Błędem okazało się też przyjęcie w 2022 r. przez Kreml założenia, że Stany Zjednoczone, państwa Unii Europejskiej i Paktu Północnoatlantyckiego zachowają się podobnie, jak po agresji w 2014 i 2015 r. Ograniczą się do werbalnych protestów oraz takich sankcji ekonomicznych, które nie podważą ich interesów gospodarczych. Kreml nie rozumiał, że podporządkowując sobie Ukrainę niszczy porządek międzynarodowy, ukształtowany w wyniku rozpadu Związku Radzieckiego, ceniony przez środowisko euroatlantyckie. Państwa europejskiego komponentu NATO nie zmierzają, miejmy nadzieję, do powtórzenia scenariusza sprzed wybuchu II wojny światowej, w którym bezkarne Niemcy zaanektowały w marcu 1938 r. Austrię, w październiku 1938 r. czeskie Sudety, a w marcu 1939 r. Czechy i Kłajpedę[14]. Przy tym we współczesnej Europie formuje się obawa, że powrót do dwubiegunowego porządku uczyni z niej klienta Stanów Zjednoczonych lub gospodarczego wasala Federacji Rosyjskiej. Zmusi Stany Zjednoczone do opuszczenia stanowiska szeryfa i zajęcia bardziej wymagającego, kosztownego stanowiska żandarma, na co amerykańscy politycy, zarówno demokraci jak republikanie nie mają ochoty.

Podsumowując, klęska Kijowa nie zapobiegnie postawieniu przez Kreml kolejnych żądań, które pojawią się już w warunkach dysponowania większą siłą, uzyskaną po wchłonięciu ukraińskiego potencjału materialnego i militarnego. W kiepskim położeniu znajdą się przede wszystkim państwa wschodniej flanki, zaproszone do NATO po 1999 r. Tworzące Bukaresztańską Dziewiątkę, stanowią swoistą frakcję, ale ich wpływ na decyzje Rady Północnoatlantyckiej nie jest wystarczający. Wynika to z dwuznacznego, a właściwie prokremlowskiego stanowiska węgier-

Bukaresztańskiej Dziewiątki (B9) w systemie bezpieczeństwa i obronności RP w następstwie rosyjskiej agresji zbrojnej na Ukrainę, Bydgoszcz 2022, t. 21, nr 2, s. 124 i n.

14 Przed 1939 r. Francja i Anglia pogodziły się z aneksjami przeprowadzonymi przez Niemcy, niszcząc tym wersalski ład. Paryż i Londyn, wiążąc się sojuszem z Warszawą zamierzały go odtworzyć, nawet za cenę wojny.

skiego rządu. Od końca października 2023 r. premier Victor Orbán może oczekiwać wsparcia premiera Słowacji Roberta Fico i jego partii SMER (sociálna demokracia).

Trudno nam sprecyzować cele amerykańskiej polityki oraz w przyszłości zakres jej lojalności wobec Europy, w tym Polski. Nie wiemy na ile Waszyngton, zmierzając podczas wojny ukraińsko-rosyjskiej do osłabienia pozycji Rosji w środowisku międzynarodowym, przewidział następstwa, jakie ma zacieśnienie jej współpracy z Chinami, wymuszonej przez skutki przeciągającej się wojny. W jednym z wariantów scenariusza przyszłości, Moskwa i Pekin, pomyślnie dla siebie rozwiązują kryzys na Pacyfiku wywołany np. przez kwestię odmowy Tajwanu do wejścia w granice Chin. Stany Zjednoczone powracają do postawy izolacjonizmu, jaką przyjęły po zakończeniu I wojny światowej oraz po 1975 r., po porażce w wojnie indochińskiej. W tej sytuacji od solidarnego postępowania europejskich rządów i społeczeństw, także militarnej wartości europejskiego komponentu NATO będzie zależała podmiotowość lub przedmiotowość jego państw, podczas formowania nowego porządku świata przez wielkie mocarstwa. Niełatwo podważyć w tym kontekście pogląd wskazujący na potrzebę orientowania się Warszawy w pierwszej kolejności na europejskich partnerów, dopiero w drugiej na Stany Zjednoczone.

Na polu walki

„Specjalna operacja wojskowa" na Ukrainie została obliczona na kilka, kilkadziesiąt dni. Rosyjski Sztab Generalny oczekiwał, że śmiała akcja na Kijów oraz masy wojsk operujące na kilku kierunkach sparaliżują opór ukraińskiego wojska[15]. Pod okupacją znajdą się obszary na wschód od Dniepru i stolica ukraińskiego państwa. W niej zorganizuje się tymczasową władzę i zostanie proklamowane odnowienie „braterskich więzi" między Ukraińcami oraz Rosjanami i Białorusinami, w ramach „trójjedynego narodu"[16]. Rząd Ukrainy oficjalnymi oświadczeniami zrezygnuje

15 Kompleksową (szczegółową) i kompetentną analizę doświadczeń militarnych wynikających z wojny na Ukrainie poczynili M. Fiszer, J. Gruszczyński, *Wojna w Ukrainie. Doświadczenia dla Polski*, Warszawa 2023. M. Fiszer jest również współautorem codziennej charakterystyki wojny (nie tylko operacji wojennych) zamieszczanych na łamach „Polityki".

16 Według rosyjskiej ideologii narodu o wspólnej przeszłości, prawosławnej religii i miejscu na mapie cywilizacji (kultur) świata, czyli narodu składajacego się z trzech etnosów Rosjan (Wielkorusów), Ukraińców (Małorusów) i Białorusinów

z unijnych i natowskich aspiracji oraz będzie się ubiegać o członkostwo w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej i BRICS[17].

Przewidując szybkie zwycięstwo, Sztab Generalny przygotował „specjalną operację wojskową" na podobieństwo akcji pacyfikacyjno-policyjnej. Trudno sklasyfikować działania agresora zimą i wczesną wiosną 2022 r. jako operację sił połączonych. Jednostki lądowe, powietrzne i morskie realizowały zadania przy daleko niedostatecznej współpracy. Nie wyznaczono naczelnego dowódcy wojsk inwazyjnych, pozostawiając nad nimi nadzór gen. Gierasimowowi oraz ministrowi obrony gen. Siergiejowi Szojgu. Dopiero w kwietniu 2022 r. prezydent Władimir Putin polecił gen. Aleksandra Dwornikowa na stanowisko głównodowodzącego na Ukrainie[18]. Co istotne, żołnierzom sił inwazyjnych sugerowano, że zostaną przyjęci jako wyzwolicie spod jarzma skorumpowanych i faszystowskich kijowskich elit. Opierano się na bałamutnych informacjach przekazywanych z Ukrainy przez służby specjalne i skorumpowanych prorosyjskich polityków, przede wszystkim Wiktora Medwedczuka, parlamentarzysty i lidera partii Opozycyjna Platforma za Życie.

Rezultatem rosyjskich błędów popełnionych przy planowaniu agresji była wspomniana seria porażek sił zbrojnych. Najważniejsze z nich to klęska w marcu 2022 r. akcji na Kijów oraz zatrzymanie się wojsk rosyjskich na podejściach do Czernihowa, Sum i Charkowa. Zajęcie wybrzeża Morza Azowskiego i jedynego miasta obwodowego Chersonia były sukcesami o ograniczonym znaczeniu. Nie doprowadziły do kryzysu ukraińskiego państwa, wymiany rządzących środowisk na prorosyjskie oraz załamania się SZU. W drugiej połowie 2022 r. siły ukraińskie przeprowadziły udaną kontrofensywę i odbiły część terytorium z Chersoniem (11 listopada 2022 r.).

W oparciu o te doświadczenia Kreml i jego Sztab Generalny nie popełni w przyszłości podobnych błędów i zaniechań w trakcie planowania operacji przeciwko Paktowi Północnoatlantyckiemu. Oprze się na solidnie zebranych informacjach, zweryfikowanych przez odpowiednie algorytmy. Główne rosyjskie uderzenie skieruje się nie na państwa nadbałtyckie (Szwecja, Finlandia, Estonia, Łotwa i Litwa). Ich los przesądzi opanowanie Polski lub zatrzymanie przez wojska NATO Rosjan na jej ob-

17 BRICS, akronim Brazil, Russia, India, China, South Africa. Zrzeszenie państw, które ze względów gospodarczych i politycznych jest zdolne do określenia globalnego porządku stosunków międzynarodowych w opozycji do Stanów Zjednoczonych.

18 Generała A. Dwornikowa zastąpił w październiku 2022 r. gen. Siergiej Surowikin. W styczniu 2023 r. stanowisko głównodowodzącego *specjalną operacją wojskową* objął gen. W. Gierasimow, zachowując stanowisko szefa Sztabu Generalnego.

szarze. Rosyjski Sztab Generalny artylerią rakietową, dronami i w mniejszym stopniu lotnictwem, narażonym na skuteczność natowskiej broni, utrudni lub uniemożliwi lądowanie wojsk Paktu Północnoatlantyckiego w portach czy na bałtyckich plażach. Północne państwa NATO utrzymają zdolność do ataków odwetowych na obiekty położone na terenie Federacji Rosyjskiej: Petersburg, Republikę Karelską, obwód leningradzki i obwód kaliningradzki. Ale bitwa o Inczon się nie powtórzy[19].

Główne siły zostaną skierowane na Polskę. Ich działania przybiorą postać dużej operacji ofensywnej sił połączonych. Rozpoczynający wojnę i atakujący potrafi zyskać znaczącą przewagę nad przeciwnikiem. Wybiera czas, miejsce przełamania wrogich pozycji i kierunki natarcia wielkich jednostek. Przeznacza do tych działań siły górujące nad nieprzyjacielem techniką i liczbą atakujących. Jeśli zachowa odpowiednią ostrożność w trakcie koncentracji wojsk, jego szanse na odniesienie sukcesu w pierwszej fazie operacji są wysokie. Wskazują na to doświadczenia wyniesione z wojen XX w. Kordonowa obrona polskich granic w 1939 r. przyniosła ciężką porażkę już w dniach 2–4 września. Klęska Francji w czerwcu 1940 r. zakończyła „dziwną wojnę" (drôle de guerre [fr.], Phoney War [ang.], Sitzkrieg [niem.]), opartą na defensywnej koncepcji powstrzymywania Wehrmachtu na Linii Maginota. Natomiast inaczej Francja rozegrała pierwszą fazę wojny na przełomie lata i jesieni 1914 r. Jej głównodowodzący gen. Joseph Joffre zadecydował 8 sierpnia o prowadzeniu działań manewrowych. W efekcie jego armie, choć nie były zdolne do planowanej przez francuskiego głównodowodzącego ofensywy, zachowały możliwości manewrowe. Po ponad czterech latach wojny Republika Francuska razem z aliantami zmusiła Niemcy do podpisania rozejmu w Compiègne 11 listopada 1918 r.

Przytoczone przykłady działań w 1914 r. i w latach 1939–1940, są niewystarczającą przesłanką dla rozważań nad ugrupowaniem wojsk w pierwszej fazie konfliktu zbrojnego między NATO a Federacją Rosyjską, w wypadku Polski działań na linii Bugu czy Wisły. Pozwalają na rozważenie, czy decyzja o twardej obronie rubieży określonych przebiegiem granicy państwowej i poświęcenie tej koncepcji znacznego segmentu siły zbrojnej nie niesie dużego ryzyka. Elastyczne przyjęcie uderzenia wroga, powstrzymywanie jego ruchów na zawczasu przygotowanych do obrony

19 Inczon, portowe miasto w Korei Południowej na Morzem Żółtym, miejsce desantu 15–19 września 1950 r. wojsk amerykańskich, brytyjskich, kanadyjskich, francuskich i rozpoczęcia zwycięskiej ofensywy sił ONZ na Seul.

ufortyfikowanych pozycjach i przeszkodach naturalnych pozwala na trafną organizację własnych sił i zachowanie ich zdolności manewrowych. Daje czas lądowym i powietrznym siłom sojuszniczym na pojawienie się na obszarze walk. W październiku 2024 r. działania naszych wojsk na północno-wschodnim obszarze państwa testowano (m.in. w Ośrodku Szkolenia Poligonowego Wojsk Lądowych w Orzyszu) w ramach ćwiczeń wynikających z programu Tarcza Wschód. Program realizowany w latach 2024–2028 ma pochłonąć co najmniej 10 mld zł.

Stabilizowanie frontu na linii Wisły, to jest pogodzenie się z tymczasową okupacją znacznej części państwa, będzie trudną decyzją. Trafna analiza militarna może nie zostać zaakceptowana przez władze wykonawcze państwa, przede wszystkim prezydenta i rząd, również społeczeństwo. Stąd postulat zachowania równowagi między Sztabem Generalnym a urzędem prezydenckim i rządem, w której racje strony dowódczej zostaną starannie i przede wszystkim odpowiedzialnie rozważone. To właściwe, lub nietrafne decyzje wyższych dowództw przesądzają o sytuacji na polu walki i zazwyczaj mają podstawowy wpływ na ostateczny rezultat konfliktu zbrojnego[20].

Wojna należy do wymagających form aktywności państw i narodów ją toczących. Prowadzona od końca 2022 r. na Ukrainie przybrała postać znanego z przeszłości klasycznego konfliktu zbrojnego, wyniszczającego obie strony. Dotykającego bijących się na froncie oraz ludność cywilną. Wiele mówiącą ilustracją z pierwszego okresu wojny są walki o Bachmut (w 2021 r. około 72 tys. ludności)[21]. Dziennikarze zmagania o to miasto oraz pobliskie miejscowości, w tym położoną 9 km na południowy zachód wieś Kliszczijiwkę i 20 km na północ miasto Sołedar (w 2021 r. 10,6 tys. mieszkańców) przyrównali do bitwy o Verdun[22] podczas I wojny światowej. Do początków sierpnia 2022 r. agresor wywalczył sobie

20 Dyplomaci i politycy uzyskają natomiast wpływ na rezultat wojny w jej końcowych etapie. Są w stanie ograniczyć rozmiary porażki. Kongres Berliński w 1878 r. pozbawił Rosję i jej bałkańskich sojuszników części zdobyczy terytorialnych i politycznych wyniesionych z wojny z Turcją i zawartych w ustaleniach pokojowych kilka miesięcy wcześniej w San Stefano. Pokój w Portsmouth podpisany 5 września 1905 r. ograniczył pozytywne skutki zwycięstwa Japonii nad Rosją.

21 Do 2016 r. Bachmut nosił nazwę Artemiwiśk. W 2014 r. znalazł się on w granicach Donieckiej Republiki Ludowej. Został wyzwolony w wyniku ukraińskich działań ofensywnych w ramach ATO w lipcu 2014 r.

22 Bitwa pod Verdun toczona przez francuskie i niemieckie wojska od około końca lutego do połowy grudnia 1916 roku. Poległo, odniosło rany lub trafiło do niewoli około 360 tys. francuskich i 337 tys. niemieckich żołnierzy. Nie przyniosła istotnych zmian w przebiegu frontu.

podejście na odległość kilku – kilkunastu kilometrów do Bachmutu. Intensyfikował naloty i ostrzał artyleryjski miasta, obracając je w gruzy i zmuszając jego ludność do ucieczki. Przełomu dokonali najemnicy z Grupy Wagnera, wprowadzeni do walki późną jesienią. Jej członkowie zdobyli Sołedar, zamykając najważniejszą linię zaopatrzenia Bachmutu[23]. Jednocześnie torowali sobie drogę do centrum miasta. Ukraiński żołnierz w rozmowie z dziennikarzem CNN przyznał, że liczba poległych i rannych jest tak duża, że nikt już nie liczy ofiar walk. Szczególnie bolesne, z punktu widzenia ukraińskiego dowództwa, okazały się straty wyszkolonej przez Brytyjczyków 46. Brygady Powietrznodesantowej.

Rosjanie kontynuowali natarcie. W ich posiadanie przeszła Kliszczijiwka, potem Krasna Hora i Paraskowiewka. W ukraińskich oddziałach dochodzono do wniosków, że ich przeciwnik ma nieskończoną ilość żołnierzy i pocisków artyleryjskich. W połowie marca 2023 r. jeden z żołnierzy z 93. Brygady Zmechanizowanej wypowiedział się:

> Kiedy wiozą nas do Bachmutu, już wiem, że jestem wysyłany na śmierć […] Nie wiem czy wrócę czy nie. Po prostu jesteśmy zabijani[24].

W drugiej połowie maja Bachmut przeszedł w rosyjskie posiadanie. Straty w zabitych, rannych i kontuzjowanych nie są znane. Według przytaczanych przez dziennikarzy danych, jeszcze niemożliwych do zweryfikowania, straty rosyjskie w zabitych i rannych sięgały stu tysięcy żołnierzy, a więc kilkakrotnie więcej niż pochłonęła cała wojna w Afganistanie, rozpoczęta 25 grudnia 1979 r. i zakończona 15 lutego 1989 r. Inne dane mówią, że tylko między grudniem 2022 r. a kwietniem 2023 r. na wszystkich frontach poległo 20 tys. Rosjan, o 5 tys. więcej niż podczas wspomnianej radzieckiej interwencji w Afganistanie[25]. Straty ukraińskie były mniejsze, mogły jednak sięgać 75% poniesionych przez Rosjan.

---

23 M. Kucharczyk, *„The Washington Post": Ukraina jest wyczerpana i ukrywa straty przed sojusznikami*, https://wydarzenia.interia.pl/raport-media-zagraniczne/news-the-washington-post-ukraina-jest-wyczerpana-i-ukrywa-straty-,nId,6656376, [12 lipca 2023 r.].

24 *Bitwa o Bachmut. Ukraińscy żołnierze mówią o „wysyłaniu na śmierć"*, [w:] https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38129991-bitwa-o-bachmut-ukrainscy-zolnierze-mowia-o-wysylaniu-na-smierc, [dostęp 18.07.2024]; *Ukraiński ekspert wojskowy: Teraz nie ma sensu wycofywać się z Bachmutu*, [w:] https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art38143151-ukrainski-ekspert-wojskowy-teraz-nie-ma-sensu-wycofywac-sie-z-bachmutu, [dostęp 18.07.2024].

25 *Ypres with AI. Special report Warfare after Ukraine*, „The Economist July" 8TH-14TH 2023, s. 3.

Pojawia się pytanie, czy nawet z ważnych powodów obrona Bachmutu, podobnie jak Wuhłedaru (w 2021 r. 14 tys. mieszkańców), w kontekście porażek i strat, nie wynikała ze zbyt małej wyobraźni wojskowych i politycznych decydentów. Dla nas istotne stanie się rozważanie, czy wdanie się w tak uporczywe i długie w czasie zmagania, przy wielkości zmobilizowanej na potrzeby wojny polskiej armii, nie naruszą jej zdolności bojowych. Wyniszczające wielomiesięczne walki o Białystok, Siedlce czy Lublin nie zostaną łatwo zaakceptowane przez społeczeństwo, obserwujące dramat ich mieszkańców, niszczenie historycznej tkanki miast. Mogą zostać zinterpretowane jako wynik nieudolności dowództw lub nieskuteczności sojuszników. Obniżyć morale społeczeństwa, prowadzące do pasywnych postaw wobec problemów wywołanych działaniami wojennymi i ich skutkami dla cywilnej infrastruktury państwa.

Kontynuowanie rosyjskiej ofensywy na przełomie 2022 i 2023 r. na dużym odcinku frontu nie było możliwe z uwagi na warunki pogodowe i terenowe. Deszcze, błoto i podmokłe rozległe obszary, także zimno i wilgoć uniemożliwiały działania manewrowe oraz wpływały na psychikę walczących. Z reguły zimę łatwiej znosić broniącym się, zajmującym przygotowane pozycje, niż atakującym. Rosjan zmuszono do korzystania z utwardzonych dróg podczas zaopatrywania żołnierzy na linii frontu. Stawali się wówczas obiektami ataków ukraińskich żołnierzy regularnych i partyzanckich jednostek, wyposażonych w pociski przeciwpancerne i snajperskie karabiny. W tym czasie ukraińskie oddziały utrzymywały przewagę tak długo, jak prowadziły działania pozycyjne i partyzanckie[26]. W polskich warunkach pogodowych, przy naszej infrastrukturze komunikacyjnej działania manewrowe, w tym zaczepne, późną jesienią, zimą i wczesną wiosną będą możliwe, choć trudniejsze niż w innych porach roku.

Po ciężkim pierwszym półroczu 2023 r. SZU wznowiły działania zaczepne na południu. Ryzyko porażki wydawało się niemałe, co rozumiało ich dowództwo i prezydent Wołodymyr Zełenski. Rosyjskiego stanu posiadania na Ukrainie bronił związek tworzony co najmniej przez sześć armii (49., 35., 5., 36., 58. Armia) i jeden korpus (68. Korpus). Natomiast zgrupowaniem Wojsk „Wschód", wykrwawionym między innymi pod Wuhłedarem[27], dowodził pięćdziesięciojednoletni gen. Andriej Kuzmien-

26 D. Kabat, *Wojna na Ukrainie – współczesny konflikt zbrojny w świetle doświadczeń historycznych*, „Militaria" 2024, nr 3 (81), s. 58-59.

27 Wuhłedar Rosjanie zdobyli dopiero na początku października 2024 r.

ko (dowódca Wschodniego Okręgu Wojskowego). Wyrobił sobie opinię „najprostszego generała", co oznaczało umiejętność utrzymania kontaktów z podwładnymi, bez względu na ich stopień. Dowodzenie przejął pod koniec marca 2023 r. po gen. Rustamie Muradowie. Jedno z rosyjskich źródeł informacyjnych, kojarzonych z armią, stwierdzało wprost:

> Muradow został zawieszony, ponieważ był szalonym idiotą, który potrafił rozkazać żołnierzom, by szli na pewną śmierć[28].

Rosjanie przygotowali trudne do sforsowania, ufortyfikowane linie stanowisk. Broniły ich rozległe, głęboko urzutowane pola minowe, dzieła fortyfikacji stałej i polowej, w tym głębokie rowy przeciwczołgowe oraz tzw. zęby smoka[29] i żelazne kozły powstrzymujące ruch czołgów.

Dla artylerii wybrali pozycje, w części poza zasięgiem ukraińskiego ognia. Groźnym przeciwnikiem ukraińskich pancernych pojazdów były miny narzutowe ISDM Ziemliedielie[30]. Przeciwnik wykorzystał jako artylerię wsparcia wiekowe czołgi T-54, T-55 i T-62, z których część mogła służyć ponad 60 lat. Wkopane w fortyfikacje były zdolne do ostrzału celów położonych w odległości do 3 tys. m, ale w tym wypadku miały prowadzić ogień na krótszym dystansie. Był to największy od zakończenie II wojny światowej kompleks defensywny, nazwany „Linią Surowikina"[31]. Publicyści, rzadziej wojskowi analitycy przypominali, że atakujący powinien mieć co najmniej trzykrotną przewagę nad broniącymi się w oparciu o ufortyfikowane pozycje. Tego warunku, z uwagi na szczu-

---

28 Cyt. za P. Kozłowski, *Generał Muradow odpowiedzialny za klęskę Rosji zdymisjonowany. „był szalonym idiotą"*, [w:] https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&sxsrf=AB5stBgvr0tKvPuNFNjWMXtHBX5iY4HMhA:1689763843985&q= Genera%C5%82+Muradow+odpowiedzialny+za+kl%C4%99sk%C4%99+Rosji+zdymisjonowany.+%E2%80%9Eby%C5%82+szalonym+idiot% C4%85%E2%80%9D&spell=1&sa=X&ved=2ahUKEwjl57LtzJqAAxUfhf0HHRVxAJ8QBSgAegQICRAB&biw=1047&bih=493&dpr=1.3, [dostęp 19.07.2023].

29 Niewielkie betonowe konstrukcje o kształcie zbliżonym do piramid, skutecznie zatrzymujące ruch czołgów.

30 Miny narzutowe są ustawiane z samolotów, śmigłowców, za pomocą artylerii lufowej lub rakietowej. System ISDM Zemledielie wprowadzono do sił zbrojnych po ukończeniu testów w 2022 r.

31 System fortyfikacji został stworzony pod nadzorem gen. Siergieja Surowikina. Zajmował stanowisko głównodowodzącego *specjalną operacją wojskową* w okresie październik 2022 – styczeń 2023 r. Ustąpił na rzecz gen. W. Gierasimowa, którego został jednym z trzech zastępców. Aresztowany 28 czerwca 2023 r., nieoficjalnie pod zarzutem zdrady, tj. udziału w spisku lidera najemniczej Grupy Wagnera.

płość sił i uzbrojenia, Ukraińcy nie spełnili nawet na wybranych do przełamania odcinkach[32].

W czerwcu 2023 r. front rozciągał się na długości prawie2 tys. km. Presja zachodnich szefów państw i rządów, polityków i opinii publicznej na Kijów rosła. Nie powalała na dalsze przesuwanie w czasie operacji ofensywnej. Prawdopodobnie amerykańscy oficerowie krytycznie ocenili ukraiński plan rozproszenia sił i atakowania w kilku miejscach. Na początku czerwca dyrektor CIA William Burns przyjechał do Kijowa. Spotkał się z prezydentem Zełenskim i kierownictwem wywiadu. Niewiele wiemy o przebiegu rozmów. Burns dowiedział się od gospodarzy, tak sądzimy, że ich wojska zamierzają pobić i wyprzeć Rosjan z możliwie dużego obszaru nad Morzem Azowskim, nawet odzyskać Krym. A pod koniec 2023 r. Kijów rozważy przystąpienie do negocjacji z przeciwnikiem na swoich warunkach.

Początek ofensywy, pierwszy tydzień czerwca 2023 r., przyniósł Ukraińcom gorzkie doświadczenia. Natarcia w południowej części obwodu donieckiego i na Zaporożu utykały na „Linii Surowikina". Jednostki wyposażone w zachodnią broń pancerną, szkolone przez zachodnich instruktorów nie przebiły się przez rosyjskie pozycje. Ukraińska letnia ofensywa poniosła porażkę. Głównodowodzący gen. Walerij Załużny w listopadzie 2023 r. komentował:

> Podobnie jak podczas I wojny światowej osiągnęliśmy poziom technologiczny stawiający nas [walczące strony – MK] w impasie.

Zdaniem ukraińskiego naczelnego dowódcy przełamie go jedynie rewolucyjne powiązanie różnych technologii, wygenerowane przez jednego z przeciwników[33]. Natowskie reguły walki, podobnie jak stosowane przez wojska pod swoim dowództwem ocenił sceptycznie. Podkreślił, że rozerwanie podczas ofensywy w 2023 r. w kilku miejscach pierwszej linii pozycji wroga nie stworzyło warunków dla rozwinięcia operacji. W lutym następnego roku gen. Załużny wyraził przekonanie, że umiejętne i masowe stosowanie dronów umożliwi uniknięcie pułapki wojny pozycyjnej.

---

32 Szerzej M. Kucharczyk, *Rosjanie od miesięcy wgryzają się w ziemię. Ich fortyfikacje na mapie robią wrażenie i są problemem dla Ukraińców*, [w:] https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,29867777,rosjanie-od-miesiecy-wgryzaja-sie-w-ziemie-ich-fortyfikacje.html, [dostęp 3.08.2023].

33 W. Zaluzhny, *War of attrition. An interview with Ukraine's commander-in-chief on the breakthrough he needs to beat Russia*, „The Economist" November, 4Th-10Th 2023, s. 23.

Do końca 2023 r. ukraińskie straty w zabitych i rannych mogły wynieść do około 120 tys. żołnierzy, rosyjskie do 200 tys. żołnierzy. Oznacza to, że ukraińskie jednostki bijące się od pierwszych tygodni wojny zostały przemielone przez artylerię, drony, broń pancerną i lotnictwo, a potem uzupełnione o ochotników i poborowych. Przyglądając się potencjałom mobilizacyjnym obu państw, bilans ofiar wskazuje na pogarszające się położenie Ukrainy i konieczność szerszego poboru do wojska. Taką możliwość wprowadziła nowelizacja ustawy o poborze, która weszła w życie 18 maja 2024 r.[34] Dla Polski (37,6 mln mieszkańców w dniu 31 grudnia 2023 r.), jej społeczeństwa i gospodarki, wysokość strat w granicach 120 tys. żołnierzy będzie bardziej bolesna niż dla Ukrainy.

Ponad trzydzieści miesięcy pełnowymiarowej wojny prowadzonej przez siły wyposażone w konwencjonalną broń pozwala na wysunięcie wniosków odnoszących się do przyszłych konfliktów zbrojnych. Po kompromitujących działaniach w pierwszych miesiącach 2023 r., rosyjska armia stała się trudnym do pokonania przeciwnikiem. Prostota dowodzenia, w której znaczną rolę odgrywa dążenie do czołowego starcia z wrogiem, wykorzystanie przewagi ilościowej w ludziach i ich wyposażeniu, w tym w artylerii i lotnictwie, konfrontuje się z przyjmowaną przez SZU natowską sztuką wojenną oraz wyższej jakości uzbrojeniem. Rosja zastępuje swoje uzbrojenie tylko w części porównywalne z posiadanym przez państwa Paktu Północnoatlantyckiego, przewagą ilościową różnych rodzajów broni i masą nacierających. Przykładowo, jej artyleria nie jest wyposażona w pociski o podobnej precyzyjności rażenia jak natowskie (np. Excalibur), ale pokrywa ogniem duże obszary. Koszty obu działań, rosyjskich i natowskich, są różne, ale Rosjanie osiągają zamierzone efekty ognia artyleryjskiego.

Operacje wojenne utrzymają intensywny charakter. Nadal będą wymagały zaangażowania ludzkich mas, sprzętu i amunicji. W ciągu roku Rosja wystrzeliła 10 mln pocisków, Ukraina straciła 10 tys. różnych dronów miesięcznie[35]. Armie wchłaniają kolejne roczniki poborowych, ignorując potrzeby gospodarek swoich krajów. Przyszłość należy do systemów artyleryjskich, pojazdów zmechanizowanych, przede wszystkim czołgów

34 O gospodarczych skutkach nowelizacji ustawy dla Polski interesująco dziennikarz ekonomiczny (Strefa Biznesu) M. Badowski, *18 maja 2024 roku w życie wejdzie ukraińska ustawa o mobilizacji*, [w:] https://strefabiznesu.pl/18-maja-2024-roku-w-zycie-wejdzie-ukrainska-ustawa-o-mobilizacji-przelozeni-zatrudniajacy-obywateli-ukrainy-wyrazaja/ar/c3-18537205, [dostęp 15.09.2024].

35 *The Future of War*, „The Economist" July, 8TH-14TH 2023, s. 9.

oraz samolotów i śmigłowców, w dalszej perspektywie bijących się bez załóg. Przewodniczący Kolegium Połączonych Szefów Sztabów amerykańskich sił zbrojnych gen. Mark Milley posunął się do stwierdzenia, że za 10, 15 lat jedna trzecia sił zbrojnych państw technologicznie zaawansowanych będzie zrobotyzowana[36]. Utrzyma się znaczenie kompleksu przemysłu zbrojeniowego. Zużycie sprzętu wojennego i przede wszystkim amunicji podczas wojny na Ukrainie okazało się daleko większe niż to przewidywali analitycy opisujący przyszłą wojnę. Dla Polski oraz państw o podobnym potencjale militarnym i gospodarczym oznacza to konieczność głębokiej współpracy z sojusznikami, zawierzenie ich dobrej woli przy zaopatrywaniu wojsk na wschodniej flance Paktu[37].

Polska linia obrony po upadku Kijowa (oby do tego nie doszło) będzie znacznie krótsza od ukraińskiej w 2023 czy 2024 r. Jeśli ustabilizuje się na linii Wisły, co wydaje się praktycznym (i oczywistym) rozwiązaniem dla Polski i jej sił zbrojnych, wyniesie około 1040 km. Powstrzymaniu nieprzyjaciela przez przejście, po działaniach manewrowych i opóźniających, do wojny pozycyjnej na największej polskiej rzece, sprzyja bliskość sojuszniczych Niemiec. W linii prostej z Warszawy do zachodniej granicy jest 150 km, a odległość drogowa wynosi ok. 165 km. Czyni to ze wschodnich obszarów Niemiec zaplecze logistyczne dla naszego odcinka wschodniej flanki NATO. Pozwala na jej wsparcie z niemieckiego obszaru przez część systemów rakietowych i lotnictwo. Przykładowo, HIMARS'y przy użyciu pocisków balistycznych MGM-140 ATACMS precyzyjnie rażą cele odległe do 300 km. Powstrzymanie rosyjskiego natarcia pozwoli siłom szybkiego reagowania Paktu na pojawienie się na linii walk. Wielość niewiadomych nie pozwala na przewidzenie, jakie siły i środki Kreml zdecyduje się użyć podczas wojny z Paktem Północnoatlantyckim, czy wykorzysta taktyczną broń jądrową.

Realizacja gruntownej i dlatego kosztownej modernizacji Sił Zbrojnych nie tylko zwiększa nasze bezpieczeństwo oceniane przez pryzmat wymogów przyszłej wojny. Czyni z nas wartościowego sojusznika pozostałych państw Paktu, w tym w procesach odstraszania agresora. Jednak nasz potencjał gospodarczy, mobilizacyjny i militarny może nie wystarczyć, co należy podkreślić, na odniesienie sukcesu w samotnej

36 Ibidem, s. 8-9.

37 M. Klimecki, *Dziesięć lat wojny na Ukrainie (lata 2014–2023). Czy zmierzamy od konfliktu regionalnego do globalnego*, [w:] *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizy – refleksje – kalendarium*, red. S. Stępień, Warszawa–Przemyśl 2023, s. 101-102.

walce z armią FR. Wynika to z doświadczeń wyniesionych m.in. z walk o Bachmut, Wuhłedar, w trakcie ukraińskiej ofensywy letniej z 2023 r. i dzisiaj (listopad 2024 r.) obrony Pokrowska. Działania ofensywne Rosjan w 2024 r., oparte o tak zwane „mięsne szturmy", przynoszą agresorowi sukcesy terytorialne. Rosnąca liczba poległych czyni niewielkie wrażenie nie tylko na rosyjskich politykach i wyższych dowódcach, ale również na społeczeństwie[38]. Pod koniec 2024 r. po raz pierwszy od początku wojny pojawiły się obawy co do przyszłości Ukrainy.

Zakończenie

Dzieje Rosji w międzynarodowym środowisku możemy sprowadzić do ustawicznego, od czasów średniowiecza do 1991 r., przesuwania granic jej w Europie i Azji. Natomiast stałe cechy dziejów wewnętrznych określił historyk kultury i literatury rosyjskiej, zmarły w 2019 r. Józef Smaga:

> […] cenzura publikacji, ograniczenie kontaktów z zagranicą, zsyłki, prześladowania mniejszości narodowych, gwałcenie praw ludzkich i obywatelskich, podejrzliwość wobec cudzoziemców oraz ingerencja w życie prywatne poddanych […][39].

Prezydent Władimir Putin przywrócił status i praktyczny wymiar władzy umiejscowionej na Kremlu, opierając ją na wartościach i celach postępowania instytucji państwowych wymienionych przez prof. Smagę. Jednocześnie rozpoczął proces powrotu Rosji do imperialnego miejsca w międzynarodowym środowisku, określonego m.in. granicami jej oraz zwasalizowanych państw. Jego przerwanie może nastąpić w wypadku powstania rosyjskiego społeczeństwa obywatelskiego, demokratycznego, liberalnego i pozbawionego szowinizmu, zdolnego do skutecznego przeciwstawienia się agresywnej polityce zewnętrznej. To odległa perspektywa.

---

38 Marszałek Gieorgij Żukow tak skomentował wysokie straty poniesione przez Czerwoną Armię podczas II wojny światowej: „Nie szkodzi, nasze kobiety urodzą kolejnych chłopców".

39 J. Smaga, *Rosja w 20 stuleciu*, Kraków 2001, s. 6. Takie same spostrzeżenia i uwagi odnoszące się do dziejów Rosji znajdziemy w pracach większości sowietologów i rusologów, w tym O. Figesa, R. Pipesa, A. Appelbaum czy rosyjskich publicystów S. Miedwiediewa i W. Kara-Murzy.

I na koniec jeszcze jedna uwaga. Nie będzie łatwo skonfrontować się z Rosją i jej siłą zbrojną na wcześniej niewzmiankowanej w tym tekście płaszczyźnie. Dowódcy Paktu Północnoatlantyckiego mogą odmówić przyjęcia i wydania rozkazów bombardowania obiektów cywilnych, nawet jeśli będą miały znaczenie dla wysiłku wojennego przeciwnika (np. elektrownie, węzły kolejowe, magazyny surowców, stacje telewizyjne i radiowe). Uznają takie działania za terrorystyczne, niezgodne z prawem międzynarodowym czy z ich poczuciem przyzwoitości. Odmówią, co oczywiste, torturowania przesłuchiwanych jeńców oraz ich rozstrzeliwania, głodzenia i pozbawiania opieki medycznej. Nie będą uczestniczyli w brutalnych operacjach pacyfikowania ludności cywilnej i niszczenia jej zasobów materialnych. W świecie euroatlantyckim uaktywnią się przywódcy, politycy i intelektualiści rozważający co znaczy prowadzić humanitarną wojnę i zaczną surowo recenzować operacje swoich wojsk. Niektóre opiniotwórcze media skupią uwagę na wyższych dowódcach, prześcigając się w formułowaniu o nich krytycznych opinii. Dziennikarze zwrócą uwagę na przestępstwa popełniane przez żołnierzy Paktu Północnoatlantyckiego, bagatelizując kryminalne zachowanie wroga na froncie i okupowanych terytoriach. Inni przypomną kulturalny dorobek wielkich Rosjan, takich jak Modest Musorgski i Dmitrij Szostakowicz, Michaił Lermontow i Anna Achmatowa czy Siergiej Eisenstein i Andriej Tarkowski. Będą się domagali postrzegania Rosji jako jednego z europejskich centrów cywilizacyjnych, a dopiero potem agresora. Podobnych problemów Kreml, rosyjskie siły zbrojne i społeczeństwa (narody) Federacji Rosyjskiej nie będą miały. Taką przewagę Rosjan, ułatwiającą im tkwienie w wojnie, nawet przy jej szaleńczo rosnących kosztach materialnych i ludzkich, musimy brać pod uwagę.

МІХАЛ КЛІМЕЦЬКИЙ – *КОМЕНТАРІ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ ТА МОЖЛИВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ ПОЛЬЩІ. ПОЗИЦІЙНА ЧИ МАНЕВРНА ВІЙНА, ЗАХИСТ ЛІНІЇ БУГУ ЧИ ВІСЛИ?*

Abstrakt

Закінчується третій рік війни. Збройні сили Російської Федерації після поразок у 2022 р. та припинення наступальних дій ЗСУ у 2023 р. у 2024 р. перейшли до наступальних дій по всій довжині фронту.

Загальні втрати обох супротивників убитими, пораненими та важкопораненими становлять, ймовірно, близько 400 тис. солдатів і перевищить півмільйона солдатів у 2025 р. Матеріальні втрати від прямих військових дій, розкладання економіки та економічних санкцій не оцінені. Стан Збройних сил, який, на думку Києва, недостатньо підтриманий країнами євроатлантичного регіону, загрожує Україні болючою поразкою. Країни НАТО роблять висновки з бойових дій на українському театрі воєнних дій. У штабі не можуть не помітити, що відповіддю на технологічну перевагу зброї НАТО є кількісна перевага агресора в зброї та людях, які відправляються на фронт. У наступальних операціях Росія використовує так звані м'ясні атаки, які приносять втрати вище середніх. Наносить авіаудари по цивільних об'єктах в Україні, в тому числі по житлових районах міст. Російське суспільство, за винятком, залишається лояльним до Кремля, приймаючи як власні людські втрати, так і вимір (метод) ведення війни в Україні. Наступною зоною російської агресії можуть стати держави східного флангу НАТО, зокрема Польща. З певною ймовірністю ми припускаємо, що основний наступ російських військ буде здійснено через Польщу. Зупинка агресора на нашій території або поразка Збройних Сил Республіки Польща вплине на долю держав, розташованих на Балтійському узбережжі (Литви, Латвії, Естонії, а можливо, також Фінляндії та Швеції). Маневрові дії, спрямовані на уповільнення просування ЗС РП, дозволять стабілізувати фронт на Віслі, прийняти союзницькі сили та розпочати контрнаступ. Розпочато реалізацію програми „Східний Щит", яка передбачає будівництво постійних і польових укріплень на схід від нижньої течії Вісли, а також пристосування природних перешкод місцевості для оборони.

Słowa kluczowe: Ukraina, Rosja, rosyjska agresja przeciwko Ukrainie, przebieg wojny, polska pomoc dla Ukrainy.

***Ключові слова*:** Україна, Росія, російська агресія проти України, хід війни, польська допомога Україні.

fot. S. Stępień

Aleja Ofiar Rosyjskiej Agresji w Warszawie. Nazwa nadana przez Radę Miasta Warszawy w październiku 2022 r. Jest to ciąg pieszo-rowerowy wzdłuż ul. Belwederskiej, przy którym znajduje się Ambasada Federacji Rosyjskiej / Алея Жертв Російської Агресії у Варшаві. Назву надала Міська рада Варшави у жовтні 2022 р. Це пішохідний та велосипедний маршрут по вул. Бельведерській, де знаходиться Посольство Російської Федерації

fot. S. Stępień

Mnich buddyjski protestujący przed Ambasadą Federacji Rosyjskiej w Warszawie. Fot. z 24 października 2024 r. / Буддистський монах протестує перед Посольством Російської Федерації у Варшаві. Фото з 24 жовтня 2024 р.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ВЛАДИСЛАВ ВЕРСТЮК
ORCID 0000-0001-6023-0471

ВПЛИВ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ. 2004–2024 РР.

Російська агресія, особливо відвертий напад Росії на Україну 24 лютого 2022 р., який триває вже майже три роки, докорінно змінили життя українців. Держава зазнала серйозних територіальних і людських втрат, зіткнулася з небаченими з часів Другої світової війни руйнуваннями міст і сіл, а з ними і промислових підприємств, енергетики і логістики. Війна заглянула в кожну українську сім'ю, мобілізувала чоловіків, повністю переклала на материнські плечі турботу про дітей, їхнє виховання, освіту і здоров'я, штовхнула мільйони людей до міграції та еміграції. Підтримка армії, події на фронті становлять найголовніше коло завдань, які доводиться щоденно вирішувати українській владі й суспільству, концентрувати всі можливі ресурси на відсіч ворогові. Війна поставила і загострила цілий ряд питань соціогуманітарного характеру, які вимагають адекватної відповіді. Здавалося, що в XXI ст. після пережитих жахів двох світових воєн, розпаду «імперії зла» – СРСР людство винесло необхідні уроки для неповторення таких трагедій, а масштабна війна в центрі Європи неможлива за будь-яких умов. Така думка виявилася хибною, а той, хто видавав себе за найбільшого поборника миру, виступив агресором, який демонстративно відкинув міжнародне право і норми, що довший час забезпечували європейським країнам мирне співіснування. Війна змусила світ, а передовсім Україну, неупередженими очима подивитися на Росію, не лише сучасну путінську, але й історичну, відновити розмови про її імперську сутність.

Для України в останні десятиліття неймовірно гострою стала проблема політики національної пам'яті, яка в попередні періоди, особливо в совєтські часи, була тісно прив'язана тисячами

різноманітних ниток до історії Росії, що позиціонувалася як старша сестра, потужне джерело цивілізації. Насправді міфами про дружбу совєтських народів, вирівнюванням рівнів культури намагалися як фіговим листком приховати колоніальні та асиміляційні процеси, які не без успіху провадила комуністична влада в СРСР. Невипадково видатний Президент США Рональд Рейган назвав Совєтський Союз «імперією зла». Ця держава, яка виникла на розвалинах самодержавної Росії, успадкувала агресивний характер своєї попередниці, експансіоністську політику, що стала однією з причин розв'язання Другої світової війни, а після неї способом поширення світом комуністичної ідеології та свого впливу. СССР, незважаючи на те, що називався союзом республік, являв собою жорстко централізовану державу, всі напрямки розвитку якої визначалися у Москві, що керувалася єдиною комуністичною партією, а всі державні структури були вертикально підпорядкованими. Совєтська ідеологія була не лише комуністичною, але й проросійською, вона пропагувала російське культурне, політичне, економічне домінування над іншими народами, його особливу, унікальну роль в історичній долі українського народу. Натомість національне перебувало під жорстким контролем і часто трактувалося як націоналістичне, а значить шкідливе, вороже. У совєтській ідеології особливо популярною була теза про дружбу народів, якою фактично маскувалася політика асиміляції, всестороннє поширення російської мови, формування на базі російської культури «совєтського чєловєка».

За роки совєтської влади в Україні сформувалася потужна проросійська, а разом з тим прокомуністична «п'ята» колона, яка діяла на всіх рівнях українського суспільства. Совєтська влада через систему освіти і пропаганди доклала максимум зусиль, щоб стерти з пам'яті людей національний характер української історії, презентувати її як вкрай маргінальне явище, що легко вкладається в русло історії російської й совєтської, а без неї позбавлене суб'єктності. Русифікація України досягла величезного масштабу. До прикладу, у 80-х роках лише половина учнів в УССР вивчали українську мову, яка поступово, але невпинно витіснялася з публічного вжитку.

Фактично Совєтський Союз можна розглядати як колоніальну державу, в якій Росія відігравала роль метрополії. Відповідним чином це спричиняло відпорні реакції пригноблених народів. До

того часу, поки союзна влада у Москві була сильною, вона успішно справлялася з придушенням спротиву, але коли вона почала слабнути, у національних еліт з'явився шанс на власне визволення.

Дивним чином розпад Совєтського Союзу приписували, а подекуди й досі приписують як заслугу Росії, що не відповідає дійсності. Варто зупинитися на цій темі докладніше. Голова Верховної Ради Росії Борис Єльцин і команда демократів, яка сформувалася навколо нього на початку 90-х років минулого століття, не ставили своїм завданням розпад Совєтського Союзу. Вони виступили проти заколоту ГКЧП (Державний комітет з надзвичайного становища), а згодом і проти союзного Президента Михайла Горбачова, винятково маючи за мету перехоплення влади з рук союзного центру до російського[1]. За їхніми задумами навколо нового центру влади мали об'єднатися решта совєтських республік. Але цього не сталося передусім завдяки Україні. 24 серпня 1991 р. український парламент ухвалив Декларацію про незалежність, чим скористалися інші союзні республіки, які оголосили подібні декларації. Спроби Єльцина зупинити цей процес зазнали поразки. 28 серпня 1991 р. до Києва приїжджала російська делегація на чолі з віце-президентом Олександром Руцьким, яка намагалася вмовити українське керівництво від виходу з союзної держави, але не змогла досягти бажаного. Грудневий Всеукраїнський референдум 1991 р., на якому 90,3% українців (громадян республіки, які взяли участь у голосуванні) висловилися за незалежність України[2]. У тих умовах, коли ще номінально існувала союзна влада (президент Михайло Горбачов), а російська лише ставала на ноги, Борис Єльцин змушений був прийняти волю українців. Він також не міг не взяти до уваги факт міжнародного визнання України (Першими 2 грудня Україну визнали незалежною державою Польща та Канада, а протягом грудня ще 68 країн). 8 грудня в Біловезькій Пущі вищим керівництвом Росії, Білорусії та України було підписано угоду про припинення існування СССР і створення Співдружності Незалежних Держав. Подальший сценарій розвитку подій добре відомий: Біловезьку угоду підтримали більшість союзних республік,

1 С. Плохій, *Загублене царство. Історія «русского мира» з 1470 року до сьогодні*, Харків 2023, s. 263.

2 В. Головко, Л. Якубова, *Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990-2019)*, Київ 2021, s. 28.

після чого Михайло Горбачов оголосив про свою відставку з поста Президента СССР.

Співдружність Незалежних Держав виявилася, якщо не мертвонародженою, то дуже кволою істотою, яка не могла претендувати на роль нового об'єднуючого організму[3]. Кожна з новостворених держав пішла своїм шляхом, і ці шляхи вели в різні сторони. Перші два роки Росія намагалася дотримуватися демократичного вектору розвитку, але це не заважало їй демонструвати зверхність і силу по відношенню до інших держав на території СНД. За межами Росії, у колишніх союзних республіках, опинилося 30 млн етнічних росіян, цю обставину російська влада намагалася активно використовувати для тиску на сусідні держави. Вона старанно просувала ідеї подвійного громадянства або надання в країнах СНД російській мові статусу державної. На перших порах використовувалися й інші важелі тиску: совєтська армія, органи безпеки, централізована фінансова система, засоби масової інформації, особливо телебачення, які дісталися у спадок від Совєтського Союзу. З блакитного палива на гостру зброю перетворився газ. Зверхнє ставлення російської влади не могло не спричинити внутрішнього спротиву українців, живило їх прагнення до незалежності.

Як вважає Сергій Плохій: «Злиття комунізму та націоналізму в Росії було інституційно втілено у новоствореній Комуністичній партії Російської Федерації»[4]. Агресивна суміш цих двох ідеологій практично стала відмітною рисою нової Росії. Ще наприкінці серпня 1991 р. прес-секретар Єльцина заявив, що Росія не виключає можливості перегляду лінії кордонів з тими республіками, які не підпишуть союзний договір. Восени 1991 р. виник збройний конфлікт на території Придністров'я. Одразу дався взнаки російський сепаратизм в Криму, хоча понад 50% жителів півострова, які взяли участь у Всеукраїнському референдумі 1 грудня, голосували за незалежність України. Отже, цивілізованого розлучення між Україною і Росією не вийшло, неодноразово в 90-х роках стосунки

3 *Американський геополітик Збігнєв Бжезінський вважав, що саме дії України завадили СНД стати модифікованим відродженням СССР*, [w:] З. Бжезинский, *Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы*, пер. с англ. О. Уральская, Москва 2021, s. 116.

4 С. Плохій, *Загублене царство...*, s. 260.

між країнами загострювалися до краю, за яким міг початися збройний конфлікт, якого на щастя тоді не сталося.

Для української суспільно-політичної думки кінця минулого століття було неймовірно важливим сформулювати ідейні підстави унезалежнення. Молода українська державність потребувала історичної легітимації. Частково її підказувало минуле. Попит суспільства на українську історію в 90-ті роки незрівнянно виріс порівняно з попередніми десятиліттями. У суспільстві з'явилася потреба в самопізнанні. Академічні історики, краєзнавці, журналісти, демократична спільнота намагалися заповнити величезні лакуни національного минулого, звільнити його з-під совєтських і російських нашарувань. Однак їхньої активності було замало, ця справа потребувала постійної уваги держави. На жаль, в перше десятиліття незалежності Україна переживала не кращі, з погляду економіки, часи. Активною політичною силою в країні залишалися комуністи і соціалісти, які підтримувалися Росією та паразитували на економічних труднощах і комуністичних ідеях, а разом з тим виношували плани реанімації совєтського минулого та гостро виступали проти прозахідного і національно-демократичного вектора розвитку. Це створювало суттєві перепони на шляху формування національної політики пам'яті. Велику роль у консервуванні спільного совєтського минулого відігравала Росія. Втрата України ставила під сумнів статус Росії як світового гегемона. Вона робила все можливе, щоб утримати Україну у своїй власній орбіті. Головне завдання тут виконували економічні зв'язки, ще зовсім недавно єдиного економічного простору. Економіка України була міцно прив'язана до Росії, постачання російського газу продовжувало використовуватися як політичний наркотик і зашморг. Важливою була ідейно-моральна та фінансова підтримка лояльних до Москви політичних сил. Російська агітаційно-пропагандистська машина безкарно і безперешкодно функціонувала в Україні, особливо на її сході, з телевізійних екранів не сходили російські серіали, а естрадні виконавці отримували кращі українські сцени. Українсько-російський кордон було демарковано лише у 2015 р. Його перетин довший час здійснювався безперешкодно за внутрішніми паспортами. В українських школах традиційно, відповідно ще до постанови совєтського уряду 1938 р., вивчалася російська мова та література, російська сторона неодноразово виступала з ініціативою створення спільного підручника з історії.

Історична пам'ять як напрям державного управління в Україні контролювалася безпосередньо президентською адміністрацією і тому досить сильно залежала від особистих поглядів президента та його адміністрації. Переважна більшість 90-х – початок 2000-х років припали на президенство Леоніда Кучми, в минулому «червоного директора», який сформувався в системі совєтського військово-промислового комплексу. Його політичним кредо стала «багатовекторність». Саме таким методом була детермінована й історична політика, яка мала вигляд непослідовної, амбівалентної, кон'юнктурної, проводилася у загальному річищі досягнення поточних суспільно-політичних компромісів.

Адміністрація Кучми намагалася не стільки формувати історичну свідомість громадян, як пристосовувати історичну політику до ситуативних обставин заради балансування між прихильниками постсовєтсько-проросійського та національно-державницького наративів. Серед указів, підписаних Леонідом Кучмою, знаходимо відзначення річниць створення Української Центральної Ради, Голодомору 1932–1933 рр., а поряд з цим – створення підпільної комсомольської організації «Молода гвардія», визволення України від фашистських загарбників, перемоги у Великій Вітчизняній війні тощо. У ці роки продовжували урочисто святкувати практично всі совєтські свята. Не дивно, що ідеї стосовно засудження комунізму, тоталітарного совєтського режиму, проведення люстрації, які виникали серед демократичної громадськості, окремих депутатів Верховної Ради, так і не були реалізовані.

Подібна позиція, як вже було сказано, дозволяла Леоніду Кучмі певний час не загострювати ситуацію, маневрувати між різними політичними течіями і суспільними настроями, зберігаючи громадський спокій, проте не могла бути безкінечною. Латентно накопичені спірні, нерозв'язані проблеми мали вирватися на поверхню. Так і сталося наприкінці 2004 р.

Фальсифікація результатів президентських виборів на користь Віктора Януковича спричинила вибух Помаранчевої революції, сенсом якої було невдоволення половинчастою політикою, консервуванням «совка», поширенням корупції, бажання рішуче покінчити з низкою негативних явищ, які не давали змоги країні рухатися вперед. Російська влада відкрито і відверто підтримувала Віктора Януковича, проросійськи налаштованого вихідця з кримінального середовища Донбасу, а Володимир Путін навіть

спромігся кілька разів привітати його з перемогою ще до оголошення остаточних результатів виборів, чим викликав зневагу українців. У вересні 2004 р. було скоєно отруєння кандидата від національно-демократичних сил Віктора Ющенка діоксином, за яким вбачають російський слід.

Незважаючи на тиск Росії, Помаранчева революція увінчалася перемогою Віктора Ющенка. Народжений майже через десятиліття після Другої світової війни, Ющенко був людиною іншого покоління, ніж попередні президенти. За ним не тягнувся шлейф причетності до комуністичної номенклатури. Його батьки, сільські вчителі з Сумщини, заклали в синові основи української ідентичності, прищепили любов до народної культури і національного мистецтва. Вищу освіту майбутній президент здобув у Тернополі, тож позиціонував себе як український патріот, переконаний прихильник демократичного західного вектору розвитку України. Прихід такої людини до влади породжував великі надії на зміни в загальній і зокрема гуманітарній політиці.

Досить швидко інтенсивність, змістовне наповнення і методи роботи у сфері державної політики пам'яті зазнали суттєвої корекції. Ющенко вважав, що найнебезпечнішим для цілісності країни є «гуманітарна окупація – приниження статусу нашої материнської мови та переписування нашої історії відповідно до радянських та російських імперських підходів» і запропонував таку формулу державотворення: «Споруда Української держави, побудована з брил єдиної культури, скріплена цементом єдиної мови, замішаним на крові тисяч борців за волю України»[5]. Він взяв на себе роль головного модератора офіційної політики пам'яті. Ніхто з попередніх президентів України не надавав такого значення історії, як Ющенко. Насамперед він сфокусувався на подіях XX ст., тих, які завдали українцям найстрашніших втрат. Це були світові війни, і звичайно, трагедія Голодомору 1932–1933 рр. У совєтські часи тема голоду була табуйована, совєтська історіографія не визнавала факт голоду, а тим більше масової смертності, спричиненої голодом. Про Голодомор почали говорити лише наприкінці 80-х років минулого століття, на завершальному етапі горбачовської перебудови. У 90-х роках з'явилися перші узагальнюючі праці істориків на цю тему.

5 В. Ющенко, Лише соборна нація може бути сильною, [w:] https// umoloda. kyiv.ua/number/1821/ 180/64643 [dostęp 11.10.2022].

Виявилося, що погляди російських і українських істориків на причини і наслідки голоду досить сильно відрізняються. Українські дослідники дійшли висновку про штучний характер голоду. Голодомор, який на фоні загального голоду в СССР мав особливий геноцидний характер, забрав життя мільйонів українців, остаточно знищив одноосібне селянське господарство, яке було колискою національної культури. Росіяни, визнаючи факт голоду, наполягали на його поширенні на всій совєтській території, передусім у зернових регіонах, наголошували на соціальних причинах голоду, потребах хліба для завершення індустріалізації, тоді як антиукраїнську спрямованість, його штучний характер гостро заперечували. Дискусії між істориками України і Росії не припиняються до цього часу[6].

Віктор Ющенко зробив важливий крок вперед, коли заговорив про Голодомор не як виключно історичну, а політичну та юридичну проблему, що вимагала реанімації національної пам'яті та правового визнання світом цього страшного злочину совєтської влади. За його ініціативи 2006 р. було створено Український інститут національної пам'яті як вищий орган державної влади зі спеціальними повноваженнями. Одним з найпріоритетніших напрямів роботи УІНП було визначено донесення правди про трагедію Голодомору 1932–1933 рр. Інститут взяв участь у підготовці проекту Закону «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні», схваленого Верховною Радою у листопаді 2006 р. Закон вперше в Україні кваліфікував Голодомор геноцидом[7].

Відстоюючи тезу про Голодомор як геноцид, інститут намагався керуватися ідеями автора поняття «геноцид» Рафаеля Лемкіна, зокрема його осібною статтею «Совєтський геноцид в Україні». У статті Лемкін акцентував увагу не лише на Голодоморі, але й шерегу інших злочинів комуністичного режиму проти українців: знищення інтелігенції, ліквідації національної церкви, вказував на дитячу смертність і розлучення дітей з батьками, заселення України іншими етнічними групами, переважно росіянами, з метою зміни етнонаціонального складу населення. Тобто Лемкін говорив про цілеспрямовану систему злочинних дій комуністичної влади, яка мала призвести до знищення ядра нації. Він писав:

6 Див.: А. Зайцев, *История Украины*, «Ab imperio» 2016, № 3, s. 311-399.

7 Відомості Верховної Ради України, 2006, № 50, s. 504.

> Українська нація надто багатолюдна, щоб можна повністю знищити її з якоюсь ефективністю. Однак її релігійний, інтелектуальний і політичний провід – її добірні і вирішальні частини – є доволі нечисленними, тож їх легко ліквідувати. Тому радянська сокира вдарила з повним розмахом саме по цих групах, вдаючись до відомих знарядь масового вбивства, депортації, примусової праці, заслання і голоду[8].

Поряд з Конвенцією ООН 1948 р. «Про запобігання злочину геноциду…» стаття Лемкіна стала важливим методологічним інструментом в роботі Інституту. З ініціативи Президента України в Києві мав бути споруджений величний «Меморіал пам'яті жертв Голодоморів». Його перша частина була урочисто відкрита восени 2008 р., тоді ж було презентовано «Національну книгу пам'яті жертв Голодомору». Робота над книгою стала масовим національним пригадуванням жахливих обставин трагедії. Хоч пройшло немало часу й залишилася зовсім небагато свідків тих подій, вдалося з глибин колективної пам'яті підняти такі пласти, про які люди боялися говорити десятиліттями. Хоч як намагалася совєтська влада знищити сліди злочину, їй це не вдалося. Українські архівісти виявили чимало потрібної інформації. До її вивчення долучилися і зарубіжні історики, в тому числі й польські дослідники[9].

Протягом 2006–2010 рр. УІНП було проведено кілька масштабних заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору. Звернення голови Українського інституту національної пам'яті Ігоря Юхновського в 2009 р. до Генеральної прокуратури України стало однією з підстав порушення кримінальної справи за фактом геноциду 1932–1933 рр. в Україні, розслідування якої здійснювали Служба безпеки України, Генеральна прокуратура. У ході розслідування було проведено кілька історико-правових та демографічних експертиз. 13 січня 2010 р. Апеляційний суд Києва розглянув справу та визнав обгрунтованість юридичної кваліфікації Голодомору геноцидом, а також намір Сталіна і шести його соратників знищити частину української нації. Тема Голодомору дістала широкий міжнародний резонанс.

---

8 Р. Лемкін, *Радянський геноцид в Україні. Стаття 33 мовами*, Київ 2020, s. 54.

9 J. J. Bruski, *Polska wobec Wielkiego Głodu na Ukrainie 1932–1933*, [w:] *Polska–Ukraina–Osadczuk*, Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Bohdanowi Osadczukowi w 85. rocznicę urodzin, red. B. Berdychowska, O. Hnatiuk, Lublin 2007, s. 213-246. Р. Куснєж, *Голод на Україні 1932–1933 рр. (за документами польських дипломатів)*, «Архіви України», 2008, № 3–4, s. 46-52.

На 2010 р. Голодомор офіційно визнали геноцидом 15 держав світу, з початком російсько-української війни це число виросло до майже 40 країн та міжнародних організацій. Зрозуміло, що серед них немає Росії. Вона традиційно і запекло чинить спротив поширенню правди про штучний характер голоду та його антиукраїнську спрямованість, дотримуючись тих аргументів, про які йшлося вище.

Судові рішення дозволили провести певну роботу по декомунізації публічного простору України, звільнити його від вшанування організаторів та призвідців геноциду. Згідно з указом Президента Ющенка в листопаді 2009 р. у Києві було демонтовано пам'ятники Станіславу Косіору, Григорію Петровському, Феліксу Дзержинському та Власу Чубарю. 2009 р. уряд виключив із державного реєстру пам'ятники Леніну і передав їх у відання місцевої влади. Частина громад скористалася цією постановою для демонтажу фігури вождя, яка вже втратила своє колишнє сакральне значення. Тим не менше, треба визнати, що це були окремі ініціативи, масової декомунізації ще не відбулося. За даними звітності, поданої до президентської адміністрації, тоді демонтовано було до 400 пам'ятників совєтським вождям із їх загальної кількості понад дві тисячі[10]. Не було також реалізовано ініціативу Ющенка щодо створення музею совєтської окупації.

Політика національної пам'яті за часів президенства В. Ющенка виходила далеко за межі проблеми Голодомору. Важливим її аспектом стало відновлення пам'яті про історичні події Української революції 1917–1921 рр., вшанування жертв репресій сталінського режиму, відтворення жахливої атмосфери терору, в який занурила совєтське суспільство комуністична партія. Аналіз подій Другої світової війни сприяв виробленню сучасної вітчизняної концепції політики історичної пам'яті про цю масштабну подію. У концепції підкреслено величезний внесок українців у перемогу над нацистською Німеччиною, висвітлено події національно-визвольної боротьби, партизанського руху, окупації, долі військовополонених, зв'язок із подіями на інших фронтах Другої світової війни, зроблено наголос на безжалісній сталінській тактиці ведення війни, величезних людських втратах, важких умовах виживання простої людини під час окупації. Для українців трагедія війни полягає ще і в тому, що їм довелося воювати у складі різних військових формувань: совєтської,

10 О. Гриценко, *Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994–2014): підґрунтя, послання, реалізація, результати*, Київ 2017, s. 426.

німецької, польської армій, Української повстанської армії та ін. Неоднозначною бачиться діяльність ОУН та УПА, вона не може мати однозначних оцінок, особливо там, де йдеться про висвітлення Волинської трагедії 1943–1944 рр.

Український інститут національної пам'яті створювався за аналогом Польського інституту націоналної пам'яті (IPN). Звичайно, поступався йому і кількісним складом, і фінансовими можливостями. Але між ними склалися добросусідські відносини. Влітку 2008 р. УІНП приймав велику представницьку делегацію польського інституту, яку очолював президент ІПН Януш Куртика. На спільних засіданнях було обговорено найбільш болючі проблеми польсько-українського минулого, можливі способи його трактування та меморіалізації. Як приклад, сторони домовилися про спільну роботу над підготовкою виставки «Львів 1939–1941», головний задум якої полягав у відтворенні реалій суспільного життя міста, трагічної долі мешканців після «золотого вересня». Вперше в Україні виставку було розташовано на відкритому просторі на центральній площі Львова, біля ратуші, що дало змогу відвідати її тисячам львів'ян і гостей міста і під новим кутом побачити його минуле.

Політика, яку намагався проводити Президент Ющенко, загалом була прозахідною, спрямованою на зближення з Європейським союзом та НАТО, а в гуманітарній сфері – на формування і зміцнення української національної ідентичності. Це дратувало Росію, яка робила все можливе, щоб українського зближення із заходом не відбулося. На жаль, Ющенко не зміг втримати загальну політичну ситуацію під своїм контролем і в підсумку програв наступні президентські вибори. Москва торжествувала, на цей раз Президентом України став її протеже Віктор Янукович, за яким стояла проросійська партія регіонів. З перших днів приходу до влади новий Президент дав зрозуміти, що його політика буде кардинально відрізнятися від попередньої. На ключові посади у вищих ешелонах влади прийшли проросійські налаштовані люди, як наприклад, прем'єр Олексій Азаров, який так і не зміг опанувати українську мову, очільниками СБУ стали Ігор Калінін, а згодом – Олександр Якименко, міністерство оборони очолили Дмитро Саламатін та Павло Лєбєдєв, міністром освіти став Дмитро Табачник. Всі вони були тісно пов'язані з Росією.

Досить швидко зі сайту Президента зникла інформація про Голодомор. Це був сигнал до згортання політики національної

пам'яті. Як результат, УІНП був позбавлений статусу вищого органу державної влади і реорганізований у дослідний інститут, директором якого призначили комуніста Валерія Солдатенка. Чотири роки президенства Віктора Януковича були позначені втягуванням України в орбіту Росії, ростом корупції, перерозподілом промислових активів, спробами надати російській мові статусу регіональної. В країні наростали протестні настрої. Врешті–решт все закінчилося ще однією революцією – Революцією гідності, кривавими подіями в центрі столиці та втечею Януковича до Росії.

Розстріли протестувальників в центрі Києва 20–21 лютого 2014 р. до краю наелектризували українське суспільство, воно вибухнуло, одним з наслідків чого стало масове поваленням пам'ятників Леніну. Все почалося зі столиці. У Києві, монумент на початку бульвару Шевченка знесли 9 грудня 2013 р. під час протестного «Маршу мільйона». За кілька днів кінця лютого лише в центральних областях України було повалено не менше 90 пам'ятників пролетарському вождю. Процес тривав, і до грудня 2014 р. зникло 504 пам'ятники Леніну.

Москва відповіла на революцію окупацією Криму в березні 2014 р, а згодом у квітні за її підтримки виникли самопроголошені так звані Луганська та Донецька народні республіки. Фактично з квітня 2014 р. розпочалася російсько-українська війна, яка переросла у повномасштабне протистояння у лютому 2022 р. Революція і війна посилили національну, в тому числі й націоналістичну, свідомість, яка активно витісняла совєтські ідеологічні мантри, зокрема про братній російський народ. Це засвідчило обрання в першому турі у травні 2014 р. Президентом України Петра Порошенка, який виступав під гаслами оновлення країни. Одночасно вибори констатували чергову поразку лідера комуністів Петра Симоненка.

Позачергові вибори до парламенту, які відбулися в кінці жовтня 2014 р., завершилися ще разючішою поразкою комуністів, вони не змогли подолати 5% бар'єр і вперше залишилися поза стінами парламенту. Комунізм в Україні помирав довгою, розтягнутою на декілька десятиліть, смертю. Остаточно його знищила політика декомунізації. Як зазначено вище, декомунізація почалася стихійно, ще в ході революції, влада вирішила надати їй організованих форм. У квітні 2015 р. Верховна Рада ухвалила пакет із чотирьох законів, основною ідеєю яких було засудження тоталітаризму, заборона пропаганди його символіки та встановлення порядку ліквідації

символів комуністичного тоталітарного режиму[11]. Одна з авторів декомунізаційного законодавства депутат від фракції «Солідарність» Ганна Гопко наголосила, що це законодавство «має позбавити Москву й «п'яту колону» всередині України будь-яких ілюзій стосовно того, що нашу країну знову можна затягнути в пострадянське болото. Це важлива складова нашого європейського вибору»[12].

Депутати з Опозиційного блоку, які мали слабо приховану проросійську позицію, не змогли заблокувати ухвалення законів у Верховній Раді. Не вдалося їм оскаржити закони і в Конституційному суді. Однак не обійшлося без дискусій у публічному просторі. Навіть серед академічної спільноти знайшлися голоси, які намагалися приписати законам недемократичність, реванш націоналізму «бандеризацію» України, лякали, що проведення декомунізації призведе ледь не до громадянської війни, поділить українське суспільство на дві частини: прихильників і поборників, наголошували, що вплив цих законів на імідж та репутацію України в Європі та Північній Америці буде дуже негативним. Громадськість, яка підтримувала закони, вважала значну частину аргументів опонентів надуманою і гіперболізованою, вказувала на досвід постсоціалістичних країн і не бачила іншої можливості вирішення цієї проблеми без оперативного втручання держави і влади. Дуже влучно з цього приводу висловилася авторитетна історик Наталя Яковенко:

> Від імені держави та в її інтересах ця установа (УІНП) має виконувати завдання, які відповідають ідеологічним викликам часу, тобто долати рештки "радянськості" у свідомості громадян, – так само, до речі, як це робиться у Польщі, Литві, Чехії. То як же тут можна було обійтися без акцій, спрямованих на декомунізацію? Звісно, за логікою адептів «чистої науки», треба було розпочати дискусію. Дискусію про що? І хто б до неї активно долучився? Хіба нащадки комсомольців – їх вистачає, і не

11 А саме: «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону використання їх символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», « Про вшанування перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945», «Про доступ до архівів органів репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991».

12 Г. Гопко, Чого ні в кого не виникає питання, чому в нас не може діяти нацистська партія?, «Телекритика», 19 квітня 2015, [w:] URL:http://ru.telekritika.ua/kontekst/2015-04-19/106201 [dostęp 20.10.2024].

> тільки серед старших. Хіба така дискусія, розтягнута до безкінечності, дала би можливість змінити старі радянські назви населених пунктів та вулиць?»[13]

Як бачимо, дискусії навколо законів мали насамперед ідеологічний, світоглядний характер, суть якого полягала в тому, як ставитися до совєтського минулого, чи засудити його повністю як тупиковий шлях розвитку, чи частково: тільки кричущі злочини влади, такі як сталінські репресії, Голодомор 1932–1933 рр. Але очевидно не позбавлені підстав і твердження про те, що голосами критиків декомунізації керувала рука російського політтехнолога. Зверну увагу, що на другий день після ухвалення декомунізаційних законів Верховною Радою вийшов спеціальний коментар прес-служби міністерства закордонних справ Росії, в якому говорилося, що ці закони обмежують реалізацію прав на свободу думки, сумління і переконання, а також, що:

> В Москве с тревогой и беспокойством продолжают наблюдать за борьбой с героическим прошлым народа Украины со стороны сил, которые дорвались до управления украинским государством[14].

Як показали події наступних років, більшість побоювань опонентів не виправдалася, але відбулося посилення уваги академічної спільноти до політики пам'яті. Напевно, як ніхто інший, вітчизняні історики розуміють, наскільки глибоко в тіло України совєтській владі вдалося імплементувати комуністичну ідеологію. Ще з 20-х років XX ст. почалося перейменування населених пунктів, міст, селищ, сіл, які втрачали свої перші назви, а отримували назви нові, прив'язані до ідей чи постатей більшовизму. Таке перейменування було масовим, воно охопило тисячі поселень. Прокомуністичні, а разом з тим проросійські назви отримували військові частини, заводи, фабрики, радгоспи, колгоспи, школи, вузи. З особливою силою і старанністю комуністична ідеологія проявлялась у назвах вулиць, а публічний простір заповнювався різноманітними пам'ятниками і пам'ятними

13 Н. Яковенко, Лише наївний історик сліпо вірить джерелу, натомість фахово зрілий – ніколи, «Plarforma», 27 грудня 2016, [w:] URL: https://science. platfor.ma/natalya-yakovenko/ [dostęp 10.10.2024].

14 МИД РФ прокомментировал закон о декоммунизации Украины, [w:] http://focus.ua/news/328079/ [dostęp 11.09.2024].

знаками. Совєтська людина народжувалася, жила і помирала у специфічній атмосфері, яка формувала її світогляд, вона часто не усвідомлювала оманливості нав'язаної їй владою дійсності.

Координація впровадження масштабної декомунізаційної роботи була покладена на Український інститут національної пам'яті. Ще в кінці березня 2014 р. в ньому змінилося керівництво, директором було призначено активного учасника Революції гідності Володимира В'ятровича, а 9 липня того ж року рішенням уряду інституту було повернено статус вищого органу державної влади. В'ятрович вважав, що відсутність політики декомунізації в Україні після проголошення незалежності була однією з причин, які стояли на заваді європейського демократичного розвитку України, а залишки совєтськості, яких найбільше залишилося в Криму і на Донбасі, стали опорою російській агресії[15].

Перебіг декомунізації добре описаний в історичній літературі[16]. Не зупинятимуся детально на його переказі, лише наведу деякі цифри та факти і додам невеликий коментар. У лютому 2016 р. голова УІНП Володимир В'ятрович оголосив про завершення декомунізації. За його словами, було демонтовано 2389 пам'ятників, пов'язаних з комуністичним режимом. Топоніміка України суттєво змінилася, набрала виразного національного характеру, в ній знайшлося місце для сотень українців, які поклали життя за свободу і незалежність України. За даними звіту УІНП за 2016 р., позбулися тоталітарних назв 51 493 об'єкти топоніміки. Верховною Радою перейменовано 987 населених пунктів та 25 районів, відбулося відновлення 300 історичних назв (наприклад, Бахмуту, Олешкам, Кам'янському, Сновську повернули їх історичні назви). Чотири населені пункти було перейменовано Верховною Радою на честь подій Української революції 1917–1921 рр.[17]

---

15 В. В'ятрович, Декомунізація і академічна дискусія, «Критика», травень 2015, [w:] https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichnadyskusiya [dostęp 11.09.2024].

16 О. Гайдай, *Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні*, Київ 2018; О. Гриценко, *Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище*, Київ 2019; W. Werstiuk, *Dekomunizacja przestrzeni publicznej Ukrainy*, [w:] *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne*, Praca zbiorowa pod red. Stanisława Stępnia, Warszawa-Przemyśl 2023, s. 17-36.

17 Звіт Українського інституту національної пам'яті з реалізації державної політики у сфері відновлення і збереження національної пам'яті у 2016 році, [w:] https://uinp.gov.ua/pro-instytut/zvity/zvit-2016-rik [dostęp 11.09.2024].

Необхідно окремо сказати про декомунізацію такого важливого державного інституту, як армія. Так сталося, що Україна успадкувала частину старої армії СССР з її совєтськими атрибутами: званнями, відзнаками, почесними назвами, червоними прапорами і зірками, орденами Суворова і Кутузова, генеральським та офіцерським корпусом, вишколеними на пам'яті про Велику Вітчизняну війну, навіть не Другу світову. Зміни у свідомості військових відбувалися надзвичайно повільно. Хоч як це дивно (а якщо пригадати контекст, у якому формувалась українська політика пам'яті впродовж перших десятиліть незалежності, то й не дивно) така ситуація зберігалася доволі довго. Після загарбання Росією Криму частина офіцерів, які проходили службу на півострові, перейшла на бік агресора. Лише 2015 р. в ЗСУ з'явився перший генерал, який ніколи не служив у совєтській армії. Після початку декомунізації почесні найменування, пов'язані з совєтською «спадщиною», були ліквідовані указом Президента України Петра Порошенка. Протягом наступних років армійські підрозділи почали отримувати українські автентичні назви з власної історії, насамперед історії армії УНР. Так, 72-га окрема механізована бригада стала носити ім'я Чорних Запорожців, а 93-тя окрема механізована бригада – «Холодний Яр», ракетний полк – імені Українських Січових Стрільців. Не обійдена увагою домодерна і ранньомодерна історія України. Імена короля Данила Галицького, князів Святослава Хороброго, Костянтина Острозького, Дмитра Вишневецького сьогодні органічно звучать у назвах військових підрозділів. Окремі частини дістали назви міст, до яких вони територіально прив'язані. Протягом останніх трьох років було створено нову нагородну систему Головнокомандувача ЗСУ, яка складається з тринадцяти нагрудних знаків, найвищим серед яких є «Хрест Заслуги». Отже, сьогодні українська армія не лише захищає Україну від агресора, але й демонструє приклад ідеологічного та ціннісного відриву від «русского мира».

Декомунізаційні заходи тривали і в наступні роки. Одним з останніх совєтських монументів був демонтований пам'ятник Миколі Щорсу в Києві. Демонтаж відбувся в грудні 2023 р., рівно через 10 років після знесення у столиці пам'ятника Леніну на початку бульвару Шевченка і через 32 роки після знесення монументу Жовтневої революції на Хрещатику. Власне, Україні знадобилося тридцять років, щоб позбавитися від совєтської спадщини. Це майже той строк, який знадобився біблійним євреям, щоб позбутися

єгипетського рабства і стати вільними людьми. Дати вичерпну відповідь на резонне питання, чому це тяглося так довго, не так просто. Але нема жодного сумніву, що Росія гальмувала цей процес, а совєтськість була і залишається складовою російської імперської політики.

Розмірковуючи над декомунізаційними заходами, Сергій Плохій точно підмітив, що вони вийшли далеко за межі традиційної комеморацій ної політики пам'яті й були абсолютно необхідним елементом національної безпеки. Наведу його автентичну думку:

> В усіх визначеннях проблем, що їх має вирішувати декомунізація, їхні рамки виходять поза сферу історичної пам'яті, охоплюючи не лише формування національної (політичної) ідентичності, а й протистояння інформаційній і навіть військовій агресії Росії. Політичні інструменти, придатні для вирішення таких завдань, не могли обмежуватися конвенційними інструментами політики пам'яті (історична освіта, монументи, музеї, підтримка літературно-мистецької продукції історичної тематики тощо). Неминуче мали додатися такі, що діють у сфері конвенційної політичної боротьби – декомунізаційні обмеження у виборчому законодавстві, законодавстві про ЗМІ, тощо.

Перейменування та демонтаж не мали формального характеру і часто відбувалися гострому протистоянні. Доходило до розгляду справ у судах. 6 липня 2019 р. у Конституційний Суд України визнав конституційним Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р. Коментуючи ситуацію протистояння, відомий історик Юрій Фельштинський назвав її зіткненням «нової України і старого Радянського Союзу, до якого нинішня Росія намагається повернутися за допомогою України, захопивши частину її територій». Прикметно, що в місцях, які російська армія окупувала після 2022 р., совєтські пам'ятники почали відновлювати, так, вони знову з'явилися в Генічеську, Мелітополі, Новій Каховці, Світлодарську.

Перейменування супроводжувалися також великою аналітичною, пропагандистською, роз'яснювальною роботою, узагальненням та обміном досвідом. Зокрема, у Львові 1–2 грудня 2015 р. відбулася міжнародна наукова конференція «Національна пам'ять: декомунізація, місця пам'яті, подолання наслідків тоталітаризму»,

а ще через рік, 27–29 жовтня 2016 р., було проведено міжнародну конференцію «Декомунізація і політика національної пам'яті в Україні: реалізація, результати, перспективи», у якій взяли участь представники громадських ініціатив та наукових установ із більшості регіонів України, а також Білорусі, Молдови. Конференційні доповіді фокусувалися навколо проблем, з якими зустрілися декомунізатори. Говорилося про відсутність єдиного обліку об'єктів топоніміки, єдиного переліку пам'ятників та пам'ятних знаків і документів про час та підстави присвоєння назв об'єктам топоніміки населених пунктів, вичерпної інформації про діячів «місцевого» рівня, згадувалися і спроби повернення імперської російської символіки замість комуністичної.

Декомунізація стала полем посиленої уваги істориків і політологів. Про неї писали і дискутували Олександр Гриценко, Володимир В'ятрович, Андрій Портнов, Сергій Якельчик, Володимир Кулик, Олександра Гайдай, Ярослав Грицак, Василь Расевич, Георгій Касьянов та ін. Поряд з великою кількістю статей з'явилися перші узагальнюючі монографії, які загалом позитивно оцінювали аналізоване явище. Так, Олександр Гриценко, звернувши увагу на довготривалість декомунізації, розпочатої ще 1991–1992 рр., твердить:

> Декомунізація 2015–2018 рр. була не несподіваним поворотом у державній політиці пам'яті, не ініційованою «невеликою групою націоналістів» спробою насильницької зміни колективної ідентичності українців, а новим, законодавчо підкріпленим етапом довгого й складного процесу суспільного переосмислення минулого України у XX ст., порахунків із радянською (комуністичною, тоталітарною) спадщиною[18].

У ході проведення декомунізації було помічено спроби повернути до життя старі імперські топоніми і навіть відновити деякі пам'ятники. Останнє наштовхувало на думку, що декомунізація має знайти продовження в дерусифікації, деокупації та деколонізації публічного простору України. У травні 2016 р. у стінах Києво-Могилянської академії відбувся представницький форум «Від декомунізації до деокупації», в якому взяло участь близько 200 учасників з різних

18 О. Гриценко, *Декомунізація в Україні як державна політика і соціокультурне явище*, Київ 2019, s. 264.

частин України, у тому числі народні депутати, міністр освіти і науки, голова УІНП, відомі журналісти, громадські діячі. Учасники підвели перші підсумки декомунізації та поставили на порядок денний широке обговорення проблем деокупації та деколонізації, які видавалися цілком слушним продовженням розпочатої 2015 р. роботи[19]. Ділячись враженнями від роботи форуму, голова УІНП Володимир В'ятрович підкреслив:

> Наша країна є постколоніальною, постгеноцидною, посттоталітарною. Зараз відбувається розривання імперської пуповини, українці утверджуються як незалежна нація... Деколонізація України – незворотна[20].

Аналізуючи декомунізаційну практику, відомий політолог Микола Рябчук застеріг від можливості фатальної помилки зупинитися на півдорозі:

> Комунізм як певна, сутнісно тоталітарна політична практика, безумовно, заслуговує осуду. Але як політична ідеологія він давно вже не є для сучасних людей, зокрема українців, ані загрозою, ані спокусою. В Україні він завжди був – і лишається досі – лише прикриттям російської імперської гегемонії, достоту як споріднені з ним симулякри «русского мира», «слов'янської єдності» чи «євразійської інтеграції». Саме тому, що в Радянській Україні практично неможливо було відділити комунізацію від русифікації, а російське сприймалося як синонім радянського, в сьогоднішній Україні було б украй шкідливо відділяти декомунізацію від дерусифікації. [...] З формального погляду, вся досовєтська російсько-імперська спадщина в Україні, від Суворова й Кутузова до Столипіна й Денікіна, залишається поза юрисдикцією «декомунізаційних» законів. А тим часом саме ця спадщина є проблемою для України й саме її частиною є комуністичні меморабілії – як символи російського імперського панування, а не боротьби пролетаріату[21].

---

19 https://www.facebook.com/events/240092549691447/; https://ukrnationalism.com/interview/2037-vid-dekomunizatsii-do-deokupatsii.html [dostęp 10.10.2024].

20 В. В'ятрович, *Деколонізація України – незворотна*, «Український тиждень», 21 травня 2015, [w:] http://m.tyzhden. ua/publication/136888 [dostęp 10.08.2024].

21 М. Рябчук, *Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів?*, «Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень», Вип. 2(82), Київ 2016, s. 112-113.

Повномасштабне вторгнення російської армії в Україну наприкінці лютого 2022 р. різко змінило суспільні настрої в країні, не залишило сумнівів у суті північного сусіда, високо підняло хвилю українського патріотизму, породило ненависть до агресора та бажання дати йому гідну відсіч, разом з тим актуалізувався запит на усунення з публічного простору всього, що пов'язувало з колоніальним минулим, російською імперською експансією. У травні 2022 р. державними органами було проведено три круглі столи під спільною назвою «Дерусифікація, декомунізація та деколонізація в публічному просторі». Предметом обговорення експертів стала топоніміка, монументальне образотворче мистецтво та визначення меж присутності російських творів, митців і діячів в українському культурному просторі. Одним з результатів круглих столів стало створення при Міністерстві культури та інформаційної політики дорадчого органу – Експертної ради з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму[22]. 30 серпня 2022 р. у прес-центрі національного інформаційного агентства „Укрінформ" відбулася конференція «Декомунізація символічного простору та деколонізація української культури", проблема широко обговорювалася й на інших публічних майданчиках.

А тим часом на місцях розпочався процес звільнення публічного простору від назв і знаків, які нагадували про імперське і тоталітарне минуле. За даними міністра культури, до кінця 2022 р. в Україні було перейменовано 7652 топоніми, демонтовано 75 пам'ятників, пов'язаних як із совєтським тоталітарним режимом, так і з російською імперською спадщиною[23].

Резонансним став демонтаж скульптурної частини монументу Арки дружби народів в центрі Києва. Цей монумент було споруджено на початку 80-х років минулого століття на честь возз'єднання України і Росії, а також як символ утворення Совєтського Союзу. Кияни одразу іронічно охрестили монумент «ярмом». Після захоплення Росією Криму в Києві почалися розмови про ліквідацію монумента. 2018 р. українські художники та правозахисники відкрили на арці інсталяцію «Тріщина дружби». До реального

22 https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/vidbuvsya-zavershalnyy-kruglyy-stil-z-seriyi-derusyfikaciya-dekomunizaciya-ta-dekolonizaciya-u-publichnomu-prostori-[dostęp 10.10.2024].

23 https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/mkip-ta-uinp-pidbyly-pidsumky-za-rik-shchodo-podolannya-naslidkiv-rusyfikaciyi-y-totalitaryzmu [dostęp 10.10.2024].

демонтажу скульптурної групи дійшло лише 2022 р., а саму арку, яка є складною інженерною конструкцією, рішенням Київської міськради перейменовано на Арку Свободи українського народу. Тим часом міністерство культури у квітні 2022 р. своїм наказом вилучило монумент з Державного реєстру нерухомих пам'яток України, тобто визнало за можливе повну його ліквідацію. На цьому наполягає й Український інститут національної пам'яті, але остаточного рішення поки що немає. На початку липня 2022 р. в місті Переяславі було знесено пам'ятник на честь 300-річчя возз'єднання України і Росії, який було встановлено 1961 р.

Іншим показовим прикладом деколонізації публічного простору в 2022 р. став демонтаж і перенесення до музею пам'ятника російській імператриці Катерині ІІ в Одесі. Багатофігурний монумент має цікаву історію. Приурочений до століття заснування Одеси, пам'ятник був вперше встановлений в 1900 р.. Насправді місто було засноване ледь не у XV ст., але російська пропаганда пов'язувала його появу з Катериною ІІ. Пам'ятник простояв два десятиліття, його знесли більшовики, а на постаменті відкрили монумент Карлу Марксу. У 2007 р., коли в Україні загострилося протистояння між українськими і проросійськими силами, міська влада Одеси всупереч політиці Президента Віктора Ющенка провела рішення про відновлення пам'ятника імператриці-українофобці, яка знищила гетьманство в Україні, ліквідувала Запорозьку Січ, заборонила викладати в Києво-Могилянській академії українською мовою. Пам'ятник був відновлений і простояв у центрі міста аж до кінця 2022 р.

До Дня незалежності 2023 р. у Києві відбулася заміна совєтського герба на тризуб на щиті монументу Батьківщина-мати. Події передувало проведене міністерствами культури та цифрової трансформації України спеціальне опитування, в якому взяли участь понад 778 тис. людей. З них 94% підтримали демонтаж совєтського герба. Поступово Україна очищається від атрибутів колоніального минулого. Правову основу для такого очищення створив ухвалений Верховною Радою 21 березня 2023 р. Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії».

Як показали результати соціологічного опитування, проведені Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 12 серпня 2022 р.,

декомунізаційні заходи більшістю населення (57%) сприймаються позитивно, тоді як негативно до них ставиться значна меншість (18%). 67% опитаних позитивно реагують на розпад Совєтського Союзу, 59% українців підтримують рішення про засудження СССР як комуністичного тоталітарного режиму.

Варто згодитися, що декомунізаційні та деколонізаційні заходи становили ядро сучасної української політики пам'яті, але ними не обмежувалися. Війна з усією очевидністю показала, що нехтування державою власної історії є грубою політичною помилкою, яка вимагає найшвидшого виправлення. Власне, використання вітчизняної історії стало відмітною рисою роботи Українського інституту національної пам'яті після поновлення його в статусі вищого органу державної влади і виконує важливу роль в інформаційній війні, яка супроводжує війну мілітарну.

У совєтській ідеологічній системі чи не найважливіше місце відводилося подіям листопада 1917 р. – часу захоплення більшовиками влади в Росії. Комуністичною пропагандою подія зображувалася як поворот всесвітньої історії. За роки совєтської влади вона обросла численними міфами, стала називатися Великою Жовтневою соціалістичною революцією. Після розпаду Совєтського Союзу українські історики розвінчали комуністичні міфи і відтворили об'єктивну картину розвитку подій 1917–1921 рр. в Україні, серцевиною яких була боротьба українців за власну державність і незалежність. Як відзначалося вище, історія Української Народної Республіки, російсько-українські війни періоду 1917–1921 рр. відіграють важливу роль в історичній легітимації сучасної української держави і є важливою складовою національної пам'яті. Столітній ювілей, який припав на 2017–2021 рр., активно використовувався для відтворення подій Української революції, першої спроби відновлення української державності у XX ст. 17 березня 2017 р. відбулося урочисте засідання Верховної Ради України з нагоди 100-річчя початку Української революції 1917–1921 рр. Вів засідання у сесійній залі парламенту Голова Верховної Ради України Андрій Парубій, до виступів були запрошені урядовці, відомі громадські діячі, вчені-історики. Після завершення урочистого засідання у приміщенні Верховної Ради було відкрито виставку «100 років першого українського парламенту».

1–2 червня 2017 р. у Києві пройшла міжнародна наукова конференція «Революція, державність, нація: Україна на шляху

самоствердження (1917–1921 рр.)», в якій взяли участь науковці з України, Австрії, США, Польщі та Білорусі, а також студенти та журналісти[24]. УІНП було підготовлено і проведено кілька важливих виставок на тему революції. Зокрема вулична фотодокументальна експозиція «100 років боротьби: Українська революція 1917–1921». У підготовці виставки було використано більш ніж 250 історичних документів та фотографій, розташованих на 20 стендах. Виставка кілька місяців експонувалася на Хрещатику просто неба, з нею ознайомилися сотні тисяч киян і гостей міста.

У 2015 р. відбулася принципова зміна комеморативних практик стосовно пам'яті про Другу світову війну[25]. Указом Президента України Петра Порошенка було запроваджено День пам'яті та примирення, який за європейським зразком відзначається 8 травня, а 9 травня, зберігши статус святкового дня, замість «День перемоги у Великій Вітчизняній війні» отримало іншу назву – «День перемоги над нацизмом у Другій Світовій війні»[26]. Це важливий і необхідний крок до формування в українців європейської моделі пам'яті про Другу світову війну. З цією метою президентський указ передбачав проведення просвітницьких заходів у навчальних закладах, військових частинах, закладах для дітей та молоді, присвячених 70-й річниці Перемоги над нацизмом у Європі, ролі українського народу у Другій світовій війні. З цією ж метою в Інституті історії України НАН України 16 жовтня 2015 р. відбулася наукова подіумна дискусія «Друга світова війна: глобальний вимір – український погляд». Відомі історики обговорили нові можливі підходи до дослідження історії та формування історичної пам'яті про Другу світову війну. В цікавій, ґрунтовній статті, надрукованій в «Українському історичному журналі», відомий учений Олександр Лисенко виклав історію відмови української історіографії від дискурсу «Великої

24 *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.). Матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1-2 червня 2017 р.)*, Київ 2017.

25 О. Лисенко, *Подолання «міфу війни» або від якої спадщини ми відмовляємося: науковий дискурс, політика пам'яті та сучасні виклики*, «Український історичний журнал», 2015, № 2, s. 4-21; О. Зайцев, *Війна мітів про війну в сучасній Україні*, «Критика», 2010, № 3-4, s. 16-17; В. Гриневич, *Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації*, «Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса», 2011, № 4, s. 111-127.

26 Указ Президента України від 24.03.2015 № 169 «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни», [w:]://zakon.rada.gov.ua/laws/show/169/2015#Text [dostęp 12.10.2024].

Вітчизняної війни» на користь «Другої світової війни». Він зазначив, що непослідовна позиція влади довгі роки утруднювала для суспільства усвідомлення суті і значення українського національно-визвольного руху в часи війни[27].

Практичним продовженням дії указу стало перейменування та суттєва зміна характеру роботи Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», який з 16 липня 2015 р. дістав назву «Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс». З грудня 2021 р. меморіал очолює відомий український історик Юрій Савчук. З початку широкомасштабної фази війни і аж до 20 жовтня 2023 р. головний корпус музею було закрито для відвідувачів. Після відкриття його робота цілком підпорядкована показу сучасної війні, хід і характер якої розкриваються через різноманітні тематичні виставки.

Сучасна війна стала предметом кількох проектів пам'яті, які діють сьогодні в країні. Можна сказати, що ворог-окупант прорахувався у своїх намірах. Замість швидкого упокорення України він отримав об'єднану націю, яка дає гідну відсіч агресії. Оборона Майдану, бої на сході країни 2014–2015 рр. відкрили нові героїчні сторінки в історії України, але й додали жертв. Одним з найпріоритетніших завдань влади і суспільства стало збереження та увічнення пам'яті полеглих під час захисту незалежності та територіальної цілісності України. Як відомо, перші 107 героїв полягли за ідеали свободи в ході Революції гідності, яка тривала 93 дні, з 21 листопада 2013 по 22 лютого 2014 р. Більшість з них загинула на Майдані Незалежності в центрі Києва 20 лютого 2014 р. У народі їх назвали Небесною Сотнею. З 2015 р. цей день відзначається в Україні як День Героїв Небесної Сотні. Революція породила велетенський спалах національної свідомості. Вже в її ході стало зрозумілим, що Україна переживає історичний момент, який необхідно якомога детальніше зафіксувати в пам'яті й передати наступним поколінням. Так стихійно виникла ідея створення музею Революції гідності. Насамперед її підхопила громадськість, передусім об'єднання: «Родина Небесної Сотні», «Фонд збереження історії Майдану», «Музей Майдану / Музей

27 О. Лисенко, *Подолання «міфу війни» або від якої спадщини ми відмовляємося: науковий дискурс, політика пам'яті та сучасні виклики*, «Український історичний журнал», 2015, № 2, s. 11-12.

Свободи» та ін. Уже весною 2014 р. у центрі столиці було створено імпровізовані місця пам'яті полеглих, навколо яких збиралися великі маси людей, щоб засвідчити шану героям. Сюди приносили квіти і фотографії загиблих. Літом 2014 р. з'явилася концепція меморіалу, яка виходила з бажання не лише зафіксувати події, а й донести до відвідувачів базові цінності Революції гідності – прагнення свободи. 18 листопада 2015 р. уряд видав розпорядження «Про утворення державного закладу «Меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності»[28]. У квітні 2016 р. музею було надано статус національного. Він діє під опікою Українського інституту національної пам'яті. Вже в перший рік роботи зібрана музейна колекція налічувала близько 2000 предметів, 500 аудіо – та відеоінтерв'ю, а також фотографії та книжкові видання. Верховна Рада України ухвалила Закон щодо заснування державної нагороди «Орден Героїв Небесної Сотні»[29]. У листопаді відбулося перше нагородження орденом. 2016 р. були видані окремою книжкою свідчення учасників Майдану.[30] На сьогодні опубліковано понад 200 книжок, в яких розглядається історія Революції гідності.

Ще 2015 р. було висловлено думку про необхідність створення Національного військового меморіального кладовища, насамперед для збереження пам'яті про захисників, які віддали життя на фронті, в боях з агресором. Пройшло сім років і нарешті уряд 4 жовтня 2022 р. ухвалив відповідне рішення. Натепер утворено державне підприємство, яке займається спорудженням меморіалу. Для нього виділено місце на околиці Києва біля селища Гатне Фастівського району. Розроблений проект передбачає не лише створення кладовища та побудову ритуальних споруд, але й музейного комплексу, який буде розповідати про долю та героїзм полеглих. Безумовно, у статті неможливо охопити всі без винятку заходи, які сьогодні становлять політику пам'яті. Автор намагався донести найважливіші тенденції у її розвитку.

Сформулюємо стислі висновки. У перші п'ятнадцять років існування сучасної української держави стан історичної пам'яті українців можна охарактеризувати як кризовий. Його особливостями був виразний дуалізм у поглядах на минуле, коли у суспільній

28 https://www.kmu.gov.ua/npas/248644707 [dostęp 20.10.2024].

29 https://uk.wikipedia.org/wiki/ [dostęp 12.10.2024].

30 *Майдан. Свідчення: Київ 2013-2014*, Київ 2016.

свідомості побутували різні, часом антагоністичні, моделі історичної пам'яті, між якими найбільш показовими були «націоцентрично--державницька» й «імперсько-радянська». Державна влада, передусім перші президенти не так формували пам'ять, як використовували у власних інтересах то одну, то другу моделі. Важливі зміни відбулися за третього Президента Віктора Ющенка, який надав політиці пам'яті принципово важливого самостійного значення і національно--демократичного характеру. Були визначені головні напрямки розвитку, зі створенням Українського інституту національної пам'яті відбулася її інституалізація. Найбільшого резонансу в суспільстві набуло розкриття правди про Голодомор 1932–1933 рр. Здійснені за каденції Ющенка напрацювання намагався дезавуювати четвертий Президент Віктор Янукович. Його розуміння минулого було просовєтським та проросійським.

Революція гідності знесла режим Януковича, сформувала широкий суспільний запит на оновлення країни, її декомунізацію, деколонізацію та демократичний розвиток. Саме ці завдання стали ядром політики пам'яті в наступні роки. Повномасштабне російське вторгнення в Україну лише посилило згадані тенденції і дало новий поштовх до подолання старих хвороб, розвінчання та переосмислення російської імперської та радянської тоталітарної спадщини, очищення публічного простору. Що і було зроблено протягом останнього десятиліття.

Породжена війною політика пам'яті вимагала термінових дій, можна сказати хірургічних методів, які робили її рушієм важливих змін, але не були позбавлені недоліків, на які звертали увагу опоненти. Нині фактично відбувається повне стирання совєтської епохи. Це добре, і одночасно погано. Погано, бо позбавляє совєтське минуле конкретики, негативних конотацій, що створює ґрунт для нової хвилі міфологізації, якою користуються вороги України. Інша близька проблема полягає в тому, що очищений публічний простір далеко не завжди заповнюється новими цінностями. Звичайно війна поставила за межі реального будівництво нових монументів, але так чи інакше очищений простір не може роками залишатися опустошеним. Часто перейменування носять формальний характер. Здається очевидним, що совєтська спадщина повинна знайти своє пам'ятне місце, на зразок Музею комунізму в Празі (Чехія). Музей займає площу 1500 кв. метрів, на яких розповідається про життя чехів під комуністичною владою. За допомогою аудіо – і відеоматеріалів з ар-

хіву чеського телебачення, артефактів, інсталяцій, фільмів, плакатів, реконструкцій відвідувачі заглиблюються в атмосферу комуністичного минулого потрапляють то до заводського цеху, то до крамниці, то до таємної поліції, в приміщення, де відбувається допит. Важливе місце в експозиції відведено подіям серпня 1968 р. – окупації Чехословаччини совєтськими військами[31]. Подібні музеї є практично у всіх постсоціалістичних країнах. Важливо вивчити і використати їх досвід.

fot. domena publiczna

Cokół obalonego we wrześniu 2014 r. pomnika Lenina w Charkowie. Był to jeden z największych pomników wodza rewolucji: posąg miał 8,5 m a postument 13,7 m (dla porównania olbrzymia figura Lenina w Nowej Hucie miała tylko 6,5 m. / У вересні 2014 року в Харкові повалили цоколь пам'ятника Леніну. Це був один із найбільших пам'ятників вождю революції: висота пам'ятника становила 8,5 м, а висота постаменту – 13,7 м (для порівняння, величезний пам'ятник Леніну в Новій Гуті мав висоту лише 6,5 м).

Війна змушує державу всі можливі фінанси спрямовувати на армію, відповідно Український інститут національної пам'яті (УІНП) майже не отримує коштів на практичну роботу. Сучасна політика пам'яті більше схожа на низку окремих акцій, зумовлених потребою моменту, тоді як має бути добре продуманою довгостроковою стратегією держави.

Сподіваюся, що такою вона стане в найближчому майбутньому.

31 https://muzeumkomunismu.cz/en/about/ [dostęp 20.10.2024].

WŁADYSŁAW WERSTIUK – *WPŁYW ROSYJSKIEJ AGRESJI NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ POLITYKI PAMIĘCI NARODOWEJ UKRAINY. LATA 2004–2024.*

Abstrakt

W artykule omówiono zmiany, jakie zaszły w ukraińskiej polityce pamięci w latach 2004–2024. O ile w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku była ona ambiwalentna i niekonsekwentna, to po Pomarańczowej Rewoulcji stała się wyraźnie narodowa. Siły prorosyjskie w Ukrainie, które w latach 2010-2014 zdobyły duży wpływ na władzę i dążyły do reorientacji polityki ukraińskiej, ostatecznie zaznały porażki w 2014 r. Rewolucja Godności przyniosła ogromne społeczne zapotrzebowania na gruntowne przeobrażenia w kraju, na zachodnioeuropejską orientację polityki, na dekomunizację i dekolonizację. Skłoniła władze w Kijowie do podjęcia kroków na poziomie ustawodawczym i wykonawczym. Rozpoczął się proces radykalnego oczyszczenia przestrzeni publicznej z pozostałości komunizmu i rosyjskiego imperializmu. W latach 2014–2024 Ukraina pozbyła się kilku tysięcy pomników Lenina i jego popleczników, zmieniono nazwy dziesiątków tysięcy ulic i miejscowości.

Rosyjska inwazja w lutym 2022 r. wzmocniła te tendencje i stała się bodźcem do przyspieszenia tych zmian. Stare bolączki – dziedzictwo rosyjskiego i sowieckiego imperializmu stały się przedmiotem publicznej dyskusji. Przyspieszono proces oczyszczenia przestrzeni publicznej z kolonialnych pozostałości. Wojna i jej skutki stały się ważnym punktem ukraińskiej polityki pamięci, w szczególności przejawiającej się w tworzeniu w przestrzeni publicznej miejsc pamięci, memoriału upamiętniającego poległych, a także praktyk komemoracyjnych.

***Słowa kluczowe*:** polityka historyczna, Ukraiński Instytut Narodowej Pamięci, rosyjska agresja militarna, dekomunizacja, derusyfikacja, dekolonizacja.

***Ключові слова*:** історична політика, УІНП, російська військова агресія, декомунізація, дерусифікація, деколонізація.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

МИКОЛА ЛИТВИН
ORCID 0000-003-3346-6774

СПРОТИВ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ НОВІТНІЙ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Російські фейки/міфи про історичне минуле України та її сусідів, новітню російсько-українську війну

Не секрет, що війни виграють не лише завдяки силі зброї, але якісному харчуванню і медичному обслуговуванню, а ще завдяки оптимістичному слову командира, виваженим новинам і коментарям у медіа, фаховим аналізом уроків минувшини. На жаль, це враховують і наші вороги, беручи під контроль свої й чужі медіа, соціальні мережі, кіновиробництво, а то й цілі галузі науки, як от історію та істориків. При цьому російські політики тривалий час переконували суспільство: ідея власної/національної держави – чужа для світосприйняття українців, загалом для української інтелектуальної і культурної традиції, а поява новітньої державності у полум'ї російської революції – Української держави П. Скоропадського, Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки – результат винятково зовнішніх викликів 1917−1920 років (німецьких, австрійських та інших), спрямованих на руйнування на цих землях споконвічного „русского мира".

Кремль постійно втокмачує: Україна не має власного історичного шляху та самодостатньої культурної спадщини і є органічною частиною російського культурного простору. Російські пропагандисти продовжують брехати: українці та росіяни завжди усвідомлювали себе одним цілим „єдиної Вітчизни", а українська ідентичність з'явилася лише в другій провині XIX – на початку XX ст. як штучний продукт купки інтелектуалів, підштовхуваних Австро-Угорщиною.

Російські автори традиційно критикують ідею Люблінської унії 1569 р., яку вважають актом цілеспрямованого відривання Поль-

щею українських та білоруських земель від кореня «російського світу», а українці нібито завжди хотіли відновити спільний з Московією політичний і культурний простір. Насправді Люблінська унія зупинила майже на сто років московську експансію на Київщину і Волинь й об'єднала в європейському просторі на певний час основні українські землі, на які претендували московські правителі. Прикметно, що ідеолог „возз'єднання" українських земель 1939 р. Сталін був не проти встановлення свого величного бюсту на Високому Замку у Львові, який мав затіняти копець Люблінської унії (на щастя, перебіг Другої світової війни не дозволив втілити цей проєкт). До речі, сучасний російський історик-путініст Алексей Міллер, який до війни полюбляв приїжджати до Львова та відпочивати в Карпатах, в останні роки наголошує на необхідності показу минулого Польщі в непривабливому образі – „правому", „фашистському" чи радикально-націоналістичному вимірі, що мало би відвертати українців від єднання з польськими сусідами[1]. У зв'язку з тим московські автори фаворизують Переяславську угоду 1654 р. натомість фальшують ідею Гадяцької угоди 1658 р. між Річчюпосполитою і Гетьманщиною, що мала вберегти українські землі від московських інтриг і підступів. Гадяцька угода, а згодом розгром царського війська під Конотопом 1659 р. підтвердили проєвропейський вибір української еліти[2].

Радянсько-російська історіографія цілеспрямовано „доводила", що Росія – донор розвитку культури в Україні від середини XVII ст., а українське православ'я − нероздільна складова російського православного простору. Натомість Греко-католицька церква з'явилася 1596 р. як знаряддя Ватикану й Речі Посполитої проти канонічного московського православ'я. Фальшивим є російський наратив і про те, що незалежна Україна зіткана з культурно й ментально непоєднувальних регіонів, частина з яких це історичні російські землі – так звана Новоросія. Прикметно, що й Євромайдан 2014 р. трактувався у російських медіа і шкільних підручниках як „розкол" України, змова „українських зрадників", як державний переворот „радикальних

1 *Україна і Польща: роздуми над минулим і бачення майбутнього/координатори видання,* упоряд. Д.М. Пришляк, А. Суліма-Камінський, Мюнхен 2024, с. 174.

2 Я. Затилюк, *Євроінтеграція 300 років тому: як Гадяцький трактат впливав на українську історію.* 25.07.2023. Міст, [w:] https://nmiu.org/posts/102?historyDay [dostęp 20.09.2024].

націоналістів" проти законно обраного президента В. Януковича[3]. Загалом у російських сучасних підручниках Україна постійно позбавляється суб'єктності.

Впродовж десятиріччя новітньої російської агресії кремлівські спецслужби постійно продукували фальшиві наративи, багатомільйонні фейки, які заполонили не лише російський, але й міжнародний інформаційний простір.

Як свідчать розслідування німецьких і українських експертів, чимало російських політтехнологів, досліджуючи інформаційне поле України, виявляють дразливі теми, які використовують для поляризації українського суспільства й підтримки державної політики Росії. При цьому перевага надається роздмухуванні проблеми мобілізації до ЗСУ, великим військовим втратам на полі бою, обмеженню свободи під час воєнного стану, нібито зниженню міжнародної військової допомоги, великої корупції у владі та війську, масові втечі за кордон українських посадовців, невдалому контрнаступові Сил оборони. Водночас провокується розкол в українському суспільстві: гіперболізуються суперечності В. Зеленського з П. Порошенком, В. Кличком та В. Залужним. Регулярно творяться фейки з нібито документів Міністерства оборони України щодо обміну українських військовополонених, які нібито розбилися у транспортному літаку на Білгородщині у січні 2024 р. Підступним був і фейк про нібито наказ головнокомандувача ЗСУ Олександра Сирського про прирівнювання здачі в полон українськими військовими до державної зради. Зрозуміло, що це мало дискредитувати військово-політичне керівництво України та деморалізувати Сили оборони. Від 2023 р. почалася нова розкрутка „політичного руху" про російського політика Віктора Медведчука „Другая Украина", який вважав, що попередити війну, ядерну війну, може лише мирний діалог. Він також акцентував, що „Україну мають припинити використовувати як полігон для західної зброї ". Традиційно говориться і про те, що Україна – це інструмент реалізації антиросійського курсу НАТО. При цьому стверджують, що Захід втягнув Україну в гібридну експансію, її „неприродний шлях" до Євросоюзу і НАТО. Серед поширених наративів й те, що не Україна, а Захід воює з Росією руками українців, не рахуючись із військовими втратами. Принагідно зауважимо, що окремі російські

3 Див.: *Російські підручники з історії: школа ненависті і ворожості. Аналітична записка*, відп. ред. В. Смолій, Київ 2023, с. 14, 27, 46.

центри могли організувати за декілька місяців більше 30 млн. антиукраїнських коментарів, чимало з яких нібито виходили із західних медіа та іноземців. Є свідчення й про те, що російські агенції впливали на парламентські вибори до Євросоюзу у червні 2024 р., зокрема із залученням російських чи проросійських наративів[4].

Продукувалися фейки і про втрату легітимності влади Президента України В. Зеленського. У фокусі російських медіа завжди перебувала інформація про певні успіхи російської армії на Харківщині та Донбасі, розвиток військово-оборонного комплексу країни. Однак у тіні знаходилася проблема оголошення мобілізації чи війни. Як відомо, В. Путін таки боїться суспільного збурення в Росії, насамперед у Москві та Петербурзі, де майже не проводиться мобілізація, бо новітню війну названо спеціальною операцією, метою якої є „демілітаризація" і „денацифікація" України, „захист" Донбасу. Російські медіа не подають інформації про атаки російської армії по цивільних об'єктах – житлових будинках, електростанціях, музеях, навчальних закладах, замовчують факти катувань українських військовополонених і цивільних громадян. Водночас російські та, зрештою, китайські ЗМІ є частиною інформаційної війни не лише проти воюючої України, але й проти США, загалом країн НАТО, навчання якого на прикордонні завжди представлялося як провокацію проти Росії[5]. Кремль також гіперболізує суперечки в українсько-словацьких, українсько-угорських й навіть українсько-польських відносинах. Позатим Словаччина, Польща, Румунія постійно допомагають Україні в енергетичній сфері. Угорщина прийняла українських біженців, відкрила першу українську школу в Будапешті, знайдено компроміс і в транспортуванні російських енергоресурсів, української продукції до європейських країн. Польська влада у вересні 2024 р. виділила черговий 45-й військовий пакет допомоги, а загалом за 2,5 років повномасштабної війни – близько 4 млрд євро. Варшава продовжує надавати допомогу майже мільйону українських біженців, безкоштовно надає їм медичну допомогу і навчає українську молодь, готова допомогти також у відбудові зруйнованого

4 О. Голуб, *Дослідження ІМІ: російські медіа роздмухують «успіхи» армії РФ на Харківщині й погрожують ядерною зброєю*. PSS. 22.05. 2024, [w:] https://imi.org.ua/monitorings/doslidzhennya-imi-rosijski-media-rozduvayut-uspihy-armiyi-rf-na-harkivshhyni-i-pogrozhuyut-i61533 [dostęp 21.09/2024].

5 О. Глущенко, *Росія хоче представити навчання НАТО як провокацію*. 20.01.2024. Українська правда, [w:] https://www.pravda.com.ua/news/2024/01/20/7438111/ [dostęp 21.09/2024].

2024 р. будинку в історичній забудові Львова. Важливою є також допомога у навчанні українських вояків, ремонті пошкодженої техніки, допомозі українським музеям, науковим стажуванням сотень українських викладачів, учених і митців.

Однак українські політики та урядовці не проти того, щоби польська протиповітряна оборона взяла під захист, наприклад, західний регіон України, в якому є чимало польських історико-культурних пам'яток, а також газові родовища на Стрийщині. Однак польські посадовці вважали, що двох систем Patriot є недостатньо для захисту польського неба, а тим більше – українського.

Перебіг війни також почав спростовувати кремлівські наративи про силу Росії, російської армії, російської зброї. Росія все ще має перевагу на фронті в кількості артилерійських систем і боєприпасів, але вже не має переваги у безпілотниках. Відчуває російське командування проблеми у мобілізаційних ресурсах, випуску новітніх зразків зброї, захисту російських військових об'єктів від ударів новітньої української зброї. Російські воєнкори з гнівом і острахом сприйняли інформацію про успішне випробування у серпні 2024 р. першої української балістичної ракети (дальність ураження близько 500 км), удосконалення ресурсів крилатої ракети Нептун[6].

Безпідставними є постійні звинувачення Кремля про нищення «київським режимом» мирного населення на Донбасі, обстріли цивільних об'єктів Донецька чи Маріуполя, переслідування російськомовних мешканців на території України. Українську владу продовжують звинувачувати у нацизмі, неонацизмі, фашизмі. Щоправда, ці образливі терміни все рідше звучать з уст простих росіян, російських вояків і полонених. Не відчули грабежів чи фізичних насильств мешканці Курщини в ході української наступальної операції у серпні – вересні 2024 р.

Російські політики продовжують стверджувати, що західні санкції щодо російської економіки є неефективними. Позатим статистика підтверджує зворотне: 2024 р. головна російська енергетична корпорація − Газпром фактично стала банкрутом (про її збитковість востаннє говорили 1999 р.). Від початку повномасштабної війни на 2/3 впав експорт російських енергоресурсів за кордон й нині перебуває

6 О. Лиховід, *Потужніша за ATACMS: Згурець про нову українську балістичну ракету.* 2024. 28.08.2024. Еспресо, [w:] https://espreso.tv/viyna-z-rosiyeyu-potuzhnisha-za-atacms-zgurets-pro-novu-ukrainsku-balistichnu-raketu [dostęp 21.09/2024].

на рівні 1985 р. Через цінові суперечки несподівано й Китай відмовився від будівництва нового газопроводу із Сибіру. Певні санкції на російський нафтопровід наклала й польська нафтова кампанія Orlen[7].

Окремо хотілося би відзначити патріотизм і волонтерські заслуги нинішнього Міністра закордонних справ Польщі Радослава Сікорського. Водночас ствердити непідтримку його думки про те, що „залишати історію історикам" зарано. Вважаємо, що політизація історії, актуалізація травматичної історії нині шкодить українському суспільству, яке живе у постійних стресах і негараздах. Історичні дискусії необхідно виносити у кабінети істориків, можливо деяких урядовців, але не у медіа. Зрештою, не можна звинувачувати весь український народ, весь визвольний рух у Волинській трагедії 1943 р., до якої причетні окремі командири УПА та окремі праворадикальні політики. Не хотілося, щоби у публічному просторі циркулювала цифра можливих жертв – від 80 до 120 тисяч, яку озвучив у вересневому інтерв'ю 2024 р. у Києві польський міністр. Водночас підтримуємо необхідність відновлення 2025 р. ексгумаційних робіт за участю українських і польських фахівців, зокрема у дослідженні як польських, так і українських поховань. Дуже хотілося, щоби суспільну напругу в середовищі двох народів не підігрівали окремі польські громадсько-політичні структури, зокрема із „Асоціації спадкоємців польських ветеранів Другої світової війни", „Конфедерації", „Національного руху", діяльність яких полюбляли висвітлювати російські й проросійські портали і профілі[8]. Провокаційною була також діяльність Російського культурно-освітнього товариства в Білостоці, яке засудило Євромайдан в Києві, відрядило своїх спостерігачів на „референдум" у Криму, організовувало візити учнів до Криму, виступало за зміцнення російської військової бази в Калінінграді[9]. Непослідовною щодо воюючої України була позиція керівництва Польської автокефальної православної церкви, яка не підтримала автокефалію Православної церкви України й не припиняла діалог з очільником Російської право-

7 *Головна корпорація РФ стала банкрутом*. NV. 12.09.2024, [w:] https://biz.nv.ua/ukr/markets/viktor-yushchenko-ne-viklyuchaye-shcho-ye-shans-rozkoloti-rosiyu-na-20-30-demokratiy-50450248.html [dostęp 21.09.2024].

8 Див.: Д. Генсьорський, *Як поляк, я відчуваю розчарування і сором*. 15.02.24, Zaxid.net, [w:] https://zaxid.net/yak_polyak_ya_vidchuvayu_rozcharuvannya_i_sorom_n1580038 [dostęp 21.09/2024].

9 Ю. Винничук, *Російські сліди на польському грунті*. 27.12.2023. Zbruc.ue, [w:] https://zbruc.eu/node/117331 [dostęp 20.09.2024].

славної церкви Кирилом[10]. Водночас ще раз хотілося би висловити подяку польській владі, польському суспільству, польським легіонерам за допомогу у відсічі новітній російській агресії, допомогу у проведенні українських реформ на шляху до ЄС і НАТО.

Політика країн Східної Європи щодо новітньої російської агресії

2022 р. нарешті сформовано антипутінську міжнародну коаліцію, основою якої стали країни НАТО і ЄС, загалом понад 50 держав, які намагалися не допустити перемоги путінського режиму і розв'язання нової світової війни. Однак кремлівські політики прагнули різними засобами роз'єднати згуртованість міжнародної спільноти, насамперед країни Східної Європи, які певний час входили до т. зв. соціалістичного табору, Варшавського договору. Незважаючи на тиск Кремля, більшість країн Східної Європи таки засудили російську збройну агресію й надали військову допомогу Україні. Країни Балтії та Польща у 2023 р. залишалися лідерами з погляду частки допомоги Україні у власному внутрішньому валовому продукті (ВВП). Естонія витрачала на допомогу Україні 1,26% ВВП (0,54 млрд доларів), Латвія – 1,09% ВВП (0,51 млрд доларів), Литва – 0,95% ВВП (0,76 млрд доларів), Польща – 0,68% ВВП (6,21 млрд доларів). Понад 0,5% свого ВВП на допомогу Україні витратили також Словаччина (0,63%)[11]. Незважаючи на енергетичний шантаж Росії, гуманітарну допомогу Києву надавала й влада Угорщини та Сербії, які теж виступали за територіальну цілісність України.

Латвія: лідер антиросійської коаліції дронів

Згідно з Меморіалом про співпрацю Міністерства цифрової трансформації України та Міністерства трансформації Латвійської Республіки від 18 жовтня 2023 р. здійснювався обмін досвідом між країнами у сферах цифровізації, електронних комунікацій та радіочастотного

10 Л. Рогуцька, *Призведе до розпаду країни: польський митрополит зробив заяву про нову дату святкування Різдва в Україні*. 12.01.2024. Oboz.ua, [w:] https://news.obozrevatel.com/ukr/abroad/privede-do-rozpadu-kraini-polskij-mitropolit-zrobiv-skandalnu-zayavu-pro-novu-datu-svyatkuvannya-rizdva-v-ukraini.htm [dostęp 20.09.2024].

11 *Які країни-союзники роблять найбільший внесок у перемогу України*. 17.07.23, [w:] https://www.slovoidilo.ua/2023/07/17/infografika/ekonomika/yaki-krayiny-soyuznyky-roblyat-najbilshyj-vnesok-peremohu-ukrayiny [dostęp 20.09.2024].

спектра, розвитку інфраструктури, доступу до інтернету та інновацій. Згідно з Меморіалом про співпрацю між Міністерством сільського господарства України та Державним спеціалізованим лісогосподарським підприємством Латвійської Республіки від 28 вересня 2023 р. налагоджено співпрацю у постачанні техніки та озброєння у наземній, повітряній, морській і кіберелектромагнітній сферах. Особливу увагу звернено на випуск безпілотників, розробці технологій розмінування, організації військових тренінгів, реабілітації та лікуванні українських військових, зміцненні енергетичного сектору України, обміні досвідом у формуванні різних експертних середовищ. Досягнуто домовленостей щодо відновлення і розмінування українських лісів, що постраждали від бойових дій, розмінуванні сільськогосподарських земель. Поглиблювалася співпраця у сфері розвідки і безпеки. Латвійська влада виступила з ініціативою щодо відбудови важливих об'єктів у Чернігівській області. 2023 р. Латвія зобов'язалася надавати військову допомогу Україні в розмірі 0,25% від ВВП щорічно до 2026 р.[12] У перші два роки повномасштабної війни Латвія передала Україні партію вертольотів, ракет і безпілотників, самохідні гаубиці, протитанкову зброю та інші види озброєнь. З початку повномасштабного російського вторгнення Латвія виділила Україні допомогу на суму 595 млн євро, що становило 0,85% внутрішнього валового продукту держави. Про це заявив міністр закордонних справ Кріш'яніс Каріньш у щорічному звіті про зовнішню політику Латвії у грудні 2023 р. Латвійський уряд надавав Україні військову, фінансову, гуманітарну допомогу, активним був міждержавний діалог. Латвія продовжує брати участь у заходах щодо відновлення України, приділяючи особливу увагу Чернігівській області, зокрема у рамках програми розвитку ООН (було укладено договір на 2 млн євро про відновлення об'єктів соціальної інфраструктури в цьому регіоні). Загалом у 2023 році Латвія виділила 5,1 млн євро на відновлення України, з яких 3,1 млн євро на різні проєкти реалізувало МЗС країни. Підтримувалися проєкти щодо євроінтеграції України, на які було виділено понад 500 тисяч євро. Від початку повномасштабної війни (до кінця 2023 р.) у лікарнях та реабілітаційних центрах Риги пройшли лікування та реабілітацію 240 українських воїнів[13].

12 У. Кричковська, *Латвія передасть Україні британські бронемашини*, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/09/16/7194258/ [dostęp 20.09.2024].

13 *Стало відомо, яку допомогу Латвія надала Україні з початку повномасштабної війни*.31.12.23, [w:] https://www.slovoidilo.ua/2023/12/31/novyna/bezpeka/stalo-vidomo-yaku-dopomohu-latviya-nadala-ukrayini-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijny [dostęp

Згідно з ухвалою Сейму у лютому−грудні 2023р. Латвія передала Україні більше 300 конфіскованих автомобілей на загальну суму більше 1 млн євро. 26 жовтня 2023 р. Сейм Латвії затвердив у першому читанні поправки до Закону „Про дорожній рух", які передбачали заборону перебування у країні зареєстрованих у Росії транспортних засобів. Водночас припинено видачу віз росіянам і посилено охорону кордону з РФ[14]. Загалом за два роки від початку повномасштабної війни Латвія витратила на допомогу Україні 1,3% свого ВВП. Про це заявив прем'єр-міністр Латвії Кріш'яніс Каріньш на Конференції з відновлення України в Лондоні (червень 2023 р.). „У такій маленькій країні як Латвія, якщо ми можемо витратити 1,3% нашого ВВП, то ви теж можете. Ми не найбагатша нація, але це можливо зробити", − наголосив латвійський прем'єр. Тоді ж Каріньш заявив, що Латвія передала Україні всі свої переносні зенітно-ракетні комплекси Stinger, а також готується до передачі усіх військових гелікоптерів. А вже у серпні 2023 р. Збройні сили України отримали від Латвії чотири вертольоти Мі-17 та Мі-2[15]. Наприкінці року Україна отримала від Латвії ще один гелікоптер Мі-17[16].

Збільшилися більш ніж учетверо обсяги підготовки українських військових за участі Латвії. Про це стало відомо під час зустрічі у Києві делегацій міністерств оборони двох країн під головуванням міністрів Рустема Умєрова та Андріса Спрудса у грудні 2023 р. Латвія тренувала українців за такими напрямами: базова загальновійськова підготовка, підготовка лідера „офіцер – сержант", сапер, стрілець та інші. Під час двосторонніх переговорів начальник Управління доктрин та індивідуальної підготовки Головного управління доктрин та підготовки Генштабу ЗСУ полковник Микола Губень повідомив, що починаючи з липня 2022 р., за сприяння латвійської сторони вдалося

20.09.2024]; *Латвія спочатку повномасштабної війни надала допомогу Україні в розмірі не менше 650 млн євро.* 23.02.2024. УКРІНФОР, [w:] https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3831234-latvia-vitratila-na-pidtrimku-ukraini-sonajmense-650-miljoniv.html [dostęp 20.09.2024].

14 *Латвія передала Україні конфісковані автівки на майже мільйон євро*. 25.12.23, [w:] https://www.slovoidilo.ua/2023/12/25/novyna/svit/latviya-peredala-ukrayini-konfiskovani-avtivky-majzhe-miljon-yevro [dostęp 20.09.2024].

15 *Латвія передасть Україні усі свої військові гелікоптери – прем'єр*. 21.06.23, [w:] https://chas.news/news/latviya-peredast-ukraini-usi-svoi-viiskovi-gelikopteri-premer [dostęp 20.09.2024].

16 *Україна отримала Ми-17 від Латвії.* 25.08.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-otrymala-my-17-vid-latviyi/ [dostęp 20.09.2024].

підготувати майже 350 українських військовослужбовців за декількома напрямами[17].

Естонія: Україні – продукцію естонської оборонної промисловості

Естонія, як й інші країни Балтії, стала одним з ключових та надійних партнерів України у протидії російському неоімперіалізму. Населення і влада країни добре пам'ятали ціну свободи під час радянської окупації. Відтак у перші роки повномасштабної війни уряд Естонії передав Україні всі гаубиці (155 мм, 122 мм), протитанкові гармати Carl-Gustav, партії снарядів, гвинтівок, пістолетів, безпілотних літальних апаратів, тепловізорів, генераторів та зарядних пристроїв, вантажівок, а також одягу. Загалом за перший рік війни (до лютого 2023 р.) Естонія надала Україні військову допомогу на суму майже 400 мільйонів євро, або понад 1% ВВП країни[18]. За показником надання військової допомоги Україні на душу населення Естонія займала перше місце в світі.

Двосторонню співпрацю між Києвом і Таллінном обговорено 12−14 травня 2023 р. на конференції Леннарта Мері − найбільшій регіональній безпековій конференції, де стверджено необхідність членства України в НАТО. За ініціативи Естонії на початку 2023 р. Європейський Союз ухвалив рішення щодо передачі Збройним Силам України 1 млн снарядів калібру 155 мм. Країна продовжувала надавати допомогу в реабілітації українських військових. Від лютого 2022 р. до травня 2024 р. було прийнято 104 особи на реабілітацію. У грудні 2022 р. започатковано проєкт з Міністерством соціальних справ Естонії щодо протезувань українських військовослужбовців. В Естонії організовано вишкіл українських військових. У травні 2023 р. започатковано тренінги для державних службовців України в сфері ЄС та євроінтеграції. Переймався також досвід Естонії у сфері диджиталізації. Натомість Таллінн розпочав впровадження аналогічного проєкту Дія (Mriik) в Естонії[19].

---

17 *Латвія збільшила підготовку українських військових*. 18.12.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/latviya-zbilshyla-pidgotovku-ukrayinskyh-vijskovyh/ [dostęp 20.09.2024].

18 *Естонія надасть Україні новий пакет оборонної допомоги*. 26.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/estoniya-nadast-ukrayiny-novyj-paket-oboronnoyi-dopomogy/ [dostęp 20.09.2024].

19 Є. Брайлян, *Естонія надала Україні військової допомоги на понад 400 мільйонів євро – Мар'яна Беца Інтерв`ю.* 24.05.23, [w:] https://armyinform.com.ua/2023/05/24/estoniya-

Влада Естонії готувала передачу Збройним Силам України касетних боєприпасів, чекаючи на згоду Німеччини, яка виробляла ці снаряди[20]. Наприкінці 2023 р. уряд підтримав нову пропозицію міністра оборони Ханно Певкура щодо довгострокової військової допомоги Україні та широкого пакету військової допомоги Україні для захисту від російської агресії. До нового пакету допомоги ввійшли протитанкові ракети Javelin, судна, кулемети, боєприпаси до легкої зброї, різні транспортні засоби та судна, а також водолазне спорядження та інше обладнання. Точні суми уряд не розголошував з міркувань безпеки. Вартість вказаного пакету становила майже 80 мільйонів євро. Попередні пакети допомоги від Естонії Україні включали протитанкові ракетні комплекси Javelin, гаубиці, артилерійські боєприпаси, протитанкові міни, протитанкові міномети, кулемети, транспортні засоби, обладнання зв'язку, польові госпіталі, медичне приладдя, особисті засоби захисту (шоломи, бронежилети тощо), водолазне спорядження, а також військовий продовольчий пайок[21]. Спільно з Ісландією доставлено в Україну військово-польовий шпиталь[22].

Естонія приєдналася 2023 р. до рамкового контракту Німеччини щодо постачання боєприпасів Україні, зокрема польових гаубиць з боєприпасами, двох мобільних польових госпіталів та різних транспортних засобів[23]. Загалом військова допомога Україні за два роки війни склала 520 млн євро[24].

---

nadala-ukrayini-vijskovoyi-dopomogy-na-ponad-400-miljoniv-yevro-maryana-becza/ [dostęp 20.09.2024].

20 *Естонія хоче передати Україні касетні боєприпаси, але потрібен дозвіл Німеччини*. 27.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/estoniya-hoche-peredaty-ukrayini-kasetni-boyeprypasy-ale-potriben-dozvil-nimechchyny [dostęp 20.09.2024]./

21 С. Албул, *Естонія надсилає Україні пакет військової допомоги на 80 млн євро*. 14.12.23, [w:] https://lb.ua/society/2023/12/14/588981_estoniya_nadsilaie_ukraini_paket.html [dostęp 20.09.2024].

22 *Чотири країни Європи передали Україні нову військову допомогу*. 10.11.23, [w:] https://www.slovoidilo.ua/2023/11/10/novyna/bezpeka/chotyry-krayiny-yevropy-peredaly-ukrayini-novu-vijskovu-dopomohu [dostęp 20.09.2024].

23 *Естонія та Німеччина об'єднали зусилля у посиленні України боєприпасами* 27.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/estoniya-ta-nimechchyna-ob-yednaly-zusyllya-u-posylenni-ukrayiny-boyeprypasamy/[dostęp 20.09.2024].

24 *Названо суму військової допомоги, яку Естонія надала Україні*. 3.04.2024. УНІАН, [w:] https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-nazvana-suma-viyskovoji-dopomogi-yaku-estoniya-nadala-ukrajini-12593253.html [dostęp 20.09.2024].

Литва: допомога Україні – інвестиція у власну безпеку

Уряд Литви, зокрема його міністерство національної оборони намагалося: продовжувати докладати всіх зусиль для забезпечення постійного надання військової підтримки українській армії; забезпечувати реабілітацію поранених українських військових; продовжувати консультації щодо оборонних реформ, розпочатих ще до повномасштабної війни для наближення України до членства в НАТО. У рамках виконання цих цілей проводилися чотиритижневі інструкторські курси для українських військових, які вивчали військову педагогіку, основи стрільби та володіння зброєю, а також отримували навички самостійного планування та проведення навчальних занять[25]. Зокрема організовано навчання мінометних груп (калібр 60 мм) українських військових[26], операторів зенітних установок L70, які відпрацьовували навички зі знищення літаків, гелікоптерів та дистанційно керованих літальних апаратів (БПЛА) противника[27].

Водночас зібрано 6 млн євро на 5 сучасних радарів ізраїльського виробництва, які мали допомогти у захисті об'єктів української інфраструктури. Для цієї кампанії під назвою RADAROM! об'єдналися чотири найбільші волонтерські організації з підтримки України в Литві[28]. Зауважимо, що гроші на багатофункційні тактичні радари зібрано за тиждень[29].

Для посилення протиповітряної оборони України відправлено десятки зенітних установок L70. Разом із зенітними гарматами ЗСУ отримала і необхідні для них боєприпаси[30]. Литовські інструктори також навчили українських військових технічному обслуговуванню

25 *У Литві завершилися інструкторські курси для українських військових*. 8.05.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-zavershylysya-instruktorski-kursy-dlya-ukrayinskyh-vijskovyh/ [dostęp 20.09.2024].

26 *Українські міометники завершили навчання в Литві*. 27.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ukrayinski-minometnyky-zavershyly-navchannya-v-lytvi/ [dostęp 20.09.2024].

27 *У Литві українці опанували зенітні установки L70*. 7.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-ukrayintsi-opanuvaly-zenitni-ustanovky-l70/ [dostęp 20.09.2024].

28 *У Литві збирають кошти на 5 радарів для України*. 31.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-zbyrayut-koshty-na-5-radariv-dlya-ukrayiny/ [dostęp 20.09.2024].

29 *У Литві зібрали кошти на РЛС для України*. 5.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-zibraly-koshty-na-rls-dlya-ukrayiny/ [dostęp 20.09.2024].

30 *Литва відправила Україні зенітні установки L70 та боєприпаси до них – Анушаускас*. 11.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-vidpravyla-ukrayini-zenitni-ustanovky-l70-ta-boyeprypasy-do-nyh-anushauskas/ [dostęp 20.09.2024].

та ремонту цих 40-мм зенітних установок. Установка здатна була стріляти по безпілотниках як одиночними пострілами, так і автоматичним вогнем. Боєкомплект гармати включав унітарні снаряди, які також передали українським силам оборони. Водночас поставлено українським військовим бронетранспортери M113, які призначалися для перевезення піхоти. Литовські військові також ознайомлювали українських колег з теоретичними знаннями і на практиці показували будову вказаної бронемашини та її механічні вузли. В оборонну допомогу також увійшли два гелікоптери Ми-8[31].

Литовська волонтерська організація Blue/Yellow придбала тактичні радари для України та розпочала підготовку українських військових до їхнього використання. Під час благодійної акції вдалося зібрати 14 млн євро для придбання тактичних радарів огляду повітряного простору RADA IEMHR. За словами голови цієї організації Йонаса Охманаса, волонтери купили 16 радарів, які спочатку потрапили до Литви, а звідти декількома партіями до України[32].

Збройні сили Литви навчали українських військових обслуговуванню гусеничних бронетранспортерів M113. Литовські військові знайомили українських колег з теоретичними знаннями і на практиці показували будову бронемашини та її механічні вузли. Українські військові навчалися ремонту ходової частини та двигуна БТР M113 як у майстерні, так і в польових умовах[33]. Водночас Збройні сили Литви передали Україні партію позашляховиків Land Rover Defender та сухпайки для військових[34], установки NASAMS[35].

---

31 *У Литві розповіли про зброю, яку надали Україні у 2023 році*. 4.08.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-rozpovily-pro-zbroyu-yaku-nadaly-ukrayini-u-2023-rotsi/ [dostęp 20.09.2024].

32 *Литовські волонтери придбали для України тактичні радари*. 14.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytovski-volontery-prydbaly-dlya-ukrayiny-taktychni-radary [dostęp 20.09.2024].; *Литовські волонтери передають Україні перші три тактичні радари*. 24.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytovski-volontery-peredayut-ukrayini-pershi-try-taktychni-radary [dostęp 20.09.2024].

33 *У Литві українських військових навчають обслуговуванню БТР M113*.14.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-lytvi-ukrayinskyh-vijskovyh-navchayut-obslugovuvannyu-btr-m113 [dostęp 20.09.2024].

34 *Армія Литви передає Україні Land Rover Defender*. 29.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/armiya-lytvy-peredaye-ukrayini-land-rover-defender/ [dostęp 20.10.2024].

35 *Литва склала трирічний план підтримки ЗСУ*. 1.07.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-sklala-tryrichnyj-plan-pidtrymky-zsu/ [dostęp 20.09.2024].

24 липня 2023 р. Рада національної оборони Литви затвердила трирічний план військової допомоги Україні (200 млн євро), який передбачав закупівлю летального та нелетального обладнання, військову підготовку та тренування, фінансові внески до фондів допомоги, ремонт військової техніки в Литві та підготовка особового складу Сил оборони України[36]. До Дня Незалежності України оголошено про передачу нового пакету військової допомоги. Новий транш військової допомоги вартістю у 41 млн євро містив боєприпаси, гвинтівки, радіолокаційні станції морського спостереження, антидронове обладнання, а також інші необхідні засоби та зброю. Загалом уряд не афішував повні списки та кількість запланованого до передачі озброєння, посилаючись на вимоги безпеки[37]. В межах чергового пакету оборонної допомоги Литва передала Україні півтора мільйона боєприпасів. Восени того ж року готувалися до передачі пускові установки ЗРК NASAMS[38].

У вересні оборонно-промисловий комплекс Литви розпочав ремонт українських танків Leopard. Тоді ж підготовлено новий оборонний пакет, зміст якого Міністр національної оборони Литви Арвідас Анушаускас обговорив під час засідання Контактної групи з питань оборони України з новим українським колегою Рустемом Умєровим. Вказаний пакет військової підтримки України містив системи підриву, радари морського спостереження, боєприпаси для протитанкового гранатомета Carl Gustaf[39].

Українські військові проходили двотижневі навчання в Литві по застосуванню 120-мм мінометів Panzermörser на шасі гусеничного бронетранспортера M113A2. Військовослужбовці отримали теоретичні та практичні навички та здійснювали бойової стрільби на полі-

36 *Литва схвалила трирічний план військової підтримки України*. 25.07.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-shvalyla-tryrichnyj-plan-vijskovoyi-pidtrymky-ukrayiny/ [dostęp 29.09.2024].

37 *Литва оголосила новий пакет військової допомоги*. 24.08.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-ogolosyla-novyj-paket-vijskovoyi-dopomogy/[dostęp 20.09.2024].

38 *Литва передала Силам оборони України 1,5 мільйона боєприпасів*. 9.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-peredala-sylam-oborony-ukrayiny-1-5-miljona-boyeprypasiv/ [dostęp 20.09.2024].

39 *Литва цього місяця займеться ремонтом танків Leopard України*. 20.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-tsogo-misyatsya-zajmetsya-remontom-tankiv-leopard-ukrayiny/ [dostęp 20.09.2024].

гоні[40]. Загалом литовські інструктори у 2023 році підготували близько 2,9 тис. українських військових. Навчання українців відбувалися на території Литви та в рамках багатонаціональної програми у Великій Британії та місії Євросоюзу. Програми включали базову підготовку, а також навчання на конкретних видах техніки і підготовку командирів різного рівня[41].

Збройні сили Литви перевезли та передали восени 2023 р. українським військовим необхідне польове обладнання та десятки тисяч одиниць сухих пайків. За словами міністра оборони Литви Арвідаса Анушаускаса, різноманітне польове спорядження особливо необхідне було військам у зимовий період[42]. Водночас Військово-морські сили Збройних сил Литви привезли до України комплекти радіолокаційного обладнання, які призначалися для забезпечення морського спостереження та розвитку здатності розуміти морське середовище. „Для зруйнованої війною України ці радіолокаційні установки будуть важливими як для захисту її територіальних вод, так і для забезпечення безпеки її громадян", – зауважив міністр національної оборони Арвідас Анушаускас[43].

Восени 2024 р. очолювана Литвою коаліція (близько 20 країн) з розмінування передала українським захисникам 230 пікапів і 240 міношукачів[44]. Тоді ж оголошено про інвестування 10 млн євро у виробництво української ракети-дрона „Паляниця". 2025 р. буде розпочато спільне будівництво у Литві за воду з виробництва вибухових речовин нового покоління PDX[45].

---

40 *Група українських мінометників завершила навчання в Литві*.2.10. 23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/grupa-ukrayinskyh-minometnykiv-zavershyla-navchannya-v-lytvi/ [dostęp 20.09.2024].

41 *Литва у 2023 році підготувала 2900 українських військових*. 22.12.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-u-2023-rotsi-pidgotuvala-2900-ukrayinskyh-vijskovyh/ [dostęp 20.09.2024].

42 *Литва передала ЗСУ польове обладнання з сухпайками*. 20.12.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-peredala-zsu-polove-obladnannya-z-suhpajkamy/ [dostęp 20.09.2024].

43 *Литва передала Україні радіолокаційне обладнання*. 27.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/lytva-peredala-ukrayini-radiolokatsijne-obladnannya/ [dostęp 29.09.2024].

44 О. Павлюк, Є. Кізілов, *Україна отримала від Литви пів тисячі пікапів і міношукачів*. 4.11.2024. Українська правда , [w:] ibidem [dostęp10.11.2024].

45 Я. Прадід, *Україна спільно з Литвою вироблятиме безпілотними і боєприпаси*. 4.11.2024. Zaxid.net, [w:] https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/4/7482929/ [dostęp 10.11.2024].

Польща: політика критичного діалогу і взаємопідтримки

У перші роки російсько-української війни Польща була усунута від врегулювання ситуації на сході України (Нормандський, Мінський формати міжнародних переговорів), що викликало певне невдоволення в офіційної Варшави. А вже у перші місяці повномасштабної війни влада Польщі поставила до України великі партії різного озброєння, серед них переносні зенітно-ракетні комплекси Grom, переносні зенітні ракетні комплекси Piorun (уражали повітряні цілі на висоті 4 км і дальності 6,5 км.), легкі піхотні міномети калібру 60 мм LMP-2017, ручні 40 мм гранатомети PCP-40 та ін. Незважаючи на різні виборчі кампанії, політичні дебати щодо польсько-української історії, блокади фермерів на кордоні, уряд Польщі 2023 р. продовжував надавати військово-технічну і гуманітарну допомогу Україні[46]. Зокрема відеорозмова В. Зеленського з А. Дудою 11 листопада 2023 р. з нагоди незалежності Польщі засвідчила, що керівництво двох держав може і повинно конструктивно вирішувати різні виклики у час війни (політичні, фінансово-господарські, історичні). У цей день президент України ствердив, що незалежність України завжди буде сильною опорою для свободи Польщі:

> Наші народи – разом з усією Європою – пройшли великий шлях, і завжди коли ми були по один бік, ми змінювали історію на краще. Дивовижні речі можливі, якщо українці й поляки об'єднані спільною метою. Як у битвах під Оршею і Замостям, так і зараз, у битві, що триває заради свободи України, а отже, Польщі. Ми виграємо цю битву, бо цінуємо одне одного[47].

Далі В. Зеленський подякував за те:

> [...] що польські серця відчули ритм українських сердець саме тоді й так, як це було потрібне… Для польського народу такі цінності, як честь, свобода й солідарність, є справді фундаментальними[48].

---

46 М. Литвин, Л. Хахула, *Особливості військово-політичної співпраці України і Польщі у період розгортання повномасштабної російської агресії*, [w:] *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizy – refleksje – kalendarium,* pod red. S. Stępnia, Warszawa-Przemyśl 2023, s. 49-66; Г. Перепелиця, *Польська військова допомога Україні в російсько-українській війні*, [w:] ibidem, s. 143-152.

47 М. Литвин, Л. Хахула, *Особливості військово-політичної співпраці України і Польщі у період розгортання повномасштабної російської агресії*, [w:] ibidem, s. 49-66.

48 Ibidem.

У відповідь А. Дуда запевнив, що його країна продовжить підтримувати Україну в боротьбі з російською агресією та на шляху до членства в НАТО і ЄС[49]. Саме у ці дні європейська комісія розпочала переговори щодо вступу України до ЄС. Зауважимо, що польська центральна і регіональна преса системно і загалом об'єктивно висвітлювала перебіг і геополітику новітньої російської агресії. Польща продовжувала поставляти господарству та населенню України нафтопродукти, вугілля, засоби для будівництва, продукти, а у пікові періоди – електроенергію. Щоправда, від весни до кінця 2023 р. уряд Польщі не виділив Україні жодного оборонного пакету[50]. Приклад Польщі спонукав український уряд повністю відмовитися наприкінці 2023 р. від закупівлі російського газу.

На черговому саміті НАТО у Литві (липень 2023 р.) лідери Альянсу вирішили збільшити бойові групи на східному фланзі до восьми, чотири з яких посилити до бригадного рівня; збільшено також чисельність сил швидкого реагування до 300 тис. військовослужбовців, здатних до розгортання протягом першого місяця, зокрема й на території Польщі. Це мало бути достатньо у разі великого конфлікту з Росією. Щоправда, офіційна Варшава продовжувала надавати військову допомогу Україні. На початку 2023 р. Польща передала Україні нову партію (близько 30-ти; 2022 р. − 250) танків PT-91 Twardy – модернізований ліцензійний варіант радянської бойової машини T-72M1, а загалом у 2023 р. – 60 цих танків. Того ж року до України доставлено близько 100 бронетранспортерів ROSOMAK, 20 самохідних артилерійських установок „Гвоздика" та ін.[51]. Готувалися до передачі Києву бойові танки Leopard 2 німецького виробництва[52]. Офіційний Берлін дуже довго вагався щодо реекспорту вказаних танків до України.

---

49 Ibidem.

50 Н. Забарова, *Польща після довготривалої перерви надала Україні новий пакет оборонної допомоги.* 22.01.2024. Zaxid.net, [w:] https://zaxid.net/polshha_pislya_dovgotrivaloyi_pererv_nadala_ukrayini_noviy_paket_oboronnoyi_dopomogi_n1578542 [dostęp 20.09.2024].

51 С. Козацький, *Польська військова допомога Україні. 21.09.2023*. Military, [w:] https://mil.in.ua/uk/articles/polska-vijskova-dopomoga-ukrayini-bronetehnika-aviatsiya-boyeprypasy/ [dostęp 23.10.2024].

52 *Польща готова передати Україні танки PT-91 Twardy та Leopard 2.* 27.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-gotova-peredaty-ukrayini-60-tankiv-pt-91-twardy-ta-14-leopard/ [dostęp 20.09.2024].

Польська влада розгорнула масштабну ремонтну операцію, спрямовану на повернення на поле бою пошкодженої української артилерії та бронетехніки. Сотні механіків цілодобово працювали над відновленням пошкодженої української військової техніки. У польських майстернях зокрема ремонтували самохідні артилерійські установки (САУ) Krab[53]. До України відправили польських фахівців компанії PGZ Service Orel, які займаються ремонтом артилерійських систем Krab. У компанії Polska Grupa Zbrojeniowa інформували, що її фахівцям доводилося працювати поблизу передової. Водночас польські спеціалісти навчили близько 100 українських військових самостійно виконувати базові ремонтно-сервісні роботи[54].

На польському бронетанковому заводі Bumar-Łabędy розпочали ремонт танків Т-64 у рамках підписаної угоди між компанією „Polska Grupa Zbrojeniowa" та українським концерном „Укроборонпром". Про це повідомляє польська оборонна компанія на своєму офіційному сайті. Bumar-Łabędy та „Укроборонпром" спільно створили технологічний центр з ремонту танків Т-64. Угода передбачала, що українські танки будуть обслуговуватися та приводитися в повну працездатність. Нові потужності створено на основі технологічного потенціалу компанії в місті Глівіце[55].

2023 р. Польща продовжувала формувати танкову коаліцію із донорів Leopard 2A4, які надавалися Україні[56]. Того ж року українські танкісти розпочали тренування із цими танками. Про це повідомив міністр оборони Польщі Маріуш Блащак 3 лютого 2023 р. під час спільної пресконференції міністрів оборони України та Польщі. Очільники оборонних відомств двох країн обговорили посилення спроможностей Сил оборони України, зокрема проведення тренувальних місій українських військових на території Польщі[57].

---

53 *Польща розгорнула масштабний ремонт техніки ЗСУ*. 29.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-rozgornula-masshtabnyj-remont-tehniky-zsu/ [dostęp 20.09.2024].

54 *Польща відправила в Україну фахівців з ремонту САУ Krab*.8.08.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-vidpravyla-v-ukrayinu-fahivtsiv-z-remontu-sau-krab/ [dostęp 20.09.2024].

55 *У Польщі створили центр обслуговування Т-64.* 7.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-polshhi-stvoryly-tsentr-obslugovuvannya-t-64/ [dostęp 20.09.2024].

56 *Польща займається створенням коаліції донорів Leopard 2A4*. 28.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-zajmayetsya-stvorennyam-koalitsiyi-donoriv-leopard-2a4/ [dostęp 20.09.2024].

57 *Українські танкісти почнуть навчання на Leopard 2 за декілька днів – Блащак*. 3.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ukrayinski-tankisty-pochnut-navchannya-na-leopard-

Навчання українських військовослужбовців на танках Leopard 2 проходило в рамках програми європейської військової підтримки EUMAM. Президент Польщі Анджей Дуда особисто відвідав полігон 10-ї бронекавалерійської бригади, де українські військовослужбовці готувалися до експлуатації танків Leopard 2A4, які Варшава передавала ЗСУ[58].

У Польщі неодноразово заявляли про готовність посилити підготовку українських військових та щомісячне навчання двох батальйонів Збройних сил України. Зокрема заступник міністра національної оборони Польщі Войцєх Скуркевич повідомив про групову спеціальну підготовку, насамперед навчання саперів, медичні курси та базові тренування для військових[59]. У березні 2023 р. польський уряд передав Україні останні 10 із 14 танків Leopard 2A4 та завершив навчання українських танкістів. Про це заявив віцепрем'єр-міністр і міністр оборони Польщі Маріуш Блащак:

> Ми передали Україні ще 10 танків Leopard 2A4, також завершився процес навчання українських танкістів на цих бойових машинах. Нам вдалося зібрати цілий батальйон Leopard 2A4. Таким чином ми як частина міжнародної коаліції підтримуємо Україну[60].

Упродовж першого року повномасштабної війни Польща передала Україні вісім винищувачів МиГ-29 і готувала ще шість винищувачів. Про це заявив президент Польщі Анджей Дуда під час спільної пресконференції з президентом України Володимиром Зеленським у Варшаві. Чотири МиГ-29 передали Збройним силам України у перші місяці 2023 р.[61]. Ще чотири МиГ-29 Україна отримала згодом, точ-

---

2-za-dekilka-dniv-blashhak/ [dostęp 20.09.2024].

58 *Українські танкісти розпочали навчання на Leopard 2 у Польщі*. 13.02.23, [w:]]https://mil.in.ua/uk/news/ukrayinski-tankisty-rozpochaly-navchannya-na-leopard-2-u-polshhi/ [dostęp 20.09.2024].

59 *Польща готова щомісяця навчати два батальйони українських військових*. 8.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-gotova-shhomisyatsya-navchaty-dva-bataljony-ukrayinskyh-vijskovyh/ [dostęp 29.09.2024].

60 *Польща відправила Україні 10 танків Leopard 2 та підготовлені екіпажі*. 9.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-vidpravyla-ukrayini-10-tankiv-leopard-2-ta-pidgotovleni-ekipazhi/ [dostęp 24.09.2024].

61 Г. Перепелиця, *Польська військова допомога Україні в російсько-українській війні*, [w:] *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizy – refleksje – kalendarium,* pod red. S. Stępnia, Warszawa-Przemyśl 2023, s. 145-152; *Польща передала*

ні дати не повідомлялися із міркувань безпеки. 17 лютого президент Польщі Анджей Дуда в інтерв'ю Укрінформу заявив, що виступає за надання Україні також бойових літаків F-16 та підготовку льотчиків для них, яка, щоправда, буде довготривалим процесом[62]. Того ж року українську протиповітряну оборону посилили польськими зенітними самохідними установками „Шилка". Фотографію з цією установкою, яка має характерний польський камуфляж, показали у соціальній мережі. На озброєнні Збройних сил Польщі стояло близько 50 радянських ЗСУ-23-4 „Шилка"[63]. Журнал The Wall Street Journal інформував, що Польща таємно передала Україні близько десяти ударних гелікоптерів Ми-24[64].

Благодійний фонд „Повернись живим" спрямував на допомогу українському війську 1,8 млн доларів, зібраних поляками на Bayraktar TB2. На кошти благодійників із Польщі придбали дві мобільні майстерні та модульний табір для навчального центру тероборони. Акція „Купімо Україні Bayraktar" тривала протягом місяця. За цей час кошти на безпілотник переказали понад 200 тис. людей. Однак турецька компанія Bayraktar тоді вирішила безкоштовно передати безпілотник ЗСУ, а зібрані кошти попросила направити благодійним організаціям, котрі допомагають громадянам України та війську[65]. Польські волонтери неодноразово їздили у прифронтову зону, де, зокрема вивезли із зони боїв пошкоджену половецьку бабу XI–XIII ст. до Львова, де її мали реставрувати[66].

У вересні 2023 р. українських військових озброїли новими польськими зенітними установками ZU-23-2CP. Аналітики з NMFTE,

---

Україні 8 МиГ-29. 5.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-peredala-ukrayini-8-myg-29 / [dostęp 20.09.2024].

62 *Польща розгляне передачу Україні винищувачів МиГ-29.* 18.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-rozglyane-peredachu-ukrayini-vynyshhuvachiv-myg-29/ [dostęp 20.09.2024].

63 *В Україні використовують польські «Шилки».* 25.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/v-ukrayini-vykorystovuyut-polski-shylky/ [dostęp 20.09.2024].

64 *Польща таємно передала Ми-24 Україні*. 9.07 23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-tayemno-peredala-my-24-ukrayini/ [dostęp 20.09.2024].

65 *На гроші, зібрані у Польщі на Bayraktar TB2, придбали мобільні майстерні для ЗСУ*. 27.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/na-groshi-zibrani-u-polshhi-na-bayraktar-tb2-prydbaly-mobilni-majsterni-dlya-zsu/ [dostęp 20.09.2024].

66 *У Львові реставрують врятовану на Донеччині тисячолітню скульптуру*. 27.11.2023. Zaxid.net, [w:] https://zaxid.net/u_lvovi_restavruyut_vryatovanu_na_donechchini_tisyacholitnyu_skulpturu_n1575178 [dostęp 20.09.2024].

які оприлюднили відео з установкою, розповіли, що ці ZU-23-2CP виготовили у 2022 р. на підприємстві польської компанії Zakłady Mechaniczne Tarnów, яка входила до складу Polska Grupa Zbrojeniowa. Випробування польських зенітних установок провели на одному з полігонів [67].

Оборонно-промисловий комплекс Польщі продовжував готувати для України озброєння. Польський президент Анджей Дуда заявив, що слова прем'єр-міністра держави Матеуша Моравецького у вересні 2023 р. про припинення військової допомоги Україні через необхідність переозброєння вирвали з контексту. Як відомо, польський прем'єр-міністр Матеуш Моравецький заявив, що Варшава зараз зосереджена на переозброєнні власної армії і тому не передає Києву своєї військової допомоги. За словами президента Польщі,

> [...] слова прем'єр-міністра були інтерпретовані найгіршим чином. [...] На мою думку, прем'єр-міністр просто сказав ось що: ми не збираємося передавати Україні нове озброєння, яке ми зараз купуємо в межах модернізації польської армії[68].

Президент Польщі Анджей Дуда підтримав подальшу передачу Україні зброї. За його словами, Польща готова постачати Україні стару військову техніку, після її заміщення за рахунок закупівлі нової. Восени 2023 р. діяльність влади дестабілізували протестні акції на українсько-польському кордоні польських фермерів і праворадикальних політиків, яких, ймовірно, підтримували російські пропагандисти[69]. Вибори до Сейму і Сенату Польщі (жовтень 2023 р.) не дозволяли владі здійснювати протидію цим акціям, які перешкоджали інколи передачі іноземних товарів для Сил оборони, що переправляли недержавні громадські і приватні перевізники. Щоправда, у січні 2024 р. за результатами візиту прем'єра Д. Туска до Києва Польща надала вигідний кредит Україні для закупівлі зброї, розгля-

67 *До України надійшли нові зенітки ZU-23-2CP*. 4.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/do-ukrayiny-nadijshly-novi-zenitky-zu-23-2cp/ [dostęp 30.09.2024].

68 *Польща продовжує працювати над зброєю для України*. 21.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/polshha-prodovzhuye-pratsyuvaty-nad-zbroyeyu-dlya-ukrayiny/ [dostęp 20.09.2024].

69 М. Чех, *Чи Польща оголошує Україні торговельну війну?* 13.01.2024. Zbruc.eu, [w:] https://zbruc.eu/node/117436 [dostęp 20.09.2024].

нула можливість спільного виробництва зброї[70]. Саме в цей час Москва здійснила чергову провокацію проти Польщі, на територію якої (40 км від кордону) залетіла російська ракета.

Протестні заходи у сусідній Польщі нерідко розганяли російські пропагандисти та воєнкори, які дискредитували історичне минуле Польщі та України факти українсько-польського військово-політичного протистояння імперській експансії Росії (історичне значення Люблінської унії, спільних польсько-українських походів проти Московії, перемог над більшовицьким військом під Львовом і Замостям 1920 р.)[71]. Загалом кремлівські медіа та більшість російських істориків намагалися показати образ Польщі як радикальної і непривабливої держави, що мало за мету відвернути від неї українську суспільність. Особливо гостро подавалися сюжети про Волинську трагедію 1943 р., до якої була причетна УПА. Зважаючи на важливість і дражливість вказаного питання у Польщі, Український інститут національної пам'яті 1 жовтня 2024 р. заявив, що планує включити роботи з пошуку та ексгумації останків поляків у Рівненській області у 2025 р. Певні негації серед польських і українських науковців викликали оцінки правників Інституту національної пам'яті Польщі 2023 р. щодо депортаційної акції „Вісла" 1947 р., які нібито не мали репресивний характер. Водночас у Польщі продовжено відновлення меморіалів вояків Армії Української Народної Республіки. Зокрема у 2023−2024 рр. завершено ремонтні роботи на цвинтарі Армії УНР у Каліші–Щипйорно: встановлено 240 хрестів, ідентифіковано поховання вояків-євреїв і кримських татар, відновлено пам'ятний монумент із написом українською мовою „Тим, що вмерли, але не зрадили України. Українська Армія". До відновлення кладовища долучилися Українське історичне товариство у Польщі, Посольство

70 Н. Забарова, *Польща після довготривалої перерви надала Україні новий пакет оборонної допомоги*. 22.01.2024. Zaxid.net, [w:] https://zaxid.net/polshha_pislya_dovgotrivaloyi_pererv_nadala_ukrayini_noviy_paket_oboronnoyi_dopomogi_n1578542 [dostęp 20.09.2024].

71 P. Kościński, *Rosyjska propaganda: Polska chce zająć Galicję Wschodnią*, [w:] *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizy – refleksje – kalendarium,* pod. red. S. Stępnia, Warszawa-Przemyśl, 2023, s. 49-66; StopFake PL. *Od 5 lat walczymy z rosyjską dezinformacją* „ Forum Dziennikarzy" 2023, nr 1, s. 6-13; W. Baluk, *Przeszłość jako broń, historia jako component wojny informacyjnej Rosji przeciwko Ukrainie*, ibidem, s. 14-21; J. Olchowski, *Dezinformacja o dezinformacji*, ibidem, s. 22-29; A. Demczuk, *Trucizna nasza powszednia*, ibidem, s. 36-42; J. Mahda, *Partnerstwo na celowniku,* ibidem, s. 43-48.

України в Польщі, Національний інститут відновлення історичних пам'яток при Міністерстві культури і національної спадщини Польщі, Офіс воєводи Великопольського воєводства. Зауважимо і те, що російська гібридна війна та спроби диверсій спричинили оголошення МЗС Польщі у жовтні 2024 р. закриття консульства Росії у м. Познань[72].

Загалом Варшава сприйняла восени 2024 р. „план перемоги" В. Зеленського, який передбачав невідкладне запрошення України у НАТО. Щоправда, Польща не входила до списку країн, які отримали повну інформацію про цей план. При цьому Прем'єр-міністр Польщі Д. Туск заявив, що вказаний план буде оцінюватися наново після президентських виборів у США[73]. Майбутня міждержавна співпраця обговорена також на Парламентській Асамблеї Україна – Польща (24 вересня 2024 р., 13 сесія) за участю заступниці Голови Верховної Ради України Олени Кондратюк і маршалка Сейму Польщі Малгожати Кідави-Блонської. Тоді ж стверджено, що Польща надала Україні в 2022 – 2024 рр. військової, фінансової, гуманітарної допомоги у сумі 4,3 млрд євро[74].

Наприкінці 2024 р. влада Польщі розпочала будівництво „Щита Схід" на кордоні з Росією і Білоруссю, який включав систему укріплень, фортифікаційних загороджень, будівництво цивільних і військових баз, логістичних вузлів, системи безпілотників і боротьби з безпілотними системами на всіх рівнях. Проект виконувався спільно з країнами Балтії, США, Великобританії. На його будівництво у 2024 −2028 рр. запланували витратити 10 млрд злотих (2,9 млрд доларів). Реалізація проєкту мала перешкодити пересуванню ворожого війська і сприяти пересуванню польського війська у випадку загрози[75].

---

72 Х. Бондарєва, А. Мазуренко, *У Польщі завершили ремонтні роботи на кладовищі воїнів УНР*. 22.10. 2024. Українська правда, [w:] https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/22/7480861/ [dostęp 23.09.2024].

73 О. Павлюк, *Польща проситиме Україну показати таємні додатки до «плану перемоги».* 21.10.2024, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/10/21/7196715/ [dostęp 23.10.2024].

74 *Польща надала Україні допомогу у загальній сумі 4,3 млрд – Кондратюк*. 23.09.2024. Укрінформ, [w:] https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3908821-polsa-nadala-ukraini-dopomogu-na-zagalnu-sumu-43-milarda-kondratuk.html [dostęp 23.10.2024].

75 *Туск оголосив про початок будівництва «Щита Схід» на кордоні з Росією і Білоруссю*. 14.10.2024, [w:] https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3916127-tusk-ogolosiv-pro-pocatok-budivnictva-sita-shid-na-kordoni-z-rosieu-i-bilorussu.html [dostęp 23.10.2024].

Восени 2024 р. за участю польської влади у країні започатковано формування нового Українського легіону, до якого за місяць через рекрутинговий центр зголосилося понад 500 добровольців із 30 країн, насамперед із Польщі та Чехії. Вказаний легіон має пройти вишкіл і озброїтися на території Польщі[76]. Зауважимо, що за два роки повномасштабної війни у Польщі підготовлено понад 15 тис. українських військових[77]. У сусідній країні навчалося також 286 тис. українських учнів і студентів[78].

Словаччина: допомога Україні в енергетичній та гуманітарній сферах

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Словаччина першою з блоку НАТО відправила українським захисникам винищувачі, боєприпаси до ракетних систем С-300, а також прийняла сотні тисяч біженців. Однак подальше протистояння між президенткою та урядом не сприяли системній військовій допомозі Україні. Щоправда, влада Словаччини неодноразово заявляла про готовність передати Києву три десятки танків Т-72 в обмін на західні основні бойові танки[79], а також винищувачів МиГ-29, які просив надати президент України Володимир Зеленський на саміті в Брюсселі[80]. Відтак уряд Словаччини 17 березня 2023 р. схвалив передачу Україні 13 винищувачів МиГ-29[81].

76 О. Карпін, *Український легіон у Польщі: скільки осіб зголосилося і коли вони підпишуть контракти*. 5.11.2024. ТСН, [w:] https://tsn.ua/ukrayina/ukrayinskiy-legion-u-polschi-skilki-osib-zgolosilisya-i-koli-voni-pidpishut-kontrakti-2694423.html [dostęp 20.09.2024].

77 *Угорщина блокує 450 млн, які Польща має отримати з європейського бюджету за поставлену Україні зброю.* 19.04.2024. Укрінформ, [w:] https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3854177-u-polsi-rozpovili-pro-skladnist-iz-nadannam-cergovih-paketiv-dopomogi-ukraini.html [dostęp 20.09.2024].

78 М. Волошин, *Цифра вражає: скільки українських учнів і студентів навчається у Польщі*. 24.10.2023, [w:] https://24tv.ua/education/navchannya-ukrayintsiv-polshhi-susidniy-krayini-vchatsya-sotni_n2439901 [dostęp 20.09.2024].

79 *Словаччина готова передати Україні 30 Т-72 в обмін на західні танки.* 26.01.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/slovachchyna-gotova-peredaty-ukrayini-30-t-72-v-obmin-na-zahidni-tanky/ [dostęp 20.09.2024].

80 *Словаччина може передати Україні свої винищувачі МиГ-29*.11.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/slovachchyna-mozhe-peredaty-ukrayini-svoyi-vynyshhuvachi-myg-29/ [dostęp 20.09.2024].

81 *Словаччина передає Україні 13 винищувачів МиГ-29*. 17.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/slovachchyna-peredaye-ukrayini-13-vynyshhuvachiv-myg-29/ [dostęp 20.09.2024].

Водночас улітку 2023 р. Словаччина передала Україні перші дві колісні самохідні гаубиці Zuzana 2, виробництво яких спільно фінансували Данія, Норвегія та Німеччина в рамках оборонної допомоги. Загалом у рамках цього спільного проєкту Сили оборони України отримали 16 САУ Zuzana 2. Церемонії передачі озброєння відбулася в словацькому місті Дубниця-над-Вагом на підприємстві оборонної компанії Konstrukta-Defence[82].

Щоправда, Президентка Словаччини Зузана Чапутова певний час не могла організувати передачу Україні допомоги, анонсованої Міністерством оборони Словаччини, оскільки у вересні 2023 р. у парламенті переміг Роберт Фіцо, який обіцяв виборцям припинити військову допомогу Україні. Голова країни не бажала йти проти парламенту та прийняла позицію підтримки його дій, аргументуючи це тим що, вона поважає результати демократичних виборів[83]. Відтак уряд Словаччини відмінив надання чотирнадцятого пакету військової допомоги Україні, вартість якого оцінювалася у 40,3 млн євро. Допомога була підготована до передачі колишнім керівництвом Міністерства оборони Словаччини і відхилена новим урядом під керівництвом Роберта Фіцо. Пакет мав складатися з 4 млн набоїв калібру 7,62-мм, 5172 одиниць великокаліберних 125-мм боєприпасів, 140 ракет для системи протиповітряної оборони „Куб", восьми мінометів та 1200 мін. Раніше Словаччина передала 13 пакетів військової допомоги загальною вартістю близько 671 млн євро[84]. Зміна уряду не завадила продовжувати надавати допомогу Україні в енергетичній сфері. Не зважаючи на тиск Москви Р. Фіцо підтримував суверенітет і територіальну цілісність України, розмінування її території, надання гуманітарної допомоги українським біженцям, чимало з яких прибули із Закарпаття.

Новообраний 2024 р. президент П. Пеллегріні (на відміну від З. Чапутової) не задовольнив жодного прохання своїх громадян про

82 *Словаччина передала Україні дві САУ Zuzana 2, які профінансували країни Європи*. 1.08.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/slovachchyna-peredala-ukrayini-dvi-sau-zuzana-2-yaki-profinansuvaly-krayiny-yevropy/ [dostęp 20.09.2024].

83 *Президентка Словаччини блокує надання Україні допомоги*. 5.10.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/prezydentka-slovachchyny-blokuye-nadannya-ukrayini-dopomogy/ [dostęp 20.09.2024].

84 *Уряд Словаччини відмінив надання нового пакету військової допомоги Україні*. 9.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/uryad-slovachchyny-vidminyv-nadannya-novogo-paketu-vijskovoyi-dopomogy-ukrayini/ [dostęp 20.09.2024].

дозвіл на службу в українській армії. Як відомо, служба в іноземній армії без згоди президента трактується кримінальним злочином, за яким винуватцю загрожує ув'язнення[85].

На жаль, влада Словаччини до сих пір не декомунізувала і не дерусифікувала публічний простір країни: площі міст до сих пір „прикрашають" пам'ятники і пам'ятні дошки російським походам початку XIX ст., радянським „визволителям", чеським комуністичним формуванням у складі Червоної армії, генералу Л. Свободі; у туристичних місцях рекламуються російські алкогольні напої, у музеях є написи російською мовою.

Болгарія: підтримка безпеки східного флангу НАТО, суверенітету України

Влада Болгарії, незважаючи на офіційну відмову 2022 р. надавати військову допомогу Україні, її таки надавала, але це не афішувала. На саміті ЄС у лютому 2023 р. президент держави Р. Радев закликав союзників до миру в Україні, однак порівняв поставки озброєнь Україні зі спробою „загасити пожежу бензином". Він також заявив, що не готовий застосовувати санкції проти поставки російської нафти та газу до країни. 20 березня 2023 р. Болгарія не приєдналася до коаліції з 19 країн ЄС, які ухвалили план з поставки мільйона 155-мм артилерійських снарядів. Однак тимчасовий уряд не завжди виконував вказівки Р. Радева. Для підготовки українських військових союзники придбали у Болгарії автомати AR-M9F. Підготовка українців з цими болгарськими автоматами проходила у Великій Британії. Автомати AR-M9F під патрон 5,56х45 мм виготовляла болгарська компанія Arsenal. Цей автомат був модифікацією штурмової гвинтівки Arsenal AR-M1, створеної на базі радянської зброї[86]. Бійці Українських Сил оборони, що воювали на Бахмутському напрямку, відзначали болгарські постріли OGi-7MA. Власне покращені 40-мм осколково-фугасні постріли OGi-7MA призначалися для ручних протитанкових гранатометів РПГ-7[87].

85 І. Костіна, А. Мазуренко, *Лідер Словаччини відхилив усі запити на участь у війні на боці України*. 4.11.2024. Українська правда, [w:] https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/4/7482901/ [dostęp 10.11.2024].

86 *Для підготовки ЗСУ закупили автомати AR-M9F*. 3.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/dlya-pidgotovky-zsu-zakupyly-avtomaty-ar-m9f/ [dostęp 20.09.2024].

87 *До Бахмута доставили болгарські постріли OGi-7MA*. 25.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/do-bahmuta-dostavyly-bolgarski-postrily-ogi-7ma/ [dostęp 22.09.2024].

Під час повномасштабної війни в Україні у Болгарії відновлено виробництво артилерійських боєприпасів на підприємстві, яке не працювало декілька десятиліть (від 1988 р.). Насамперед налагоджено виготовлення 122-міліметрових снарядів радянського зразка, які поставлялися виключно для Збройних Сил України. Болгарський завод у місті Костенц входив до державного холдингу TEREM. Зрозуміло, що стимулом для запуску виробництва став підвищений попит на боєприпаси радянських зразків. Західні країни прагнули забезпечити Україну снарядами, необхідними для боротьби з російськими окупантами, і тому шукали необхідні боєприпаси по всьому світу, викуповуючи їх у Болгарії та інших країнах[88]. Виробництво озброєння також налагоджено на підприємствах Сопота та Казанлика. До українських Повітряних Сил надходили нові західні некеровані авіаційні ракети С-8 (80-мм), які виготовляло болгарське оборонне підприємство Armaco[89]. Прямих контрактів на доставку зброї в Україну Болгарія не мала, але її експортом (як правило, неафішованим) займалися насамперед американський та англійський уряди[90]. Допомога переправлялася літаками через Польщу, а вантажівками – через Румунію та Угорщину. Пальне для України закуповували компанії країн НАТО[91].

У липні 2023 р. парламент Болгарії схвалив передачу України близько сотні бронетранспортерів з розрахунком на отримання бронетехніки від Сполучених Штатів Америки. Бронетранспортери передавалися зі складів МВС Болгарії. Спільний висновок міноборони та МВС країни свідчив про те, що передача бронетехніки не зашкодить її обороноздатності[92]. Однак Президент Болгарії Румен Радев

88 *Болгарія відновлює виробництво 122-мм снарядів для ЗСУ – NYT*. 27.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/bolgariya-vidnovlyuye-vyrobnytstvo-122-mm-snaryadiv-dlya-zsu-nyt/ [dostęp 20.09.2024].

89 *Україні надходять західні авіаційні ракети С-8.* 23.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-otrymala-zahidni-aviatsijni-rakety-s-8/ [dostęp 20.09.2024].

90 *У Болгарії розповіли, скільки заробили на зброї для України*. 27.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-bolgariyi-rozpovily-skilky-zarobyly-na-zbroyi-dlya-ukrayiny/ [dostęp 21.10.2024].

91 *Як "проросійська" Болгарія допомагала Україні зброєю і чи збережеться ця підтримка. Європейська правда*. 2.02.2023, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/2/7155388/ [dostęp 20.09.2024].

92 *Болгарія передасть Україні близько 100 бронетранспортерів*. 21.07.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/bolgariya-peredast-ukrayini-blyzko-100-bronetransporteriv / [dostęp 20.09.2024].

наклав вето на ухвалений парламентом законопроєкт щодо передачі Україні близько 100 колісних бронетранспортерів. Про таке рішення болгарського президента повідомили на офіційному сайті глави держави. Причинами такого рішення Р. Радев вказав те, що „депутати були недостатньо ознайомлені з конкретними умовами безкоштовного надання техніки, що не дозволило їм об'єктивно оцінити, чи надане обладнання є необхідним чи ні" всередині країни. Р. Радев заявив, що під час ухвалення закону не було враховано завдання, поставлені перед МВС, потреби Прикордонної поліції та пожежників країни. За його словами, надана Україні броньована техніка може бути використана для охорони болгарського кордону та надання допомоги населенню у разі стихійних лих та аварій, у тому числі у важкодоступних районах[93]. Незважаючи на це, болгарські депутати подолали вето президента Румена Радева на передачу бронетранспортерів Україні. 8 грудня 2023 р. Народні збори Болгарії проголосували за подолання вето президента на угоду між Міністерством внутрішніх справ Болгарії та Міністерством оборони України про постачання Болгарією бронетранспортерів. Пропозиція про подолання вето була прийнята 161 голосом „за" і 55 „проти"[94].

У вересні того ж року болгарські депутати внесли проєкт рішення про передачу Україні несправних елементів комплексу С-300. Планувалося, що Україна зможе їх відновити і використати в протиповітряній обороні. Вказаний проєкт рішення передбачав передачу Україні надлишкових патронів калібру 5,56 зі складів Міністерства внутрішніх справ. Водночас ті, хто підтримав проект рішення, заявили: системи С-300 визнані військовими непридатними до експлуатації; Болгарії, на відміну від України, немає можливості відремонтувати ракети комплексів С-300[95]. Навесні 2024 р. Міноборони Болгарії відправило до України 26 бронемашин, які обіцяли надати ще минулого року[96].

---

93 *У Болгарії заблокували передачу Україні бронетранспортерів*. 4.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-bolgariyi-zablokuvaly-peredachu-ukrayini-bronetransporteriv/ [dostęp 20.09.2024].

94 *У Болгарії подолали вето на передачу БТР-60 Україні*. 8.12.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-bolgariyi-podolaly-veto-na-peredachu-btr-60-ukrayini/ [dostęp 25.09.2024].

95 *Болгарські депутати закликають передати Україні елементи комплексу С-300*. 26.09.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/bolgarski-deputaty-zaklykayut-peredaty-ukrayini-elementy-kompleksu-s-300/[dostęp 20.09.2024].

96 *У Міноборони Болгарії повідомили про відправку Україні БТРі, обіцяних минулого року*. 14.03.2024. Еспресо, [w:] https://espreso.tv/svit-u-minoboroni-bolgarii-povidomili-pro-

Зауважимо і те, що немала частина населення країни сповідувала ідеї русофільства, антизахідні наративи. Проросійські настрої пропагувала партія „Відродження" К. Костадінова, яка закликала за підтримку дружби з Росією та критикувала політику США, загалом країн НАТО. Чималий вплив на населення мала також Болгарська православна церква, яка підтримувала дружні взаємини з Російською православною церквою й не визнала Православну церкву України. Антиукраїнські настрої в країні поширювали російські спецслужби, проросійські ЗМІ, які контролювали бізнесмени, що підтримували економічні взаємини з Росією.

Республіка Словенія: передача Україні бронетехніки, засобів для розмінування

Словенія входила до переліку 22 країн, які готові були закуповувати боєприпаси для України. Вказану проблему представники цієї країни обговорили на зустрічі міністрів закордонних справ ЄС 20 лютого 2023 р.[97]. Уряд країни надавав гуманітарну допомогу біженцям, брав участь у реабілітації українських військових. Влада намагалася посилити власні збройні сили, закупивши 2023 р. американські бронемашини JLTV[98].

Чехія: українським захисникам – мільйон артилерійських снарядів

Республіка Чехія послідовно підтримувала територіальну цілісність України, її боротьбу проти російської збройної агресії. У лютому 2023 р. представник міністерства оборони Чехії Давид Яреш повідомив, що Республіка Чехія передала Україні зброї на понад 2,3 млрд євро. Насамперед надіслано невикористане військове майно зі складів чеської армії на суму близько 4,8 млрд чеських крон. Крім того, чеські виробники зброї відправили в Україну зброю на суму понад 50 мільярдів

---

vidpravku-ukraini-btr-obitsyanikh-minulogo-roku [dostęp 20.09.2024].

97 *Словенія спільно з країнами-членами ЄС закуповуватиме боєприпаси для України*. 21.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/sloveniya-spilno-z-krayinamy-chlenamy-yes-zakupovuvatyme-boyeprypasy-dlya-ukrayiny/ [dostęp 20.09.2024].

98 І. Озтурк, *Не тільки освіта й житло: що отримують українці у Словенії*. 25.10.2023. Главком, [w:] https://glavcom.ua/world/observe/ne-tilki-osvita-i-zhitlo-shcho-otrimujut-ukrajintsi-u-sloveniji-964171.html [dostęp 20.09.2024].

ческих крон[99]. У списку переданого озброєння є танки, легка бронетехніка, артилерія та боєприпаси. Військова допомога Україні з боку чеського уряду з початку повномасштабного російського вторгнення вже становить 10 мільярдів чеських крон (422 мільйони євро), а оборонна промисловість Чехії відправила озброєння і техніки ще на 30 мільярдів крон (1,27 мільярда євро). Підтримка надавалася не лише на державному рівні, але і від приватного сектору[100].

Зокрема за волонтерські кошти (90 млн крон) у березні 2023 р. закуплено 15 комплексів ППО Viktor. Гроші від небайдужих збирали у рамках ініціативи „Подарунок Путіну"[101]. Чеська волонтерська організація Team4Ukraine передала українській армії три автомобілі Humvee, спеціально пристосовані для транспортування поранених у найсуворіших умовах війни. Волонтери організації Team4Ukraine, головною метою котрих є підтримка українського війська, розповіли про те, як вони започаткували цей проект: „Ми почали збирати гроші восени минулого року на додаткові автомобілі швидкої допомоги, які в першу чергу поїдуть на передову. Вони вивозитимуть поранених військових та мирних жителів від лінії зіткнення"[102]. Водночас чеські волонтери зібрали гроші на закупівлю реактивної системи залпового вогню RM-70 для України, а також 365 122-мм реактивних снарядів до цієї установки. Гроші від небайдужих збирали у рамках уже згаданої ініціативи „Подарунок Путіну". Ініціативі для реалізації цього проєкту вдалося зібрати 2,3 млн. доларів США. Організатори повідомили, що лише за два з половиною місяці внески зробили 19 165 людей та компаній[103].

Чеські волонтери також зібрали кошти (14 млн крон) на придбання 10 тонн вибухівки Black Dough і 10 кілометрів вибухового шнура

99 *Україна отримала з Чехії зброї на 54 млрд крон*. 19.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-otrymala-z-chehiyi-zbroyi-na-54-mlrd-kron/ [dostęp 20.09.2024].

100 *У Чехії розкрили, скільки бронетехніки та озброєння надали Україні*. 23.02.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-chehiyi-rozkryly-skilky-bronetehniky-ta-ozbroyennya-nadaly-ukrayini/ [dostęp 20.09.2024].

101 *До України з Чехії їдуть 15 комплексів ППО Viktor*. 30.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/do-ukrayiny-z-chehiyi-yidut-15-kompleksiv-ppo-viktor/ [dostęp 20.09.2024].

102 *Чеські волонтери передали ЗСУ санітарні автомобілі*. 28.04.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/cheski-volontery-peredaly-zsu-sanitarni-avtomobili/ [dostęp 22.09.2024].

103 *Чеські волонтери зібрали кошти на РСЗВ RM-70 для України*. 15.05.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/cheski-volontery-zibraly-koshty-na-rszv-rm-70-dlya-ukrayiny [dostęp 29.09.2024].

для українського спецпідрозділу МВС КОРД, бійці котрого працювали на передовій[104].

На початку травня 2023 р. президент Чехії Петр Павел заявив про намір передачі Україні радянських систем протиповітряної оборони зі складу власних збройних сил, а вже у серпні на озброєння Збройних сил України надійшов переданий Чехією перший зенітний комплекс середньої дальності „Куб-М2". Загалом країна зобов'язалась передати дві батареї ЗРК 2К12М2 „Куб-М2" та ракети до них. Кожна батарея складалася з радару виявлення цілей та наведення, а також чотирьох пускових установок[105].

Міністерство оборони Чехії за запитом громадського руху Přísaha розсекретило дані про військову техніку, передану Україні. Відповідний документ оприлюднило Міноборони Чехії у листопаді 2023 р. Варто зазначити, що чеське Міноборони не розкрило номенклатуру переданої техніки та озброєння, опублікувавши лише загальні цифри. Стало відомо, що за два роки повномасштабної війни Чехія передала Україні 62 танки, 131 бойову машину піхоти, 5 машин РХБ розвідки та 47 одиниць автотранспорту. Також Чехія передала 128 мінометів, 13 самохідних гаубиць, 8022 гранатометів, 12 ракетних установок, 16 машин систем протиповітряної оборони, 645 протитанкових ракет, 17400 мінометних боєприпасів, 4900 ракет для ракетних установок, 84860 артилерійських боєприпасів, 30025 одиниць короткоствольної та 11233 одиниць довгоствольної вогнепальної зброї, та 4263000 набоїв невідомого калібру. Крім того, авіаційний парк Збройних сил України доповнився 4 гелікоптерами Ми-24. Надіслано засоби індивідуального захисту, медичні засоби, паливно-мастильні матеріали та запчастини до техніки. Частину техніки та озброєння поставили з армійських складів, а іншу – закупили у місцевої промисловості. Вартість переданої допомоги оцінювалася у 6,2 млрд чеських крон (близько 241,5 млн євро), а залишкової – 1,2 млрд крон (близько 48 млн євро)[106].

---

104 *Чеські волонтери зібрали гроші на вибухівку для України.* 10.07.2024, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/cheski-volontery-zibraly-groshi-na-vybuhivku-dlya-ukrayiny/ [dostęp 25.09.2024].

105 *Чеські ЗРК "Куб" прибули до України*. 25.08.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/cheski-zrk-kub-prybuly-do-ukrayiny/ [dostęp 20.09.2024].

106 *Чехія розсекретила частину даних про військову допомогу Україні*. 10.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/chehiya-rozsekretyla-chastynu-danyh-pro-vijskovu-dopomogu-ukrayini/ [dostęp 20.09.2024].

Палата депутатів Чехії погодила 28 листопада 2023 р. продовження місії з навчання українських військових на території країни у наступному році. Стверджено, що інструктори з інших країн НАТО теж могли навчати українців у Чехії. „Якщо Чеська Республіка не має іншого способу допомогти, то це та форма допомоги, яка пропонується. Ця форма допомоги також вигідна для наших солдатів", – попросила підтримати пропозицію міністерка оборони Яна Чернохова. Вона додала, що хоча на армійських складах вже немає багато обладнання, яке можна було б передати, підтримка України, яка з лютого минулого року захищається від агресивної Росії, буде продовжуватися[107]. Президент Чехії П. Павел до листопада 2024 р. дозволив 60 чехам приєднатися до сил оборони України; один із загиблих добровольців – З. Кучер посмертно нагороджений медаллю країни „За Героїзм"[108].

Країна сприяла також модернізації Тернопільської обласної клінічної лікарні, будівництву модуля для переселенців у с. Малашівка на Тернопільщині[109].

Румунія: на захисті повітряного неба України, Чорного моря

1 червня 2023 р. президент України В. Зеленський і президент Румунії К. Йоханніс підписали у Бухаресті Спільну декларацію про євроатлантичну інтеграцію України. Антиукраїнські сили у Румунії представляли партії: AUR (Альянс за союз румунів), SOS, Румунська селянська. Загалом офіційна влада цієї країни намагалася не афішувати своєї військової допомоги Україні, яка традиційно транспортувалася через Молдову та інші країни антивоєнної коаліції. Румунський уряд єдиний серед західних сусідів не запровадив заборону на імпорт української аграрної продукції. Через порт у гирлі Дунаю

107 *У Чехії схвалили продовження навчання українських військових у 2024 році*. 29.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-chehiyi-shvalyly-prodovzhennya-navchannya-ukrayinskyh-vijskovyh-u-2024-rotsi/ [dostęp 20.09.2024].

108 *Лідер Словаччини Лідер Словаччини відхилив усі запити словаків на участь у війні на боці України.* 4.11.2024. Українська правда, [w:] https://www.pravda.com.ua/news/2024/11/4/7482901/ [dostęp 20.09.2024].

109 *Очільник Тернопільщини Володимир Важинський зустрічався з Генеральним консулом Чеської Республіки у Львові*. 10.03.2024. Газета Місто, [w:] https://gazeta-misto.te.ua/ochilnyk-ternopilshhyny-volodymyr-vazhynskyj-zustrichavsya-z-generalnym-konsulom-cheskoyi-respubliky-u-lvovi/ [dostęp 20.09.2024].

Констанца українські товари експортувалися за кордон[110]. Через Румунію переправлялися паливно-мастильні матеріали та озброєння з Болгарії. Виділялася допомога українським біженцям, але із запізненням[111]. Чимала робота проводилася із знешкодження дрейфуючих мін у Чорному морі. Румунія продовжувала передавати Україні 152-мм буксовані гаубиці М1981 власного виробництва, котрі були копією радянських гаубиць Д-20[112].

На румунській авіабазі Aeriana Fetesti 13 листопада 2023 р. відкрито Європейський центр підготовки пілотів (EFTC), до якого з бельгійської авіабази Gosselies до Румунії прибуло 3 винищувачі F-16AM з бортовими номерами J-010, J-019, J-366 і 2 F-16BM з бортовими номерами J-064 і J-210. Спочатку EFTC використовувала F-16 для підвищення кваліфікації інструкторів, потім – для підготовки українських пілотів[113]. Відкриття центру відбулося за участю міністра оборони Румунії Анджела Тилвара і його нідерландської колеги Кайси Оллонгрен. Центр розташовано за 150 кілометрів на схід від Бухареста[114].

Молдова: долаючи уроки демократії

Уряд та громадські організації Молдови продовжували надавати допомогу українським біженцям і пораненим військовослужбовцям. Дестабілізували ситуацію у країні численні російські офіційні заяви, коментарі воєнкорів і пропагандистів, які провокували нагнітання антимолдовських та антиукраїнських настроїв серед населення Придністров'я, намагалися перешкодити вступу країни до НАТО і ЄС. У зв'язку з цим

110 С. Герасименко, Ю. Панченко, *Непублічний союзник: як Румунія допомагає Києву та чому там зростають рейтинги україножобів.* Європейська правда. 22.01.2024, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/01/22/7177908/ [dostęp 21.10.2024].

111 *Румунія продовжить підтримку України у боротьбі проти агресії РФ – президент. Ukrinform*. 15.08.2023, [w:] https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3748634-rumunia-prodovzit-pidtrimku-ukraini-u-borotbi-proti-agresii-rf-prezident.html [dostęp 20.09.2024].

112 *Україна отримала румунські гаубиці М1981*. 16.05.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-otrymala-rumunski-gaubytsi-m1981/ [dostęp 20.09.2024].

113 *Нідерландські F-16 прибули до Румунії для навчання українських пілотів*. 7.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/niderlandski-f-16-prybuly-do-rumuniyu-dlya-navchannya-ukrayinskyh-pilotiv/[dostęp 20.09.2024].

114 *У Румунії відкривають центр для підготовки українців на F-16*. 13.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/u-rumuniyi-vidkryvayut-tsentr-dlya-pidgotovky-ukrayintsiv-na-f-16/ [dostęp 20.09.2024] .

країни НАТО і ЄС надали Молдові певну військово-технічну допомогу. Зокрема Німеччина поставила бронетранспортери, Франція – легке піхотне озброєння та боєприпаси, Румунія – легке стрілецьке озброєння, позашляховики, шоломи і каски[115]. Геополітичну ситуацію у Центрально-Східній Європі, перебіг російсько-української війни 1 червня 2023 р. розглянув у Кишиневі Саміт європейського політичного співтовариства, на якому засуджено агресивну російську політику, висловлено солідарність з українським народом[116]. Не зважаючи на шалений російський політичний та інформаційний тиск, на референдумі у жовтні 2024 р. за вступ Молдови до ЄС проголосувала більшість населення країни і представників діаспори[117]. У листопаді того ж року президентом Молдови знову обрано проєвропейську Майю Санду.

Угорщина: підрив західної єдності, проти вступу України до НАТО, за співпрацю із Росією і Пекіном

У 2022−2024 рр. влада Угорщини продовжувала виступати проти надання військової і фінансової допомоги НАТО і ЄС Україні, підтримувала економічні відносини із Росією, намагаючись купувати у неї нафту та газ. Прем'єр-міністр країни В. Орбан та його правоконсервативна партія „Фідес" підтримувала російські наративи про неможливість перемоги України у війні й неможливість відновлення українською владою контролю над Донбасом і Кримом. Влада виступала за зняття санкцій із РФ, не підтримувала вступ України до НАТО. В. Орбан у грудні 2023 р. назвав російську агресію проти України терміном кремлівської пропаганди – „спеціальна операція" й наклав вето на пакет допомоги від ЄС в розмірі 50 млрд євро. Того ж місяця він утримався під час ухвалення рішення Європейською радою щодо переговорів про вступ України в ЄС (його змусили вийти із зали).

115 *Молдова отримала першу партію військової допомоги від Франції.* 10.11.2023. Militarnyi, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/moldova-otrymala-pershu-partiyu-vijskovoyi-dopomogy-vid-frantsiyi/ [dostęp 20.09.2024].

116 *Молдова отримала партію з військової допомоги від Румунії.* 8.08.2023. Militarnyi, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/moldova-otrymala-partiyu-vijskovoyi-dopomogy-vid-rumuniyi/ [dostęp 20.09.2024].

117 І. Кутєпова, *У Молдові розслідують понад 400 випадків підкупу виборців*. 22.10.2024. Європейська правда, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/10/22/7196784/ [dostęp 23.10.2024].

Щоправда, країна все ще брала участь у миротворчій місії щодо України і прийняла на своїй території десятки тисяч переселенців із України, насамперед із Закарпаття. Незважаючи на антивоєнну та антиукраїнську риторику, міністерство оборони Угорщини брало участь у „підготовці військово-медичних кадрів" для України[118]. Сміливості діям В. Орбана додавало те, що він готувався очолити у 2024 р. шестимісячне головування Угорщини в Раді ЄС, а також розробляв плани щодо поглибленої співпраці із Росією і Китаєм[119]. 9 жовтня 2024 р. він виступив у Європейському парламенті, закликавши його депутатів до зміни політики цього органу. Натомість євродепутати знову дорікнули В. Орбану за його дружбу з Росією, відступ від демократії, масову видачу віз російським громадянам, дострокове звільнення понад тисячі контрабандистів і торговців людьми. Голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн розкритикувала В. Орбана за те, що він продовжує перешкоджати допомозі Україні. У відповідь він заявив про свою підтримку китайсько-бразильського мирного плану „Друзі миру". Натомість масовий мітинг 5 жовтня 2024 р. у Будапешті засвідчив небажання населення слухати державну „фабрику пропаганди" і відновити справжні цивільні засоби масової інформації[120].

Саміт Європейської політичної спільноти, що відбувся за ініціативою В. Орбана 7−8 листопада 2024 р. у Будапешті, обговорив результати президентських виборів у США, на яких переміг Д. Трамп; підтвердив необхідність збільшення витрат країн НАТО понад 2% внутрішнього валового продукту. Серед виступаючих озвучувалися думки Д. Трампа про те, що потрібне термінове припинення вогню на фронті, яке не стане великою перемогою Росії, а також змусить Україну піти на певні територіальні поступки і відмовитися на декілька десятиліть від НАТО[121]. Вказані тези розкритикував В. Зеленський.

---

118 *Угорщина навчає українських військових медиків*.7.03.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ugorshhyna-navchaye-ukrayinskyh-vijskovyh-medykiv/ [dostęp 20.09.2024].

119 М. Сироват, *Піар, блеф. Мотиви Орбана*. 5.07.2024. Forbs, [w:] https://forbes.ua/money/piar-blef-i-motivi-orbana-navishcho-premer-ugorshchini-priizdiv-do-ukraini-ta-ide-do-moskvi-intervyu-z-dmitrom-tuzhanskim-direktorom-the-institute-for-central-european-strategy-04072024-22211 [dostęp 20.09.2024].

120 *Тисячі угорців у Будапешті вимагають свободи ЗМІ та критикують державні «фабрики пропаганди».* 6.10.2024. Радіо Свобода, [w:] https://www.radiosvoboda.org/a/news-uhorshchyna-budapesht-protest-telebachennya-orban/33147893.html [dostęp 23.10.2024].

121 *Мирний план Трампа може передбачати „замороження" війни та відмову від НАТО на кілька десятків років – WSJ*. 7. 11. 2024. NWUA, [w:] https://prozoro.net.ua/

Сербія: євроскептицизм влади, але не населення, за дотримання міжнародного права і… дешевий російський газ

Росія намагалася втримати Сербію в орбіті власної геополітики, однак це їй не завжди вдавалося. Керівництво країни офіційно дотримувалося нейтральної позиції щодо російсько-української війни. Уряд так і не ввів економічні санкції проти Росії, відмовився проводити навчання українських сил. Однак, як свідчать іноземні експерти, Белград не перешкоджав відправленню через посередників летальної допомоги українським захисникам, медичних автомобілів, обладнання для водоочисних споруд та іншу гуманітарну допомогу[122]. Президент Сербії Александар Вучич у червні 2023 р. заявив, що він не проти того, щоби його країна продавала боєприпаси посередникам, які відправляють їх в Україну. Він знав, що сербські боєприпаси потрапляють в Україну через посередників, але він не має наміру цьому перешкоджати[123]. На початку березня стало відомо, що ЗСУ використовують сербські реактивні ракети калібру 122-мм нового зразка ER Grad 2000[124]. Через посередників українським військовим поставлялися виготовлені у 2023 р. сербські 30-мм гранати М93Р1 для автоматичних гранатометів АГС-17. Вони важили 360 грамів й здатні були уражати цілі на відстані 1700 метрів[125]. Боєприпаси із країни нерідко постачалися через контракти з покупцями із США, Іспанії, Чехії, що постійно викликало істерію російських пропагандистів, які все ще вважали Сербію своєю союзницею на Балканах. Зрештою, не менше двохсот проросійсько

ua/2024/11/07/myrnyj-plan-trampa-mozhe-peredbachaty-zamorozhennya-vijny-ta-vidmovu-vid-nato-na-kilka-desyatkiv-rokiv-wsj/ [dostęp 10.11.2024].

122 *Сербія надає фінансову допомогу та постачає зброю в Україну через посередників*. 18.04.2024. Ukr.net., [w:] https://foreignukraines.com/2024/04/18/serbia-provides-financial-assistance-and-supplies-weapons-to-ukraine-through-intermediaries/ [dostęp 20.09.2024].

123 *Сербія не проти постачання боєприпасів Україні*. 6.06.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/serbiya-ne-proty-postachannya-boyeprypasiv-ukrayini/ [dostęp 20.09.2024].

124 *Сербія надає Україні військову допомогу – документи Пентагона*. 12.04.23. Militarnyi, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/serbiya-nadaye-ukrayini-vijskovu-dopomogu-dokumenty-pentagona/[dostęp 20.09.2024].

125 *ЗСУ надійшла партія сербських 30-мм гранат для АГС-17*. 9.11.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/zsu-nadijshla-partiya-serbskyh-30-mm-granat-dlya-ags-17/ [dostęp 20.09.2024].

налаштованих сербів було завербовано до ПВК „Вагнер”[126]. Влада країни не відмовлялася і від постачання російських енергоресурсів.

У серпні 2023 р. представники країни взяли участь у Третьому саміті Кримської платформи, де прем’єр-міністр А. Брнабіч заявила, що Сербія не є „ціннісно нейтральною” щодо України й повністю поважає територіальну цілість і суверенність України, виступає за дотримання міжнародного права; висловила бажання взяти участь у післявоєнній відбудові України[127].

Антиукраїнський наратив у Сербії пропагували російські медіа, зокрема філія російського телеканалу RT BALKAN. Йшлося, зокрема, про звинувачення „українських нацистів” у скоєнні військових злочинів, переслідуванні росіян і російської мови в Україні та ін.[128]. У Сербії від літа 2023 р. працювала філія партії „Другая Украина” путініста В. Медведчука[129].

Чорногорія: підтримання політики НАТО

Влада невеликої Чорногорії, незважаючи на тісні контакти із Сербією, продовжувала дотримуватись санкцій проти Росії та підтримувала антивоєнні заходи країн НАТО. Факти офіційної військової допомоги Україні влада офіційно не оприлюднювала[130]. Лише за перший рік повномасштабної війни Україні поставлено 83,6 тис. сухих пайків, 500 шоломів, 300 бронежилетів, 600 бронекасок, переносні зенітно-ракетні комплекси „Стріла-2М”, запчастини до гелікоптерів

126 *«Брати» до Росії. Сербія таємно постачає Україні боєприпаси. ТСН.* 22.06.2024, [w:] https://tsn.ua/svit/bratnya-do-rosiyi-serbiya-tayemno-postachaye-ukrayini-boyepripasi-ft-2606130 [dostęp 22.09.2024].

127 В. Литвин, *Сербія є справжнім другом України. Armia. Inform*. 25.08.2023, [w:] https://armyinform.com.ua/2023/08/25/serbiya-ye-spravzhnim-drugom-ukrayiny-nadavatyme-dopomogu-ta-bratyme-uchast-u-pislyavoyennomu-vidnovlenni-premyerka-krayiny/[dostęp 23.09.2024].

128 K. Pawłowski, *Rosyjska narracja. Serbski przekaz medialny wobec agresji na Ukrainę*. „Forum Dziennikarz”. 2923. № 1. S. 56−61; Г. Ерман, *Як Болгарія таємно рятувала Україну і чому зараз ця співпраця під загрозою – ВВС*. 8.04.2023. NV, https://nv.ua/ukr/world/countries/yak-bolgariya-tayemno-ryatuvala-ukrajinu-i-chomu-zaraz-cya-spivpracya-pid-zagrozoyu-50316553.html [dostęp 27.09.2024].

129 *Соратники Медведчука в Сербії обурені вимогою Києва зупинити філію „Другой Украины”.* 19.01.2024. Європейська правда, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/01/19/7177836/ [dostęp 20.09.2024].

130 Г. Ерман, *Як Болгарія таємно рятувала Україну і чому зараз ця співпраця під загрозою – ВВС*. 8.04.2023. NV, https://nv.ua/ukr/world/countries/yak-bolgariya-tayemno-ryatuvala-ukrajinu-i-chomu-zaraz-cya-spivpracya-pid-zagrozoyu-50316553.html [dostęp 27.09.2024]

MI-8. За неофіційними даними невелика країна надала Україні військової допомоги не менше як на 10 млн євро[131].

Північна Македонія: допомога Україні всупереч кремлівській політиці

Влада Північної Македонії надала Україні невеликі партії танків, літаків і гелікоптерів радянського виробництва. Чималий вплив на представників як лівих, так і правих партій, які готувалися до виборчих кампаній 2024 р., мали російські політики[132].

Хорватія: логістичний хаб, допомога у розмінуванні України

На відміну від сусідньої Сербії влада Хорватії активно підтримувала Україну в її збройній боротьбі проти агресії Росії. У серпні 2023 р. Хорватія надала Україні пакет військової допомоги у сумі 30 млн євро. Спеціалісти цієї країни брали участь у міжнародній конференції з розмінування, де обговорювався власний досвід розмінування, який передавався українським спеціалістам. Зокрема українське підприємство „АЗТЕХ – Україна" складало хорватські машини механізованого розмінування DOK-ING10, які використовувало для розмінування (глибина 60 см), зокрема Херсонщини. Машини керувалися оператором за допомогою пульта дистанційного керування[133]. Порти країни, насамперед Рієка, використовувалися для транспортування українських товарів, зокрема зерна до Італії та країн Африки. Українсько-хорватське міждержавне співробітництво В. Зеленський обговорив із прем'єр-міністром Республіки Хорватія А. Пленковичем 22 серпня 2023 р. у Афінах у рамках саміту „Україна – Балкани"[134]. Упродовж року Хорватія передала

131 *Чорногорія надала Україні військової допомоги загалом на 10 млн євро.* 10.02.2023. Європейська правда, [w:] https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/02/10/7155960/ [dostęp 20.09.2024].

132 Ibidem.

133 В Україну зайшла хорватська компанія з розмінування DOK-ING. 11.09.2024. Militarnyi, [w:] https://opk.com.ua [dostęp 20.09.2024].

134 *Хорватія виділить новий пакет військової допомоги Україні. Радіо Свобода*. 22.08.2023, [w:] https://www.radiosvoboda.org/a/news-khorvatiya-paket-dopomohy-ukrayina-viyna/32558908.html [dostęp 30.09.2024].

Україні 14 гелікоптерів: дванадцять Ми-8МТВ-1 і два Ми-8Т, які вивели зі складу Збройних сил Хорватії[135]. Загалом за перші два роки повномасштабної війни до України надіслано 15 гармат М-46 калібру 130 мм, партію реактивних мінометів RAK, 40 гаубиць Д-30 калібру 122 мм, 35 тис. автоматів ZASTAVA[136].

Македонія: передача Україні радянської техніки

Македонія, як молодий член НАТО (2020) теж долучилася до військової допомоги Україні, передавши їй танки Т-72 і винищувачі СУ-25. Водночас заявила про закупівлю італійських багатоцільових гелікоптерів, ремонт власних гелікоптерів МИ-8 у Чехії[137]. Збройні сили країни отримали із Норвегії вантажівки і польові машини. Планувалася закупівля бронемашин у США.

fot. K. Czawaga

Wspierane przez Polskę Centrum Rehabilitacji Żołnierzy Ukraińskich we Lwowie. Weterani ćwiczą pracę mięśni w przesłanych przez polską Fundację Otwarty Dialog protezach kończyn górnych / За підтримки Польщі Реабілітаційний центр для українських вояків у Львові. Ветерани тренують рухові органи в протезах верхніх кінцівок, надісланих Фондом «Відкритий Діалог»

135 *Хорватські Ми-8 вже в Україні*. 27.06.23, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/horvatski-my-8-vzhe-v-ukrayini/ [dostęp 20.09.2024].

136 *Хорватія надасть 11-й пакет військової допомоги*. 11.09.2024. Militarnyi, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/horvatiya-nadast-ukrayini-11-j-paket-vijskovoyi-dopomogy/ [dostęp 20.09.2024].

137 *Північна Македонія ремонтувала свої Ми-8 у Чехії. Militarnyi*. 17.03.2023, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/makedoniya-remontuvatyme-svoyi-my-8-u-chehiyi/ [dostęp 20.09.2024].

MYKOŁA ŁYTWYN – *SPRZECIW PAŃSTW EUROPY CENTRALNEJ WOBEC NAJNOWSZEJ AGRESJI ROSJI NA UKRAINĘ*

Abstrakt

Wiosną 2022 r. ostatecznie utworzono międzynarodową antyputinowską koalicję opartą na NATO i UE. Tworzy ją ponad 50 państw, które próbowały zapobiec zwycięstwu reżimu Putina i wybuchowi nowej wojny światowej. Kremlowscy politycy dążyli jednak do rozbicia spójności społeczności międzynarodowej, zwłaszcza krajów Europy środkowej, które po II wojnie światowej były częścią tzw. obozu socjalistycznego, w tym Układu Warszawskiego. Pomimo nacisków Kremla, większość krajów Europy środkowej potępiła ostatnią agresję zbrojną Rosji i udzieliła Ukrainie pomocy wojskowej. W 2023 r. kraje bałtyckie i Polska były liderami pod względem udziału pomocy dla Ukrainy w ich produkcie krajowym brutto. Estonia wydała 1,26% swojego PKB (0,54 mld USD) na pomoc dla Ukrainy, Łotwa – 1,09% swojego PKB (0,51 mld USD), Litwa – 0,95% swojego PKB (0,76 mld USD), a Polska – 0,68% swojego PKB (6,21 mld USD). Słowacja również wydała ponad 0,5% swojego PKB na pomoc Ukrainie (0,63%). Pomimo rosyjskiego szantażu energetycznego, pomoc humanitarną dla Kijowa zapewniły również przez pewien czas rządy Węgier i Serbii. Trzeba jednak zaznaczyć, że obecnie rządy Węgier i Słowacji nie popierają akcesji Ukrainy do NATO.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, NATO, Unia Europejska, wojna rosyjsko-ukraińska, pomoc wojskowa, akcje humanitarne.

Ключові слова: Україна, Польща, НАТО, Євросоюз, російсько-українська війна, військова допомога, гуманітарні акції.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

JAN MATKOWSKI
ORCID 0000-0002-0457-9131

POLSKA POMOC MILITARNA DLA UKRAINY W LATACH 2022–2024

Pod koniec XIX w. wybitny ukraiński pisarz i polityk Iwan Franko – syn Polki i Ukraińca napisał:

> W całej Słowiańszczyźnie nie ma dwóch narodów, które by pod względem życia politycznego i duchowego tak ściśle zrosły się ze sobą, tak licznymi połączone były węzłami, a mimo to tak ciągle stroniły jeden od drugiego jak to robią Polacy i Ukraińcy[1].

Obecnie dzieje tych „węzłów" można po prostu określić jako stosunki polsko-ukraińskie. Do słów Iwana Franki, należy jeszcze dodać to, że osobliwością tych stosunków jest ciągłe dokumentowanie relacji negatywnych, a zarówno jedni, jak i drudzy, dość szybko zapominają „dobre karty" wzajemnej historii. Jako przykład, przytoczmy współczesną sytuację. W obliczu wciąż trwającej wojny Federacji Rosyjskiej, nie tylko z Ukrainą, ale całym światem zachodnim, stosunki polsko-ukraińskie znacząco oziębły i są dziś mniej optymistyczne, niż w pierwsze dni, kiedy to żołnierze rosyjscy zbliżali się do Kijowa. Tak więc właśnie teraz, kiedy więzi polsko-ukraińskie powinny się jeszcze bardziej wzmacniać, zamiast tego znów obserwujemy „zgrzyty" na linii Warszawa–Kijów. Zapewne, to te właśnie „zgrzyty" mają zdecydowanie więcej szans na zapisanie się na kartach historii, niż przykłady wspólnej walki toczonej na obszarze od Donbasu (od faktycznej linii frontu) aż po Wrocław (najbardziej wysunięty na zachód w Polsce punkt militarnego przeładunku logistycznego dla armii ukraińskiej).

---

1 https://slowopolskie.online/iwan-franko-wzajemne-odziaywanie-literatury-polskiej-i-rusiskiej/ [dostęp 17.10.2024].

Wiele spraw i aspektów należałoby dziś dokładnie dokumetować w celu pozostawienia świadect dobrych czynów na pograniczu polsko-ukraińskim. Niestety, nie wszystkie fakty są znane opinii publicznej i nie do każdego dokumentu ma się wgląd. Do takiej „utajnianej" dziedziny, czy też pewnego rozdziału historii we wzajemnych relacjach, należy współpraca wojskowa między Polakami i Ukraińcami, i to zarówno w sensie donacji na rzecz wschodnich sąsiadów, jak i handlu militariami. Bardzo ostrożnie wypowiadają się o tej współpracy politycy, niechętnie zadają na ten temat pytania dziennikarze. Jednak, od czasu do czasu coś trafia do opinii publicznej.

Wyszukując doniesienia prasowe i oświaczenia urzędników po obu stronach, spróbujemy opisać tylko te momenty współpracy, które zostały ujawnione. Warto zaznaczyć, że na pomoc wojskową dla Ukrainy składają się nie tylko dostawy broni, czy finansowanie jej zakupu, ale i również wszelkie działania na rzecz wzmocnienia armii ukraińskiej (szkolenia, ćwiczenia, pomoc medyczna dla żołnierzy), współpraca wywiadów wojskowych, a nawet udział obywateli RP w statusie ochotników w działaniach bojowych. Do tego również zaliczamy pomoc w tworzeniu Legionu Ukraińskiego w Polsce. Oprócz udostępniania infrastruktury dla Legionu, Polska wzięła również na siebie zobowiązanie szkolenia rekrutów. Podsumowując, ograniczymy się w naszej analizie wyłącznie do informacji na temat dostaw broni, zachęcając tym samym w przyszłości i w czasach pokojowych do przeprowadzenia rzetelnej kwerendy na temat współpracy wojskowej polsko-ukraińskiej w okresie od 24 lutego 2022 r. oraz analizy zebranych dokumentów, które dzisiaj, bez wątpienia, stanowią tajemnicę państwową.

Dyskusję na temat „Wołynia" i chrześcijańskiego upamiętnienia na Wołyniu i w Galicji ofiar krwawych wydarzeń z II wojny światowej, przerwał na początku października tego roku krótki, ale bardzo ważny komunikat polskiego ministra. Szef MSZ Radosław Sikorski stwierdził wówczas: „Wyłącznie Polska, a nie Elon Musk sponsoruje Ukrainie moduły Starlink"[2]. Ta wiadomość nieco poruszyła ukraińską i polską przestrzeń informacyjną, ponieważ opinia społeczna w obu państwach, po początkowej euforii w pierwszych dniach wojny rosyjsko-ukraińskiej, zaczęła po obu stronach opadać i powoli zmierzała w kierunku wzajemnego podejścia do siebie Polaków i Ukraińców sprzed 2022 r. O roli modułów Starlink Elona Muska w obronie Ukrainy nie ma co tu pisać. Temat jest powszechnie zna-

2 https://www.pap.pl/aktualnosci/legion-ukrainski-w-polsce-dlaczego-szkolenia-jeszcze-sie-nie-rozpoczely [dostęp 17.10.2024].

ny. W tym czasie prasa nad Dnieprem i Wisłą zaczęła sobie przypominać: przecież Polska wciąż zajmuje ważne miejsce we wsparciu militarnym Ukraińców. Z trudem jednak opisywano, na czym rzeczywiście ta pomoc polega. Przyczyną tego był przede wszystkim brak informacji, jak również i to, że na ten temat „polują" jednostki rosyjskiego wywiadu, kupując nawet za spore pieniądze usługi obywateli Ukrainy[3]. Ile jest modułów Starlinków? Ile to kosztuje miesięcznie? W źródłach otwartych udało się znaleźć wzmiankę o 20 tys. modułów[4]. Nie wiadomo, ile Polacy płacą miesięcznie. Możemy jedynie posłużyć się kwotami, które są oferowane dla obywateli – miesięczny abonament stanowi około 335 zł (czyli 20 tys. modułów wynosi ok. 6 mln 700 tys. zł miesięcznie).

Podsumowując temat Starlinków i działania Polaków w cyberprzestrzeni na rzecz wsparcia Ukrainy, przytoczymy jeszcze jeden ważny głos. Tak, na początku maja 2024 r., podczas wizyty w Kijowie Krzysztof Gawkowski polski minister cyfryzacji oświadczył:

> Polska stała się największym na świecie dostawcą technologii zapewniającej łączność internetową na Ukrainie – podkreśliło ministerstwo cyfryzacji. W dziedzinie cyberbezpieczeństwa nasz kraj pełni z kolei rolę głównego ośrodka analitycznego i koordynacyjnego Mechanizmu Tallińskiego, którego celem jest wzmocnienie współpracy państw sojuszniczych NATO w koordynowaniu działań na rzecz wsparcia Ukrainy w obszarze cyberbezpieczeństwa. Polska jest też na 3. miejscu na świecie pod względem globalnego wsparcia Ukrainy w związku z rosyjską agresją[5].

Następnym tematem, który pragniemy poruszyć, jest właśnie kwestia dostawy uzbrojenia dla armii ukraińskiej. Pomijając liczne komentarze w Polsce i na Ukrainie, przytoczymy tu dwa bardzo ważne. Zaczniemy od tego późniejszego, a mianowicie z 25 kwietnia br., kiedy to minister

---

3 Jako przykłady takich działań można podać skazanie za szpiegowanie na rzecz Rosji szeregu obywateli Ukrainy, wśród których byli nie tylko Rosjanie, ale również Ukraińcy z pochodzenia, m.in. Jarosław Bohusławec pochodzący z galicyjskiego miasteczka Dolina, znajdującego się w odległości ok. 150 km od Przemyśla – https://zaxid.net/polska_politsiya_zatrimala_ukrayinskogo_shpiguna_z_prikarpattya_yakiy_ vtik _ z_pid_varti_n1596281 [dostęp 23.10.2024].

4 https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/polska-najwiekszym-dostawca-terminali-starlink-dla-ukrainy--realne-wsparcie-dla-obywateli [dostęp 23.10.2024].

5 https://www.pap.pl/aktualnosci/mc-minister-gawkowski-bedzie-rozmawial-w-kijowie-o-cyberbezpieczenstwie [dostęp 18.10.2024].

spraw zagranicznych Polski Radosław Sikorski przedstawił w Sejmie informację o zadaniach polskiej polityki zagranicznej na 2024 r. Ważnym wyznacznikiem jego wystąpienia były działania na Wschodzie Europy:

> Od czasu rosyjskiego ataku Polska zatwierdziła 44 pakiety pomocy wojskowej dla Kijowa. Łączna wartość polskiego wsparcia rządowego, bez uwzględnienia wielomiliardowych sum wydanych na pomoc dla uchodźców, wyniosła w pierwszych dwóch latach wojny około 4,5 miliarda dolarów. Trwałe schronienie w naszym kraju tzn. połączone z otrzymaniem aktywnego numeru PESEL znalazło na koniec roku 2023 ponad 950 tys. Ukraińców. Faktyczna liczba obywateli Ukrainy przebywających w Polsce lub goszczących u nas okresowo po 24 lutego 2022 r. jest kilkakrotnie większa. Wielu z nich tuż po wybuchu wojny przyjęły pod swoje dachy polskie rodziny. Dziękuję milionom Polaków, którzy okazali serce potrzebującym. W chwili próby zachowaliśmy się jak trzeba[6].

Drugim komentarzem jest wypowiedź byłego polskiego premiera Mateusza Morawieckiego, który w czasie swego urzędowania 23 kwietnia 2022 r. uczestnicząc w międzynarodowej kampanii informacyjnej „#StopRussiaNow" na konferencji prasowej poinformował, że do tej pory (pierwsze trzy miesiące wojny) Polska przekazała Ukrainie sprzęt wojskowy o wartości ok. 7 mld zł, czyli ponad 1,6 mld dolarów. W tym czasie szef polskiego rządu spotkał się w Krakowie z premierem Ukrainy Denysem Szmyhalem, gdzie omówiono aktualną sytuację wojenną na Ukrainie. Wtedy jeszcze nikt nie mógł przewidzieć scenariuszy jej dalszego rozwoju, a także skali zniszczeń i kwestii odbudowy kraju. Wówczas premier Morawiecki poinformował premiera Ukrainy o aktualnych i planowanych działaniach podejmowanych przez Polskę i Unię Europejską na rzecz wsparcia Ukrainy. Mówiąc o udzielonej już przez Polskę pomocy premier Morawiecki powiedział:

> Do tej pory Polska przekazała naszemu wschodniemu sąsiadowi sprzęt wojskowy o wartości ok. 7 mld zł, czyli ponad 1,6 mld dolarów. Sprzęt ten ratuje ukraińską, polską i europejską suwerenność. W Krakowie podpisano także memorandum między Polską i Ukrainą o zacieśnianiu współpracy w zakresie kolejowym[7].

6 https://www.gov.pl/web/dyplomacja/informacja-ministra-spraw-zagranicznych-o-zadaniach-polskiej-polityki-zagranicznej-w-2024-r [dostęp 18.10.2024].

7 https://www.malopolska.uw.gov.pl/PressArticlePage.aspx?id=13881 [dostęp 18.10.2024].

Właśnie od tego wydarzenia mamy zamiar przedstawić szczegóły wojskowej pomocy udzielonej Ukrainie przez Polskę. W tym celu zaczniemy od analizy corocznego raportu dotyczącego eksportu uzbrojenia i sprzętu wojskowego za rok 2022, opracowanego przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP[8]. Mówimy o oficjalnym eksporcie, a nie o przekazaniu pomocy. Ze względu na nałożone klauzule tajności, dane za rok 2022 nie zawierają także informacji o wydanych zezwoleniach, ich wartości oraz nie przedstawiają faktycznego wywozu uzbrojenia i sprzętu wojskowego przekazywanego w ramach donacji przez polskie władze na rzecz Ukrainy. Jak wspominamy wyżej, wysokość donacji została określona przez premiera Morawieckiego.

Wedle raportu, w 2022 r. władze RP wydały 379 licencji na eksport broni na Ukrainę. Wartość wszytkich licencji w euro stanowiła 2 992 457 907 euro, chociaż umowy były realizowane w nieco mniejszym wymiarze: 797 760 431 euro. Na podstawie raportu wyszczególniamy kategorię uzbrojenia, ich liczbę oraz krótki opis produktu, eksportowanego nad brzegi Dniepru.

Tabela

Pomoc wojskowa Polski udzielona Ukrainie w środkach bojowych w 2022 r.

Kategoria		*Liczba*	*Opis produktu*
I.	Bojowe pojazdy opancerzone	60 19 1	SCAM SM T63/Dzik II BRDM-2
II.	Wielkokalibrowe systemy artyleryjskie	70 18 89 4	2S1 Goździk HS Krab Moździerz kal. 82 mm BM-21
III.	Rakiety i wyrzutnie	39 280	S-8
IV.	Przenośne, plot. zestawy rakietowe	34	Piorun

Źródło: https://www.gov.pl/web/dyplomacja/eksport-uzbrojenia-i-sprzetu-wojskowego-z-polski-raport-za-rok-2022 [dostęp 24.10.2024].

8 https://www.gov.pl/web/dyplomacja/eksport-uzbrojenia-i-sprzetu-wojskowego-z-polski-raport-za-rok-2022 [dostęp 24.10.2024].

Tendencja związana ze stałym eksportem broni z Polski w kierunku wschodnim utrzymała się i w 2023 r. Wówczas, jak zaznaczają autorzy raportu sporządzonego przez analityków MSZ RP, wydano 446 licencji na eksport militariów[9]. Łączna wartość tzw. „ukraińskich licencji" wyniosła 3 438 597 887 euro, chociaż wartość realizowanych kontraktów była nieco mniejsza: 1 419 291 894 euro. Sprowadzono wówczas 87 wozów bojowych, 22 wielkokalibrowe systemy artyleryjskie, 24 575 przenośnych wyrzutni rakiet przeciwpancernych i systemów rakietowych, 130 dział bezodrzutowych, oraz 10 150 ręcznych granatników podwieszanych i nasadkowych.

Wracając do donacji, należy przytoczyć informacje zaczerpnięte z wojskowego i militarnego portalu informacyjnego MILMAG – branżowego serwisu informacyjnego, skupiającego się na zagadnieniach z zakresu obronności i przemysłu zbrojeniowego, strzelectwa oraz szeroko pojętego aktywnego stylu życia. Analitycy serwisu, zgodnie z dostępnymi informacjami, obliczyli, że od pierwszego dnia pełnoskalowej wojny Rosji z Ukrainą:

> Polska przekazała napadniętemu państwu 10 tysięcy karabinków MSBS Grot (Ukraina zamówiła kolejne), ponad 250 czołgów T-72M/M1R, 14 czołgów Leopard 2A4, 60 czołgów PT-91 Twardy, 14 samolotów myśliwskich MiG-29, ok. 12 śmigłowców szturmowych Mi-24D/W, 142 bojowe wozy piechoty BWP-1, 150 kołowych transporterów opancerzonych Rosomak, w tym 24 moździerze M120K Rak (z funduszy UE i USA), co najmniej 18 haubic Krab z wozami dowodzenia WDSz (Ukraina zamówiła 54 kolejne), co najmniej 20 haubic 2S1 Goździk, co najmniej 20 wyrzutni BM-21 Grad, armaty przeciwlotnicze S-60, wozy rozpoznawcze BRDM-2, zestawy przeciwlotnicze ZSU-23-4 Szyłka, S-125 Newa SC i 9K33 Osa-AK/M/P1, 100 pocisków rakietowych powietrze-powietrze R-73, bezzałogowe systemy powietrzne FlyEye, amunicję krążącą Warmate, przenośne przeciwlotnicze zestawy rakietowe Piorun, wielkokalibrowe karabiny wyborowy Tor, samochody ciężarowe Star 266/266M, karabinki wz.1988 Tantal i AKMS, uniwersalne karabiny maszynowe UKM-2000P, granatniki rewolwerowe RGP-40, jednorazowe granatniki przeciwpancerne RPG-76 Komar, 120-mm granaty moździerzowe OF-NMR HE-FRAG, OF-462 HE, amunicję artyleryjską kal. 152 mm, amunicję czołgową kal. 125 mm, ponad 30 000 naboi 5,56 mm, amunicję 23 mm

9 https://www.gov.pl/web/dyplomacja/eksport-uzbrojenia-i-sprzetu-wojskowego-z-polski-raport-za-rok-2023 [dostęp 24.10.2024].

> x 151 do armat przeciwlotniczych ZU-23-2, 73-mm naboje przeciwpancerne PG-9 z działami bezodrzutowymi SPG-9 i 42 tys. hełmów wz. 2005[10].

W maju 2024 r. również strona ukraińska potwiedziła, że łączna kwotowa wielkość polskiej pomocy wojskowej przekazanej dla Ukrainy stanowi ok. 4 mld dolarów. Informację taką przekazał do publicznej wiadomości ówczesny ambasador Ukrainy w Polsce Wasyl Zwarycz, obecnie przeniesiony na stanowisko ambasadora Ukrainy w Czechach. Zwarycz zaznaczył też, że w Polsce istnieje duże centrum logistyczne, zajmujące się transportem do europejskich ośrodków medycznych rannych na froncie żołnierzy ukraińskich[11]. Warto dodać, że latem 2024 r. Polska realizowała już 45. pakiet pomocy dla Ukrainy. Minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski w trakcie nieformalnego spotkania ministrów spraw zagranicznych NATO, które odbyło się w Pradze, w dniach 30-31 maja 2024 r., kolejny raz zwrócił się do Zachodu z apelem o zwiększenie pomocy dla Ukrainy. Podkreślił że:

> Każdy z poprzednich pakietów pomocy miał wartość ok. 100 mln euro. Gdyby inni wzięli z nas przykład, Ukraina mogłaby przejść do ofensywy[12].

Podsumowując donacje i sprzedarz sprzętu wojskowego na rzecz Ukrainy, koniecznie trzeba wspomnieć o wzięciu udziału przez Polskę (jako jeden z 18 krajów) w czeskiej inicjatywie amunicyjnej. Została ona ogłoszona przez prezydenta Czech Petra Pavla w lutym 2024 r. w trakcie Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa i zakłada zakup dla Ukrainy 500 tys. pocisków artyleryjskich 155 mm oraz 300 tys. pocisków 122 mm. Polska wzięła na siebie odpowiedzialność za finansowanie dużej części tego zakupu. W trakcie wspólnej konferencji prasowej ministrów spraw zagranicznych Polski i Ukrainy Radosława Sikorskiego i Andrija Sybihy, mającej miejsce we wrześniu 2024 r. w Kijowie, Sikorski przyznał, że Polacy opóźniają się z płatnością i dodał, iż:

---

10 https://milmag.pl/szef-msz-polska-przekazala-ukrainie-pomoc-wojskowa-o-wartosci-45-mld-usd/ [dostęp 26.10.2024 r.].

11 https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3862405-polsa-nadala-ukraini-vijskovoi-dopomogi-majze-na-4-milardi-posol-zvaric.html [dostęp 27.10.2024]; https://www.youtube.com/watch?v=iOBdYNTq9mo&t=158s [dostęp 27.10.2024].

12 https://www.pap.pl/aktualnosci/minister-sikorski-polska-przygotuje-45-pakiet-z-pomoca-dla-ukrainy [dostęp 27.10.2024].

> W najbliższym czasie ta sprawa zostanie rozwiązana. Jeśli chodzi o polski wkład to Warszawa docenia tę inicjatywę oraz podtrzymuje ofertę Pragi na 50 milionów euro w 2024 r. i 50 milionów euro w roku przyszłym[13].

Oprócz materialnej pomocy wojskowej, polskie władze oferowały także armii ukraińskiej swoją wojskową wiedzę i doświadczenia. Mowa o szkoleniach, które poborowi z Ukrainy odbywają w krajach natowskich, a szczególnie w Polsce. Informacje o tym są również utajniane, jednak, coś na ten temat i tak trafiło do opinii publicznej. 8 lipca premier rządu RP Donald Tusk i prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski podpisali w Warszawie porozumienie o bezpieczeństwie. Niektóre punkty porozumienia odnoszą się do tematu szkoleń i wyjaśniają ich charakter. Niżej krótko przedstawimy analizę tekstu porozumienia.

Mianowicie, w tym dokumencie polska strona zadeklarowała, że zamierza kontynuować prowadzenie szkoleń i kształcenia wojskowego armii ukraińskiej na swoim terytorium (w tym realizację programów szkolenia instruktorów), czyli wspieranie broniącego się sąsiada w budowaniu zdolności ukraińskich sił bezpieczeństwa i obrony. Jako państwo goszczące wielonarodowe dowództwo szkolenia połączonych rodzajów wojsk (CAT-C) w ramach misji Unii Europejskiej w zakresie pomocy wojskowej dla Ukrainy (European Union Military Assistance Mission for Ukraine, EUMAM Ukraine), Polska przeszkoliła dotychczas ok. 1/3 spośród 50 tysięcy Ukraińców, którzy jak dotąd przeszli szkolenie w ramach EUMAM Ukraine. Wraz z dwustronnym wsparciem Polska przeprowadziła zaawansowane szkolenia dla ponad 22 tysięcy członków ukraińskiego personelu. Kontynuowane są i nadal będą szkolenia specjalistyczne, medyczne i z zakresu inżynierii wojskowej, szkolenia zbiorowe – w tym szkolenia dowództw brygad, batalionów zmechanizowanych i czołgów oraz szkolenia dowódców drużyn i plutonów.

Oprócz szkoleń wojskowych, Polska od jakiegoś czasu organizuje kursy nauki języka angielskiego dla Sił Zbrojnych Ukrainy w polskich uczelniach wojskowych oraz szkolenia specjalistyczne, w tym szkolenia i kształcenie medyczne i morskie. W ramach wsparcia medycznego Polska kontynuuje zaangażowanie w inicjatywę z 2023 r. dotyczącą udzielania pomocy w szkoleniu multidyscyplinarnych zespołów działających

13 https://dziennik.com/sikorski-polska-opoznia-platnosc-za-czeska-inicjatywe-amunicyjna/ [dostęp 27.10.2024].

w systemie wsparcia psychologicznego, w tym specjalistom ds. powrotu do zdrowia psychicznego i rehabilitacji psychicznej Sił Zbrojnych Ukrainy.

Możliwość poszerzenia zakresu specjalistycznych szkoleń Sił Zbrojnych Ukrainy jest uzależniona od zdolności Sił Zbrojnych RP. Strona polska zadeklarowała, że będzie kontynuować współpracę w zakresie szkoleń personelu sił bezpieczeństwa i obrony Ukrainy na terytorium Polski. W szkoleniach, w przyszłości, będą mogli uczestniczyć obywatele Ukrainy czasowo przebywający w Polsce i innych państwach. Polacy i Ukraińcy wspólnie uzgodnią procedurę naboru, szkoleń, obsady kadrowej, zapewnią uzbrojenie, sprzęt wojskowy i amunicję, a także wsparcie socjalne i finansowe w odniesieniu do osób uczestniczących, jak również status ich pobytu na terytorium RP[14].

W listopadzie br. temat polskiej pomocy wojskowej ponownie pojawił się na linii Warszawa–Kijów. Przyczynił się do tego komentarz prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego na temat dalszego przekazania Ukrainie samolotów MIG-29, które nie doszło do skutku. Na natychmiastową reakcję znad Wisły nie trzeba było długo czekać. Emocjom towarzyszyły również racjonalne odpowiedzi, przy czym, w rozmowach było słuchać nutę optymizmu, mówiącego o tym, że Polacy nadal będą przekazywać militaria stronie ukraińskiej. Jeden z polskich komentatorów powiedział:

> Przekazaliśmy tyle, ile mogliśmy przekazać. Jednak, to jeszcze nie koniec.

11 listopada 2024 r., w Dzień Niepodległości Kancelaria Prezydenta RP opublikowała raport na temat pomocy Ukrainie w czasie rosyjskiej agresii. Chociaż urzędnicy Kancelarii oszacowali pomoc wojskową Ukrainie na nieco mniejszą kwotę, jak podawaliśmy wyżej, to jednak polska pomoc była znacząca. W raporcie napisano:

> Polska jako pierwsza zaczęła dostarczać Ukrainie ciężkie uzbrojenie na masową skalę, to Polska zainicjowała „koalicję czołgową", byliśmy w gronie pierwszych państw, które przekazały Ukrainie samoloty bojowe. Pierwsi zgłosiliśmy też dowództwo do unijnej misji szkoleniowej. W sumie przekazaliśmy Ukrainie pomoc militarną wartą 3,23 mld euro, czyli ponad

14 https://www.gov.pl/web/premier/polsko-ukrainskie-porozumienie-w-dziedzinie-bezpieczenstwa [dostęp 2.11.2024].

14 mld zł. Porównanie naszego zaangażowania z innymi krajami utrudnia brak oficjalnych pełnych (ze względów bezpieczeństwa) danych oraz fakt, że przekazanie części sprzętu wojskowego dla Ukrainy przez niektóre państwa na razie pozostaje wciąż w sferze deklaracji.

Uzbrojenie, jakie Polska przekazała Ukrainie, jako pierwsze dotarło na front w znaczących ilościach. Przekazaliśmy największą ilość ciężkiego sprzętu ze wszystkich sojuszników – to w sumie około tysiąc sztuk (czołgi, transportery opancerzone itp.). Z prawie 800 czołgów, jakie otrzymała Ukraina, ponad 350 zostało przekazanych przez Polskę. To więcej niż przekazały łącznie: Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy, Szwecja, Norwegia, czy Hiszpania. Z zasobów polskiej armii trafiło na Ukrainę: 14 nowoczesnych czołgów Leopard 2A4 oraz maszyny starszej konstrukcji: 60 czołgów PT–91 oraz 280 T72M, T72M1, T72M1R. Pierwszą partię czołgów T–72 Polska dostarczyła Ukrainie już w pierwszej połowie 2022 roku. Prezydent RP zwrócił na to uwagę w rozmowie z niemieckim dziennikiem „Bild": – Wysłaliśmy na Ukrainę ponad 240 czołgów i to takich, które ukraińska armia potrafi obsługiwać. To posowieckie czołgi pozostające w dyspozycji naszej armii.

Walczącej Ukrainie przekazaliśmy też – co monitoruje na bieżąco Ośrodek Studiów Wschodnich – ponad 250 bojowych wozów piechoty BWP–1, 100 transporterów opancerzonych KTO Rosomak, 9 pojazdów rozpoznawczych BRDM 2, ponad sto dział samobieżnych, ponad 30 wyrzutni rakietowych BM–21 Grad.

Siły powietrzne Ukrainy wsparło w sumie 14 naszych samolotów MiG–29 (najwięcej ze wszystkich państw) oraz 12 śmigłowców Mi–24 (więcej od Polski przekazały tylko Stany Zjednoczone). Pierwsze nasze myśliwce trafiły na Ukrainę w połowie marca 2023 r. Tym samym otworzyliśmy kolejny rozdział zachodniej pomocy dla Ukrainy. Na Ukrainę trafiły też dziesiątki polskich dronów przeznaczonych do bliskiego rozpoznania, setki dronów kamikadze oraz zestawy przeciwlotnicze i przeciwrakietowe. Ponadto przekazaliśmy ponad 100 milionów sztuk amunicji różnych rodzajów i kalibrów[15].

Do końca zbliża się trzeci rok pełnoskalowej wojny. Ale koniec roku, to nie koniec wojny. Wiele się wydarzyło w ciągu tych trzech lat. Historia czasem lubi się powtarzać. Rano 3 listopada 2024 r. na stronach ukraiń-

15 https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/polska-pomoc-dla-ukrainy-plen,93620 [dostęp 11.12.2024].

skiej informacyjnej agencji UNIAN[16] pojawiły się doniesienia, że Polska przygotowuje się do kolejnej fali uchodźców z Ukrainy. W tym celu przygotowywane są kolejne punkty pomocy i zakwaterowania, szkoleni są wolontariusze, a nawet sprawdzane są schrony, samorządy planują w swych budżetach kwoty na ewentualną pomoc. Czy powtórzy się sytucaja z lutego 2022 r.? Doświadczenie wskazuje, że w sytuacji wojny w sąsiednim państwie zawsze trzeba być przygotowanym na kolejną falą uchodców. Trzeba też szykować kolejny pakiet pomocy militarnej. Obecnie Polacy realizują już 45. pakiet pomocy dla walczącego z rosyjską agresją sąsiada.

ІВАН МАТКОВСЬКИЙ – *ПОЛЬСЬКА ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА УКРАЇНІ У 2022–2024 РОКАХ*

Abstrakt

На тлі напруженості у польсько-українських взаєминах, польська військова допомога у порівнянні із національним ВВП країни є однією із найсуттєвіших. Розмір цієї допомоги ретельно приховується через особливе значення цієї та подібних інформацій, до яких є підвищений інтерес із сторони російських спецслужб. Та час від часу до інформаційного простору потрапляють відомості на цю тему. Автор статті поставив за завдання зібрати ці крихти інформаційних повідомлень, акумулювати їх в одному матеріалі та прокоментувати. До переліку переданої Україні військової техніки, у статті додано також інформацію про кількість зброї, яку було продано українській стороні від часу повномасштабного вторгнення. Матеріал не обмежується лише переліком товарів військового призначення, а доповнюється фінансовими даними, які ілюструють розмір допомоги у грошовому вимірі. Окрім цього, до військової допомоги автор зараховує також транспортування й лікування бійців ЗСУ, навчання у Польщі військового та цивільного персоналу української армії. Стаття, ясна річ, не повною мірою відображає стан справ, оскільки, як зауважує автор, відповідні документи про допомогу Україні є засекреченими. Поряд

16 https://www.unian.ua/society/u-polshchi-gotuyutsya-do-novoji-hvili-bizhenciv-z-ukrajini-12807954.html [dostęp 3.11.2024].

із цим, стаття повинна стати свідченням нашого часу для майбутніх дослідників не тільки українсько-польських взаємин, але також перебігу російської агресії на Україну.

fot. domena publiczna

Bojowy Wóz Piechoty BORSUK opracowany przez Hutę Stalowa Wola S.A. /
Бойова машина піхоти «БОРСУК» розроблена Гута Стальова Воля С.А.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, agresja rosyjska, polska pomoc wojskowa, polski eksport uzbrojenia, siły zbrojne Ukrainy.

Ключові слова: Україна, Польща, російська агресія, польська військова допомога, експорт польської зброї, ЗСУ.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ЮРІЙ БУРАКОВ
ORCID 0000-0001-7180-4469
АНАСТАСІЯ ГНЕВАШЕВА
ORCID 0009-0008-0973-3637

ДОПОМОГА США, КАНАДИ І ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ПІДГОТОВЦІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В РОКИ ВІЙНИ (2014–2024)

Значна роль у підготовці бойових підрозділів Сил оборони України в роки російської агресії (2014–2024 рр.) відводиться міжнародним тренувально-навчальним місіям. В умовах війни, в силу певного втаємничення, вони не отримали достатнього висвітлення у науковій літературі. Тренувально-навчальні місії виникли на початку російсько-української війни і є частиною процесу міжнародного військового співробітництва України з країнами-партнерами.

Військова допомога міжнародного співтовариства Україні у відбитті російської агресії вимагає налагодження навчання українських військовиків. Нові літаки, кораблі, танки, ракети, гармати та інше різноманітне сучасне озброєння і військова техніка, які надходять у Збройні Сили України (далі – ЗСУ) у якості міжнародної військової допомоги під час відбиття агресії РФ, потребують майстерних навичок їхнього оволодіння. Коли здійснюються перші надходження зарубіжної зброї в Україну, там її чекають підготовлені за кордоном військовослужбовці ЗСУ, які фахово вже нею володіють.

Як зазначив генерал-майор Віктор Ніколюк із Командування Сухопутних військ ЗСУ на сьогоднішній день 20% українських військовослужбовців пройшли підготовку за кордоном, решта особового складу підготовлені вдома[1].

1 Життя солдата найбільш важливе»: генерал-майор Ніколюк про навчання мобілізованих і аналіз бойового досвіду, [w:] https://www.radiosvoboda.org/a/zhyttya-soldata-naibilsh-vazhlyve-interwy-z-viktorom-nikoluykom/32792863.html [dostęp 7.10.2024].

Метою даного дослідження є висвітлення внеску зарубіжних країн у вишкіл військовослужбовців ЗСУ в контексті міжнародної військової допомоги, проведення воєнно-історичного аналізу міжнародної співпраці у форматі навчально-тренувальних місій, організованих країнами-партнерами України під час російської агресії (2014–2024 рр.).

Перші навчально-тренувальні місії у роки війни були організовані на території України. Повномасштабне вторгнення, обстріли навчальних центрів, призвели до переносу навчальних груп за кордон.

Одна із перших міжнародних навчально-тренувальних місій була організована на базі Міжнародного центру миротворчості та безпеки (далі – МЦМБ) Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (далі – НАСВ). У 2014 р., у перший рік російсько-української війни, коли світове співтовариство рішуче засуджувало агресію Росію проти України й водночас вагалося щодо прийняття рішень – давати чи не давати жертві нападу необхідну зброю (та ще яку: летальну чи нелетальну?), Європейське командування Збройних Сил США запропонувало Міністерству Оборони України (МОУ) двосторонню співпрацю та допомогу у проведені оборонної реформи. Пізніше до співпраці у цій сфері приєдналися Канада та Велика Британія. Це послужило основою для однієї з найглибших форм міжнародної військової підтримки України – організації навчально-тренувальної місії „JMTG-U" (англ. Joint Multinational Training Group-Ukraine).

Головною метою першої навчально-тренувальної місії „JMTG-U" стала трансформація та перехід Сухопутних військ (СВ) ЗСУ з радянської системи управління та планування на західну модель, що відповідала прийнятим стандартам НАТО. Для реалізації тренувальної складової навчальної місії в основному були залучені військові підрозділи сил Національної гвардії армії США. Місія відразу долучилася до розбудови та розвитку МЦМБ НАСВ. Керівництво щодо надання допомоги за цим напрямком покладалося на Командування 7-ої армії США, яка базувалася на військовій базі у м. Графенфері (ФРН). Таким чином значно зміцнилася навчально-матеріальна база НАСВ.

До 2020 р. підготовка військовослужбовців ЗСУ на території МЦМБ НАСВ відбувалася на ротаційній основі підрозділами Національної гвардії Оклахоми, Національної гвардії Нью-Йорка, Національної гвардії штату Теннессі, 2-ю бригадою 101-ої повітрянодесантної дивізії і Національною гвардією штату Вісконсін. Міжротаційні

періоди тривали приблизно дев'ять місяців. Оскільки „JMTG-U" стала досить широкомасштабною та нестандартною тренувальною місією, 7-е командування армії США в Європі розробило для неї спеціальний навчальний курс підготовки штабів та підрозділів[2].

Підготовка штабів батальйонів здійснювалась впродовж всього курсу навчання. Під час індивідуальної підготовки з військовослужбовцями штабу проводилися теоретичні заняття із вивчення функціональних обов'язків, процесу планування та порядку прийняття рішень. Чітко був прописаний алгоритм дій військового процесу прийняття рішень MDMP (Процес прийняття військових рішень – (англ. Military Decision Making Process) щодо Планування бойових дій за стандартами НАТО. Здійснювалося ефективне управління підрозділами під час виконання завдань, які планувалися іноземними інструкторами.

Під час колективної підготовки відбувалися радіо-тренування зв'язківців та штабні тренування. Підготовка підрозділів здійснювалась в два етапи: індивідуальна підготовка: термін підготовки – 3 тижні; колективна підготовка – термін підготовки 6 тижнів.

Індивідуальна підготовка проводилась згідно програми з використанням модульної системи, яка прийнята як стандарт у ЗС США: медична підготовка; індивідуальна вогнева підготовка; пересування на полі бою та за його межами; підготовка зі зв'язку; маскування, вибір, заняття та облаштування вогневих позицій; вогнева підготовка у складі „двійок".

Колективна підготовка також проводилася за стандартами ЗС США: спільні дії в складі відділень; спільні дії в складі взводів; спільні дії в складі роти; спільні дії в складі батальйону.

Злагодження відділень здійснювалось протягом 2 тижнів та включало в себе проведення підготовки відділень за напрямками: дії на ділянці із забудовами; реакція на контакт; засідка/протидія засідкам; відділення у розвідці; прорублення проходів у загородженнях; пересування у складі відділення; заняття на VBS-3 (Virtual Battlespace – симулятор віртуальної реальності „Віртуальний бойовий простір" від компанії Bohemia Interactive); тактико-стройове заняття без використання боєприпасів; тактико-стройове заняття з використанням холостих боєприпасів; бойові стрільби відділень.

2 Major Gallagher Stewart, Mission in Ukraine: The US Army is leading a multinational training team to counter the Russian threat. 19.05.2020, [w:] https://www.ausa.org/articles/mission-ukraine-us-army-leads-multinational-training-group-counter-russian-threat [dostęp 7.10.2024].

Підготовка взводів тривала 2 тижні та включала в себе проведення таких занять: взвод у наступі; патрулювання/КПП/реакція на контакт; зачистка траншей; взвод у розвідці/операції у місті; бойові позиції взводу; польові навчання; ТСЗ (тактико-стройове заняття) без використання боєприпасів; ТСЗ з використанням холостих боєприпасів; бойові стрільби взводів.

Підготовка на рівні рот тривала один тиждень, шляхом проведення тактичних навчань без бойової стрільби, з використанням системи лазерної імітації бойових дій MILES та підрозділу позначення дій противника OPFORCE.

Тренування батальйону проводилося терміном 5 діб та завершувалось батальйонними тактичними навчаннями без бойової стрільби з використанням системи лазерної імітації бойових дій MILES та підрозділу позначення дій противника[3].

Починаючи з 2019 р. на базі Навчального центру підготовки підрозділів МЦМБ НАСВ було розпочато підготовку на рівні бригади. Злагодження бригади (у складі управління бригади та двох батальйонно-тактичних груп (БТГр) здійснювалося терміном 5 діб та завершувалося бригадними тактичними навчаннями без бойової стрільби з використанням системи лазерної імітації бойових дій[4].

Розбудова МЦМБ НАСВ, у сукупності з підвищенням рівня фахової підготовки інструкторів та керівництва місією „JMTG-U" сприяло нарощенню її спроможностей та потенціалу. В травні 2021 р. керівництво „JMTG-U" передислокувалося з Яворівського полігону (МЦМБ НАСВ) до нового оперативного штабу, розташованого в Києві.

Після широкомасштабного вторгнення російських агресорів в Україну 24 лютого 2022 р. американці організували тренувальні місії для ЗСУ в Європі. Так Сполучені Штати почали додаткові тренування військових ЗСУ на своїх військових об'єктах в Німеччині.

Важливого значення союзники України надавали підготовці артилеристів оскільки на першому етапі вторгнення артилерія відігравала вирішальну роль у стримані агресора. Речник Пентагону Дж.

---

3 А. Гневашева, *Міжнародна навчальна місія США для військовослужбовців Збройних Сил України (2014-2023)*, [w:] *Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914–2024 рр.). Колективна монографія (за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції, 12 березня 2024 р. м. Львів)*, упор. І. Підкова, Львів 2024, s. 43.

4 П.М. Проховник, *Міжнародне військове співробітництво Збройних Сил України в роки російської агресії (2014–2021 рр.): історичний контекст: дис. доктора філософії, НАСВ*, Львів 2023, s. 166-168.

Кірбі в адміністрації Президента США Дж. Байдена розповідав про підготовку наших воїнів за кордоном:

> Навчання базуються на початковій артилерійській підготовці, яку українські сили вже пройшли в інших місцях, а також включають навчання роботі з радіолокаційними системам та бронетехнікою, які нещодавно було анонсовано для передачі Україні, як частину пакетів безпекової допомоги[5].

Тренування артилеристів проводилися військовиками Національної гвардії Флориди, які раніше вже співпрацювали з українськими військовими ще до повномасштабної війни на території України. Тренування були прямою підтримкою пакетів допомоги США в галузі безпеки наданих під час війни. Зокрема, на початковому етапі після постачання з боку США десятків 155-мм гаубиць М777 в якості військової допомоги Україні, близько 350 військовиків України пройшли навчання у американських інструкторів[6].

Американські військові ще у квітні 2022 р. планували навчити українських інструкторів тому, як використати деякі зразки з нових озброєнь, таких як гаубиці та контрбатарейні радари, з тим, щоби потім вже українські інструктори навчали своїх колег у межах України[7].

Легка буксирувана гаубиця М777 – британсько-американська причіпна гаубиця зі стволом калібру 155 мм *д*обре зарекомендувала себе на полі бою. Гаубицю виробляє відділ Global Combat Systems компанії BAE Systems.

Важливого значення для ЗСУ мали постачання на фронт та освоєння влітку першого року повномасштабного вторгнення американських ракетних артилерійських систем підвищеної мобільності HIMARS (англ. – High Mobility Artillery Rocket System „високомобільна артилерійська ракетна система"). М142 HIMARS у якості

---

5 США розпочали нову програму підготовки бійців ЗСУ у Німеччині – Пентагон, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ssha-rozpochaly-novu-programu-pidgotovky-bijtsiv-zsu-u-nimechchyni-pentagon/ [dostęp 7.10.2024].

6 Більше двохсот військових ЗСУ вже пройшли навчання роботі з гарматами М*777* – *Пентагон*, [w:] https://www. slovoidilo.ua/2022/05/07/novyna/ bezpeka/bilshe-dvoxsot-vijskovyx-zsu-vzhe-projshly-navchannya-roboti-harmatamy-m777-pentahon [dostęp 7.10.2024].

7 США почнуть тренувати українських артилеристів використовувати американські гаубиці – Reuters, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/ssha-pochnut-trenuvaty-ukrayinskyh-artylerystiv-vykorystovuvaty-amerykanski-gaubytsi-reuters/ [dostęp 7.10.2024].

шасі використовує 6-колісну тактичну вантажівку M1140 FMTV. Пускову установку можна використовувати, як реактивну систему залпового вогню (РСЗВ) з боєприпасами різної дальності та як оперативно-тактичний ракетний комплекс[8].

HIMARS були попередньо розміщені в Європі, щоб пришвидшити їхнє постачання в Україну та розпочати процес навчання українських військовиків з використання цієї потужної зброї. Перша група українських військовиків розпочала навчання щодо поводження і використання цієї зброї у невідомому місці за межами країни. Навчання проводилося за спеціальним планом підготовки. Про це повідомляв заступник голови Пентагону Колін Каль. За його словами, навчання українських військових поводженню з цим озброєнням тривало кілька тижнів. Три тижні пішло на навчання безпосередньої роботи із системою, також українські військові пройшли додаткове навчання з технічного обслуговування даної системи зброї[9].

Активно у навчально-тренувальній місії США використовується американська навчальна база у Німеччині. Так часопис „The New York Times" повідомляв про навчання біля сотні українських військовиків з обслуговування протиповітряних зенітно-ракетних комплексів (ЗРК) NASAMS.

До тренувань залучалися норвезькі інструктори. Українських військовиків навчали експлуатації та обслуговуванню системи ЗРК NASAMS. Остання оснащена ракетами з радіолокаційним наведенням, досить потужними, щоб збивати винищувачі, бойові безпілотники та крилаті ракети, забезпечувати захист на малій та середній дальності. Така зброя використовується для захисту Білого дому та інших об'єктів у Вашингтоні від повітряного нападу[10].

Окрім американської місії „JMTG-U", наприкінці 2014 р. була організована потужна канадська тренувальна місія „*UNIFIER"* (Об'єднана цільова група Збройних Сил Канади-Україна, англ. – „Об›єд-

8 Військові України почали освоєння ракетно-артилерійських систем HIMARS, [w:] https://mil.in.ua/uk/news/vijskovi-ukrayiny-pochaly-osvoyennya-raketno-artylerijskyh-system-himars/ [dostęp 7.10.2024].

9 Dr. C. Kahl, Under Secretary of Defense for Policy, Holds a Press Briefing Fostering National Security and Economic Prosperity in North America, [w:] https://www.defense.gov/News/Transcripts/Transcript/ Article /3049912/dr-colin-kahl-under-secretary-of-defense-for-policy-holds-a-press-briefing/ [dostęp 7.10.2024].

10 ЗСУ завершують навчання на системі ППО NASAMS, [w:] https://sprotyv.info/news/zsu-zavershuyut-navchannya-na-sistemi-ppo-nasams-zmi/ [dostęp 7.10. 2024].

нувач"). Місія „UNIFIER" виникла у відповідь на звернення Уряду України про військову допомогу з боку Канади.

8 грудня 2014 р. міністр національної оборони Канади Гарджіт Саджан заявив, що його країна підписала з Україною угоду про спільну військову підготовку та зміцнення її військових можливостей. Основна мета тренувально-навчальної місії ЗС Канади – надання допомоги у підготовці Сил оборони України. Це сприяло відновленню та нарощенню потенціалу і спроможностей усіх сил сектору безпеки України у відбитті та протидії російським агресорам.

Управління місії координувало свої зусилля з іншими партнерами та союзниками, такими як США, Великобританія, Швеція, Польща, Литва та Данія. Військова місія стала однією з частин загальної підтримки України з боку Канади. Місії „UNIFIER" були виділені тренувальні бази у Львівській області (на території МЦМБ НАСВ) та на військово-інженерному полігоні поблизу м. Кам'янця-Подільського.

14 вересня 2015 р. відбулася офіційна церемонія відкриття навчальної місії „*UNIFIER"* на території МЦМБ НАСВ, а 6 березня 2017 р. відкрилася навчально-тренувальна місія у м. Кам'янці-Подільському. До України прибуло близько 200 канадських інструкторів. Вони належали до 3-ї піхотної дивізії Канади. В березні 2019 р. Уряд Канади продовжив операцію місію «UNIFIER» до кінця березня 2022 р.

У період з вересня 2015 р. по лютий 2022 р. канадські інструктори навчили понад 35 тисяч військовослужбовців ЗСУ. Про це заявила Міністр національної оборони Канади Аніта Ананд під час виступу на конференції у вашингтонському Центрі імені Вудро Вільсона.

З початком повномасштабного вторгнення тренінгова місія „UNIFIER" була виведена до Польщі. В липні 2022 р. уряд Канади підтвердив свою тверду підтримку щодо продовження навчання українських військових і надання озброєння та військової техніки українській армії. Канадці запропонували навчати українських військових у Великій Британії, Німеччині та Польщі.

У серпні 2022 р. перші канадські інструктори з м. Едмонтона приїхали до Великої Британії. Фактично програма отримала рестарт, яка дозволила пройти інтенсивні тренінги до кінця 2022 р. українським військовим. У таборах Великої Британії канадці тренували рекрутів, у Польщі – інженерів, танкістів, артилеристів, пізніше військових медиків, в Німеччині – водіїв і операторів бойових броньованих машин.

У Великій Британії канадці організували тренування базового рівня – як виживати в бойовій обстановці, як вести бої в забудові, як

долати російські траншеї, як боротися проти дронів? П'ять тижнів інтенсивних навчань (такий термін був визначений для проходження курсу) дозволяли з початківців витренувати солдатів, здатних воювати у складній бойовій обстановці.

Підготовка військовослужбовців ЗСУ відгукувалась на запити, які виникали в ході бойових дій проти рашистів – наприклад, поведінка і безпека військовиків на замінованій території (такий курс був вкрай необхідний у ході контрнаступів під Києвом, Черніговом і Харковом), подоланням водяних перешкод, тощо. З вересня 2020 р. до спільної роботи в Україні долучилися військовослужбовці канадського Командування Сил Спеціальних Операцій (ССО).

У роки російсько-української війни були вибудовані міцні зв'язки військового міжнародного співробітництва з Великою Британією. Велика Британія є одним із лідерів серед держав Заходу в питанні підтримки України проти російської агресії.

Сполучене Королівство стало першою країною з передових країн Заходу (G7), яка надіслала Україні танки, першою передала артилерійську та ракетну зброю великої дальності та першою зробила крок в організації навчання українських пілотів на нових літаках, які мають надійти в найближчі часи.

Ще одним важливим етапом підтримки Великою Британією Сил оборони України в їхній боротьбі з російською агресією є проведення навчально-тренувальних місій військовослужбовців України. З 2015 р. в Україні була організована і активно діяла навчально-тренувальна місія Великої Британії „ORBITAL".

Британські інструктори мають значний досвід участі у бойових операціях в Іраку та Афганістані і навчають військовослужбовців ЗСУ відповідно до сучасних стандартів НАТО.

З 2015 р. тренувальна місія „ORBITAL" декілька разів розширювалася. Так у 2021 р. навчання військовослужбовців ЗСУ в рамках місії включало курси: надання медичної допомоги на полі бою, навчання базовим навичкам поведінки на полі бою та виживання в бойових умовах; протидію саморобним вибуховим пристроям; підготовку до оборонних операцій у міському середовищі; оперативне планування; інженерну підготовку; контр-снайперську боротьбу, протидію бронетехніці та артилерії.

В рамках операції „ORBITAL" було проведено навчання українських інструкторів. Випуск цих інструкторів було здійснено у Навчальному центрі підготовки підрозділів МЦМБ НАСВ з передачею

fot. Archiwum PWIN

Військові навчання українських воїнів перед від'їздом на фронт (2023 р.)
/ Ćwiczenia wojskowe ukraińskich żołnierzy przed wyjazdem na front (2023)

та адаптацією відповідних навчальних програм. Також розширилася сфера залучення до навчання інших видів ЗСУ. Так в рамках місії „ORBITAL" у 2018 р. навчальні команди у складі Королівських ВМС та представників морської піхоти приступили до тренування особового складу Військово-морських Сил (ВМС) ЗСУ[11].

Напередодні повномасштабного російського вторгнення, тогочасний британський міністр оборони Бен Воллес активізував підтримку України з боку Королівства, оголосивши, що Велика Британія очолить багатонаціональну ініціативу з морської підготовки ВМС України. Курси проводилися Королівським флотом із залученням військово-морського персоналу із Швеції, Канади та Данії. 100 військовиків ЗС Великої Британії працювали на ротаційній основі в складі короткострокових навчальних груп, які координувалися командою штаб-офіцерів у штаб-квартирі „ORBITAL" у Києві[12].

Велика Британія активно допомагає у розбудові морського потенціалу України з тим, щоби розвинути успіх ЗСУ у війні на Чорному морі, яке є життєво важливим для безпеки та процвітання України.

11 Операція «ORBITAL», [w:] https://uk.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/881-ukrajina-velika-britanija/operaciya-orbital [dostęp 7.10. 2024].

12 Operation ORBITAL explained: Training Ukrainian Armed Forces, [w:] http:// medium.com/voices-of-the-armed-forces/operation-orbital-explained-training-ukrainian-armed-forces-59405d32d604 [dostęp 7.10. 2024].

Велике політичне значення для згуртування солідарності світової спільноти проти російського агресора, мав перший візит, під час повномасштабної війни, колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Бориса Джонсона до Києва 9 квітня 2022 р. Це був час героїчного захисту української столиці від російської навали, ракетних обстрілів та бомбардувань. Його зустріч з Президентом Володимиром Зеленським заклала фундамент довгострокової військової і фінансової підтримки України з боку Великої Британії.

Серед знакових подій британської підтримки у зупинці рашистського нападу, варто виділити оголошення та спробу формування тристороннього міждержавного альянсу Україна-Польща-Велика Британія, одним із активних ініціаторів якого була міністр закордонних справ, а потім прем'єр-міністр Ліз Трасс. На жаль, позитивні устремління щодо альянсу трьох країн не відбулися.

Прем'єр-міністр Ріші Сунак і Президент України Володимир Зеленський 12 січня 2024 р., підписали угоду у сфері безпеки на десять років. Угода охоплює безпеку в усіх сферах – „на землі, у повітрі, у морі та в кіберпросторі"[13].

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну місія „ORBITAL" завершила свою роботу, а за кордоном розгорнулася наступна навчально-тренувальна місія „Операція Interflex".

17 червня 2022 р. в ході візиту до Києва, прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон запропонував розгорнути підготовку рекрутів на території Великої Британії. До організації програми було залучено 1050 британських службовців, а перша команда інструкторів була сформована з 11-ї бригади сприяння силам безпеки британської армії.

Програму „Операція Interflex" було офіційно запущено 27 червня 2022 р., а перша група українських солдатів розпочала підготовку 9 липня 2022 р. За підтримки Великої Британії розпочато ще один важливий проєкт – курс базової загальновійськової підготовки військовослужбовців ЗСУ. Йдеться про навчання „з нуля" для новобранців з України, які раніше не мали військового досвіду. Приблизно десятки тисяч військовослужбовців ЗСУ отримували базове військове навчання згідно із стандартами НАТО. На квітень 2023 р. місія підготувала 10 тисяч новобранців ЗСУ[14].

13 Україна та Велика Британія уклали безпрецедентну безпекову угоду – Президент за результатами зустрічі з Ріші Сунаком, [w:] https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-ta-velika-britaniya-uklali-bezprecedentnu-bezpekovu-88281 [dostęp 7.10. 2024].

14 Операція Interflex, [w:] https://m.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/pfbid02ooo84kns 973Dhdy8u WLBjN5f5w1G4R3EB6acHfGSkPUjnLkzBNY2pWn73vCx8BAFl [dostęp 7.10. 2024].

„Операція Interflex" є найбільшим військовим вишколом у Великій Британії з часів Другої світової війни. Мета програми – навчити українських військовослужбовців навичок поводження із сучасною зброєю та веденню бойових дій в окопах чи в містах. Загальна кількість українських солдатів, які пройшли підготовку за програмами Збройних сил Великої Британії, перевищує 52 тисячі осіб[15].

Для підготовки українських військових у рамках операції „Інтерфлекс" Велика Британія задіяла шість майданчиків загальною площею 18 410 гектарів у різних частинах країни. Про це з посиланням на Організацію оборонної інфраструктури DIO (Defence Infrastructure Organisation), яка є структурним підрозділом Міністерства оборони Британії, повідомляв у Фейсбуці Генеральний штаб ЗСУ[16].

В наш час британська навчальна місія „Operation Interflex" є однією з найбільших міжнародних програм підготовки українських військових. Вона проходить за стандартами Королівських збройних сил під керівництвом і на території Великої Британії. Велика Британія задіяла в навчанні понад 750 своїх військових. Ще понад тисячу інструкторів надіслали інші країни-партнери Лондона.

Вишкіл враховує зміни на фронті та військові потреби Збройних Сил України. Тривалість бойового курсу спочатку була три тижні, проте з вересня 2022 р. курс подовжено до п'яти тижнів. Додаткові два тижні запровадили, щоб українські військовики одержали кращу підготовку для штурму окопів, ведення війни у населених пунктах, проведення бойових операцій на транспортних засобах.

Навчання відбуваються на полі бою в імітованих бойових умовах[17]. Програма покликана сформувати в них навички, необхідні для виживання та ефективності на полі бою. Курс навчання, який сьогодні проходять українські військовослужбовці, містить модулі володіння зброєю і надання першої допомоги на полі бою, тактику патрулювання та бойову підготовку в умовах населеного пункту, підготовку з питань міжнародного права.

---

15 52 тисячі українських військових пройшли підготовку за програмами ЗС Великої Британії, [w:] https://armyinform.com.ua/2023/11/10/52-tysyachi-ukrayinskij-vijskovyh-projshly-pidgotovku-za-programamy-zs-velykoyi-brytaniyi/ [dostęp 7.10. 2024].

16 Генеральний штаб ЗСУ, [w:] https://m.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/ pfbid02ooo84kns973Dhdy8uWLBjN5f5w1G4R3EB6acHfGSkPUjnLkzBNY2pWn73vCx8BAFl [dostęp 7.10. 2024].

17 Haynes D. Ukraine war: UK programme to train 'citizen soldiers' is expanding. Sky News, [w:] https://news.sky.com/story/ukraine-war-uk-programme-to-train-citizen-soldiers-is-expanding-12690320 [dostęp 7.10. 2024].

Впродовж 2023 р. пакет тренувань був розширений. До нього включили підвищення кваліфікації українських морських піхотинців, яких британські командос тренують здійснювати десантні операції на невеликих човнах, а також тренінги з розмінування, які проводять Королівські інженери, навчання з реагування на травми і військове капеланство[18].

Після того, як програма навчання показала свою дієвість, до неї приєдналися інші країни-партнери. До Сполученого Королівства на різних етапах існування місії своїх інструкторів надіслали Канада, Норвегія, Нова Зеландія, Данія, Фінляндія, Швеція, Литва, Латвія, Естонія, Нідерланди, Румунія, Австралія і Косово.

Траншеї – це місця, де відбуваються справжні битви, і вони вимагають найвищого рівня майстерності. Спочатку військовим демонструють основні прийоми штурму окопів на рівні взводу, методи прикриття групами вогневої підтримки. Також обговорюються основні аспекти підготовки та аналізу розвідувальних даних, оцінка ситуації на полі бою, розробка макетів місцевості та підготовка плану штурму ворожих окопів.

Після теоретичної частини командири взводів переходять до етапу планування, враховуючи всю необхідну інформацію. Вони практично відпрацьовують штурми як у денний, так і в нічний час, покращуючи злагодженість дій. Завдяки цим заняттям, наші військовослужбовці вдосконалюють усі необхідні навички, які знадобляться для звільнення української землі від ворога[19].

Командувач „Interflex" полковник Джеймс Тьорстон відмітив, що ця навчальна програма за масштабами й амбіціями не має собі рівних. Вона є прикладом того, як Велика Британія може допомогти активізувати міжнародне співтовариство на підтримку Збройних сил України[20].

Військове керівництво Великої Британії обговорює питання щодо перенесення навчально-тренувальних місій до України, попередньо

18 Sivills-McCann D. 30,000 Ukrainian recruits go through largest UK military training effort since Second World War. Forces Net, [w:] https://www.forces.net/ukraine/30000-ukrainian-recruits-go-through-largest-uk-military-training-effort-second-world-war [dostęp 7.10. 2024].

19 Тактична підготовка в траншеях: майбутні командири ЗСУ тренуються у Британії, [w:] https://armyinform.com.ua/2024/10/06/taktychna-pidgotovka-v-transheyah-majbutni-komandyry-zsu-trenuyutsya-u-brytaniyi/ [dostęp 7.10. 2024].

20 D. Sivills-McCann, 30,000 Ukrainian recruits go through largest UK military training effort since Second World War. Forces Net, [w:] https://www.forces.net/ukraine/30000-ukrainian-recruits-go-through-largest-uk-military-training-effort-second-world-war [dostęp 7.10. 2024].

у західний регіон. Вони допомагатимуть готувати новобранців ЗСУ. Про це писав часопис „The Times" з посиланням на свої джерела. Невеликі групи британських військових інструкторів могли би забезпечити базову підготовку українських новобранців, перш ніж вони вирушать на фронт. Перенесення навчань бійців ЗСУ та британців в Україну може стати потужним військово-політичним сигналом для інших країн та для самої Росії[21].

Актуальним питанням для Сил оборони України залишається захист повітряного простору. Британія виступила з ініціативою розпочати навчання українських пілотів на винищувачах стандартів НАТО. Про це у лютому 2023 р. заявив, на той час, прем'єр-міністр Ріші Сунак.

> Цього літа ми почнемо початкову льотну фазу для груп українських пілотів, які пройдуть базову підготовку. Це буде адаптована програма, яку використовують британські пілоти, щоб дати українцям навички пілотування, які вони зможуть застосовувати на різних типах літаків[22].

Це була перша офіційно оголошена програма навчання українських пілотів на західних винищувачах.

З початком повномасштабного вторгнення з ініціативою організації навчально-тренувальних місій виступили країни Європейської Співдружності. Рішення про початок тренувальної місії ЄС було прийнято в листопаді 2022 р. міністрами закордонних справ країн – членів. Тоді йшлося про те, що до 15 000 українських солдатів, які спочатку мали пройти підготовку в Німеччині, Польщі та інших країнах ЄС. В рамках місії ЄС Бундесвер запропонував, серед іншого, бойову підготовку для рот і тактичні навчання для штабу бригади та підпорядкованих їй штабів батальйонів.

Німецька пропозиція також включала підготовку інструкторів, медичну підготовку і навчання з використання систем озброєння.

---

21 Британія може відправити в Україну своїх військових для навчання бійців ЗСУ – The Times, [w:] https://www.slovoidilo.ua/2024/10/10/novyna/suspilstvo/brytaniya-mozhe-vidpravyty-ukrayinu-svoyix-vijskovyx-navchannya-bijcziv-zsu-the-times [dostęp 7.10. 2024].

22 Британія влітку почне навчання українських пілотів, – уряд, [w:] https://www. radio-svoboda.org/a/news–brytania–ukraina–piloty–navchannia/32412311.html [dostęp 7.10. 2024].

Згідно з початковими планами, Німеччина хотіла підготувати бригаду чисельністю до 5 000 українських солдатів протягом перших кількох місяців повномасштабного вторгнення. Кількість також мала залежати від того, скільки солдатів Міністерство оборони України змогло би відправити на навчання з огляду на триваючу війну[23].

Під час війни тестуються і розробляються нові види зброї, бойові системи відстеження загроз з повітря. На антидронових навчаннях НАТО, які відбулися восени 2024 р. у Нідерландах українські військові представили бойову систему „Delta". Під час навчань було випробувано понад 60 різноманітних систем та технологій боротьби з безпілотниками, які відіграють усе зростаючу роль у сучасній війні. Україна продемонструвала бойовий досвід використання „Delta". Систему почали розробляти у 2015 р. українські волонтери з об'єднання „Аеророзвідка", і її перший прототип з'явився у 2016 р.

Катерина Черногоренко заступниця міністра оборони з цифрової трансформації розповіла:

> На антидронових навчаннях ми не просто тестуємо технології, а й демонструємо бойовий досвід „Delta", здобутий ціною величезних зусиль[24].

Таким чином, вагомого значення для військової допомоги міжнародної спільноти у роки російсько-української війни набули військові місії зарубіжних країн для ЗСУ. З березня 2015 р., коли інтенсивність бойових дій на Сході України помітно впала, союзники, зосередилися на довгостроковій нелетальній допомозі, особливо на підготовці українських Сил оборони через тренувальні військові місії. Основні зусилля союзників скеровувалися на організації та виконані, очолюваній США військовій тренувальній місії „JMTG-U" (Об'єднана багатонаціональна навчальна група – Україна), канадській операції „UNIFIER" та британській операції „ORBITAL".

---

23 ЄС планує подвоїти масштаби тренувальної місії для ЗСУ, [w:] https://hvylya.net/uk/news/266947–es–planiruet–udvoit–masshtaby–trenirovochnoy–missii–dlya–vsu [dostęp 7.10. 2024].

24 Українська бойова система «Delta» успішно дебютувала на навчаннях НАТО, [w:] https://newssky.com.ua/ukrayinska-bojova-systema-delta-uspishno-debyutuvala-na-navchannyah-nato/ [dostęp 7.10. 2024].

Дві дружні до України держави – Польща і Литва також зробили значний внесок у ці навчальні зусилля, головним чином через „JMTG-U", а також на двосторонній основі.

У період з 2015 р. по січень 2022 р. американська „JMTG-U" підготувала понад 27000 українських військовослужбовців, канадська „UNIFIER" – 33346 військовослужбовців, британська „ORBITAL" – понад 22000 військовослужбовців ЗСУ та інших вітчизняних силових формувань[25]. Таким чином, за роки російсько-української війни, з 2015 по 2022 роки три міжнародні тренувальні місії підготували понад 82 тисячі українських військовослужбовців.

Якщо у перші роки російсько-української війни міжнародні тренувальні місії діяли на території України, то після повномасштабного вторгнення в країну рашистських орд у лютому 2022 р. вони були перенесені за кордон з тим, щоби не стати об'єктами російських повітряних атак та уникнути звинувачень з боку агресора щодо іноземного втручання у війну. На сьогодні, важливого значення має навчально-тренувальна місія Великої Британії „Interflex".

З початком російсько-української війни ЗСУ почали поглиблено вивчати особливості військових стандартів НАТО й встали на шлях впровадження цих стандартів у бойове повсякдення. Навчальні місії зробили значний внесок у підвищення кваліфікації та підготовці фахових кадрів для Сил оборони Україні, які сьогодні чинять героїчний опір російським загарбникам.

Тренувально-навчальні місії мають важливе значення у підвищенні бойових спроможностей ЗСУ у ході російсько-української війни. Міжнародні тренувальні місії відіграють важливу роль у підготовці військовослужбовців ЗСУ для успішних та злагоджених дій на театрах сучасної російсько-української війни, для досягнення Перемоги над російським агресором.

25 E. Hunter Christie, Military Aid to Ukraine: Rediscovering the Value of Courage, [w:] https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/ military-assistance-ukraine-rediscovering-virtue-courage [dostęp 7.10. 2024].

JURIJ BURAKOW, ANASTASIJA GNEWASZEWA – *POMOC USA, KANADY I WIELKIEJ BRYTANII W SZKOLENIU ŻOŁNIERZY SIŁ ZBROJNYCH UKRAINY W LATACH WOJNY (2014–2024)*

Abstrakt

W niniejszym tekście poddano analizie dotychczasowe doświadczenia wynikające z uczestnictwa żołnierzy ukraińskich w międzynarodowych misjach edukacyjno-szkoleniowych organizowanych przez kraje partnerskie, sojuszników Ukrainy w okresie rosyjskiej agresji (2014–2023). Wspomniane misje szkoleniowe są elementem szerokiej międzynarodowej współpracy wojskowej Ukrainy z krajami sojuszniczymi. Pomoc społeczności międzynarodowej dla Ukrainy w zakresie dostaw broni, amunicji i sprzętu wojskowego uwarunkowana jest nabyciem żołnierzy ukraińskich w zakresie obsługi i używania na polu walki nowoczesnej broni oraz nabycia umiejętności fachowych zgodnych ze standardami NATO. Celem artykułu jest więc przybliżenie wiedzy na temat największych amerykańskich misji szkoleniowych „JMTG-U", a także kanadyjskich „UNIFIER" i brytyjskich „ORBITAL" oraz „Operacji INTERFLEX". Międzynarodowe misje szkoleniowe odgrywają ważną rolę w przygotowaniu żołnierzy ukraińskich sił zbrojnych do skutecznych i skoordynowanych działań na teatrach współczesnej wojny rosyjsko-ukraińskiej. Rosyjska agresja postawiła przed ukraińską armią konieczność stosowania nowoczesnej broni, a także odpowiedniego wyszkolenia żołnierzy wg standardów wojskowych NATO. Misje szkoleniowe w znaczący sposób przyczyniły się do podniesienia kwalifikacji i wyszkolenia kadr podoficerskich i oficerskich sił wojskowych Ukrainy.

Słowa kluczowe: międzynarodowa pomoc wojskowa dla Ukrainy, międzynarodowe misje szkoleniowe, operacja „JMTG-U", operacja „UNIFIER", operacja „ORBITAL", operacja „INTERFLEX", wojna rosyjsko-ukraińska.

Ключові слова: міжнародна військова допомога, міжнародні навчальні місії, операція „JMTG-U", операція „UNIFIER", операція „ORBITAL", операція „INTERFLEX", російсько-українська війна.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ТЕТЯНА БАКОЦЬКА
ORCID 0000-0009-0006-9585-6830

ВОЄННІ БІЖЕНЦІ В ПОЛЬЩІ: МІЖ ДОМОМ І БЕЗПРИТУЛЬНІСТЮ

У статті розглядаються проблеми адаптації, інтеграції, збереження культурної ідентичності та специфічні виклики, з якими стикаються жінки-біженки з України, які проживають у місті Ольштин Вармінсько-Мазурського воєводства. Це воєводство особливе тим, що тут проживає найбільша в Польщі українська громада – приблизно 70 тисяч етнічних українців[1]. Більшість із них – нащадки людей, яких примусово переселили до цього регіону в рамках операції „Вісла" в 1947 р.

Від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну до Вармінсько-Мазурського воєводства приїхало близько десяти тисяч біженців[2]. Із метою документування історій людей, у чий дім прийшла війна, за понад два роки авторка статті записала більше ста інтерв'ю з українськими біженками віком від 25 до 75 років, які втекли до міста Ольштин із зони бойових дій, тимчасово окупованих, звільнених територій, прифронтових громад, що залишаються під загрозою обстрілів через близькість до фронту (Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей). Більшість із них – це жінки, які виїхали з України в перші тижні від початку повномасштабного вторгнення, щоб врятувати дітей. Бо відчували пряму загрозу для життя. Це не глибинні інтерв'ю, а розмови-сповіді біженок, їхня можливість виговоритися й бути почутими. Майже всі зазначали, що навіть анонімно не готові спілкуватися з журналістами, соціологами чи іншими експертами, які документують воєнні злочини. Люди бояться, що це

1 K. Janków-Mazurkiewicz, Wiele osób nadal pomaga, [w:] https://www.pozarzadowiec.eswip.pl/aktualnosci/972 [dostęp 30.01.2023].

2 Ibidem.

їм може якимось чином нашкодити. З авторкою статті вони погодилися поділитися своїм досвідом інтеграції в польському суспільстві тільки тому, що були знайомі більше року; тому що вона також біженка; проживала, так само, як більшість із них, у кількох притулках для біженців, а, отже, зможе краще їх зрозуміти. Розповіді цих жінок свідчать про те, що за понад два роки, відколи вони вимушено переселилися до Польщі, досі потребують якісної психологічної підтримки. І в багатьох випадках не лише первинної, а й спеціалізованої медичної допомоги. У тому числі медикаментозного лікування ПТРС (посттравматичного стресового розладу). Через воєнну травму чимало українців нині відчувають обмеженість у можливостях планувати майбутнє й не мають чіткого розуміння щодо свого подальшого перебування в Польщі. Найбільшими труднощами вважають економічні проблеми, які доводиться зараз вирішувати (житло, робота) та проблеми морально-психологічного плану й культурної ідентичності.

Історії воєнних біженок

Майже всі біженки розповідали авторці статті про те, що вони ніколи не планували виїжджати з України й цю ситуацію сприймали як тимчасову. Бо вірили, що через декілька місяців (чимало жінок навіть дату закінчення війни називали – 9 травня 2022 р.) все закінчиться перемогою України й вони зможуть повернутися додому. Люди пережили стан, який називають „театром абсурду". Велику війну спочатку сприймали як щось короткотривале й нереальне. Ніби глядачі в театрі спостерігали за дійством, в очікуванні, що ще трохи й все скінчиться, бо це щось неправдоподібне. Але ні через тиждень, ні через місяць бойові дії не завершилися й тривають досі. Ось як коментує стан українських біженців на початку повномасштабної війни жителька Херсонської області:

> Ми спочатку були розгублені й не знали, що робити. А коли зрозуміли, що нас у будь-який момент можуть убити, вирішили якомога швидше тікати з зони бойових дій. Через чотири країни доїхали до Польщі, бо вона межує з Україною, подібна мова, толерантні до українців люди. У таких умовах легше виживати на новому місці й інтегруватися в нову спільноту[3].

3 Інтерв'ю з біженкою з Херсонської області записане 6 квітня 2024 р. Інтерв'юер – Тетяна Бакоцька.

Кілька історій біженок були опублікувані на сайті міжнародного онлайн-журналу „Sestry.eu" (Варшава) та в журналі „Generacja" (Ольштин). І це було потужним проявом підтримки людей, які гостро відчували симптоми „синдрому біженця": провину за те, що живуть у безпеці, тугу за домом, смуток, пригніченість, страх, несправедливість. Вони пережили російські обстріли, тимчасову окупацію або були свідками бойових дій. Важке рішення про вимушений переїзд приймали запізно й виїжджали в найкритичніший момент під щільними обстрілами. Часто вони не хочуть нікому розповідати свої трагічні історії, щоб не ділитися болем. Бо живуть із переконанням, що вони є тягарем для польської спільноти.

Українські біженці викликають різні враження й оцінки в польському суспільстві. З одного боку їх сприймають як жертв війни, а з іншого – як людей, які скориставшись можливістю, приїхали на дорогих автомобілях, щоб більше заробляти, самореалізуватися, воз'єднати родини. Таке двозначне сприйняття зумовлено, зокрема, й тим, що дійсно мотивація виїхати з України до Польщі в людей із різних регіонів була не однакова. Серед біженців є ті, кому є куди повернутися, й ті, хто втратив усе. Відповідно й запити на однакову допомогу в цих людей різні. Наприклад, хтось потребує консультацій психолога, бо через травму війни має нав'язливі думки про самогубство, панічні атаки, онкологічне захворювання або переживає раптову смерть родичів. А хтось звертається до психолога з запитом підвищити самооцінку, щоб досягнути кращих результатів у різних сферах життя.

Можемо чітко виділити дві категорії біженців – ті, яким важко інтегруватися й ті, які швидко адаптувалися в нових умовах. Серед жінок середнього віку є найбільше тих, які досі живуть в стані тривалої невизначеності й очікуванні можливості повернутися додому або сумніваються, чи варто переїжджати до іншої країни. Ці люди, ніби, потрапляють у полон власних спогадів, оточуючи себе такими самими українцями – „бранцями минулого". Вони мають нав'язливі думки про пошук причин того, що сталося, вигадують альтернативні сценарії минулого, що могли би запобігти історичній трагедії.

Подібну поведінку людей, які тікали від воєн у різні часи з різних країн, описав у книзі *Чорний лебідь: про (не)ймовірне в реальному житті* американський есеїст Насім Ніколас Талеб[4]. Книга

4 М. Лівін, «Чорний лебідь». Як керувати хаосом та отримувати користь з потрясінь, [w:] https://www.village.com.ua/village/knowledge/book-of-the-week/257925-nasim-taleb-chorniy-lebid [dostęp 04.05.2017].

починається з автобіографічних мотивів. Автор пише про війну на його батьківщині в Лівані. Окрім ліванських біженців, Талеб розповідає також про втікачів із Куби, які після утвердження режиму Кастро вимушено переселилися в Маямі в 1960 р. „на кілька днів", та іранців, які втекли з Ісламської республіки в 1978 р. до Лондону й Парижу, сприймаючи це як виїзд „на коротку відпустку". Деякі з цих людей, на момент написання книги (в 2007 р.) все ще очікували на можливість повернутися до рідної країни. Чому інтелігентні й прагматичні люди все ж потрапили в „пастку минулого"? Автор вважає, що це є прикладом так званої наративної помилки, що призводить до зайвої впевненості у власній здатності аналізувати майбутнє. Люди схильні вірити в історії, які ігнорують складність причинно-наслідкових зв'язків. Бо мозок може пояснити будь-яку ситуацію в найзручніший для цієї людини спосіб, уникаючи очевидних, але незручних аргументів. Тому людям легше вірити в те, що війна не триватиме вічно й вони переконали себе, що найближчим часом можна буде повернутися додому й все буде так само, як раніше. Талеб у книзі *Чорний лебідь* увів термін події типу „чорного лебедя". Це важкопрогнозовані та рідкісні події, що мають значні наслідки. Такою подією можна вважати російсько-українську війну. Основна ідея в книзі Талеба полягає в тому, що не варто намагатися передбачати „чорних лебедів". Треба будувати стійкість до негативних подій і вчитися використовувати позитивні події. Бо „чорні лебеді" можуть бути не тільки негативними подіями, а й непрогнозованими „удачами". І ті воєнні біженці в Польщі, які це швидше зрозуміли, вже змогли розпочати все „з нуля". Нові обставини їх мобілізували до активних дій. У травматичному воєнному досвіді ці люди шукають для себе нові сенси: чому для мене було важливо пережити це? Що корисного дає цей мені досвід? Яким чином я можу трансформувати свій біль, щоб мати силу й ресурс нагадувати світу про воєнні злочини? Хто мені може допомогти в процесі посттраматичного зростання?

Найважливішими проблемами біженці Вармінсько-Мазурського воєводства вважають їхнє матеріальне становище, фізичне й психічне здоров'я; відсутність місць у дитячих садках і яслах, що для багатьох матерів робить нереальним пошук роботи[5].

5 С. Мігус, Інтеграція, а не асиміляція для біженців, [w:] https://nasze-slowo.pl/integracziya-a-ne-asymilyacziya-dlya-bizhencziv/ [dostęp 30.07.2023].

Серед дітей жінок-біженок третина відчула погіршення самопочуття після прибуття до Польщі. Більше половини респонденток не виїжджали в Україну з часу перебування в Польщі[6].

Найбільш обтяжливими проблемами для жінок-біженок є відсутність чітких планів на майбутнє (60%), розлука з родичами, які залишилися в Україні (60%), страх за життя сім'ї в Україні (41%), відсутність достатніх фінансових ресурсів для проживання (40%) та незнання польської мови (35%)[7]. Біженка з Харківської області розповіла:

> Моє життя в Польщі – це суцільна духовна й матеріальна криза. Я маю вищу освіту. Тут працюю на двох роботах – прибиральницею й помічницею кухаря. Але цих грошей вистачає лише на те, щоб оплатити житло й купити продукти й ліки. От загляніть зараз у мій холодильник. Дивіться: два яйця, пів пачки смальцю, кілька картоплин і цибуля. Я чула, що раз у місяць українцям роздають продукти в греко-католицькій церкві, але я в цей час на роботі. Зараз є в Ольштині програми допомоги від Євросоюзу. Платять за курси польської мови, дарують квитки в кіно чи в театр. Але, зазвичай, ці заходи проводять у робочі дні й часто в першій половині дня. Я в цей час працюю, тому, ніби допомогу пропонують, але я не можу скористатися цими можливостями, бо працюю[8].

Легше інтегрувалися ті люди, які мали в Польщі підтримку родичів, друзів, знайомих. Чимало українців працювали в Польщі до початку повномасштабного вторгнення, тому їхні родини приїхали саме сюди. Жінка з Запорізької області зазначила:

> Моїх родичів переселили до Ольштина внаслідок операції «Вісла». Їхні діти й внуки – етнічні українці, громадяни Польщі. Вони допомогли мені знайти житло, роботу, дитсадок, школу, лікарів, курси, автомобіль і все, що я потребувала. І досі допомагають. Я не знаю, як інші українки з малими дітьми виживають тут самі без підтримки родини. Я би не справилася.

6 П. Левчук, Українські воєнні біженки: 2 роки в Польщі, [w:] https://nasze-slowo.pl/ukrayinski-voyenni-bizhenky-2-roky-v-polshhi/ [dostęp 25.03.2024].

7 Там само.

8 Інтерв'ю з біженкою з Харківської області записане 25 липня 2024 року. Інтерв'юер – Тетяна Бакоцька.

> Наприклад, якщо в тебе в цьому місті нікого немає, з ким можна було би залишити півторарічну дитину, щоб піти на прийом до гінеколога? Або якщо захворієш на грип чи коронавірус і не можеш кілька днів піднятися з ліжка – що робити, якщо жінка тут сама з малою дитиною?[9]

Легше було й тим людям, які мали тут професійні зв'язки. Це, наприклад, науковці, які співпрацювали з польськими навчальними закладами, які знають польську чи англійську мови. Нині ці люди працюють за фахом, отримали різну допомогу, житло. Жінка з Києва розповіла:

> Мій батько працює за спеціальністю в університеті. Тому нашій родині надали безкоштовне житло. Я також працюю за фахом в цьому університеті, незважаючи на те, що ми не знаємо польської мови. Як робочу мову використовуємо агнлійську. Моя мама допомагає мені опікуватися сином, якщо він хворіє. Також возить його на різні заняття. Мама готує, прибирає, купує продукти. Тому ми з татом можемо спокійно працювати. Ми не відчули труднощів адаптації. У нас тут усе так само, як вдома. Навіть краще. Бо працюємо менше, а заробляємо більше. Маємо можливість подорожувати до інших країн Євросоюзу[10].

Найбільш вразливі групи біженців – люди з інвалідністю, пенсіонери, самотні матері, які виховують неповнолітніх дітей. Із березня 2022 р. цих людей поселяли в безкоштовних хостелах та гуртожитках. У Вармінсько-Мазурському воєводстві в таких осередках зареєстрували 3700 людей[11].

Допомагати воєнними біженцям від початку повномасштабного вторгнення закликає польське суспільство голова Ольштинського відділу об'єднання українців у Польщі Степан Мігус, наголошуючи: „Якщо програє Україна, програє і Європа".

> Ми, як громадська організація, проводимо також діяльність, подібну до Карітасу, в організації як УГКЦ, так і Римо-Католицької Церкви.

9 Інтерв'ю з біженкою з Запорізької області записане 5 серпня 2024 року. Інтерв'юер – Тетяна Бакоцька.

10 Інтерв'ю з біженкою з Києва записане 6 квітня 2024 року. Інтерв'юер – Тетяна Бакоцька.

11 Vika Komendant, Вармінсько-Мазурське воєводство: з 3,7 тис. українських біженців мало хто стає незалежним, [w:] https://opole.tvp.pl/61862002/-37 – [dostęp 16.08.2022].

У катедрі УГКЦ в Ольштині діє великий пункт допомоги, куди щодня приходить багато людей, які потребують допомоги. Акції активно підтримують духовні активісти православної гуманітарної організації ELEOS з Підляшшя. Як філія ZuwP ми маємо контакти з громадськими та громадськими організаціями не лише з Польщі, а й з-за кордону, зокрема: у Фінляндії, Канаді, Італії. Допомога надходить із Нідерландів та Німеччини. Це також приватні донори зі США. Ми знайшли перевізника, який возить допомогу, яка йде бійцям. Це не так просто, тому що багато хто боїться їхати туди, де близько до лінії фронту. Мушу зазначити, що організації, особи та приватні компанії з нашого воєводства також сприйняли цей виклик і активно беруть участь у цій допомозі. Варто також згадати владу Ольштина, яка організовує заходи допомоги, що охоплюють Луцьк, Рівне і не тільки. Це також міжнародна профспілка поліцейських. Уже в перші дні війни почали підтримувати не лише мирних жителів, а й солдатів, організовуючи захисний одяг, військові черевики та засоби захисту. Представники нашого краю показали, що вони не байдужі перед обличчям трагедії та людської біди. Певною мірою це також пов'язано з тим, що Вармінсько-Мазурське воєводство є одним із найбільш багатонаціональних, багатоетнічних, полікультурних регіонів Польщі. Під час операції „Вісла" сюди переселили 56 тисяч українців, але є й нащадки репатріантів з України, Литви та Білорусі. Війна триває. Цивілізовані європейські політики, які могли би швидко покінчити з цим, на жаль, неохоче грають у свої політичні ігри, забезпечуючи українських воїнів найнеобхіднішим для перемоги – дієвою зброєю та амуніцією. Така „дипломатія" стає причиною величезного зростання жертв і страшних руїн. Війна затягується. Хочеться вірити, що всі, хто підтримує Україну, не стануть байдужими й не перестануть підтримувати своїх сусідів, які потребують різноманітної допомоги. Хочеться вірити, що ця діяльність і великі серця залишаться великими до кінця війни. У людській природі закладено, що через деякий час вони починають звикати до ситуації, в тому числі до війни, яка йде поруч, і їм стає байдуже, звикають до цих варварських подій, які починають здаватися буденністю. Проте в моїй спільноті я бачу, що багато людей все ще дуже активно підтримують Україну, з'являються нові ініціативи. Потреби все ще великі. Ми не можемо забувати про те, що відбувається з нашими українськими сусідами. Ми повинні постійно усвідомлювати одну небезпечну річ. Якщо програє Україна, програє і Європа. У мене таке враження, що країни Західної Європи, тобто ті країни, які знаходяться

далі від конфлікту, не усвідомлюють, що їх чекає, якщо Україна програє цю війну. Тоді Путін піде далі. Адже він, Лукашенко, Медведєв і їм подібні постійно наголошують, що воюють не з Україною, а з НАТО. Якби санкції були більш рішучими й військова техніка надходила до українських військових швидше і в більшій кількості, ця війна була б у минулому, а злочинці постали би перед судом. Із зростанням кількості жертв збільшуються масштаби руйнувань. Я не розумію Захід, не можу зрозуміти, чому він так повільно реагує на запити України. Європа й світ мали багато років, щоб дисциплінувати Росію, але вони цього не зробили. Вона неохоче взялася за це завдання й тепер, коли московське варварство торжествує, тільки й чекає, щоб вдарити по всій Європі. Це те, чого ми хочемо?[12].

У червні 2023 р. в Ольштині почали виселяти біженців із соціальних гуртожитків, хоча вони мали дозвіл на проживання там до кінця року. Єдиний, хто публічно протестував проти цього рішення представників влади міста Ольштин і воєводства був голова Ольштинського відділу об'єднання українців у Польщі Степан Мігус.

Воєнні біженці з України – переважно жінки з дітьми, пенсіонери, хворі (інваліди), яких поселили в гуртожитку „Relaks", що знаходиться в підпорядкуванні міста Ольштин, мали менше десяти днів, щоб змінити місце проживання. Жодної зустрічі з біженцями не організували, щоб їм щось пояснити чи порадити. Про рішення, яке їх неприємно здивувало, біженці дізналися з листа воєводського управління. Деякі з жінок-біженок знайшли роботу і їхні діти забезпечені місцями в яслах, дитячих садках і школах. Вони можуть знімати квартири й платити за них. Однак це не так просто швидко знайти нове житло, адже частина вільних квартир в Ольштині зарезервована для студентів, а навчальний рік не за горами. Окрім того, біженцям не охоче дозволяють винаймати житло. Деякі українки не хочуть виїжджати з Ольштина, побоюючись, що в менших містах вони можуть не знайти нової роботи чи місця в яслах, дитсадках і школах... Якщо виселення біженців уже було заплановане, то їх треба було попередити хоча би за місяць, а не прийняти рішення, яке не давало часу на пошук і не залишало вибору. Не вирішена й така буденна проблема, як транспорт для переселенців, часто з маленькими

12 K. Janków-Mazurkiewicz, Wiele osób nadal pomaga, [w:] https://www.pozarzadowiec.eswip.pl/aktualnosci/972 [dostęp 30.01.2023].

дітьми, переважна більшість яких не має власного автомобіля. Стрес, який ці переселення викликали у біженців (переважно жінок, дітей, людей похилого віку та інвалідів), невиправдано посилювався страхом за життя та здоров'я родичів біженців, які борються з російським агресором, захищаючи не лише Україну, а й свободу Європи[13].

Речниця президента міста Ольштин Марта Бартошевич так відповіла на лист-протест голови Ольштинського відділу об'єднання українців у Польщі Степана Мігуса:

Справді, 18 липня 2023 р. ми отримали листа з воєводського управління, в якому повідомлялося, що 31 липня воєвода вирішив закрити гуртожиток для біженців „Relaks". Ми знали, що – відповідно до загальнодержавної політики – місця колективного розміщення та харчування для біженців з України будуть поступово закривати, але такий короткий термін здався нам негуманним. Тим більше, що в листі воєвода наголосив, що всі центри в Ольштині закриють, а біженців, які доведуть своє скрутне матеріальне становище, переселять у інші місця воєводства! І ці дві вимоги – короткий термін і відсутність можливості переїзду до центрів в Ольштині – видалися нам найболючішими. Зараз у „Relaksi" перебуває 32 людини з різним професійним статусом та сімейним становищем. Серед них багато матерів із дітьми – жінки, які знайшли роботу в Ольштині, та діти, які навчаються у школах столиці Вармінсько-Мазурського воєводства. Це люди, які лише рік тому були змушені залишити все, що знали й любили, й втекти зі своїх домівок. Здавалося, деякі з них зуміли „стати на ноги" й знову влаштувати своє життя, і тепер на них знову чекає нове переселення. Навіть якби зараз вони могли дозволити собі комерційну оренду, то навіть полякам у цій ситуації було би важко знайти житло в Ольштині за такий короткий час, не кажучи вже про іноземців. Про закриття „Relaks" біженці дізналися від співробітників притулку в середу, 19 липня. І тому з четверга, 20 липня, багато з них зверталися до воєводської канцелярії, просячи змінити рішення. Ми також звернулися до воєводи з проханням перенести цю дату і хоча би частину цих людей (тих, хто пов'язаний з Ольштином навчанням чи роботою) перевести в інші

13 K. Szczepanik, Zaledwie tydzień na zmianę miejsca zamieszkania. Ukraińscy uchodźcy wojenni zaczynają być kłopotem?, [w:] https://www.olsztyn.com.pl/artykul,zaledwie-tydzien-na-zmiane-miejsca-zamieszkania-ukrainscy-uchodzcy-wojenni-zaczynaja-byc-klopotem,38127.html [dostęp 31.07.2023].

заклади Ольштина. Вчора ми отримали відповідь, і ми дуже раді, що – хоча не вдалося продовжити цей термін – воєвода пообіцяв, що спробує переселити частину людей до центрів у столиці Вармінсько-Мазурського воєводства. Сподіваємось, це станеться[14].

Прес-секретар воєводи Кшиштоф Гузек також написав лист-відповідь:

Обмеження кількості об'єктів, де перебувають біженці з України у Вармінсько-Мазурському воєводстві з моменту їх прибуття до нашого регіону після повномасштабного російського вторгнення, є заздалегідь оголошеним процесом, який розуміється самими зацікавленими сторонами як елемент, який є частиною їхньої спроби жити самостійно в нашій країні. Зменшення кількості центрів розміщення пов'язане також із меншою кількістю біженців, які перебувають у воєводстві, звільненням деяких власників закладів та малою кількістю людей, які перебувають у закладах. Однак це відбувається не раптово, а досить спокійно і повільно. У нашому воєводстві було приблизно 150 центрів колективного розміщення, а зараз їх залишилося 48. Весь проєкт координується воєводськими службами, які володіють повним знанням у цій сфері щодо всього воєводства. Ніхто не залишився сам, без уваги. Кожна особа, відповідно до чинних положень Закону, буде перевірена в пункті прийому, де їй буде запропоновано житло. Перевірка кожної особи, незалежно від місця перебування, проводиться періодично, і якщо хтось не відповідає критеріям звільнення від оплат, він повинен брати участь у витратах. Очевидно, що є люди, звільнені від плати з гуманітарних міркувань. Люди, яких поселили і в хостелі „Relaks", і в будь-якому іншому місці, з самого початку знали, що вони не залишаться там постійно. Проте, якщо хтось працює в Ольштині, він отримає пропозицію продовжити своє перебування в Ольштині (залежно від ситуації, це може бути пропозиція взяти участь у витратах на перебування)[15].

Журналіст видання «Olsztyn.com.pl» Кшиштоф Щепанік (Krzysztof Szczepanik) так прокоментував цю ситуацію:

Підсумовуючи, можна сказати, що дії регіональної влади відповідають законним підставам. Однак манера цих дій видається дивною – поспіх,

14 Ibidem.

15 Ibidem.

> відсутність можливості оскарження. Ой, будемо сподіватися, що не виявиться так, що якісь органи (державної влади) викинуть дитину, яку купали, разом із водою[16].

За умови, що жінка працює легально в Ольштині й має трудовий договір, а її діти ходять до школи, можна було отримати дозвіл переселитися до притулку „Братняк". Цим критеріям відповідали лише п'ять родин. А на початку вересня сповістили, що з цього притулку через тиждень мусять виселитися пенсіонери. Тим, кому нема де жити, запропонували переїхати в притулок за кілька десятків кілометрів. Були такі родини (які жили в одній кімнаті), в яких жінка працювала, а її мама пенсіонерка доглядала за дітьми. І тепер, коли бабусю виселяли, то мама дітей не могла працювати, бо не було з ким залишити дітей. У листопаді 2023 р. останній соціальний притулок для біженців „Братняк" в Ольштині закрили. В оголошенні написали, що 20 листопада 2023 р. о 19:00 в притулку відключать воду й світло. Опалення там восени не вмикали.

Як і під час попередніх виселень біженців, єдиною людиною в Ольштині, яка публічно висловила протест, був голова Ольштинського відділу об'єднання українців у Польщі Степан Мігус. Він надіслав листа до воєводи щодо ситуації з виселенням біженців із останнього в місті притулку. Копії цього листа пан Мігус надіслав також до Управління Ради міністрів Республіки Польща, до Посольства України у Варшаві, до Консульства України в Гданську.

Відповідь на лист-протест до воєводи Степан Мігус отримав на електронну адресу 20 листопада за 6 годин до закриття притулку. Директор відділу безпеки й кризового управління Вармінсько-Мазурської держадміністрації Кшиштоф Курята за дорученням воєводи повідомив, що людям, які проживають у притулку, запропонували переселитися до трьох притулків у інших населених пунктах регіону. Але якщо біженці не хочуть туди переїжджати, то їх до цього не зобов'язують. У листі зазначено, що рішення про закриття притулку ухвалили через фінансову проблему й неможливість безпечно там проживати, бо біженці пошкодили в будівлі обладнання. У листі-відповіді від воєводи зокрема написано:

> Біженці, які перебувають у закладі, чисельність яких була понад 500 осіб, на жаль, своїми діями призвели до значного спустошення будівлі,

16 Ibidem.

> пошкодили обладнання, сантехніку, двері, вікна, електроустановки. Також є необхідність у технічному обслуговуванні ліфтів та заміні протипожежних установок. Це потужний об'єкт, технічне обслуговування якого пов'язане з величезними витратами й вищезгадані руйнування додатково породжують значне навантаження на воєводу. Запевняю, що допомога біженцям є першочерговим завданням воєводи з самого початку і надаватиметься до моменту виникнення таких потреб, відповідно до наявності для цього грошей. Я також запрошую вас зв'язатися зі мною безпосередньо, оскільки звинувачення, які були представлені у вашому листі, далекі від реальної ситуації[17].

Тобто, біженцям надали прихисток, але за півтора року люди мали оговтатись і піти власними шляхами. Усі дорослі, які залишились у притулку, легально працювали. І залишалися в гуртожитку, за який теж платили (1250 злотих в місяць за дорослу людину), тільки тому, що не могли знайти нормальної альтернативи. На тому етапі вони потребували допомоги в їхніх пошуках житла. І йдеться навіть не про гроші. Здебільшого в цих людей була „Умова о праце", яку тепер обов'язково вимагають майже всі власники житла, довідка про доходи і готовність заплатити кауцію (депозит при оренді житла). Але коли власники мешкань дізнавалися, що їм телефонують українці, то, чомусь, одразу відмовляли. І люди у відчаї мусили повертатися додому в Україну. Зокрема, в ті регіони, які досі регулярно обстрілюють. Більшість людей із притулку, які не належали до пільгової категорії біженців і тому їм не продовжили виплати „40+" на проживання, мусили виїхати з Ольштина або в інші міста, або в інші країни[18].

Людям вразливих груп запропонували переселитися до одного з трьох притулків, що за кілька десятків кілометрів від Ольштина в селі Рибаки. Там при вході в будівлю розмістили таке оголошення:

> Ви перебуваєте в колективному помешканні й дехто з вас має право на пільги, наприклад, допомогу на дітей. Тому повідомляємо, що

17 Т. Бакоцька, Ми будемо навіки вдячні за добро. Але й пам'ятатимемо тих, хто зимової ночі виселяв нас з дітьми в нікуди, [w:] https://www.sestry.eu/statti/mi-budemo-naviki-vdyachni-za-dobro-ale-y-pamyatatimemo-tih-hto-zimovoyi-nochi-viselyav-nas-z-ditmi-v-nikudi [dostęp 11.12.2023].

18 Т. Бакоцька, У мене немає сил знову починати все спочатку, [w:] https://www.sestry.eu/statti/u-mene-nemaie-sil-znovu-pochinati-vse-spochatku [dostęp 30.10.2023].

> Положення про допомогу має тимчасовий характер і воно втратить чинність на початку 2024 р. Ніщо не є вічним, окрім триваючого збройного конфлікту. Зараз немає рішення про продовження допомоги в рамках закону[19].

Із 1 липня 2024 р. в Польщі набули чинності зміни до закону про допомогу громадянам України, які прибули до країни через збройну агресію Росії. Зокрема, скасували компенсацію 40 злотих на день власникам домогосподарств, де проживали біженці пенсійного віку, люди з інвалідністю, багатодітні родини. Де-юре біженці зможуть і надалі отримувати підтримку в місцях спільного проживання, що є комунальною або державною власністю. Однак де-факто – в Ольштині, столиці Вармінсько-Мазурського воєводства, – жодного соціального притулку немає.

17 липня 2024 р. вразливим групам біженців в Ольштині повідомили, що воєвода надав уряду міста розпорядження щодо будівництва (чи підготовки) гуртожитка для біженців. Але інформації щодо термінів, умов і вартості проживання станом на грудень 2024 р. немає. Майже всі люди поважного віку та люди з інвалідністю, з якими записувала інтерв'ю авторка статті, говорили, що в Ольштині більше немає можливостей вижити, тому люди змушені або їхати до Німеччини, або повертатися в Україну.

Влітку 2024 р. під колесами автомобіля на пішохідному переході в Ольштині трагічно загинула 72-річна біженка, яка два роки тому дивом змогла втекти з тимчасово окупованої Херсонської області. Одна з її подруг – біженка з Одеської області, яка прийшла на похорон, сказала авторці статті:

> Як же їй пощастило – в чужій країні її безкоштовно поховали в такій дорогій і красивій труні. Вдома такого чудового похорону в неї би не було. Вона не дійшла два метри до тротуару, що поряд із будинком, де винаймала житло. І їй вже не треба переживати, як заробити 1250 злотих, щоб заплатити за кімнату. І вже не треба переживати за дім на Херсонщині, який у неї вкрали російські окупанти.

19 Т. Бакоцька, Ми будемо навіки вдячні за добро. Але й пам'ятатимемо тих, хто зимової ночі виселяв нас з дітьми в нікуди, [w:] https://www.sestry.eu/statti/mi-budemo-naviki-vdyachni-za-dobro-ale-y-pamyatatimemo-tih-hto-zimovoyi-nochi-viselyav-nas-z-ditmi-v-nikudi [dostęp 11.12.2023].

Біженка з Одеси 70-річна Раїса Одаржий проживала по програмі «40+» безкоштовно в кімнаті приватного будинку, який облаштували як притулок для українців. Наприкінці червня власник осередку повідомив, що незважаючи на те, що у нього мешкає понад 10 біженців, його домогосподарство отримало відмову від воєводи щодо подальшої оплати за проживання пенсіонерів, людей із інвалідністю й багатодітних родин. Але якщо люди хочуть залишитися, то мусять платити за кімнату 1250 злотих на місяць. Пані Раїса розповіла:

> Для мене це дуже дорого. Але я не змогла знайти інше житло. Попросила власника, щоб він хоч трохи зменшив ціну. Бо в мене найменша в будинку кімната, де є місце лише для ліжка й стола. В червні мені зробили операцію, тому мушу завершити тут процес реабілітації. А потім, імовірно, повернуся додому в Одесу[20].

Жінка приїхала до Ольштина на початку великої війни. Ходила на уроки польської мови й кулінарні курси. Брала участь у різних заходах. Зокрема, в спортивних – скандинавська ходьба й подорожі на велосипедах. Це допомагало впоратися зі складним періодом адаптації. Пані Раїса сказала:

> Я б і хотіла працювати, але на тлі хронічного стресу погіршився стан здоров'я. Маю 46 років трудового стажу — працювала бухгалтером. Але моєї пенсії не вистачить, аби тут вижити. А в Україні жителів міст уже зараз попереджають, щоб шукали на зиму житло в передмісті з пічним опаленням, бо часто вимикатимуть світло. Дуже страшно від такої перспективи. Але я не втрачаю оптимізму.

Біженка з Херсонської області 74-річна Олена Демчук у липні мусила переїхати з приватного осередку для біженців до житла, яке орендує її донька. За можливість проживати в кімнаті з донькою й двома внуками пані Олена доплачує власнику 600 злотих на місяць.

У 2022 р. волонтери привезли до Ольштина її доньку та онуків. Діти часто хворіли, й пані Олена приїхала в Польщу, щоб допома-

20 Т. Бакоцька, Ваше домогосподарство не було обране»: як наші біженки похилого віку втрачають надію вижити в Польщі, [w:] https://www.sestry.eu/statti/vashe-domogospodarstvo-ne-bulo-obrane-yak-nashi-bizhenki-pohilogo-viku-vtrachayut-nadiyu-vizhiti-v-polshchi [dostęp 31.07.2024].

гати їх доглядати. Жінка має педагогічну освіту – 51 рік працювала вчителькою математики. Пані Олена розповіла:

> Самотня мама не зможе вижити в Польщі, якщо не буде працювати. Але внуки часто хворіли й не ходили до садочка. Усе, що донька заробляла, мусила платити няні. Навіть більше: навесні 2022 доньці платили 16,50 злотих за годину, а найменша ціна за послуги няні-українки для однієї дитини – 20 злотих на годину[21].

Повернутися додому біженка не може. Її дім зруйнували. У рідному селі в Херсонській області, яке звільнили з-під окупації, досі немає ні аптеки, ні магазину, ні спокою. Бо ворожі війська стоять за декілька десятків кілометрів і продовжують обстрілювати цю територію. Пані Олена сказала:

> Я майже десять місяців прожила в російській окупації. Повірте, це пекло на землі. Моя мама пережила окупацію в часи Другої світової війни, коли південь України контролювали румунські війська. Вони були нестерпнішими за німців. Але російські військові – найстрашніші. Їх взагалі важко назвати людьми[22].

За словами біженки, від початку окупації з кінця лютого 2022 р. вони з сусідкою жили в ямі біля лісу. Ховалися там від росіян. Хтось із жителів села повідомив окупантам, що сусідка пані Олени має проукраїнські переконання. Вони її розшукували, катували її брата, щоб розповів, де переховується сестра. Він не сказав. За це йому стріляли в коліна. Його тіло знайшли на околиці села, коли деокупували територію. Росіяни звірствували, грабували будинки, магазини, людей. Не було світла й інтернету. Не можна було ні виїхати, ні в'їхати в село. Пані Олена згадує:

> Не було їжі. Ми розпалювали невелике вогнище, щоб зігрітися, пекли з дерті та висівок млинці. Збирали дощову воду й пили. Не було можливості навіть попросити когось про допомогу. Я й досі не розумію, як змогла вижити[23].

21 Ibidem.

22 Ibidem.

23 Ibidem.

Жінка розповіла, що її донька подавала заявки на участь у кількох програмах, щоб отримати дофінансування на оренду житла.

> Ще з кінця минулого року нас лякали, що 40+ для пенсіонерів відмінять. Тому в березні 2024 року донька подала заявку від нашої родини на програму «Крок додому». За усіма критеріями ми підходили, мали дохід три тисячі злотих. Нам подзвонила комунікаторка проєкту Тетяна й запитала, скільки ми зможемо платити за житло самі. Донька відповіла, що до 2,5 тисяч злотих. На що Тетяна сказала, що це мало, тому вона надішле нам лист з відмовою. Але якби ми самі могли платити за житло 3000 злотих і більше, хіба б ми зверталися за допомогою? Ця допомога також спрямована на оплату послуг агента з нерухомості й перекладача, а ми самі знайшли житло. Це була ще одна причина відмови. Я досі не розумію, чому фундація хоче платити за послуги, яких люди не потребують? Виходить, насправді допомагають не вразливим групам людей, а тільки тим, хто може працювати — тобто платити податки[24].

У інших програмах навіть не повідомляли причину відмови. Лише надсилали листа або повідомлення на телефон: „Дякуємо за реєстрацію в програмі. Ваше домогосподарство не було обране для участі". Пані Олена сказала:

> Зараз ми ледь зводимо кінці з кінцями. Ми звикли до цього міста й полюбили його. Але тут не виживемо. Я почала часто хворіти, мій набільший страх — стати тягарем для доньки. Тому я попросила її шукати інформацію про те, як можна переїхати в притулок до Німеччини. У нас там немає родичів чи знайомих. Але кажуть, там легше вижити таким родинам, як ми[25].

Біженка з Вовчанська Харківської області 70-річна Віра Іванюк розповідає, що коли її та інших біженців торік виселили з хостела, вона повернулася з Ольштина додому в Харківську область. Але коли в травні 2024 р. російські війська почали новий наступ на Вовчанськ, жінка не витримала й знову приїхала до Польщі.

Тут від початку повномасштабного вторгнення мешкає її донька з двома онуками старшого шкільного віку. Через тиждень після при-

24 Ibidem.

25 Ibidem.

їзду до Ольштина пані Віра дізналася, що її дім згорів, бо в нього влучив ворожий снаряд.

> Завдяки моїй доньці, яка має тут роботу й може платити за житло, я не стала безпритульною. Але відчуваю величезне почуття провини, що завдаю родині цей клопіт, що не маю грошей, щоб винайняти собі окреме житло. Вдома я посадила город. У мене були кури, качки, коза. Але мій минулий досвід ніяк не допомагає мені вижити тут[26].

Пані Віра розповіла, що різні організації пропонують реєструватися в проєктах для біженців, на які виділяють гроші з фондів Євросоюзу. Але вона не може отримати ту допомогу, якої потребує:

> Люди старшого віку частіше мають мовний та інші бар'єри. Я зверталася до різних організацій з проханням написати такий грант, який би допомагав пенсіонерам вирішувати різні побутові питання. Щоб ці унійні гроші платили людям, які би консультували нас і справді допомагали. Наприклад, супроводжували як перекладачі до лікарні, до соціальних служб чи установ або допомогли шукати житло. Бо послуга ріелтора тут коштує 500 злотих. Я би з радістю поїхала пожити хоча би на деякий час до села. Може, хтось має будинок, де ніхто зараз не живе, і я би могла доглядати за цим будинком. Але я не знаю, як шукати таку інформацію. Натомість мене запрошують прийти на зустріч, де за унійні гроші мене навчать плести браслети з бісера або малювати нейрографічні картини за методикою російського психолога й завдяки цьому в моє життя „прийдуть гроші". Може, два роки тому, коли біженці безкоштовно жили в гуртожитках, ці заняття й були актуальними. Але зараз людям не до розваг[27].

За словами пані Віри, біженці все більше втрачають зв'язок із Україною, бо немає можливості брати участь в українських культурних ініціативах. Грошей (дофінансування) на заняття з української мови, літератури, культури, історії, вишивки, танців чи співів немає. А коли завершують курс польської мови рівня A1-A2, людям знову пропонують приходити на уроки цього самого курсу.

---

26 Ibidem.

27 Ibidem.

> Чому не можна зробити окремо курс А2? Який сенс витрачати час на те, щоб знову разом вчити букви? Бо гроші виділили саме на це, тому або ходіть на спільний курс А1-А2. Або не реєструйтеся в проєкті. Тобто вибір без вибору. Такий курс був актуальний для біженок два роки тому. Але не зараз, коли чимало людей вже вміють писати, читати й розмовляти й тому вже не потребують рівень А1. Для чого платити за уроки, яких люди не потребують, унійні гроші?[28]

Більшість зустрічей для біженців, у тому числі й ті, де розповідають про польську історію, культуру, екологію проводять вдень. Та більшість людей, які зареєстровані в проєктах, працюють, тому не можуть приходити. Пані Віра розповіла:

> На цьому тижні на зустрічі були лише я та ще одна пенсіонерка. Вона розповіла мені, що прийшла тільки тому, що тут можна безкоштовно випити каву. Вона з липня живе з сином і невісткою. Вони не дозволяють їй брати продукти, які купують. І вона економить кожну копійку, бо живе лише на свою українську пенсію – 400 злотих. Каже, якби хтось їй допоміг підтвердити інвалідність у Польщі, вона би поїхала в гуртожиток для біженців за 170 кілометрів, що біля міста Олецько. Туди пропонували переселятися людям з інвалідністю. Умови проживання психологічно важкі. По три-чотири лежачі людини в кімнаті. Окрім того, туди в березні 2023 р. переселили всіх ромів, які приїхали до воєводства з Заходу України. Але там безкоштовно дають їжу[29].

Приблизно раз у місяць в Ольштині біженцям роздають їжу в парафіяльній залі УГКЦ, що на вулиці Любельській. У цій залі 24 лютого 2022 р. відкрили перший Центр допомоги біженцям та Україні – „Stowarzyszenie Sala Parafialna w Olsztynie". За понад два роки повномасштабної російсько-української війни тут отримали допомогу понад десять тисяч українців. Спочатку в прицерковній залі Кафедрального собору Покрови Пресвятої Богородиці планували зробити лише склад для речей, які збирали в Вармінсько-Мазурському воєводстві, щоб завезти їх як гуманітарну допомогу в Україну. Але в кінці лютого до Ольштина приїхали сотні біженців. У прицерков-

28 Ibidem.

29 Ibidem.

ній залі вони могли взяти їжу, засоби гігієни, одяг, взуття тощо. Людей, які потребували допомоги, ставало більше з кожним днем. На початку квітня до Світлиці приходили понад 300 біженців щодня. Також волонтери організовували збір та перевезення гуманітарної допомоги в Україну. У тому числі, завезли автомобілі швидкої медичної допомоги, позашляховики, генератори струму.

Координаторка Центру „Stowarzyszenie Sala Parafialna w Olsztynie" Анна Фаранчук (Anna Faranczuk) розповіла авторці статті, що українцям допомагали не лише установи чи організації. Жителі Ольштина й багатьох населених пунктів воєводства ділилися, чим могли. Хтось грішми, хтось приносив до церкви продукти, одяг, посуд, іграшки чи памперси, хтось зустрічав біженців на вокзалі. Волонтери допомагали знайти житло чи роботу, записати на візит до лікаря чи заповнити документи. Пізніше в прицерковній залі почали проводити курси польської мови, майстер-класи з вишивання, писанкарства, музичні зустрічі, благодійні концерти та виставки. Нині в церкві видають лише продукти один або два рази в місяць. Жінка з Сумської області розповіла:

> Я дуже вдячна, що в греко-католицькій церкві досі продовжують робити все можливе, щоб наше життя тут було хоч трохи легшим. Знаю, що багато хто засуджує біженців за те, що ми досі приходимо сюди за їжею «з простягнутою рукою». Але в мене зараз складна ситуація. Через хворобу я не могла в цьому місяці працювати. А живу від зарплати до зарплати. Працюю прибиральницею. Майже все, що заробляю, витрачаю на житло, ліки й проїзд. Тому мушу економити на їжі. Минулого разу мені дали дві хлібини, сосиски й пластівці, трохи овочів. Тому сьогодні я знову прийшла, щоб протриматися ще хоч кілька днів[30].

У лютому 2023 р. в прицерковній залі почали плести сітки Ірина Гомонюк, Ольга Казаріна, Людмила Моряковська, Любов Бондарук-Кулюк. Жінки вже сплели понад 20 сіток. Вартість фабричної маскувальної сітки – приблизно 400 злотих. Тому зробити її власноруч набагато дешевше. Уживаний одяг, що з тонкої тканини різних відтінків зеленого кольору, волонтерки прасують та ріжуть на сму-

30 Інтерв'ю з біженкою, яка проживає в Ольштині, записане 14 жовтня 2024 р. Інтерв'юер – Тетяна Бакоцька.

жки. Тому в прицерковній залі збирають гроші на закупівлю матеріалів для маскувальних сіток та іншої допомоги для України. У тому числі, на корм для собак, які спеціалізуються на пошуку мін та людей, які опинилися під завалами.

Починаючи з 2024 р. один або два рази в місяць із „Банку живності" привозять до церкви продукти з мінімальним терміном придатності й роздають біженцям. Але якщо раніше можна було брати безкоштовно, то тепер збирають благодійну допомогу українській армії по 10 злотих із людини. Утім, продуктів дають на більшу суму – приблизно на 50-100 злотих: м'ясо, рибу, сосиски, фрукти й овочі, молочні та інші продукти. Психолог Анджей Кендзерський сказав:

> Голова Ольштинського відділу Польського психологічного товариства Анджей Кендзерський від початку повномасштабного російського вторгнення працював у кількох проєктах допомоги воєнним біженцям. На його думку, нині навіть незначна підтримка біженців є дуже важливою. Ідеться не тільки про матеріальний аспект.
>
> Для психічного здоров'я небезпечно тривалий час жити в стресі, стані невизначеності, нестабільності, відсутності почуття безпеки. Тому важливо якомога швидше знайти так зване «місце закорінення». А для цього треба мати де жити й за що жити. Для біженців важливо розуміти, що вони не самі, що це не тільки їхня війна, що поруч є люди, які допоможуть у найважчиі моменти. Один із способів подолати травму війни – це єднання: волонтерство, безкорисна допомога, взаємопідтримка, ввічливість[31].

Воєнна травма впливає на кожну людину по-різному й може викликати або загострити психічні розлади. Найбільш відомий із них – посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Симптоми посттравматичного стресового розладу: емоційне оніміння (відсутність емоційної реакції на події), труднощі з когнітивною діяльністю та пам'яттю (проблеми з концентрацією уваги та пам'яттю), дисоціація (відчуття відокремлення від власних думок, почуттів або навколишнього світу), зменшення або повна відсутність задоволення від раніше улюблених занять (втрата інтересу до хобі та діяльностей), фізичний

31 Інтерв'ю з психологом Анджеєм Кендзерським, записане 18 жовтня 2024 р. Інтерв'юер – Тетяна Бакоцька.

біль, наприклад, головні болі (фізичні симптоми, які не мають явної медичної причини)[32].

Психолог Анджей Кендзерський вважає, що спеціалісти, експерти, консультанти чи викладачі курсів, які працюють у різних інтеграційних проєктах, мусять бути підготовленими до того, що не у всіх біженців воєнна травма проявляється однаково. І для того, щоб людина швидше інтегрувалася в нову спільноту, треба спочатку стабілізувати її нервову систему. Навіть курси з вивчення польської мови треба починати після спілкування учасників із психологами й медіаторами (комунікаторами, посередниками, фахівцями, що допоможуть знайти спільну мову між людьми під час кризових комунікацій). Бо якщо людина в стані тривожності, паніки, неспокою, то їй буде важко сконцентруватися й запам'ятовувати важливу інформацію. А, отже, важче інтегруватися. Не всі люди усвідомлюють, що травма від війни змінює людей. Американський психіатр Бессел ван дер Колк у своїй книзі *Тіло веде лік* пише, що навіть після того, як травматична подія закінчилася, тіло залишається напоготові й щоразу переживає загрозу небезпеки, якої насправді нема. На біологічному рівні травма більше схожа на шрам у нервовій системі, ніж на історію чи спогад. Травма змінює не лише думки, а й саму здатність думати. Тому люди, які зазнали травматичного досвіду, можуть не до кінця усвідомлювати, що з ними сталося й що вони змінилися[33].

Дослідження, опубліковане в спеціалізованому медичному журналі Lancet, свідчить, що 54% українців (включно з біженцями) мають ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). Сильну тривожність мають 21%, високий рівень стресу – 18%. Інше дослідження, проведене у 2023 році, показало, що 27% українців відчувають депресію або смуток. Це на 20% більше, ніж у 2021 р., до російського повномасштабного вторгнення[34]. Біженці вже зараз мусять робити все необхідне, аби подолати воєнну травму, що заважає повноцінно жити.

---

32 Психічне здоров'я в Україні: лікування невидимих ран. Воєнна травма, [w:] https://www.intouchukraine.com/uk/mental-health-in-ukraine-treatment/ [dostęp 31.07.2024].

33 І. Виговська. Бессел ван дер Колк – у подкасті «Простими словами». Чим відомий психіатр, який досліджує травму?, [w:] https://www.village.com.ua/village/knowledge/podcast/346603-bessel-van-der-kolk-u-podkasti-prostimi-slovami-chim-vidomiy-psihiatr-yakiy-doslidzhue-travmu [dostęp 5.01.2024].

34 В. Шевченко, Наші чоловіки пішли на війну не для того, щоб ми сіли і плакали, [w:] https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cvgx8wrelw5o [dostęp 21.09.2024].

За понад два роки життя в Польщі найбільшими проблемами для жінок-біженок є відсутність чітких планів на майбутнє, розлука з родичами, які залишилися в Україні, страх за життя сім'ї в Україні, відсутність достатніх фінансових ресурсів для проживання, незгуртованість українців, дефіцит проукраїнських культурно-освітніх ініціатив та проявів взаємомодопомоги в спільноті біженців. Серед дітей жінок-біженок третина зазнала погіршення самопочуття після прибуття до Польщі. Для біженців є необхідними програми комплексної допомоги, які би поєднували надання місця праці й соціального житла. У жовтні 2024 р. Уряд Польщі схвалив нову, „комплексну й відповідальну" міграційну стратегію країни, де передбачається можливість відмовляти мігрантам, які прибули в Польщу, в праві на притулок. У тексті 30-сторінкового документу написано, що для деяких країн (насамперед України) умови працевлаштування іноземців поки що залишаться незмінними. Проте не виключено, що з 2025 р. їх переглянуть. Утім, голова канцелярії прем'єра Ян Грабець запевнив, що для біженців з України, які приїхали до Польщі після початку повномасштабного російського вторгнення, правила не змінять[35].

В умовах вимушеного переселення в час війни, чимало українців, які не змогли знайти місце „закорінення" в Польщі, мусили повертатися до старого місця – додому або в інший регіон України. Основні чинники, що впливають на рішення повернутися в Україну, – безпека, житло, робота, доступ до основних послуг у своїй громаді (школа, лікарня, дороги, вода). Враховуючи досі наявну небезпеку, українці повертаються додому лише тому, що в іншій країні зіштовхнулися з багатьма труднощами. Тим людям, які вже вирішили, що залишаться в Польщі, легше. Бо вони більше не на роздоріжжі. А чітко розуміють, куди орієнтуватися й на що витрачати зусилля, щоб досягнути бажаного результату.

Головною причиною переїзду з Польщі до інших країн, як і в 2023 р., є велика розбіжність між заробітком і витратами, наявність там кращих житлових умов, більші соціальні виплати й вища оплата праці, ніж у Польщі.

35 Інструмент гібридної війни. Польща хоче обмежити наплив біженців, [w:] https://www.bbc.com/ukrainian/articles/czd1zqgglgpo [dostęp 17.10.2024].

fot. T. Bakocka

Olsztyn. Уроки української мови для біженців. Волонтерська ініціатива біженки з Миколаєва Тетяни Бакоцької. Грудень 2024 рік. Ольштин / Lekcje języka ukraińskiego dla uchodźców" Inicjatywa wolontariacka uchodźczyni z Mikołajowa Tetiany Bakockiej. Grudzień 2024.

fot. T. Bakocka

Olsztyn. Колядники. Волонтерська ініціатива біженки з Сум Єлизавети Татарченко. Зібрали 4600 злотих для ЗСУ. Грудень 2024 рік. Ольштин / Dzieci uchodźców jako kolędnicy w Boże Narodzenie 2024. Inicjatywa wolontariacka uchodźczyni z Sum Jełyzawety Tatarczenko. W czasie kolędy zebrano 4600 zł dla armii ukraińskiej.

TETIANA BAKOCKA – *UCHODŹCY WOJENNI W POLSCE: MIĘDZY DOMEM A BEZDOMNOŚCIĄ*

Abstrakt

Od początku pełnoskałowej agresji Rosji na Ukrainę do województwa warmińsko-mazurskiego przyjechało około dziesięć tysięcy uchodźców wojennych. W celu udokumentowania historii tych ludzi, którzy przeżyli wojnę, dwa lata po jej pełnoskalowym wybuchu, autorka artykułu sporządziła ponad sto wywiadów z uciekinierami ze strefy działań bojowych, terenów tymczasowo okupowanych, miejscowości przyfrontowych. To są ci ludzie, którzy wyjechali z Ukrainy w pierwszych tygodniach rosyjskiej agresji. To nie są zwykłe wywiady, a rozmowy-spowiedzi uciekinierów. Te opowieści świadczą o tym, że chociaż po ponad dwóch latach, odkąd ci ludzie przenieśli się do Polski, zmieniła się treść oczekiwań uciekinierów co do pomocy materialnej w trakcie integracji, to jednak ludzie ci nadal potrzebują fachowego wsparcia psychologicznego.

W artykule omówiono i przeanalizowano wywiady z uchodźcami wojennymi z Ukrainy oraz przedstawiono ich opinie na temat ich „nowego polskiego domu". Badaczka odkrywa m.in., w swoich wywiadach, jak w trakcie integracji przejawia się tak zwany „syndrom milczenia" uciekinierów, który ujawniła podczas swojego badania socjolog z Doniecka Oksana Michejewa. Mowa tu o swoistym zachowaniu się, które przejawia się w momentach krytycznych i polega na przystosowaniu się do nowych warunków. Do momentu stablizacji życiowej, wojenni przesiedleńcy i uciekinierzy, musieli przystosowywać się poniekąd za cenę własnej godności, milczeć w odpowiedzi na obrazę i nie protestować przeciwko krzywdzie w ich odczuciu w nowym społeczeństwie, a także podjąć próbę integracji z nim.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, wojna, ofiary wojny, uchodźcy, Olszyn, przesiedlenie, adaptacja i integracja w Polsce, działania na rzecz zachowania ukraińskiej tożsamości.

Ключові слова: Україна, Польща, Ольштин, жертви війни, біженці, адаптація і інтеграція у Польщі, збереження культурної ідентичності.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

МИХАЙЛО МІЦЕЛЬ
ORCID 0009-0002-1597-8426

ПРИТУЛОК І АДАПТАЦІЯ ЗА СИНІМ ОКЕАНОМ

У1970-х рр. полуднева частина Брукліна (найбільшого району Нью-Йорку), зокрема дільниця Брайтон Біч стала центром єврейської еміграції з СРСР. Нових американців насамперед влаштовували помірковані ціни оренди квартир і розташування житла біля самого океану. Незабаром був створений особливий стиль, який поєднував риси єврейського містечка, української провінції та літнього курорту біля теплого моря. У 1990-х рр., після розпаду СРСР, до російськомовних євреїв приєдналися емігранти-слов'яни, а також колишні громадяни Кавказу та Середньої Азії. Ця частина Брукліна приваблює жителів Нью-Йорка можливістю провести час на березі океану, розмаїттям культур та етнічними ресторанами з доступними цінами. Українські барви стали особливо помітними починаючи від лютого 2022 р. Загальна реакція населення на війну була й є проукраїнською, і хоча кількість українських прапорів та іншої символіки поступово скоротилась, все одно – більшість на стороні жертви.

Російське вторгнення у лютому 2022 р. змусило мільйони українців покинути свої домівки, що спричинило найбільший потік біженців у Європі з часів Другої світової війни. Мільйони громадян України (більшість з яких жінки та діти) залишили свою країну, і переважна кількість із них знайшли притулок у Європі. Станом на початок 2024 р. було зареєстровано близько 8 млн українських біженців, в сусідніх, близьких та далеких країнах Європейського Союзу. Лідером за кількістю прийнятих біженців є Польща, де перебуває понад 1,5 млн осіб, за нею йдуть Німеччина з приблизно 1 млн і Чехія з близько півмільйона. Іншими значними країнами прийому є Румунія, Італія та Іспанія, кожна з яких прийняла сотні тисяч біженців.

Значна кількість українців також виїхала до країн за межами Європи, зокрема до Канади та Сполучених Штатів, де разом перебу-

ває близько 500.000 українських біженців. Багатьом біженцям в цих країнах було надано статус тимчасового захисту, що дозволяє їм легально жити та працювати до того часу, поки вони не зможуть повернутися в Україну або отримати можливість для постійного проживання.

У квітні 2022 р. адміністрація Байдена створила безпрецедентну програму під назвою «Єднання заради України»[1], що дозволяє необмеженій кількості українців, яких спонсорують американці, приїжджати до США та працювати тут легально без необхідності проходити тривалий процес отримання візи. Станом на кінець березня 2024 р. вже понад 187.000 українців прибули до США за цією програмою. Ще 350.000 українців прибули до США поза межами процесу спонсорства з початку російського вторгнення, переважно за тимчасовими візами, згідно з даними Міністерства внутрішньої безпеки США.

На відміну від більшості імміграційних політик США, переселення десятків тисяч українських біженців у американських громадах пройшло з високою ефективністю та відносно невеликою кількістю суперечок. Штати з республіканським керівництвом, наприклад, подали позови проти практично кожної великої імміграційної політики адміністрації Байдена, включно зі схожою програмою спонсорства для мігрантів з Куби, Гаїті, Нікарагуа та Венесуели. Проте програму «Єднання заради України» не оскаржували в суді. Насправді деякі республіканські законодавці висловили підтримку щодо прийняття українських біженців. Хоча прибуття сотень тисяч мігрантів на кордон між США та Мексикою навантажило ресурси в таких містах, як Нью-Йорк, Чикаго та Денвер, переселення українців не спричинило такого ж суспільного невдоволення і не створило значних політичних проблем для адміністрації Байдена.

На відміну від програми для кубинців, гаїтян, нікарагуанців та венесуельців, яка обмежена до 30.000 схвалень на місяць, «Єднання заради України» не мала чисельних обмежень. Заявки на участь у програмі також розглядали досить швидко, іноді протягом тижнів або навіть днів – рідкість у системі імміграції США, яка страждає від перевантаження і нестачі персоналу. Ті, хто приїжджає до США

1 Див. інформацію на сайті Homeland Security: https://www.dhs.gov/ukraine [dostęp 10.10.2024]. United for Ukraine – це спеціальна програма надання гуманітарних паролів для українців, які покинули свої домівки через російське вторгнення. Гуманітарний пароль дає змогу людям, які мають у цьому гостру потребу приїхати на певний час до США без візи.

fot. M. Micel

Мітинг солідарності з народом України на Таймс-Сквер. Нью-Йорк, США. 5 березня 2022 р. / Wiec solidarności z narodem ukraińskim na Times Square. Nowy Jork, USA. 5 marca 2022 r.

за цією програмою, повинні мати американського спонсора, готового надати їм фінансову підтримку, і можуть легально працювати одразу після прибуття до США. Конгрес також надав першій хвилі українських біженців право на пільги, доступні біженцям, насамперед – продовольчі талони.

Проте українці стикаються також з власними труднощами. Їхнє право перебувати в США за імміграційним статусом, відомим як гуманітарний пароль, закінчується кожні два роки і вони не мають шляху до постійного легального статусу або американського громадянства. Але за два роки перебування у США виникають нові родинні зв'язки, з'являються нові легальні обставини (навчання, потреба роботодавця тощо), що дозволяють змінити імміграційний стан.

Адміністрація Байдена заявила, що більшість українців врешті-решт повернеться додому, коли війна в їхній країні закінчиться, проте наразі немає ознак, що це станеться найближчим часом.

У травні 2022 р. Каті Хокул, губернатор штату Нью-Йорк, звернулась до українських біженців:

> Від імені 20 млн жителів Нью-Йорка я тут, щоб сказати з рішучістю в серці, що ми виступаємо проти цього тиранічного режиму та засуджуємо несправедливе й нелюдське порушення Путіним суверенітету України. Ми будемо стояти поруч з Україною та її народом зараз і назавжди.

> Нью-Йорк із вами. Ми завжди будемо з вами. Сполучені Штати Америки будуть з вами[2].

Офіційний сайт штату розмістив список державних установ, що почали працювати із біженцями та надавати їм різні форми допомоги.

16 червня 2022 р. офіс мера Нью-Йорка до справ іммігрантів оголосив про виділення 2 млн доларів на підтримку новоприбулих українців. Комісар Управління у справах іммігрантів м. Нью-Йорка Мануель Кастро повідомив про запуск «Ініціативи реагування на потреби українців у Нью-Йорку» та надав інформацію про неприбуткові організації, які будуть залучені для надання допомоги українцям, що вже проживають у місті, а також тим, хто нещодавно прибув. Ця допомога включатиме юридичну підтримку з питань імміграції, послуги перекладу, соціальні послуги та інші ресурси[3]. Мер Нью-Йорка Ерік Адамс сказав:

> Як місто іммігрантів, Нью-Йорк є домом для найбільшої української громади в Америці, і тому ми готові з відкритими обіймами надати всю можливу підтримку українцям, які живуть у Нью-Йорку. Ці неприбуткові організації забезпечать доступ до критично важливих ресурсів як для тих, хто вже проживає в місті, так і для новоприбулих українців, і ми раді допомагати»[4].

Серед інших неприбуткових установ були названі організації: сформована українськими активістами група Разом[5], єврейський центр Shorefront YM-YWHA of Brighton-Manhattan Beach[6] і католицька Catholic Charities Community Services (CCCS)[7].

---

2 Див. інформацію на сайті уряду штату Нью-Йорк: https://www.ny.gov/new-york-state-stands-ukraine-resources-ukrainians-and-how-new-yorkers-can-help [dostęp 10.10.2024].

3 https://nypost.com/2022/04/22/nyc-putting-up-2m-to-help-ukrainian-refugees/ [dostęp 20.10.2024].

4 Див. інформацію на офіціальному сайті міста Нью-Йорк: https://www.nyc.gov/site/immigrants/about/press-releases/moia-2mil-initiative-for-newly-arrived-ukrainian-new-yorkers.page [dostęp 20.10.2024].

5 Організація «Разом» була створена у 2014, відома своїми проектами та ефективним збором коштів, див.: https://www.razomforukraine.org/. Про допомогу біженцям див.: https://www.razomforukraine.org/ua/refugee-infohub-ua/ [dostęp 10.10.2024].

6 Центр був відкритий на початку 1950-х рр., див.: https://www.shorefronty.org/ukrainian-response-initiative [dostęp 10.10.2024].

7 https://cccsny.org/; https://catholiccharitiesny.org/news/2024-refugee-resettlement-ukraine-response/ [dostęp 10.10.2024].

Загалом в Нью-Йорку функціонує 25 єврейських центрів[8], це культурно-освітні установи, що нагадують Будинки культури в Україні та Польщі: там працюють різні гуртки – художні, музичні, спортивні тощо. Є концертні, гімнастичні зали, басейни та фітнес. Програми центрів відкриті для всіх груп населення і, оскільки інші громади часом не мають такої розгалуженої структури, то місцева влада провадить центри грантами на підтримку всіх старших осіб, незалежно від етнічного походження.

В перші дні після початку війни єврейські центри Південного Брукліна – Shorefront YM-YWHA та JCH of Bensonhurst[9] почали збирати гроші та різні речі на допомогу Україні. Коли у березні 2022 р. прибули перші українські біженці, UJA-Federation of New York[10] доручила цим установам очолити мережу їх підтримки. За даними штату Нью-Йорк, серед понад 18.000 затверджених заявок U4U («Єднання заради України») для штату Нью-Йорк понад 45% біженців переселилися до Брукліна.

Серед них є й наша знайома, пані Оксана, яка змогла втекти з донькою-підлітком з обложеного Маріуполя. Вона розповіла про жахливе бомбардування міста російськими загарбниками, коли 95% житлової забудови було знищено. Під руїнами будинків залишились її найближчі – чоловік та батьки. Травмовані фізично і психічно, змучені безкінечними поневіряннями Оксана та її донька прибули до Брукліна в кінці літа 2022 р. Через два роки поспіль Оксана, завдяки допомозі Єврейського центру на Брайтон Біч знайшла працю бухгалтера, а донька продовжує навчання і готується до вступу до Бруклінського коледжу, мріє стати вчителькою молодших класів.

Від самого початку подібний Центр реагування на війну в Україні в дільниці Бенсонхьорст[11], так само як інші побратимські організації, працював в кількох ключових напрямках і, зокрема надавав: соціальні послуги: комплексний супровід клієнта, подання заявок на отримання пільг та дотримання його прав; екстрену допомогу:

---

8 https://en.wikipedia.org/wiki/Jewish_Community_Center [dostęp 20.10.2024].

9 Один з найстаріших єврейських центрів Нью-Йорку був відкритий у 1927. Див.: https://www.jchb.org/; https://en.wikipedia.org/wiki/Edith_and_Carl_Marks_Jewish_Community_House_of_Bensonhurst [dostęp 20.10.2024].

10 Найбільша єврейська філантропічна організація Нью-Йорку: https://www.ujafedny.org/ [dostęp 20.10.2024].

11 https://www.jchb.org/ukraine-crisis-response-center/ [dostęp 20.10.2024].

харчові картки, предмети першої необхідності, грошову підтримку оренди житла[12].

Центр здійснював запис до державних шкіл та до унікальної системи недержавних шкіл Hebrew Public Charter Schools[13], організував догляд за дітьми: працювали цілорічні програми, включаючи групи продовженого дня та заняття з розвитку дитини; влітку була відкрита програма для біженців-підлітків – табір Sunflower Camp.

На безоплатній основі в центрі праювали адвокати, перевіряли еміграційні документи, відповідали на питання щодо еміграційного статусу та подальших кроків.

Здійснювалась мовна підтримка, а саме – Центр організував шість нових курсів англійської мови початкового рівня для українських біженців. Поки клієнти чекали на отримання дозволу на працю, Центр використовував цей час, щоб підготувати їх до інтеграції в англомовному середовищі. Багато біженців прибули з обмеженими або нульовими знаннями англійської мови. Крім того, були залучені волонтери для практики розмовної англійської мови і ментори, які допомагають з працевлаштуванням, складанням резюме тощо.

Одним із важливих напрямків допомоги є пошук роботи. Наприклад, у лютому 2023 р. у Брукліні, в приміщенні Центру, відбувся ярмарок вакансій, на якому були представлені 70 місцевих та національних роботодавців, а понад 1.000 українських біженців прийшли, щоб дізнатися про можливості працевлаштування та зрозуміти вимоги до ринку праці в США. Ярмарок вакансій став важливим стартовим майданчиком для наступного етапу роботи з цією біженською спільнотою: розвитку робочої сили з акцентом на довгострокову самостійність. На відміну від багатьох інших етнічних груп, новоприбулі українці не шукають постійну соціальну допомогу, а шукають постійну працю. Реальність є така, що більшість з біженців хочуть залишитися в США. Вони прагнуть знайти хорошу роботу, вивчити англійську мову, піти до школи та брати участь у житті місцевої громади.

Це лише декілька із багатьох напрямків допомоги, які були впроваджені Єврейськими центрами та іншими філантропічними уста-

12 https://www.jchb.org/marks-jch-ukraine-crisis-response-center-accelerated-need-deepening-concerns/ [dostęp 20.10.2024].

13 Школи цієї системи базуються на мові та культурі специфічної етнічної спільноти, але відкриті для учнів всіх груп незалежно від походження. Див.: https://hebrewpublic.org/; https://en.wikipedia.org/wiki/Hebrew_Language_Academy_Charter_School [dostęp 20.10.2024].

новами, щоб сприяти людям, які прибували майже щодня у 2022-2023 рр.

Загалом напередодні третіх роковин від початку агресії, ситуація з українськими новоприбулими виглядає нібито непогано, навіть не дивлячись на те, що термін дії вищезгаданих програм вже закінчений. Але не треба забувати, що масове переселення травмованих війною людей, які жили спокійним життям у своїй країні та не мали намірів на еміграцію – це кричуща проблема України, проблема депопуляції, скорочення населення продуктивного віку на тлі критично низького рівня народжуваності і високого рівня смертності. Це є ще один із наслідків кривавого злочину путінського режиму проти України: нові українські діаспори у більшості своїй непогано адаптуються у новому середовищі, починають працювати, діти переходять на місцеві мови і, чим довше триває війна, зникає бажання повернутись додому…

MYCHAJŁO MICEL – *SCHRONIENIE I ADAPTACJA ZA OCEANEM*

Abstrakt

Rosyjska inwazja w lutym 2022 r. zmusiła miliony Ukraińców do opuszczenia swoich domów, co spowodowało największy napływ uchodźców w Europie od czasów II wojny światowej. Miliony obywateli Ukrainy (w większości kobiety i dzieci) opuściły swój kraj, znaczna ich część znalazła schronienie w Europie. Wielu Ukraińców wyjechało również do Kanady i Stanów Zjednoczonych, gdzie obecnie przebywa około 500.000 uchodźców ukraińskich.

W kwietniu 2022 r. administracja Bidena stworzyła bezprecedensowy program o nazwie „Uniting for Ukraine", który pozwala nieograniczonej liczbie Ukraińców sponsorowanych przez Amerykanów przyjeżdżać do USA i legalnie tam pracować bez konieczności przechodzenia długotrwałego procesu uzyskiwania wizy. Na koniec marca 2024 r. ponad 187.000 Ukraińców przybyło do USA w ramach tego programu. Dodatkowo, od początku rosyjskiej inwazji, ok. 350.000 Ukraińców dotarło do Stanów Zjednoczonych poza procesem sponsorowania, głównie na podstawie wiz tymczasowych, według danych Departamentu Bezpieczeństwa Wewnętrznego USA. Kongres przyznał również pierwszej fali ukraińskich

uchodźców prawo do świadczeń dostępnych dla uchodźców, w tym przede wszystkim kuponów żywnościowych.

Jednak Ukraińcy napotykają także na różne trudności. Prawo do pobytu w USA na podstawie statusu imigracyjnego znanego jako „humanitarny parol" kończy się po dwóch latach, a oni nie mają ścieżki do uzyskania stałego statusu legalnego ani amerykańskiego obywatelstwa. Jednakże, po dwóch latach pobytu w USA, pojawiają się nowe więzi rodzinne i okoliczności prawne (nauka, potrzeby pracodawców itp.), które umożliwiają zmianę statusu imigracyjnego.

Gdy w marcu 2022 r. przybyli pierwsi ukraińscy uchodźcy, UJA-Federation of New York zleciła swoim instytucjom przewodzenie sieci wsparcia dla nich. Według danych stanu Nowy Jork, spośród ponad 18.000 zatwierdzonych wniosków w ramach programu U4U („Uniting for Ukraine") dotyczących stanu Nowy Jork, ponad 45% uchodźców osiedliło się na Brooklynie. Artykuł przytacza liczne przykłady pomocy społecznej dla ukraińskich uchodźców.

Masowe przesiedlenie ludzi doświadczonych traumą wojenną, którzy prowadzili spokojne życie we własnym kraju i nie mieli zamiaru emigrować, stanowi poważny problem dla Ukrainy. Problem depopulacji, zmniejszenia liczby osób w wieku produkcyjnym w obliczu krytycznie niskiego wskaźnika urodzeń i wysokiej śmiertelności jest jednym z następstw krwawej zbrodni reżimu Putina wobec Ukrainy. Nowe ukraińskie diaspory w większości dobrze adaptują się w nowym środowisku – podejmują pracę, dzieci uczą się lokalnych języków, a im dłużej trwa wojna, tym mniejsza staje się chęć powrotu do ojczyzny...

***Słowa kluczowe*:** uchodźcy ukraińscy, amerykańskie programy dla obywateli Ukrainy, status imigracyjny, pomoc organizacji filantropijnych, adaptacja, depopulacja.

***Ключові слова*:** українські біженці, американські програми допомоги українським громадянам, імміграційний статус, допомога благодійних організацій, адаптація, депопуляція.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ЛЮБОМИР ХАХУЛА
ORCID 0000-0002-9954-9962

РОСІЙСЬКА ІНВАЗІЯ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІЙ БЕЗПЕЦІ: ДОСВІД СПІВПРАЦІ УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ КУЛЬТУРИ

Осмислення природи сучасного російського імперіалізму неможливе без врахування культурного вектору його експансії. В перше десятиліття XXI ст. кремлівські соціальні інженери, використавши культурні маркери як ефективні засоби поширення уявлень/стереотипів про масовість й універсальність російського радіо чи телепродукту, кіно чи реклами, сформували „нову імперську мораль", метою якої було утвердження серед слов'янських народів образу „старшого російського брата"[1]. Якщо російськомовне кіно, популярна музика, преса, література виконували зручну роль для імперської пропаганди, то неросійська культурна спадщина підривала цілісність пропагандистських наративів про вищість російського культурного середовища. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. продемонструвало люту нетерпимість рашистської ідеології до колекцій українських музеїв, які охоплюють пам'ятки усього європейського цивілізаційного часопростору. Знищуючи матеріальні музейні цінності Росія прагнула зруйнувати ідентичність українського народу, пам'ять про його тісні зв'язки із західними культурними традиціями. Злочинне поводження із культурними артефактами, їх грабунок та ліквідація яскраво ілюстрували масштаби загроз, перед якими постали українські музейні установи.

1 О. Софієнко, *Природа імперіалізму в російській зовнішній політиці та її вплив на Україну*, „Молодий вчений" 2020, nr 10 (86), s. 373; doi: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-76 [dostęp 2.10.2024].

Кремлівські руйнації української державно-інституційної мережі культури в перші місяці після вторгнення викликала стан дежавю та спонукала до історичних аналогій із більшовицькою окупацією східних воєводств II Речіпосполитої у вересні 1939 р. та масштабною реорганізацією музейних інституцій на потреби совєтського партійно-ідеологічного ладу[2]. З вибухом Другої світової війни багатокультурний простір передвоєнної Галичини, який складався із національних музеїв – українських, польських, єврейських, вірменських, був знищений як інституційно, так і матеріально. В культурній галузі більшовики реалізували т. зв. музейну комасацію – зменшення кількості інституцій шляхом об'єднання схожих за характером колекцій та експозицією установ.

Для таких потреб було утворено Комісію з охорони пам'яток культури, яка під головуванням київського письменника Петра Панча діяла при Тимчасовому управлінні у Львівській області від листопада 1939 р.[3] Інспектори Комісії підготували реєстр установ – музеїв, бібліотек, архівів, які запропонували розділити на дві групи – мистецькі (пропоновано підпорядкувати Управлінню в справах мистецтва при Раді народних комісарів УРСР) та наукові (мали б відійти під юрисдикцію Народного комісаріату освіти УРСР)[4].

8 травня 1940 р. Рада народних комісарів УРСР прийняла Постанову „Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України". Документ передбачав створення таких музейних установ. Зокрема у Львівській області – Державний обласний історичний музей в м. Львові; Державний обласний етнографічний музей в м. Львові; Державну обласну картинну галерею з філіями: Замок Собеського в с. Підгірцях Олеського району та Панорама Рославицького в м. Львові; Державний обласний музей мистецького промислу

2 *Wołyń za „pierwszych Sowietów". Losy ludności polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego. Zbiór dokumentów*, T. 1: *Lata 1939–1941*, pod red. S. Stępnia, Przemyśl 2019; *Wołyń za „pierwszych Sowietów": losy ludności polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego. Zbiór dokumentów*, T. 2: *Lata 1939–1941*, pod red. S. Stępnia, Przemyśl 2020; *Wołyń za „pierwszych Sowietów": losy ludności polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego. Zbiór dokumentów*, T. 3: *Lata 1939–1941*, pod red. S. Stępnia, Przemyśl 2021.

3 Ю. Смірнов, *Діяльність Комісії з охорони пам'яток культури у Львові в 1939–1940 роках*, „Галицька брама" 2009, nr 7/9, s. 30.

4 П*ротокол N° 2 засідання Комісії з охорони пам'яток культури при Тимчасовому управлінні у Львівській області*, 26 листопада 1939, Львів, [w:] *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів*, T. 1: *(1939–1945)*, упоряд. Г. Сварник, Львів 2010, s. 7.

в м. Львові; Державний обласний меморіально-літературний музей ім. Франка в м. Львові в будинку де жив і працював Іван Франко; Державний міський етнографічний музей в Яворові; Державний міський краєзнавчий музей в Сокалі[5]. В Дрогобицькій області були створені Державний обласний історичний музей в м. Дрогобичі та міські історико-етнографічні музеї в Перемишлі, Самборі, Трускавці, Стрию. На основі довоєнного Подільського музею в Тернополі совєтські функціонери відкрили Державний обласний історико-краєзнавчий музей, а в Кремянці – Державний міський історичний музей[6]. В Станіславівській області утворено Державний обласний історичний музей в м. Станіславі (об'єднав відділи: історичний, природознавчий та народної творчості) та державні міські краєзнавчі музеї в Коломиї й Рогатині[7]. У Волинській області діяли Державний обласний краєзнавчий музей в м. Луцьку (відділи: краєзнавчий, історичний, етнографічний, археологічний) та Державний міський історичний музей в Володимирі-Волинську. У Рівненській області організува-

fot. L. Chachuła

Реставрація Королівської кам'яниці на площі Ринок 6 у Львові, фінансована Інститутом „Полоніка". Вересень 2024 р. / Prace restauracyjne kamienicy „królewskiej" we Lwowie przy Rynku 6, finansowane przez Instytut „Polonika" (wrzesień 2024)

5 *Постанова Раднаркому УРСР „Про організацію музеїв і бібліотек у західних областях України", 8 травня 1940 р.*, [w:] *Культурне життя в Україні. Західні землі: документи і матеріали*, Т. 1: *1939–1953,* упор. Т. Галайчак та ін., Київ 1995, s. 94.

6 Ibidem, s. 95.

7 Ibidem, s. 97.

ли обласні історико-краєзнавчі музеї в Рівному і Дубні, Державний міський історичний музей в Острозі.

Більшовики деполонізували та позірно українізували музейний простір приєднаних територій, зокрема запровадили курси української мови в Музеї художнього промислу, Міській галереї чи Історичному музеї. Новоутворені музеї очолили українці: директором Державної обласної картинної галереї став керівник довоєнного Національного музею у Львові, музейник Іларіон Свєнціцький, а Державний обласний історичний музей очолив колишній директор Музею НТШ, археолог Ярослав Пастернак[8].

В процесі реорганізації музеїв зі Львова було вивезено два золоті Михалківські скарби:

> [...] найдавніші доісторичні золоті пам'ятки Центрально-Східної Європи, що датуються VIII–VI ст. до нашої ери[9].

Знайдені ще в XIX ст. на Поділлі пам'ятки перебували серед збірок Музею Дідушицьких (скарби зберігали в Іпотечному банку). Незважаючи на те, що, завдяки старанням довоєнного кустоша Музею ім. Любомирських, мистецтвознавця Мєчислава Ґембаровича, скарби врятували від переплавлення, цінні артефакти покинули Львів[10]. На початку 1940 р. археолог Петро Курінний вивіз скарби до Києва, а згодом вони потрапили до Москви, де перебували спочатку в „Главном хранилище ценностей и охраны", а потім передані в Ермітаж[11].

Ідеологічно-класовий підхід не залишав місця для музейних установ, які носили ім'я своїх фундаторів, тобто „буржуазних ворогів народу". З міського музейного простору зникли Музей князів Любомирських, Музей Дєдушицьких, Збірка Болеслава Ожеховича, збірка

8 Л. Винар, *Біографічні і бібліографічні матеріали Ярослава Пастернака*, [w:] Я. Пастернак, *Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінгвістичних дослідженнях*, Ню Йорк–Торонто–Париж–Мюнхен 1976, s. 115.

9 K. Hadaczek, *Złote skarby Michałkowskie*, Kraków 1904, s. 10; М. Бандрівський, Л. Крушельницька, *Золоті Михалківські скарби та їх доля*, Львів 2012.

10 J. Michałowski, *Profesor Mieczysław Gębarowicz. Uczony, strażnik dóbr narodowych, obywatel miasta „zawsze wiernego"*, „Rocznik Lwowski" 1991, s. 50.

11 Р. Дзюбан, *Культурні цінності установ Львова у 1939–1953-х рр.: переміщення і втрати*, Львів 2020, s. 105; С. Терський, *Доля музеїв та колекцій*, [w:] *Історія Львова. У трьох томах*, Т. 3, редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій, Львів 2007, s. 181.

картин Леона Пінінського, колекція барона Адольфа Браніцького. Національний музей у Львові став відділом Львівської картинної галереї[12]. Музей князів Любомирських як структурна частина довоєнного Національного Закладу ім. Оссолінських реорганізували в безжальний спосіб. Будучи перетвореним в Львівську філію Бібліотеки Академії наук УРСР, Оссолінеум за час від 22 вересня 1939 р. до 30 червня 1941 рр. втратив близько 19 000 музейних предметів. Майже 4 000 з них складав передвоєнний депозит, націоналізовані приватні збірки. Цінні речі розподілили між 4 новопосталими музеями[13]. М. Ґембарович був шокований позицією окремих польських колег, які „затято добивалися здобичі" із оссолінських надбань до своїх нових музеїв[14].

Серед музейних установ змін практично не зазнала концепція Рацлавіцької панорами, сюжет якої (повстання гноблених проти царя) цілком вписувався в більшовицьку історичну концепцію. Адже для партійно-радянських функціонерів:

fot. L. Chachuła

Скульптурні елементи аттику Королівської кам'яниці перед відновленням. Вересень 2024 р. / Restaurowane rzeźbiarskie elementy dekoracyjne kamienicy „królewskiej" we Lwowie przy Rynku 6 (wrzesień 2024)

12 Р. Маньковська, *Деформаційні процеси в музейництві: західноукраїнські області в 1939–1950-х рр.*, „Краєзнавство" 2017, nr 3–4, s. 246.

13 M. Matwijów, *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich w latach 1939–1946*, Wrocław 2003, s. 60.

14 D. Sidorowicz-Mulak, *Ze Lwowa do Wrocławia. Ossolineum w latach 1939–1947*, „Biuletyn IPN" 2020, nr 10, s. 87.

> Нормальне функціонування львівських культурних інституцій було потрібне для реклами своїх успіхів у відродженні сфер життя, що занепали внаслідок „другої імперіалістичної війни”[15].

Присвячуючи досить багато уваги та фінансових ресурсів для утримання музеїв, більшовики переслідували суто пропагандистсько-ідеологічні цілі:

> Бо як на літературу й театр, так само й на музеї більшовицька влада дивилася тільки як на засіб агітки[16].

Тому львівський Музей гігієни пристосовано для демонстрації „матеріалістичного світогляду більшовиків”, а Музей Дєдушицьких, не маючи в своїй експозиції політичного контексту, не викликав особливого зацікавлення. Археологічну частину колекції передано до Державного обласного історичного музею, етнографічну – до Державного обласного етнографічного музею.

В результаті більшовицької культурної політики відбулося:

> [...] підпорядкування музейних і приватних колекцій державі, їх націоналізація, закриття багатьох з них чи перейменування, перерозподіл та розпорошення збірок[17].

Сучасні дослідники констатують, що:

> [...] безконечні переміщення колекцій без належних супровідних документів та в неналежних умовах неминуче призводили до знищення чи розкрадання. Деякі колекції у цей час втратили повністю чи частково свої каталоги. Знищення (часткове чи повне) каталогів великої кількості приватних і громадських бібліотек, архівів та музейних колекцій робить практично неможливою повну реконструкцію цих збірок і визначення їхніх втрат[18].

---

15 M. Matwijów, *Sprawozdanie „Archiwa, biblioteki i muzea lwowskie” z 1940 r.*, „Rocznik Lwowski” 1997–1998, s. 7–30.

16 *Західня Україна під большевиками: IX. 1939 – VI. 1941*: збірник, ред. М. Рудницька, Нью Йорк 1958, s. 246.

17 Р. Маньковська, op. cit., s. 251.

18 Р. Дзюбан, op. cit., s. 107.

Свідками знищення більшовиками довоєнних музейних традицій у 1939–1941 рр. стали українські, польські, єврейські музейники (А. Чоловський, Л. Харевичова, І. Свєнціцький, Я. Пастернак, М. Гольдштейн та ін.). Їхня тогочасна діяльність була спрямована на запобігання масовим переміщенням і грабункам музейних пам'яток, збереженні тематичної цілісності колекцій. Задокументована у наукових, публіцистичних, епістолярних жанрах пам'ять про воєнну долю артефактів солідаризувала українських та польських фахівців для порятунку культурної спадщини від російської воєнної машини. Адже рисою шовіністичного характеру російського суспільства є привласнення сусідньої історії та культури, а також знищення тих пам'яток, які не вписувалися в історичний канон ідеологеми „русского мира"[19].

Російська армія в перші тижні та місяці після вторгнення в Україну в лютому 2022 р. знищила сотні пам'яток й об'єктів культурної інфраструктури, а також нелегально вивезла культурні цінності (картини, скіфське золото, манускрипти) з окупованих територій до Криму та самої Росії. Вже 26 лютого російським снарядом був зруйнований Іванківський історико-краєзнавчий музей в Київській області, де зберігалися картини відомої української художниці Марії Примаченко (на щастя, полотна вдалося врятувати)[20]. В березні 2022 р. російський авіаудар пошкодив Маріупольський художній музей імені Архипа Куїнджі, а окупанти вивезли твори А. Куїнджі „Червоний захід сонця", „Осінь" та „Ельбрус", І. Айвазовського „Біля берегів Кавказу", посмертний портрет Куїнджі у виконанні його учня Григорія Калмикова, бюст Куїнджі роботи скульптора В. Беклемішева, старовинні ікони та книги[21]. Окупація Херсону спричинила вивезенням з Херсонського художнього музею імені Олексія Шовкуненка практично всіх творів мистецтва: тисяч полотен, ікон, скульптур та зразків декоративної кераміки. З Херсонського обласного краєзнавчого музею окупанти викрали понад 28 тис. музейних пам'яток (старовинні монети, зброю, ікони, меблі, картини, археологічну колекцію).

19 М. Литвин, Л. Хахула, *Путінська Росія: початок краху шовіністичних комплексів та імперських амбіцій*, [w:] *Росія–Україна: зради, союзи, війни*, відп. ред. М. Литвин, Львів 2022, s. 785–793.

20 А. Сорока, Г. Атанесян, *Культурні чистки. Як Росія руйнує музеї й вивозить мистецтво з України.* BBC News Україна. 19.05. 2022, [w:] https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927 [dostęp 11.10.2024].

21 Ibidem.

Загалом же, після повномасштабного вторгнення на окупованих територіях росіяни, при співучасті місцевих колаборантів, пограбували понад 40 музеїв на близько пів мільйона культурних артефактів[22].

Руйнувань чи шкоди росіяни також завдали Чернігівському історичному музею ім. В. В. Тарновського, Національному літературно-меморіальному музею Г. С. Сковороди, Куп'янському краєзнавчому музеєві, Маріупольському краєзнавчому музею, Одеському національному художньому музею, Національному музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. Директор чернігівського музею Сергій Лаєвський, який, фактично живучи в музеї, разом із колективом укріплював будівлю і облаштував укриття, згадував перші години після початку війни:

> Я зіскочив зі свого ліжка і вже до нього не повертався. Страху не відчув на той час, він прийшов пізніше трохи. Була зібраність. Ми в музеї відпрацьовували, що і як робити. Зранку колектив прийшов майже весь у музей, ми почали робити свою справу[23].

Станом на середину травня 2022 р. Міністерство культури та інформаційної політики України зафіксувало збитки, завдані 29 українським музеям. Через майже півтора року війни, наприкінці 2023 р. згадане Міністерство задокументувало пошкодження 1907 об'єктів культурної інфраструктури, зокрема 106 музеїв та галерей у Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Луганській, Запорізькій областях та Києві[24]. В липні 2023 р. експерти ЮНЕСКО підтвердили знищення чи пошкодження 281 місця культурної пам'яті, зокрема 27 музеїв[25].

---

22 І. Бурдига, *Де шукати зниклі під час російської окупації колекції музеїв*. Deutsche Welle. 15.03.2024, [w:] https://www.dw.com/uk/kartini-zlocinu-de-sukati-znikli-pid-cas-rosijskoi-okupacii-muzejni-kolekcii/a-68515057 [dostęp 11.10.2024].

23 О. Ховрак, *Музеї і війна: зникнути чи стати бронею*, [w:] https://www.ukrainer.net/muzei-i-viyna/ [dostęp 20.10.2024].

24 *1907 об'єктів культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію.* Урядовий портал. 10. 01. 2024, [w:] https://www.kmu.gov.ua/news/1907-obiektiv-kulturnoi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-ruinuvan-cherez-rosiisku-ahresiiu [dostęp 20.10.2024].

25 *Зруйнована культурна спадщина України*, [w:] https://mvs.gov.ua/news/zruinovana-kulturna-spadshhina-ukrayini [dostęp 24.10.2024].

fot. S. Stępień

Закріплення віконних прорізів в історичних кам'яницях Львова мішками з піском / Zabezpieczenia workami z piaskiem otworów okiennych lwowskich zabytkowych kamienic

fot. S. Stępień

Дорога до укриття / Droga do schronu

Напередодні повномасштабного вторгнення національні та міжнародні культурно-мистецькі спільноти розуміли невідворотність порятунку пам'яток української культури від варварського наїзду

північного сусіда. 16 лютого 2022 р. українсько-американський мистецтвознавець Костянтин Акінша у колонці для „Wall Street Journal" попереджав:

> При повномасштабному російському вторгненні у небезпеці опиняться практично всі важливі музейні колекції[26].

Відтак український музейний менеджмент ухвалював рішення про нерозголошену релокацію пам'яток в безпечні місця (наприклад, одеські, київські музеї передавали експонати колегам із західних областей), підготовку т. зв. „червоних списків" експонатів для евакуації та ін. За оцінкою агенції Bloomberg, непублічна кампанія превентивного порятунку пам'яток українських музеїв, архівів, галерей, бібліотек стала:

> [...] однією з наймасштабніших у нинішньому столітті, нагадуючи подібну кампанію в Європі під час Другої світової війни[27].

Слід відзначити, що артефакти українських історичних, художніх, краєзнавчих музеїв репрезентують спадщину світової, загальноєвропейської, а найбільше центрально і східноєвропейської культури. Крім українців, їхня значимість є особливо важливою для західних сусідів – поляків, литовців – духовних спадкоємців Речі Посполитої. Тому солідарність й підтримка в порятунку пам'яток від путінської загрози обумовлювалися не лише історичною пам'яттю про імперську природу Росії, яка знищувала чужі національні символи, але й необхідністю зберегти свої „місця пам'яті" – матеріальні свідчення багатовікової українсько-польсько-литовської співпраці.

Польські інституції відразу ж заангажувалися у підтримку українських колег. В перші тижні повномасштабної війни – найнеобхіднішим обладнанням (засоби захисту від вогню, механічних пошкоджень, вологи, пакувальні матеріали), а згодом – появою інституційних ініціатив та проєктів стратегічного характеру. На початку березня 2022 р. польські музейники створили Комітет допомоги музеям

26 K. Akinsha, *Ukraine's Museums in the Crosshairs of a Russian invasion*. Wall Street Journal. 16.02.2022, [w:] https://www.wsj.com/articles/ukraines-museums-in-the-crosshairs-russia-invastion-kyiv-odessa-vasily-kandinsky-ilya-repin-golden-pectoral-scythian-gold-11645038773 [dostęp 24.09.2024].

27 Зруйнована культурна спадщина України.

України, до складу якого увійшли 55 членів із таких польських музеїв – Королівського замку у Варшаві, Музею Аушвіц-Біркенау, Національного Закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві, Музею сучасного мистецтва у Варшаві, Королівського музею „Королівські Лазєнки" у Варшаві, Етнографічного музею у Варшаві, Музею еміграції в Ґдині[28]. На думку засновників ініціативи:

> [...] агресія Росії проти України призводить до незліченних злочинів, страждань і жертв. За таких обставин найважливішими є люди – цивільне населення, яке зазнає варварських обстрілів, солдати, які воюють проти агресора. Сьогодні українці гинуть, захищаючи свою Батьківщину. Однак кожна війна – це ще й непоправна шкода національній спадщині та культурі[29].

Комітет допомоги музеям України надав підтримку понад 40 українським установам в захисті колекцій, документуванні, оцифруванні, інвентаризації музейних предметів. В середині 2022 р. зародилася ще одна платформа для підтримки українських музеїв, згодом організаційно оформлена як Фундація „OBMIN", яка інтегрувала 117 українських музеїв Києва, Львова, Харкова, Чернігова, Чигирина, Донецька, Івано-Франківська, Миколаєва, Одеси, Полтави, Запоріжжя та ін. Фундація насамперед надала „цільову підтримку та допомогу для збереження життєздатності українських музеїв та їхніх працівників". В довгостроковій перспективі „OBMIN" націлений на взаємну передачу досвіду, професіоналізацію роботи музейників (серед іншого через оцифрування колекцій), а також, що важливо:

> [...] сприяння пізнанню та розумінню українського мистецтва та культури за межами України, як частини спільної європейської культурної спадщини[30].

Важливі допомогові ініціативи постали в окремих польських та литовських інституціях культури. Наприклад, Королівський замок

---

28 P. Крамар, *Польські музейники допомагають музеям в Україні*. Culture.pl. 8.06.2022. [w:] https://culture.pl/ua/stattia/polski-muzeinyky-dopomaha%D1%96ut-muzeiam-v-ukraini [dostęp 28.10.2024].

29 *Ossolineum w Komitecie Pomocy Muzeom Ukrainy. Zakład Narodowy im. Ossolińskich*, [w:] http://old.ossolineum.org/index.php/komitet-pomocy-muzeom-ukrainy/ [dostęp 19.10.2024].

30 *About OBMIN*, [w:] https://obmin.eu/index.php [dostęp 16.10.2024].

в Варшаві прийняв на зберігання 38 найцінніших творів із колекції Музею Ханенків (зокрема, один із останніх портретів короля Станіслава Августа Понятовського). Українські музейники також отримали підтримку від колег з Литовського художнього музею, Палацу Великих князів Литовських у Вільнюсі, Рундальського палацу, Королівського замку „Вавель" у Кракові, Національного музею у Познані, Центру історії „Заєздня" у Вроцлаві, Замкового музею в Мальборку. У форматі довготривалих мистецьких виставок пам'ятки з українських музеїв польські та литовські партнери взяли на експонування та зберігання. Наприклад, від початку повномасштабного вторгнення Львівська національна галерея мистецтв імені Б. Возницького в межах музейної мистецької дипломатії презентувала в країнах Балтії, Польщі та Італії 16 виставок[31]. Колекцію барокових робіт скульптора Йогана Георга Пінзеля експонували в Латвії, Литві та Польщі. У жовтні 2023 – лютому 2024 р. в Королівському замку в Варшаві діяла виставка „Геній Львова. Львів як мистецький осередок і його художні колекції", на якій експонувалися живописні й скульптурні шедеври з Львівського історичного музею та Львівської національної галереї мистецтв імені Б. Возницького[32]. У 2023 р. Львівський історичний музей випозичив Замковому музею в Мальборку терміном на 2 роки картину „Битва під Грюнвальдом". Велике батальне полотно, намальоване у 1910 р. учнями Яна Матейка Зиґмунтом Розвадовським та Тадеушем Попелем, стало окрасою тематичної експозиції „Nigra crux mala crux. Чорна і біла легенда ордену хрестоносців"[33].

Наприкінці 2023 року директор Львівської національної галереї мистецтв Тарас Возняк зазначив, що його музей, який налічував 67 000 предметів, готувався до повномасштабної війни завчасно:

> За місяць до цього дня я видав відповідний наказ, який передбачав усі дії у воєнній обстановці. У розпорядженні було все: від евакуації до захисту наших об'єктів. Не тільки проти можливих російських десантни-

31 О. Шведа, *Готувались ще за місяць до вторгнення. Як Львівська галерея мистецтв зберігає експонати під час війни.* Суспільне. Львів. 18.05.2024, [w:] https://suspilne.media/lviv/748125-gotuvalis-se-za-misac-do-vtorgnenna-ak-lvivska-galerea-mistectv-zberigae-eksponati-pid-cas-vijni/ [dostęp 14.09.2024].

32 *Geniusz Lwowa. Lwów jako ośrodek sztuki i jego kolekcje artystyczne. Katalog wystawy*, pod red. P. Mrozowskiego, Warszawa 2023.

33 Інтерв'ю з доктором історичних наук Романом Чмеликом, Львів, 18.10.2023, Архів Л. Хахули.

ків, а й проти мародерів. Усіх чоловіків перевели на цілодобове чергування. Посилено охорону музею[34].

Після 24 лютого 2022 р. Галерея продовжила активну роботу щодо захисту української та польської спадщини:

Важко було сховати всі пам'ятки. Цінні експонати довелося розпорошувати та евакуювати за кордон. Так постало 18 виставок за кордоном. Ми

fot. S. Stępień

Захист пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові від ударної хвилі /
Zabezpieczenia lwowskiego pomnika Adama Mickiewicza przed falą uderzeniową

34 K. Czawaga, *Wojenne losy dóbr kultury na Ukrainie*, [w:] https://kuriergalicyjski.com/wojenne-losy-dobr-kultury-na-ukrainie/ [dostęp 17.09.2024].

передали експонати дружнім музейним установам, яким найбільш довіряємо. Це такі польські установи, як Королівський замок у Варшаві, Королівський замок на Вавелі, Національний музей у Познані. Скульптури Пінзеля поїхали до Кракова на Вавель. Значна частина експонатів першого поверху Палацу Потоцьких у Львові потрапила до Королівського замку у Варшаві. Зараз роботи Мальчевського знаходяться в Національному музеї в Познані. Величезну частину нашої колекції прийняв Литовський художній музей. Тож ми вдячні нашим польським, литовським, латвійським та італійським друзям, які дали нам притулок[35].

Важливу місію із збереження та порятунку культурної спадщини в Україні виконував Національний Інститут Польської Культурної Спадщини за Кордоном – Полоніка (Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą Polonika)[36]. Утворена 18 грудня 2017 р., як державна спеціалізована інституція культури, „Полоніка" реалізовує реставраційні, науково-дослідні, освітні і популяризаційні проєкти. Ще перед вибухом війни „Полоніка" реалізувала низку заходів в Україні та нав'язала добру співпрацю із органами самоврядування, науковими та культурними колами. Тому після лютого 2022 р. їхня діяльність була спрямована на послідовну реалізацію місії із збереження пам'яток минулого. Тому навесні 2022 р. „Полоніка" разом із українськими реставраторами, волонтерами організувала встановлення захисних конструкцій на майже 300 історичних пам'ятках (костели, церкви, пам'ятники та ін.) до лінії Житомир – Старокостянтинів – Хмельницький – Вінниця. Зокрема у Львові допомогу у вигляді вогнегасників, протипожежні покривала, вогнетривкі тканини отримала Римо-католицька катедра, та знакові святині – Домініканський, Єзуїтський, Бернардинський, Францисканський, Кармелітський храми. Спеціальними конструкціями захищено історичні пам'ятники. На згадані цілі польський уряд скерував 2 млн. 200 тис. злотих, що дорівнювало 500 тис. євро. „Полоніка" сприяла також реставрації Церкви св. Трійці та вежі Королівського замку у Жовкві. Влітку 2024 р. „Полоніка" приступила до реставрації фасаду палацу Корнякта (Королівської кам'яниці) XVI ст. на площі Ринок, 6 у Львові, в якому розташовані експозиційні відділи Львівського історичного музею. До кінця 2025 р. за кошти „Полоніки" (2,8 млн.

35 Ibidem.

36 Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą Polonika, [w:] https://polonika.pl/instytut [dostęp 1.11.2024].

злотих – найдорожчий кейс за час діяльності інституції) заплановано відновити фасад, балкон, вікна, аттик зі скульптурами. Виконувачка обов'язків директора Інституту Сильвія Триц зазначила:

> Ми раді, що після багатьох років інтенсивних досліджень, переговорів та співпраці з українською громадою ми розробили спільну концепцію реставрації цієї видатної архітектурної пам'ятки. Це буде один з ключових довгострокових проектів Інституту Polonika, запланованих на найближчі роки[37].

Формуванню стійкої українсько-польської стратегії культурної безпеки сприяли спільні ініціативи із збереження історичної та культурної спадщини України. Наприкінці 2023 р. Львівська національна галерея мистецтв ім. Б. Возницького, Фонд „Підгорецький замок", Благодійний фонд польсько-українського партнерства, Польське братство Кавалерів Гутенберга, Посольство США в Україні організували Міжнародний форум „Культурний Фронт. Мистецтво перемоги", який тематично охопив проблеми ефективного оцифрування музейних та

fot. M. Micel

Розбомблена росіянами 4 вересня 2024 року історична кам'яниця у Львові. Кам'яницю відбудують за кошти польської держави / Zabytkowa lwowska kamienica zbombardowana przez Rosjan 4 września 2024 r. Zostanie odbudowana na koszt państwa polskiego.

37 О. Шиян, *За гроші польського інституту Polonika у Львові відреставрують палац на площі Ринок*, [w:] https://zaxid.net/polskiy_institut_polonika_vidrestavruye_fasad_kamyanitsi_kornyakta_u_tsentri_lvova_n1590190 [dostęp 11.08.2024].

архівних колекцій, поширення інформації про пошкоджену культурну інфраструктуру України та можливості її збереження. Учасники форуму також зосередилися на встановленні стійких зв'язків між професійними музейними й архівними спільнотами, органами місцевого самоврядування, благодійниками та міжнародними організаціями[38].

Польська підтримка українських культурних установ охоплювала також наукові проєкти, покликані налагоджувати суспільні та культурні мости між сусідніми народами. 7 листопада 2023 р. Центр дослідження українсько-польських відносин Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, кафедра міжнародної інформації Національного університету „Львівська політехніка", Львівський історичний музей провели за підтримки Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського науковий семінар „Діалог інституцій – діалог суспільств. Українсько-польська наукова та культурна співпраця у 1990-х – на початку 2000-х років", присвячений сучасним українсько-польським науковим та культурним взаєминам[39]. Його метою було узагальнення інституційного досвіду наукової співпраці українських та польських історичних середовищ[40]. Зокрема, вивчення конструктивних передумов налагодження спільної наукової діяльності на початку 1990-х років. Наукові та університетські осередки Львова (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський національний університет ім. Івана Франка), Луцька (Волинський національний університет ім. Лесі Українки), Івано-Франківська (Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника), Києва (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України (до 1997 року – Інститут національних відносин і політології НАН України) у першій половині 1990-х рр. зав'язали тісні контакти із польськими партнерськими інституціями. Українські дослідники Микола Литвин, Любомир Хахула, Олена Аркуша, Василь Гулай розглянули інституційне забезпечення польської культурної промоції в Україні у 2001–2005 рр., зазначивши, що польську культурну дипломатію у зазначе-

38 K. Czawaga, *Wojenne losy dóbr kultury na Ukrainie*, [w:] https://kuriergalicyjski.com/wojenne-losy-dobr-kultury-na-ukrainie/ [dostęp 17.09.2024].

39 *Діалог інституцій – діалог суспільств. Українсько-польська наукова та культурна співпраця у 1990-х – на початку 2000-х років*, [w:] https://old.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10754 [dostęp 2.11.2024].

40 Л. Хахула, І. Цепенда, *Діалог інституцій – діалог суспільств: українсько-польська науково-освітня взаємодія після 1991 року,* „Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія" 2024, вип. 18, s. 348–360.

fot. L. Chachula

Науковий семінар „Діалог інституцій – діалог суспільств. Українсько-польська наукова та культурна співпраця у 1990-х – на початку 2000-х років". Королівська трапезна Львівського історичного музею. 7 листопада 2023 р. Фото Л. Хахули. / Seminarium naukowe „Dialog instytucji – dialog społeczeństw. Nauka polska i ukraińska w latach 90. XX w. – na początku XXI w." Komnata królewska Lwowskiego Muzeum Historycznego (7 listopada 2023 r.)

ний період реалізовували спеціальні інститути як, наприклад, Центр міжнародної культурної співпраці „Інститут Адама Міцкевича" відповідальний за організацію Року Польщі в Україні у 2004–2005 рр. Вчені підсумували, що інституційний чинник польсько-української взаємодії був зміцнений низкою спільних проєктів, хоча „стійкішими" залишалися дослідницькі ініціативи, спрямовані на вивчення соціокультурної історії, повсякдення, історіографії та ін. Разом з тим, ріст популярності у Польщі концепції „нової історичної політики" відобразився на активності польської культурної дипломатії, проте не перервав інституційної тяглості у взаєминах. Вчені також актуалізували потребу незаангажованих підходів у дослідженні минулого та необхідність постійного збагачення спільного проєктно-дослідницького досвіду вчених України та Польщі. Завідувач кафедри міжнародної інформації Національного університету „Львівська політехніка" доктор політичних наук Василь Гулай охарактеризував інформаційні аспекти популяризації українсько-польської наукової співпраці та виклики російської деструктивної діяльності щодо України й Польщі. Завідувач кафедри історії Центральної та Східної Європи Львівського національного університету імені Івана Франка доктор історичних наук Ле-

онід Зашкільняк закликав розрізняти державну на громадську форми українсько-польської взаємодії, а також наголосив на інституційній тяглості наукових, освітніх й культурних зв'язків[41].

Знакову науково-просвітницьку діяльність проводила варшавська Фундація „Свобода і Демократія" (Fundacja Wolność i Demokracja), яка системно підтримує українсько-польські освітньо-наукові та культурні взаємини. За її ініціативою кращі українські історичні праці нагороджуються Премією ім. Л. Василевського (Ольга Морозова, Микола Литвин, Олена Аркуша, Валентина Шандра та ін.). Фундація активно долучилася до співорганізації традиційних Українсько-польських зустрічей у Яремчі[42].

Десятилітня російська агресія проти України змістила акценти у музейно-культурній співпраці українців та поляків:

> Якщо раніше створювалися проєкти культурологічного, пізнавального, навчального характеру, то зараз загострена увага на збереженні збірок[43].

Ця ідея збереження і популяризації української культурної спадщини знаходить свій вираз і в дослідницько-реставраційних проєктах і в порятунково-експозиційних. Директор Львівського історичного музею Роман Чмелик спостеріг закономірність того, що, якщо раніше колекції українських музеїв були для поляків добрим джерельним матеріалом в реалізації випрацюваних в Польщі концепцій, то зараз польські музейники та менеджери культури просять українських колег визначати що важливе для експонування[44]. Як зазначила директорка Музею Ханенків Юлія Ваганова, активне експонування українськими музеями своїх цінностей за кордоном має два виміри – – культурно-дипломатичний та безпековий. На її думку, „неможливо зберегти культурну спадщину під час страшної безжальної війни, просто спакувавши її в дерев'яні ящики. Зберегти спадщину під час війни – значить показати її. Часом це значить вивезти, аби показати міжнародній аудиторії і сказати:

---

41 Ibidem.

42 *XIV Polsko-Ukraińskie Spotkania – Jaremcze 2021 „Wolni z wolnymi, równi z równymi…"*, [w:] https://wid.org.pl/%d1%85iv-polsko-ukrainskie-spotkania-jaremcze-2021-wolni-z-wolnymi-rowni-z-rownymi/ [dostęp 2.10.2024].

43 Інтерв'ю з доктором історичних наук Романом Чмеликом, Львів, 18.10.2023, Архів Л. Хахули.

44 Ibidem.

fot. M. Micel

Розбомблений росіянами житловий будинок у Львові 4 вересня 2024 року / Budynek mieszkalny we Lwowie zbombardowany przez Rosjan 4 września 2024 r.

Подивіться, ми такі ж, як і ви. Ми виросли на такому ж мистецтві, на тих же Дюрері і Рембрандті, сповідуємо ті ж самі цінності, в нас із вами значно більше спільного, ніж ви думаєте[45].

LUBOMYR CHACHUŁA – *ROSYJSKA INWAZJA JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO I KULTURALNEGO. DOŚWIADCZENIA WSPÓŁPRACY UKRAIŃSKICH I POLSKICH INSTYTUCJI KULTURY*

Abstrakt

Autor stwierdza, że zrozumienie natury rosyjskiego imperializmu jest niemożliwe bez uwzględnienia kulturowego wektora ekspansji Rosji w XX i XXI w. Analogie historyczne z lat 1939–1941 i 2014–2024

45 А. Платонова, *Час назвати речі своїми іменами. Інтерв'ю з директоркою Національного музею ім. Ханенків Юлією Вагановою*. Журнал про сучасну культуру. Korydor. 19.06.2024, [w:] https://korydor.in.ua/ua/bez-rubriki/chas-nazvaty-rechi-svoimy-i-menamy.html [dostęp 2.10.2024].

potwierdzają, że sowiecko-rosyjska praktyka postępowania z muzealnymi dobrami kultury, a także rosyjska imperialna mentalność, która przejawiała się w lekceważącym stosunku do historii, kultury i tradycji sąsiednich narodów, są naznaczone traumą w pamięci kulturowej Ukraińców i Polaków. Pełnowymiarowa inwazja Rosji na Ukrainę w 2022 r. ożywiła obawy o nieodwracalne straty, jakie ukraińskie muzea mogą ponieść w wyniku działań wojennych lub polityki okupacyjnej agresora. Światowa społeczność naukowców, działaczy kultury i sztuki jednogłośnie poparła ukraińskie instytucje oświatowe, naukowe i kulturalne w ich wysiłkach na rzecz zachowania artefaktów muzealnych i archiwalnych oraz rozwoju kontaktów naukowych. Szczególną solidarność z Ukrainą wykazały narody polski i litewski, które od pierwszych dni inwazji zapewniały wsparcie materialne i profesjonalną pomoc dla zbiorów muzealnych i staży badawczych. Jednym z formatów ratowania było wdrożenie koncepcji długoterminowych wystaw muzealnych, które osiągnęły dwa cele: ochronę zabytków i promocję dziedzictwa kulturowego Ukrainy za granicą. Działalność realizowana przez polskie instytucje państwowe i publiczne – Komitet Pomocy Muzeom Ukrainy, Fundację „OBMIN", Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą – „Polonika", Fundację „Wolność i Demokracja", ma ogromne znaczenie dla ratowania i restauracji ukraińskich dóbr kultury, stanowiących niewątpliwie pokoleniowy dorobek cywilizacji europejskiej. Międzypaństwowa dyplomacja kulturalna przyczynia się do wzmocnienia bezpieczeństwa humanitarnego w Europie Środkowej i Wschodniej.

Słowa kluczowe**:** Ukraina, Polska, bezpieczeństwo narodowe i kulturowe, stosunki ukraińsko-polskie, wojna, nauka, kultura, edukacja.

Ключові слова: Україна, Польща, українсько-польські відносини, національно-культурна безпека, війна, наука, культура, освіта.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

PIOTR KOŚCIŃSKI
ORCID: 0000-0002-5030-3654

POLSKIE MEDIA O ROSYJSKIEJ AGRESJI NA UKRAINĘ

Rosyjska zbrojna napaść na Ukrainę 24 lutego 2022 roku znalazła natychmiastowe odzwierciedlenie w polskich mediach. Pierwszego dnia temat wojny zdominował całkowicie telewizyjne kanały informacyjne oraz informacyjne portale internetowe. Przekaz był proukraiński, a więc zdecydowanie antyrosyjski.

25 lutego 2022 roku dziennik „Rzeczpospolita" (wydanie papierowe) ukazał się z pierwszą stroną, na której pod tytułem gazety widniał napis po ukraińsku: *Na solidarnist' z Ukrajinoju* i flaga ukraińska, a cała strona poświęcona była wojnie: duży artykuł *Krwawy podbój Putina* ze zdjęciem poranionej kobiety na tle zniszczonego domu, komentarz redaktora naczelnego Bogusława Chraboty pt. *Solidarni z Ukrainą* oraz teksty *Rakiety spadają, prezydent podtrzymuje na duchu* oraz *Biden ogłasza sankcje*.

Z kolei w „Gazecie Wyborczej" nad tytułem dziennika pojawiła się w tym dniu niebiesko-żółta flaga Ukrainy z napisem w języku ukraińskim „My z wamy!". Resztę pierwszej strony gazety zajął tekst *To jest wojna* i był opatrzony zdjęciem poranionej kobiety (niewykluczone, że tej samej co na zdjęciu z „Rzeczpospolitej")[1]. Tak było i w innych polskich gazetach, np. całą pierwszą stronę „Dziennika Gazeta Prawna" zajmowała jedynie wielką fotografię z ludźmi niosącymi niebiesko-żółte flagi podpisaną wymownymi słowami „Wojna w Ukrainie".

W istocie rzeczy wojna zmieniła polskie media – z dnia na dzień najistotniejsze wśród bieżących wiadomości okazały się przekazy zza wschodniej granicy, komentarze (w tym dotyczące kwestii militarnych) oraz relacje dotyczące tysięcy uchodźców. I ta sytuacja trwała przez kolejne miesiące, choć powoli i systematycznie zainteresowanie wojną na Ukrainie się zmniejszało.

1 „Rzeczpospolita" oraz „Gazeta Wyborcza", wydania z 25.02.2024 r.

64 miliony artykułów, programów i postów

Nie może więc zaskakiwać, że przez pierwszy rok wojny na Ukrainie ukazało się aż 64 miliony materiałów dziennikarskich, informacji bieżących i wzmianek (w tym postów w mediach społecznościowych) na ten temat[2].

Profesjonalny monitoring mediów PSMM Monitoring & More przeanalizował dane za okres od 24 lutego 2022 roku do 19 lutego 2023 roku, na podstawie których opracowano raport zawierający dokładne podsumowanie przekazu w polskich mediach na temat wojny w Ukrainie. Dane zebrano z ponad tysiąca tytułów prasowych, pięciu milionów polskojęzycznych portali internetowych, mediów społecznościowych oraz stu stacji radiowych i telewizyjnych[3]. Są to więc badania bardzo wiarygodne.

RZECZPOSPOLITA
На солідарність з Україною
Solidarni z Ukrainą
Krwawy podbój Putina
Rakiety spadają, prezydent podtrzymuje na duchu
Biden ogłasza sankcje

W okresie objętym analizą w mediach tzw. tradycyjnych (prasa, radio, telewizja) pojawiło się ponad 8,4 mln publikacji, a więc średnio 23 tysiące dziennie! Z kolei w mediach społecznościowych dyskusja wygenerowała łącznie prawie 54 mln postów i komentarzy, czyli 148 tysięcy dziennie!

Najwięcej publikacji w mediach tradycyjnych ukazało się w Internecie (82 proc.), co jest zrozumiałe, bo treści w portalach newsowych zamieszczających doniesienia z ostatniej chwili można podawać do publicznej wiadomości bardzo często, dużo częściej niż

2 Rok wojny w Ukrainie: 64 mln publikacji w mediach i social mediach, Wirtualne Media, 23.02.2023, https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/wojna-w-ukrainie-rosja-ile-ofiar-kto-zginal-kiedy-koniec-publikacje-media-social-media-raport-rok-wojny

3 Ibidem

w prasie drukowanej (co oczywiste). Bardzo wiele informacji pojawiło się też w serwisach internetowych w radiu albo telewizji. W pierwszej trójce najaktywniejszych internetowych publikatorów znalazły się portale: wnp.pl, wiadomości.onet.pl. oraz rp.pl. Udział audycji na temat wojny w Ukrainie w radiu, prasie oraz telewizji był znacznie niższy i stanowił kolejno 10 proc., 5 proc. i 3 proc. Najwięcej audycji radiowych opublikowało Polskie Radio 24, z kolei najaktywniejszymi medium były: w segmencie prasy – „Rzeczpospolita", w segmencie telewizji – TVP Info.

Najbardziej aktywny i angażujący odbiorców był satyryczny internetowy profil SokzBuraka, mający na Facebooku aż 1 milion obserwujących (osiągnął 2 705 847 interakcji w formie kliknięć i wpisanych komentarzy). Kolejnymi były: „Fakt" (ogólnopolska gazeta codzienna, publikująca w formie drukowanej i cyfrowej – strona internetowa Fakt.pl) mający 1,4 miliona obserwujących (2 593 275 interakcji), oraz Onet – internetowy serwis informacyjny z 1,1 miliona obserwujących (2 540 086 interakcji). Z kolei na Twitterze najwięcej treści o aktualnej wojnie pojawiło się na profilach: Radosława Sikorskiego, który obecnie ma ponad 1 mln obserwujących (733 956 interakcji), Tomasza Lisa mającego też ponad 1 mln obserwujących (577 285 interakcji) oraz Kancelarii Prezydenta RP, mającej ponad 700 tys. obserwujących (520 320 interakcji).

МИ З ВАМИ!

GAZETA wyborcza

TO JEST WOJNA

W lutym 2022 roku udział artykułów na temat wojny w Ukrainie na tle wszystkich publikacji wyniósł aż 35,4 proc[4]. To oczywiste, bo sprawa była kluczowa dla wszystkich odbiorców me-

4 Ibidem.

diów. Dotyczyła wojny na terytorium kraju, będącym sąsiadem Polski z agresorem, z którym również mamy wspólną granicę, stanowiącą niegdyś i dzisiaj zagrożenie dla każdego żyjącego w Polsce. Podobnie też nie można się dziwić, że w kolejnych miesiącach zainteresowanie mediów sprawą wojny malało, choć w dalszym ciągu skupiało ich uwagę w wysokim stopniu.

Zyskały kanały informacyjne

Wojna przyczyniła się też do ogromnego wzrostu oglądalności informacyjnych kanałów telewizyjnych. Był to zresztą trend obserwowany wcześniej podczas pandemii Covid-19 w 2020 roku. Pozostający w domu ludzie mieli niewiele aktywności do wyboru; jedną z nich było oglądanie telewizji – a kanały informacyjne pozwalały uzyskać ważne informacje na temat rozwoju groźnej choroby.

W przypadku wojny telewizja okazała się istotnym źródłem informacji, przede wszystkim ze względu na wprowadzenie specjalnych (z początku całodobowych) programów poświęconych wydarzeniom na froncie i szerzej, na Ukrainie. Programy takie były szczególnie wartościowe ze względu na pokazywane w nich materiały filmowe. To zaś przełożyło się na oglądalność poszczególnych kanałów.

Według Wirtualnych Mediów, powołujących się na dane Nielsen Audience Measurement, średni dobowy udział TVN24 w 2022 roku wyniósł 5,63 proc (po wzroście względem analogicznego okresu rok wcześniej o 13,97 proc.). Drugie było TVP Info. Średni miesięczny wynik kanału wyniósł 5,14 proc. (po wzroście o 29,47 proc.). Na trzecim miejscu uplasował się Polsat News. Kanał miał 1,97 proc. udziału (po wzroście względem 2021 roku o 11,93 proc.)[5]. To zaś oznacza, że wszystkie te główne programy informacyjne miały łącznie 12,74 proc. udziału w rynku telewizyjnym w Polsce. I ich oglądalność zdecydowanie wzrosła w okresie od wybuchu pełnoskalowej wojny na Ukrainie wywołanej przez Federację Rosyjską.

Tymczasem pierwsze miejsce wśród najpopularniejszych stacji telewizyjnych w okresie od 1 stycznia do 18 grudnia 2022 roku zajął główny ogólnotematyczny kanał polskiej telewizji TVP1. Średni dobowy udział

5 Kanały informacyjne urosły w 2022 r. TVN24 liderem, Wirtualne Media, 13.01.2023, https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/ogladalnosc-kanaly-informacyjne-2022-lider-tvn24-tvp-info-jak-ogladac

kanału względem analogicznego okresu rok wcześniej zmniejszył się o 10,57 proc. i wyniósł 8,71 proc.

Drugi był ogólnopolski kanał telewizyjny Polsat, którego udział zmniejszył się o 10,69 proc. do 7,27 proc.

Podium uzupełnia kolejny kanał telewizji polskiej TVP2. Udział stacji w badanym okresie wyniósł 6,98 proc. (w dół o 10,86 proc.). Czwarta była polska telewizyjna stacja TVN (6,90 proc. udziału; w dół o 6,25 proc.)[6]. To wszystko oznacza, że kanały informacyjne łącznie miały znacznie większą oglądalność niż największy z kanałów nieinformacyjnych, takich jak TVP1 i TVP2 oraz Polsat czy TVN. Przekładając to na zachowania społeczne, można sądzić, że przeciętny telewidz w pierwszej kolejności włączał kanał informacyjny, a dopiero po zaspokojeniu ciekawości przełączał telewizor na kanał nadający na przykład filmy.

Wypada w tym miejscu powiedzieć, że wysoka oglądalność kanałów informacyjnych w znacznej mierze się utrzymała; w październiku 2024 roku TVN24, Republika, TVP Info i Polsat News miały oglądalność 13,2 proc.[7] Na to zapewne wpłynęły – obok wciąż trwającej wojny – przede wszystkim wydarzenia polityczne w Polsce.

Zmiany w polskich mediach

Wydarzenia w Ukrainie spowodowały, że polskie media licznie wysyłały tam swoich korespondentów – i działo się tak jeszcze przed lutym 2022 roku. Działania wojenne z pierwszej linii frontu relacjonowali przedstawiciele m.in. Wirtualnej Polski, Onetu, Polskiego Radia, RMF FM, Radia Zet, Polsatu News, TVP Info i TVN24[8]. Nie była to łatwa praca. Jak opisywał to polski etnolog, politolog, publicysta i dziennikarz, redaktor

6 TVP1 liderem w 2022 roku w 4+, TVN na czele w 16-49. „Bardzo urosło others unrecognized", Wirtualne Media, 1.02.2023, https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/ogladalnosc-telewizja-2022-tvp1-tvn-lider-jak-ogladac-lista-kanalow

7 Świetne wyniki TVN24, tvn24.pl i „Faktów" TVN. Dziękujemy!, TVN24, 4.11.2024, https://tvn24.pl/biznes/z-kraju/wyniki-tvn24-tvn24-pl-i-faktow-tvn-w-pazdzierniku-dziekujemy-st8165198

8 Wojciech Skucha (Uniwersytet Jagielloński), Informacje o wojnie kontra uwaga i zainteresowanie odbiorców mediów. 100. dzień wojny w Ukrainie w głównych wydaniach polskich programów informacyjnych i profilach stacji informacyjnych na Facebooku. Analiza porównawcza, Kultura – Media – Teologia, 2023 r., nr 53, https://kmt.uksw.edu.pl/media/pdf/kmt53_8_Skucha.pdf

naczelny czasopisma „Ukraiński Żurnal" Piotr Andrusieczko (Петро Андрусечко), stwierdził on m.in.:

> [...] na samym początku rosyjskiej inwazji problemem dla wielu […] polskich dziennikarzy były nawet kamizelki kuloodporne, hełmy i apteczki taktyczne[9].

Wskazał też, że:

> [...] wojna rządzi się swoimi prawami i jasne, że wojskowa administracja ogranicza działania dziennikarzy. Wiąże się to na przykład z uzyskaniem odpowiednich akredytacji. Ze względu na dużą liczbę zagranicznych dziennikarzy czas ich wydania wydłuża się. Pojawiają się inne problemy. Aby zrozumieć skalę, podam przykład z własną akredytacją. Na początku rosyjskiej pełnowymiarowej inwazji dokument nr 302 otrzymałem niemal natychmiast. Jednak moi koledzy musieli czekać znacznie dłużej. […] Wprowadzono również nowe ograniczenia w dostępie do linii frontu i obszarów przyfrontowych. Z zasady, ograniczenia są zrozumiałe, ale czasami rodzą się wątpliwości[10].

O pracy polskich korespondentów wojennych na Ukrainie powstały już książki

Reporter i bloger wojenny Marcin Ogdowski napisał książkę *Zabić Ukrainę. Alfabet rosyjskiej agresji*[11]. O swej motywacji tak mówił w Polskim Radiu w marcu tego roku:

> Zanim wybuchła pełnoskalowa wojna w Ukrainie miałem postanowienie, że już nigdy na żadną wojnę nie pojadę. 24 lutego 2022 roku jeszcze próbowałem dotrzymać sobie słowa, ale też bardzo chciałem coś zrobić: podzielić się wiedzą i informacjami […]. Zacząłem komentować ten konflikt – na początku z perspektywy analityka, a nie reportera. Potem okazało się, że to dla mnie za mało. Mam bardzo emocjonalny stosunek do Ukrainy. W pewnym

9 Piotr Andrusieczko, Jak dziennikarze i media relacjonują wojnę w Ukrainie, Nasz wybir, 10.05.2023, https://pl.naszwybir.pl/media-i-wojna-w-ukrainie/

10 Ibidem.

11 Zob. M. Ogdowski, *Zabić Ukrainę. Alfabet rosyjskiej agresji,* wyd. Warbook, Ustroń 2024.

momencie poczułem, że po prostu muszę tam być. Po raz pierwszy, po wybuchu pełnoskalowej wojny, pojechałem tam z konwojem humanitarnym. A potem – raz za razem – wracałem[12].

Zmianie uległ cały system pracy polskich mediów w kraju. Po wybuchu wojny Program 1 Polskiego Radia czy RMF FM zaczęły nadawać serwisy informacyjne w odstępach 15 lub 30 minut – a więc znacznie częściej niż w regularnej ramówce. „Aktualności Radiowej Jedynki" pojawiają się zazwyczaj na antenie co godzinę. Równie często emitowane są „Fakty" RMF FM, które można dodatkowo usłyszeć jeszcze przez kilka dni w tygodniu nawet 3 razy w ciągu dnia w połowie danej godziny (o 6:30, 7:30 i 8:30). Do 20 czerwca 2022 roku obowiązywała tam również wprowadzona po wybuchu wojny większa liczba wydań serwisów w ciągu dnia, nadawanych co 30 minut. Specjalne wydania swoich programów, poświęconych Ukrainie, emitowały też informacyjne stacje telewizyjne[13].

Interesujące badanie przeprowadził Wojciech Skucha, absolwent studiów na kierunku dziennikarstwo i komunikacja społeczna w Instytucie Dziennikarstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, analizując setny dzień wojny (3 czerwca 2022 r.). Tego dnia w telewizyjnym programie informacyjnym Fakty TVN pokazano 9 materiałów, a czwarty z nich (jako jedyny) relacjonował wojnę. W telewizyjnym programie informacyjnym Wiadomości TVP też pokazano 9 materiałów, a te w kolejności 2 i 3 dotyczyły wojny. W programie informacyjnym Wydarzenia kanału telewizyjnego Polsat było 11 materiałów, a numerem 2 były informacje z wojny[14]. Stacje telewizyjne i ich kanały informacyjne są też obecne na Facebooku; w przypadku strony TVN24 tego dnia 12 z 69 postów dotyczyło Ukrainy, TVP Info – 6 z 40, a Polsat News 8 z 34[15].

Choć więc liczba materiałów informacyjnych na temat wojny w trakcie trwania działań wojennych na Ukrainie uległa zmniejszeniu, to jednak temat ten był w 2022 roku stale obecny we wszystkich najważniejszych informacyjnych kanałach telewizyjnych w Polsce.

12 Reporter wojenny Marcin Ogdowski: do wojny można się przyzwyczaić, Polskie Radio, 21.03.2024, https://www.polskieradio.pl/10/10333/artykul/3352889,reporter-wojenny-marcin-ogdowski-do-wojny-mozna-sie-przyzwyczaic

13 Wojciech Skucha, op. cit.

14 Ibidem.

15 Ibidem.

Aktywność w mediach społecznościowych

Szczególną specyfikę miała duża aktywność i liczne posty w serwisach internetowych (publiczne informacje na kontach osobistych firm lub osób prywatnych) poświęcone wojnie. Ich obliczenie, w istocie rzeczy, zależą od przyjętych algorytmów. Te stosowane przez media społecznościowe Facebook i Twitter (obecnie X) wykazują skłonność do faworyzowania treści wywołujących silne reakcje emocjonalne i interakcje, co mogło wpływać na dynamikę i kierunek dyskusji[16].

Analizując wypowiedzi na Facebooku należy stwierdzić, że w kwestii wojny dominowały posty polityków, mediów i organizacji pozarządowych, a na Twitterze (X) – ekspertów oraz osób koncentrujących się na konflikcie zbrojnym i jego przebiegu[17].

Wypada podkreślić, że w ciągu kilku miesięcy, poczynając od lutego 2022 roku, zwłaszcza na Twitterze (X) uformowała się spora grupa osób specjalizujących się w analizowaniu przebiegu działań wojennych, użytych rodzajów sił zbrojnych oraz uzbrojenia na froncie rosyjsko-ukraińskim. Niektóre z tych osób, publikujące zazwyczaj tzw. nitki (tzn. ciągi kilku lub kilkunastu postów, bo pojedynmają długość ograniczoną wymaganiami stawianymi przez Twitter X), okazały się bardzo dobrze przygotowane, wykazały dużą wiedzę i ich analizy są zdecydowanie wartościowe.

To ważne, bo aż 52,9 proc. polskich użytkowników mediów społecznościowych używa ich jako źródła informacji[18].

Bez dużej zmiany jakościowej

Choć od lutego 2022 roku uwaga polskich mediów i ich odbiorców skupiła się na Ukrainie, to jednak trudno stwierdzić, że w efekcie doszło do jakiejś zmiany ilości i jakości przekazywanych relacji. Owszem, o ile wcześniej liczba dziennikarzy zajmujących się Ukrainą była bardzo mała, zaś zwiększyła się dopiero po 2014 roku, od tzw. Rewolucji Godności

16 Od Zaangażowania do Obojętności: Rosja wygrywa wojnę informacyjną w polskich social media i internecie, IBIMS, https://ibims.pl/od-zaangazowania-do-obojetnosci-rosja-wygrywa-wojne-informacyjna-w-polskich-social-media-i-internecie/

17 Ibidem.

18 Skąd Polacy czerpią wiedzę o świecie? Jesteśmy w czołówce, ale nie ma się z czego cieszyć, Spide's Web, 2.02.2024, https://spidersweb.pl/2024/02/raport-meltwater-polska-swiat-internet.html

oraz po zajęciu przez Rosję Krymu i przejęciu kontroli nad częścią Donbasu – zatem obecnie jest to spora grupa (w tym korespondentów wojennych), to jednak tematyka zagraniczna po 2022 roku znów spadła na dalsze miejsca w gazetach (drukowanych oraz internetowych), w telewizji czy radiu. Działy zagraniczne polskich mediów nie uległy powiększeniu. Jedyna poważniejsza zmiana jakościowa nastąpiła w mediach społecznościowych – czyli pojawienie się publikujących liczne posty ekspertów do spraw wojskowości.

Można jednak postawić tezę, że polskie media i polscy dziennikarze stanęli na wysokości zadania, obszernie i fachowo informując społeczeństwo o przebiegu wojny. Nie wpłynęło to, niestety, na postrzeganie mediów w Polsce (wynika to np. z badań CBOS[19]), ale też ich odbiorca zwraca uwagę przede wszystkim na aspekt krajowy i ukazywanie wydarzeń politycznych. Tym niemniej okazało się, że dziennikarze są w stanie zbierać i przekazywać rzetelne informacje o kluczowych i zarazem dramatycznych wydarzeniach za naszą wschodnią granicą na co najmniej kilka miesięcy przeorientowując radykalnie funkcjonowanie mediów.

19 Postrzeganie mediów, Komunikat z badań 132/2023, CBOS https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_132_23.PDF

ПЕТРО КОСЬЦІНЬСКІ – *ПОЛЬСЬКІ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО РОСІЙСЬКУ АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ*

Abstrakt

Збройний напад Росії на Україну одразу знайшов відображення у польських медіях. За перший рік війни в Україні було опубліковано 64 мільйони журналістських матеріалів і згадок (включаючи пости в соцмережах) на цю тему.

У тзв традиційних засобах масової інформації (преса, радіо, телебачення) з'явилося понад 8,4 млн. публікацій. У свою чергу, у соцмережах обговорення зібрало загалом майже 54 мільйони постів і коментарів.

Війна також сприяла величезному збільшенню глядацької аудиторії телевізійних каналів новин. Усі ці головні програми новин мали частку 12,74%. на телевізійному ринку Польщі, а найбільшу аудиторію мав телеканал TVP1 – 8,71%. Це означає, що для поляків російська агресія проти України була надзвичайно важливою темою. Фактично в Польщі не було жодного громадянина, байдужого до цієї війни.

***Ключові слова**:* Україна, Росія, російська агресія, польські медії, польські засоби масової інформації, журналістика.

Słowa kluczowe: Ukraina, Rosja, rosyjska agresja, polskie media, dziennikarstwo.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ОЛЬГА МОРОЗОВА
ORCID: 0000-0002-4627-2189

НАВЧАННЯ ІСТОРИКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ ПРИКЛАД ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Війна в Україні, особливо повномасштабне російське вторгнення 2022 року, серйозно вплинули на освітню інфраструктуру країни. Університетам довелося адаптуватися до повітряних нальотів, фізичного знищення, переміщення та психологічної травми[1]. Незважаючи на ці труднощі, навчальні заклади продемонстрували надзвичайну стійкість.

Найбільш зруйновані вищі заклади з окупованих росіянами українських територій та університети, що були розташовані неподалік від лінії фронту, тимчасово перемістилися до менш небезпечних міст. Більшість вишів перейшла на дистанційну форму навчання.

Вагомою проблемою для освітніх навчальних закладів стало питання відновлення освітнього процесу та набору абітурієнтів. Іншим, не менш важливим аспектом виживання вишів під час війни, була проблема забезпечення матеріально-технічної бази, якій було завдано величезних збитків через російські обстріли та ракетні удари.

Війна та навчання в ЧНУ ім. Богдана Хмельницького

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького є одним із взірцевих вищих навчальних закладів, який під час вій-

1 О. Морозова, *Миколаївщина - південний форпост України в російсько-українській війні*, [w:] *Wojna na Ukrainie. Kijów - Warszawa : razem do zwycięstwa. Analizy - Refleksje – Kalendarium*, pr. zbiorowa pod red. S. Stępnia, Warszawa 2022, s. 173-192, 183-184.

ни не лише не припинив навчальний процес, а й, навпаки, показав приклад гідного наслідування функціонування в умовах військової агресії.

fot. Archiwum PWIN

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького / Narodowy Uniwersytet im. Bohdana Chmielnickiego w Czerkasach

У своїй лекції «Управління закладом вищої освіти: сучасні виклики і тенденції» ректор Університету Олександр Черевко зазначив:

> Триває війна, і з цим пов'язано багато проблем. Але це саме той час, коли ми повинні переосмислити і переоцінити все, а передовсім самих себе, свою роль і діяльність, вибудувати власну перспективу [...] Необхідно бути сучасним і здатним до змін, випереджати час. Ми маємо сформувати університет, який пропагує цінності. Тому було прийнято рішення провести курси підвищення кваліфікації для директорів інститутів, деканів факультетів та завідувачів кафедр. Вірю у свій колектив, дякую всім за роботу, переконаний, що ми здатні бути прикладом […][2].

Ректор окреслив основні завдання, які стоять перед колективом – це активна допомога Збройним силам України, національно-патріотич-

2 *Про сучасні виклики для ЗВО розповів Олександр Черевко*, [w:] http://cdu.edu.ua/news/pro-suchasni-vyklyky-dlia-zvo-rozpoviv-oleksandr-cherevko.html [доступ: 17.11.2024]

не виховання молоді, набір вступників, удосконалення якості освіти та науково-дослідницька діяльність, пошук міжнародних партнерів і грантових програм.

fot. Archiwum PWIN

Ректор ЧНУ Олександр Черевко вручає студентам та випускникам Університету державні та військові нагороди / Rektor Czerkawskiego Narodowego Uniwersytetu im. B. Chmielnickiego prof. Ołeksandr Czerewko wręcza studentom i absolwentom odznaczenia państwowe i wojskowe

Окремо ректор зупинився на питанні національно-патріотичного виховання молоді:

> Віками Україна боролася і відстоювала свою національну ідею — а це політична незалежність та національна економіка, материнська мова, культура, прагнення до духовної єдності, зокрема, й створення єдиної церкви. Сьогодні на нашу державу зазіхає ворог, і поняття національної ідеї звелося до одного слова — Перемога. Українці мобілізувалися, кожен на своєму місці та в міру своїх можливостей її наближає. І Черкаський національний університет — не виняток… Ми постійно допомагаємо ЗСУ і воїнам із університетської родини. Робили це і до 24 лютого 2022 року. А за минулий рік зібрали і передали на потреби армії понад мільйон гривень. Цей рік теж розпочинаємо з великого збору і закликаємо всіх долучатися[3].

3 Там само.

Значна кількість випускників та студентів Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького мужньо захищають Україну з перших днів російсько-української війни – з 2014 року. Викладачі із розумінням підходять до їх навчання, надаючи можливість індивідуального графіку.

На листопад 2024 р. 17 викладачів і працівників та близько 30 студентів університету (ці дані щодня оновлюються) боронять Україну у складі ЗСУ. Батьки 340 студентів мають офіційний статус „Учасника бойових дій", але ця цифра постійно оновлюється та збільшується. 35 студентів та випускників університету віддали за Україну своє життя[4].

> В Навчально-науковому інституті міжнародних відносин, історії та філософії від початку повномасштабного російського вторгнення в Україну 26 осіб з факультету взяли академічні відпустки і сьогодні захищають Україну. Разом із випускниками 2014-2024 рр. на фронті сьогодні воює 70 істориків факультету. На жаль, загинуло 9 студентів-військових. На сьогодні 4 студенти факультету є в російському полоні [...].

– зазначає декан Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії та філософії ЧНУ ім. Богдана Хмельницького Наталія Земзюліна[5].

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького шанує своїх Героїв. Студенти й випускники ЧНУ отримують державні та військові нагороди.

Допомога університетської спільноти українським воїнам

Колектив ЧНУ ім. Богдана Хмельницького матеріально допомагає захисникам, які боронять рідну країну від російських загарбників. В Університеті постійно влаштовують благодійні ярмарки. Так, 32000 гривень було передано для 104 окремої автомобільної бригади ім. Остафія Дашковича на придбання детекторів дронів. Зараз ці прилади успішно виявляють ворожі дрони розвідника на фронті.

---

4 *Заява пресслужби Черкаського національного університету,* [w:] https://cdu.edu.ua/news/zayava-pressluzhbi-cherkaskogo-natsionalnogo-universitetu.html [доступ: 16.11.2024]

5 Згідно даних, наданих деканом Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії та філософії ЧНУ ім. Богдана Хмельницького Наталією Земзюліною

Колектив Університету щомісяця збирає власні кошти на потреби Збройних Сил України. Від початку повномасштабної фази російсько-української війни – 24 лютого 2022 р. – Університет зібрав і перерахував на підтримку військових Сил оборони України, членів університетської спільноти, близько 4 068 453 грн. власних коштів. Щомісяця працівники відраховують певну суму від свого заробітку, аби оперативно закривати запити захисників. Активно долучаються до збору коштів і студенти. Ця робота не припиняється[6].

Кафедра військової підготовки

ЧНУ ім. Богдана Хмельницького не лише допомагає військовим, а й готує захисників України: в Університеті функціонує кафедра військової підготовки. Свій перший випуск кафедра відсвяткувала в 2018 році. На базі однієї з військових частин у місті Черкаси 96 хлопців та дівчат урочисто склали *Присягу* на вірність українському народу.

За два роки навчання в Черкаському національному студенти опановують стройові прийоми та Статути Збройних Сил України, тактичні прийоми ведення бойових дій, вивчають новітні зразки військової техніки та зброї, навчаються працювати з особовим складом військового підрозділу. Випускники кафедри військової підготовки мають змогу під час польових виїздів удосконалювати свої навички з вогневої підготовки, топографії, експлуатації бронетанкової техніки та озброєння, військової психології. Практичні заняття допомагають студентам успішно скласти підсумкові державні іспити та здобути військову спеціальність. Після складання Присяги наказом Міністра оборони України їм надається первинне військове звання молодший лейтенант запасу[7].

У 2024 році кафедра військової підготовки провела сьомий випуск. Загалом за час існування кафедри в університеті підготовлено

---

6 Благодійний ярмарок „Першокурсники ЧНУ - для ЗСУ" зібрав 120067 гривень, [w:] https://cdu.edu.ua/news/blahodiinyi-iarmarok-pershokursnyky-chnu-dlia-zsu-zibrav-120067-hryven.html [доступ: 17.10.2024]

7 *До дня збройних сил України відкрили першу в області кафедру військової підготовки,* [w:] https://cdu.edu.ua/news/do-dnia-zbroinykh-syl-ukrainy-vidkryly-pershu-v-oblasti-kafedru-viiskovoi-pidhotovky.html [доступ: 16.11.2024].

fot. Archiwum PWIN

Олександр Карабін, аспірант ННІ міжнародних відносин, історії та філософії. В ЗСУ з перших днів вторгнення / Żołnierz armii ukraińskiej Oleksandr Karabin, absolwent Edukacyjno-Naukowego Instytutu Stosunków Międzynarodowych, Historii i Filozofii. W Siłach Zbrojnych Ukrainy walczy od pierwszych dni rosyjskiej inwazji

364 офіцери для ЗСУ. 6 із них станом на сьогодні віддали своє життя за Україну[8].

Адаптація навчання під час війни

Із початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну – 24 лютого 2022 року – Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, як і багато інших закладів, швидко перейшов на онлайн-платформи. В умовах постійної загрози обстрілів та окупації, Університет використовує різні онлайн-платформи, але перш за все Google Classroom. Ця інновація мала вирішальне значення для збереження безперервності в освіті, незважаючи на фізичні небезпеки. Для студентів-істориків це означало доступ до цифрових архівів, віртуальних лекцій та онлайн-семінарів. Використання онлайн-ресурсів дозволяє безперервно проводити дослідження, не дивлячись на те, що одночасно ми отримуємо проблему ненадійного доступу до Інтернету та обмежений доступ до фізичних бібліотек.

Важливим моментом є те, що студенти старших курсів, які навчалися заочно і були призвані до лав Збройних Сил України, не припиняли навчання. Вражає участь військових не лише у наукових конференціях, а й попередній захист кваліфікаційних наукових робіт, проведений дистанційно безпосередньо із зони бойових дій (Олександр Карабін). Тема дисертації – «Полонені австро-угорської та німецької армій в Наддніпрянській Україні (1914-1918 рр.)». Науковий керівник – проф. Наталія Земзюліна.

8 *Заява пресслужби Черкаського національного університету,* [w:] https://cdu.edu.ua/news/zayava-pressluzhbi-cherkaskogo-natsionalnogo-universitetu.html [доступ: 16.11.2024]

Впровадження в освітні програми нових компонентів

Багато рішень були спрямовані на використання можливостей, які надає законодавство: зміна індивідуальних навчальних планів, перенесення окремих компонентів освітньої програми на новий навчальний рік тощо. В освітні програми були впроваджені нові компоненти, як безпека життєдіяльності, з акцентом на терористичні акти. Значна увага була приділена підвищенню кваліфікації викладачів історії.

На сайті Університету представлена рубрика «Ваша безпека на сайті». Науковцями вишу були розроблені рекомендації для студентів та працівників ЧНУ «Правила безпеки у воєнний час». Наголошено, що:

> Зважаючи на тривалу збройну агресію російської федерації та дію правового режиму воєнного стану на всій території України, в умовах продовження бойових дій та загрози ракетно-бомбових ударів, руйнувань (пошкоджень) інфраструктури пріоритетом для всіх освітян є забезпечення максимально можливої безпеки кожного учасника освітнього процесу […]. З огляду на це, у ЧНУ було облаштовано укриття, приведено наявні евакуаційні шляхи у відповідність до норм законодавства, встановлено таблички біля входу до захисних та інших споруд, призначених для укриття, проведено інструктажі та роз'яснювальну роботу, тренування. […] Важлива для збереження життя інформація поширюється через максимальну кількість ресурсів: інтернет-ресурси (сайти, соціальні мережі), шляхом загальноуніверситетського оповіщення тощо […]. Хоч Черкаси нині є відносно безпечним містом, знання базових правил безпеки у воєнний час і дотримання їх є критично необхідним[9].

Викладачі та запрошені лектори виголошують публічні лекції на тему світової безпеки та безпеки України. Так, 6 листопада відкриту лекцію на тему «Світова безпека й Україна: сьогодення й майбутні виклики» провів проф. Павло Гай-Нижник. Організатором заходу виступив ННІ міжнародних відносин історії та філософії[10].

---

9 *Правила безпеки у воєнний час. Рекомендації студентам та працівникам Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*, [w:] http://cdu.edu.ua/news/bezpeka-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-pershocherhove-zavdannia.html [доступ: 16.11.2024]

10 *Запрошуємо на просвітницьку лекцію на тему «Світова безпека й Україна: сьогоденні і майбутні виклики»*, [w:] http://cdu.edu.ua/golovna/anons-podiy/zaproshuiemo-na-prosvitnytsku-lektsiiu-na-temu-svitova-bezpeka-i-ukraina-sohodenni-i-maibutni-vyklyky.html [доступ: 16.11.2024]

fot. CzNU

Випускники афедри військової підготовки ЧНУ склали Присягу на вірність народу України / Absolwenci Katedry Szkolenia Wojskowego CzNU składają przysięgę na wierność narodowi ukraińskiemu

На базі Інституту післядипломної освіти в Університеті діють курси підвищення кваліфікації. В умовах воєнного стану очні етапи підвищення кваліфікації здійснюються з використанням дистанційних технологій у режимі онлайн та за дистанційною формою навчання. У 2024/2025 навчальному році розширено перелік освітніх програм курсів підвищення кваліфікації психологічного напряму:

- безпека життєдіяльності;
- домедична допомога при травматичних станах громадян;
- психологічна реабілітація учасників бойових дій та їхніх сімей;
- психотерапія військових;
- підвищення стресостійкості під час війни та у післявоєнний період;
- ментальне здоров'я;
- арттерапія;
- психодрама;
- кризова психологія;
- ресурсна психологія.

З 17 червня 2024 року в ННЦ «Інститут післядипломної освіти та курсової підготовки» стартувала програма підвищення кваліфікації за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» курс «Дитяча психологія

та психотерапія». У програмі зроблено акцент на підвищення рівня таких професійних компетентностей, як:

– знання щодо охорони праці та безпеки життєдіяльності у закладі освіти;
– знання з безпеки освітнього процесу в умовах війни;
– знання та навички з надання домедичної допомоги в закладах освіти[11].

Збільшення уваги на патріотичне виховання

На розширеному засідання вченої ради ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, яке проводив ректор вишу – Олександр Черевко – були окреслені заходи з реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. Про патріотично-виховну роботу в ЧНУ доповіла проректорка з освітньо-виховної та іміджевої діяльності Галина Гаврилюк:

> Національно-патріотичне виховання у Черкаському національному проводиться постійно. Широкомасштабне вторгнення росії, героїчний спротив окупантам на всій території України дещо змістили акценти у нашій роботі. Сьогодні наше головне завдання – цілеспрямоване формування української нації, яка знає своє коріння, свою історію, культуру, цінує й береже свою рідну українську мову і готова захищати суверенітет і територіальну цілісність України[12].

Тема викликала активне обговорення. Було внесено низку пропозицій, зокрема провести у всіх навчальних групах кураторську годину та першу лекцію для першокурсників на тему: «Україна у боротьбі за незалежність, державність, свободу». Директорці навчально-наукового інституту міжнародних відносин, історії та філософії Наталії

---

11 *ННЦ «Інститут післядипломної освіти та курсової підготовки»*, [w:] https://cdu.edu.ua/pidrozdili/nnif/navchalno-naukovyi-tsentr-instytut-pisliadyplomnoi-osvity-ta-kursovoi-pidhotovky/kursy-pidvyshchennia-kvalifikatsii.htm [доступ 16.10.2024]; *Триває набір на курси підвищення кваліфікації*, [w:] http://cdu.edu.ua/golovna/tehy/nnts-instytut-pisliadyplomnoi-osvity-ta-kursovoi-pidhotovky.html [доступ: 16.11.2024]

12 *Патріотичне виховання, план роботи на рік та безпека - вчена рада розглянула важливі питання,* [w:] http://cdu.edu.ua/news/patriotychne-vykhovannia-plan-roboty-na-rik-ta-bezpeka-vchena-rada-rozhlianula-vazhlyvi-pytannia.html [доступ: 16.11.2024]

fot. Archiwum PWIN

Співпраця з Польщею. Презентація виставки «Дві війни – одне страждання». Варшавський університет, 11.12.2023 р. / Współpraca z Polską. Prezentacja wystawy „Dwie wojny – jedno cierpienie". Uniwersytet Warszawski, 11.12.2023 r.

Земзюліній було доручено підготувати матеріали лекцій, максимально долучити викладачів інституту до просвітницької роботи.

> Ситуація в Україні вимагає, щоб національно-патріотичне виховання було одним із принципів, на якому базується діяльність будь-якого національного закладу вищої освіти. На цьому принципі й раніше базувалася наша діяльність [...][13],

– відзначив ректор Олександр Черевко.

Ріст зацікавлення сучасною історією

Сама війна стала суттєвою темою вивчення в ННІ міжнародних відносин, історії та філософії ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. Курси включають дослідження сучасної історії України, впливу російської агресії та ролі істориків у документуванні конфлікту. Студентів заохочують брати участь у поточних подіях, використовуючи першоджерела, такі як новини, особисті свідчення та державні документи. Історики вишу активно співпрацюють із закордонними партнерами, досліджуючи тему російсько-української війни.

13 Там само

Так, професорка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Ольга Морозова стала співавторкою міжнародної виставки «Дві війни – одне страждання», підготовленої істориками Музею польських дітей-жертв тоталітаризму (Muzeum Dzieci Polskich – Ofiar Totalitaryzmu) в м. Лодзь (Польща). Експозиція порушує проблему страждань польських та українських дітей під час війн – ІІ Світової війни та повномасштабної російсько-української війни (2022–2024)[14]. Учена зібрала свідчення (спогади, фото, відео) про історії українських дітей, які пережили російську агресію, окупацію, переселення та інтеграцію в інших країнах. Відкриття виставки відбулося в Берліні, у жовтні 2023 р., а згодом – у Варшавському університеті. В ЧНУ ім. Богдана Хмельницького експозиція була представлена онлайн під час Тижня польської культури 11–18 квітня 2024 р. Така діяльність не лише призводить до глибшого пізнання сучасних проблем, а й сприяє інтеграції українських вчених та студентів в європейське співтовариство, активізує молодь до пізнання історії.

Архівна робота та збереження національної пам'яті

Під час війни більшої актуальності набула проблема збереження національної пам'яті. Важливим є збір спогадів про війну. Історичні записи набувають більшої критичності. Студенти-історики Національного університету імені Богдана Хмельницького були залучені до роботи щодо збереження архівних матеріалів України, особливо тих, що стосуються культурно-історичної спадщини регіону. Це включає оцифровування документів, каталогізацію артефактів і участь у документуванні воєнних злочинів та історичних місць, які перебувають під загрозою.

Про важливість історичної складової архівних досліджень як важливого механізму для пізнання сучасних подій ректор ЧНУ ім. Богдана Хмельницького Олександр Черевко доповів на міжнародній конференції «Engagement With The Past, Activism In The Present» в Університеті ім. Міколая Коперніка в Торуні 2 жовтня 2024 р.

14 O. Morozowa, *„Dwie wojny – jedno cierpienie". Wystawa plenerowa o tragedii dzieci polskich podczas II wojny światowej oraz dzieci ukraińskich z powodu obecnej rosyjskiej agresji na Ukrainę* [w:] *Wojna na Ukrainie a Polsko-Ukraińskie partnerstwo strategiczne. Analizy-refleksje-kalendarium*, praca zbiorowa pod red. S. Stępnia, Warszawa-Przemyśl 2023, s. 411-422.

Залучення студентів до популяризації історії та документації війни

Історики ЧНУ ім. Богдана Хмельницького активно документують події російсько-української війни. Студенти та викладачі залучаються до збору свідчень біженців, переселенців та військових. Зібрана інформація сприяє як академічним проєктам, так і збереженню історичної пам'яті.

У серпні 2024 р. в Університеті відкрилася фотовиставка «Вони захищають Україну». 97 осіб – працівників, випускників і студентів ЧНУ, що з 2014 року стали на захист України, погодилися взяти участь у фотопроєкті. Тож, 48 героїв – членів спільноти Черкаського національного – представлені на світлинах та нагадують, що боротьба за Незалежність триває. Герої на фото різні за віком, за фахом, за інтересами. Знані в Черкасах і не дуже. Це професори університету, студенти, юристи, журналісти, вчителі і управлінці. Чоловіки та жінки. Без сліз експозицію неможливо переглядати.

Честь, слава, щира вдячність українським воїнам! – зазначає авторка ідеї, проректорка з освітньо-виховної та іміджевої діяльності ЧНУ Галина Гаврилюк[15].

Реалізували проєкт працівники відділу інформації та зв'язків із громадськістю, дирекції інститутів та деканати факультетів. Нині формується ІІІ частина фотовиставки.

Психологічна підтримка та формування стійкості

Війна справила глибокий психологічний вплив як на студентів, так і на викладачів. Національний університет імені Богдана Хмельницького велику увагу надає можливості психологічної підтримки академічної спільноти. Для студентів-істориків ця підтримка є надзвичайно важливою. Члени ННІ міжнародних відносин, історії та філософії відіграють значну роль у розвитку стійкості молоді, показуючи студентам, як в минулому населення переживало подібні труднощі. В Університеті проводять психологічної тренінги на теми «Кризова психологічна допомога у часі війни», влаштовують тренінги для ви-

15 *«Вони захищають Україну»: відкрилася ІІ частина фотовиставки,* [w:] https://cdu.edu.ua/news/vony-zakhyshchaiut-ukrainu-vidkrylasia-ii-chastyna-fotovystavky.html [доступ: 17.11.2024]

мушених переселенців, надають психологічну допомогу студентам і викладачам, студенти ЧНУ ім. Богдана Хмельницького від початку російського вторгнення в Україну (2014 р.) мають можливість проходження курсу «Поглиблене вивчення психотерапії та психокорекції»[16]. Перший проректор Василь Мойсієнко зазначає:

> Психокорекція, психологічна допомога є особливо актуальним напрямком роботи. Адже багато наших співвітчизників пережили жахи війни або самі були учасниками бойових дій. Вже нині військовий госпіталь запрошує наших студентів надавати практичну допомогу вчорашнім бійцям. Водночас, розглядається питання підготовки на базі нещодавно відкритої військової кафедри офіцерів запасу – соціальних психологів[17].

14 листопада 2024 р. Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького долучився до проєкту «Щоденники стійкості». Його реалізують в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» за ініціативи першої леді Олени Зеленської в партнерстві із Суспільним та Українським Радіо. На базі Навчально-наукового центру ментального здоров'я університету 13 листопада було проведено День Спільнодії «Щоденники стійкості жителів Черкащини». Основна мета заходу полягала у тому, щоб навчити людей дбати про своє ментальне здоров'я через такі форми терапії, як писання та вираження своїх думок.

Проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності Олександр Спрягайло підкреслив, що Черкаський національний університет має давні традиції підготовки фахівців в галузі психології:

> Починаючи з 2001 року, ми випустили понад 3000 професіоналів з психології. Наші викладачі і студенти з перших днів великої війни активно працюють із внутрішньо переміщеними особами, ветеранами війни й усіма, хто до нас звертається. Навчально-науковий центр ментального здоров'я утворений в університеті в травні 2024 року, а у вересні ми вже представили перші результати його діяльності партнерам на нараді Координаційного центру Кабінету Міністрів України. Усвідомлюємо,

16 *Студенти отримали сертифікати психотерапевтів,* [w:] http://cdu.edu.ua/news/studenty-otrymaty-sertyfikaty-psykhoterapevtiv.html [дослуп: 17.11.2024]

17 Там само.

що попереду багато роботи, і для нас дуже цінно здійснювати спільні та злагоджені дії задля підтримки ментального здоров'я черкащан»[18].

Партнерство та міжнародна співпраця

Під час війни вирішальну роль у підтримці українських навчальних закладів відіграють закордонні партнери. Міжнародні університети допомагають своїм українським колегам обмінюватися ресурсами, отримувати доступ до закордонних архівів, надають студентам та викладачам можливості продовжувати навчання та працювати в безпечніших умовах. Співпраця українських вишів із іноземними університетами допомагає привернути увагу світової спільноти до української проблеми.

Найактивніше історики ЧНУ ім. Богдана Хмельницького співпрацюють із польськими колегами: Університетом Міколая Коперніка в Торуні, Варшавським університетом, Ягеллонським університетом, Університетом ім. Адама Міцкевича в Познані, Поморським університетом у Слупську, Університетом ім. Яна Длугоша в Ченстохові, Південно-Східним науковим інститутом в Перемишлі тощо.

Важливою є інтеграція українських та закордонних студентів у наукову діяльність. Так, 29 квітня 2023 р. проф. Ольга Морозова виступила ініціаторкою проведення міжнародного студентського семінару на тему «Щоденне життя молоді під час війни в Україні». Організатор заходу - кафедра історичної антропології та теорії історії Ягеллонського університету. У дискусії прийняли участь студенти й викладачі провідних польських та українських вишів. Учасники конференції порушили питання суспільної діяльності молоді під час російсько-української війни, волонтерства, співпраці академічної спільноти. Обговорили також проблеми емоцій та реакцій українців у момент ескалації конфлікту, наслідки війни та плани на майбутнє.

12 червня 2023 р. за сприяння кафедри історичної антропології та теорії історії Ягеллонського університету було проведено також Міжнародну конференцію «Волонтерство під час війни: україн-

18 На базі Черкаського національного провели День спільнодії «Щоденники стійкості жителів Черкас», [w:] https://cdu.edu.ua/news/na-bazi-cherkaskoho-natsionalnoho-provely-den-spilnodii-shchodennyky-stiikosti-zhyteliv-cherkashchyny.html [доступ: 17.11.2024]

fot. Archiwum PWIN

Фотовиставка «Вони захищають Україну» ЧНУ / Wystawa fotograficzna „Oni bronią Ukrainę" zorganizowana na Uniwersytecie w Czerkasach.

ське та польське бачення». Студенти та викладачі ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, а також більшості інших українських та польських вищих навчальних закладів взяли участь у заході. Учасники дискутували щодо ролі волонтерів у російсько-українській війні. Представники закордонної громадськості розповіли про свій досвід допомоги українцям у війні.

15 листопада 2023 р. студенти-історики ЧНУ ім. Богдана Хмельницького взяли участь у дискусії на тему суспільної ситуації та боротьби цивільного населення у період російського вторгнення в Україну. Із доповіддю виступила проф. Ольга Морозова. Організатори дискусії – Студентське наукове коло істориків Варшавського університету, Секція «Історії України».

Яскравим прикладом співпраці істориків ЧНУ ім. Богдана Хмельницького з польською науковою спільнотою є наукові дослідження. В Університеті захищатиме дисертацію консул Республіки Польща в Києві Яцек Цезарій Гоцловський. Тема дисертації – «Журнал „Український селянин" і висвітлення на його сторінках аграрної історії України XIX – першої половини XX ст.».

Традиційними в черкаському виші є не лише міжнародні стажування, академічні обміни, а й міжнародні проєкти за участю

fot. Archiwum PWIN

Співпраця з Польщею. Засідання секції «Історія України» Студентського наукового кола істориків Варшавського університету. Дискусія на тему суспільної ситуації та боротьби цивільного населення у період російського вторгнення в Україну / Współpraca z Polską. Posiedzenie sekcji „Historia Ukrainy" Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Warszawskiego. Dyskusja na temat sytuacji społecznej i walki ludności cywilnej podczas rosyjskiej inwazji na Ukrainę. 15.11.2024 r.

аспірантів. Результативною виявилася співпраця з Університетом Кентербері (керівник докторської програми Наталка Чабан – Австралія) та з Університетом Вальядоліду (Іспанія), яка розпочалася у 2019 році з проєкту міжнародної академічної мобільності Erasmus+ для ННІ іноземних мов. Сьогодні вчені працюють над спільними дослідженнями, виступають з гостьовими лекціями, беруть участь у конференціях та входять до редакційних колегій наукових журналів.

Виклики війни для історичних досліджень

Війна суттєво порушила доступ до фізичних архівів та історичних пам'яток, багато з яких перебувають у зонах бойових дій або під окупацією. Студентам і дослідникам Національного університету імені Богдана Хмельницького довелося адаптувати свої дослідницькі методики, більше покладаючись на цифрові архіви та віддалену співпрацю. Це обмежило масштаби деяких дослідницьких проектів, особливо тих, які зосереджені на місцевій історії та фізичних артефактах. З іншого боку, активізувалися міжнародні проєкти та використання методів діджиталізації історії.

Висновок

Тож, освіта істориків у Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького (ЧНУ) під час війни є прикладом стійкості та адаптивності закладу в часи військової небезпеки. Університету вдалося продовжити функціонування завдяки впровадженню онлайн-навчання, розвитку психологічної підтримки колективу вишу, цифровізації роботи, міжнародної співпраці. Незважаючи на те, що і сьогодні залишається багато викликів для закладу, досвід, отриманий студентами та викладачами протягом періоду російсько-української війни, є багатим досвідом для майбутнього історичної освіти та наукових досліджень в Україні. Зокрема, щодо розуміння впливу війни на суспільство, міжнародні відносини, історичні дослідження, національну свідомість та пам'ять. Необхідними елементами навчання та роботи істориків стало документування фактів, використання методів усної історії, діджиталізація досліджень, активізація міжнародних проєктів тощо.

fot. domena publiczna

Черкаси. Пагорб Слави / Czerkasy. Wzgórze Chwały

OLHA MOROZOWA – *KSZTAŁCENIE HISTORYKÓW W CZASIE WOJNY. PRZYKŁAD CZERKASKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO IM. BOHDANA CHMIELNICKIEGO*

Abstrakt

W czasie pełnoskalowej rosyjskiej agresji na Ukrainę tamtejszy system edukacji, a zwłaszcza kształcenie historyków, boryka się z poważnymi problemami. Społeczność uniwersytecka musiała przystosować się do nalotów, zniszczeń i urazów psychicznych wśród kadry i studentów. Większość uczelni wyższych Ukrainy przestawiła się na zdalną formę nauczania. Czerkaski Narodowy Uniwersytet im. Bohdana Chmielnickiego, renomowana uczelnia, która od samego początku rosyjskiej inwazji na Ukrainę aktywnie funkcjonuje w warunkach zagrożenia militarnego, wspiera ukraińskich wojskowych, studentów i nauczycieli, jest żywym przykładem szkolenia młodych ludzi w warunkach wojny. W artykule autorka podnosi kwestię funkcjonowania systemu szkolnictwa wyższego, a zwłaszcza kształcenia patriotycznego na takich kierunkach jak historia i wojskowość. Porusza także kwestię współpracy wspominanego Uniwersytetu z wyższymi uczelniami i instytutami naukowymi w Polsce. Autorka dochodzi do wniosku że kształcenie historyków na Narodowym Uniwersytecie Bohdana Chmielnickiego w Czerkasach jest przykładem stabilności i zdolności adaptacji uczelni w czasach zagrożenia militarnego. Czerkaski Uniwersytet potrafi dalej funkcjonować dzięki wprowadzeniu internetowego, czyli zdalnego kształcenia studentów, opieki psychologicznej i materialnej tak dla społeczności studenckiej, jak i dla kadry nauczającej, cyfryzacji pracy i współpracy międzynarodowej, zwłaszcza z uniwersytetami i instytutami naukowo-badawczymi w Polsce.

Słowa kluczowe: wojna, oświata, historycy, Czerkaski Uniwersytet Narodowy im Bohdana Chmielnickiego, studenci i absolwenci na froncie, współpraca polskich i ukrainskich uniwersytetów.

Ключові слова*:* війна, освіта, історики, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, студенти та випускники на фронті, співпраця польських та українських університетів.

CZĘŚĆ DRUGA / ДРУГА ЧАСТИНА

UKRAIŃSKA POLONIA
W WARUNKACH WOJNY

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ПЕТРО АНТОНЕНКО

ПОЛЯКИ В ПІВНІЧНО-СХІДНІЙ УКРАЇНІ, ЗОКРЕМА НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Війна різко розділила життя України, українців і поляків, на дві частини: «до війни й після». До 24 лютого 2022 р. і після. Хтось може сказати, і буде мати рацію, що війна на нашій землі триває вже понад 10 років, від загарбання у 2014 р. Росією Криму і частини Донбасу. І все ж, так звана велика війна, повномасштабна, найбільша у Європі після Другої світової війни, почалася саме агресією, вторгненням росіян в Україну 24 лютого 2022 р. Кінця цій війні ми поки що не бачимо.

Далі зупинюся на багатовіковій історії життя поляків на нинішніх українських землях. Все ж, ми перебували в одній державі, Речі Посполитій, протягом кількох століть.

За часів короля Речі Посполитої Сигізмунда III у 1623 р. Чернігівщина увійшла до складу Польської держави за Деулінським перемир'ям 1618 р. Після влаштування своєї влади поляки взялися за відбудову фортеці Чернігова та заселення її околиць[1].

Населення міста тоді становило близько двох тисяч осіб. Воно швидко зростало. У 1623 р. Чернігів отримав від польського короля Сигізмунда III привілей на Магдебурзьке право. У 1634 р. воно було підтверджене Владиславом IV, у 1650 р. – Яном Казиміром. Відповідно до цього в місті був створений орган самоуправління – магістрат на чолі з війтом. Першим чернігівським війтом став шляхтич Ян Куновський, який одночасно виконував обов'язки коменданта фортеці. Службовці місцевого магістрату призначалися

1 О. Ясенчук, *Чернігів польський: штрихи до етнічного портрета міста*, «Світ-інфо», 18 серпня 2016, № 85, s. 12.

королівською адміністрацією. Війта (як правило, з польських шляхтичів) призначав особисто король.

У 1626 р. створено греко-католицьку архімандрію, яка довгий час існувала в чернігівському Єлецькому монастирі. Від того часу до нас дійшов й герб Чернігова – чорний орел. На гербі міста зображався святий Владислав у лицарському обладунку. Святий Владислав був покровителем королевича Владислава, який на той час виконував функцію адміністратора Чернігово-Сіверської землі.

Герб Чернігівського воєводства затверджено на сеймі у 1633 р. Він зображав чорного двоголового орла з розпущеними крилами, увінчаного однією короною. Інколи груди орла прикрашав особистий вензель покровителя воєводства, польського королевича Владислава.

Місто поволі розвивалося, аж поки не розпочалася Хмельниччина, що закінчилася Переяславською радою, тоді польський період Чернігова добіг кінця. Проте польська громада існувала, активно впливала на життя міста. Серед її представників були й патріоти України, наприклад, палкий прихильник незалежності України Роман Стефанович Бжеський (Бржеський)[2].

Ще один цікавий епізод. У минулому році Польща урочисто відзначила 160-річчя Січневого повстання проти Росії 1863 р., яке на жаль зазнало поразки, як і перше з двох великих повстань за відновлення Польської держави – у 1830 р.

Багато активних учасників повстання були страчені, ув'язнені, вислані на заслання в глибину Російської імперії. Чимало було заслано і в Україну. В Чернігівській губернії група поляків-повстанців була заслана у Сновський повіт. Але це була особлива категорія засланців – фахівці з будівництва залізниць. У Польщі залізничний транспорт стрімко розвивався, як і загалом у Європі. Російська імперія, як завжди, відставала. І ось поляків направили в Сновськ, де вони будували одну з перших в губернії залізниць.

За кілька десятиліть, після відновлення у 1918 р. Польської держави, польські повстанці Сновська, які дожили до того часу, а також їхні нащадки повернулися на історичну батьківщину. Але частина з них залишилася, тим більше, що вже були створені спільні польсько-українські сім'ї. Дехто з їх нащадків до сьогодні мешкають у місті Сновськ й пам'ятають про своє польське коріння. Матеріа-

2 Т. Демченко, В. Бойко, *«Що нам Дніпро – у нас Десна!» Про Романа Бжеського*, «Світ-інфо» (Чернігів), 18 жовтня 2018, nr 137, s. 12.

ли про цих повстанців збережено в місцевому музеї. Є вони також в Чернігівському обласному державному архіві.

Мало відомий, але цікавий епізод українсько-польського співробітництва доби Української революції 1917–1921 рр. висвітлено у дослідженні чернігівської історикині Тамари Демченко та її співавторки Оксани Оніщенко[3]. За їх даними, у Чернігівській губернії був загалом незначний відсоток польського населення – 0,15%, згідно з переписом 1897 р.[4], в самому губернському центрі мешкало приблизно три з половиною сотні поляків. Схоже, ці дані дещо занижені, бо тоді люди часто вважали за краще не вказувати своєї національності[5]. Зростання чисельності поляків прискорила поява біженців у роки Першої світової війни. На середину 1916 р. у Чернігові знайшли собі притулок 6 тис. осіб. Відсоток поляків тут був значним.

Поляки відзначалися згуртованістю та високим рівнем національної самосвідомості. Після Лютневої революції 1917 р. вони виставили свої умови Тимчасовому урядові Росії щодо як мінімум автономії, а загалом – відновлення польської державності. З'їзд представників польських організацій в Україні відбувся в другій половині червня 1917 р. Тут, зокрема, обговорювався «Статут прав польської людності в Україні». Серед їхніх вимог були: рівність поляків з іншими народами – загальнополітична, релігійна, культурна; заходи щодо вільного функціонування польської мови, захист економічно-господарських інтересів[6].

Польські революціонери вітали своїх українських колег. Так, у Зверненні Польського виконавчого комітету на Русі до Української Центральної Ради від 7 липня 1917 р. вказувалося:

> Простягаєм до Вас руку, Браття Українці, як до найблизчих наших сусідів нашої рідної землі. Вперве можемо порозумітися щиро, як два рівні народи, які при помочі божій матимуть незабаром кожний в своїй влас-

3 Т. Демченко, О. Оніщенко, *Українсько-польське співробітництво у роки Української революції (на прикладі Чернігова 1917 р.)*, [w:] *Скарбниця української культури: Збірник наукових праць*, Вип. 5, Чернігів 2005, s. 12-17.

4 *Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897: XLVIII. Черниговская губерния*, Санкт-Петербург 1905, s. XII.

5 І. Лісевич, *Польська національна меншина в Наддніпрянській Україні (1864–1917 рр.)*, «Український історичний журнал» 1997, nr 2, s. 45.

6 «Черниговская земская газета» 30 июня 1917, s. 9-10.

ній хаті власну силу і власну волю. Перед Вами і перед нами кольосальна праця, у кожного на власній ниві[7].

Лідери України прагнули надати рівні права представникам усіх національних меншин. Правда, віддавали перевагу лівому крилу польського руху в Україні. У Центральній Раді полякам було надано 20 місць, і їх посіли представники саме цих сил.

А як склалася ситуація в Чернігові – губернському центрі Лівобережжя? Поляки на початку червня 1917 р. заснувати в місті Польський громадський клуб, діяльність якого поширювалася на всю губернію, а метою проголошувалося об'єднання всіх поляків губернії. Національна робота велася поляками активно й цілеспрямовано.

Цікавою є резолюція польського губернського з'їзду (кінець червня – липень 1917 р.), що містила 7 конкретних пунктів домовленості з чернігівськими українцями. Зокрема:

Підтримати в Установчих Зборах вимогу поляків про визнання незалежної, з'єднаної з доступом до Балтійського моря Польщі[8].

Тобто, поляки й українці Чернігова вимагали повного відновлення незалежної Польської держави. Польське представництво просило українську владу Чернігівської губернії визнати їх як орган, що опікується в губернській Українській раді польськими справами:

Ми зобов'язуємся завжди підтримувати Вас і від Вас просимо підтримки з місцевих питань перед Губернським Комісаром і місцевою владою[9].

Дуже важливим для поляків було закріплення добрих стосунків з українцями. Одна із резолюцій з'їзду гласить, що польський з'їзд «найщирішим чином дякує за привітання і побажання представника Української ради» і підкреслює, що він «готовий завжди сприяти раді у цілковито справедливому її прагненні до зміцнення національних ідеалів, розквіту культури і громадськості української в Чернігівській губернії».

7 *Український національно-визвольний рух. Березень-листопад 1917 року: Документи і матеріали*, упор. В. Верстюк (керівник) та ін., Київ 2003, s. 545.

8 Державний архів Чернігівської області, фонд 1081, оп. 1, спр. 26, арк. 1.

9 Ibidem.

Обидві сторони дотримувалися взаємної підтримки й порозуміння. Важливим наслідком цього стало формування спільного списку кандидатів на виборах до Чернігівської міської думи, які відбулися 6 серпня 1917 р. Блок українських соціалістів-федералістів і польське представництво здобули найбільшу кількість голосів – 27,4% і відповідно 16 місць у Думі[10]. Виборам передувало українсько-польське віче. Гарну промову про співпрацю зробив голова Чернігівського польського клубу Е. Ретінгер. Цікаво, що представник українців міста Карпинський на віче виголосив привітання полякам польською мовою.

На виборах до Установчих Зборів Української Народної Республіки чернігівські поляки виставили свій список кандидатів. На жаль, це плідне співробітництво припинилося після поразки Української революції. Україна була окупована більшовицькою Росією.

Тепер – знову у сьогодення. Дещо про діяльність польських громад в Україні загалом. За переписом 2001 р. в Україні мешкало 144.130 поляків. Скільки тепер – сказати важко. Загальнодержавний перепис населення в Україні відкладався кілька разів, ще до початку великої війни, починаючи із запланованого на 2011 р. Нині він просто нереальний. Можна лише констатувати загальне зменшення людності країни, звичайно, й по окремих національностях. Адже нас уже не 52 мільйони, як було 33 роки тому, під час проголошення незалежності, і не 48 мільйонів, за тим єдиним переписом 2001 р. Нині наша статистика називає цифру 40 мільйонів громадян України.

Важко сказати, скільки людей реально мешкає зараз в нашій країні. Кілька мільйонів стали біженцями. В Польщі ще до великої війни перебували сотні тисяч українців, на заробітках. З початком війни Польща прийняла близько двох мільйонів наших біженців. Найбільше з усіх країн Європи. Ми вдячні братній сусідній країні за цей прихисток наших людей, багатьом з яких нікуди повертатися – багато наших міст і сіл зруйновані російськими агресорами.

І все ж, польська громада в Україні доволі численна, одна з найбільших серед національних меншин. Найбільше поляків, звичайно ж, у західних регіонах України, що цілком зрозуміле з історичних причин. Але є їх немало також в інших регіонах країни. На першому місці Житомирська область.

---

10 В. Бойко, Т. Демченко, О. Оніщенко, *1917 рік на Чернігівщині: Історико-краєзнавчий нарис*, Чернігів 2003, s. 41.

Поляки в Україні відчувають відповідальність за долю країни, в якій живуть, за розбудову польсько-українських відносин. Доказом цього є діяльність різноманітних громадських організацій. З початку війни поляки, реалізовуючи різноманітні культурно-освітні проєкти, активно займаються гуманітарною допомогою. Перш за все, це допомога захисникам України, нашим військовим, у тому числі польського походження. До речі, немало з них віддали життя в боях за Україну.

Надається допомога *й мирним* жителям країни, які часто перебувають у критичній ситуації. Триває опіка над потребуючими поляками, насамперед пристарілими, самотніми, хворими.

В умовах війни культурна діяльність польських громад також дуже важлива. Це благодійні концерти, літературні вечори, вивчення польської мови, відзначення свят. Активно діє в Житомирі Польське товариство освіти і науки, благодійна організація «Кармель», що опікується людьми з особливими потребами. У Новограді-Волинському, нині це Звягель, де 30 відсотків населення мають польське коріння, теж активно діє польське товариство. Подібне в Івано-Франківську, де діють 5 польських товариств, у Самборі й Бердичеві. Скрізь вони діють у тісній співпраці з римо-католицькими парохіями.

Дещо про фільми київської студії «ВІАТЕЛ», яка існує вже понад 20 років і знімає документальні фільми про видатних представників української культури та науки. «ВІАТЕЛ» зняла також ряд фільмів про поляків, які зробили великий внесок у нашу культуру. Студія співпрацює з Південно-Східним Інститутом Науковим у Перемишлі, проводила тут показ своїх фільмів.

Після початку війни, в 2022–2023 рр., студія «ВІАТЕЛ» зняла цикл документальних фільмів «Волонтери» про допомогу українських громадян польського походження і поляків з початку повномасштабної війни[11]. У цикл входять чотири документальні фільми про польські громади в Україні. Назви їх дуже промовисті: «Ми разом» – про волонтерів Галичини і Полісся; «Дві країни в одному серці» – про волонтерів міст Звягель і Корець; «У мене є дві батьківщини» – про волонтерів міст Житомир і Бердичів; «В співдружності – до Перемоги» – про волонтерів Вінниці. Ці фільми мали великий резонанс в Україні, були показані по загальнонаціональному каналу телебачення. Створення цих фільмів профінансувала Варшавська Фундація

11 Цикл «Волонтери», [w:] https://viatel.kiev.ua/filmography/filmi/volonteri/ [dostęp 20.10.2024].

«Свобода і Демократія». Від імені керівників студії Галини Криворчук і Василя Вітра, а зі студією я і мої газети «Світ» та «Струна», співпрацюємо вже чимало років, я передаю щиру вдячність Фундації «Свобода і Демократія» за підтримку такої доброї справи.

Часто буваючи в Польщі, загалом уже майже протягом 30-ти років, бачу, що поляки добре обізнані з життям західних областей України. І це цілком зрозуміло з історичних причин, але в Україні є не 5, а 25 областей, є ще її Схід, Південь, є Північ, де знаходиться і моя рідна Чернігівщина, до речі, єдина з 25-ти областей, яка має кордон з двома агресорами – Росією та Білоруссю. Ще в перший день війни, 24 лютого, російські війська посунули на Чернігів і з Росії, з Брянської області, і з Білорусі, з Гомельської області. А з Гомеля до Чернігова ближче, ніж до Києва.

Отож, трохи конкретніше про польські громади у моїй Чернігівській області. Недавно я побував у польських громадах двох найбільших після Чернігова міст області, найбільших районних центрів. Це Прилуки та Ніжин, міста з тисячолітньою історією, тісно пов'язаною з Польщею. Обидва міста мають десь по 60 тис. мешканців, тобто приблизно такі, як Перемишль.

На будинку гімназії № 1 в Прилуках є меморіальні дошки, пов'язані з двома видатними особистостями нашої історії, які свого часу навчалися в цій гімназії. Микола Міхновський – поляк, один з видатних діячів Української Народної Республіки. Андрій Лівицький – Президент Української Народної Республіки в екзилі, котрий обіймав цю посаду з 1926 р., протягом 18-ти років після вбивства Симона Петлюри. Матеріали про цих діячів знаходяться у місцевому історико-краєзнавчому музеї. Є там також матеріали про Симона Петлюру, главу Української Народної Республіки, котрий у 1920 р. уклав відому угоду між УНР і Річчю Посполитою, так звану угоду Петлюри–Пілсудського. У музеї знаходяться також матеріали про дружину Петлюри – Ольгу Більську, котра народилася у Прилуках. Земляки бережуть пам'ять про них.

Польське товариство в Прилуках під назвою «Культурно-просвітницька спілка поляків м. Прилуки» очолює Неоніла Батіщева[12]. Вона працює вчителькою польської мови в Прилуцькій школі-гімназії № 14. І саме в цьому навчальному закладі було введено польську мову

12 *«Коли у серці дві Вітчизни…». Культурно-просвітницька спілка поляків*, упор. Неоніла Батіщева, Прилуки 2012.

в шкільну програму. Як відомо, в наших школах навчають двох іноземних мов на вибір самого закладу. Зазвичай одна з них – англійська, друга – французька чи німецька. Тут вирішили навчати польської мови. В цьому повну підтримку надала місцева влада, Міська рада та Управління освіти. Ця школа-гімназія взяла участь у всеукраїнському конкурсі шкіл з викладанням польської мови та згодом увійшла в число переможців. Керівниця товариства та директорка школи Людмила Ященко побували у Варшаві на зустрічі переможців цього конкурсу. Там навчалися, як краще викладати польську мову в школі. Конкурс та візит організувала Варшавська Фундація «Свобода і Демократія». Як одному з переможців конкурсу, Фундація виділила школі фінансову допомогу, на яку було обладнано гарний клас польської мови. Дирекція передає щиру вдячність Фундації за таку допомогу.

Польське товариство Прилук, з більше ніж 20-річним досвідом своєї діяльності, має чимало добрих справ. Це культурна та освітня діяльність, гуманітарна допомога потребуючим, видання українсько-польської газети спілки «Орлине плем'я». Зараз поляки беруть участь у підтримці боротьби України за незалежність.

Вивчення польської мови в наш час важливе ще й тому, що існує економічна співпраця наших міст, в тому числі і Прилук, з польськими. Також тому, що немало прилучан їздять до Польщі або знайшли там притулок під час війни. Тому в школі-гімназії щойно започаткували нову ініціативу: на базі школи відкриваються курси польської мови для всіх бажаючих мешканців міста.

Не менш славна історія і давні контакти з Польщею у міста Ніжин. Воно знамените, зокрема, своїм університетом, що носить ім'я Миколи Гоголя – видатного письменника, який по батькові має польське коріння, як Гоголь-Яновський. Він свого часу навчався в цьому закладі та закінчив його. При університеті діє навчально-науковий центр «Польські студії». Також є польський хор «Світич», який з успіхом виступає в Україні і за кордоном, в тому числі в Польщі.

Ніжинське Товариство поляків «Астер» – одне з найактивніших в Україні. Тривалий час його очолювала палка ентузіастка польсько-української співпраці Фелікса Білінська, нині покійна[13]. Справу матері

13 *«Поляки в Ніжині» (Історія, культура, освіта). Збірник статей і матеріалів*, Вип. 9, ред. П. Лисенко, Ніжин 2021. 9 випуск збірника статей і матеріалів присвячений пам'яті Фелікси Бєлінської, яка була ініціатором налагодження партнерських відносин між Ніжином та Польщею, засновником громадської організації Спілка поляків Ніжина «Астер» та впродовж двох десятиріч її очолювала.

продовжила її донька, нинішня президентка Товариства Вероніка Мандрико. Вже протягом 20-ти років, кожні два роки, товариство видає об'ємну книгу «Поляки в Ніжині». Щойно вийшов 10-й випуск.

Польське товариство діє на базі міської школи № 2. Тут відкрито польський центр, у приміщенні якого знаходяться стенди з портретами видатних поляків в історії, це, зокрема, Папа Римський Іван Павло II, Юзеф Пілсудський, Генрик Сенкевич та ін. лауреати Нобелівської премії. Ще на одному стенді видніють фото і підписи, також польською мовою, відомих поляків Ніжина. Скажімо, відома родина лікарів Голинських. Польське товариство клопоталося і добилося того, щоб міській лікарні було присвоєно ім'я Голинських.

fot. P. Antonenko

Pomnik wzniesiony przez społeczeństwo Niżyna w celu upamiętnienia zrujnowanego przez władze sowieckie cmentarza katolickiego w tym mieście / Пам'ятник, споруджений жителями Ніджина на честь міського католицького цвинтаря, зруйнованого радянською владою

Добру справу зробило Товариство, відновивши старовинний польський цвинтар. На жаль, у 30-ті роки минулого століття комуністична влада знищила римо-католицький костел та цвинтар біля нього. Але зараз на цьому місці поляки спорудили невеликий меморіал з надписом, що тут був цвинтар. Зроблено також два перепоховання. Поховання поляків тут датуються ще XVII століттям.

Довго ще можна перелічувати всі добрі справи Товариства. Наприклад, традиційний потужний фестиваль польської культури в Ніжині. Проведення його поки що призупинила війна. Звичайно ж, вона також позначилася на діяльності Товариства загалом. Зараз робиться акцент на допомозі українській армії, біженцям з інших регіонів, котрі опинилися в місті, допомога пристарілим, самотнім полякам, догляд, як і раніше, за похованнями поляків у місті. І безумовно, викладання польської мови. Цікаво, що в Ніжині Товариство поляків уже чимало років тому організувало навчання польської мови громадянами Польщі. Хтось з них приїжджає у місто, зазвичай на кілька років, поселяється тут, а з цим допомагає університет, отримує заробітну

fot. P. Antonenko

106. rocznica odzyskania Niepodległości przez Polskę. Młodzież biorąca udział w uroczystościach pod kierunkiem Weroniki Mandryko – prezes Związku Obywateli Polskiego Pochodzenia „ASTER" w Niżynie / 106-та річниця відновлення незалежності Польщі. Молодь бере участь в урочистостях під керівництвом Вероніки Мандрико – голови Спілки громадян польського походження «АСТЕР» в Ніжині

плату від польських організацій. Звичайно ж, викладання мови її носіями, громадянами Польщі, значно підвищує рівень знань слухачів.

Як журналіст, я маю писати не лише про позитивне, але вказати також на проблеми. Вони, на жаль, ще існують. Деякі приклади.

В Чернігові вже давно діє Чернігівське міське товариство «Польська пристань». Близько 30-ти років діє римо-католицька парохія, у повній співпраці з товариством.

Ще у другій половині XIX ст. поляки збудували на одній з центральних вулиць Чернігова костел. Він тут діяв ще у період між двома світовими війнами. Але в роках масового безбожництва комуністичної влади костел був закритий та громада була зліквідована, як це робилося і з православними храмами і парохіями. Щобільше, ряд активних вірян-католиків Чернігова репресовано та вислано на заслання в Росію.

Цвинтар, що був поруч з храмом, було зруйновано. На могилах, де похована, зокрема, й Евеліна Коженьовська, мати всесвітньо відомого письменника Джозефа Конрада, було споруджено елітне житло для комуністичної верхівки, поруч розміщено будівлю Чернігівського обласного комітету Комуністичної партії.

Сама будівля костелу збереглася. Нині тут один із корпусів Обласного державного архіву. Місцева влада під надуманими приводами так і не повернула парохії її колишнього костелу. Служби Божі відправлялися у розташованому поруч будинку священників. До речі, повністю підтримувала поляків у цих справедливих вимогах демократична громадськість міста, в тому числі редакція моєї газети. Врешті, не добившись справедливості, парохія збудувала новий храм – Костел Зішестя Святого Духа й монастирську будівлю при ньому.

fot. P. Antonenko

Nowo wybudowany rzymskokatolicki kościół w Czernihowie / Новий римо-католицткий костел у Чернігові

Цей приклад показує, що далеко не скрізь храми повернуті вірянам. Без колишнього храму, пристосованим приміщенням користується також римо-католицька громада в Прилуках. Такі ж проблеми були в Ніжині. В обох містах свого часу польські товариства мали окремі свої приміщення, але тепер, на жаль, не мають.

Щодо вивчення польської мови в державних закладах, школах та гімназіях. Добре, що такий гарний приклад є у Прилуках. Але ж у цьому місті більше 10 шкіл, лише в одній польська мова офіційно включена у шкільну програму. В Ніжині поки що у жодній школі не навчають польської мови.

В листопаді 2024 р. Україна відзначає 20. річницю Помаранчевої революції та першого Майдану. В цю доленосну для України подію та під час другого Майдану – Революції гідності 2013–2014 рр. поляки були на стороні Української державності та демократії. А загалом поляки Чернігівщини[14], як і всієї України, в цей важкий для нас час стоять в обороні нашої державності та незалежності, спільно з нашою найближчою союзницею Польщею.

14 П. Антоненко, *Поляки в Україні, в тому числі на Чернігівщині*, «Світ-інфо» (Чернігів), 17 жовтня 2024, № 278, s. 5.

PETRO ANTONENKO – *POLACY W PÓŁNOCNO-WSCHODNIEJ UKRAINIE, SZCZEGÓLNIE NA CZERNIHOWSZCZYŹNIE*

Abstrakt

Dzieje Polaków na obecnym terytorium Ukrainy sięgają niemal czasów średniowiecza. Przez długi czas przeważająca część obecnych terytoriów Ukrainy wchodziła w skład Królestwa Polskiego, a następnie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Potem niestety Polaków i Ukraińców Moskwa siłą włączyła do Imperium Rosyjskiego. W naszej wspólnej historii było wiele stron trudnych i wiele chwalebnych, gdy Polacy i Ukraińcy razem walczyli ze wspólnym wrogiem – Imperium Rosyjskim, które na długi czas pozbawiło państwowości zarówno Polskę, jak i Ukrainę. Walczyli o odzyskanie niepodległości. Ponownie zniewoleni zostali w czasach ZSRR.

Przez stulecia wielu Polaków mieszkających na ziemiach ukraińskich wniosło znaczący wkład w ukraińską naukę i kulturę.

W niepodległej już Ukrainie, podczas Pomarańczowej Rewolucji 2004 r., Rewolucji Godności 2013-2014, czyli pierwszego i drugiego Majdanu, uczestnicy tych wydarzeń zawsze czuli wsparcie Polski i Polaków. Ostania agresja Rosji na Ukrainę wzmocniła solidarność polsko -ukraińską. Polacy żyjący dziś w państwie ukraińskim, w tym w Czernihowie i obwodzie czernihowskim, aktywnie włączyli się w walkę z rosyjskim agresorem. W tej walce zginęło wielu Polaków. Mimo życia na obczyźnie Polacy aktywnie pracują na rzecz zachowania i rozwoju języka i kultury polskiej. Polacy i Ukraińcy – razem! Oto dzisiejsze motto.

Słowa kluczowe: Ukraina, Polska, Imperium Rosyjskie, Pomarańczowa rewolucja, Majdan, wojna Rosji przeciwko Ukrainie, wspólna walka w obronie państwa ukraińskiego.

Ключові слова: Україна, Польща, Російська імперія, Помаранчева революція, Майдан, війна Росії проти України, спільна боротьба на захист Української держави.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ВЛАДИСЛАВ СТРУТИНСЬКИЙ
ORCID 0000-0003-1577-1652

ПОЛЬСЬКА ГРОМАДА ПІВНІЧНОЇ БУКОВИНИ: ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проблема життєдіяльності громадських організацій національних громад в Україні набула надзвичайної актуальності у зв'язку з початком широкомасштабної російської агресії. Особливої ваги вона набула на Західній Україні, де діють чисельні румунські, угорські, єврейські, німецькі, польські та й українські Товариства, які проводили і намагаються надалі проводити багатопланову освітньо-культурологічну роботу. Напевне перед багатьма науковцями, політиками постали питання, яку позицію в умовах війни займуть мадяри, поляки, румуни в місцях їх компактного проживання. Дійсність спростувала побоювання у можливім сепаратизмі з їх сторони.

Власне метою даної статті є спроба на прикладі життя польської громади на Північній Буковині та Громадської організації «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича» розглянути їх діяльність в умовах широкомасштабної агресії Росії.

Актуальність теми наукової розвідки та поставлена мета передбачають вирішення наступних завдань: проаналізувати з позицій історичної ретроспективи формування толерантної багатонаціональної Буковинської спільноти і місце в цьому процесі польської громади; охарактеризувати діяльність її північної складової, яка є частиною Чернівецької області України.

Дозволимо собі здійснити коротку історичну подорож на Буковину, щоб відчути та зрозуміти становлення та формування протягом віків специфічної ментальності мешканців цього невеличкого, але колоритного регіону Центральної Європи, які називають себе Буковинцями.

Коли вимовляємо слово «Буковина», то в уяві кожного, хто хоч раз побував у цьому куточку Центральної Європи, постають образи мальовничої прикарпатської і власне карпатської природи, затишні гуцульські села з дерев'яними церквами, невеличкі містечка з типово австрійською забудовою старої частини, католицькі костели, а також й залишки колишніх синагог. Безумовно, візитною карткою Буковини є її столиця Чернівці.

Побувавши в Чернівцях, ніхто не залишиться байдужим до чудових архітектурних ансамблів, що виникли упродовж XIX та на початку XX століття. Першу писану згадку про місто Чернівці, відому нам до нині, зустрічаємо у грамоті молдавського господаря Олександра Доброго від 8 жовтня 1408 р. «Уставництво о митах», в якій Чернівці згадуються як митний пункт. Тоді через місто проходив торговий шлях, що сполучав Львів з Північним та Західним Причорномор'ям. Визначним був 1488 р. Саме тоді Чернівці було визнано центром Чернівецького повіту. У цьому ж, 1488 р., Чернівці отримують магдебурзьке право. Це означало, що воно тепер ставало «вільним містом» і органи міського самоврядування могли самостійно здійснювати управління, підпорядковуючись безпосередньо воєводі[1]. Про Чернівці, як містечко та Буковину ми також знаходимо звістку у польського літописця Яна Длуґоша[2].

Історія невеличкого краю над Прутом, Серетом, біля Сучави та Молдови, розташованого поміж Східними Карпатами та середньою течією Дністра, що з'явився саме як суб'єкт міжнародних стосунків в останній чверті XVIII століття, була досить складною. Вона відзначалась численними змінами приналежності краю до різних державних утворень. Слов'янська назва Буковини, що напевно означає «буковий ліс» за часів середньовіччя стосувалася лише окремих частин території, про яку ведеться мова. Офіційно вона стала вживатися в період австро-угорського панування, яке тривало з 1775 р. по 1918 р.

Буковинські землі у X та XI століттях належали до Київської Русі, пізніше у XII – XIII століттях – до Галицького князівства. З середини XIV століття ця територія увійшла до складу Молдавського князівства, а в кінці XV століття потрапила під владу Трансільванії. Між 1514 р. та 1796 р., як частина Молдавії, ці землі перебували під

1 Історія міста, [w:] https://buktour.icu/chernivtsi/cv-history.html [dostęp 5.10.2024].

2 Див.: E. Biedrzycki, *Historia Polaków na Bukowinie*, Kraków 1980, s. 15.

fot. W. Strutyński

Польський народний дім у Чернівцях. Заснований польською громадою Буковини у 1902 р. / Polski Dom Narodowy w Czerniowcach. Założony w 1902 r. przez polską społeczność Bukowiny

формальним та фактичним верховенством Османської імперії. Наприкінці російсько-турецької війни, у 1774 р., австрійські війська зайняли північну частину Молдавії, а кілька місяців пізніше без жодного пострілу та будь-яких втрат Буковина перейшла під владу Австрії, як свого роду плата за спокій між конфліктуючими сторонами. У 1787 р. Відень підпорядкував Буковину в адміністративному плані Львову. Вона стала офіційно називатися Буковинським або Чернівецьким округом (районом), який очолювався старостою. Така ситуація зберігалась до 1849 р. Цього року метрополія зробила досить вдалий і політично розумний крок, від'єднавши Буковину від Галичини. Як окремий коронний край її статус було піднесено до рангу князівства із наданням відповідної автономії та окремого управління. У 1861 р. Буковина отримала від імператора власний герб, право обирати крайовий сейм (сойм) та призначуваного цісарем управителя (президента). Наслідком підписання мирних Договорів після Першої світової війни стало включення всієї Буковини до складу Румунії. Вже під час Другої світової війни, в середині 1940 р., її північна

fot. W. Strutyński

Польські колективи разом з українськими біля Польського народного дому після виступу перед чернівчанами / Polskie i ukraińskie zaspoły folklorystyczne przed Polskim Domem Narodowym po występach przed społecznością Czerniowiec

частина була зайнята радянськими військами та включена до складу Української РСР. Пізніше, з початком бойових дій проти СРСР, Румунія, як союзник Німеччини, знову отримала на незначний час під свою юрисдикцію всю Буковину. За наслідками просування радянських військ на Захід, а далі підписання відповідних документів під час Ялтинської та Потсдамської конференцій, румунсько-радянський кордон було відновлено станом на 1940 р. Після розпаду Радянського Союзу той самий кордон розділяє вже незалежну Україну та Румунію, а відповідно, Північну і Південну Буковину.

В освоєні цього регіону Центральної Європи, який на початку австрійського панування був покритий, у своїй більшості лісами, брали участь представники різних національностей, закладаючи свої поселення на ще необжитих землях. За останнім переписом населення в австрійський період (1910 р.) на Буковині проживало 38,4% українців, 34,4% румунів, 12% євреїв, 9,2% німців і 4,5% поляків. На решта 1,5% припадало декілька дрібніших етнічних груп[3]. До українців та румунів, корінних мешканців Буковини, приєднувалися їх

3 Див.: K. Feleszko, *Bukowina moja miłość*, Warszawa 2002, t. I, s. 138.

побратими з Галичини і Трансільванії – євреї, німці, поляки, угорці, росіяни, чехи, словаки, цигани. Населення Буковини, різноетнічне й поліконфесійне, вчилося мирно співіснувати та співпрацювати, утворюючи певний взаємовигідний симбіоз. Зокрема, місцеві українці і румуни вчилися від німців-переселенців новітнім прийомам землеробства та тваринництва. Поляки-переселенці принесли в край чимало ремесел (наприклад – виробництво скла), які раніше на Буковині були невідомими. Нові навички мирного і корисного співжиття накладалися на вже існуючі у буковинців традиції взаємної поваги та співпраці між представниками провідних етносів краю[4]. Всі ці процеси стимулювалися досить прогресивною національною і економічною політикою Відня. Вона формувала вигідні умови для створення поселень, де компактно могли проживати русини (українці), румуни, німці, поляки, євреї, словаки, сприяла економічному розвитку регіону. Це, в свою чергу, створювало такий етнополітичний клімат, який не міг становити загрози загальнодержавній безпеці Австро-Угорській імперії. Буковина перетворювалася на край, в якому більшість переселенців, що прибували сюди у XVIII та XIX століттях з різних місць Центральної Європи, творили свою специфічну національну свідомість. Повставала спільна Батьківщина багатьох народів, що розташувалися на стикові різних «світів», так званого «західного» і «східного», слов'янського, романського і германського. Формувався регіон, в якому поруч співіснували різноманітні релігії та традиції. Народжувався багатокультурний простір, що характеризувався все більш поглибленим взаємопроникненням елементів властивих окремим націям, які називали своєю батьківщиною Буковину. Можна погодитися з думкою Анатолія Круглашова, професора Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, який в одній із своїх наукових розвідок так охарактеризував цей феномен:

> Мешканці краю були носіями не тільки етнічної, а пізніше національної ідентичності, але й усвідомлювали себе власне буковинцями й були горді наголошувати цю свою регіональну ідентичність[5].

---

4 Див.: І. Буркут, *Стан і перспективи буковинської толерантності буковинців*, «Політологічні і соціологічні студії. Збірник наукових праць», т. III, Чернівці 2005, с. 396.

5 А. Круглашов, *Регіональна етнополітична стабільність: історична ретроспектива (на прикладі Чернівецької області)*, «Політологічні і соціологічні студії. Збірник наукових праць», т. III, Чернівці 2005, с. 11-38.

Створювалася специфічна єдність в різноманітності. Сформувався суспільно-культурний устрій, в якому повага до своєрідності регіону не заперечувала толерантних стосунків поміж представниками різноманітних етнічних груп.

Історично склалося так (ще з австрійської доби), що національні громади мали свої чисельні громадські організації – освітні, культурологічні, молодіжні, спортивні, професійні тощо. Їх діяльність гуртувалася у відповідних Народних домах. Українці мали свій Народний дім навпроти вірменського католицького костелу, румуни – біля Ратуші, євреї – на сучасній Театральній площі, поляки та німці, один навпроти другого – на вулиці Панській, нині Ольги Кобилянської.

Було зазвичай, коли навіть буковинці, які не вміли читати і писати, могли спілкуватись між собою як мінімум п'ятьма мовами – німецькою, українською, румунською, польською, єврейською. І це без примусу, а перш за все з поваги до свого сусіда і, безумовно, у зв'язку з доволі продуманою етноекономічною політикою австрійської адміністрації. Такий етнонаціональний, конфесійний клімат об'єктивно стимулював процес формування високої громадської та політичної відповідальності мешканців за долю рідного краю[6]. І сьогодні ці традиції є базовими при визначенні позиції національних громад краю щодо російсько-української війни. Польська громада становить частину громадян України, які відстоюють незалежність своєї країни у боротьбі з російським агресором.

Розквіт Буковинської Полонії припадає на другу половину XIX – початок XX століття, коли тут налічувалося біля 50 тис. поляків. На Буковині їх цінували за високий професіоналізм, як у робітничому середовищі, так і серед інтелігенції. Багато польських імен стали невід'ємною частиною життя Буковинської спільноти. Скажімо, неможливо уявити собі Чернівців без почесного громадянина, почесного бургомістра міста Антона Кохановського, якого називають Батьком міста. Він тривалий час був бургомістром Чернівців, очолював Буковинський ландтагу – Сойм, представляв регіон також в австрійському парламенті. Власне при його активній участі був відкритий університет у Чернівцях, побудовано і відкрито театр на

6 Див.: В. Струтинський, *Буковинська полікультурність та толерантність: історичний анахронізм, ідеалістична мрія професора Казімєжа Фелешка чи дієвий приклад?*, [w:] *Bukowina. Tradycje i współczesność*, Piła-Czerniowce-Suczawa 2006, s. 55.

кшталт віденського. Знана не тільки на Буковині, але і в Європі, художниця Августа Кохановська, артистка світового рівня Гелена Моджеєвська… Цей перелік можна було б продовжувати[7].

Перед Першою світовою війною на території Буковини діяли чисельні громадські організації поляків – учительські, культурологічні, спортивні, молодіжні, власне так само як і в середовищі інших національних громад. Це було характерною особливістю Буковини. Після Першої світової війни значна частина поляків повернулася до своєї відродженої Батьківщини.

fot. W. Strutyński

Члени Обласного товариства польської культури ім. Адама Міцкевича біля пам'ятника польським легіонерам на цвинтарі в Раранчі. 9 листопада 2024 р. / Członkowie Obwodowego Towarzystwa Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza przy pomniku polskich legionistów na cmentarzu w Rarańczy. 9 listopada 2024 r.

З 45 тис. поляків (на всій Буковині) перед 1944 р. на Північній Буковині залишилось біля 5 тис. В тому числі у Чернівцях – 2,5 тис. З приходом радянської влади Польський народний дім був закритий, а бібліотека, найбільша польська бібліотека в Румунії, була розпорошена та розкрадена. Припинили діяльність й польські громадські організації. До речі, в такій ситуації опинились й інші національні громади краю, у тому числі найчисельніша українська.

З початком «перебудови» в СРСР розпочалось відродження національно-культурологічного руху в Чернівецькій області та в Україні в цілому. Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича повстало у 1989 р. Головним завданням голови та Правління, за Статутом, була організація роботи товариства на терені всієї Чернівецької області та забезпечення організаційно-правничих умов функціонування обласного Товариства, осередків у Сто-

7 Див.: E. Biedrzycki, *Historia Polaków...*, s. 15.

рожинці, смт Теребляч та сіл Панка, Нижні Петрівці, Стара Красношора, самодіяльних творчих колективів, Польського дому у Чернівцях та Панці.

У своїй діяльності Громадська організація «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича» керується гаслом, яке було надруковано у редакційній статті першого номеру «Gazety Polskiej», що виходила в Чернівцях в 1883–1914 рр.:

> My Polacy chcemy być w państwie, w którym żyjemy – [chcemy być] elementem jego porządku, spokoju i społecznej zgody[8].

Польська громада Північної Буковини за переписом 2001 р. налічувала біля 5,0 тис. осіб, в тому числі у Чернівцях – 2,3 тис. осіб[9]. У Товаристві до широкомасштабної агресії Росії проти України налічувалось біля 440 осіб. На сьогодні ця кількість дещо зменшилась з об'єктивних причин.

З відродженням незалежності України створилися умови для впровадження польської мови до шкіл в селах, де компактною групою проживають поляки, це – Стара Красношора, Нижні Петрівці, Панка, Сторожинець. Була відкрита польська недільна школа при гімназії № 3 у Чернівцях. Тепер це Польський культурно-освітній центр. З самого початку свого заснування, Товариство активно працювало у напрямку відродження і розвитку польської освіти та самобутньої польської культури.

Важливою подією у культурному житті Буковини було посвячення і офіційне відкриття частини історичного Польського народного дому в Чернівцях у 1997 р. та посвячення і відкриття у 1999 р. бібліотеки при Польському народному домі. У 1998 р. Польський Дім було посвячено і відновлено у селі Панка. У 2002 р. після капітальної реконструкції Польського Дому у Чернівцях (вул. Ольги Кобилянської 36), Товариство і громадськість міста урочисто відмітили 100-річчя Польського народного дому. Польський Дім отримав подяку від Папи Римського Яна Павла II з його особистим підписом.

---

8 „Gazeta Polska", 30 lipca 1883, nr 1.

9 Населення Чернівецької області. Національний склад, [w:] https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%8C [dostęp 10.10.2024].

fot. W. Strutyński

Прапор із підписами українських вояків на знак вдячності за допомогу волонтерам Обласного товариства польської культури ім. Адама Міцкевича у Чернівцях. 8 листопада 2024 р. / Flaga z podpisami żołnierzy ukraińskich w podziękowaniu za pomoc dla wolontariuszy Obwodowego Towarzystwa Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza w Czerniowcach. 8 listopada 2024 r.

Розвиток науково-дослідної співпраці, зростання контактів між школами та вищими учбовими закладами Буковини і Польщі стимулювало створення у 2007 р. спільно Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича та Товариством польської культури ім. Адама Міцкевича Центру «Східна школа польських студій ім. Антона Кохановського». Він розташований на факультеті історії, політології та міжнародних відносин.

Також цього року відбулась ще одна непересічна подія. Намагання Правління Обласного товариства ім. Адама Міцкевича відродити друк польськомовної газети, були підтримані загальнопольськими організаціями: Stowarzyszenie „Wspólnota Polska", Fundacje „Pomoc Polakom na Wschodzie" і „Wolność i Demokracja". Буковинська Полонія, мешканці Чернівецької області у 2007 р. отримали перші номери

«Gazety Polskiej Bukowiny»[10], наступниці «Gazety Polskiej», яка почала друкуватися у Чернівцях ще у далекому 1883 р.

Сучасна діяльність польської громади Чернівецької області реалізується, як ми вже зауважували, через Громадську організацію «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича» та її відділення у Сторожинці, Панці, Нижніх Петрівцях, Старій Красношорі, Тереблечі.

Діяльність Товариства в умовах російсько-української війни суттєво змінилась, але не завмерла. Чому змінилась? По-перше, була обмежена не тільки діяльність самодіяльних фольклорних колективів, але й їх реальне функціонування, що передбачає регулярні репетиції, виступи. Певна частина учасників покинула Україну. Колективи змушені були припинити виїзди на фестивалі до Польщі, Румунії, зокрема брати участь у щорічному Міжнародному фестивалі «Буковинські зустрічі» («Bukowińskie Spotkania»), який подорожує по країнах Європи де проживають буковинці з червня по жовтень. Традиційно фестиваль розпочинався у Польщі, в Ястров'ю і Пілі, далі колективи виїжджали до Румунії, Угорщини, Словаччини, Молдови. Виступи завершувалися у Чернівцях, столиці Буковини. На частини фестивалю поза межами України організатори завжди запрошували польські самодіяльні колективи, які функціонують при Товаристві. Маємо 6 фольклорних колективів – два дитячих «Квіти Буковини» (Чернівці) та «Долинянка» Стара Красношора (Stara Huta), один молодіжний «Буковинські кольори» (Чернівці) і три дорослих «Вянечек» Нижні Петрівці (Dolne Piotrowce), «Долина Серету» (Тереблеч) та «Ехо Пруту» (Чернівці). Два дитячих колективи «Квіти Буковини» та «Долинянка», а також «Вянечек» та «Ехо Пруту» отримали високу польську відзнаку «Заслужений для польської культури». Варто також зауважити, що через часті повітряні тривоги, обстріли ракетами та дронами була обмежена участь у внутрішньо-українських культурних заходах – фестивалях, конкурсах, тощо.

По-друге, стали досить обмеженими контакти з закордонними делегаціями різних рівнів, у тому числі і з самодіяльними колективами, які щорічно приїздили до нас. З відомих причин колективи з Польщі, Румунії не наважуються приїздити до нас у Чернівці та до Чернівецької області. Хоча частина, яка вже довгі роки, спільно з нашими колективами, брала участь у фестивалі «Буковинські зустрічі» наважувалась приїздити на Буковину. Ось і цього 2024 р. у жовтні в Чернівцях,

10 „Gazeta Polska Bukowiny" wrzesień 2007, nr 1-2.

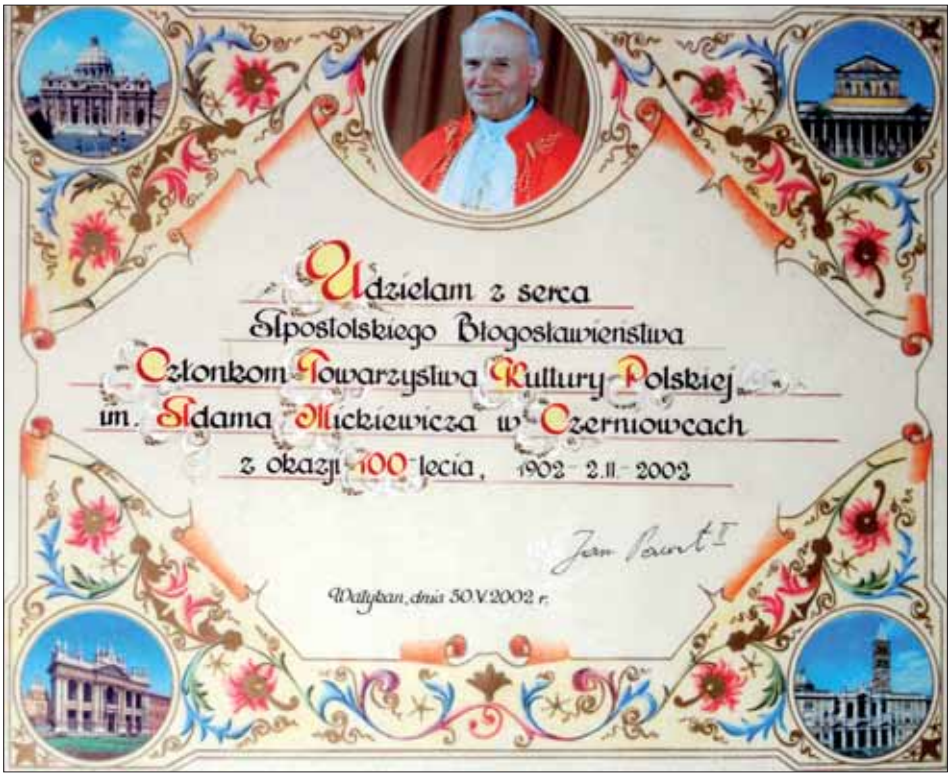

fot. W. Strutyński

Грамота Святого Отця Йоана Павла II Товариству з нагоди 100-ліття заснування Дому Польського в Чернівцях у 1902 р. / Pozdrowienie Ojca Świętego Jana Pawła II dla Towarzystwa z okazji 100. rocznicy powstania Domu Polskiego w Czerniowcach w 1902 r.

на заключних виступах на Міжнародному фестивалі «Буковинські зустрічі» брали участь два польських і два румунських колективи. Після гала-концерту вони вже традиційно зібралися у Польському народному домі та виступили перед чернівчанами разом з «Ехом Пруту», польським колективом Товариства, та українським – «Чернівчанка».

У цих досить складних умовах Товариство продовжує також співпрацювати з польськими громадами Південної Буковини та Союзом поляків в Румунії, його друкованим органом «Polonus». Делегації Товариства щорічно, наприкінці серпня, виїжджають на запрошення Правління Союзу до Сучави на святкування Днів польської культури в Румунії. Одночасно в ці дні відбуваються і наукові конференції[11].

11 Громадська організація «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича». Поточний архів та „Gazeta Polska Bukowiny".

По-третє, досить суттєво було обмежене багатопланове співробітництво Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича з університетами у Польщі, як то: літні школи для студентів по вивченню польської мови і знайомству з історією та культурою Польщі, студентський обмін, стажування наукових кадрів. Наш Університет має найбільше договорів про співпрацю саме з польськими університетами.

Але варто зауважити, що діяльність Товариства та інших національних громадських організацій не завмерла. Свою активність вони переключили на волонтерську діяльність, гуманітарну допомогу переселенцям, а саме головне – допомогу фронту та Збройним силам України (ЗСУ). Поряд з цим продовжується викладання польської мови у державних школах, виступи фольклорних колективів на різних заходах, які організовують Товариство і органи місцевого самоврядування. У школах, де викладається польська мова, діти разом з учителями готуються урочисто зустріти Святого Миколая.

Доцільно виділити декілька важливих напрямків цієї роботи. По-перше, майже за три роки війни у Польському народному домі членами Товариства було виготовлено і передано для підрозділів ЗСУ понад 300 маскувальних сіток та біля 150 комплектів для маскувальних костюмів. Товариство своїм коштом закуповує матеріали для в'язання сіток та виготовлення маскувальних костюмів. Варто наголосити, що разом з поляками у Польському народному домі працюють також українці, румуни, представники інших національностей. Волонтери отримали подяки від командування військових підрозділів.

Протягом 2022–2024 рр. Обласне товариство та його Відділення отримували різноманітну допомогу від Товариства «Спільнота польська» (Stowarzyszenie „Wspólnota Polska", Warszawa), Фонду «Свобода і Демократія» (Fundacja „Wolność i Demokracja", Warszawa), Фонду «Допомога Полякам на Сході» (Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie", Warszawa); Союзу поляків в Румунії (Сучава) (Związek Polaków w Rumunii). Отримані продукти харчування (м'ясні та рибні консерви, сири, чай, кава, цукор), вітаміни та противірусні ліки Товариство відправляє бійцям ЗСУ. Невелику частину допомоги Правління розподіляє між ветеранами Товариства.

Незважаючи на активну фазу російсько-української війни, яка триває вже майже три роки, Обласне товариство та його відділення, відзначають як релігійні свята – Різдво, Великдень, так і національні

fot. Archiwum PWIN

Святкуємо Різдво у Польському народному домі в Чернівцях / Świętujemy Boże Narodzenie w Domu Polskim w Czerniowcach w 2024 r.

свята своєї прабатьківщини – День Конституції 3 травня та 11 листопада, День Незалежності Польщі. Ось і цього року відбулися святкові заходи у школах Панки, Старої Красношори, Нижніх Петрівців, Тереблечи. Фольклорний колектив «Ехо Пруту» з Чернівців гостив з концертом у Сторожинці. Перед молитвою у місцевому костелі Св. Анни були покладені квіти до Хреста, спорудженого на честь учасників Січневого повстання 1863–1864 рр. на землях колишньої Речі Посполитої[12]. Пам'ятаємо, що разом із поляками у повстанні брали участь литовці, білоруси й українці.

Делегації від Товариства разом з ксьондзами Анатолієм Шпаком, Станіславом Смольчевскім, Кшиштофом Сапальським традиційно щороку виїжджають на цвинтар у селі Рідківці (Раранча), де поховані польські легіонери, які загинули під час Першої світової війни, 1915 р. під Рокітною та битвах під Раранчою. Цього, 2024 р., ми знову молились на могилах польських воїнів, які так далеко від своєї

12 Громадська організація «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича». Поточний архів.

fot. W. Strutyński

Дитячий фольклорний гурт чадецких горців «Долинянка» зі Старої Гути Чернівецької області після виступу з нагоди Дня Незалежності Польщі 11 листопада 2024 р. / Zasłużony dla kultury polskiej dziecięcy zespół folklorystyczny Górali Czadeckich „Dolinianka" ze Starej Huty w obwodzie czerniowieckim po występie z okazji Dnia Niepodległości Polski 11 listopada 2024 r.

Батьківщини, боролись за її Незалежність. А поряд вже є декілька могил українських воїнів, мешканців цього села, які загинули на російсько-українській війні, відстоюючи незалежність України.

Така сумна і в той же час героїчна плата наших народів за Незалежність своїх країн.

Щоб відчути морально-психологічну ситуацію у відносинах між людьми, яку сформувала війна у їх оцінках щодо подій в Україні, варто прочитати в оригіналі один з листів, які ми часами отримуємо з нашої прабатьківщини:

Drodzy Przyjaciele z Czerniowiec,
Chcieliśmy przekazać Wam i wszystkim mieszkańcom Ukrainy nasze wyrazy solidarności i wsparcia w tych tak trudnych chwilach. Mocno wierzymy w to, że Ukraina obroni swoją niepodległość i pozostanie wolnym, demokratycznym krajem. Przedwczoraj uczestniczyliśmy z żoną w zorganizowanej w naszym mieście Brzeg – województwo Opole, manifestacji poparcia dla Ukrainy. Mieszkańcy Brzegu organizują zbiórkę

potrzebnych dla Ukrainy, środków opatrunkowych, leków, żywności itp. Nasza córka, która z rodziną mieszka we Wrocławiu, i jej koleżanka z Kazachstanu, pomagają jako wolontariuszki na dworcu kolejowym we Wrocławiu w udzielaniu pomocy dla uchodźców z Ukrainy. Na apel Episkopatu Polskiego Kościoła, organizowane są w kościołach zbiórki pieniędzy na pomoc dla uchodźców z Ukrainy. Działa wiele organizacji i osób prywatnych na rzecz pomocy dla Ukrainy. To bardzo budujące, bo wszyscy rozumiemy jakie nieszczęście spotkało Ukrainę i jej mieszkańców ze strony rosyjskiego agresora. Cieszymy się bardzo, że NATO, Unia Europejska i wiele krajów na świecie tak zdecydowanie pomaga Ukrainie i tak mocno piętnuje agresję Putina.

Pozdrawiamy serdecznie,
Jan Lewosz z rodziną i przyjaciółmi.

Стаття не дає можливості висвітлити у всіх подробицях життя поляків Північної Буковини та Чернівецької області, діяльність Громадської організації «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича» в умовах російсько-української війни, активна фаза якої триває майже три роки. Тому пропонуємо читачеві звернутись до послуг інтернет сайту Товариства www.bukpolonia.cv.ua. Доповнюємо статтю фотографіями життєдіяльності поляків Чернівецької області та Товариства в ці трагічні для України роки…

WŁADYSŁAW STRUTYŃSKI – *POLSKA SPOŁECZNOŚĆ BUKOWINY PÓŁNOCNEJ. ŻYCIE CODZIENNE I DZIAŁALNOŚĆ PODCZAS WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ*

Abstrakt

Problem działalności organizacji społecznych wspólnot narodowych na Ukrainie stał się niezwykle aktualny w związku z początkiem rosyjskiej agresji na dużą skalę. Szczególne znaczenie zyskał on w zachodnich obwodach Ukrainy, gdzie działają liczne stowarzyszenia polskie, rumuńskie, węgierskie, żydowskie, niemieckie. W proponowanym artykule autor posługuje się przykładem życia Polonii Północnej Bukowiny oraz działającej tam organizacji pod nazwą „Obwodowe Towarzystwo Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza" opisuje ich działalność w warunkach

wojny rosyjsko-ukraińskiej. Wprowadza czytelnika w dzieje małego wielonarodowego regionu nad Prutem, Seretem, niedaleko Suczawy i Mołdowy, położonego pomiędzy Karpatami Wschodnimi a środkowym biegiem Dniestru. Okres rozkwitu Polonii Bukowińskiej przypada na drugą połowę XIX – początek XX wieku, wtedy mieszkało tu ok. 50 tys. Polaków. Przed I wojną światową na terenie Bukowiny działały liczne organizacje społeczne Polaków – oświatowe, kulturalne, sportowe, młodzieżowe, podobnie jak w środowisku innych wspólnot narodowych. Po 1944 r. na Bukowinie Północnej pozostało ok. 5 tys. Polaków, w tym ok. 2,5 tys. w Czerniowcach. Obwodowe Towarzystwo Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza powstało w 1989 r. Główne obszary działalności – odrodzenie kultury polskiej i sprzyjanie poszerzeniu nauczania języka polskiego w szkołach i na Uniwersytecie. Działalność Towarzystwa w warunkach wojny rosyjsko-ukraińskiej uległa znaczącym zmianom. Ograniczono wyjazdy zespołów do Polski na festiwale międzynarodowe, wymianę delegacji, wielopłaszczyznową współpracę Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza w Czerniowcach z uniwersytetami w Polsce. Warto jednak zaznaczyć, że działalność Towarzystwa po rosyjskiej agresji nie zamarła. Część Polaków wyjechało, ale ci co pozostali bardzo aktywnie włączyli się w obronę swego państwa, korzystając z licznych kontaktów w Polsce rozwinęli wolontariat, działalność humanitarną, a także, co najważniejsze, pomoc dla walczącej armii ukraińskiej. Szczegółowe informacje na ten temat na stronie internetowej Towarzystwa www.bukpolonia.cv.ua

Słowa kluczowe: Polska społeczność Północnej Bukowiny, Organizacja Społeczna „Obwodowe Towarzystwo Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza", Czerniowce, Ukraina, Polska, agresja rosyjska.

Ключові слова: Польська громада на Північній Буковині, Громадська організація «Обласне товариство польської культури ім. Адама Міцкевича», Чернівці, Україна, Польща, російська агресія.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

МИКОЛА КУЧЕРЕПА
ORCID 0000-0001-9314-3585

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ НА ВОЛИНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014–2024)

В статті проаналізована діяльність польської громади на Волині в умовах російсько-української війни у 2014–2024 рр. Активну діяльність в краї проводить ціла низка громадських організацій і товариств польської культури: Товариство польської культури на Волині ім. Еви Фелінської, Товариство польської культури ім. Тадеуша Костюшка, Волинське відділення об'єднання вчителів польської мови в Україні ім. Габріелі Запольської, Волинське товариство польського мистецтва „Барви Кресові", Волинське товариство лікарів польського походження та інші. Автор статті детально висвітлив їхню культурно-освітню діяльність, заходи з увіковічнення пам'яті земляків, вшанування пам'яті загиблих воїнів Збройних сил України. Наведено багато інших цікавих фактів українсько-польської співпраці на Волині в умовах російської агресії. Стаття написана на основі відкритих джерел, а саме з інформацій, поміщених в українських і польських медіа, інтернет ресурсах.

Попередні зауваження

Російська збройна агресія проти України триває з 2014 р. Навесні 2014 р., скориставшись тимчасовим послабленням влади в Україні, Росія розпочала гібридну війну проти нашої держави, а 24 лютого 2022 р. відбулося широкомасштабне вторгнення Росії в Україну.

Волиняни прокинулися вранці 24 лютого 2022 р. від ракетних обстрілів військового аеродрому, що розташований у передмісті Луцька. Через три тижні військовий аеродром знову був обстріляний крилатими ракетами з акваторії Чорного моря, внаслідок чого загинуло четверо волинян і шестеро зазнали поранень. За кілька тижнів росіяни обстріляли цивільну нафтобазу, а 26 серпня 2024 р. ракетної

і дронової атаки зазнала цивільна інфраструктура та багатоповерхівка в Луцьку. Проте жодні руйнування не порівняти з тим, що в область щодня прибувають тіла загиблих на фронті військовослужбовців-волинян.

Російська агресія принесла не лише біль і страждання у сотні тисяч українських сімей, а й сприяла консолідації українського суспільства та викликала неочікуваний для Москви спротив українського суспільства. В умовах реальної загрози втрати державності, волиняни, незалежно від національності і віросповідання, у перших рядах йшли у лави добровольчих і регулярних військових формувань. 5 березня 2024 р. в районі села Кринки Херсонської області загинув морський піхотинець поляк Альберт Свіца з Луцька. Він пішов на війну добровольцем 3 березня 2022 р. Упродовж двох років у підрозділі морської піхоти брав участь у бойових діях у Донецькій, Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях[1].

Польська допомога Україні

Поляки з різних державних і громадських інституцій надають допомогу Україні. 23 січня 2024 р. Луцька міська рада отримала термоодяг та павербанки для військових. Допомогу замовили та закупили Канцелярія Президента Республіки Польща та Бюро національної безпеки після того, як дружина Президента Польщі Агата Корнгаузер-Дуда відвідала Луцьк[2]. Близько 100 вантажівок із гуманітарною допомогою, евакуація кількох сотень українських сиріт із воєнної завірюхи, надання професійної допомоги майже 6 тис. дітей із територій, охоплених війною, прийняття понад 6 тис. поляків, які виїхали з України, комплексна підтримка та фінансова допомога для 7,2 тис. українських родин – це тільки деякі кроки, реалізовані фундацією „Свобода і демократія" з перших днів великої війни[3].

---

1 *Na wojnie poległ Albert Świca z Łucka,* „Monitor Wołyński", 8.04.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/uk/news/5467-na-wojnie-polegl-albert-swica-z-lucka [dostęp 10.10.2024].

2 N. Denysiuk, *Łuck otrzymał pomoc dla wojskowych od Pierwszej Damy Polski,* „Monitor Wołyński", 23.01.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5360-pomoc-dla-lucka-od-pierwszej-damy-polski [dostęp 20.09.2024].

3 *„Byliśmy na Ukrainie, zanim zaczęła się wojna". Jak naprawdę działa Fundacja Wolność i Demokracja?,* 19.01.2022, [w:] https://wid.org.pl/bylismy-na-ukrainie-zanim-zaczela-sie-wojna-jak-naprawde-dziala-fundacja-wolnosc-i-demokracja/ [dostęp 10.10.2024].

fot. O. Jemeć

Члени Товариства польської культури ім. Тадеуша Костюшка у Волинській державній обласній науковій бібліотеці ім. Олени Пчілки під час акції Національного читання драми Юліуша Словацького „Кордіан". Луцьк, 7 вересня 2024 р. / Członkowie Towarzystwa Kultury Polskiej im. Tadeusza Kościuszki w Wołyńskiej Obwodowej Państwowej Bibliotece Naukowej im. Oleny Pcziłki podczas Narodowego czytania dramatu „Kordian" Juliusza Słowackiego. Łuck, 7 września 2024 r.

Як відомо, Волинь споконвіку була Батьківщиною для представників різних національностей: українців, поляків, євреїв, чехів, німців, караїмів, вірмен, ромів та інших. У Волинській області представники національних меншин та корінних народів складають близько 32,5 тис. осіб[4], серед них поляки – 0,07%[5]. Вони відіграли і відіграють велику й неповторну роль у формуванні самобутності краю. Тут діє ціла низка громадських організацій і товариств поляків. Римо-католицька церква, вірянами якої в переважній більшості є поляки, має понад 30 організацій[6].

4 *Моніторинг додержання прав і свобод представників національних меншин, корінних народів та релігійних громад під час воєнного стану у Волинській області,* [w:] https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/monitoring-doderzhannya-prav-i-svobod-predstavnikiv-nacionalnih-menshin-korinnih-narodiv-ta-religijnih-gromad-pid-chas-voyennogo-stanu-u-volinskij-oblasti [dostęp 20.10.2024].

5 *Населення Волинської області*, [w:] https://naurok.com.ua/prezentaciya-naselennya-volinsko-oblasti [dostęp 10.09.2024].

6 Ibidem.

fot. W. Jaruczyk

Національне читання драми «Кордіан» Юліуша Словацького у Товаристві польської культури на Волині ім. Еви Фелінської, Луцьк, 7 вересня 2024 р. / Narodowe czytanie dramatu „Kordian" Juliusza Słowackiego w Towarzystwie Kultury Polskiej na Wołyniu im. Ewy Felińskiej. Łuck, 7 września 2024 r.

Генеральне консульство Республіки Польща в Луцьку

Окрім громадських організацій і товариств у Луцьку діє дипломатична місія Польщі – Генеральне консульство Республіки Польща. До сфери його компетенції входять три області: Волинська, Рівненська та Тернопільська.

Дипломатичний осередок у Луцьку окрім консульської діяльності також займається просуванням Польщі, розвитком двосторонніх відносин та співпрацею між Польщею та Україною у всіх сферах політичного, соціального, економічного, культурного та наукового життя. Особливе місце в цих заходах займає транскордонне та прикордонне співробітництво в рамках Єврорегіону Буг.

Генеральне консульство Республіки Польща в Луцьку перше відчуло на собі подих війни. В ніч на 29 березня 2017 р. будівлю консульства було обстріляно з гранатомета. Ніхто не постраждав, але будівля зазнала пошкоджень.

Правоохоронні органи України ідентифікували обстріл будівлі Генконсульства як теракт. Начальник управління Служби безпеки

України у Волинській області заявив, що подібні дії є „провокацією, яка на руку Росії”[7]. Як встановила СБУ, організатором провокації став лідер радикальної громадської організації „Наждак” Микола Дульський[8].

Після 24 лютого 2022 р. консульство в Луцьку не припинило своєї діяльності, хоча на деякий час було змушене перейти на віддалений режим роботи. Із лютого 2022 р. воно активно займається гуманітарною допомогою, водночас не припиняє підтримки проєктів, пов’язаних із культурою, спадщиною, польською мовою чи польсько-українською економічною співпрацею. Генеральний консул Славомір Місяк сказав:

> „Війна досить серйозно впливає на нашу роботу, тому що з одного боку ми не виконуємо сьогодні деякі обов’язки, а з другого – вимоги воєнного часу накладають на нас певні обмеження[9].

14 листопада 2023 р. Генеральне консульство РП у Луцьку організувало урочистий прийом із нагоди Дня Незалежності Польщі та 20-ї річниці відкриття цього польського дипломатичного представництва в Україні. Генеральний консул РП у Луцьку підкреслив:

> Найбільшим досягненням консульства є те, що Польща тут помітна. Безумовно, досягненням є також об’єднання різних середовищ, наприклад, залучення місцевих поляків до діяльності зі збереження і популяризації спільної спадщини[10].

Дипломат говорив також про те, що завдяки залученню до співпраці різних організацій у Волинській, Рівненській та Тернопільській областях реалізується багато спільних проєктів.

---

7 *Консульство Польщі в Луцьку обстріляли. Роботу інших польських консульств зупиняють*, [w:] https://www.radiosvoboda.org/a/28398047.html [dostęp 20.10.2024].

8 *Назвали ім’я замовника обстрілу Генконсульства Польщі у Луцьку*, „Волинські новини”, 31.03.2017, [w:] https://www.volynnews.com/news/society/nazvaly-zamovnyka-obstrliv-henkonsulsva-polshchi-u-lutsku/ [dostęp 2.08.2024].

9 N. Denysiuk, *Od 20 lat otwarci na współpracę,* „Monitor Wołyński”, 15.11.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5241-20-lecie-konsulatu-generalnego-rp-w-lucku [dostęp 20.10.2024].

10 Ididem.

Генеральне консульство РП у Луцьку багато зусиль докладає організації і проведенню різноманітних презентацій, наукових конференцій та інших подій. Зокрема, 22 листопада 2023 р. консульство у співпраці з місцевим Товариством польської культури ім. Тадеуша Костюшка презентувало книгу польського дослідника Ярослава Дурки „Януш Радзивілл 1880–1967. Політична біографія”[11]. Місяцем раніше, 19–20 жовтня 2023 р., в Острозі відбулася конференція, присвячена волинянці Анні Валентинович – одній з найважливіших діячок вільних профспілок Польщі „Солідарність”. Під час відкриття конференції виступав генеральний консул Республіки Польща в Луцьку Славомір Місяк[12].

У Луцьку досить часто відбуваються заходи економічного характеру, в яких беруть участь не лише бізнесмени, а й дипломати. Зокрема, Луцьк приймав учасників семінару „Польсько-українська співпраця та перспективи відбудови України”. 18 липня у Волинській торгово-промисловій палаті зібралися представники бізнесу з Польщі та України, щоб обговорити потенціал та перспективи польсько-української економічної співпраці, можливості та виклики для фірм, які планують вийти на польський чи український ринок.

Захід організували в рамках проєкту „Сервіс відбудови України”, який реалізує Центр стратегічних досліджень Варшавського інституту підприємництва[13].

В житті волинської громади важливу роль відіграють навчальні та наукові установи. Зокрема, таким освітнім та науковим центром є Волинський національний університет ім. Лесі Українки, який співпрацює з польськими громадськими організаціями. 18 січня 2023 р. Волинський Університет та Товариство польської культури на Волині ім. Еви Фелінської уклали договір про співпрацю. Предметом договору між навчальним закладом та Товариством є орга-

11 A. Olich, *W Łuckim Zamku wspominano o Januszu Radziwille,* „Monitor Wołyński”, 23.11.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5258-prezentacja-ksiazki-durki-o-januszu-radziwlle [dostęp 20.10.2024].

12 І. Глушман, *В Острозькій академії провели конференцію, присвячену Анні Валентинович та солідарності українського й польського народів*, [w:] https://ostrog.rayon.in.ua/news/643140-v-ostrozkiy-akademii-proveli-konferentsiyu-prisvyachenu-anni-valentinovich-ta-solidarnosti-ukrainskogo-ta-polskogo-narodiv [dostęp 11.10.2024].

13 N. Denysiuk, *Zaufanie, konkurencja, szanse. O czym rozmawiali przedsiębiorcy na forum polsko-ukraińskim w Łucku*, „Monitor Wołyński”, 21.07.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5056-seminarium-dla-przedsiebiorcow [dostęp 20.10.2024].

нізація співпраці між сторонами для покращення якості підготовки майбутніх фахівців-філологів і посилення інтеграції між освітою, громадською та культурною діяльністю[14].

На факультеті філології та журналістики цього Університету є кафедра полоністики і перекладу. Її очолює доктор філологічних наук, професор Світлана Сухарєва. Кафедра за сприяння Генерального консульства Республіки Польща у Луцьку видає періодичне друковане видання – річник „Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи". На кафедрі проводиться рецензування публікацій часопису „Roczniki Humanistyczne" факультету гуманітарних наук Люблінського католицького університету Іоана-Павла II і часопису „Bibliotekarz Podlaski" (Білосток, РП)[15].

Кафедра полоністики і перекладу впродовж останніх років активно долучається до наукових, науково-методичних, навчальних проєктів, які реалізує разом зі своїми партнерами з країн Європейського Союзу, передусім із Польщі, та українськими вишами. У 2022 р. луцькі полоністи взяли участь у кількох міжнародних проєктах. Серед них – „Вдосконалення мовних, культурних, дидактичних компетенцій українських учителів польської мови як іноземної", який реалізували у співпраці з Варшавським університетом. Втілювали також проєкт „Граматика з культурою – вебінари і завдання". Тут працювали в партнерстві з Університетом ім. Марії Кюрі-Склодовської в Любліні[16].

14–18 жовтня 2024 р. у Луцьку проходив V Міжнародний науково-методичний семінар „Стан і перспективи методики вивчення польської мови в закладах середньої та вищої освіти", в якому активну участь брали луцькі викладачі-полоністи. Цьогоріч семінар проходив у гібридному форматі, що дозволило учасникам із Польщі та інших міст України долучитися до подій через інтернет-платформи. Виступи стосувалися сучасних методик вивчення і викладання

14 A. Olich, *Umowa o współpracy,* „Monitor Wołyński", 26.01.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/4747-porozumienie-o-wspolpracy-miedzy-uniwersytetem-a-polskim-stowarzyszeniem [dostęp 20.10.2024].

15 *Кафедра полоністики і перекладу*, [w:] https://vnu.edu.ua/uk/departments/polonistyky-i-perekladu [dostęp 11.10.2024].

16 O. Yemets, *„Nam się udało". Łucka polonistyka będzie realizować nowe projekty,* „Monitor Wołyński", 10.10.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5171-nowe-projekty-luckiej-polonistyki [dostęp 10.09.2024].

польської мови, проблем перекладу, досліджень польської літератури й використання новітніх технологій у філології.

Особливим акцентом у рамках роботи семінару стала всеукраїнська олімпіада з польської мови та культури „Луцькі діалоги з польською культурою – 2024". У ній взяли участь студенти, які вивчають польську мову, з Києва, Львова, Луцька, Вінниці, Харкова, Тернополя, Дрогобича, Кам'янця-Подільського та інших міст. Журі олімпіади опрацювало 107 робіт і визначило переможців.

Доцент Наталя Цьолик та професор Світлана Сухарєва 17 жовтня 2024 р. презентували черговий том наукового збірника „Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи". Учасники семінару мали змогу ознайомитися також з електронною версією цього журналу та публікаціями за попередні роки[17].

Під час семінару викладачі цієї кафедри організували зустріч голів польських товариств, на якій обговорити плани співпраці. Завідувачка кафедри професорка Світлана Сухарєва представила присутнім проєкти співпраці освітян із польськими організаціями, які вже реалізовані або тривають. Студенти-полоністи регулярно проходять виробничу практику на базі газети „Волинський монітор". Волинський національний університет ім. Лесі Українки підписав низку партнерських договорів із польськими товариствами міста про здобуття освіти з використанням дуальної форми навчання[18]. Полоністичний тиждень пройшов швидко і продуктивно, на ньому окреслили проблематику наступних зустрічей.

Важливою установою не лише в університеті, а й на міжнародному рівні зарекомендував себе Інститут Польщі – інформаційно-дослідний інститут. Він сприяє українсько-польському співробітництву на міжвузівському, міжрегіональному, міжнаціональному і міждержавному рівнях у всіх сферах суспільного життя. Заснований у 2008 р. на факультеті міжнародних відносин Волинського національного університету ім. Лесі Українки з ініціативи надзвичайного і повноважного посла України в Республіці Польща Олександра Моцика, Голови Інституту Центрально-Східної Європи в Любліні професора Єжи Клочовського і ректорату Волинського національ-

17 N. Ciołyk, *Polonistyczna jesień w Łucku,* „Monitor Wołyński", 21.10.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5793-polonistyczna-jesien-w-lucku [dostęp 28.10.2024].

18 A. Olich, *Łuccy poloniści spotkali się z prezesami polskich stowarzyszeń,* „Monitor Wołyński", 18.10.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5787-luccy-polonisci-spotkali-sie-z-prezesami [dostęp 20.10.2024].

fot. „Monitor Wołyński"

Аматорський колектив Товариства польської культури ім. Тадеуша Костюшка виступає на 28-му Фестивалі кресової культури у м. Мронгово у Вармінсько-Мазурському воєводстві, 20 серпня 2023 р. / Amatorski zespół Towarzystwa Kultury Polskiej im. Tadeusza Kościuszki występuje na 28. Festiwalu Kultury Kresowej w Mrągowie w województwie warmińsko-mazurskim, 20 sierpnia 2023 r.

ного університету ім. Лесі Українки в Луцьку. Серед інших пріоритетними завданнями цього Інституту є сприяння поширенню польської культури в Україні та української культури в Республіці Польща (проведення фестивалів, конкурсів, виставок, перегляд фільмів, організація концертів, презентації нових видань тощо)[19]. Важливим напрямом діяльності Інституту є інформаційно-промоційний, що полягає в популяризації Польщі, її культурних, історичних, наукових й інших особливостей в Україні та представлення надбань України в Польщі.

Серед багатьох заходів заслуговують уваги акції, приурочені польській письменниці Габріелі Запольській, яка народилася та проживала в околицях Луцька (с. Прилуцьке Луцького р-ну Волинської обл.). Принагідно проведено презентацію перекладу твору Габріели Запольської „Малашка", перекладену українською мовою жителем

19 *Положення про Інститут Польщі*, [w:] https://vnu.edu.ua/sites/default/files/Docs/polojenna_poland.pdf [dostęp 20.10.2024].

м. Ківерці Миколою Гупалом, найвизначнішим на Волині сучасним дослідником життя і творчості відомої письменниці.

Діяльність Інституту Польщі за декілька останніх років значно пожвавилася завдяки відкриттю нових польсько-українських ініціатив, що надходять як з польського, так і з українського боку. Інститут сприяє популяризації культурних надбань України та їх презентації на теренах Польщі. Так, у 2016 р. Інститут Польщі спільно з Центром лесезнавства ВНУ ім. Лесі Українки й Музеєм Лесі Українки в Луцьку долучився до видання „Лісової пісні" Лесі Українки польською мовою. У вересні 2017 р. Інститут організував читання віршів Лесі Українки різними мовами в стінах музею визначної поетеси з Волині. До інформаційно-промоційного напряму діяльності Інституту Польщі належить також розробка туристичних та екскурсійних маршрутів, ареал охоплення яких становлять Луцьк, Волинська область й українсько-польське прикордоння[20].

На сьогодні спільно з Генеральним консульством РП у Луцьку Інститут Польщі працює над новими екскурсійними ідеями. Зокрема, професорка Наталія Коцан стала авторкою екскурсії „Адміністративні місця міжвоєнного Луцька". Екскурсія складається з десяти етапів, під час яких оглядається певна будівля та розповідається історія функціонування конкретної адміністративної установи Другої Речі Посполитої в м. Луцьку. Екскурсія має пізнавальний характер, а також, на думку авторки, сприятиме поліпшенню міжетнічного взаєморозуміння й спілкування[21]. Зазначимо, що діяльність Інституту Польщі ВНУ ім. Лесі Українки проводиться у співпраці з подібними організаціями Польщі та України й включає проведення фестивалів, конкурсів, виставок, перегляд фільмів, організацію концертів, презентацію художніх і літературних творів та ін.

Інститут Польщі виступає організатором проведення наукових міжнародних круглих столів, семінарів, конференцій. У 2021 р. започатковано Міжнародний науковий симпозіум „Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи". У рамках симпозіуму науковці,

---

20 Н. Коцан, Р. Коцан, *Напрями діяльності Інституту Польщі Волинського національного університету імені Лесі Українки,* „Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії", 2022, № 1 (12), с. 116.

21 Н. Коцан, Р. Мазурець, *Розробка туристичних й екскурсійних маршрутів у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки,* „Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Географічні науки", 2008, № 10 (383), с. 189-196.

fot. W. Pedycz

Прибирання польського цвинтару в Римачах, 23 жовтня 2024 r. / Sprzątanie polskiego cmentarza wojennego w Rymaczach na Wołyniu. 23 października 2024 r.

аспіранти й студенти з Польщі та України обговорили важливі питання українсько-польських відносин[22].

На факультеті історії, політології та національної безпеки університету успішно діє навчально-наукова лабораторія „Центр українсько-польських досліджень", створена у 2008 р. Її керівником призначено професора Миколу Кучерепу. Важливими напрямами діяльності лабораторії є дослідження українсько-польських відносин в економічній, політичній, соціальній, духовній та інших сферах на певних історичних етапах і сьогоденні; проведення просвітницьких занять та лекцій з проблематики українсько-польських відносин. Лабораторія здійснює науково-дослідні та консультативні зв'язки з провідними науковими установами, державними та самоврядними органами, громадськими науковими центрами, які займаються вивченням українсько-польських відносин[23].

Активну культурно-освітню діяльність на Волині проводить ціла низка громадських організацій і товариств польської культури, які бережно оберігають культурну спадщину своїх земляків.

---

22 Н. Коцан, Р. Коцан, *Напрями діяльності Інституту Польщі*..., с. 116.

23 *Інформація про навчально-наукову лабораторію „Центр українсько-польських досліджень"*, [w:] https://docs.google.com/document/d/1kAwX3BOMf47ljf2YBWZ2gFT_QauQ53YZ/edit [dostęp 20.10.2024].

Організації і товариства поляків на Волині відображає Таблиця[24].

Таблиця

Організації і товариства поляків на Волині

№ з/п	*Назва організації*	*Керівник*
1.	Товариство польської культури на Волині ім. Еви Фелінської (Stowarzyszenie Kultury Polskiej im. Ewy Felińskiej na Wołyniu)	Віктор Яручик
2.	Товариство польської культури ім. Тадеуша Костюшка (Towarzystwo Kultury Polskiej im. Tadeusza Kościuszki w Łucku na Wołyniu)	Ніна Поремська
3.	Товариство польської культури у Ковелі (Towarzystwo Kultury Polskiej w Kowlu)	Анатолій Герка
4.	Товариство польської культури ім. Міхала Огінського у Любомлі (Stowarzyszenie Kultury Polskiej im. Michała Ogińskiego w Lubomlu)	Володимир Педич
5.	Волинське товариство лікарів польського походження (Stowarzyszenie Lekarzy Polskiego Pochodzenia na Wołyniu)	Сергій Прокоп'юк
6.	Волинське відділення об'єднання вчителів польської мови в Україні ім. Габріелі Запольської (Wołyńskie Zjednoczenie Nauczycieli Polskich na Ukrainie im. Gabrieli Zapolskiej)	Світлана Зінчук
7.	Волинське товариство польського мистецтва „Барви Кресові" (Towarzystwo Sztuki Polskiej „Barwy Kresowe")	Георгій Ролінгер
8.	Спілка польських організацій на Волині (Związek Organizacji Polskich na Wołyniu)	Ніна Поремська
9.	Українсько-польський союз ім. Томаша Падури у Рівному (Ukraińsko-Polski Sojusz im. Tomasza Padury w Równem)	Ева Маньковська

Однією з перших організацій національних меншин Волині стало створене у вересні 1991 р. в Луцьку Товариство польської культури ім. Еви Фелінської (ТПК). На установчих зборах зареєструвалися

24 Складено автором.

63 учасники. Тепер тільки в Луцькому відділенні ТПК є близько 300 членів. До нього належать також підвідділи в Берестечку, Горохові, Маневичах, Любешові та Ківерцях. Усі ці підвідділи зареєстровані офіційно і ведуть самостійну діяльність. У різний час очолювали Товариство Анна-Марія Стецяк, Ірена Костецька, Данута Ровенська, Георгій Ролінгер, Валентин Ваколюк[25]. Нині організацію очолює Віктор Яручик – науковець, кандидат філологічних наук, доцент Волинського національного університету ім. Лесі Українки, член Національної спілки письменників України і Національної спілки журналістів України.

Основними напрямками діяльності Товариства є відродження національної ідентичності та плекання рідних традицій. Перш за все, це вивчення польської мови як дітьми, так і дорослими. У середині 1990-х років при Товаристві почали проводити мовні курси, адже багато поляків, живучи в україномовному середовищі, дуже погано знали рідну мову. Уроки проводили раз чи два на тиждень, вони були напівлюбительські, але завдяки їм діти й молодь відкривали для себе культуру своїх предків, а старші відновлювали власні знання. Зараз ці курси переродилися в повноцінну недільну школу, яку відвідують сотні учнів[26]. У цих школах і діти, і дорослі вивчають не лише польську мову, а й культуру та історію Польщі. Для учнів щороку Товариство організовує поїздки до Польщі.

Уроки проводять кваліфіковані українські викладачі та двоє вчителів із Центру розвитку польської освіти за кордоном (Польща). Це одна з найбільших шкіл у Луцькому консульському окрузі. Учні школи є лауреатами багатьох регіональних, загальноукраїнських та міжнародних конкурсів.

У 2009 р. при Товаристві заснували двомовну газету „Monitor Wołyński", („Волинський монітор"). Цей двотижневик знають і люблять читачі з обох боків кордону. Тематика видання надзвичайно широка: сучасне життя та історія поляків Волині, освіта, культурні події, польсько-українська співпраця. Багато уваги газета приділяє охороні культурної спадщини на Волині.

---

25 A. Olich, *30 lat Stowarzyszenia Kultury Polskiej im. Ewy Felińskiej na Wołyniu,* „Monitor Wołyński", 29.09.2021, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/4022-28937 [dostęp 10.10.2024].

26 Ibidem.

Поляки, які зазнали репресій від радянської влади і були вислані в Сибір та Казахстан, а також їхні нащадки згуртувалися в „Коло сибіряків".

Із початком широкомасштабної російської агресії члени Товариства в рамках проєкту „Підтримка польських організацій і осередків в умовах війни в Україні", який фінансує Канцелярія голови Ради міністрів РП у межах державної підтримки Полонії та поляків за кордоном у 2023 р. отримують допомогу від фундації „Свобода і демократія"[27]. Кожен знак уваги з боку Польщі в теперішні нелегкі часи для волинських поляків дуже важливий і цінний.

Члени Товариства займаються прибиранням, утриманням польських цивільних і військових кладовищ. Луцьке відділення, зокрема, опікується військовим кладовищем у Пшебражі (нині Гайове). Кілька разів на рік члени організації прибирають там і запалюють лампади. 10 членів Товариства беруть участь у війні проти московського окупанта в лавах різних військових формувань, насамперед у лавах ЗСУ і Тероборони.

Завдяки Товариству поляки на Волині мають змогу зберігати свою культурну спадщину, проводити різноманітні культурно-освітні заходи.

На Волині активно діє Товариство польської культури ім. Тадеуша Костюшка. Воно нараховує 350 членів. Головою Товариства є Ніна Поремська. З самого початку своєї діяльності воно реалізувало план національно-культурного відродження поляків на Волині, популяризувало навчання польської мови, опіку над пам'ятками польської культури і польськими цвинтарями. Товариство офіційно зареєстровано 19 лютого 1999 р.

Нині при організації діють мистецькі колективи „Волинські пані" (сеньорки), „Волинські соловейки" (діти і молодь), хор „Волинь". Хористи напрацювали цікавий репертуар із 40 творів. Це польські патріотичні, релігійні і народні пісні, а також українські пісні. На початку діяльності було створено 3-х річну школу, в якій діти навчаються польської мови, пізнають історію і культуру Польщі. В школі працюють місцеві вчителі – Наталя Бейчук, Наталя Цьолик, Ніна Михалюк, Оксана Тарасюк, Ірена Костенко, а також відрядже-

27 W. Jaruczyk, *Polacy z Wołynia otrzymali pomoc z Polski,* „Monitor Wołyński", 6.11.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5219-polacy-z-wolynia-otrzymali-pomoc-z-polski [dostęp 10.10.2024].

ні з Польщі Пйотр Ковалік і Габріеля Возняк-Ковалік. Завдячуючи професіоналізму вчителів досягнуто успіхів у навчанні дітей. Про це свідчить те, що кількість учнів постійно зростає. Навчанням польської мови охоплено 200 учнів.

Товариство організує зустрічі з нагоди різних свят, річниць, прибирання цвинтарів, конкурсів. Характерним є те, що під час війни товариство не припинило своєї діяльності.

Товариство проводить День Патрона, Спільну крашанку, відзначає травневі свята (День Конституції 3 Травня), свято початку і закінчення шкільного року, Миколайки, колядування, оплатковві зустрічі, щорічні міжнародні дитячо-молодіжні фестивалі польської пісні, читацькі конкурси, щорічні конференції „Славетні поляки Волині", національні читання з президентом Польщі, Дні польської культури в Луцьку, презентації польської кухні[28]. Зокрема, Товариство 6 травня 2023 р. організувало урочисту академію з нагоди „Дня Полонії" і поляків за кордоном і свята Конституції 3 Травня. У цей день у Польському центрі зібралися члени ТПК ім. Тадеуша Костюшка, Волинського товариства лікарів польського походження, Волинського відділення об'єднання вчителів польської мови в Україні ім. Габріелі Запольської, Волинського товариства польського мистецтва „Барви Кресові". Присутніх привітали голови і представники полонійних організацій Волині. Після урочистої частини відбувся концерт за участю мистецьких колективів „Волинські соловейки" і „Волинські пані"[29].

Товариство польської культури ім. Тадеуша Костюшка організовує багато цікавих заходів щодо збереження своєї національної ідентичності. Серед них популярністю користується дитячо-молодіжний фестиваль польської пісні „Польські квіти", в якому беруть участь творчі колективи з багатьох міст України і Польщі[30].

Аматорські колективи Товариства були учасниками 28-го Фестивалю кресової культури у місті Мронгово у Вармінсько-Мазурському

---

28 *Ankieta-Informacje o organizacjach TTKP im. Tadeusza Kościuszki, Łuck, Ukraina*, [w:] https://wid.org.pl/towarzystwo-kultury-polskiej-im-tadeusza-kosciuszki/ [dostęp 20.10.2024].

29 N. Ciołyk, *Uroczystości majowe w Centrum Polskim w Łucku,* „Monitor Wołyński", 7.05.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/4928-majowe-swieta-w-lucku [dostęp 11.10.2024].

30 W. Pisarski, *Święto polskiej pieśni w Łucku,* „Monitor Wołyński", 6.12.2017, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/2257-19842 [dostęp 20.08.2024].

fot. A. Olich

Під час обговорення договору про співпрацю між Волинським національним університетом ім. Лесі Українки та Товариством польської культури на Волині ім. Еви Фелінської, Луцьк, 18 січня 2023 р. / Spotkanie na temat współpracy pomiędzy Wołyńskim Uniwersytetem Narodowym im. Łesi Ukrainki a Towarzystwem Kultury Polskiej na Wołyniu im. Ewy Felińskiej. Łuck, 18 stycznia 2023 r.

воєводстві, який тривав із 18 до 20 серпня 2023 р. У його програму увійшла низка виступів, на яких свої мистецькі здобутки демонстрували колективи з України, Білорусі, Литви та Польщі. Очільниця Товариства польської культури ім. Тадеуша Костюшка в Луцьку Ніна Поремська поділилася своїми враженнями: „Я була рада, що наші колективи змогли показати свої здобутки за п'ять років. І в ковідний карантин, і під час війни ми старалися не занедбувати нашу культуру, люди працювали, приходили на репетиції, хоч і не мали змоги продемонструвати свої досягнення на великій сцені. Цей фестиваль – це перемога для нас, хоча б навіть лише через те, що організатори вибрали нас серед інших претендентів. Для мене як голови національного товариства надзвичайно цінним є те, що ми зараз, у війну, можемо поїхати до Польщі і співати польські пісні нарівні з відомими колективами з інших країн"[31].

31 A. Olich, *Polacy z Wołynia wystąpili na Festiwalu w Mrągowie,* „Monitor Wołyński", 22.08.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5088-polacy-z-wolynia-wystapili-na-festiwalu-w-mragowie [dostęp 20.10.2024].

Очільниця Товариства відзначила безсумнівний успіх на фестивалі дитячо-юнацького колективу „Волинські соловейки" та дорослого гурту „Волинські забави". „Зараз майже в кожній сім'ї хтось воює. І в нашому польському товаристві сини, чоловіки, внуки теж відстоюють нашу свободу. Участь у фестивалі „Волинських соловейків" стала своєрідною нагородою для батьків цих дітей. Ніна Поремська підсумувала:

> Те, що Польща нас не забула, що наші діти мали можливість хоча б ці кілька днів прожити під мирним небом – це надзвичайно важливо для всіх нас[32].

Товариство польської культури ім. Тадеуша Костюшка організовує святкові заходи з нагоди державних свят Польщі. 11 листопада 2023 р. у Польському центрі в Луцьку Товариство вшанувало 105-ту річницю відновлення незалежності польської держави. Цього дня зібралися члени польських організацій, які діють у Луцьку, а також вчителі й батьки учнів недільної школи та друзі організації. Художню частину заходу розпочав дитячий ансамбль „Волинські соловейки", виконавши польські патріотичні пісні та вірші. Концерт продовжився виступом колективу „Волинські пані", які потішили гостей прекрасним виконанням польських пісень. На завершення заходу всі присутні вшанували пам'ять полеглих воїнів хвилиною мовчання. А ще виконали пісню „Червона калина", щоб, як зазначила керівниця хору Алла Гас, подякувати всім, хто сьогодні захищає Україну[33]. Захід відбувся за підтримки Генерального консульства РП у Луцьку.

Товариство польської культури ім. Тадеуша Костюшка разом з Волинським обласним товариством чехів „Матіце Волинська", Товариством німців Волині та Волинської релігійної громади прогресивного юдаїзму у квітні 2024 р. організували вечір у рамках благодійного проєкту „В єдності наша сила!". Наприкінці концерту голови товариств звернулися з короткими промовами до глядачів. Ніна Поремська розповіла глядачам:

---

32 Ibidem.

33 O. Yemets, *Koncert w Centrum Polskim w Łucku w 105. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości,* „Monitor Wołyński", 11.11.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5234-koncert-w-centrum-polskim-w-lucku [dostęp 20.10.2024].

> Коли нас запросили доєднатися до проєкту, ми не могли залишитися осторонь. Якби ці „визволителі" прийшли, то не було би наших товариств, наших пісень. Тільки з незалежністю України виникли наші товариства, до цього ми були сірою масою. Нам треба пам'ятати й передавати своїм дітям і внукам, що наші товариства можуть існувати тільки на вільній землі, у вільній Україні[34].

У завершальному слові директорка департаменту культури Луцької міської ради Тетяна Гнатів акцентувала:

> Сьогодні на цій сцені виступили колективи чотирьох національно-культурних товариств Волині, які доєдналися до благодійного проєкту „Культура – духовні крила перемоги", який уже кілька місяців триває в нашій громаді з метою збору коштів для підтримки Збройних сил України. Ми усвідомлюємо, що теперішня російсько-українсьа війна – це війна не за території, а за культуру, за історію, за нашу ідентичність. І доки живе наша культура, ми – непереможні. Доки на цій сцені виступають наші талановиті діти, у нас є майбутнє. Разом ми переможемо[35].

З метою здобуття коштів для статутної діяльності щорічно Товариство подає запити до Фундації „Свобода і демократія" („Wolność i Demokracja"), Товариства „Спільнота польська" (Stowarzyszenia „Wspólnota Polska"). Товариство налагодило співпрацю з польськими навчальними закладами у Любліні, Холмі, Білій Підлясці. Має багаторічну підтримку Товариства загальних знань щодо організації літнього відпочинку дітей у Польщі.

Із 2012 р. з ініціативи президента Польщі відбуваються щорічні акції „Національного читання". Її започаткувало спільне читання „Пана Тадеуша" Адама Міцкевича. Під час наступних акцій поляки у всьому світі читали твори Александра Фредра, Генрика Сенкевича, Болеслава Пруса, Станіслава Виспянського, Стефана Жеромського, Габріелі Запольської та польські новели різних авторів. У 2024 р. для читання обрано драму Юліуша Словацького „Кордіан", яка розповідає про боротьбу поляків проти царського режиму. Особливу ак-

34 A. Olich, *„Zbieramy na drony". Na łuckiej scenie występowali Czesi, Polacy, Żydzi i Niemcy,* „Monitor Wołyński", 22.04.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5489-czesi-polacy-niemcy-i-zydzi-na-luckiej-scenie [dostęp 10.10.2024].

35 Ibidem.

fot. A. Olich

Завідувачка кафедри проф. Світлана Сухарєва (перша праворуч) представляє головам польських товариств проєкти співпраці освітян із польськими організаціями / Kierownik katedry, prof. Switłana Suchariewa (pierwsza z prawej) przedstawia prezesom polskich towarzystw projekty współpracy pracowników oświaty z organizacjami polonijnymi.

туальність цей твір набуває тепер, коли війна вирує в Україні після повномасштабного нападу Росії.

До цієї акції долучилися товариства польської культури на Волині. Цьогоріч ТПК ім. Тадеуша Костюшка долучилося до поляків у всьому світі, які читали драму „Кордіан" Юліуша Словацького. Акція відбулася у Волинській державній обласній науковій бібліотеці ім. Олени Пчілки. У читанні взяли участь студенти-полоністи Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Захід відбувся за підтримки Генерального консульства РП у Луцьку. Наприкінці заходу всі учасники отримали дипломи про участь у 13-му Національного читання.

Учасники заходу могли ознайомитися з виставкою книг Юліуша Словацького польською мовою, які є у фондах бібліотеки, обговорити його життя і творчість, спільно прочитати уривки драми „Кордіан" та переглянути екранізацію цього твору[36].

36 O. Yemets, *„Zebrali się przedstawiciele różnych pokoleń". W Łucku odbyła się 13. edycja Narodowego Czytania,* „Monitor Wołyński", 7.09.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5709-narodowe-czytanie-2024-tkp-tadeusza-kosciuszki# [dostęp 20.10.2024].

13 вересня 2024 р. у Луцьку в рамках відзначення Дня міста відбувся круглий стіл із представниками національних меншин. Захід пройшов у межах проєкту „Разом сильніші: підтримка та розширення можливостей національних меншин у Луцьку під час війни". Учасники ділилися проблемами, з якими зіткнулися під час війни національні меншини, а також шукали шляхи їх вирішення. Польську національну спільноту на круглому столі представляла Ніна Поремська. Вона розповіла про культурні та просвітницькі проєкти, а також про численні благодійні ініціативи, які реалізовує польська громада в Луцьку[37].

На увагу заслуговує діяльність Волинського товариства польського мистецтва „Барви Кресові". Воно було засноване у 2012 р. Членами Товариства є артисти Волинського академічного обласного українського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка, Волинської філармонії, вчителі Луцької музичної школи ім. Фридерика Шопена, відомі діячі культури і мистецтва Волині. Товариство „Барви Кресові" займається пропагуванням польської культури і мистецтва, організацією концертів і фестивалів в Польщі і Україні, організує навчання польської мови у недільній школі для дітей і молоді, займається впорядкуванням польських поховань. Товариство співпрацює з Луцькою музичною школою № 1 ім. Фридерика Шопена, Інститутом мистецтв, Луцькою художньою школою, іншими організаціями.

У листопаді 2018 р. у Луцьку відбулася зустріч популярною українсько-польською письменницею із Одеси Ксенією Заставською, яка презентувала у Волинському краєзнавчому музеї свої книги, зокрема, новинки – „Вето на щастя" та „Заломлення". Презентацію організували голова Товариства польського мистецтва „Барви Кресові" Георгій Ролінгер, перший заступник генерального директора Видавничого дому Простір Олена Нужна за підтримки Волинського краєзнавчого музею, Генерального Консульства Республіки Польща в Луцьку, Луцької музичної школи ім. Фридерика Шопена, за участю народного артиста України Василя Чепелюка, творчої інтелігенції та молоді[38].

37 A. Olich, *W Łucku odbył się okrągły stół z udziałem przedstawicieli mniejszości narodowych,* „Monitor Wołyński", 14.09.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/pl/news/5726-stol-mniejszosci-narodowe [dostęp 20.10.2024].

38 *„Вето на щастя": українсько-польська письменниця презентувала у Луцьку книги*, [w:] https://www.hroniky.com/news/view/13754-veto-na-shchastia-ukrainsko-polska-

Незважаючи на те, що в країні триває війна, музичний ансамбль товариства „Срібна квінта" 28 серпня 2022 р. взяв участь у фестивалі культури пограниччя Мронгово. Виступ солістки „Срібної квінти" Тетяни Ціхоцької амфітеатр вітав оплесками стоячи![39]

Творчий колектив Волинського товариства польського мистецтва „Барви Кресові" організував шевченківські концерти у школах кількох гімн Польщі. Свій творчий доробок колективи продемонстрували полякам з нагоди 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Саме з шевченківських творів складалася програма концерту. Голова Товариства Георгій Ролінгер розповів:

> Концерт тривав більше години. Діти та дорослі виконували твори Тараса Шевченка – поезію та пісні на його слова. Польським дітям та вчителям дуже сподобалися виступи. Адже для багатьох з них це було перше знайомство з творчістю Шевченка[40].

Активністю відрізняється Волинське товариство лікарів польського походження. Це міждисциплінарне, добровільне об'єднання лікарів, яке має статус громадської організації. Діяльність товариства поширюється на територію історичної Волині. Членами товариства є лікарі польського походження, лікарі іншого етнічного походження, які знають або вивчають польську мову, які прихильно і з повагою відносяться до польської культури і мови, що є громадянами України чи іноземними громадянами, які визнають Статут товариства та беруть участь у його діяльності.

Члени Товариства всіляко підтримують прагнення лікарів показувати в своїй роботі високу професійну кваліфікацію і бездоганну етику, тому головне завдання Волинського товариства лікарів польського походження – це безперервна освіта лікарів. Товариство не здійснює комерційну та політичну діяльність[41].

---

pysmennytsia-prezentuvala-u-lutsku-knyhy [dostęp 10.10.2024].

39 *Фестиваль культури пограниччя Мронгово 2022*, [w:] https://barwykresowe.pl.ua/ua/novini/festival-kulturi-pogranichchya-mrongovo-2022/?view=amp [dostęp 10.10.2024]

40 *Волиняни відкрили полякам Шевченка,* „ВолиньPost", 16.05.2014, [w:] https://www.volynpost.com/news/32934-volyniany-vidkryly-poliakam-shevchenka-foto [dostęp 20.10.2024].

41 *Волинське товариство лікарів польського походження*, [w:] http://lekarz.volyn.ua/ua/Nasa_dialnist/Nasa_dialnist.html [dostęp 10.10.2024].

Волинське товариство лікарів польського походження регулярно організовує благодійні огляди громадян. Таку акцію Товариство проводило у Костелі Пресвятого Серця Ісуса Христа, що у Ківерцях. Саме таку допомогу краянам, особливо знедоленим, медики вважають своїм важливим завданням. Лікар-отоларинголог, активіст Олександр Щурук про діяльність Товариства розповів так:

> Ми організовуємо такі огляди пацієнтів, які, можливо, не мають можливості приїхати до обласного центру, до районного центру, і, можливо, не мають коштів на обстеження. Як правило, ми проводимо огляди біля костелів. Робиться оголошення, і виявляються бажаючі люди, а тоді ми вже приїжджаємо і робимо огляди.

Протягом жовтня-грудня 2021 р. Волинське Товариство лікарів польського походження за підтримки Генерального Консульства РП в Луцьку організувало 8 виїздів бригади лікарів у рамках благодійної медичної акції „Білі суботи", метою яких було надання безкоштовних медичних консультацій представникам польської спільноти в Луцькому консульському окрузі. Лікарі, які надавали консультації, відвідали Корець, Микулинці, Торчин, Олику, Нововолинськ, Замлиння, Ратне (Щедрогір).

Зважаючи на стан здоров'я людей похилого віку, а також утруднений доступ у період пандемії, зокрема, до лікарів-спеціалістів, члени Товариства надали такі необхідні безкоштовні медичні консультації людям похилого віку, хворим особам, а також сім'ям з дітьми.

Під час виїздів бригади у складі 23 лікарів-спеціалістів проведено обстеження в рамках базової медичної допомоги, здійснено діагностику симптомів артеріальної гіпертензії, цукрового діабету та легких захворювань, ЕКГ та ультразвукове дослідження (печінки, підшлункової залози, нирок, сечового міхура, простати, гінекологічних проблем, серця, щитовидної залози). Пацієнтів, у яких після обстеження було виявлено захворювання середньої тяжкості та тяжкі, що потребують подальшої консультації чи стаціонарного лікування, направляли до відповідних медичних центрів і лікарів-спеціалістів.

Загалом, члени Волинського Товариства лікарів польського походження, медики-спеціалісти з Луцька, Рівного і Тернополя, провели 874 консультації, 22 особи було направлено у спеціалізовані відділення або на подальшу діагностику зі специфічними симптомами, що потребують госпіталізації. Завдяки таким заходам пацієнти,

fot. O. Jemeć

Могила воїна Богдана Щербика в Усичах під українським і польським прапорами. Він просив маму, що коли загинувб на війні, то хотів би, щоб на його могилі був також польський прапор / Grób Bohdana Szczerbyka w Usyczach udekorowany flagami – ukraińską i polską. Żołnierz zanim ochotniczo zaciągnął się do armii ukraińskiej pracował w Polsce. Przed wyruszeniem na front prosił swoją mamę, że gdyby zginął to na grobie chciałby mieć obok ukraińskiej także polską flagę. Jego wola została spełniona.

а саме представники польської спільноти, могли отримати професійну допомогу і проконсультуватися щодо стану здоров'я у лікаря-спеціаліста.

Завдяки допомозі лікарів, членів Волинського Товариства лікарів польського походження, у важкий період епідемічної загрози допомогу було надано багатьом представникам польської спільноти і не тільки. Акція територіально охоплювала Луцький консульський округ[42].

Усі товариства, що об'єднують поляків, багато уваги приділяють збереженню пам'яті про своїх співвітчизників. Члени товариства опікуються польськими цвинтарями. Зокрема, 23 жовтня 2024 р. члени Любешівського відділення Товариства польської культури на Волині ім. Еви Фелінської навели лад на старому польському кладовищі на околиці селища. Учасники акції позагрібали листя та очистили бруківку біля пам'ятника полякам, загиблим 9 листопада 1943 р. Після

42 *Волинське Товариство лікарів польського походження провело по селах „Білі суботи"*, [w:] https://www.volyn.com.ua/news/201622-volynske-tovarystvo-likariv-polskoho-pokhodzhennia-provelo-po-selakh-bili-suboty [dostęp 20.10.2024].

цього вони запалили лампадки й помолилися за упокій душ померлих, які спочивають на цьому цвинтарі[43].

Черговим місцем пам'яті, яким Товариство польської культури ім. Міхала Огінського в Любомлі зайнялося в жовтні 2024 р., був військово-цивільний цвинтар у Любомлі. У його впорядкуванні взяли участь Олена Семенчук, Сергій Карпенко та Володимир Педич. Члени Товариства прибрали старі кладовища в Римачах та Любомлі[44].

Члени польських товариств беруть участь у щорічних пошануваннях загиблих поляків на Волині „Дорога пам'яті". На католицькому кладовищі біля неіснуючого села Острівки у Волинській області 31 серпня 2024 р. відбулася чергова пам'ятна жалобна меса за невинно вбитих поляків, місцевих жителів.

На католицькому кладовищі біля неіснуючого села Острівки у Волинській області 31 серпня 2024 р. відбулася чергова пам'ятна жалобна меса за невинно вбитих поляків, місцевих жителів. Сіл Острівки та Воля Острівецька давно немає. Проте залишилося кладовище, яке з 1990 р. стало місцем паломництва для поляків. Вони приїжджають сюди вшанувати пам'ять своїх невинно вбитих земляків і рідних. Цього року таке паломництво відбулося вже тридцять четвертий раз. У суботу, 31 серпня 2024 р., на кладовищі Острівків зібралося близько сотні осіб. Переважно це були поляки з різних кресових товариств, тобто люди, чия сімейна пам'ять пов'язана з Волинню. На захід прибули консули Марек Войцеховський, Анна Войцеховська та Кшиштоф Василевський із Генерального консульства РП у Луцьку. Серед нечисленних місцевих жителів були Олександра Васейко, завдяки якій археологи змогли знайти могили вбитих поляків, і Володимир Крижук, хранитель цього місця пам'яті та співорганізатор заходу[45].

Поляки вшановують не лише своїх співвітчизників, які загинули на Волині в роки Другої світової війни, а й тих, хто загинув під час російсько-української війни. 7 жовтня 2023 р. на цвинтарі в Усичах біля Торчина відбувся молебень та освячення надмогильного пам'ят-

43 *W Lubieszowie uporządkowano stary polski cmentarz,* „Monitor Wołyński", 23.05.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/uk/news/5803-w-lubieszowie-uporzadkowano-stary-polski-cmentarz [dostęp 20.10.2024].

44 W. Pedycz, *Cmentarze w Rymaczach i Lubomlu posprzątane Monitor Wolynski,* 23.05.2024, [w:] https://monitorwolynski.com/uk/news/5800-porzadkowanie-cmentarzy-2024-luboml-i-rymacze [dostęp 20.10.2024].

45 *Волинь: жалобна Меса у намірі примирення,* 02.09.2024, [w:] https://rkc.org.ua/blog/2024/09/02/volyn-zhalobna-mesa-u-namiri-prymyrennya/ [dostęp 20.10.2024].

ника старшого солдата Богдана Щербика, який загинув 14 вересня 2022 р., захищаючи Україну[46]. Під час відкриття надгробка українському герою 7 жовтня 2023 р. на цвинтарі в Усичах віцеконсул Міхал Банась із Генерального консульства РП у Луцьку сказав:

> Богдан Щербик був українським патріотом. Водночас він був дуже пов'язаний із Польщею та поляками. Позиція і життя Богдана Щербика – це приклад і символ не лише героїчного патріотизму, але й того, що Польща стала другою домівкою для багатьох українців. Це приклад і символ надзвичайно близьких почуттів і стосунків, які об'єднують українців та поляків і які варто плекати[47].

Односельчани й родина Богдана Щербика, його українські й польські друзі, а також фундатори нагробка вшанували пам'ять Героя. Цезарій-Анджей Юркевич, віце-президент фундації „Polska Fundacja Narodowa", завдяки якій встановлено нагробок, сказав:

> У моєму серці є вдячність вам, українські брати, за те, що ви стоїте стіною на захисті і Польщі, і всієї Європи. Ви робите це з 2014 р.[48]

Ідею встановлення надгробка підтримали та реалізували польські фундації „Polska Fundacja Narodowa" і „Kresy w Potrzebie" та фірма „Granity Skwara".

Римо-католицькі парафії на Волині під час російської агресії

Активну участь у боротьбі проти російського агресора бере Римо-католицька церква. На Волині діє Луцька дієцезія, яка охоплює Волинську та Рівненську область. Луцька дієцезія складається з Луцького та Рівненського деканатів. До найбільших парафій Луцької дієце-

---

46 *На могилі загиблого військового Богдана Щербика в Усичах відкрили пам'ятник*, [w:] https://lutsk.rayon.in.ua/news/639628-na-mogili-zagiblogo-viyskovogo-bogdana-shcherbika-v-usichakh-vidkrili-pamyatnik [dostęp 10.10.2024].

47 N. Denysiuk, *Został dla nas członkiem rodziny,* „Monitor Wołyński", 8.10.2023, [w:] https://monitorwolynski.com/uk/news/5168-pomnik-bogdana – [dostęp 20.10.2024]. szczerbyka?fbclid=IwAR3qNU8MDLjw5KwEUKZUWd3IvhoAZtzMJ95Z0ewGQUEVYigm7w2XnyoriC4#

48 *На могилі загиблого військового Богдана Щербика в Усичах...*, [w:] https://lutsk.rayon.in.ua/news/639628-na-mogili-zagiblogo-viyskovogo-bogdana-shcherbika-v-usichakh-vidkrili-pamyatnik [dostęp 10.10.2024].

зії відноситься кафедральна парафія св. Петра і Павла у Луцьку та св. Петра і Павла та Божого Милосердя у Рівному.

Вже у 2014 р. Римо-католицька Церква засуджувала дії російської федерації щодо окупації Криму. Від початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. Згідно рішення Конференція Римо-Католицьких єпископів України прийняла рішення проводити в кожній парафії після Святої Меси молитовні заходи та заклики до молитви за мир в Україні. Серед військовослужбовців, які беруть участь у боях проти російського агресора є численні католики. В Луцькій дієцезії загинуло біля 10 католиків.

Одним із найбільших пріоритетів Католицької Церкви стала гуманітарна допомога потерпілим внаслідок повномасштабного вторгнення. Так, наприклад, благодійна організація „Карітас-Спес Луцьк", що діє при парафії св. Петра і Павла у Луцьку, за 2022 р. допомогла понад 100 тис. жертвам війни, надаючи продуктові і гігієнічні набори, медичну та грошову допомогу, зимові ковдрами та обігрівачі, тощо. В березні 2022 р. священники та парафіяни Римо-католицького костелу їздили на ковельський вокзал годувати людей, які тікали зі сходу України. У 2023 р. гуманітарну допомогу отримали понад 70 тис. осіб. Майже в кожній парафії розгорнулися гуманітарні пункти допомоги для потребуючих людей і жертв війни. Це пов'язано з тим, що від лютого 2022 р. Римо-католицький костел отримав велику допомогу з Польщі.

fot. domena publiczna

Кафедральний костел Св. Петра і Павла в Луцьку / Katedra rzymskokatolicka świętych Apostołów Piotra i Pawła w Łucku

fot. A. Olich

Панахида 31 серпня 2024 р. на кладовищі біля неіснуючого села Острівки у Волинській області за невинно вбитих 30 серпня 1943 р. УПА поляків / Msza żałobna odprawiona 30 sierpnia 2024 r. za Polaków zamordowanych przez UPA we wsi Ostrowki i Wola Ostrowiecka 30 sierpnia 1943 r.

Варто зауважити, що в костелах проводяться регулярні збори для підтримки медичних підрозділів. Позиція Церкви залишається незмінною – бути з людьми і підтримка ЗСУ в боротьбі проти агресора. В ЗСУ впроваджено військове капеланство, яке підтримує військовослужбовців та їхні родини. Відбуваються регулярні психоемоційні розвантаження для дружин, в яких загинув внаслідок агресії чоловік або рідні[49].

MYKOŁA KUCZEREPA – *ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEJ SPOŁECZNOŚCI NA WOŁYNIU W WARUNKACH WOJNY ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ (2014–2024)*

Abstrakt

W artykule przeanalizowano aktywność społeczności polskiej na Wołyniu w czasie agresji rosyjskiej na Ukrainę 2014–2024. Mimo toczącej się wojny na terenie regionu nadal działały liczne organizacje społeczne i stowa-

49 Інформацію про діяльність на Волині Римо-католицької церкви під час російської агресії люб'язно надав канцлер Луцької дієцезії отець Павло Хом'як.

rzyszenia kultury polskiej, a także Kościół rzymskokatolicki działalność duszpasterską. Szczególną aktywnością wykazują się: Stowarzyszenie Kultury Polskiej na Wołyniu im. Ewy Felińskiej, Towarzystwo Kultury Polskiej im. Tadeusza Kościuszki, Wołyńskie Zjednoczenie Nauczycieli Polskich na Ukrainie im. Gabrieli Zapolskiej, Wołyńskie Towarzystwo Sztuki Polskiej „Barwy Kresowe", Stowarzyszenie Lekarzy Polskiego Pochodzenia. Autor artykułu szczegółowo omówił ich działalność kulturalną i edukacyjną, a także współpracę z miejscowym Wołyńskim Uniwersytetem Narodowym im. Łesi Ukrainki. Przedstawił wiele interesujących faktów dotyczących współpracy ukraińsko-polskiej na Wołyniu w ostatnich latach. Oprócz organizacji społecznych i stowarzyszeń wspomniał o funkcjonowaniu w Łucku Konsulatu Generalnego RP. Zakres jego kompetencji obejmuje trzy ukraińskie obwody administracyjne: wołyński, równieński i tarnopolski. Placówka ta zajmuje się również promocją Polski, rozwojem stosunków dwustronnych oraz współpracą między Polską a Ukrainą we wszystkich sferach życia politycznego, społecznego, gospodarczego, kulturalnego i naukowego.

fot. A. Olich

Творчі колективи волинських національно-культурних товариств на сцені Палацу культури міста Луцька під час благодійного проєкту «В єдності наша сила!», 21 квітня 2024 р. / Zespoły wołyńskich towarzystw narodowych i kulturalnych na scenie Pałacu Kultury w Łucku podczas koncertu w ramach projektu charytatywnego „W jedności nasza siła!", 21 kwietnia 2024 r.

Słowa kluczowe: Wołyń, dziedzictwo kulturowe, współpraca polsko-ukraińska, Polska, polskie towarzystwa kulturalne, Ukraina.

***Ключові слова*:** Волинь, культурна спадщина, польсько-українська співпраця, Польща, польські культурні товариства, Україна.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

KONSTANTY CZAWAGA

DZIAŁALNOŚĆ ORGANIZACJI POLSKICH NA UKRAINIE W WARUNKACH ROSYJSKIEJ AGRESJI

(NA PRZYKŁADZIE PUBLIKACJI, AUDYCJI RADIOWYCH I TELEWIZYJNYCH GRUPY MEDIALNEJ KURIER GALICYJSKI)

Pełnoskalowa agresja Rosji na Ukrainę nie przerwała działalności Grupy Medialnej Kurier Galicyjski. W jej skład wchodzą: największa w tym kraju polska gazeta „Nowy Kurier Galicyjski", portal, radio internetowe oraz grupa telewizyjna[1].

Dziennikarze „Nowego Kuriera Galicyjskiego" odnotowują wydarzenia w życiu miejscowych Polaków oraz działalność licznych organizacji polskich na Ukrainie. Tak też było w kolejnym wojennym 2024 r. Wymienię zatem istotne uroczystości związane z życiem Polaków na Ukrainie, organizowane przez polskie organizacje, podczas trwającej wojny, wywołanej przez Rosję.

W okresie Świąt Bożego Narodzenia tradycyjnie zorganizowano spotkania opłatkowe w czynnych organizacjach polskich. Opłatek Uniwersytetu Trzeciego Wieku (UTW) odbył się w restauracji „Premiera Lwowska", którą prowadzą lwowscy Polacy. Przygotowano smaczne przekąski i dania wigilijne. Zaproszeni zostali również prezesowie różnych polskich towarzystw. Uroczystość uświetniły śpiewem chór „Lutnia" UTW i kapela „Weseli Lwowiacy". Zebranych powitał i pobłogosławił abp Mieczysław Mokrzycki, metropolita lwowski. W wywiadzie dla „Nowego Kuriera Galicyjskiego" Ilona Ołeksiw powiedziała, że do wykładów na UTW zaangażowano naukowców i prelegentów z Polski i Ukrainy. Konsulat Generalny RP we Lwowie sfinansował zatrudnienie kierownika chóru. Ilona Ołeksiw również dodała:

1 Projekt jest finansowany ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych w ramach konkursu pn. Polonia i Polacy za Granicą 2023 ogłoszonego przez Kancelarię Prezesa Rady Ministrów RP. Projekt „Profesjonalne media na Ukrainie 2023–2025" realizowany przez Fundację Wolność i Demokracja.

> Bardzo bym chciała, żebyśmy mieli jakieś stałe finansowanie, żebyśmy mogli zaplanować nasze działania, wycieczki, prelekcje, zajęcia. Niestety sam entuzjazm na długo nie starczy. Tu też chciałabym bardzo podziękować Fundacji Wolność i Demokracja za wsparcie nas w organizacji tego spotkania opłatkowego. Jak widać ludzie są spragnieni spotkań w szerszych gronach i działalność naszego Uniwersytetu Trzeciego Wieku ma bardzo ważną misję do spełnienia[2].

Na świąteczne spotkanie z seniorami w Domu Polskim w Mościskach tradycyjnie przybyła delegacja z Przemyśla z udziałem przedstawicieli władz województwa podkarpackiego. Przybyłym podziękowała Halina Kozaczkiewicz, wiceprezes Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej Oddział w Mościskach podkreślając, że:

> [...] pomóc z Polski dla pozostających na Ukrainie Polaków jest bardzo ważna, dodaje otuchy i pewności w obecnym trudnym okresie wojennym[3].

We Lwowie w 161. rocznicę wybuchu Powstania Styczniowego przedstawiciele korpusu dyplomatycznego Konsulatu RP, przedstawiciele polskich organizacji, młodzież szkolna i Polacy ze Lwowa oddali hołd polskim bohaterom na Cmentarzu Łyczakowskim. Po wspólnej modlitwie, której przewodniczył o. Sławomir Bystry, franciszkanin z kościoła św. Antoniego we Lwowie, u stóp Szymona Wizunasa Szydłowskiego złożono wieńce, zapalono znicze oraz odśpiewano „Rotę". Tradycyjnie organizatorem lwowskich obchodów 161. rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego jest Polskie Towarzystwo Opieki nad Grobami Wojskowymi przy wsparciu Konsulatu Generalnego RP we Lwowie[4]. Towarzystwo to w tym roku obchodziło 30-lecie swego istnienia. Podczas uroczystości upamiętniającej 104. rocznicę bitwy pod Zadwórzem czterech członków Towarzystwa zostało wyróżnionych medalem „Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej"[5].

---

2 K. Szymański, *Opłatek Uniwersytetu Trzeciego Wieku,* „Nowy Kurier Galicyjski" 19-20 stycznia 2024, nr 1 (437), s. 8.

3 K. Czawaga, *Świąteczne spotkanie z seniorami w Domu Polskim w Mościskach*, „Nowy Kurier Galicyjski" 19 – 20 stycznia 2024, nr 1 (437), s. 17.

4 A. Gordijewska, *161. Rocznica Powstania Styczniowego,* „Nowy Kurier Galicyjski" 30 stycznia – 15 lutego 2024, nr 2 (438), s. 1-2.

5 K. Czawaga, *Obchody 104. rocznicy bitwy pod Zadwórzem*, „Nowy Kurier Galicyjski" 30 sierpnia – 16 września 2024, nr 15-16 (451-452), s. 4; https://www.youtube.com/

Na cmentarzu wojennym na wzgórzu nieopodal wsi Dytiatyn, w obwodzie iwano-frankiwskim (d. stanisławowskim), odbyły się uroczystości upamiętniające 104. rocznicę bitwy z bolszewikami. W tym miejscu 16 września 1920 r. w trakcie wojny polsko-bolszewickiej niewielki oddział Wojska Polskiego stoczył bitwę z dwiema brygadami Armii Czerwonej. Polacy zdołali wówczas powstrzymać na wiele godzin przesunięcie na zachód oddziałów bolszewickich. Bój przeszedł do tradycji oręża polskiego jako drugie, obok Zadwórza – „Polskie Termopile". W obchodach udział wzięli przedstawiciele Konsulatu RP we Lwowie na czele z kierownikiem Wydziału Polonii Konsulatu RP we Lwowie konsul Dorotą Dmuchowską, ojcowie franciszkanie z Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych na Ukrainie, przedstawicielka władz wojewódzkich z Iwano-Frankiwska Tetiana Łapka, przedstawiciele środowisk polskich oraz młodzież ze Lwowa, Stanisławowa, Doliny i Kałusza.

> Jesteśmy w miejscu, gdzie 104 lata temu stoczono ciężkie krwawe walki. Dziś zjechało tu wiele organizacji, aby uczcić tych, którzy tu walczyli i polegli. Przybywamy tu co roku...

– powiedział w wywiadzie dla „NKG" Krzysztof Rumiński, członek Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Wojskowymi. Obecna Wiera Szerszniowa, dyrektor Liceum nr 10 im. św. Marii Magdaleny dodała:

> To miejsce jest bardzo ważne w dzisiejszych czasach. Tu została stoczona bitwa z bolszewikami, kiedy nawała ze wschodu próbowała zniszczyć polską niepodległość. Teraz ta sama nawała próbuje zniszczyć ukraińską niepodległość. Jest to miejsce bardzo aktualne i bardzo ważne i trzeba abyśmy z młodzieżą co roku tu przyjeżdżali[6].

20 stycznia 2024 r. we Lwowie odbyło się spotkanie noworoczne Centrum Polskiej Kultury Odra–Niemen–Dniestr z udziałem przywódców Stowarzyszenia Odra–Niemen z Wrocławia i Rzeszowa. Stowarzyszenie

---

watch?v=gYOz6fg__u4&t=5s [dostęp 31.10.2024]; https://kuriergalicyjski.com/obchody-104-rocznicy-bitwy-pod-zadworzem/ [dostęp 31.10.2024].

6 A. Gordijewska, *Obchody 104. rocznicy bitwy pod Dytiatynem*, „Nowy Kurier Galicyjski" 30 sierpnia – 16 września 2024, nr 17 (453), s. 4; https://www.youtube.com/watch?v=0qKudlHI4kE; https://kuriergalicyjski.com/obchody-104-rocznicy-bitwy-pod-dytiatynem/[dostęp 31.10.2024].

Odra–Niemen ma swój oddział we Lwowie. Są to młodzi Polacy z Krystyną Frołową na czele.

Po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainę Stowarzyszenie Odra–Niemen przekazało do tego kraju ponad 200 ton różnych darów. Wolontariusze oddziału ze Lwowa razem z wolontariuszami z Rzeszowa dostarczają je do pozostających tam polskich rodzin, a ci często dzielą się pomocą humanitarną z sąsiadami, uchodźcami wewnętrznymi oraz wysyłają ją dla żołnierzy ukraińskich i mieszkańców w strefie frontowej. Również członkowie Stowarzyszenia Odra-Niemen opiekują się ostatnim lwowskim Sybirakiem Grzegorzem Wiwerem, odnawiają pomniki Powstańców Styczniowych na terenie obwodu lwowskiego. Ilona Gosiewska, prezes Stowarzyszenia w wywiadzie dla „Nowego Kuriera Galicyjskiego" zaznaczyła:

> Młodzież ze Lwowa włączyła się w różne projekty i od ponad pięciu lat mamy świetny oddział, który się rozwija na Ukrainie. Z jednej strony wojna jest straszna, a z drugiej strony pozostali tam Polacy. Mieliśmy informacje, że na początku wojny wszyscy coś przywieźli na Ukrainę. Mamy struktury w całej Polsce, transport i pomagamy celowo. Nadal wozimy[7].

Za wschodnią granicą pozostaje coraz mniej Sybiraków, których od lat wspiera Stowarzyszenie Odra-Niemen z Polski. Dziesięć lat temu w organizacji Polskich Kombatantów i Osób Represjonowanych miasta Lwowa było blisko 50 osób. Pozostał jedynie osiemdziesięciopięcioletni Grzegorz Wiwer, który pochodzi ze wsi Zawidowice koło Gródka Jagiellońskiego pod Lwowem. Miał siedem miesięcy, gdy wywieźli go na Sybir. Obecnie mieszka we Lwowie. W ostatnim czasie w wyniku ostrzałów Lwowa jedna z rakiet uderzyła w garaż Grzegorza Wiwera, który mieścił się obok obiektu energetycznego, i zniszczyła mu zupełnie garaż i samochód. Ostatnim lwowskim Sybirakiem opiekują członkowie Centrum Polskiej Kultury *Odra–Niemen*–Dniestr. Krystyna Frołowa-Fadejczuk, prezes Centrum powiedziała:

> Ciągle staramy się ich wspierać, pomagamy, odwiedzamy. Dla nich ważne jest, że o nich pamiętają. Bo tak naprawdę ich jest coraz mniej. Kiedyś tu, we Lwowie, było dużo i kombatantów, i Sybiraków. I były wspólne spotka-

7 K. Czawaga, *Znad Odry do Niemna, Dniestru i dalej,* „Nowy Kurier Galicyjski" 30 stycznia – 15 lutego 2024, nr 2 (438), s. 12-13.

> nia. I opłatkowe spotkania były dla nich, i zapraszano ich na 11 Listopada, na 3 Maja, na Święto Narodowe. A teraz niestety już tak jest, że jest ich coraz mniej i mniej. Pan Grzegorz sam jedyny został we Lwowie z taką pamięcią historyczną jako Sybirak. Więcej już takich nie mamy. Bardzo ważne są rozmowy z nim, bo bardzo dużo możemy się dowiedzieć o wydarzeniach historycznych, jak kiedyś im się żyło i zrozumieć, jaki kiedyś był patriotyzm. Że im było trudno, że wracali, i do tej pory mówią, że są Polakami i że byli wychowani w patriotyzmie[8].

Tradycyjnie w przeciągu kolejnych lat Lwowskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych urządza wystawę prac swoich członków, podsumowującą kolejny rok pracy twórczej zatytułowaną „Impresje". Jest to okazja do prezentacji swoich dzieł, wymiany wrażeń, rozmów z artystami, którzy we Lwowie pojawiają się spontanicznie. Innymi słowy – okazją do miłego spotkania dobrych przyjaciół. Nie był wyjątkiem też ten okres wojenny. 7 stycznia 2024 r. w galerii „Własna Strzecha" odbył się kolejny wernisaż prac malarstwa i grafiki członków Towarzystwa. Pomimo wojny w ciągu 2023 r. artystom udało się zorganizować kilka wystaw zbiorowych i indywidualnych, zarówno we Lwowie, jak i w Lublinie. Wystawę akwareli, zatytułowaną „Mieczysław Maławski i jego przyjaciele", eksponowano w schronie przeciwlotniczym Muzeum Iwana Franki we Lwowie. Mieczysław Maławski jest założycielem i wieloletnim prezesem Lwowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych. Również działają Szkoła Plastyczna „Wrzos" dla seniorów oraz Klub Młodych Artystów „Skrzydła" i dziecięca szkoła „Kolor Radości". Podczas otwarcia wystawy Mieczysław Maławski podkreślił również, że:

> [...] działalność Lwowskiego Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych nie byłaby możliwa bez owocnej współpracy z licznymi organizacjami i fundacjami. Artysta, podsumowując działalność Towarzystwa wielkie podziękowania za współpracę i wsparcie projektów złożył Konsulatowi Generalnemu RP we Lwowie, zwłaszcza konsul Elizie Dzwonkiewicz. Podziękowanie skierowano też do Fundacji Pomoc Polakom na Wschodzie za stałą opiekę i możliwość utrzymania lokalu. Szczególne słowa wdzięczności należą się Fundacji „Odra–Niemen" z Wrocławia, której przewodniczy Ilona Gosiewska. Fun-

8 K. Czawaga, *Grzegorz Wiwer – ostatni lwowski Sybirak*, „Nowy Kurier Galicyjski" 15-25 marca 2024, nr 5 (441), s. 23; https://kuriergalicyjski.com/grzegorz-wiwer-ostatni-lwowski-sybirak [dostęp 31.10.2024].

> dacja ta stale wspiera projekty LTPSP, takie jak międzynarodowe plenery, warsztaty artystyczne we Lwowie i w Polsce, warsztaty ikonopisania, warsztaty dla twórców akwareli, a także szereg wystaw we Lwowie i Polsce[9].

W Iwano-Frankowsku (dawnym Stanisławowie) aktywnie działa Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego. W drugą rocznicę pełnoskalowej rosyjskiej inwazji na Ukrainę 24 lutego 2024 r., w ośrodku odbyło się otwarcie drugiej części wystawy „Byłem Polakiem – obywatelem Ukrainy". Przedstawia ona życiorysy kolejnych dziesięciu osób, które mając polskie pochodzenie, pozostały świadomymi obywatelami Ukrainy, współodpowiedzialnymi za przyszłość swojego państwa.

Anita Czirkowa, koordynatorka wolontariuszy Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego, bardzo dobitnie i z wielkim uznaniem wyraziła się o ofierze z życia oddanego przez Polaków walczących o niepodległą Ukrainę, mówiąc:

> Każda z tych osób oddała swoje życie za to, żebym mogła tutaj być, mogła chodzić do szkoły, uczyć się, spotykać się z wolontariuszami Centrum. Odczuwam nie tylko smutek, ile ogromny gniew do ludzi, którzy zmusili takich sympatycznych mężczyzn i kobiety do wzięcia broni i do walki. Dobrze, że pamiętamy ich imiona, notujemy historię, robimy wystawy. Oni zasługują, żebyśmy oddali szacunek[10].

Wcześniej wystawa gościła w wielu ukraińskich i polskich miastach, również w gmachu Senatu w Warszawie. Ekspozycja została opracowana przez CKPiDE przy wsparciu Konsulatu Generalnego RP we Lwowie z inicjatywy Fundacji Wolność i Demokracja.

Po odbiciu przez wojska ukraińskie sąsiedniego Chersonia mieszkańcy Mikołajowa odczuli większą ulgę. Jednak nadal borykają się z problemami ciągłych ostrzałów, szczególnie w obwodzie mikołajowskim. W wywiadzie dla „NKG" Anna Lisowska ze Stowarzyszenia Polaków w Mikołajowie powiedziała też o sytuacji w miejscowym środowisku polskim:

---

9 M. Maławski, T. Daniłowa, *Impresje artystyczne 2023*, „Nowy Kurier Galicyjski" 30 stycznia – 15 lutego 2024, nr 2 (438), s. 32; [w:] https://www.youtube.com/watch?v=qtmt1tpCFco [dostęp 31.10.2024].

10 D. Stefanko, *Bohaterowie wystawy „Byłem Polakiem – obywatelem Ukrainy" walczyli o naszą i waszą wolność*, „Nowy Kurier Galicyjski" 29 lutego – 14 marca 2024, nr 3-4 (439-440), s. 5.

> Staramy się działać w miarę możliwości. Niektórzy z naszych członków służą w wojsku i pełnią swoje obowiązki na polu bitwy. Inni pozostali na razie w Polsce, ale zajęcia są również nadal prowadzone przez nauczyciela. Osobiście prowadzę zajęcia w Mikołajowie, w centrum wolontariackim, gdzie spotykam się z mieszkańcami Mikołajowa i przesiedleńcami. Natomiast nauczycielka Krystyna Księżopolska prowadzi zajęcia online. Obecnie przebywa w Polsce i prowadzi lekcje dla naszych uczniów, którzy mieszkają w różnych częściach kraju. Spotykamy się głównie w przypadku pilnych potrzeb. Niestety po utracie w czasie wojny naszych dotychczasowych pomieszczeń nie mamy obecnie własnego miejsca spotkań. Wykorzystujemy pomieszczenia centrum wolontariackiego, które udostępnia nam swoje przestrzenie. Jeśli w mieście organizowane są wydarzenia kulturalne, na które zostajemy zaproszeni, staramy się w nich uczestniczyć. Jednak w obecnej sytuacji wiele wydarzeń odbywa się online, ponieważ władze miasta obawiają się zgromadzeń dużej liczby osób. Przykładem tego jest otwarcie polskiej półki z książkami w bibliotece, gdzie prezentacja dyrektorki została zorganizowana online z powodu ograniczeń dotyczących liczby gości. Mieliśmy również projekt miasta, w którym łączyliśmy się z mieszkańcami Mikołajowa przebywającymi obecnie w innych krajach. Podczas tych spotkań omawialiśmy tematy związane z Polską i życiem za granicą. Staramy się działać na ile to możliwe. Jeśli ktoś zwraca się do nas z problemami dotyczącymi głównie zdrowia lub potrzeb osób starszych, staramy się pomagać w miarę naszych możliwości[11].

Z tego wywiadu z Anną Lisowską dowiadujemy się również o współpracy organizacji polskich na południu Ukrainy:

> Sytuacja w Chersoniu jest naprawdę tragiczna, nie ma tam już prawie nikogo. W wyniku dramatycznej ewakuacji mieszkańców miasto obecnie jest praktycznie opuszczone. Na szczęście Związek Polaków im. Adama Mickiewicza w Odessie okazuje nam ogromną pomoc. Regularnie organizują akcje pomocy na terenie całego obwodu, takich jak Wozniesensk czy Krzywe Jezioro, obejmując wszystkich potrzebujących. Jesteśmy na miejscu, aby ich zlokalizować i pomóc. Dostarczamy im paczki żywnościowe oraz niezbędne leki i sprzęt medyczny, jeśli są chorzy i tego potrzebują[12].

11 E. Sało, *Polka z Mikołajowa: Nie mam wątpliwości co do naszego zwycięstwa, musimy po prostu w to wierzyć i kontynuować codzienne działania*, „Nowy Kurier Galicyjski" 29 lutego – 14 marca 2024, nr 3-4 (439-440), s. 12-13.

12 E. Sało, *Polka z Mikołajowa: Nie mam wątpliwości co do naszego zwycięstwa, musimy po prostu w to wierzyć i kontynuować codzienne działania*, „Nowy Kurier Galicyjski" 29 lutego

O działalności Związku Polaków Ukrainy w Stowarzyszeniu im. Adama Mickiewicza w Odessie powiedziała w wywiadzie dla „Nowego Kuriera Galicyjskiego" prezes tej organizacji Switłana Zajcewa-Wełykodna, podsumowując:

> Skupiliśmy się w tej chwili nawet nie tyle na Odessie, ile na obwodzie chersońskim i Mikołajewskim. W obwodzie chersońskim są to tereny deokupowane, czyli tereny, które były prawie 8 miesięcy pod okupacją. Obwód Mikołajewski to teren, który był na tzw. linii styczności, linii walk, czyli tam wszystko zostało zniszczone. Są to dwa zupełnie różne światy. Odessa jest trzecim światem. Jeśli pojechać bardziej na zachód, to tam będzie czwarty świat. I nie daj Boże komukolwiek przeżyć to, co przeżyli ci ludzie. Na przykład w obwodzie chersońskim opiekujemy się wsią Prawdyne. To jest polska wieś, w której w XIX w. wybudowano kościół. Jeżeli na tych terenach powstał kościół, a jest to południe Ukrainy, to wiemy, w jaki sposób to się odbywało. Wybudowali go za caratu zesłańcy, których deportowano z Polski za udział w powstaniu. No i ich potomkowie doświadczają teraz tych samych krzywd od ruskich, a już w XXI wieku. Więc tam straszne rzeczy ludzie opowiadali, jak na ich oczach zabito sześcioro nastolatków. Przy czym jednej dziewczynie po wystrzale udało się przeżyć, więc ruscy po prostu skręcili jej kark. Przy wjeździe do tej wsi stoi przy drodze ostrzelany samochód. Okazało się, że to auto należy do rodziny, która na początku okupacji chciała wyjechać. Ruscy po prostu ostrzelali ten samochód, pokazując pozostałym, że jak będą chcieli uciec, to czeka ich taki sam los. Jeśli mowa o Prawdyne, to tam cały teren jest zaminowany… Bardzo dużo ludzi wyjechało po deokupacji, kiedy już mogli. …Wiem, że bardzo dużo projektów unijnych na tych terenach jest realizowanych. Jeżeli chodzi o Polskę, to my też pomagamy jako polska organizacja. Przede wszystkim skupiamy się na tych ludziach najbardziej potrzebujących i dostarczeniu im najpotrzebniejszych rzeczy. To dotyczy zwykłych rzeczy, które są na przykład w Odessie, we Lwowie, czy w Kijowie – sklep czy apteka. Wyobraźmy sobie, że w Kisielówce przed wojną był kościół, była szkoła, przychodnia, dwa sklepy i apteka. Normalnie funkcjonująca miejscowość. Jeżeli potrzebujemy kupić leki, idziemy do apteki, jeżeli potrzebujemy jedzenia idziemy do sklepu. Obecnie nie ma tam nic z tego. Dzięki programowi, który realizowaliśmy w ubiegłym

– 14 marca 2024, nr 3-4 (439-440), s. 13; https://kuriergalicyjski.com/polka-z-mikolajowanie-mam-watpliwosci-co-do-naszego-zwyciestwa-musimy-po-prostu-w-to-wierzyc-i-kontynuowac-codzienne-dzialania/ [dostęp 31.10.2024].

roku „Pomoc Polakom w Obliczu Wojny", my tym ludziom przywieźliśmy leki. To było dla nich bardzo ważne. Bo nawet problem polega na tym, żeby dojechać z Mikołajowa do Kisielówki, a to odległość tylko 40 kilometrów. Młodzież wyjechała, a zostali starsi ludzie, dla których jest to trochę skomplikowane. Dalej jesteśmy reprezentantami polskiej kultury w Odessie. Dalej prowadzimy naukę języka polskiego. W tym roku mamy ponad 100 dzieci, które uczą się języka polskiego. Staramy się dbać o swoje tradycje i o swoją kulturę, pielęgnować i kontynuować, to co jest też bardzo ważne. Z jednego punktu widzenia nie zapominamy o swojej tożsamości, a z drugiego – są to takie pozorne normalności. Czyli na przykład jak będzie tłusty czwartek, to zrobimy go dla dzieci, żeby wiedziały, że my Polacy mamy taką tradycję. Zrobimy dla osób starszych, żeby oni mimo tych ostrzałów, wybuchów, które dość często słyszą nad swoimi domami i modlą się, żeby to nie uderzyło w ich okno, żeby oni mieli choć jakąś rozrywkę. W Odessie już jest o wiele lepsza sytuacja ze schronami, niż to było na początku wojny. Od naszego stowarzyszenia do najbliższego schronu jest dwie minuty na piechotę. Jak jest alarm, to dzieci razem z nauczycielem idą do schronu. Ale jeżeli te dzieci nie będą się spotykały ze sobą i nie będą miały żywych kontaktów, to też zostaną sami ze sobą, z tymi wszystkimi wybuchami, ze zdenerwowanymi rodzicami, to będzie źle dla nich i dla ich przyszłości[13].

W „Nowym Kurierze Galicyjskim" pojawiło się wiele publikacji o sytuacji w Charkowie. Są to wywiady z duchownymi oraz z działaczami organizacji polskich. Dyrektor Centrum Kulturalno-Oświatowego „Drzewo" Margaryta Kondratenko wyjaśniła dlaczego pozostała w mieście, które jest codziennie pod ostrzałami i bombardowaniem:

[...] słusznie ktoś powiedział, że każdy kto pozostaje w Charkowie, jest częścią tego miasta, tworzy jedność z miastem i nie pozostawia go samego, żeby ono czuło, że tutaj coś się dzieje. To tak metaforycznie, ale ładnie to brzmiało. Rozumiem, że coś może się stać. Rozumiem, ale może nie do końca uświadamiam tego sobie. Ale to taka satysfakcja napić się kawy w centrum miasta (śmiech). Po prostu wyjechać gdzieś do innego miasta Ukrainy? Czy będzie tam lepiej i bezpieczniej? No nie wiem. Za granicę nie pojadę, bo nie chciałabym męża zostawić. Po prostu jest takie uczucie, które niedaw-

13 E. Sało, *Switłana Zajcewa-Wełykodna: Odessa jest cały czas mocno i ostro ostrzeliwana*, „Nowy Kurier Galicyjski" 29 lutego – 14 marca 2024, nr 3-4 (439-440), s. 28-29; https://kuriergalicyjski.com/switlana-zajcewa-welykodna-odessa-jest-caly-czas-mocno-i-ostro-ostrzeliwana/ [dostęp 31.10.2024].

no analizowałam, że na przykład obok mojego bloku mieszkalnego w Charkowie trafił pocisk, okna wyleciały, nie u nas, ale w naszym bloku. W nasze biuro trafił pocisk, okna wyleciały. W budynek moich teściów trafił pocisk. Na wsi, gdzie teściowie mieli domek też trafił pocisk. Tam w ogóle została zniszczona już cała wieś. Obok bloku, gdzie mieszkają moi rodzice też trafił pocisk. Niedawno trafił kolejny. Jeżeli to wszystko przeliczyć, to nie ma chyba takiego miejsca, gdzie coś by się nie stało. I to tak wkurza, bo myślisz, ile już tak można i nie ma już czego żałować. Jesteś gotowy do wszystkiego. Może też przez to, że rodzice i krewni są tutaj. I to jakoś cię trzyma tutaj. Na początku wojny i agresji na Charków było to uświadomienie sobie, że każdy może umrzeć. Tak po prostu, w dowolnym momencie każdy z twoich znajomych i bliskich, i ty sam też możecie zginąć. Z jednej strony inaczej patrzysz na życie, na wartości. A z drugiej strony każdy ma jakiś swój los i przeznaczenie, czy ktoś wierzy w to czy nie, i są historie, że ludzie wyjeżdżają za granicę i też z nimi coś się może stać. Tak czasem siebie uspokajam, że jest taki los. A z innej strony masz takie uczucie, że nie chcesz oddać swojego domu, miasta, to co jest ci bliskie. I wtedy jakoś siedzieć tutaj jest spokojniej, niż gdzieś wyjeżdżać. Bo kilka razy wyjeżdżałam na krótko w pewnych sprawach, to czułam się tam gorzej[14].

Pomieszczenie polskiej organizacji w Charkowie ucierpiało po ostrzałach miasta. Po tym fakcie Margaryta Kondratenko odniosła się do działalności tamtejszego Centrum Kulturalno-Oświatowego „Drzewo" stwierdzając:

Niestety, nienajlepsze czasy przeżywamy, bo mamy o wiele mniej uczniów. Remontu jeszcze nie zaczynaliśmy, bo nie widzimy w tym na razie sensu. Czekamy też odpowiedzi od różnych fundacji z Polski, bo pisaliśmy wnioski i chcielibyśmy wiedzieć czy możemy na coś liczyć czy wkładać własne koszty. Ale niezależnie od wszystkiego latem planujemy coś zacząć. Przynajmniej do początku zimy chcemy wstawić okna. Straciliśmy dużo uczniów, bo wszyscy chcą uczyć się stacjonarnie i też się z tym zgadzam, ale nic na to nie poradzę. Więc popyt na język polski jest, ale stacjonarnie. Tylko propozycji w Charkowie takich nie ma. Z tego co wiem, to prawdopodobnie my chyba jedyni tutaj zostaliśmy. Bo tam gdzie były kursy języka, to widzę, że wszystkie pomieszczenia są do wynajęcia. Jedyne co, to na-

14 E. Sało, *M. Kondratenko z Charkowa: Trzeba mieć świadomość, że wojna nie zakończy się szybko,* „Nowy Kurier Galicyjski" 14-27 czerwca 2024, nr 11 (447), s. 13.

dal jesteśmy miejscem praktyk dla studentów. Obecnie zwróciła się do nas jedna z charkowskich wyższych uczelni z prośbą o praktyki dla studentów. Na szczęście jeszcze mamy kilka grup, więc damy możliwość studentom się wykazać. Mamy jakieś plany, ale to nie będą takie liczne wydarzenia i większość będzie online. Moglibyśmy zrobić coś na żywo, ale nie możemy gwarantować bezpieczeństwa uczestnikom. Jak będą ataki czy alarmy, to nikt nie przyjdzie. I w ogóle nie wiem czy uda nam się przetrwać ten rok, czy całkowicie pójdziemy w nauczanie zdalne. Brakuje trochę czasami motywacji i nie wiadomo czy jest sens płacić za wynajem pomieszczenia skoro nie ma wystarczająco uczniów. Chcemy wierzyć w coś lepszego, ale na razie widzimy, jakie są realia. Nie wiemy co będzie następnego dnia. Oczywiście nie zamierzamy zawieszać działalności, ale czas już przyznać, że nie wszystko jest tak dobrze, jak się nam wydawało[15].

Garstka Polaków pozostała także w Sumach. To miasto położone blisko granicy z Rosją od samego początku wojny jest bombardowane. Pomimo zagrożeń wojennych 13 kwietnia 2024 r. w Dzień Pamięci Ofiar Zbrodni Katyńskiej członkowie Towarzystwa Kultury Polskiej w Sumach wzięli udział w uroczystościach, będących hołdem pamięci zdradziecko zamordowanych polskich jeńców wojennych w Katyniu, Charkowie, Miednoje, Bykowni. – Wiceprezes tamtejszego Towarzystwa Kultury Polskiej Włodzimierz Kuczyński zrelacjonował to święto w „Nowym Kurierze Galicyjskim", pisząc:

Uroczystości odbyły się na podwórku kościoła obok Dębów Katyńskich. Zgodnie z programem przeczytaliśmy Apel poległych, po którym przy Dębach Katyńskich zostały zapalone znicze oraz złożone bukiety kwiatów dla uhonorowania pamięci naszych Bohaterów majora Ryszarda Bazylewskiego, kapitana Feliksa Humanickiego, i porucznika Mieczysława Chmielewskiego. Zapaliliśmy znicze i złożyliśmy kwiaty przed Dębem Pamięci ofiar katastrofy smoleńskiej dla uhonorowania pamięci prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego, jego Małżonki Marii Kaczyńskiej, wszystkich członków polskiej delegacji, którzy zginęli 10 kwietnia 2010 roku w katastrofie rządowego samolotu Tu-154M pod Smoleńskiem. Po złożeniu kwiatów zebrani odmówili modlitwę w intencji tragicznie poległych i zamordowanych. Musimy zawsze

15 E. Sało, *M. Kondratenko z Charkowa: Trzeba mieć świadomość, że wojna nie zakończy się szybko,* „Nowy Kurier Galicyjski" 14-27 czerwca 2024, nr 11 (447), s. 13; https://kuriergalicyjski.com/margaryta-kondratenko-z-charkowa-trzeba-miec-swiadomosc-ze-wojna-nie-zakonczy-sie-szybko/ [dostęp 31.10.2024].

> pamiętać o tych wydarzeniach, o tragicznych losach zwykłych obywateli polskich, o naszych krewnych[16].

Towarzystwo Kultury Polskiej w Sumach zostało zarejestrowane 18 maja 1999 r., w dniu jubileuszu urodzin wielkiego Polaka papieża Jana Pawła II. Minęło 25 lat! Z tej okazji w dniu 18 maja 2024 r. Towarzystwo Kultury Polskiej w Sumach zorganizowało w Obwodowej Bibliotece Naukowej jubileuszowy koncert. Uczestnicy nie zważali na rosyjskiej zagrożenie. W. Kuczyński podał informację o uroczystości do naszej gazety:

> Na rozpoczęcie koncertu zaśpiewaliśmy wszyscy hymn narodowy „Mazurek Dąbrowskiego". Anna Zdanowska, prezes Towarzystwa Kultury Polskiej w Sumach, powitała uczestników spotkania. Maria Nikitina bardzo pięknie deklamowała wiersz „Nic dwa razy" Wisławy Szymborskiej. Mikołaj Horian, który obecnie studiuje na 5. roku Wiedeńskiego Konserwatorium Narodowego w Austrii, nie mógł przyjechać na nasze obchody do Sum, więc zaśpiewał on-line pieśń „Krakowiaczek" Stanisława Moniuszki do słów Edmunda Wasilewskiego. Również w formacie on-line Helena Siedikowa wraz z chórem dzieci z polskiej szkoły w Gdańsku zaśpiewała pieśń „Uwierz Polsko". Akompaniowała pianistka Helena Siedikowa. Po raz kolejny w Sumach został zorganizowany konkurs „Kocham Cię Polsko!" Konkurs został przeprowadzony przez Wiktorię Deputat i Włodzimierza Kuczyńskiego. Pierwsza, druga i trzecia rundy, a mianowicie quiz o Polsce na temat „Historia", quiz o Polsce na temat „Geografia" oraz quiz o Polsce na temat „Kultura" były prowadzone wśród członków Towarzystwa. Na zakończenie spotkania, jak i w latach poprzednich, członkowie Towarzystwa tradycyjnie zaśpiewali piosenkę „Bo wszyscy Polacy to jedna rodzina" oraz zrobili wspólne zdjęcie. Obchody 25. rocznicy założenia TKP w Sumach zakończyły się wspólnym złożeniem kwiatów przed pomnikiem żołnierzy WP na cmentarzu centralnym Sum[17].

Jeden z najbardziej utytułowanych polskich klubów sportowych okresu międzywojennego oraz wielokrotny mistrz Polski – Pogoń Lwów – obchodzi w tym roku 120-lecie istnienia i 15-lecie reaktywacji. Z okazji

16 W. Kuczyński, *Obchody 84. rocznicy Zbrodni Katyńskiej i 14. rocznicy Katastrofy Smoleńskiej w Sumach*, „Nowy Kurier Galicyjski" 30 kwietnia 2024, nr 8 (444), s. 9.

17 W. Kuczyński, *Obchody 25. rocznicy Towarzystwa Kultury Polskiej w Sumach*, „Nowy Kurier Galicyjski" 31 maja – 12 czerwca 2024, nr 10 (446), s. 13.

jubileuszu zaplanowano wiele wydarzeń sportowych i turniejów. Mimo alarmów powietrznych i wojennej, niespokojnej atmosfery piłkarze Pogoni cały czas trenują we Lwowie. Szkółka Pogoni Lwów działa od 2010 r. i kontynuuje tradycje przedwojennej drużyny piłkarskiej. Grają w niej dzieci z polskich szkół we Lwowie oraz parafii łacińskich. Początek 2024 r. był dość intensywny. Pierwsza drużyna Pogoni została ćwierćfinalistą prestiżowego turnieju piłkarskiego o puchar Ernesta Justa, w którym wzięło udział 56 drużyn z zachodniej Ukrainy. Obecnie trwają rozgrywki Premier Ligi Obwodu Lwowskiego. Zorganizowano także kilka dziecięcych turniejów piłkarskich o Puchar Pogoni Lwów. Aby lwowska Pogoń mogła normalnie funkcjonować w obecnych wojennych warunkach klub potrzebuje funduszy. Dotychczas polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych dofinansowywało działalność dziecięcej szkółki piłkarskiej, ale wciąż brakuje środków na utrzymanie pierwszej drużyny oraz wynajem obiektów sportowych. Prezesem LKS Pogoni Lwów jest od lat Marek Horbań[18].

Z okazji 120-lecia od założenia Pogoni Lwów we Lwowie zorganizowano dziecięce turnieje piłkarskie. Turniej o puchar Pogoni zjednoczył pięć drużyn młodych piłkarzy i piłkarek. Patronat medialny nad wydarzeniami objął „Kurier Galicyjski". To już od lat piękna tradycja, która łączy piłkarskie drużyny ze Lwowa i okolic. Wydarzenia inicjowane przez Klub Piłkarski Pogoń Lwów, oprócz aspektu sportowego, zawsze niosą ze sobą także element edukacyjny. Młodzi zawodnicy mają okazję poszerzyć swoją wiedzę na temat historii początków „gry milionów" we Lwowie, która ściśle wiąże się z pierwszymi klubami piłkarskimi tego miasta, w tym Pogonią Lwów. Turnieje piłkarskie o Puchar 120. rocznicy założenia Pogoni Lwów odbyły się dzięki wsparciu Fundacji Lotto, Fundacji Pogoni Lwów oraz Konsulatowi Generalnemu RP we Lwowie[19].

We Lwowie mimo wojny wciąż działają dwa Uniwersytety Trzeciego Wieku. Jeden z nich Katolicki Uniwersytet Trzeciego Wieku gromadzi seniorów przy bazylice metropolitalnej. Po publikacji w „Nowym Kurierze Galicyjskim" (nr 7-443) artykułu o polskiej spuściźnie wyższej uczelni weterynaryjnej we Lwowie zorganizowano wycieczkę do Muzeum Pod-

18 E. Sało, *120 lat Pogoni Lwów*, „Nowy Kurier Galicyjski" 17-30 maja 2024, nr 9 (445), s. 2; https://www.youtube.com/watch?v=iToyU-SEQm8 [dostęp 31.10.2024].

19 A. Końko, *Piłkarska wiosna Pogoni Lwów*, „Nowy Kurier Galicyjski" 14-27 czerwca 2024, nr 5 (441), s. 9; https://www.youtube.com/watch?v=GvRG0uvUeVA [dostęp 31.10.2024].

ków. Ta placówka znajduje się w jednym ze starych gmachów Narodowego Uniwersytetu Medycyny Weterynaryjnej i Biotechnologii imienia Stefana Gżyckiego przy ulicy Kostia Lewickiego (dawnej Kochanowskiego) 67a we Lwowie. Muzeum Podków, być może jedyne w Europie, powstało w oparciu o unikatową kolekcję podków zgromadzoną przez profesorów tej uczelni w latach 30. i 40. XX w. Zbiór różnych podków z całego świata służył jako pokaz do szkolenia studentów – przyszłych lekarzy weterynarii. Na spotkanie z seniorami z Katolickiego Uniwersytetu III Wieku specjalnie przyjechał profesor-emeryt Antoni Gamota, ostatni wychowanek słynnych polskich profesorów tej uczelni, który dołożył wiele starań, aby uporządkować zgromadzone podkowy i przygotować ekspozycję w skromnym pomieszczeniu. Antoni Gamota wyniósł z domu rodzinnego piękną przedwojenną polszczyznę i zachował ją do teraz. Okazało się, że nikt z obecnych lwowskich Polaków wcześniej tam nie był.

> Kolejny raz dzisiaj odkryliśmy dla siebie fantastyczną perłę miasta w postaci Muzeum Podków – zaznaczył Jerzy Rałko. – Z grupą naszego uniwersytetu zrobiliśmy cały szereg wycieczek do miejsc, które są bardzo mało znane. Chociaż Katolicki Uniwersytet III Wieku gromadzi osoby starsze, większość z nich nawet nie wie, jaką perłę posiadamy we Lwowie. To są swego rodzaju korzenie, które m.in. w postaci tego muzeum, gdzie jesteśmy obecnie, świadczą o Polsce, również muzeum w Instytucie Mikrobiologii, gdzie pracował Weigl i Mossing, muzeum uniwersytetu i inne miejsca, gdzie jest zgromadzona historia nie tylko materialna, ale i duchowa. Czyli dzięki nim poznajemy tych ludzi, którzy żyli i pracowali w naszym mieście. Takie odkrycie, nawet w starszym wieku, jest bardzo cenne. Myślę, że dzisiaj kolejny raz zobaczyliśmy, że ten fundament lwowskiej wiedzy naukowej jest nie tylko dziedzictwem całej Polski. Jest on dziedzictwem ogólnoświatowym[20].

Niewątpliwie z powodu wojny na Ukrainie zmniejszyła się liczba członków we wszystkich organizacjach polskich. Tymczasem 20 czerwca 2024 r. w sanktuarium Matki Bożej Winnickiej w Winnikach koło Lwowa odbyła się inauguracja Towarzystwa Polskiego Dziedzictwa Kulturowego, które na swego patrona wybrało ks. dra Henryka Mosinga (zna-

20 K. Czawaga, *Muzeum Podków – czynne i nieznane*, „Nowy Kurier Galicyjski" 31 maja – 12 czerwca 2024, nr 10 (446), s. 9; https://www.youtube.com/watch?v=wuIYI8t-Ws8 [dostęp 31.10.2024].

nego powszechnie „ojca Pawła"). Sylwetkę wybitnego naukowca oraz duszpasterza rzymskokatolickiej archidiecezji lwowskiej przybliżył ks. dr Oleg Salamon. Na uroczystości zgromadzili się założyciele, członkowie i sympatycy nowej organizacji społecznej z Winnik, Lwowa, Malechowa, Hamalijewki i innych miejscowości. Zebranie zaszczycili swoją obecnością konsul generalny RP we Lwowie Eliza Dzwonkiewicz i konsul Dorota Dmuchowska. Brat wspomnianego ks. Olega Salamona, również kapłan ks. Leon Salamom, który jest prezesem Towarzystwa, w wywiadzie udzielonym „Kurierowi" stwierdził:

> Już dawno z bratem myśleliśmy, żeby jakoś gromadzić ludzi, przekazywać im polskość. Jednym z naszych celów jest tworzenie wspólnoty jako przestrzeni rozwoju, podobnie jak to się dzieje w naszej Polskiej Szkółce Sobotniej, dokąd przychodzą dzieci, ale też dorośli, żeby się uczyć. Kiedy pierwszy raz rozmawiałem z konsul Elizą Dzwonkiewicz, zaproponowała, żeby to dzieło przywiązać do patrona, ks. Pawła, którego tutaj wszyscy bardzo dobrze znają. To Henryk Mosing. Jesteśmy jego wychowankami – sam służył ludziom i nas w tym duchu wychowywał. Jednym z celów jego Instytutu, do którego razem z bratem i wieloma księżmi należeliśmy, była nasza obecność i dyspozycyjność dla ludzi. Pomagać, głosić Ewangelię, rozwijać swoją tożsamość. Tożsamość tego, kto ma do przekazania innym coś, co sam otrzymał. Mnie na przykład języka polskiego uczyła w dzieciństwie moja babcia. Nie było polskiej szkoły. Elementarz, który mieliśmy w domu, był starannie ukrywany, ze strachu oczywiście. W czasach sowieckich bano się przyznawać do polskości. Były prześladowania jak za czasów naszych ojców i dziadków. W czasie Głodomoru połowa rodziny została zabita, bo pradziadek miał kawałek ziemi, którą uprawiał, a ponadto był Polakiem i katolikiem. Kiedy znaleźli u nich worek ziarna, po prostu ich zamęczyli na śmierć. Trzymali w domu dopóki wszyscy z tego domu nie poumierają. I właśnie tę tradycję zaczęła przekazywać moja babcia. Potem już kontynuował to ks. Paweł. Przyjeżdżający do niego poznawali też język polski. Obecnie również my wyznaczyliśmy sobie taki cel, żeby polskie rodziny, które tutaj zostały, odnalazły swoją tożsamość i jako takie znalazły swoje miejsce w społeczeństwie. Do naszego Towarzystwa mogą należeć nie tylko Polacy, ale też Ukraińcy, którzy chcą poznawać kulturę polską. Dwa sąsiednie kraje powinny się jednoczyć, być razem, zwłaszcza wobec agresji rosyjskiej. Tutaj na przykład w Winnikach, gdy się spojrzy na rodziny, to właściwie każda ma pochodzenie polskie. Nieraz przychodzą ludzie po wielu latach, mówiąc, że nie chodzili do kościoła i nie przy-

> znawali się do polskiego pochodzenia, a teraz chcą uczyć się języka i czuć się Polakami. Mówią: moja babcia była…, mój dziadek był… Praktycznie każda rodzina ma korzenie polskie. Byliśmy tu wymieszani, podobnie jak Ukraińcy. Ja sam jestem z Podola. Kiedy mieszkałem na Podolu, nigdy nie słyszałem o jakimś nacjonalizmie, nieprzyjaźni. U nas zawsze było tak: jak jest człowiek, to jest człowiek, nikt nie zważał, że to jest Polak, Ukrainiec czy Żyd. Najpierw było się człowiekiem. Najpierw masz być człowiekiem. Myślę, że to trzeba przekazywać i jako księża mamy z bratem dawać takie świadectwo. I naśladować też ojca Pawła, który właśnie nas tego uczył, żeby służyć i pomagać. Członkowie nasi też są ze Lwowa, Malechowa, Hamalijewki – mówił dalej ks. Leon Salamon. – Nawet jest kobieta z Nikopola. Jej rodzice byli w Kazachstanie, w Rosji. Ojciec był Polakiem. Ona przyjechała z uchodźcami. Problem jest też taki, że niektórzy nie mówią po polsku, bo nie mieli takiej możliwości. Na przykład moja mama bardzo słabo rozmawiała po polsku, bo babcia bała się w tych czasach ją uczyć. Wtedy na Podolu były wielkie prześladowania. Ale już nasza babcia mówiła nam, że Sojuz nie był taki mocny. Dlatego z bratem chcemy służyć nie tylko w Winnikach. Towarzystwo będzie otwarte dla wszystkich, i lwowiaków, i z okolic, i z całej Ukrainy[21].

Swoistym fenomenem polskiej wspólnoty we Lwowie jest wciąż działający mimo działań wojennych Polski Teatr Ludowy we Lwowie, o którym tak wspomina Olga Iwaniak:

> Pewnego czerwcowego wieczoru pod pałac Bielskich we Lwowie przy ulicy Kopernika 42 podjechała dorożka. Wysiadł zeń pan Zbigniew Chrzanowski, wraz z nim jeszcze kilka osób, wciąż odczuwanych na scenie, choć nie fizycznie. Nastrój wieczoru wyznaczała muzyka Marka Grechuty napisana do trzeciej części *Pieśni* Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego, znanej pt. *Ile razem dróg przebytych…*

Tak 22 czerwca rozpoczął się monodram pt. *Zaczarowana dorożka* w wykonaniu p. Zbigniewa Chrzanowskiego, wieloletniego dyrektora Teatru Ludowego we Lwowie. Monodram został oparty w całości o utwory Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego z czytelnikowskiego tomiku

21 K. Czawaga, *W Winnikach powstało Towarzystwo Polskiego Dziedzictwa Kulturowego,* „Nowy Kurier Galicyjski" 28 czerwca – 15 lipca 2024, nr 12 (448), s. 1, 5; https://www.youtube.com/watch?v=LA5UnwSFjfU [dostęp 31.10.2024].

„Poezja". Rok wcześniej, pałac przy ulicy Kopernika 42 świętował podwójną rocznicę: 65-lecia powstania Polskiego Teatru Ludowego we Lwowie, po prostu Teatru Polskiego oraz 60-lecia pracy pana Zbigniewa Chrzanowskiego, reżysera i wieloletniego dyrektora artystycznego Teatru[22].

> W sierpniu 2024 r. Polski Teatr Ludowy uczestniczył w XX Festiwalu Dziedzictwa Kresowego w Lubaczowie. Zaprezentował tam sztukę *Na pełnym morzu* Sławomira Mrożka. „To przedstawienie, pełne czarnego humoru i głębokich refleksji nad ludzką naturą, wzbudziło duże emocje wśród widzów" – odnotowała Anna Gordijewska[23].

O tym, jak obecnie wygląda Iwano-Frankiwsk, dawny Stanisławów, w trzecim roku trwającej wojny, o pomocy dla ukraińskich żołnierzy walczących na froncie oraz o działalności Centrum Kultury Polskiej i Dialogu Europejskiego pisaliśmy wielokrotnie na łamach „Nowego Kuriera Galicyjskiego". W siedzibie w Centrum codziennie można spotkać miejscowych Polaków pracujących charytatywnie, a także organizujących pomoc dla walczących na froncie ukraińskich żołnierzy. Alina Czirkowa, prezes Centrum, a zarazem miejscowa nauczycielka języka polskiego tak ową działalność wspomina:

> Ostatnio zainicjowaliśmy Speaking Club, czyli trochę rozmawiamy po angielsku. Zbieramy się też wspólnie na gry planszowe. Nasz wolontariusz wymyślił taką grę pod nazwą „Bunkier". Tam są karteczki z różnymi opisami i cechami ludzi. Jaki ty jesteś i masz tam wszystkich przekonać, że masz trafić do tego bunkru. Tak jak mi to opisywał, to jest to bardzo fajne we wszystkich aspektach. W aspekcie językowym, bo będzie po polsku, czyli uczymy się polskiego. W aspekcie aktorskim, bo jak nie jesteś fajny cechowo z tej karteczki, to musisz wszystkich przekonać, żeby cię wzięli. I w ogóle w różnych przemówieniach i przekonywaniach. Także fajna gra. Staramy się zrobić dużo rzeczy właśnie, żeby młodzież przychodziła, żeby się tutaj bezpiecznie czuła, fajnie bawiła, ale też uczyła, żeby to było pożyteczne i użyteczne. Na początku czerwca zorganizowaliśmy też „Dzień Dziecka" w trzech miejscowościach, w Dolinie, Tłumaczu i tutaj właśnie w Stanisławowie. To też było fajne, było

22 O. Iwaniak, *Obrazki z Zaczarowanego Teatru,* „Nowy Kurier Galicyjski" 26 lipca – 29 sierpnia czerwca 2024, nr 14 (450), s. 17; https://kuriergalicyjski.com/obrazki-z-zaczarowanego-teatru/ [dostęp 31.10.2024].

23 A. Gordijewska, *XX Festiwal Dziedzictwa Kresów,* „Nowy Kurier Galicyjski" 30 sierpnia – 16 września 2024, nr 15-16 (451-452), s. 5.

dużo dzieciaków. To właśnie ten projekt jest też owocem pracy wolontariuszy i młodzieży. To też mnie bardzo cieszy, bo to jest taki mega start dla tej młodzieży, że oni już w wieku 15–17 lat już inicjują projekty, już je realizują i cieszę się, że mają tę możliwość. Był też recital muzyczno-poetycki „Będą wspominać nas". Przyjeżdżała do nas Marta Malska, właśnie zrobiliśmy takie powtórne otwarcie wystawy „Byłem Polakiem – obywatelem Ukrainy". To było połączone z czytaniem poezji. Jest taka książka „Wojna 2022. Eseje, wiersze, dzienniki". Są to tłumaczone wiersze ukraińskich poetów, ale też osób, które pisały gdzieś w schronach pod ostrzałami i te wiersze zostały przetłumaczone na język polski. I właśnie to było na tej zasadzie, że było śpiewanie i właśnie był recital tych wierszy. Zostały zaproszone właśnie do odczytania tych wierszy osoby, które się prężnie udzielają. Na przykład była lekarka, była wolontariuszka, która zajmuje się dostarczaniem krwi na front. Jeden z wierszy recytowała osoba, która wyjechała z Doniecka, która straciła dom i jakby też wiersze tak były dobrane w zasadzie pod nich. Też włączyliśmy wideo z nagraniem. Był żołnierz, który czytał swój własny wiersz. Pamiętam, jak wysłał mi ten wiersz, czy nie jest za mocny, ja mówię, że nie jest za mocny, jest w sam raz. To było takie… To jakby bolało, były łzy, ale też to było potrzebne. Nie wiem czy to było emocyjne oczyszczenie, ale to poruszyło serce, duszę i mózg. To było właśnie takie poruszające dla każdego, kto był obecny, bo faktycznie te recytacje były takie. Mamy takiego przyjaciela, on jest żołnierzem, on stracił nogę na froncie, tutaj jakiś czas był w szpitalu i teraz znowu pojechał na front i właśnie też zrobiliśmy w czasie tego recitalu zbiórkę jemu na kwadrocykl. Więc na to zbieraliśmy. Już go ma, już jeździ, już ratuje ludzi i dalej walczy. Więc takie akcje też są potrzebne[24].

W dniach 5–9 sierpnia 2024 r. Dom Pielgrzyma na terenie rzymskokatolickiego Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Lwowskiej stał się miejscem tradycyjnych „Wakacji z Bogiem" Lwowskiej Rodziny Rodzin, która już 30 lat łączy lwowskie, mościskie i tarnopolskie rodziny. Redaktor „Nowego Kuriera Galicyjskiego " Krzysztof Szymański, który należy też do tej organizacji, odnotował:

Niestety wojna wniosła swoje korekty – obecnie liczba rodzin się zmniejszyła. Wiele rodzin wyjechało do Polski jeszcze przed wojną, jak np. grupa z Po-

24 E. Sało, *Alina Czirkowa: Wojna dotknęła wszystkich – ci bliżej ucierpieli w jeden sposób, a ci dalej w inny* „Nowy Kurier Galicyjski" 30 sierpnia – 16 września 2024, nr 15-16 (451-452), s. 8-9; https://kuriergalicyjski.com/alina-czirkowa-wojna-dotknela-wszystkich-ci-blizej-ucierpieli-w-jeden-sposob-a-ci-dalej-w-inny/ [dostęp 31.10.2024].

łupanówki, która obecnie reprezentuje naszą wspólnotę w Warszawie, bo nie zawsze i nie wszyscy mogą wyjechać do Polski na organizowane tam imprezy. W tym roku ogółem przyjechało na „Wakacje z Bogiem" około 60 osób – włączając w to młodzież i dzieci. Wakacje z Bogiem – to nie tylko wypoczynek i pogłębianie wiary. W czasie, gdy starsi mają swoje rozważania, gdy dzielą się swym doświadczeniem i wymieniają poglądy, młodzież i dzieci mają swoje zajęcia. W tym roku młodsze dzieci pod okiem Wiktorii Kompanowicz opracowały przedstawienie kukiełkowe „Mały Książę". Przygotowywały poszczególne role, wyrabiały figurki i ćwiczyły swój występ. Najmłodsi w tym czasie z pasją lepili z plasteliny najrozmaitsze figurki zwierząt, które zademonstrowano na wystawie podczas zakończenia turnusu. Starsza młodzież wspólnie z siostrami Paulinką, Jadzią, Madzią Kompanowicz i Basią Tomkiw przygotowała koncert pieśni patriotycznych. Właściwie później do ich śpiewu włączyli się wszyscy – i starsi i młodzi. Natomiast Edward Sosulski z zapałem i fachowo przygotował z uczestnikami „od 6 do 60" poloneza z figurami. Taniec, zademonstrowany na zakończenie, był brawurowy i nagrodzono go owacjami. Program artystyczny był przygotowany na zamknięcie wakacji, zaś z piosenkami patriotycznymi wystąpiono też przed pensjonariuszami Domu Seniora[25].

Pisząc o Polakach na Ukrainie nie można pominąć naszych rodaków żyjących na Wołyniu. Działalność tamtejszych organizacji polskich w czasie wojny bardzo precyzyjnie opisała Natalia Denysiuk, zastępca redaktora naczelnego „Monitora Wołyńskiego" w Łucku:

W tych trzech obwodach, w których jest kolportowana nasza gazeta, czyli w obwodach wołyńskim, rówieńskim i tarnopolskim, miejscowe polskie organizacje w miarę szybko wróciły do prężnej działalności. Przede wszystkim była to działalność pomocowa. Nauka języka polskiego została wstrzymana, a następnie bardzo szybko wznowiona w trybie zdalnym. Z tym, że dzieci w tej chwili przebywały na Ukrainie, w Polsce, we Francji czy w innych państwach. Kiedy nauczyciel Piotr Kowalik, skierowany do Łucka przez Organizację Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG), napisał do nas o tym, że dzieci uczestniczą w zajęciach języka polskiego, minęło jakieś parę tygodni, czyli dzieci bardzo szybko wróciły na zajęcia zdalne. Stopniowo wznowiono także inne formy działalności w polskich towarzystwach.

25 K. Szymański, *30 lat na służbie Kościołowi i Rodzinie,* „Nowy Kurier Galicyjski" 30 sierpnia – 16 września 2024, nr 15-16 (451-452), s. 16-17; https://kuriergalicyjski.com/30-lat-na-sluzbie-kosciolowi-i-rodzinie/ [dostęp 31.10.2024].

Nie powiedziałabym, że te nasze tereny aż tak masowo opuścili Polacy. Ale oczywiście znam ludzi, którzy wyjechali i to całymi rodzinami. Myślę, że już nie wrócą. Jeśli mają możliwości, by zatrzymać się np. w Polsce, ze względu na to, że posiadają Kartę Polaka, znają język, mają pracę i mogą prędzej czy później ubiegać się o polskie obywatelstwo, raczej jednak tu nie wrócą. Tutaj jestem akurat niezbyt optymistyczna. Natomiast jeśli wrócimy do wyzwań Polaków, a przede wszystkim organizacji, w których są zrzeszeni, to w ciągu tych 15 lat współpracy można zauważyć zmiany świadczące o tym, że nie wszystkie z tych polskich towarzystw przetrwają. Część z nich nie przetrwa np. z powodu, że ci najbardziej aktywni członkowie zaangażowani w działalność organizacji wyjechali, czy wyjadą prędzej czy później. Ale część towarzystw nie przetrwa też dlatego, że umierają ludzie, którzy je tworzyli, którzy byli najbardziej ideowi, ale może nie potrafili nauczyć i przekazać to młodzieży. Chodzi mi tutaj nie tylko o ludzi 20-letnich, ale też o 30-, 40- i 50-letnich, którzy cały czas pracują, muszą zarabiać, a ktoś dzisiaj też jest w wojsku, ze względu na co niezbyt często angażują się w działalność polskich towarzystw. Więc moim zdaniem niektóre organizacje wcześniej czy później umrą śmiercią własną i już umierają. Rozmawiałam wcześniej z ludźmi, którzy tworzyli jedno z takich towarzystw. Bardzo mi szkoda, że zaprzestało swojej działalności. Mają nadzieję, że wszystko się uda, ale niestety, tej organizacji już prawie nie ma od kilku lat. I nie jest ona pierwsza czy ostatnia, bo nie każdy potrafił zgromadzić wokół siebie grono ludzi kontynuujących tę działalność. To jest chyba jedno z najważniejszych wyzwań dla polskich organizacji, jeśli mówimy o ich przyszłości. Pozytywy też są, dlatego że w tych towarzystwach, gdzie przychodzą młodzi, którzy kontynuują tę działalność, a w dodatku zupełnie inaczej patrzą na świat, korzystają z komputerów, internetu i narzędzi, które on daje, codzienność wygląda zupełnie inaczej. Wokół nich skupiają się dzieci i młodzież posiadająca polskie korzenie, ale też dzieci ukraińskie, które chcą uczyć się polskiego. Mają czasem możliwość wyjazdu z tymi szkółkami na wycieczki czy kolonię do Polski i poznawania tego kraju. To jest plus według mnie. Są też towarzystwa, które kontynuują aktywną działalność, organizują różne wydarzenia, realizują projekty pomocowe oraz te, związane z dziećmi, z młodzieżą czy z seniorami, skupiają wokół siebie środowiska, z którymi aktywnie współpracują. To jest bardzo pozytywne i budujące[26].

26 E. Sało, *Natalia Denysiuk: Jeszcze tylko brakowało, żeby ktoś nam zabrał optymizm,* „Nowy Kurier Galicyjski" 18-31 października 2024, nr 19 (455), s. 16-17; https://kuriergalicyjski.com/natalia-denysiuk-jeszcze-tylko-brakowalo-zeby-ktos-nam-zabral-optymizm/ [dostęp 31.10.2024].

Należy więc podkreślić, że pomimo rosyjskiej agresji, bombardowań ukraińskich miast i wsi, ciężkich warunków ekonomicznych ludności, wyjazdu wielu Polaków do Polski oraz mobilizacji do wojska ukraińskiego, działalność organizacji polskich w państwie ukraińskim wciąż trwa. Jest namacalnym dowodem ich autochtoniczności i zaangażowania w sprawy kraju w którym żyją, a także wierności dziedzictwu historycznemu przodków.

КОНСТЯНТИН ЧАВАГА – *ПРО ЖИТТЯ ПОЛЯКІВ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ У ПУБЛІКАЦІЯ, РАДІО – І ТЕЛЕПЕРЕДАЧАХ МЕДІЙНОЇ ГРУПИ «КУР'ЄР ҐАЛІЦИЙСКІ»*

Abstrakt

Повномасштабна воєнна агресія Росії на Україну не перервала діяльність у Львові медійної групи «Кур'єр Ґаліцийскі» (найбільша в цій країні польська ґазета «Новий Кур'єр Ґаліцийскі», портал, інтернет-радіо і телевізійна група). https://kuriergalicyjski.com/

Репортери разом з дописувачами висвітлюють події в житті місцевих поляків та діяльність польських організацій у різних регіонах України. В публікації представлено огляд найпримітніших журналістських матеріалів в 2024 році. Значна частина матеріалів підготовлені в кількох версіях: газетній, на порталі з більшою кількість фото з використанням аудізаписів в радіопередачах і відеозйомки для телепередач).

З інтерв'ю з польськими активістами із Харкова, Одеси, Миколаєва, Сум та інших прифронтових міст можна дізнатися про трагічні обставини, в яких опинилися тамтешні жителі, в т.ч. поляки та про те, хто і як їм допомагає. Зазнали змін також польські організації в західних областях Укураїни. Окремі їхні приміщення претворилися на гуманітарні хаби.

Незважаючи на виїзд багатьох поляків з України до Польщі, мобілізацію чоловіків до українського війська, повітряні тривоги, в польських організаціях та за їх участю відбуваються різноматні культурні події, зокрема урочисте відзначення пам'ятних дат, концерти, виставки і вистави.

***Ключові слова**:* Україна, Львів, російська агресія, польська меншина, освіта, засоби масової інформації, журналістика, ґазета «Новий Кур'єр Ґаліцийскі», інтернет-радіо і телевізійна група.

Słowa kluczowe: Ukraina, Lwów, rosyjska agresja, mniejszość polska, oświata polonijna, polskie media, dziennikarstwo, polska gazeta „Nowy Kurier Galicyjski", radio internetowe, TV.

fot. S. Korbowa

Pogrzeb Mariana Matusza – Polaka, żołnierza armii ukraińskiej poległego na froncie w obronie Ukrainy. Uroczystościom pogrzebowym 3 listopada 2022 r. w Mościskach przewodniczył metropolita lwowski abp Mieczysław Mokrzycki / Похорон Мар'яна Матуша – поляка, вояка української армії, який загинув на фронті, захищаючи Україну. Чин похорону 3 листопада 2022 року в Мосціськах очолив Архиєпископ Львівський Митрополит Архиєпископ Мечислав Мокшицький

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

JULIA SIERKOWA

STAN I PERSPEKTYWY OŚWIATY POLONIJNEJ NA UKRAINIE PODCZAS ROSYJSKIEJJ AGRESJI (2022–2024)

Celem artykułu jest ukazanie specyfiki procesu edukacyjnego w warunkach wojny na pełną skalę oraz przedstawienie rekomendacji dotyczących skutecznej motywacji uczniów do zdobywania wiedzy z efektywnym wykorzystaniem nowoczesnych usług online, edukacji platform, a także wspólne projekty dla uczniów inicjowane przez Instytut Rozwoju Języka Polskiego im. Świętego Maksymiliana Marii Kolbego[1].

Oświata polonijna na Ukrainie w 2021 r.

Rok 2021 zaznaczył się znacznym rozwojem oświaty polonijnej na Ukrainie[2]. Sytuacja wykazywała tendencję wzrostową – liczba uczących się języka polskiego na Ukrainie ciągle zwiększała się. Naukę tego przedmiotu podjęto nawet w tych szkołach, które wcześniej nie były zainteresowane wprowadzeniem języka polskiego do listy przedmiotów nauczanych. Panowało w tym przypadku powszechne przekonanie, że znajomość języka poszerza horyzonty człowieka i jest oznaką poziomu intelektualnego. Uczący się języka, mimowolnie zanurza się w tradycjach, historii, kulturze danego państwa, odkrywa kraj od nowej, niezbadanej strony. A z drugiej strony – sprzyjało temu ogromne wsparcie finansowe i merytoryczne polskich placówek edukacyjnych na Ukrainie przez polski rząd.

---

1 Patrz https://www.gov.pl/web/irjp/instytut, [dostęp 31.10.2024].

2 Więcej informacji o polskim szkolnictwie na Ukrainie przed 2021 r. zob. *Placówki oświatowe na Ukrainie. Informator*, Warszawa 2015; E. Sało, Co z językiem polskim na Ukrainie (cz. 1), [w:] https://ida.pol.org.pl/co-z-jezykiem-polskim-na-ukrainie-cz-1, [dostęp 31.10.2024]; Ibidem, (cz. 2), [w:] https://ida.pol.org.pl/co-z-jezykiem-polskim-na-ukrainie-cz-2, [dostęp 31.10.2024].

Język polski w szkołach ogólnokształcących Ukrainy

wski obwód

ium nr 3 w Mościskach, Rada Miasta Mościska, wódu lwowskiego.

lecka szkoła średnia ogólnokształcąca I-II stopnia y Miasta Mościska obwodu lwowskiego.

wskie Liceum Ogólnokształcące I-III stopnia nr 24 im Konopnickiej Lwowska Rada Miejska obwodu wskiego.

ium nr 10 im. Św. Marii Magdaleny Rady Miejskiej wa.

ielnicki obwód

nazjum nr 4 im Vali Kotika Szepetowska Rada Miejska, ód chmielnicki.

odockie Liceum nr 3 Horodockiej Rady Miejskiej ód chmielnicki.

wano-Frankowsk

ceum nr 3 Rady Miejskiej Iwano-Frankiwsk

Przygotowanie fachowców do prowadzenia zajęć w klasach z nauczaniem w języku polskim lub nauki języka polskiego

Nauczanie języka polskiego w polskich szkołach sobotnio-niedzielnych, na kursach językowych w 2021

Obwody	Punkty nauczania jezyka polskiego	Uczniowie
Lwowski	212	7300
Chmielnicki	196	6875
Iwano- frankowski	192	6630
Żytomierski	188	6450
Wołyński	152	5800
Równeński	145	5625
Winnicki	130	5250
Kijowski	128	5140
Tarnopolski	120	5000
Odeski	105	4625
Czarniowiecki	84	4460
Zakarpacki	60	4150
Czerkaski	50	3750
Charkowski	46	2860
Czernihowski	34	1980
Poltawski	28	1030
Sumski	22	910
Zaporożski	20	840
Mikołajowski	18	650
Dnipro	12	450
Łącznie:	1750	73 145

Wzorcowe programy nauczania dla podstawowego szkolnictwa średniego zostały zatwierdzone zarządzeniem Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy

- Modelowy program edukacyjny „Język polski. Klasy 5-9 (z nauczaniem w języku polskim)" dla szkół średnich ogólnokształcących (oprac. Ivanova M.)
- Modelowy program edukacyjny „Język polski. Klasy 5-9 (rozpoczęcie nauki od klasy 5)" dla szkół ogólnokształcących (oprac. Mackovich M., Kaluski T., Kaluska R.)
- M Modelowy program edukacyjny „Język polski. 5-9 klas (rozpoczęcie nauki od klasy I)" dla szkół ogólnokształcących (autorzy O. A. Voytseva, T. G. Buchacka) з
- Modelowy program nauczania „Zintegrowany kurs literatury polskiej i obcej. 5-9 klas" dla szkół ogólnokształcących (oprac. Lebed R.)

Modelowe programy edukacyjne

Tendencje edukacyjne na Ukrainie w roku 2022
(początek pełnoskalowej agresji rosyjskiej na Ukrainę)

Rok 2022 Ukraina przeżyła jako najtragiczniejszy rok swojej historii współczesnej. Rosyjska agresja dotknęła całe społeczeństwo. Oczywiście sektor edukacyjny nie mógł pozostać na uboczu, i podczas gdy Obrońcy Ukrainy bohatersko bronią swojej ziemi, sektor edukacyjny stara się odpowiedzieć na bieżące wyzwania. Przemiany objęły całe społeczeństwo, a więc wszystkich uczestników procesu edukacyjnego – wychowawców, uczniów, studentów, rodziców. Tradycyjnie stagnacyjny system edukacyjny został zmuszony do szybkiego reagowania na zmiany zewnętrzne,

a w tym szkolnictwo polskie na Ukrainie. Większość wydarzeń i tendencji edukacyjnych w roku 2022 związana była z poszukiwaniem nowych modeli utrzymania wydolnego systemu, co zwykle jest kompromisem między racjonalnością a działaniami wymuszonymi[3].

Następnego dnia po inwazji na pełną skalę, wszystkie placówki oświatowe zawiesiły zajęcia i ogłosiły dwutygodniowe wakacje[4]. W marcu placówki oświatowe, które miały taką możliwość, stopniowo wznawiały kształcenie na odległość. Według danych UNICEF opublikowanych pod koniec marca 4,3 mln dzieci zostało zmuszonych do opuszczenia swoich domów, co stanowiło 57% ogółu[5]. Za granicę wyjechało 1,8 mln dzieci i ponad 30 tys. nauczycieli.

Jednocześnie pierwszym wyzwaniem dla systemu było zakończenie roku szkolnego i akademickiego, w szczególności ocena efektów nauki oraz przechodzenie uczniów i studentów na kolejne etapy kształcenia. Nauczycielom szkół zalecono samodzielne ustalanie liczby godzin przewidzianych na naukę przedmiotów oraz zapewnienie realizacji programu nauczania poprzez konsolidację materiałów edukacyjnych.

Jednocześnie Ministerstwo Edukacji i Nauki zdecydowało, że wszystkim uczniom, niezależnie od miejsca nauki i formy prowadzenia zajęć, zostanie zagwarantowane prawo do zaświadczenia o ukończeniu roku szkolnego. Pojawił się palący problem: w jaki sposób uczniowie-uchodźcy mają pozostać na ukraińskim polu edukacyjnym, a ostatecznie mieć możliwość powrotu na Ukrainę i kontynuowania nauki w rodzimej szkole. Wykorzystano kompromis pomiędzy możliwościami prowadzenia tradycyjnego ZNO i zorganizowanie uproszczonego multitestu, co było jedynym rozwiązaniem, które pozwoliło przeprowadzić kampanię rekrutacyjną w warunkach wojennych.

We wrześniu poza granicami kraju przebywało jeszcze 13 tys. ukraińskich nauczycieli. Dziesiątki tysięcy uczniów uczyło się za granicą. Przygotowania do roku szkolnego 2022/2023 wymagały od władz sa-

3 С. Алєксєєва, Організація освітнього процесу в старшій профільній школі в умовах непередбачуваних глобальних впливів, [w:] https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731128/1/Алєксєєва-тези.pdf, [dostęp 31.10.2024].

4 Pismo Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy z dnia 6 marca 2022 r. nr 1/3371-22 „W sprawie organizacji procesu edukacyjnego", zob. https://uon.cg.gov.ua/web_docs/2143/2022/04/docs/1_3371-22.pdf, [dostęp 31.10.2024].

5 Po miesiącu od wybuchu wojny ponad połowa dzieci na Ukrainie została przesiedlona, [w:] https://unicef.pl/co-robimy/aktualnosci/news/po-miesiacu-od-wybuchu-wojny-ponad-polowa-dzieci-na-ukrainie-zostala-przesiedlona, [dostęp 31.10.2024].

morządowych i dyrektorów placówek oświatowych znacznych wysiłków ze względu na wymagania stawiane przez Radę Ministrów w zakresie układu procesu kształcenia w stanie wojennym. Kamieniem węgielnym tego procesu była organizacja schronów. Na przestrzeni miesięcy liczba szkół wyposażonych w miejsca schronienia sukcesywnie rosła i już na poł. września wskaźnik osiągnął prawie 80%.

Przeprowadzane przez wroga od początku października masowe ataki na obiekty infrastruktury krytycznej wywołały niesamowitą presję na wszystkich uczestników procesu edukacyjnego. Brak zasilania w energię elektryczną w zdecydowanej większości regionów uniemożliwia przeprowadzenie normalnego szkolenia nawet w formie zdalnej. W celu skonfigurowania szkoleń placówki oświatowe zmuszone są zmieniać godziny rozpoczęcia i zakończenia zajęć, stosować asynchroniczny tryb szkolenia, w którym wychowawcy, uczniowie i studenci wchodzą ze sobą w interakcję z opóźnieniem czasowym.

Często brak możliwości łączenia się wszystkich uczniów z zajęciami online, zmusza nauczycieli do dostarczania uczniom materiałów edukacyjnych i wyjaśnień w alternatywny sposób – filmy, linki do stron dostępnych podręczników, udostępnianie prezentacji, notatek czy innych materiałów. Zalecono częstsze powtarzanie materiału – mniej, ale częściej. Ponieważ część uczniów, która powróciła, była w adaptacyjnych klasach, pojawiła się kwestia – jak wyrównać różnice w edukacji między nimi.

Praca w szkole podzielona na dwie zmiany – przed południem i po południu, żeby nie gromadzić wszystkich uczniów razem i zapewnić szybkie schodzenie do schronów. Ale nawet obecność uczniów i nauczycieli w szkole nie może w pełni zapewnić wysokiej jakości edukacji. W szczególności z powodu ciągłych przerw w dostawie prądu nauczyciele i uczniowie nie mogą korzystać z technicznych pomocy dydaktycznych, mieć dostępu do Internetu, a często po prostu normalnie czytać i pisać w klasie. Dużym problemem jest również stan ogrzewania w placówkach oświatowych. Wszystko to negatywnie wpływa na poziom kształcenia.

Problem obciążenia pracą pedagogów stał się aktualny już na początku wojny. Jeśli nauczyciele byli mniej więcej gotowi do prowadzenia nauczania na odległość dzięki doświadczeniom „covidowej" edukacji, to kwestia zorganizowania procesu edukacyjnego dla różnych grup uczniów – tych, którzy uczęszczają do placówek oświatowych, tych, którzy uczą się zdalnie lub przebywają za granicą – pojawił się natychmiast.

Proces edukacyjny w szkole zależy od pracy nauczyciela z uczniem i tutaj rola nauczyciela jest niezwykle ważna. Sieci społecznościowe peł-

ne są wiadomości o nauczycielach, którzy jednocześnie uczą „w realu" w klasie i uczniów online; istnieją też przypadki, że prowadzą zajęcia zdalne w sklepach lub po prostu na ulicy, gdzie jest dostępny Internet; do tego dochodzą praca wieczorami i w weekendy z uczniami przebywającymi za granicą oraz sprawdzanie prac uczniów przesłanych w komunikatorach itp. Problem dostrzeżono również w praktyce. Postanowiono monitorować u uczniów luki w nauce, które powstały w związku z alarmami lotniczymi, brakiem prądu i Internetu. W trakcie badań sprawdzono osiągnięcia edukacyjne uczniów w zakresie podstawowych przedmiotów.

Obecnie jest oczywiste, że problem strat edukacyjnych uczniów przybiera groźne rozmiary w całym kraju i wkrótce stanie się prawdziwym wyzwaniem dla systemu edukacji. Sposoby rozwiązania tego problemu będą wymagały złożonych i niestandardowych rozwiązań w zakresie zarządzania. Na Ukrainie planowane są już prace nad mierzeniem i przezwyciężaniem negatywnych przejawów w edukacji uczniów. W szczególności testy z różnych przedmiotów są publikowane na platformie internetowej Ogólnoukraińskiej Szkoły w celu diagnozowania braków edukacyjnych uczniów.

Nauczanie języka polskiego w polskich szkołach sobotnio-niedzielnych, na kursach językowych w listopadzie 2022

Obwody	Punkty nauczania języka polskiego	Uczniowie
Chmielnicki	190	5700
Lwowski	186	5580
Iwano-Frankowski	180	5400
Wołyński	175	5250
Tarnopolski	162	4860
Żytomierski	160	4800
Winnicki	149	4470
Kijowski	138	4140
Czarniowiecki	120	3600
Rówieński	90	2700
Zakarpacki	75	2250
Odeski	40	1200
Czerkaski		
Charkowski		
Czernihowski		
Poltawski		
Sumski		
Zaporożski		
Mikołajowski		
Dnipro		
Łącznie:	1 485	49 950

Nauczanie języka polskiego w szkołach ogólnokształcących w listopadzie 2022

Obwody	Uczniowie
Lwowski	16750
Wołyński	9860
Iwano-Frankowski	6250
Żytomierski	5120
Chmielnicki	4960
Rówieński	4800
Kijowski	3140
Winnicki	3015
Tarnopolski	2200
Odeski	600
Zakarpacki	320
Czarniowieck	250
Czerkaski	
Charkowski	
Czernihowski	
Poltawski	
Sumski	
Zaporożski	
Mikołajowski	
Dnipro	
Łącznie:	57 265

Część Ukrainy podlega okupacji z powodu rosyjskiej agresji na pełną skalę. Placówki oświatowe na terenach przejściowo okupowanych znalazły się w warunkach uniemożliwiających kontynuowanie nauki w przyszłości. Budynki wielu szkół, kolegiów i uniwersytetów zostały zniszczone lub uszkodzone. Z tego powodu proces edukacyjny odbywał się w większości zdalnie.

Wiadomo, że nauczyciele z terenów czasowo okupowanych często padali ofiarą tortur i prześladowań za odmowę współpracy z okupantem. Ponadto nauczyciele zmuszeni byli do kończenia roku szkolnego i planowania dalszej działalności zawodowej w warunkach niepewności, braku wsparcia ze strony okupacyjnych organów prowadzących oświatę, i niewypłacania wynagrodzeń. Ciągłe bombardowanie nocne i dzienne centralnych i zachodnich terytoriów Ukrainy również spowodowało wielkie straty materialne placówek edukacyjnych, poza tym negatywną sytuację psychologiczną, stres, wymusiły ponadto mieszaną naukę. Te stany emocjonalne i duży wysiłek fizyczny oraz intelektualny sprawiły, że na koniec roku szkolnego nauczyciel okazał się po prostu „wypalony".

Niewątpliwie system edukacji nie będzie już taki sam jak przed wojną, ponieważ doświadczenia zdobyte w 2022 r. będą miały wpływ na wszystkie procesy w przyszłości. Ale obiektywna ocena sytuacji w edukacji będzie możliwa dopiero po powrocie kraju do spokojnego życia. Tym-

czasem nauczyciele kontynuują nauczanie uczniów i studentów, przeprowadzono międzynarodowe badanie monitorujące PISA oraz zapewniono trwałość procesu edukacyjnego[6]. Wielu nauczycieli wstąpiło w szeregi Sił Zbrojnych Ukrainy i innych formacji Obrońców naszej ziemi. Ruch wolontariacki ukraińskich nauczycieli jest ogromny. Rok szkolny 2022 stał się dla wszystkich rokiem wytrwałości i jedności. Można powiedzieć że na Ukrainie są dwa fronty: na polu walki i na polu edukacji. Wiele wyzwań, ale proces edukacyjny nie upadł ani nie załamał się.

System edukacji na Ukrainie w roku 2023

W roku 2023 system edukacji Ukrainy (w tym edukacja polonijna: szkoły z polskim językiem nauczania, nauczanie języka polskiego jako obcego w szkołach, w polsko-sobotnich szkołach w centrach edukacyjnych języka polskiego) w dalszym ciągu funkcjonuje w warunkach wojny na pełną skalę[7]. Rosja nadal atakuje infrastrukturę krytyczną naszego kraju, co prowadzi do ograniczeń w korzystaniu z surowców energetycznych na całej Ukrainie. Szkoły nieustannie cierpią z powodu agresji wroga. Według danych MOU na rok szkolny 2023/2024 bombardowania i ostrzały uszkodziły 3798 instytucji edukacyjnych, 365 z nich uległo całkowitemu zniszczeniu. Ma to wpływ na bezpieczeństwo wszystkich uczestników procesu edukacyjnego i instytucji edukacyjnych.

Priorytetem jest zapewnienie maksymalnego bezpieczeństwa każdemu dziecku, każdemu pracownikowi oświaty oraz ustabilizowanie, w granicach panującej grozy wojny, ich stanu emocjonalnego.

Trwają także bardziej skomplikowane prace budowlane. ONZ wraz z Unią Europejską realizują projekt renowacji ponad 100 szkół w 14 obwodach według programu („ECHO4SCHOOLS-UA")[8]. Co najważniejsze, nie chodzi tu nawet o odtworzenie budynków takimi, jakie były. Budynki budowane są w myśl zasady „Build Back Better", czyli buduj lepiej. Szkoły projektowane są według nowoczesnych standardów: przestronne, jasne, wygodne dla uczniów i nauczycieli. Oczywiście w każdej

6 https://gpseducation.oecd.org/CountryProfile?primaryCountry=UKR&treshold=5&topic=PI, [dostęp 31.10.2024].

7 «Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи»: оприлюднено результати дослідження, [w:] https://op.ua/news/osvita-v-ukraini/viyna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplinuv-na-ukrayinski-shkoli-oprilyudneno-rezultati-doslidzhennya, [dostęp 31.10.2024].

8 https://www.undp.org/ukraine/projects/eu4uaschools-build-back-better, [dostęp 31.10.2024].

zapewnione jest schronienie. Kolejna cecha roku 2023: trwają prace nad tworzeniem schronów dla istniejących szkół. I chociaż 9 na 10 mają już schronienie, potrzebuje ich kolejne 2500 placówek edukacyjnych.

Proces nauczania organizuje się w formie spotkań bezpośrednich z obowiązkową dostępnością schronów. W przypadku braku miejsc w schroniskach istnieje alternatywa organizowania szkoleń w systemie zmianowym. Ważne: w zależności od stanu bezpieczeństwa regionu regionalne wojskowe administracje państwowe mogą podjąć decyzję o realizowaniu procesu edukacyjnego w formie zdalnej lub mieszanej.

Zdecydowanej większości placówek oświatowych udało się wznowić kształcenie stacjonarne w pierwszej połowie roku szkolnego 2023/2024, wśród nich 53% placówek oświatowych pracowało w formie stacjonarnej, 19% – zdalnie, 28% – mieszanej, łączącej naukę bezpośrednią i na odległość. W centrum i na zachodzie Ukrainy dominuje edukacja bezpośrednia. Na wschodzie zdecydowana większość, a na południu połowa placówek edukacyjnych w dalszym ciągu pracuje zdalnie. Na północy kraju układ procesu edukacyjnego różni się w zależności od statusu miejscowości, w której znajduje się placówka. Zdecydowana większość placówek edukacyjnych prowadzi kształcenie mieszane. W czasie wojny proces edukacyjny w Ukrainie uległ modyfikacjom, podlegając zmianom zarówno w formie, jak i treści.

Dwa i pół lata wojny na pełną skalę miały ogromny wpływ na uczniów. Oprócz czynników obiektywnych, związanych z formą edukacji i konsekwencjami wojny, socjolodzy zidentyfikowali także czynniki dodatkowe. Z wyprowadzonych stąd spostrzeżeń wynika, że 75% uczniów zgadza się, że mają luki w wiedzy, ale nie obwinia o to nauczycieli ani wojny. Zamiast tego wskazują, że głównymi przyczynami strat w edukacji jest brak motywacji, strach i trwoga, która rodzi obojętność, lenistwo i brak zrozumienia sensu nauki. Nauczyciele również podają tę przyczynę spadku wyników w nauce. Administracja (87%) i rodzice (51%) obarczają winą formę nauczania na odległość i alarmy radiowe zakłócające proces edukacyjny, a także niezdolność uczniów do samodzielnej nauki. Co ciekawe, sytuacja jest taka sama we wszystkich regionach Ukrainy: zarówno stosunkowo spokojnych, jak i blisko frontu.

Kolejnym niepokojącym trendem, który zauważyli naukowcy, jest izolacja. Od kilku lat z rzędu znaczna część dzieci w Ukrainie uczy się online lub w formacie mieszanym. W rezultacie dzieciom w wieku szkolnym brakuje socjalizacji i umiejętności komunikowania się. Te umiejętności będą musieli nabyć już na studiach. Dlatego uczelnie powinny

już pomyśleć o wprowadzeniu dodatkowych kursów adaptacyjnych lub programu dla studentów pierwszego roku. Tutaj można polegać na doświadczeniach zarówno instytucji zagranicznych, jak i ukraińskich. Na przykład Ukraiński Uniwersytet Katolicki prowadzi specjalne programy orientacyjne i szkoleniowe, które pomagają studentom dostosować się do nowego środowiska, poznać się nawzajem oraz uczyć komunikacji i interakcji. W takich programach ważna jest rola mentorów, do których młody człowiek może zwrócić się o pomoc. Mentorzy pomagają także uczniom w procesie adaptacji, angażują ich we wspólne inicjatywy, ciekawe spotkania itp.

W trakcie badania co czwarty uczeń lub uczennica wskazali, że potrzebuje pomocy psychologicznej. Natomiast rodzice i nauczyciele uważają, że około 50% dzieci powinno otrzymać wsparcie emocjonalne/psychologiczne. W tym przypadku szkoły i uczelnie muszą przygotować się do profesjonalnego reagowania na prośby uczniów i studentów. Społeczności akademickie powinny tworzyć ośrodki wsparcia psychiatrycznego i psychologicznego, uwzględniać dyscypliny związane ze zdrowiem psychicznym w programach edukacyjnych, wprowadzać mentoring, uczyć nauczycieli i pracowników rozpoznawania i prawidłowego reagowania na potrzeby psychologiczne uczniów.

Niektóre z najbardziej pouczających danych, jakie socjolodzy uzyskali w trakcie analizowania skutków wojny wśród dzieci i młodzieży, dotyczą tematyki migracji. Zatem co trzeci ukraiński licealista planuje wyjazd za granicę i zdobycie tam wyższego wykształcenia. Zwłaszcza w miastach co drugi uczeń chce wyjechać z kraju, na wsi – taką chęć ma 16% ankietowanych. Jednocześnie co czwarty student nadal decyduje, czy zostać na Ukrainie, czy wyjechać za granicę. Na takie nastroje największy wpływ mają kwestie bezpieczeństwa, niepewna przyszłość i prawdopodobna mobilizacja wojskowa chłopców. Tego samego zdania są rodzice uczniów. Dlatego prawdopodobne jest, że 30–40% absolwentów wyemigruje z kraju.

Ogólnie rzecz biorąc, w ostatnich latach liczba kandydatów na studia na Ukrainie znacznie spadła. Niedawno wiceminister oświaty i nauki Ukrainy Mychajło Wynnycki poinformował, że w ciągu ostatnich 15 lat liczba absolwentów szkół na Ukrainie spadła prawie o połowę (w 2023 r. na Ukrainie było 360 tys. absolwentów szkół, z czego 260 tys. zdało egzamin NMT), a w przyszłości wskaźniki te ulegną zmniejszeniu. Wzrosła także ilość próśb o wsparcie finansowe, ponieważ w ciągu ostatnich dwóch lat sytuacja ekonomiczna rodzin w Ukrainie pogorszyła się.

Kolejnym ważnym zadaniem stojącym przed placówkami oświatowymi jest pomoc nowym studentom w nadrabianiu strat edukacyjnych. Nie chodzi tylko o wiedzę podstawową (hard skils), ale także o umiejętności komunikacyjne, socjalizację, pracę zespołową, samokształcenie (soft skils).

Oczywiste jest, że przed uczniami, ich rodzicami i społecznością akademicką stoi wiele wyzwań. Trudne czasy wymagają determinacji, elastyczności i innowacyjności. To wszystko będzie procentowało nie za rok, dwa, ale za 5–10–15 lat, dlatego warto uzbroić się w cierpliwość i zebrać odwagę do działania.

Wyzwania oświaty na Ukrainie w 2024 r.
(w tym nauczanie języka polskiego)

W roku 2024 Ministerstwo Oświaty Ukrainy zatwierdziło specyfikę organizacji nauczania w szkołach w stanie wojennym na rok szkolny 2025/2026[9].

Dokument określa warunki powrotu jak największej liczby uczniów do kształcenia stacjonarnego, pod warunkiem zapewnienia schronień i warunków funkcjonowania zajęć zdalnych[10]. Stwarza także możliwości zaspokojenia indywidualnych potrzeb uczniów różnych klas w ramach trzech kategorii: przesiedleńcy wewnętrzni w wyniku wojny, przebywający za granicą, przebywający tymczasowo pod nadzorem itp.

Zaznacza się, że wszystkie zmiany zostaną wprowadzone od 1 września 2025 r., pod warunkiem jednak, że regiony będą gotowe na realizację poszczególnych komponentów już od tego roku szkolnego. Zatem, zgodnie z dokumentem: powrót do nauki stacjonarnej lub mieszanej wymaga spełnienia kilku warunków: dostępność schronów w szkole lub w odległości nie większej niż 500 m od niej; wsparcie materialne i techniczne wystarczające do organizacji blended learningu. Dodatkowo uczniowie mają możliwość przejścia na indywidualną formę edukacji (patronat pedagogiczny) z wykorzystaniem technologii zdalnych.

Jednak kwestia bezpieczeństwa uczestników procesu edukacyjnego powinna znajdować się na pierwszym miejscu podczas ustalania forma-

9 Zob. file:///C:/Users/Ryszard/Downloads/66b62d6ab54f0020605446.pdf, [dostęp 31.10.2024]; por. też Закон України «Про освіту», [w:] http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19, [dostęp 31.10.2024].

10 https://verhnorogachitska-rada.gov.ua/news/1725274417/, [dostęp 31.10.2024].

tu zajęć edukacyjnych w szkole. Kierownicy placówek oświatowych ponoszą osobistą odpowiedzialność za stworzenie bezpiecznych warunków uczniom, nauczycielom i innym pracownikom podczas procesu edukacyjnego w placówce oświatowej.

Zgodnie z art. 571 Ustawy „O oświacie" gwarancje państwowe Ukrainy w stanie wojennym, stanie wyjątkowym – studentom, uczniom, pracownikom placówek oświatowych zapewnia się na czas trwania tego specjalnego okresu dostępność do procesu edukacyjnego w formie zdalnej lub w innej najbezpieczniejszej formie.

Obserwując zmiany w szkołach, uważam że dzieci są bardzo elastyczne i szybko dostosowują się do zmian, zwłaszcza uczniowie szkół podstawowych. Dlatego zmiany, jakie należy wprowadzić w szkołach, mogą w szczególności przyczynić się do lepszej aktywności edukacyjnej dzieci. Jednak warto zaznaczyć, że to nie zmiany mają negatywny wpływ na opanowanie przez uczniów materiału edukacyjnego, ale główną przyczyną jest ciągłe poczucie zagrożenia.

W obecnych warunkach bowiem musimy przenieść priorytet z sukcesów szkolnych na wspieranie i normalizację stanu psychicznego uczniów. To teraz jest normą. Wszyscy możemy i powinniśmy brać w tym udział w ramach nauczania naszego przedmiotu.

Obecna sytuacja może mieć wpływ na zachowanie uczniów i ich zdolność do uczenia się materiału. Stres może wpływać na zdolność koncentracji i zapamiętywanie. Dorośli powinni wziąć pod uwagę, że jednym z mechanizmów ochrony psychicznej jest regresja. Oznacza to, że niektóre dzieci mogą wykazywać się zachowaniem przystającym raczej do młodszych od nich wiekiem. Należy to traktować z cierpliwością i zrozumieniem.

Nauczanie języka polskiego w roku szkolnym 2023/2024 było realizowane według kilku standardów państwowych i typowych programów edukacyjnych:

- język polski w klasach 5–6 jako odrębny przedmiot (język mniejszości narodowej) lub jako drugi język obcy, jako przedmiot do wyboru, przedmiot specjalny lub kurs z wyboru;
- język polski jako język mniejszości narodowej, w klasach 5–9 (początek nauki od 5 klasy);
- język polski jako drugi język obcy w klasach 5–9. Modelowy program nauczania „Drugi język obcy w klasach 5–9" dla szkół średnich ogólnokształcących;
- język polski dla uczniów klas 10–11 zgodnie ze standardem stanowym kształcenia podstawowego i pełnego ogólnokształcącego

średniego, zatwierdzone Uchwałą CMU z dnia 23 listopada 2011 r. Nr 1392[11];
– nauczanie języka, kultury i historii polskiej w szkołach społecznych (szkoły – sobotnio-niedzielne, punkty nauczania języka polskiego) funkcjonujących przy organizacjach polonijnych i parafiach.

W roku szkolnym 2023/2024 nauczyciele języka polskiego stanęli przed wieloma wyzwaniami. Jak mierzyć i przezwyciężać straty edukacyjne? Jak przywrócić motywację do nauki dzieciom, które najbardziej pozostają w tyle za rówieśnikami, najostrzej reagują na stres, tęsknią za bliskimi, którzy poszli na front lub opłakują zmarłych? Jak sprawić, by nauczanie było ciekawsze dla uczniów, a dla nauczyciela łatwiejsze? Odpowiedzią na te pilne potrzeby stały się projekty: „Biało-czerwone ABC. Program wspierania szkół społecznych na Ukrainie", realizowany przez Fundację Wolność i Demokracja, jest skierowany na utrzymanie szkolnictwa społecznego na Ukrainie, którego celem jest podniesienie poziomu nauczania języka polskiego i wiedzy o Polsce; przeprowadzenie aktualizacji ewidencji szkół i punktów nauczania języka polskiego; podwyższenie konkurencyjności i jakości szkolnictwa polskiego na Ukrainie[12]. Warto też wymienić inne projekty edukacyjne np. (szkoły letnie) realizowane przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska"[13].

Jakość edukacji na wszystkich poziomach pozostaje głównym zadaniem sektora edukacyjnego w każdych warunkach. Funkcjonowanie systemu edukacji w sytuacjach nadzwyczajnych charakteryzuje się intensywnym poszukiwaniem nowych metod uczenia się, innowacyjnych form organizacji procesu edukacyjnego, skutecznych technologii pedagogicznych i informacyjnych. Aby każde dziecko mogło w tych trudnych czasach efektywnie uczyć się, o to dbają nauczyciele.

Zakończenie

Podsumowując warto zaznaczyć, że badania nad problemem organizacji procesu edukacyjnego w warunkach siły wyższej, w szczególności wojny

11 Постанова від 23 листопада 2011 р. № 1392. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, [w:] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text, [dostęp 31.10.2024].

12 https://wid.org.pl/co-robimy/bialo-czerwone-abc-rozwoj-edukacji-ukraina/, [dostęp 31.10.2024]; https://wid.org.pl/wydarzenia-i-uroczystosci-w-polskiej-szkole-w-rownem/, [dostęp 31.10.2024].

13 http://wspolnotapolska.org.pl/latozpolska/, [dostęp 31.10.2024].

na pełną skalę, doprowadziły do wniosku, że edukacja online jest środkiem wymuszonym, bezpośrednio związanym z wprowadzeniem ograniczeń bezpieczeństwa. Najskuteczniejszym w obecnych warunkach kształtem świadczenia usług edukacyjnych okazał się format mieszany, łączący w sobie klasyczne (tradycyjne) formy pracy z wykorzystaniem platform wirtualnych. Nauczanie mieszane ma ogromny potencjał w zakresie poprawy jakości edukacji i zapewnienia elastyczności uczenia się. Wymaga to jednak planowania, przygotowania i doskonalenia samych pedagogów. Innowacyjne podejście i ciągła gotowość do zmian są ważnymi czynnikami sukcesu w organizacji blended learningu.

ЮЛІЯ СЄРКОВА – *СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛЬСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (2022–2024)*

Abstrakt

У статті окреслено стан розвитку польської освіти до російської агресії та висвітлено специфіку проведення навчального процесу в умовах війни. Початок бойових дій в Україні та впровадження воєнного стану на всій території країни суттєво вплинули на організацію навчального процесу в різних типах навчальних закладів. Було зруйновано чимало навчальних закладів, а внаслідок масових обстрілів знищено бібліотеки, обладнання та навчальні матеріали. Значна кількість учасників навчального процесу (адміністрація навчальних закладів, студенти, батьки) були змушені змінити місце проживання, залишити зону бойових дій та переїхати в інші регіони та за межі України. Усі ці фактори, як і чимало інших, призвели до адаптації системи освіти до нових, непередбачуваних умов. Навчальні заклади України перейшли на новий формат відповідно до законодавства України – дистанційне навчання, при цьому особлива увага приділяється доцільності проведення у закладах освіти класів змішаного типу, що включає елементи традиційного навчання. Основними проблемами, висвітленими в статті, є втрати освіти, ізоляція, міграція. Студенти часто пропускали заняття через бомбардування, відключення електроенергії, відсутність інтернету та мобільного зв'язку через обстріли.

***Słowa kluczowe*:** kształcenie na odległość, edukacja online, mieszany format kształcenia, oświata polonijna, zalety i wady kształcenia na odległość, jakość kształcenia.

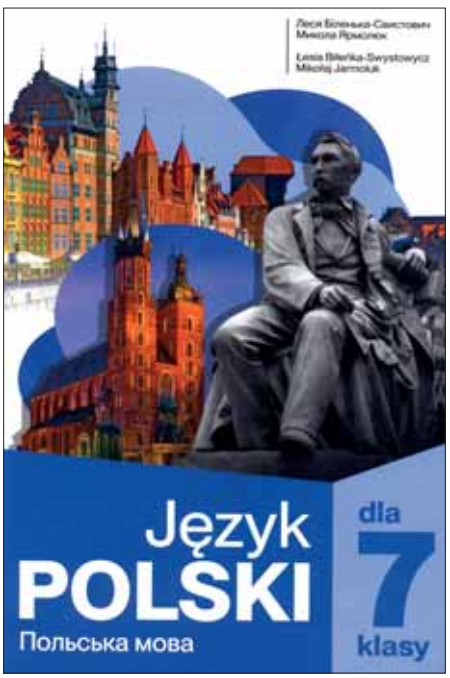

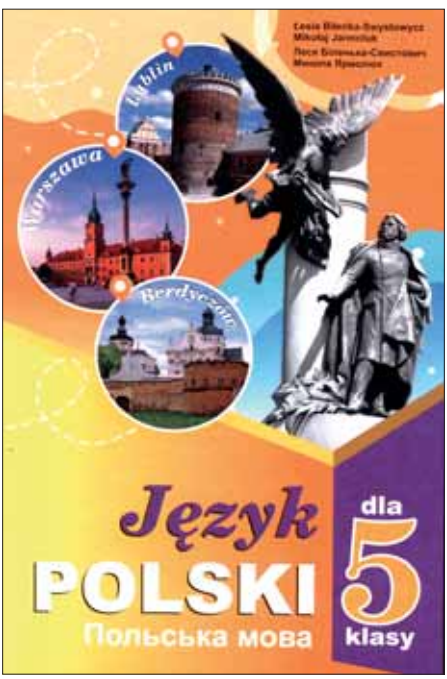

Książki do nauki języka polskiego wydane dla mniejszości polskiej na Ukrainie w latach 2022-2024 / Посібники з вивчення польської мови, видані для польської меншини в Україні у 2022-2024 рр.

***Ключові слова*:** дистанційне навчання, онлайн-освіта, змішаний формат навчання, польська освіта, переваги та недоліки дистанційної освіти, якість освіти.

CZĘŚĆ TRZECIA / ТРЕТЯ ЧАСТИНА

WSPOMNIENIA.
PRZESZŁOŚĆ I TERAŹNIEJSZOŚĆ

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ЯЦЕК КЛЮЧКОВСЬКИЙ

ПОЛЬСЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО ПОМАРАНЧЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ В УКРАЇНІ – СПОГАДИ ДИПЛОМАТА

У 2004-2005 роках я працював в польському уряді яким тоді керував Марек Белка. Я був керівником групи радників прем'єр-міністра, а також координував міжнародні справи в апараті прем'єр-міністра. Багато разів був в Україні під час виборчої кампанії 2004 року, також під час «помаранчевої революції». Згодом був одним із тих, хто готував міжнародне посередництво в Україні в листопаді та грудні 2004 року. Пізніше, під час президентства Леха Качинського, я виконував місію надзвичайного та повноважного посла Польщі в Києві. Мої спогади про цей час були опубліковані в Польщі наприкінці 2023 року у книзі *Przypadki i wpadki dyplomaty* [Успіхи та промахи дипломата] у видавництві «Czytelnik»[1]. Ця стаття представляє короткий виклад фрагментів, що охоплюють період з серпня по грудень 2004 року. Я не мав на меті дати відповідь на всі можливі запитання щодо причин, перебігу та наслідків цього надзвичайного руху українського суспільства 20 років тому на захист свого права на демократичний вибір влади, яким була «помаранчева революція»[2].

---

1 Див. J. Kluczkowski, *Przypadki i wpadki dyplomaty*, Warszawa 2023.

2 Про «помаранчеву революцію» є цілий ряд публікацій. Варто згадати польські видання: J. Kluczkowski, *Rola Polski w międzynarodowej mediacji podczas tzw. „pomarańczowej rewolucji" ma Ukrainie jesienią 2004 roku*, [w:] *30 lat stosunków między Polską a niepodległą Ukrainą*, red. S. Stępień, Warszawa 2021, s. 59-89; R. Potocki, *Lekcja Majdanu. Czasopiśmiennictwo polskie wobec pomarańczowej rewolucji,* Częstochowa 2008; idem, *Polska bibliografia pomarańczowej rewolucji*, Częstochowa 2008; S. Stępień, *Między Rosją a Europą Zachodnią. Czy „pomarańczowa rewolucja" stanie się po latach ukraińskim mitem państwotwórczym?*, [w:] *Ukraiński polonofil. Pamięci Bohdana Osadczuka*, pod red. I. Hofman, Lublin 2012, s. 249-268; a także: idem, *Pomarańczowa rewolucja. Kalendarium i dokumenty wyborów prezydenckich na Ukrainie w 2004 roku*, Przemyśl 2006. Про міжнародні аспекти «помаранчевої революції» в Україні – див. серед інших: S. Pifer,

Перш за все, я хотів представити деякі маловідомі епізоди того часу, що стосуються різних подій, зустрічей і розмов, у яких я брав безпосередню участь. Використовав власні конспекти та нотатки.

Генезис польського посередництва

Влітку та на початку осені 2004 року виборча кампанія в Україні розвивалася в негативному напрямку. Можна було спостерігати за зростаючим захопленням владного табору «політичними технологіями», які в Росії забезпечили перемогу Путіна на президентських виборах, перетворивши майже невідомого влітку 1999 року політика на беззаперечного переможця голосування у березні 2000 року. Основному кандидату від опозиції Віктору Ющенку провладні структури обмежували можливості для вільного спілкування з виборцями, використовуючи адміністративний тиск – «адмінресурс» з боку державного апарату. Його не допускали до державних ЗМІ, контрольованих владою, а також до комерційних медіа, які контролювалися олігархами. Було видно, що вони табір не зупиняться перед жодною маніпуляцією, аби лише забезпечити перемогу свого кандидата.

Наприкінці серпня 2004 року я прилетів до Києва, щоб провести консультації з представниками українського уряду з актуальних питань. Планував також розмовляти з опозицією. Я прибув до української столиці, переконаний, що нашим обов'язком, як прихильників польсько-української співпраці, є застереження для тодішньої влади від спокуси виборчих зловживань. Співрозмовникам з урядових кіл я наголошував, що якщо вибори не будуть проведені демократично – це негативно вплине на характер відносин України із західним світом, включаючи Польщу. Рекомендації щодо розмов, які я отримав з нашого МЗС, були досить обережними. Наше посольство в Києві вважало, що перемога Віктора Януковича на виборах є дуже ймовірною, тому для блага майбутніх відносин з Україною пропонувала бути стриманими. Проте я вважав, що певні речі повинні бути сказані з польського боку чітко і ясно, щоб згодом уникнути можливих непорозумінь.

Я розпочав свій візит із зустрічей з міністрами. Мене ввічливо вислухали віцепрем'єр Дмитро Табачник та міністр Кабінету Міністрів

European Mediators and Ukraine's Orange Revolution, „Problems of Post-Communism" November–December 2007, [w:] https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/PPC1075-8216540603; *Three Revolutions: Mobilization and Change in Contemporary Ukraine*, eds. P. Kowal, G. Mink, I. Reichardt, Stuttgart 2019.

Анатолій Толстоухов – урядовий секретар. Вони висловили мені подяку (гадаю, не дуже щиро) за турботу щодо українських справ і запевнили у щирому демократизмі прем'єра Віктора Януковича. Толстоухов відкрито сказав, що не вірить у плюралізм. На його думку, конкуренція політичних партій та їхня зміна при владі не йдуть на користь країні. Він особисто захоплювався політичною моделлю Казахстану, де всі партії об'єднуються навколо президента Назарбаєва, ніхто не критикує його дій, і – як наслідок – країна швидко розвивається. Інший представник влади, Анатолій Гальчинський, директор Національного інституту стратегічних досліджень, описував катастрофічні сценарії на випадок, якщо Україна буде змушена реалізовувати економічний план опозиції. Він говорив, що країна не готова до лібералізації торгівлі з Заходом. На його думку, лише прихід до влади перевірених на практиці прагматиків зі сходу країни може гарантувати збереження шляху економічного зростання та підтримання економічних зв'язків із Росією.

Зовсім інакше виглядали контакти з представниками опозиції. Після зустрічей з ними я переконався, що опозиція не здасться без боротьби. Анатолій Матвієнко, тодішній заступник Юлії Тимошенко, дав мені зрозуміти, що якщо влада сфальсифікує вибори, то БЮТ – а, ймовірно, також інші партії, що входять до складу опозиційної коаліції – закличуть громадськість до масової непокори. І що це призведе до політичної кризи, з якої Кучма та Янукович не вийдуть переможцями.

Важливою для подальшого розвитку подій, зокрема для появи ідеї польського посередництва в українському політичному конфлікті, була моя розмова з Борисом Тарасюком, колишнім міністром закордонних справ, який тоді очолював парламентський комітет з питань європейської інтеграції. Під час зустрічі він показував документи, що підтверджували порушення закону з боку представників влади, розповідав про те як вони ускладнювали організацію зустрічей Ющенка на сході України та перешкоджали його доступу до ЗМІ. У певний момент Тарасюк запропонував продовжити розмову віч-на-віч. Ми перейшли з конференц-залу до його кабінету. Коли ми залишилися наодинці, він сказав, що блок олігархів, підтримуваний Кремлем вирішив сфальсифікувати вибори і передати посаду президента Віктору Януковичу – представнику найбільш криміналізованого донецького клану. На його думку, відвернути цей сценарій може лише поєднання вуличної революції, подібної до тієї, що відбулася у

Белграді в 2000 році або у Тбілісі у 2003 році, та тиск з-за кордону. Він наполягав на тому, аби на виборах була якомога більша кількість закордонних спостерігачів та переконував не обмежуватися лише декларативною дипломатією. – „Польща має відіграти у цій справі важливу роль. Але, – додав він, – тільки якщо до неї долучиться президент Александр Кваснєвський, людина популярна та шанована в Україні, якій, на його думку, дуже довіряють американці[3].

Тарасюк, однак, мав побоювання щодо надмірно теплих стосунків Кваснєвського з президентом Леонідом Кучмою. До недавнього часу він вважав, що ці стосунки приносять українській демократії більше користі, ніж шкоди. З його слів, йому навіть доводилося захищати польського президента від критики з цього приводу під час обговорень серед лідерів української опозиції. Але сьогодні, – сказав він, – в умовах замаху на демократію та на проєвропейський вибір, цю показну дружбу з Кучмою вже неможливо ані зрозуміти, ані виправдати. Він додав з тривогою, що польський президент – можливо, під впливом деяких своїх радників – надмірно довіряє Леоніду Кучмі та голові його адміністрації Віктору Медведчуку, занадто часто приймаючи їхній погляд на ситуацію[4].

Тарасюк запитав мене прямо, чи є ще шанс залучити Кваснєвського як союзника у боротьбі за чесні вибори, чи вже надто пізно для того, щоб він дистанціювався від Кучми. Попри емоційний тон та дуже особистий характер цієї частини розмови я, радше стандартно йому відповів, що польські політичні сили одностайні у підтримці України, а президент, прем'єр та міністр закордонних справ є прихильниками України.

Під час зустрічі з Іваном Плющем, колишнім головою українського парламенту, який вже кілька місяців стояв на боці демократії, я почув важливу думку, що чинний президент України «не буде вмирати» за Януковича. Плющ вважав, що великим прорахунком табору влади було висунення Януковича як кандидата на президента. Він зазначив, що це найгірший з можливих кандидатів – людина, яка викликає негативні емоції. На його думку, народ ніколи його не прийме, навіть якщо влада сфальсифікує вибори та оголосить його президентом. Кучма, за його словами, враховував думку двох закордонних політиків – Владіміра Путіна та Александра Кваснєвського.

3 J. Kluczkowski, *Przypadki...*, s. 191.

4 Ibidem, s. 191-192.

Оскільки Путін підтримав Януковича, вплинути на Кучму міг тепер лише Кваснєвський.

Тоді я усвідомив, що Плющ, Тарасюк, Матвіэнко сприймали мене як особистого посланця польського президента. Як би я не намагався вживати загальних дипломатичних формулювань, мої співрозмовники знали краще за мене, що саме президент Кваснєвський направив мене як свого емісара, щоб підтримати їх. Звісно, я нічого їм не обіцяв, лише вислуховував їхні оцінки та пропозиції. Тоді я ще не мав від президента жодного мандату для переговорів щодо можливого посередництва, але я точно відчував важливість обіцянки, яку – свідомо чи несвідомо – я їм дав, запевнивши, що особисто передам їхню оцінку ситуації в Україні Кваснєвському.

Повернувшись з Києва на початку вересня 2004 року, я попросив президента про зустріч. У старому нотатнику я знайшов свій запис про перебіг цієї розмови з ним. Вона тривала недовго, максимум двадцять – двадцять п'ять хвилин. Спочатку Кваснєвський вислухав мій звіт. Він вже отримав мою дипломатичну телеграму з Києва, де я досить детально описав свої зустрічі, тому багато пояснювати не довелося.

Президент також поділився зі мною своїми думками. Він був переконаний, що Кремль поставив усе на Януковича, не залишивши собі простору для маневру в разі перемоги його суперника, вважав, що Москва не зацікавлена у встановленні довгострокового партнерства з Україною з повагою до її самостійності та внутрішньої різноманітності. Пріоритетом для Кремля є встановлення в Києві лояльної до Росії команди, більш поступливої, ніж команда Кучми. Необхідно зазначити, що польський президент вважав Леоніда Кучму надійним партнером. Він був йому щиро вдячний за його зусилля у справі польсько-українського порозуміння та примирення в історичних питаннях, за згоду на будівництво та відновлення польських цвинтарів і пам'ятників у Харкові, Львові та на Волині. Він не вірив у його особисту провину у справі вбивства українського журналіста Георгія Гонгадзе, хотів також допомогти йому уникнути наслідків підозр щодо звінувачення у нібито продажі військових систем «Кольчуга» до Іраку, всупереч чинному ембарго[5]. Водночас у нього було чимало зауважень до дій української опозиції.

5 Я пишу про нібито продаж, тому що ніякої української „Кольчуги" в Іраку не знайшли ні американці, ні британці, хоча дуже ретельно шукали.

У той час, нас у Польщі дуже дратували їх публічні вимоги щодо негайного виведення українського військового контингенту з Іраку. Це явно послаблювало позицію Польщі перед американцями та британцями. Набували значення також питання історичної пам'яті через чутливість польської громадськості до цієї теми. У виборчій кампанії опозиція, змагаючись за електорат у західній частині України, все більше залучалася до вшанування пам'яті про ОУН і УПА

Кваснєвського занепокоїла можливість маніпуляцій результатами виборів та їхні наслідки для Польщі. Якщо б дійшло до масових фальсифікацій і Україна опинилася б перед політичною кризою, проблеми у її відносинах з Заходом могли б загостритися. Він сподівався, що Леонід Кучма буде мати стримуючий вплив на перебіг кампанії. Він посилався на своє знання його психології – знав, що Кучма не любив Ющенка через розчарування, яке той викликав у нього під час свого прем'єрства, але водночас усвідомлював який потенціал на виборах матиме опозиція. Якщо він захоче зберегти свій вплив після завершення президентського терміну, то не може спалювати мостів.

Якщо я добре запам'ятав логіку міркувань Александра Кваснєвського – він вважав, що українські олігархи мають достатньо сильні позиції в Україні та розвинені контакти на Заході, щоб не бути особливо зацікавленими в глибшій політичній реінтеграції пострадянського простору, до чого в свою чергу прагнув Путін. Однак він був впевнений, що практично всі клани були рішуче налаштовані не допустити перемоги тандему Ющенко–Тимошенко. Очікувалась жорстка і брудна кампанія. Але кампанія – це ще не все. Україна – не Росія, а її громадяни не дозволять себе так легко, як росіяни, обманути однобокою пропагандою. Кваснєвський тоді вважав, що сам процес голосування в Україні неможливо сфальсифікувати, принаймні не в таких масштабах, щоб змінити результат виборів. Адже на виборах будуть іноземні спостерігачі.

Наша розмова не закінчилася ніякими конкретними підсумками, до того ж я не погоджувався з усіма його оцінками. Безумовно, було ще зарано говорити про можливість безпосереднього залучення Польщі до вирішення політичного конфлікту в Україні. Для мене найважливішим було те, що президент, по суті, погодився з тим, що я підтримую контакти з опозиційними силами в Україні, які можуть бути для нього корисними в найближчій перспективі.

Перед другим туром

Перший тур президентських виборів в Україні, котрий відбувся 31 жовтня 2004 року, закінчився мінімальною перемогою Віктора Ющенка. Але до межі п'ятдесяти відсотків голосів йому було ще далеко. Влада поки не застосувала механізму масових фальсифікацій у масштабах всієї країни, але навіть те, що вони вже показали, викликало шок. Медійна пропаганда проти опозиції переходила межі. Ющенкові не дозволяли проводити зустрічі на більшості територій східної та південної частин України. Його звинувачували у служінні іноземним інтересам, майже у зраді. Не було сумнівів, що це лише генеральна репетиція перед великою фальсифікацією, яка мала відбутися у другому турі.

Зловживанням на виборах мали протидіяти іноземні спостерігачі. Спільна місія спостерігачів від ОБСЄ мала рекордну кількість учасників. Але фальсифікатори вміли вводити їх в оману. Звідси з'явилася перша «технічна» оцінка перебігу голосування, в якій зазначалося, що загалом воно відповідало очікуваним стандартам. Звісно, спостерігачі були присутні під час підрахунку голосів у виборчих округах, і там, де вони були, кричущих зловживань не відбувалось. Проте вони не мали повноважень висловлюватися щодо впливу брехливої кампанії, поведінки медіа, контрольованих владою та місцевим українським бізнесом, чи тиску державної адміністрації на результат виборів. Вони виявилися безсилими перед «виборчими каруселями», перед лавиною фальшивих довіреностей, з якими голосували від імені тяжкохворих або померлих людей. Їм відмовили у фактичному доступі до механізму передачі даних з округів до районів і далі до Центральної виборчої комісії. Цей механізм, під наглядом інформатиків зі спеціальної групи в українській службі безпеки, був повноцінно використаний лише у другому, вирішальному турі.

Найбільшу кількість спостерігачів прислала Польща. Поляки стежили за перебігом виборів не лише в рамках міжнародної місії, організованої ОБСЄ, але й як незалежні спостерігачі, направлені безпосередньо польськими політичними партіями, передусім Правом і справедливістю, Громадянською платформою та Союзом свободи, а також громадськими організаціями. Активною була і польська дипломатія. Міністр закордонних справ Польщі Цімошевич намагався скористатися своїм нещодавно отриманим мандатом ротаційного головування в Комітеті міністрів Ради Європи. Він з'явився в Києві,

запропонувавши українським партнерам місію доброї волі. Кучма і Янукович не захотіли з ним зустрічатися та несподівано поїхали з Києва до Криму на зустріч із Путіним.

Перед другим туром виборів я отримав від прем'єра Марека Бельки завдання знову поїхати до Києва. Насамперед я мав зустрітися з Віктором Ющенком, особисто вручити йому лист від польського прем'єра, який висловлював підтримку українській демократії та європейському вибору. Я також планував зустрічі з іншими політиками. Я прилетів до Києва пізно ввечері у четвер, 18 листопада 2004 року. Зустрічей було значно більше, ніж я очікував. Одні були більш офіційними, інші менш. Я хотів зібрати якомога більше думок щодо різних варіантів розвитку ситуації. І хоча більшість останніх передвиборчих опитувань вказували на невелику, але помітну перевагу Ющенка над Януковичем, фактично ніхто з моїх співрозмовників не вважав, що остаточний результат буде визначений чесним підрахунком відданих голосів.

З керівником виборчого штабу Януковича Сергієм Тігіпком я зустрівся у п'ятницю, 19 листопада. Ми з ним перетинались і в минулі роки, я був відомий йому як член консультативного комітету президентів, членом якого він також був як віцепрем'єр з економічних питань. Він призначив мені розмову на пізню годину та запропонував зустрітися у приміщенні Національного банку України. Коли я прибув на місце, у будівлі було темно, внутрішнє освітлення вже вимкнули. Охорона будівлі та чергові на вході були здивовані, здавалося, що вони не очікували більше жодних гостей цього дня. Однак, Тігіпко був у своєму кабінеті. Сам, лише з охоронцем. Жодного радника, жодного секретаря чи асистента. Він хотів, щоб розмова відбувалася поза виборчим штабом і у пізню годину, без участі інших політиків з оточення Януковича.

Тігіпко родом із Дніпропетровська (нині – Дніпро), ще у 2002 році про нього говорили як про можливого кандидата на прем'єрську посаду. Якби тоді він став головою українського уряду, то мав би найбільші шанси стати кандидатом об'єднаних олігархічних кланів на посаду президента країни. Однак, цей сценарій не був реалізований. Тоді на посаду прем'єра претендувала донецька група, яка жорстко торгувалася під час коаліційних перемовин. Прем'єром став Віктор Янукович, протеже найбагатшого бізнесмена України Ріната Ахметова. Тігіпко одержав «утішливий приз» у вигляді посади голови Національного банку. Восени 2004 року, коли він формально

очолив виборчий штаб, його знову стали розглядати як кандидата на майбутню посаду прем'єр-міністра.

Він не поспішав з початком розмови, запитував про мої попередні київські зустрічі та про спільних знайомих у Варшаві. Коли закінчилися протокольні ввічливості, він запропонував оглянути будівлю банку. Наступні пів години, а може й довше, ми гуляли, а подекуди фактично блукали по поверхах великої, порожньої у цей час і майже зовсім темної будівлі. Протягом цього часу ми здебільшого шукали вимикачі світла, які, знайшовши, вмикали на хвилину, щоб роздивитися якийсь цікавий елемент. Потім Тігіпко знову вимикав світло. Це самотнє нічне відвідування і блукання у темряві по порожній будівлі здалося мені сюрреалістичним.

Коли, нарешті, Тігіпко зібрався з думками, ми повернулися до його кабінету. Я запитав про його прогнози щодо результатів другого туру. Замість відповіді він заявив, що влада має достовірну інформацію про запланований приїзд до Києва вночі з неділі на понеділок численних груп прихильників Ющенка. Вони матимуть намір заблокувати центр міста та захопити державні об'єкти, щойно буде оголошено про перемогу Януковича. У такій ситуації, на його думку, слід очікувати контрманіфестацій з боку прихильників прем'єра. Він запевнив, що влада готова до цього. На його думку, ситуація буде швидко взята під контроль і рух у столиці не буде паралізований.

На питання, звідки в нього така впевненість у перемозі кандидата від влади у ситуації, коли більшість опитувань вказує на перевагу Ющенка, Тігіпко запевнив, що прем'єр Янукович подбав про вигідну для себе явку на виборах на сході України. Вона має наблизитися до ста відсотків. І, звичайно, майже всі, хто там голосуватиме, підтримають кандидатуру чинного прем'єра. У центрі та на заході країни, де перевага на боці Ющенка, явка має бути значно нижчою.

Тігіпко, як я знав, не був особливим прихильником кандидатури чинного прем'єра. Мені здалося, що я відчув іронію в його словах щодо надзвичайної популярності Януковича на сході країни. Мені здалось що він дуже перебільшує, говорячи про майже стовідсоткову явку та понад дев'яносто відсотків підтримки для Януковича на всій території, що охоплює половину України.

Інша думка мого співбеседника стосувалася міжнародних аспектів. Влітку 2004 року влада у Києві оголосила про повернення до концепції багатовекторної зовнішньої політики. Як зазначив Тігіпко, відсутність суспільної довіри до Ющенка та Тимошенко вия-

вила сильні проросійські симпатії та неприязнь до західних країн. Янукович відповідав настроям свого електорату. Таким чином, після ймовірної перемоги Януковича відбудеться зміна курсу зовнішньої політики України, що наблизить її до Москви. Те, що казав Тігіпко, виходило за межі передвиборчої ситуації та вказувало на те, що має відбутися радикальний поворот в українській зовнішній політиці. Ще донедавна люди з найближчого оточення Кучми – керівник його адміністрації Медведчук, прем'єр Янукович, голова парламенту Литвин, міністр закордонних справ Грищенко та, зрештою, сам Тігіпко – змагалися в прозахідних і проамериканських заявах, виступали за швидкий вступ України до НАТО.

Я нагадав йому про ці висловлювання. Але отримав відповідь у стилі, який дуже полюбляла радянська дипломатія – а в Америці б'ють негрів! У цьому випадку це звучало приблизно так: «А Ющенко хоче негайного виведення українського контингенту з Іраку. І як тоді ви виглядатимете перед американцями?». Здається, я залишив це питання без відповіді.

У суботу вранці, 20 листопада 2004 року я зустрівся з Віктором Ющенком. Мене супроводжував польський посол Марек Зюлковський. Перед нами гостем лідера опозиції був спеціальний посланець президента США, республіканський сенатор Річард Лугар.

Ющенко не мав сумнівів, що Центральна виборча комісія оголосить про перемогу Януковича незалежно від результату голосування. Він підтвердив інформацію, що прихильники опозиції планують зібратися в Києві вже у неділю ввечері. Опозиція, як він зазначив, організаційно готова до того щоб закликати людей вийти на вулиці і площі. Паралельно він заявив про бажання уникнути відкритого фізичного протистояння на вулицях столиці. Він говорив про блокаду урядових будівель та загальний страйк, а не про їхній безпосередній штурм.

Хоча він очікував, що Сполучені Штати та Європейський Союз допоможуть домогтися оголошення чесного результату виборів, він одночасно побоювався, що Захід не готовий до української революції. Я почув від нього, що поточна формула впливу демократичних країн на перебіг подій в Україні вичерпала себе. Українська опозиція очікувала не тільки слів, але й дій. Він заявив, що більше не буде вести переговори з Януковичем і Кучмою без свідків, якими мають бути відомі іноземні політики. Ющенко вважав, що саме Польща має ініціювати посередництво та залучити до цього інші країни.

На його думку, Александр Кваснєвський був єдиною людиною, яка могла б вплинути на Кучму та уникнути застосування сили. Я запитав прямо, чи він дає мені дозвіл на те, аби безпосередньо звернутися до Кваснєвського з цього питання. Він відповів ствердно.

Ющенко передбачав, що у зв'язку з запланованим початком масових протестів з понеділка буде важко вийти з ним на зв'язок. Він передав мені номери мобільних телефонів осіб, відповідальних за його охорону, які постійно будуть з ним поруч. Він записав їх на серветці, що лежала біля чашки кави, а потім попросив мене, щоб саме через цих осіб секретаріат президента Кваснєвського намагався сконтактуватися з ним у понеділок.

Перші реакції у світі – польський план

Спочатку ми не мали чіткого уявлення, як би могли би виглядати дії Польщі під час української кризи. Не існувало жодного заздалегідь підготовленого розподілу ролей між Брюсселем і Варшавою, а також між ЄС та США у вирішенні української кризи, як іноді пишуть у різних публікаціях. Я багато разів обговорював це з прем'єром Белькою ще до другого туру українських виборів. Ми, звичайно, погоджувалися, що важливо буде сформулювати спільну позицію з нашими союзниками з НАТО та ЄС. Однак ми не уявляли, що могли б чекати доки Вашингтон і Брюссель приймуть якесь рішення. Ми розглядали не зміст заяв, а варіанти дій, які могли б забезпечити реальний вплив на хід подій.

Звіт міжнародної спостережної місії було оголошено вже наступного дня після другого туру. Він був значно детальнішим за попередній і чітко стверджував про фальсифікації. Оцінка іноземних спостерігачів мала велике значення, адже додала громадянам України впевненості. Без цієї підтримки було б важко мобілізувати протестувальників на вулицях Києва та інших українських міст. Вона також суттєво вплинула на ставлення західної громадської думки до Помаранчевої революції та допомогла створити у світі позитивний образ протестуючої України.

Але в цілому, західні інституції та головні столиці не встигали з реакцією на розвиток подій у Києві або не знали, як діяти, тому відкладали зайняття чіткої позиції. Західні політики були одностайні щодо критичної оцінки виборчого процесу, але не прагнули виходити за межі дипломатичного тиску. На Заході переважав легалістичний

підхід: вважалося, що перевірка фальсифікацій на виборах стане випробуванням для України. Якщо це випробування буде пройдено успішно, країна наблизиться до демократичних стандартів. Якщо ж ні — то втратить шанс на новий, вигідніший для себе формат відносин з Європейським Союзом та НАТО. До речі, офіційну позицію Європейського Союзу, оголошену міністром закордонних справ Нідерландів Бернардом Ботом, можна було вважати досить радикальною. Від імені країн-членів він заявив, що ЄС не приймає оголошених результатів і вважає, що вибори були сфальсифіковані. У подібному дусі висловився і державний секретар США Колін Пауелл. Заяви інших міністрів закордонних справ були ще більш стриманими і наголошували, насамперед, на тому щоб утриматись від застосування сили.

Стриманість більшості західних країн щодо України пояснювалася не лише відсутністю часу на те, щоб проаналізувати ситуацію та провести консультації, а й відсутністю цілісної політичної стратегії щодо східної частини Європи. Досі у головних західних столицях найважливішим партнером на східному рубежі ЄС та НАТО вважали Російську Федерацію, до якої не висували надмірних очікувань стосовно її внутрішньої політики і навіть того, що вона не втручатиметься у вибори на території колишнього СРСР.

В Польщі ми оцінювали ситуацію в Україні інакше, ніж у більшості західних столиць. Ми побоювалися, що дії, запропоновані Гаагою, будуть запізнілими і лише символічними. Нідерландське головування в ЄС розглядало можливість запровадження санкцій проти України. Це не викликало ентузіазму у Варшаві. Адже наслідком санкцій не стали б демократичні зміни, а лише ізоляція України, відштовхування правлячих еліт у бік Росії та зняття з європейськоого порядку денного теми співпраці з Києвом на багато років. А це не було тим, чого ми прагнули. Ми не хотіли обмежувати польську реакцію на кризу лише участю в типовій для західного світу декларативній дипломатії – виражати занепокоєння, засуджувати порушення демократичних стандартів, погрожувати санкціями.

Не підлягало сумніву те, що будь-яка польська ініціатива, якщо вона має бути успішною, вимагатиме безпосереднього залучення президента Кваснєвського. Згідно з польською конституцією, президенту відведено лише символічну роль у здійсненні зовнішньої політики. У 2004 році, в питанні польсько-українських відносин, лідерство тодішнього президента було цілком реальним і очевидним, а не лише символічним.

Він особисто знав більшість провідних українських політиків, добре розумів їхні відносини та зв'язки і міг виступати як людина, котра зберігає дистанцію щодо усіх сторін конфлікту. У нього також був певний досвід – хоч і не дуже вдалий – у посередництві в суперечках між українськими політиками у 2002–2003 роках[6].

Коли я повернувся з Києва у понеділок, 22 листопада, майже одразу отримав запрошення до Президентського палацу. Коли я там з'явився, Александер Кваснєвський уже провів телефонну розмову з президентом Литви Валдасом Адамкусом. Він також отримав дзвінок від Леоніда Кучми. Адамкус був готовий до далекосяжної співпраці з Польщею в будь-якій формі. Кучма також, нібито, виявив зацікавленість польським посередництвом. Хоча Кваснєвський ніколи не хотів цього мені підтвердити, я підозрюю, що саме з його боку, а не від українського президента, надійшла пропозиція щодо посередництва з боку Польщі.

Президент уже знав зміст моєї розмови з Ющенком, під час якої пролунало прохання про його особисте посередництво, однак він усе ще сумнівався, чи дійсно українська опозиція бажає бачити його в ролі медіатора. Він запитав, чому Ющенко сам не зателефонує до Варшави, як це зробив Кучма. На це запитання мені було легко відповісти. Я згадав про паперову серветку, на якій Ющенко записав номери мобільних телефонів своїх охоронців разом з їхніми іменами, щоб Кваснєвський знав, куди дзвонити. Я дістав її з кишені піджака і передав йому. Ющенко був на Майдані і вже чекав на реакцію Польщі. Кваснєвський мовчки подивився на цю серветку, вийшов з кабінету до секретаріату і попросив спробувати сконтактуватися з Ющенком.

Вранці в середу, 24 листопада, у Президентському палаці було скликано термінову нараду з питань української кризи. Участь у ній взяли Адам Даніель Ротфельд, державний секретар МЗС, Ришард Каліш, міністр внутрішніх справ, керівники польських спецслужб – Анджей Барціковський з Агентства внутрішньої безпеки та Анджей Ананіч з Агентсва розвідки, а також радник президента з питань східної політики, посол Станіслав Цьосек. Я брав участь у цій зустрічі як представник прем'єр-міністра.

---

6 Мова йде про конференцію «Україна в Європі» скликану Квасьнєвським у Варшаві в жовтні 2002 року за участі прем'єр-міністра Швеції Г. Перссона, представника ЄС Х. Солани, В. Ющенка, В. Медведчука та інших відомих політиків Європи і України.

Александр Кваснєвський спочатку попросив кожного з нас висловити свою думку. Більшість вважали, що слід уникати самостійних польських дій у питанні української кризи, що потрібно дочекатися позиції Європейського Союзу та Сполучених Штатів, що, можливо, варто запропонувати ініціативу міжнародного посередництва, бажано також за участі Росії. Я вважав, що потрібно негайно публічно оголосити про прийняття запрошення від Кучми та Ющенка, що могло б сприяти зниженню напруги. Також слід було запланувати на п'ятницю або суботу поїздку президента до Києва, а ще раніше відправити до Києва робочу групу, яка налагодить контакти з обома виборчими штабами. На фактор часу також звертав увагу Анджей Ананіч, який фактично єдиний, окрім мене, підтримав думку про необхідність негайних дій без очікування позиції з боку ЄС і США.

Президент, підсумовуючи, заявив, що вирішив відкинути всі побоювання та сумніви – в тому числі власні – і поїхати до Києва. Було зрозуміло, що це рішення було наслідком як політичних, так і особистих розрахунків. Президент Кваснєвський присвятив Україні значну частину своєї міжнародної політичної діяльності, тож наприкінці свого президентства не міг залишатися пасивним. Він повинен був діяти, бо інакше це могло б перекреслити його досягнення в сфері східної політики – в очах поляків і західних партнерів Польщі. Серед аргументів, які він розглядав, ключову роль відігравав той факт, що відсторонення від активних дій могло призвести до гірших наслідків для Польщі, Європи і, звичайно, для України, ніж очевидний ризик прямого втручання у післявиборчий конфлікт. Він також зазначив, що не згоден з пропозицією ізоляції України. Це було б дуже невигідно для Польщі, а, можливо, навіть небезпечно. Він вважав, що якщо є шанс на післявиборчий компроміс, то потрібно скористатися цією можливістю. Оцінив, що Кучма не наважиться придушити протести силою, і саме на цьому побудував свій план. Наші повноваження у проведенні переговорів полягали в тому, щоб сприяти утриманню сторін від застосування сили, забезпечити надійну перевірку результатів голосування та створити умови для початку політичного діалогу в Україні. Головним було не допустити силової конфронтації. Інші питання – наприклад, пропозиція програми реформ чи відмова Києва від багатовекторності та позаблоковості в зовнішній політиці – не входили до сфери нашого інтересу. Він також запропонував модель переговорів, що

безпосередньо посилалася на польський Круглий стіл весни 1989 року за участі представників комуністичної влади та демократичної опозиції. Він сам брав у ньому участь як представник урядової сторони. Він вважав, що роль іноземних посередників має бути схожою до тієї, яку в переговорах у Польщі 1989 року відігравали представники Католицької церкви, які в кулуарах та на робочих зустрічах у Магдаленці під Варшавою ефективно допомагали знижувати напругу між сторонами та знаходити оптимальні рішення.

«Іміджева» коаліція

Рішення про початок посередництва було ухвалено Польщею самостійно. Після численних консультацій, але без міжнародної підтримки. Кваснєвський був дуже розчарований своєю першою розмовою з Соланою після другого туру, адже той не хотів особисто брати участі без підтримки ключових країн-членів ЄС і направив його до Нідерландів, які головували тоді у ЄС. Останні ж готувалися до саміту ЄС–Росія, що мав відбутися в Гаазі 25 листопада, і попри жорсткі заяви, явно затягували час. Він безрезультатно намагався переконати канцлера Шредера під час телефонної розмови з Путіним зробити спробу зацікавити Росію мирним вирішенням конфлікту. Однак Кваснєвський відкидав можливість здійснення лише особистої або виключно польської акції. Він домовився з президентом Адамкусом, що польсько-литовський тандем буде представляти – принаймні на початковому етапі – ініціативу з посередництва та домагатиметься підтримки з боку Європейського Союзу та Сполучених Штатів.

Таким чином, потрібно було створити враження для ЗМІ, що щойно розпочате посередництво має міжнародний характер. Не маючи можливості організувати місію за фактичної участі Нідерландів, польська дипломатія фактично створила фіктивну коаліцію Польщі, Литви, Ради Європи та ОБСЄ. Нідерландський політолог, який написав роботу про нідерландське головування в ЄС у 2004 році, прямо зазначив, що «після дій, спрямованих на маскування суто польського характеру ініціативи, і не чекаючи на європейський консенсус, Кваснєвський публічно оголосив про своє рішення поїхати до Києва, а вже після цього поінформував про це Гаагу телефонним дзвінком.

Створюючи видимість міжнародного характеру посередництва, Варшава поставила нідерландське головування перед доконаним

фактом».[7] Однак, хоча гру нашої дипломатії було розшифровано в Гаазі та Брюсселі, нідерландський прем'єр Ян Пітер Балкененде та представник ЄС з питань зовнішньої політики та безпеки Хав'єр Солана не наважилися або просто не встигли заблокувати польську ініціативу.

До Києва повинна була негайно, вже вдень 24 листопада, вилетіти робоча група. Того ж вечора планувались її переговори з президентом Кучмою та Ющенком. Президент, узгодивши це з прем'єром Белькою, ухвалив рішення доручити мені керівництво цією групою. У її складі був також радник президента з питань східної політики Станіслав Чьосек, два директори департаментів МЗС: східноєвропейського – Войцех Зайончковський та американського – Генрик Шлайфер, а також радниця прем'єра Бельки з українських питань – Ольга Іваняк. Кваснєвський на пресконференції у Президентському палаці оголосив, що посередництво вже розпочалося, а підготовча група прямує до Києва, хоча ми багато годин чекали у варшавському аеропорту дозволу української сторони на посадку у Києві. Ми отримали його лише після того, як Центральна виборча комісія України оголосила переможцем другого туру Віктора Януковича. Однак президент Кучма не скасував свого запрошення, і це додало польській ініціативі легітимний характер, дозволило уникнути звинувачень у втручанні у внутрішні справи України. Оскільки справа мала бути розглянута Верховним Судом України, на пошук компромісу залишалось кілька днів.

Наш літак приземлився в аеропорту Бориспіль лише об 11 вечора. Про зустріч із президентом Кучмою того дня вже не йшлося. Нас зустрів Леонід Кожара, заступник керівника адміністрації президента, який запропонував, щоб завданням нашої групи було переконати лідерів опозиції змиритися з виборчою поразкою та припинити акції протесту.

З аеропорту ми поїхали до штабу Ющенка на київському Подолі. Нас зустріли Олександр Зінченко, керівник штабу і заступник голови Верховної Ради, та Олег Рибачук, радник Ющенка. Була вже північ, і розмова не складалася. Я коротко представив наші повноваження.

7 J. Lëwenhardt, *Stuck in the middle. The shared neighbourhood of the EU and Russia, 2000–2005*, Гаага 2005, s. 14, [w:] https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20051000_cesp_european_paper_2.pdf; M. van Keltje, A. Pipers, *Chairing the Enlarged Union: The Netherlands' 2004 EU Council Presidency*, [w:] https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20050430_cesp_european_paper_1.pdf. , Гаага 2005, c. 20.

Пам'ятаю, що Зінченко був дуже пригніченим і одночасно скептичним до наших ідей щодо медіації. Він сказав, що немає жодних шансів на порозуміння. Вважав, що справа дійде до конфронтації, і, на жаль, жертви неминучі, оскільки Кучма та Янукович рішучі, не передбачають жодних поступок та мають підтримку Путіна. А опозиція не має куди відступати.

Ми припускали, що в Києві одразу після прибуття наша група буде реорганізована та відображатиме структуру майбутньої міжнародної посередницької місії. До Варшави на перемовини з польськими політиками незабаром мав приїхати Террі Девіс, генеральний секретар Ради Європи. Він мав врахувати, що Польща, як країна, яка головує в Комітеті Міністрів, залучить Раду Європи до своєї гри. Так і сталося: генеральний секретар вирішив особисто взяти участь у київській зустрічі за круглим столом. Дещо іншою була позиція міністра закордонних справ Болгарії Соломона Пасі, який від імені своєї країни головував в ОБСЄ. Він не збирався летіти до Києва, проте не заперечував проти участі генерального секретаря в посередництві. В такій ситуації ми запросили до співпраці в нашій місії дипломатів з представництв Європейської комісії, ОБСЄ та Ради Європи в Києві, а також посольств Нідерландів, Болгарії та Литви. На наше велике розчарування, всі наші потенційні партнери відмовилися. У них не було відповідних інструкцій, і вони не були готові до практичної співпраці. Директор Генрик Шлайфер мав зустрітися з американським послом Джоном Гербстом, а Станіслав Чьосек розраховував на розмову з російським послом Віктором Черномирдіним. Обидва посли – американський та російський – уникали прямої розмови. На переговори було делеговано дипломатів нижчого рангу. Ми зрозуміли, що на той момент ми діяли виключно від імені Польщі. Треба визнати, що Москва ф також наші українські партнери цього не знали.

Спочатку ми вирушили на зустріч із міністром закордонних справ. Міністр Костянтин Грищенко прийняв нас несподівано привітно. Це був професійний український дипломат із тісними зв'язками з одним з олігархічних кланів. Перед тим як стати міністром, він був послом у Сполучених Штатах. Він тепло прийняв нас як друзів України. Однак розмова тривала недовго, бо її перервав дзвінок з адміністрації президента України – Кучма запросив нас до себе.

Прощаючись з нами, Грищенко несподівано вийшов за межі дипломатичного протоколу і закликав нас до дій у безпрецедентній

манері. На його думку, існував реальний шанс досягти порозуміння між владою та опозицією за умови, що дії міжнародних посередників будуть швидкими та динамічними. На його думку, варто поспішати, доки президент Кучма ще зберігає вплив на силові структури. Пізніше можливість досягти успіху могла зникнути назавжди.

Оптимізм після розмови з міністром виявився передчасним. Зустріч із президентом Кучмою пройшла дуже погано. Він зосередився на критиці опозиції та звинуваченнях на адресу західних країн, зокрема Польщі, за нібито втручання у внутрішні справи України. У змістовних питаннях він займав непоступливу позицію, погоджуючись лише на декларацію про незастосування сили, і – як показав час – ця декларація не була надто щирою. Я подякував Кучмі за запрошення та нагадав пріоритети нашої місії: уникнення силової конфронтації, вивчення можливостей перевірки підрахунку голосів та створення умов для політичного діалогу. Я передав йому документ – один непідписаний аркуш, на якому все це було написано українською та англійською мовами. Я запропонував зосередитися на підготовці концепції зустрічі за круглим столом. Я також переказав Кучмі думку Кваснєвського, що, на нашу думку, дискусія на пленарній сесії має бути предметною і якомога менше полемічною. Обидва кандидати на посаду президента та голова українського парламенту могли б у своїх виступах висловити власну точку зору на пріоритети, запропоновані посередниками. Кучма був очевидно роздратований як стислою формою нашої пропозиції, так і її змістом. Він просто вибухнув, почав підвищувати голос, і свою злість спрямував на мене.

Поруч із президентом Кучмою сидів Сергій Льовочкін, його головний радник. На моє здивування, саме він узявся заспокоювати негативні емоції свого шефа. Раз чи два він досить різко перериває тираду Кучми. Льовочкін, як перший представник українського владного табору, підтримав пошук пакетного рішення – тобто взаємних поступок з боку влади та опозиції. Це стосувалося повернення до конституційної реформи та реформи місцевого самоврядування. В один момент Льовочкін, перехопивши ініціативу, несподівано сказав, що ми можемо почати обговорення пакетів, і Кучма з цим погодився.

Після розмови з українським президентом я зателефонував Александру Кваснєвському, щоб доповісти про наші перші зустрічі, і дізнався від нього, що Солана все-таки вирішив взяти участь у посередництві. Виявилося, що ми були не так далеко від істини, коли під час зустрічей посилалися на Європейський Союз. Однак телефонні

розмови Кваснєвського з канцлером Шредером та президентом Шираком були невдалими. Він не отримав від них підтримки. Про розмову з Шираком він розповідав як про один з найважчих досвідів у своєму житті. Під час більш ніж двадцятихвилинної розмови французький президент здебільшого мовчки реагував на його аргументи.

Наступною мала бути зустріч нашої підготовчої групи з прем'єром Януковичем. Вона була запланована на другу половину дня 25 листопада, але так і не відбулася. Польське посольство ще попереднього дня відправило до офісу прем'єра України дві ноти: першу щодо зустрічі нашої групи з Віктором Януковичем і другу щодо його зустрічі з колишнім президентом Польщі Лехом Валенсою. Радники українського прем'єра були переконані, що саме Валенса представляє Кваснєвського, і організували їхню зустріч, а нам відмовили.

Я сконтактувався з Лехом Валенсою і домовився з ним про зустріч, щоб дізнатися його враження. Він був гордий з того, як пройшла його розмова з Януковичем: – «Я пригрозив, що люди його зметуть, якщо він віддасть наказ стріляти та проллється кров. Він це сприйняв серйозно». Додав, що бажає нам успіху, вірить у успіх нашої місії і визнав, що Кваснєвський в Україні виконує добру роботу. Наскільки я дізнався від знайомих в українському МЗС, Валенса також запропонував Януковичу негайно подати у відставку. В офісі Януковича довго панував шок після цієї зустрічі. Вони терміново намагались з'ясувати, яка з польських делегацій є справжньою.

У цій ситуації ми попросили про зустріч із першим віцепрем'єром та міністром енергетики Андрієм Клюєвим, який фактично керував виборчою кампанією Януковича разом зі своїм братом Сергієм і, ймовірно, посланцями Кремля. Клюєв приїхав до нашого готелю пізно вночі з 25 на 26 листопада в супроводі впливового депутата Володимира Сівковича – людини, тісно пов'язаної з росіянами та зі спецслужбами. Розмова почалась з роз'яснення статусу Леха Валенси. Я подякував співрозмовникам за зустріч Януковича з нашим колишнім президентом, лауреатом Нобелівської премії миру. Сказав кілька слів про роль Валенси в польській історії, про те як його поважають у Польщі, а також про його дружнє ставлення до України. Додав, що президент Валенса нині не займає жодних державних посад, а його приїзд до Києва має неофіційний характер. Клюєв і Сівкович взяли це до уваги. Потім вони чітко заявили, що оскарження результатів виборів, офіційно оголошених ЦВК не розглядається і не може бути предметом жодних переговорів. Від імені свого керівни-

цтва вони запропонували свій політичний компроміс. Обіцяли, що Янукович, як новий голова держави, призначить Ющенка на посаду прем'єра, а також надасть йому право призначати голів державної адміністрації (в областях і районах) усюди, де той переміг у другому турі, тобто практично на половині території країни. Про конституційну реформу, яка б обмежувала повноваження майбутнього президента, не йшлося зовсім.

Коли ми попрощалися була вже друга година ночі. Ще перед восьмою ранку я отримав повідомлення з секретаріату прем'єра України. Дзвонив один з директорів його офісу, підтверджуючи участь Януковича у вечірній зустрічі за круглим столом у Маріїнському палаці.

Приїзд Кваснєвського

Для президента Квасневського дуже важливою була співпраця з Кучмою, який мав бути формальним господарем усього процесу переговорів. Співпраця з ним, а потім і з українським парламентом була необхідна для легітимності миротворчої місії. Однак, як показали зустрічі робочої групи, наші стосунки з представниками урядового табору були складними. Ми неодноразово ставали об'єктом маніпуляцій з їхнього боку. Часто вони не були лояльними, змінювали позицію, відхиляли попередні домовленості. Здавалося, що на першій стадії конфлікту вони обрали сценарій конфронтації і трохи не знали, чи варто нас позбутися, чи радше використати в якійсь грі. Ми, мушу визнати, в свою чергу використовували неоднорідність цього табору і намагалися достукатись до них безпосередньо, не завжди офіційним шляхом.

Я супроводжував президента Квасневського в його поїздці з аеропорту до резиденції Кучми в Кончі-Заспі. Нашу розмову перервав телефонний дзвінок від члена робочої групи, директора Зайончковського, який в цей же час говорив з керівником штабу Януковича. Я отримав погану новину. До Києва мала приїхати група прихильників Януковича зі Сходу України, яка складалась з кількох тисяч осіб. Вони мали, як він сказав, мирно розблокувати державні установи в столиці та перешкодити зустрічі влади та опозиції за участю закордонних медіаторів. Я попросив покликати Тігіпка до телефону і закликав його зупинити демонстрантів або, принаймні, спрямувати їх у такі місця в столиці, де не буде ризику прямого зіткнення з прихильниками Ющенка. Приїзд медіаторів з-за кордону створював

реальні шанси на досягнення компромісу – аргументував я. Якщо зустріч круглого столу не відбудеться або буде перервана внаслідок заворушень, ситуація розвинеться в трагічному напрямку.

Кілька хвилин потому президент Квасневський сам говорив по телефону з Тігіпком і закликав його запобігти зриву круглого столу. Він дуже рішуче просив його втрутитися і натиснути на Януковича та міністра внутрішніх справ, щоб не допустити заворушень у центрі Києва. Тігіпко пообіцяв, що поговорить з Януковичем і спробує вплинути на його позицію. Чесно кажучи, я мав сумніви щодо цієї обіцянки. Виборчий штаб не здавався мені місцем фактичного управління кампанією, а скоріше вітриною для контактів із зовнішнім світом.

Інформація про прибуваючих до Києва прихильників Януковича була ще одним витоком інформації, яку ми отримали від Тігіпко. Нагадаю, що безпосередньо перед другим туром виборів він детально поінформував мене про те як Янукович «виграє» вибори, а тепер, здавалося, що керівник штабу хотів ускладнити і дезорганізувати концентрацію донецьких бойовиків. Сигналізуючи про підготовку нападу на опозицію ще до початку переговорів за круглим столом, що до речі, як пізніше виявилося, не відповідало дійсності, він попередив Кваснєвського сподіваючись, що саме той чинитиме відповідний тиск на Кучму і не допустить конфронтації. Він сам – або був безсилим, або – що більш ймовірно – хотів залишитися осторонь, спостерігаючи за розвитком подій.

Незабаром він відчув на собі наслідки своєї неоднозначної поведінки. Наступного дня, в суботу 27 листопада, він подав у відставку з посади голови адміністрації президента, а в понеділок 29 листопада перестав бути головою Національного банку України.

Розмова Кваснєвського з Кучмою почалася з попередження українського президента про те, що тисячі прихильників прем'єр-міністра виходять з потягів, які прибувають до Києва зі сходу України, щоб не допустити зустрічі представників влади та опозиції за участі іноземних посередників. Кучма заперечував це, але при цьому випадково обмовився, що контрдемонстрації дійсно планувалися, але на суботу, тобто на наступний день. Деякі групи прихильників Януковича справді вже мали прибути до Києва, але, на щастя, повідомлень про сутички не надходило.

Розпочався обмін думками щодо шляхів виходу з кризи. Спочатку Кучма наполягав на проведенні круглого столу в Кончі-Заспі.

Він непокоївся, що без застосування сили не вдасться прорватися через помаранчеві блокади на вулицях. Кваснєвський вважав, що обговорення за межами столиці буде відкритим визнанням слабкості з боку українського президента. Коли польський президент виклав свої три пункти – утримання від застосування сили, перевірка результатів, оголошених Центральною виборчою комісією, і створення умов для політичного діалогу, Кучма перейшов в атаку. Він не хотів обговорювати жодної форми перегляду результатів другого туру. Мені здається, що тоді для нього оптимальним варіантом вирішення конфлікту був би такий, який би забезпечив збереження гармонійної співпраці між усіма основними олігархічними групами, а компроміс міг би виражатися в кооптації політичного оточення Ющенка до «концерту кланів».

Але на момент цієї розмови ні про який компроміс не йшлося. Кучма критикував опозицію, яка, мовляв, поставила країну на межу громадянської війни, і американців, які, на його думку, безпосередньо фінансували демонстрації на Майдані. Він повідомив, що служба безпеки затримала кількох кур'єрів – активістів прозахідних неурядових організацій, які роздавали долари демонстрантам. Справа, на його думку, очевидна, а роль Польщі – неоднозначна. Він закликав нас схаменутися. Для Кучми було розчаруванням те, що посередники очікували не лише політичного компромісу, але, перш за все, створення умов для достовірного перерахунку голосів або повторного голосування, що могло б стати певною формою відшкодування для розбурханого натовпу. У такий дуже гарячий момент дискусії, що часом переростала в суперечку, Кучму попросили до телефону. Телефонував Владімір Путін.

Згода на розмову це ще не згода на компроміс

Однією з найважливіших умов успіху посередництва була спроби нейтралізувати Росію. Кремль розглядав ситуацію в Києві як результат втручання Заходу у внутрішні справи України. Спостерігаючи за проурядовими ЗМІ та інформаційними службами, російськими телеканалами, які в той час широко транслювалися в Україні, у мене склалося враження, що київська влада та її московські союзники розраховували на можливість силового протистояння, навіть підштовхували до нього. Той факт, що Путін аж тричі привітав Януковича з нібито перемогою у другому турі, свідчив про його безпосередню

зацікавленість і особистий контроль над українськими виборами і водночас про слабку й однобічну орієнтацію в ситуації. Однак у день запланованого відкриття київського круглого столу він усвідомив, що Росія втрачає ініціативу і що тема фальсифікація другого туру виборів, всупереч його очікуванням, не закрита.

Коли Леонід Кучма попросив делегувати представника Росії для участі в переговорах за круглим столом, Путін запропонував він запропонував запросити Квасьневського до телефону. Польський президент, однак, не захотів прийняти це запрошення. Відмову він обґрунтував тим, що його посередницька місія в Києві полягає у досягненні політичного компромісу між самими українцями і не має нічого спільного з польсько-російськими відносинами, і що, його присутність у Києві нібито зумовлена міжнародним мандатом, який не передбачає переговорів з третіми країнами. Це, додав він, скоріше має бути завданням головуючої в ЄС країни або Сполучених Штатів. Незважаючи на цю відмову, Путін погодився, щоб Росія приєдналася до переговорів за круглим столом, і призначив своїм представником колишнього президента Бориса Єльцина. Тоді Кваснєвському вдалося переконати Кучму виступити проти цієї кандидатури. Вони обидва добре знали Єльцина і побоювалися деструктивної ролі, яку той може відіграти під час зустрічі. Зрештою, було вирішено запросити до Києва тодішнього спікера російської Думи Бориса Гризлова. Лише його присутність створила імідж міжнародного посередництва як спільної дії Заходу і Росії, що було важливо для Кучми і для головування в ЄС.

Хав'єр Солана прибув до Києва із значним запізненням, уже після того, як Кучма та Путін узгодили деталі участі Росії у вечірній зустрічі в Маріїнському палаці. Валдас Адамкус прилетів до Києва найпізніше і взагалі не був присутній на зустрічі з президентом Кучмою.

Після приїзду Солани ми почали все спочатку. Продовжились атаки Кучми на запроданну опозицію, дволикий Захід і американські гроші. Солана час від часу дивився на нас із здивуванням, ніби запитуючи, що він взагалі тут робить. Нідерланди вирішили відправити до Києва дипломата у відставці, посла Ніка Бігмана, який отримав заздалегідь підготовлені листи від прем'єр-міністра Нідерландів до чотирьох основних гравців в Україні: Кучми, Януковича, Ющенка та Литвина. Через кілька годин, під час зустрічі з лідерами опозиції, ми дізналися, що вони вже отримали листи факсом. Як і очікувалося,

у них не було жодного слова про підтримку нідерландським головуванням ЄС посередництва, офіційно започаткованого президентом Польщі двома днями раніше.

На зустрічі посередників з лідерами опозиційної коаліції – Віктором Ющенком, Юлією Тимошенко, Олександром Морозом та Анатолієм Кінахом – атмосфера була зовсім іншою. Вірячи в сприятливі результати опитувань, опозиціонери хотіли повторного голосування, але тільки за умови встановлення сильних, бажано міжнародних, гарантій усунення порушень і фальсифікацій. Важливою темою стала нейтралізація силовиків з Донбасу. Обнадійливі сигнали надходили зі штабу Ющенка. Нам вдалося заблокувати частину прибулих на приміських залізничних вокзалах або в прилеглих санаторіях, де їх розмістили. Ті групи контрпротестувальників з Донбасу, яким вдалося прорватися в центр столиці, хаотично розійшлися, а подекуди браталися з місцевими жителями. За словами Ющенка і Тимошенко, прибульці зі сходу країни – холодні і голодні – не були готові до протистояння ні морально, ні фізично.

Остання зустріч перед пленарним засіданням першого круглого столу відбулася в штабі Януковича. Прем'єр-міністр України був присутній на ній лише перші десять хвилин і залишив зал засідань невдовзі після того, як привітав гостей і виголосив коротку промову. Замість нього крісло зайняв колишній президент України Леонід Кравчук. У своїй промові, відповідно до офіційної лінії, він рішуче заперечив будь-яку можливість фальсифікації виборів на користь Януковича. Він посилався на соціологічні опитування, проведені на замовлення виборчого штабу, які підтверджували, що чинний прем'єр-міністр стабільно лідирує з відривом у близько мільйон голосів. Цим він спровокував Кваснєвського поставити «гіпотетичне» запитання про те, чи підтвердить результат повторного голосування цю перевагу. Кравчук без вагань і наполегливо підтвердив це, давши Кваснєвському аргумент, яким той скористався буквально за кількадесят хвилин на пленарному засіданні.

Нарешті ми вирушили до Маріїнського палацу на довгоочікуване відкриття круглого столу. Логістика під час зустрічі була справжньою катастрофою, хоча польська делегація і наше посольство у Києві зробили велику роботу, щоб вона стала можливою. Опалення в Маріїнському палаці увімкнули лише перед самою зустріччю, і в залі засідань було страшенно холодно. Не вистачало допоміжного персоналу, не було кому накрити стіл і поставити стільці. Ми приєд-

налися, щоб допомогти. Президент Кваснєвський завдяки своїй інтуїції, попросив наше посольство привезти більше канцелярського приладдя. Це дозволило нам роздати аркуші чистого паперу та олівці чи ручки іншим делегаціям. Все це виглядало так, ніби чиновники Кучми дійсно не розраховували на те, що зустріч відбудеться.

Всі делегації вже зайняли свої місця, коли посол Зюлковський отримав телефонний дзвінок від Леоніда Кожари, радника Кучми, про те, що колона автомобілів, з якою їхав український президент, була зупинена протестувальниками на одному з блокпостів на шляху з Кончі-Заспи до центру Києва. Кожара погрожував, що президент незабаром розвернеться і зустріч доведеться перенести. Блокування президентської колони було самочинною дією місцевого координатора блокади, а не інтригою «помаранчевих» штабів. Спільними зусиллями вдалося переконати тих, хто контролює блокування вулиць у цьому районі столиці, не перешкоджати проїзду президентської колони.

Ми сподівалися, що на пленарному засіданні круглого столу може статися прорив, але сама по собі домовленість про зустріч нічого не означала. Як і передбачалося, український президент і прем'єр-міністр не представили на інавгурації жодного конструктивного плану. Кучма, хоча і схвально відгукнувся про приїзд Кваснєвського, Адамкуса і Солани до Києва у своїй вітальній промові, не утримався від різкої критики опозиції та ймовірного іноземного втручання. Промова Януковича виявилася ще більш конфронтаційною. Тільки українська опозиція була готова до перемовин. Під час зустрічі опозиція представила свої пропозиції у письмовому вигляді українською та англійською мовами. Вона розповсюдила їх серед усіх присутніх делегацій. Це дало їй психологічну перевагу і показало її як професійну політичну силу, яка шукає рішення. Виступ спікера російського парламенту всі очікували з певним напруженням. Гризлов зачитав дуже жорстку і негативну оцінку дій української опозиції та втручання західних країн, не запропонувавши нічого, що могло б призвести до послаблення напруженості. Загалом, довелося задовольнитися лише його присутністю і сприйняти це як сигнал, що Москва – поки що – приймає факт пошук компромісу, але навряд чи сама долучиться до цього процесу.

Александр Кваснєвський запропонував транслювати засідання Верховного суду по телебаченню. Це мало б посилити незалежність суддів, які розглядають скарги. Він також послався на раніше вис-

ловлене колишнім президентом Леонідом Кравчуком переконання, що більшість українських виборців підтримують прем'єр-міністра Януковича. Він зазначив, що оскільки всі в штабі Ющенка вважають, що саме їхній кандидат користується більшою підтримкою, ніж його суперник, то проблему можна легко вирішити – адже можна провести повторне голосування і, посиливши виборче законодавство, забезпечити підрахунок результатів таким чином, щоб вони викликали довіру в обох сторін. Хоч згадка про обмовку Кравчука була сприйнята урядовою стороною та росіянами як невдалий жарт, пропозиція трансляції слухання у Верховному Суді по телебаченню була одностайно підтримана учасниками та зафіксована у підсумковому документі.

Польська делегація в ніч із п'ятниці на суботу, з 26 на 27 листопада, поверталася до Варшави в доброму настрої, хоча далеко не всі наші наміри вдалося реалізувати. На публічних зустрічах рідко вдається вирішити складні проблеми. На таких заходах важливо чітко висловити свою позицію, розкритикувати дії політичних опонентів. Справжнє порозуміння слід було підготувати за лаштунками. Різниця в позиціях розсварених українських політиків була суттєвою, але чи справді вони були неспівставними? Ми сподівалися, що сам початок переговорів покаже, що існує альтернатива силовому сценарію. Нам вдалося посадити всіх політичних лідерів за один стіл. Також вдалося пробудити надію суспільства на успіх медіації, що спричинило тиск громадської думки на політиків і нагадало українським учасникам про їхню відповідальність за долю країни.

Після 26 листопада 2004 року почала змінюватися позиція багатьох західних політиків та коментаторів щодо українського руху. Важливу роль зіграла прихильність західної громадськості. У західних ЗМІ, а також все частіше в європейських парламентах, домінувала симпатія до демократичних сил в Україні. Внаслідок цього багато скептиків, які вважали, що медіаційна місія не потрібна, замовкли. Змінилася позиція й голландського головування в ЄС. Вони почали визнавати свою співучасть у медіації та водночас фактично прийняли лідерство Польщі у цьому процесі.

Американський політолог і колишній посол США в Києві Стівен Пайфер у своїй публікації, присвяченій Помаранчевій революції в Україні, зазначив, що хоча брюссельський офіс Солани регулярно інформував представників країн-членів ЄС про ситуацію, а МЗС Нідерландів підтримував телефонний зв'язок зі своїми колегами в ін-

ших столицях ЄС, «брифінги та обговорення стосувалися переважно оновлення інформації – ніхто не пропонував і не бачив необхідності узгоджувати детальні інструкції для посередників»[8].

Але деякі країни, такі як Франція та Італія, все ж не приховували свого скептицизму. «Інтереси Польщі у Східній Європі не збігаються з інтересами Франції» – можна було прочитати в „Le Figaro". Польща так само не нейтральна в українському питанні, як і Росія », – заявили тамтешні політики, підкреслюючи ризик дестабілізації в усьому регіоні[9].

Уникнути силового сценарію

Перш ніж вдалося досягти прориву в переговорах, необхідно було зіткнутися з драматичним викликом – запобігти застосуванню сили з боку влади, яка, як незабаром з'ясувалося, паралельно з участю в зустрічах із міжнародними медіаторами готувалася до силового протистояння. Елементом плану контрнаступу – окрім навали прихильників Януковича на Київ – мав стати запланований на неділю, 28 листопада, з'їзд представників місцевої влади зі сходу та півдня України. Вони збиралися оголосити про створення самопроголошеної автономної республіки з регіонів, контрольованих олігархічними кланами, де начебто підтримка Януковича наближалася до ста відсотків, а іноді навіть перевищувала цей показник. До підготовки з'їзду були залучені також російські радники. До Сєвєродонецька Луганської області прибували російські політики з Москви та губернатори всіх російських регіонів, які межують з Україною. Підготовка йшла на повну силу ще до того, як західні посередники приземлилися в Києві. Кучма та його колеги не вважали за потрібне нам про це повідомити.

Обидві сторони, включно з лідерами опозиції, готувалися до силового протистояння. Погіршення погоди сприяло радикалізації натовпу, що стояв день і ніч під відкритим небом. Однак опозиція не

---

8 S. Pifer, *European Mediators and Ukraine's Orange Revolution*, „Problems of Post-Communism" November–December 2007, т. 54, с. 39, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/PPC1075-8216540603?journalCode=mppc20 (доступ: 12.12.2022).

9 Згідно порталу Wirtualna Polska від 1 грудня 2004 року, https://wiadomosci.wp.pl/polska-miesza-jak-rosja-pisze-francuska-gazeta-6031939910533761a: „Залучення Польщі схоже на залучення Росії.[…] Франція критично ставиться до будь-якого зовнішнього втручання, незалежно від того, звідки воно походить.[…] Звідси і скептичне ставлення Парижа до польської інтервенції, як Александра Кваснєвського, так і Леха Валенси".

була готова до штурму державних установ у Києві. Навіть найрадикальніша Юлія Тимошенко визнала, що захопити будівлю Адміністрації Президента України на Банковій неможливо, і оголосила про відмову від штурму будівлі, в якій, до речі, на той момент нікого не було. Так, демонстранти намагалися захопити будівлю парламенту, що, хоча технічно було простіше і не вимагало людських жертв, було політично невигідним і не мало сенсу, оскільки діяльність парламенту фактично сприяла переговорному процесу.

Натовпи прихильників Януковича мали увійти до центру Києва в суботу. Вони вже організовано прибували до столиці з четверга, як правило, спеціальними потягами. За сприяння місцевої адміністрації їх розмістили в робітничих готелях і санаторіях, розташованих поблизу. Однак багато поїздів, що прямували до Києва або поверталися на схід за новими групами, затримувалися через протест залізничників, які симпатизували опозиції. Зіткнувшись зі все більшою дезорганізацією і для того щоб уникнути міжнародного скандалу, Янукович під час перерви в засіданні круглого столу на нічному мітингу на головному залізничному вокзалі Києва подякував шахтарським мітингувальникам за їхню підтримку і закликав їх повертатися додому.

Однак план уряду щодо застосування сили не закінчився епізодом з шахтарськими силовиками. З'явилася нова загроза. 26 листопада, ще до обіду, польські спецслужби надіслали тривожний сигнал президенту Кваснєвському та прем'єр-міністру Бельці щодо планів української влади використати внутрішні війська для придушення демонстрацій. Того дня Кваснєвський прилетів з Варшави до Києва близько шостої ранку, а вищезгаданий звіт надійшов до його офісу кілька годин потому. Така інформація не надсилається електронною поштою, ані навіть у зашифрованих телеграмах. Це добре розумів і інший адресат цієї інформації – прем'єр Белька, який ознайомився зі звітом перед полуднем у своєму офісі. Він двічі намагався передати інформацію президенту телефоном, але їм не вдалося поговорити. Президент у той час брав участь у чергових переговорах і не міг відповісти на дзвінок, тож попросив мене розібратися в ситуації. Белька перебував у літаку, прямуючи до Порторожа в Словенії, де проходила зустріч прем'єрів Центральноєвропейської ініціативи. Одразу після приземлення він зателефонував знову. Спершу попросив про короткий брифінг щодо подій. За кілька хвилин він мав представити учасникам саміту інформацію про ситуацію в Україні, які хотіли отримати відомості з перших вуст, усвідомлюючи, що Польща ві-

діграє важливу роль у розв'язанні кризи. Потім він попросив передати трубку президенту. Сказав, що має дуже важливу інформацію, з якою президент зможе ознайомитися тільки після повернення до Варшави, а справа є невідкладною.

На пленарному засіданні «круглого столу» була тоді перерва, і президент говорив з Кучмою віч-на-віч. Охорона дозволила мені зазирнути всередину і навіть увійти до кімнати, де проходила зустріч, але я прийшов у невідповідний момент. Президент не захотів переривати розмову, яка більше нагадувала запеклу сварку. Кучма висловлювався нецензурно. Я відійшов і пояснив ситуацію прем'єр-міністру. Запитав, чи не може він передати інформацію мені, щоб я сам міг поінформувати президента. Він відповів, що це суворо секретне повідомлення, адресоване лише трьом цивільним особам — президенту, прем'єру та міністру оборони. Її зміст можна передати тільки особисто президенту. Я дізнався лише, що інформація стосується ситуації в Україні та безпеки переговорів, які веде польський президент. Президент зміг зв'язатися з прем'єром тільки через кілька годин, вже після завершення засідань круглого столу, пізно вночі. Розмова велася через загальнодоступну телефонну мережу, і співрозмовники користувалися евфемізмами. Кваснєвський прямо сказав мені, що досі не знає, про що йдеться. Він вважав, що, можливо, Белька розповів мені щось більше і зрозуміліше. Я припустив, що інформація може стосуватися вже значною мірою нейтралізованого вторгнення шахтарів до Києва і вже не актуальна.

Однак йшлося про дещо набагато серйозніше. Незважаючи на роки, що минули, всі деталі цієї справи досі нерозкриті. Публікації на цю тему, які згодом з'явилися в Польщі та Україні, базуються на матеріалах американських газет і не є достатньо точними. З часом у мене склалося враження, що саме польські спецслужби першими дізналися про те, що в штабах українських внутрішніх військ затверджено детальні плани силового розблокування урядових будівель у Києві збройними підрозділами. Були видані накази про вихід військ. Почалася дислокація підрозділів, призначених для походу на Київ. Я припускаю, що саме цю інформацію Белька намагався передати президенту Кваснєвському.

Наступні дні приносили суперечливі повідомлення з України. Серед них були тривожні новини, як-от про з'їзд «автономістів» у Сєвєродонецьку, де було оголошено про намір створити Південно-Східну Українську Автономну Республіку з Харковом, Доне-

цьком, Одесою та Кримом, яка мала б дистанціюватися від повсталого Києва. Там лунали заяви про нібито державний переворот у Києві та про необхідність зближення з Росією.

Були й позитивні сигнали, що вказували на можливість послаблення напруги і пошуку мирного рішення. Український парламент, у якому, нагадаємо, домінувала урядова коаліція, дуже чіткою більшістю голосів ухвалив постанову з вимогою проведення повторного другого туру виборів і подякою іноземним посередникам за їхні зусилля. Відбулося засідання Ради безпеки і оборони, яке завершилося досить м'яким комюніке, але в жодному разі нічого не свідчило про те, що влада розглядає можливість запровадження надзвичайних заходів. У неділю вдень, 28 листопада, зустріч Президента Кучми з Ющенком і Плющем пройшла в хорошій атмосфері.

Проте, незважаючи на видимість нормалізації ситуації, ввечері того ж дня Ющенко та інші українські опозиційні політики були поінформовані про те, що розпочався рух внутрішніх військ до Києва, і що їм роздали бойові набої. Інформація про наближення збройних підрозділів до столиці викликала мобілізацію в лавах опозиції. Стурбовані українські політики, незважаючи на пізній час, спочатку підняли на ноги дипломатичний корпус, який перебував у Києві. Потім – знайомих західних політиків, включно з посередниками, які були присутні на п'ятничній зустрічі в Маріїнському палаці. З президентом Кваснєвським по телефону говорив Ющенко, який також зателефонував Солані та Адамкусу. Телефонували також членам нашої підготовчої групи. Я сам отримав кілька драматичних дзвінків.

Кваснєвський вже знав цю новину до того, як я зателефонував йому ввечері в неділю 28 листопада. Того вечора я говорив з ним кілька разів. Він намагався прояснити ситуацію безпосередньо з Кучмою, зв'язався з Адамкусом, Соланою і державним секретарем США Колліном Пауеллом. Жодному з них тоді не вдалося поговорити з українським президентом, але сам факт того, що так багато світових політиків хотіли з ним сконтактуватися, мав на нього вплинути.

Наступного дня, 29 листопада, внутрішні війська повернулися до місць дислокації. Рішення про припинення іхнього руху до столиці мало бути прийняте внаслідок спільного особистого звернення командувача сухопутних військ України, голови військової розвідки та голови Служби безпеки України до президента Кучми. З огляду на попереднє блокування перенаправлення донбаських бойовиків, очікуваних вуличних зіткнень між прихильниками двох кандидатів у Києві від-

булося і обійшлося без жертв. У такій ситуації привід використання військових для наведення порядку в столиці вже не виглядав переконливо. Генералам було легше вмовити Кучму заблокувати наказ.

Десяток років потому, у своїй книзі спогадів, Віктор Ющенко не оцінював ситуацію настільки драматично. Колишній український президент написав – чесно кажучи, не дуже переконливо, як на мене, – що перегрупування армії наприкінці листопада 2004 року в районі Києва було результатом якихось старих, вчасно не відкликаних наказів, які в неділю 28 листопада не були підтримані на засіданні Ради національної безпеки і оборони України і не були схвалені президентом Кучмою[10].

Але ж саме він сам забив на сполох у неділю ввечері і тим самим ініціював акцію нічних дзвінків до Кучми з усього світу!

Через Бориса Клименка, київського журналіста, який тоді працював з іспанськими ЗМІ, я домовився про неформальну зустріч з генералом Євгеном Марчуком, якого я раніше знав із зустрічей у Польсько-українському консультативному комітеті. Він був важливою і впливовою фігурою в українській політиці. У минулому він був прем'єр-міністром, раніше – головою Служби безпеки України, міністром оборони, секретарем Ради безпеки. Він зберіг великий вплив і зв'язки у владних структурах. Він знав і Кваснєвського, і Солану і довіряв їм, про що не забув сказати мені на початку розмови. Зустріч відбулася у вівторок 30 листопада в київській лікарні СБУ, де Марчук перебував на лікуванні. Він прийняв мене у своїй палаті в піжамі та халаті. Запевнив мене, що перебуває в постійному контакті з багатьма важливими офіцерами армії та служби. Наскільки йому відомо і наскільки він переконаний, солдати і офіцери МВС, СБУ і збройних сил, а також командний склад не дозволять себе використати для придушення опозиції і залишатимуться вірними українській Конституції.

До щасливого фіналу

Грандіозна поразка ідеї застосування силового сценарію та безперервний суспільний тиск з кожним днем змінювали ситуацію не на користь Януковича. Підтвердилося припущення, що під впливом тривалого протесту та появи посередників почнеться швидка дезінтегра-

10 В. Ющенко, *Недержавні таємниці. Нотатки на берегах пам'яті*, Харків 2014, с. 366-369.

ція правлячого табору, автономізація державних установ і медіа, що сприятиме зростанню схильності політиків до порозуміння. Коаліція кланів, яка підтримувала Януковича як майбутнього президента, розпадалася на наших очах. Приїзд іноземних переговорників зіграв роль каталізатора та пришвидшив вибух невдоволення до кандидата, якого раніше підтримували політичні еліти в абсолютно інших обставинах.

Окремо варто згадати роль тодішнього голови Верховної Ради Володимира Литвина, котрий практично з наступного дня після першої зустрічі за круглим столом почав діяти в унісон із планом, який реалізовували міжнародні посередники. Можливо, він діяв за домовленістю з президентом Кучмою, але я не можу цього стверджувати. Протягом наступних кількох тижнів Литвин відігравав ключову роль у створенні політичних і правових умов, які сприяли запуску внутрішнього переговорного процесу і, в результаті, забезпечили досягнення компромісу. Політичне значення голосувань у парламенті, прийнятих поза звичною процедурою, за згодою або навіть за ініціативою голови парламенту, було важко переоцінити. Маю на увазі постанови, які, через масові зафіксовані порушення, підважили легітимність другого туру виборів всупереч позиції ЦВК та відкликали підтримку парламенту уряду Януковича.

У Києві продовжували працювати дві автономні, робочі експертні групи – перша складалася з поляків, а до другої входили радники та експерти, що співпрацювали із Соланою та Бійґманом. Обидві групи працювали окремо, кожна за своєю програмою. Не йшлося про об'єднання зусиль чи навіть консультації. Думаю, що нам, полякам, не надто довіряли, не хотіли брати співвідповідальність за наші кроки, а можливо, й не хотіли нам заважати. Наша група проводила свої переговори – з представниками політичних кіл, установ та груп впливу, в тому числі з представниками великого бізнесу. Європейська група підтримувала контакти переважно з штабом Ющенка, представниками неурядових організацій та дипломатами західних країн. Одним із небагатьох прикладів спільних дій – єдиним, наскільки я пам'ятаю – була організація у польському посольстві 1 грудня 2004 року спільного брифінгу для Кваснєвського, Адамкуса та Солани, а також європейських дипломатів, акредитованих у Києві, перед другим засіданням круглого столу.

Для успішного завершення переговорів було важливо зрозуміти позицію найважливіших українських олігархів і спробувати переконати їх у необхідності пошуку інструментів для мирного врегу-

лювання кризи. Ми провели тривалі розмови з Віктором Пінчуком, зятем Леоніда Кучми та співвласником великого металургійного концерну, з Рінатом Ахметовим, найбагатшим бізнесменом України та фактичним лідером донецького клану, з Григорієм Суркісом із київського клану, а також із Сергієм Тарутою, який теж представляв Донбас. Розмовляли ми не лише про політику. Суркіс, як голова Федерації футболу України, був зацікавлений у спільному з Польщею проведенні чемпіонату Європи з футболу, а Тарута прагнув інвестувати в польські активи в металургії та суднобудівній галузі. Характерно, що ці зустрічі проходили в значно кращій атмосфері, ніж розмови з багатьма політиками правлячого табору. Наші співрозмовники підкреслювали, що вони є прихильниками збереження єдності України, зміцнення її економіки та зв'язків із Заходом. Вони пообіцяли працювати над досягненням компромісу. Ці зустрічі додали нам віри в те, що політична угода можлива, що агресивна риторика з боку політиків під впливом представників бізнесу, які явно прагнули уникнути дестабілізації в країні, може зазнати кардинальних змін.

Ще до того, як Верховний Суд виніс свій вердикт, предметом інтенсивного аналізу експертів і відкритої політичної дискусії, яка також перенеслася на міжнародну арену, стала дилема – чи повторити проведення президентських виборів, чи повторити лише другий тур. Це було нелегке питання, адже відповідно до українського законодавства повторні вибори означали б висунення нових кандидатів на пост президента, повторне проведення виборчої кампанії та двох турів голосування. Цю ідею підтримував президент Кучма, на його боці були також Путін і деякі західні політики.

Українська опозиція виступила проти цього рішення. Подібну позицію зайняли Кваснєвський, Солана та Адамкус, вважаючи, що слід дати українським виборцям можливість висловитися ще раз – цього разу на чесних виборах – щодо кандидатур, які стали символами політичного протистояння. Повторні вибори означали б продовження перехідного періоду з усіма його негативними наслідками. Це також передбачало б необхідність розпуску Майдану та втрату часу на пошуки нового спільного кандидата від опозиції.

Концепція, яка передбачала повторення всіх виборів також не влаштовувала Януковича, хоча він не відмовлявся від цієї ідеї, адже її гаряче підтримували його політичні протектори – Путін та Кучма. На той момент він вже вважав себе політичним лідером, якого підтримували п'ятнадцять мільйонів виборців. Він не хотів повертатися

до ролі керівника однієї з кількох фракцій у парламентській коаліції, змушеного у нових виборах підтримувати когось із нелояльних до нього політиків із оточення Кучми – наприклад Литвина чи Тігіпка. Він вже бачив, що його цінність для Кремля, тобто те, що найбільше його цікавило, значно зросла.

Кілька днів до початку судового засідання ми провели зустріч із Василем Маляренком, головою Верховного Суду України, та іншими суддями цього суду (звісно, без участі членів суддівської колегії), під час якої нам було гарантовано, що незважаючи на складності справи суд винесе свій вирок незалежно та об'єктивно. Найважливішим було домовитися про те, що засідання буде транслюватися на першому каналі державного телебачення та по радіо. Це мало максимально підвищити незалежність суддів від можливого тиску з боку влади.

Така стратегія повністю себе виправдала. Коли розпочалося судове засідання, практично вся Україна стежила за ним у реальному часі. Навіть на сході країни. І не лише по телебаченню — детальні репортажі транслювалися також у багатьох державних радіопрограмах, а також на комерційних радіостанціях. Його слухали в автомобілях, таксі, у салонах краси та перукарнях. Представники опозиції, виступаючи у суді, детально описували порушення виборчого законодавства – округ за округом, регіон за регіоном. Шок був величезний.

Юристи Януковича відмовилися у цій ситуації від початкової тактики казуїстичних міркувань про те, що є, а що не є порушенням закону, що було доведено, а що є лише підозрою. Нова тактика полягала у тому, щоб завалити суд тисячами випадків нібито фальсифікації виборів прихильниками Ющенка. Однак це не спрацювало. Янукович був настільки непопулярний на заході країни та у столиці, що важко було повірити в те, що тамтешні жителі масово за нього голосували і що ці голоси були вкрадені. Це також не підтверджували об'єктивні соціологічні опитування. Не вдалося також довести, що на заході та в центрі України штучно завищували явку, щоб забезпечити перемогу кандидата від опозиції, адже саме в тих регіонах, де він перемагав, явка була явно нижчою, тобто була просто реалістичнішою, ніж та, яку оголосили на сході.

Суперечка була вирішена 3 грудня 2004 року рішенням Верховного Суду, який визнав другий тур виборів недійсним і призначив повторне голосування.

Останнім елементом домовленостей Українського круглого столу стала пакетна угода щодо «третього туру» та конституційної рефор-

ми. В обмін на те, що урядовий табір погодився на повторне проведення президентських виборів, мала бути переглянута конституційна реформа. Від самого початку медіаційної місії враховувалася необхідність модифікації чинного в Україні правового стану, навіть внесення змін до Конституції. Однак на практиці, польські переговорники не надавали великого значення аналізу українського законодавства, припускаючи, що в результаті переговорного процесу з'являться нові нормативні акти. І саме так у підсумку і сталося. Посередники не брали участі в детальному обговоренні конституційної реформи та інших питань внутрішньої політики, вважаючи, що це справа української сторони. Законодавчі рішення, які поклали край кризі, були ризикованими з юридичної точки зору, але, попри всю їхню недосконаліть, стали частиною внутрішньополітичних процесів в Україні і сприяли зниженню напруженості.

Опозиція неоднозначно ставилася до конституційної реформи і намагалася дистанціюватися від неї як від внутрішньої гри за владу. Однак перед другим туром президентських виборів Віктор Ющенко – за погодженням з Соціалістичною партією – погодився внести запропоновані зміни до Конституції, що принесло йому підтримку виборців лідера соціалістів Олександра Мороза. Декотрі вважають, що конституційна реформа була прийнята Віктором Ющенком у грудні 2004 року під тиском іноземних посередників. У своїх мемуарах він нічого не говорить про тиск з боку посередників у цьому питанні. Навпаки, він стверджує що під час переговорів підтримував зміни до Конституції[11].

Коли ми поверталися з Києва до Варшави в ніч з 6 на 7 грудня після завершального третього засідання Круглого столу, настрій в літаку був далекий від ентузіазму, хоча, здавалося, все було остаточно узгоджено. На відміну від двох попередніх разів, коли наша делегація була впевнена в успіху, тепер давалася взнаки синусоїда настроїв і розгойдування нервів. Ми отримали новини про те, що росіяни, в тому числі особисто Гризлов, відмовляються від досягнутих домовленостей. Пам'ятаю, що я пори все не втратив оптимізму. І справді – наступного дня 8 грудня все було у Верховній Раді проголосовано в пакеті, згодлм підписано, опубліковано і негайно вступило в силу. В Україні закінчилася Помаранчева революція.

26 грудня 2004 року відбувся третій тур президентських виборів. Його переконливо виграв Віктор Ющенко.

11 В. Ющенко, *Недержавні таємниці*, с. 372.

JACEK KLUCZOWSKI – *POLSKA POLITYKA W ODNIESIENIU DO „POMARAŃCZOWEJ REWOLUCJI" W UKRAINIE. WSPOMNIENIA DYPLOMATY*

Abstrakt

Artykuł stanowi wybór fragmentów książki autorstwa Jacka Kluczkowskiego pt. *Przypadki i wpadki dyplomaty* (Wydawnictwo Czytelnik 2023) poświęconych genezie i przebiegowi międzynarodowej mediacji podczas tzw. „pomarańczowej rewolucji" w Ukrainie, jesienią i zimą 2004 roku. Autor, który sam był uczestnikiem tych wydarzeń, podkreśla samodzielną rolę Polski w zainicjowaniu działań mediacyjnych pomiędzy skłóconymi ukraińskimi obozami politycznymi (W. Janukowycz – W. Juszczenko). Mediacje te, poparte przez Litwę, doprowadziły do powtórzenia drugiej tury wyborów prezydenckich i zwycięstwa ukraińskich sił demokratycznych.

Autor opisuje także przebieg dyskusji jesienią 2004 r. w polskich kręgach rządowych i politycznych, a zwłaszcza w otoczeniu ówczesnego prezydenta RP – Aleksandra Kwaśniewskiego, dotyczących przygotowania mediacji z udziałem głównych sojuszników i partnerów międzynarodowych Polski. Ukazuje także relacje i kontakty Warszawy z siłami politycznymi w Ukrainie. Szczególną uwagę zwraca na przygotowanie posiedzeń ukraińskiego „okrągłego stołu" w Pałacu Maryjskim w Kijowie, odsłania także decydującą rolę Polski w zablokowaniu rozwiązania siłowego, planowanego na Ukrainie przez siły prorosyjskie zmierzające do użycia przeciwko demonstrantom bojówek ze wschodu Ukrainy oraz ukraińskich wojsk wewnętrznych.

Słowa kluczowe: Najnowsze dzieje Ukrainy, polska dyplomacja, „pomarańczowa rewolucja", Majdan, Kijów, Ambasada RP, Aleksander Kwaśniewski, Wiktor Juszczenko, Wiktor Janukowycz, Unia Europejska.

Ключові слова: Новітня історія України, польська дипломатія, Помаранчева революція, Майдан, Київ, Посольство Республіки Польща, Олександр Квасьневський, Віктор Ющенко, Віктор Янукович, Європейський Союз.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

РОМАН СЕМЧИШИН

ДЕСЯТЬ РОКІВ ВІЙНИ. МОЇ СПОГАДИ ПРО БОЇ ЗА ДЕБАЛЬЦЕВЕ І КОСТЯНТИНІВКУ (2014–2024)

Десь у квітні 2014 р. я усвідомив, що російське втручання в українські справи набуває характеру збройного протистояння, яке тільки розпочалося. Мої батьки виховали мене патріотом України, тож я цікавився політикою завжди. У той час я перебував у статусі сотника Самооборони Майдану на чолі своєї 40 Сотні Самооборони Майдану – невеликого на той час колективу (30-15 осіб), який мав стійку тенденцію до зменшення – Майдан переміг, нова влада стабілізовувала державні силові та правоохоронні структури, потреба у добровольцях самооборони зменшувалась, бійці сотні поверталися додому. «Соціальні ліфти» в нас були відкритими, була можливість і нагода кожному обрати собі цікавий напрямок діяльності, зокрема, на професійній основі. У центрі Києва ще були залишки добровольчих підрозділів, кількість барикад зменшувалась, після шоку розстрілу Майдану українське суспільство поступово поверталося до нормального життя.

Очільники Самооборони отримали тоді високі державні посади, зокрема, на рівні заступників міністерства внутрішніх справ та Служби Безпеки України. Ще в перших числах березня сотні Самооборони стали основою підрозділу, що перетворились в подальшому у добровольчий батальйон «Айдар», 18 березня 12 бійців моєї сотні разом з іншими групами Самооборони вирушили на полігон МВС у Нових Петрівцях під Києвом, де розпочалося формування Першого резервного батальйону Національної Гвардії України, який згодом увійшов історію як «Батальйон ім. генерала Кульчицького». Переді мною виникла реальна можливість «подивитись на споконвічного ворога-москаля через приціл автомата» – саме ця цитата тоді стала

вирішальною в моєму виборі піти добровольцем на війну з московським окупантом.

Водночас, хоч на Сході і Півдні країни росіяни раз за разом демонстрували агресивні силові дії, частина самооборонівців заперечували доцільність іти на збройний захист країни, наполягали на потребі максимально впорядкувати нову владу в столиці, очистивши її від представників команди проросійського режиму Януковича. Казали: неправильно ви це робите, треба дотиснути злочинний режим у столиці, ви обираєте простіший шлях, – майже дослівно слова сотника 4 сотні Миколи.

В середині квітня зусилля Самооборони Майдану по створенню добровольчого військового підрозділу набула практичних форм – Самообороні запропонували назвати кандидатуру командира майбутньої частини. Збори Самооборони на пропозицію сотника Анатолія ухвалили кандидатуру сотника Андрія на посаду командира частини, а той погодився на мою посаду заступника командира (саме таку посаду мені порекомендував побратим по Сотні, начальник штабу сотні, полковник запасу Ігор). Відбулась зустріч чотирьох кандидатів на керівні посади з військовим комісаром Київської області Євгеном і за кілька днів, 3 червня 2014 р., в числі чотирьох перших я став військовослужбовцем Збройних Сил України – військової частини, яка в подальшому у публічному просторі утвердилась з назвою 25 батальйон територіальної оборони «Київська Русь». Командир Андрій мав невисоке звання (як на командира частини) – старший лейтенант, але коли його кандидатуру «з голосу» погоджували, думали, що він майор запасу. Проте статус героя Майдану в той час став вирішальним. Андрія і нас трьох інших затвердили. Почалося формування батальйону.

Перші шикування підрозділу відбувалися в центрі столиці, на Майдані Незалежності, в напрямку вул. Інститутської, в парку перед готелем «Україна». Починаючи з відбору командира частини, аж до чисельності 280 осіб особового складу добір вояків здійснювався добровольчою ініціативою Самооборони Майдану, військові комісаріати долучалися цілком формально, оформляючи вояками прибулих добровольців. Переважно це був Вишгородський військовий комісаріат. Через повідомлення в мережі Фейсбук та через особисті зв'язки добровольців з різних кутків України долучалися до підрозділу. Іноді прибували групами, а у випадку з Самообороною Вінничини підрозділ поповнився відразу двома десятками новобранців. Бажаючих стати на збройний захист України було чимало.

Зауважу, що колектив нашої частини був дружнім колективом свідомих однодумців, які не соромилися демонструвати приязнь, підтримку, солідарність одне одному. Це по-справжньому був колектив добровольчого батальйону, який в меншій мірі був вражений конкуренцією, змагальністю амбітних чоловіків між собою, аніж війська в цілому. Значно пізніше, під час так званого «повномасштабного вторгнення» мені довелося воювати у старій армійській бригаді» і я відчув різницю чоловічих взаємовідносин суворих вояків сповна; 25 батальйон «Київська Русь» був зразково ініціативним, вмотивованим колективом. Новоприбуле поповнення суттєво не змінювало взаємовідносини в колективі, самооборонівське ядро як дріжджі поширювало настрої та поведінку на весь колектив.

«Десна»

За базу для формування частини спочатку розглядалася територія колишнього дисциплінарного батальйону на Дарниці в Києві, проте будівлі потребували суттєвого ремонту і юридичних погоджень і, зрештою, базою став навчальний центр ЗСУ «Десна» на Чернігівщині. Матраци, ковдри та інше майно з Майдану прибуло у порожню казарму напівпорожньої «Десни». Територія колись гігантського в часи СРСР навчального центру демонструвала пустку і занепад. В той час армія була нечисельною і недофінансованою, солдати строкової служби у перерахунку отримували місячну платню близько одного долара, офіцери – 20-60 доларів, все демонструвало злидні і занепад. Територія заросла бур'янами, кущами і молодими деревами. Тому населення військового містечка із здивуванням спостерігало за новоприбулими українськими добровольцями – замість напівголої, нікчемної української армії маса міцних, впевнених у собі, вмотивованих українських патріотів. Новобранці давали магазинам депресивного містечка нечуваний виторг, сила українського народу набувала реальних обрисів. Коли я запитав кіоскерку, як змінилася її торгівля з нашим прибуттям, вона сказала, що асортимент змінився на 100 відсотків – «нічим чим ми торгували раніше – ми тепер не торгуємо. Тим, чим ми торгуємо зараз, до того ми ніколи не торгували». Виторг зріс у сотні разів. Виник попит на якісні, дорожчі продукти та напої, до речі, стояла спека.

Я вже мав на той час «поважний» вік 50 років і, ухвалюючи рішення стати до лав ЗСУ, найбільше переживав, як переноситиму спеку.

У цивільному житті мені з цим було складно. Проте життя підтвердило істину: Бог ніколи не посилає людині таких випробувань, які б та не могла витерпіти. І я якимось дивом адаптувався й до спеки.

Окрім нашої частини, навчальний центр заповнили інші частини, запрацювала велика їдальня «Десни». Замість копійчаного некалорійного неїстивного раціону кухарі почали готувати реальну смачну і поживну їжу. Новостворювані служби Батальйону організовували забезпечення зброєю, боєприпасами, уніформою, посудом, інструментами, обладнанням, паливом, автомобілями, бронетехнікою. Перша отримана нами уніформа вражала низькою якістю, тканина практично не дихала, піт стікав по ногах, після першого ж прання тканина втрачала щільність та міцність, перетворювалася в туалетний папір.

Офіцери почали організовувати підготовку та вишкіл особового складу. На добровольчій основі до підготовки долучалися інструктори з числа цивільних. Всім було цікаво і пізнавально, всі розуміли, що досвід нам знадобиться. До постачання і забезпечення активно долучалися волонтери, хоч попервах про наш новостворюваний підрозділ в Україні мало хто знав. Розрекламовані підрозділи «Донбас», «Айдар», «Дніпро-1» мали значне волонтерське забезпечення від жертводавців, але через свою публічність ставали легкою здобиччю російської розвідки та вразливими для ворога. Їх втрати широко висвітлювалися ЗМІ, вражали бойовий настрій країни, як теж особового складу батальйону. Тому з міркувань безпеки тривалий час будь-які згадки про новий підрозділ всіляко обмежувались. Ба, навіть з ініціативи нашого командира, щоб заплутати ворога – неофіційну назву «Київська Русь» мали дві зовсім незалежні військові частини.

Інформаційний супровід батальйону

Для комунікації колективу новостворюваної військової частини з українським суспільством я створив сторінку в мережі Фейсбук «25 Батальйон територіальної оборони «Київська Русь». Комунікація насамперед мала полягати у організації волонтерської підтримки і в загальному інформуванні близьких та рідних вояків, які воюють у нашій частині. Це мали бути цивільні, які не мали б залежати від військових дій і (необ'єктивних) команд командирів. Публічний конкурс визначив таких осіб – Сергія та Валентину. В Києві у пристосованому приміщенні по вул. Кудрі було створено тимчасовий мобіль-

ний штаб підтримки нашої частини, в якому на регулярній безоплатній добровольчій основі працювала Марія. Значним ефектом роботи цього штабу, зокрема, було «збирання-пересилання» родичами персональних посилок воякам з особистими речами. Після переміщення нашої військової частини в зону бойових дій ця структура поступово припинила діяльність.

Пікапи

Попередніми яскравими військовими конфліктами були події т. зв. «арабської весни». Основним її атрибутами й основною зброєю були кулемети на пікапах. Вони визначали моду, наш батальйон також взявся поставити на озброєння з десяток броньованих потужних пікапів зі станками (турелями, кріпленнями) для кулеметів. Головним чином податкова служба Київської області допомогла нам змобілізувати в частину близька десятка шикарних потужних авт, які були обшиті бронею, зокрема і броньованим склом. Машини чудово і грізно виглядали, вселяли впевненість в українців, справляли жах на наших цивільних ворогів, проте реалії бойових дій відкинули таке озброєння, жодного випадку їх бойового застосування я не знаю. Військо мало і має на озброєнні у значних кількостях грізний крупнокаліберний кулемет Дехтярова-Шпагіна (ДШК) розробки 1938 р., має чимало патронів до нього, проте модель привередлива, непрактична, тому застосовувалася мало.

За півтора місяці формування, за чисельності підрозділу 280 вояків батальйон було визнано частково боєздатним, але вищим командуванням було ухвалено рішення продовжити формування. До набору було долучено військові комісаріати і чисельність швидко зросла до більш як 400 вояків. Жінок на той час (аж до вересня 2014 р.) серед військовослужбовців не було зовсім. Близько половини нашого персоналу не мало досвіду військової служби, досвіду бойових дій не мав ніхто.

Оскільки Чернігівщина межує з Росією, а навчальний центр «Десна» лежить на шляхах між Москвою та Києвом, ми вважали авіаційне бомбардування нашої бази реальною загрозою. Очікування можливого нападу пригнічувало. Термін нашої підготовки нам видавався надмірним, всі нервували, що ми тут у тилу займаємось «дурницями». Увесь період підготовки супроводжувався значною психологічною напругою, тривогою невідомим.

Мені вдалося позичити у інших вояків два телевізори, які ми розташували на першому та другому поверхах казарми – інформаційний вакуум вдалося перебороти, новини дивилися всі уважно гуртом. Проте новини переважно були тривожними, чи не щодня повідомляли про прикрі людські втрати від московитських диверсійних підрозділів. Пізніше отримали два «своїх» телевізори, які замінили позичені.

Дебальцеве

В середині серпня міністерство оборони нарешті визнало нашу частину боєздатною і батальйон отримав наказ вирушити для виконання бойових завдань на Схід. Рішення про визнання нашої боєготовності всі сприйняли з задоволенням і полегшенням. За це рішення ми були дуже вдячні заступнику міністра оборони. Тривога, напруження миттєво спала і всі з ентузіазмом розпочали готуватися до виїду. Місце нашого наступного перебування було таємницею, яку вдалося зберегти аж до фактичного прибуття на межу Донецької та Луганської областей у сектор міста Дебальцеве. Для завантаження на залізничні платформи своїм ходом на автотехніці батальйон вирушив на станцію Чернігів, звідки двома ешелонами прибув до Ізюма і своїм ходом прибув до Дебальцева – досить значного міста Донбасу, великої вузлової залізничної станції.

Настрій у всіх був бадьорий, два водії вантажівок, влаштувавши веселе змагання на швидкість, навіть вчинили дорожно-транспортну пригоду – на щастя, без жертв.

Величезна колона нашої техніки, що розтяглася на кілометр, значна кількість вояків справила велике враження на місцеве населення та наших ворогів. Поява нашого підрозділу суттєво змінила співвідношення сил на користь української держави у секторі Дебальцева. Наша частина зайняла оборону на східному передмісті Дебальцевого. На мості через залізницю трапився тоді (21.08.2014, якщо не помиляюся) інцидент з місцевим цивільним велосипедистом, який підозріло почав випускати з кліток голубів – це могло сигналізувати про наше прибуття і наше розташування. Велосипедиста затримали і передали контррозвідці.

Вже в день прибуття до Дебальцевого трапилася стрілянина на крайньому блок-посту – цивільна вантажівка не зупинилася на вимогу. Вартовий відкрив вогонь по вантажівці. Наша техніка в цей

час скупчилася на значному просторі, здійснюючи розворот колони. Наш особовий склад отримав команду залишити техніку і залягти на узбіччі. Дорога пролягала на підвищенні, за полем за півкілометра був ліс. Через напругу хтось з наших почав стріляти в тому напрямку, за мить вже стріляла значна частина вояків. За якийсь час безглузду стрілянину припинили. Проте був очевидний плюс – психологічна напруга спала, всі відчули себе вояками, що вже «понюхали пороху». На московських сепаратистів, чиї позиції розташовувались поряд, цей наш незрозумілий «маневр» також справив добре для нас враження – вони були вражені незрозумілою стрілятиною, розгубилися й стривожились.

Для базування частини в Дебальцевому спочатку обрали територію якогось ремонтно-будівельного підприємства неподалік теплиць на околиці міста. Вже на другий день нас почав турбувати обстріл з міномета калібру 82 мм – розвідка встановила, що вороги возять міномет для обстрілу в кузові вантажівки і так стріляють. На День Незалежності 24.08.2014 мінометний обстріл трапився безпосередньо на початку урочистого збору (шикування) особового складу. Мабуть, було 10:00.

Під час урочистих зборів командир вирішив оголосити також про підвищення військових звань усім нашим воякам солдатсько-сержантського складу на одне звання – солдат мав стати старшим солдатом, молодший сержант сержантом і т. д. Загалом, це значна бюрократична робота для канцелярії частини. Сподівання були, що це покращить бойовий дух. Проте після прильоту міни урочистості довелося припинити командними вигуками «повітря!», всі розбіглись по укриттях, тема підвищення звань була закрита.

Межею розташування нашого підрозділу тоді була залізнична гілка з земляним валом. Нашій варті (воякам третьої чоти) в перші ж дні пострілом з автомата вдалося ліквідувати терориста, який готувався вистрілити з гранатомета. Варту несли на плоскому даху майстерень, переслідувати нападника було складно, місце варти залишати не можна. Тіло ворога-терориста наші розвідники виявили наступними днями за залізничним насипом буквально за 20 метрів від території частини.

Через обстріли ще в серпні довелося перебратися подалі від міста на територію колишнього дитячого табору. Для перевірки території майбутньої бази було проведено повномасштабну зачистку значної території, напівзарослої лісом та зі складним рельєфом. До зачистки

було залучено значну частину вояків і чимало бойових броньованих машин. Всі були налаштовані дуже відповідально, у повному озброєнні. В секторі ворожих підрозділів виявлено не було. Зайняті будівлі носили сліди недавнього перебування в них московських сепаратистів – агітаційні листівки, «георгіївські» стрічки, залишки продуктів харчування, ігри, що дозволяють «вбивати» час на чергуваннях. Відтак наш батальйон перебрався в порожні будівлі покинутого дитячого табору, де «базовий табір» перебував до кінця грудня 2014 р.

Територія мала форму яру, зарослого деревами та кущами, з річкою в долині. Урочище оточувала відкрита місцевість, що дозволяло забезпечувати ефективний візуальний контроль для захисту від нападників, для вчасного виявлення ворогів. Мінометні обстріли з того часу порідшали. Неподалік в'їзної дороги розвідники виявили двоє трупів, які там лежали ще до нашого прибуття. Наші медики евакуювали тіла й передали в тил. Вдале місце розташування поряд з іншими факторами на тривалий час забезпечило захист від ворожих рейдів.

Кумедним спогадом є численні нічні тривоги охорони базового табору у вересні 2014 р. Наші пости були розташовані по периметру зарослого яру на межі кущів та степу. З настанням темноти вартові виразно чули кроки та інші очевидні незрозумілі звуки, часом у напрямку поста. Часто починалась стрільба у напрямку тривоги. Оскільки яр мав колоподібну форму, то кулі інколи летіли в напрямку постів протилежного краю, створюючи там певні загрози. Згодом виявилося, що яр був домівкою численних диких звірів – лисів, диких кіз, борсуків, їжаків, які вирушали по своїх звірячих справах вночі, дратуючи пильних українських вартових. Відтак оперативні чергові на доповідь рацією «чую шум у моєму напрямку» почали давати команду «кинь камінь!» Як шум не припинявся – «кинь ще один камінь!» .

З жовтня по грудень 2014 р. місцем моєї служби (перебування) були позиції «Залізяка», «Колодязь», «Чіп», розташовані в напрямку залізничної розвилки станції Дебальцеве на східному напрямку. Для проживання особового складу були обрані покинуті сільські хати. Ті, що потребували утеплення, нами утеплювались, опалення здійснювали вугіллям та дровами, дотримувався режим світломаскування, автомобілі в темну пору їздили з вимкненими фарами, велася профілактична робота з місцевим населенням. Чоловіча частина населення часто мала кримінальне минуле, чимало зловживало алкоголем.

Кількість місцевих з початком війни суттєво зменшилася – імовірно вчетверо. Той район міста Дебальцева був достатньо депресивним. В цілому Донеччина, за винятком міста Донецька, вся була депресивна. Багато хат були в жалюгідному стані.

Вергулівка, Ломуватка

В основному бойові дії нашої військової частини були зведені до оборони – рейди, що мали ознаку «розвідки боєм», були поодинокими і спричиняли бойові втрати. Тому й поширення не набули.

Повчальним є, бойовий епізод який мав місце на початку вересня 2014 р. – в цілому вдалий, на щастя. Щоб зорієнтуватись в бойовій ситуації, перевірити злагодженість своїх сил, завдати втрат ворогу командир наказав двом чотам виділити по бойовій машині піхоти (БМП) з екіпажем і здійснити рейд у місце, де польова дорога перетинала крайню лісосмугу і де очікувано перебували оборонні позиції або сторожові групи ворога. Складна, горбиста місцевість, яка не давала можливість візуального контакту, наявність безлічі польових доріжок та розгалужень (територію на межі Донецької та Луганської областей використовувались для стихійних сміттєзвалищ), брак навиків ефективної взаємодії спричинили те, що обидві БМП швидко втратили контакт між собою і далі вже діяли окремо, поодинці.

Невдовзі перша БМП, наблизившись до просіки крізь лісосмугу, потрапила під шквальний вогонь ворога, який, затаївшись у засаді, підпустив бронемашину на зручну для себе відстань. Пострілом з гранатомету БМП підбили, наші вояки її залишили і почали відстрілюватись, прикриваючись бронею свого пошкодженого броньовика. Позиція нападників була істотно вигіднішою, групі наших вояків на відкритій місцевості залишалось лише ховатися за броню. Вороги намагались оточити наших вояків, становище українців ставало дедалі критичнішим. До загибелі залишалися лічені хвилини.

Раптом на розслаблених несподіваною удачею москалів, які, залишивши укриття в лісі, висунулись у відкрите поле, вїхала друга наша БМП. Наспіла вона дуже вчасно і нищівним вогнем практично викосила ворогів у відкритому полі. Після того як командир екіпажу Олександр підірвав свою пошкоджену БМП пострілом з гранатомета, весь загін повернувся в розташування на броні другої БМП. Важкого поранення плеча в тому бою зазнав Сергій, але загалом шкоди сторін були неспівмірною на користь ЗСУ.

Радіоперехоплення розмови ворогів по рації було красномовним (приблизний переклад) – «що ж ти свистів, що понаїхали українські старички-пенсіонери?! То якісь спецназівці – приїхали на двох «коробочках» (так називали легку бронетехніку), майже всіх перестріляли і повернулися собі назад».

Радіомовлення сепаратистів про ту подію кілька разів жалісливо сповіщало про місцеве «ополчення», яке в кількості 15 осіб загинуло разом зі своїм командиром Сашою від рук «карателів».

Варто зауважити, що в зоні бойових дій з українського боку поширювалися телесигнали кількох сепаратистських проросійських малопрофесійних телестудій, а жоден український телеканал не поширював свій сигнал на цю територію. Особливо бракувало цільового телесигналу, що задовільняв би смаки українських громадян окупованих територій; натомість проросійські місцеві телеканали були якраз максимально актуалізовані на збройне протистояння.

В цілому наша служба була доволі безпечною. Масованих штурмів на наші позиції ворог в той час не здійснював, нечасті диверсійні групи (після болючої вранішньої диверсії, коли загинуло двоє наших побратимів) ми вчасно виявляли й били їх, підпустивши їх на зручну нам відстань, не ризикуючи своїм особовим складом. Виявляли ворога переважно через тепловізор. Про наближення таких груп ми чули через персональні рації (наші рації мали слабкий захист від перехоплення, але їх мали всі), їх наближення викликало войовниче пожвавлення, всі бажали, щоб командир дозволив саме йому відбивати ворожу атаку. Засоби вогневого ураження не давали ворогу жодних шансів, проте з посадок ворожі трупи та зброю ми не забирали – посадки були міновані нашими вояками та імовірно нашими попередниками, був сумний досвід, як наші підривалися на наших же «розтяжках». Зрештою, була зима, лежав сніг.

«Залізяка», «Колодязь», «Чіп»

Обстрілювали нас переважно з мінометів, обстрілювали не часто, а інтенсивність обстрілів була такою, що дозволяла вирахувати відстань з якої вона велася, ми навчилися грамотно при тому поводитися, кількість і зручність укриттів, які ми влаштували неподалік укріплень, дозволяла швидко потрапити в більш безпечне місце. Будинки, в яких ми проживали, були нами дещо посилені на випадок обстрілу, в підвалах були влаштовані імпровізовані бомбосховища,

ми організували нічне безперебійне освітлення, щоб у разі обстрілу швидко потрапити в укриття, були зняті всі перегородки та люки, які могли перешкоджати руху в укриття, укриття були забезпечені місцями для сидіння-лежання, теплими речами, ковдрами.

Їжу готували самостійно, почергово – одну густу першу страву щодня. Консерви, кава, чай, печиво – всього було достатньо. Періодично на позиції від нашої продовольчої служби своїм волонтерським позашляховиком УАЗ ми доставляли морожене м'ясо, сир, масло, сметану, молоко, фрукти. Холодні сіни (комори) як холодильники зберігали наші значні запаси продуктів, меду, круп, консервів. Ми заготовили також значні запаси дров, вугілля, всього того, що може знадобитись воякам взимку. Тому почувалися впевнено, готові були зимувати. Оскільки неподалік базувався військовий комірник (прапорщик) – неподалік хати на морозі стояв військовий причеп з продуктами волонтерського походження – консервами, олією, крупами та ін. То вже був надлишковий запас.

Електрозабезпечення переважно не переривалось. В місцевих криницях брали воду для харчових цілей. В хаті нас жило по 4-7 вояків. Продуктами ділились з місцевим жителями, іноді з тривогою спостерігали як місцевий дядько, отримавши від нас мішок продуктів одразу ніс частину «своїм товаришам» у центр міста. Місцеві були переважно старшими ощадливими людьми, які проте із здивуванням та з радістю отримували наші продукти.

Війна світоглядів

Промосковська пропаганда була доволі дієвою – навіть доволі ерудовані, освічені, загалом патріотично налаштовані місцеві були твердо переконані, що «Донеччина годує всю Україну», а Донеччині Україна залишає «мізерні крихти». І це були економістки, бухгалтерки! Коли їм звертав увагу, що підприємств, які щось виробляють і платять податки, близько практично немає і все навколо дотаційне – вони знову шукали аргументів для підтвердження своєї світоглядної позиції.

Господиня, власниця нашої хати (яка мала ще одну хату в місті, де й проживала), обіймала посаду секретаря місцевої організації Партії регіонів президента-втікача Януковича. Під ліжком в мене була значна кількість усіляких партійних звітних паперів, бланків, відомостей. Згідно цієї документації, місцева організація Партії регіонів налічувала тисячу членів – кожен сороковий мешканець член партії!

Загалом Дебальцеве (40 тис. населення) по духу істотно відрізнялось від сусідньої Костянтинівки (80 тис. жителів). Дебальцеве виглядало самостійним, «автономним» містом із значним залізничним фактором – багато хто тепер і колись в ньому працював на залізниці і її службах. Костянтинівка за настроями місцевих жителів сприймалась як частина міста Донецьк, як частина донецького мегаполіса. Діти мешканців Костянтинівки вчилися й працювали в Донецьку, часто щоденно їздили туди на роботу, зв'язок Костянтинівки і Донецька значно міцніший, ніж зв'язок Дебальцевого й Донецька. Тому й підтримка мешканцями Костянтинівки проросійського «ДНР» була значно вищою. Натомість Дебальцеве було крайнім містом Донеччини на межі з Луганською областю, частина мешканців Дебальцевого була життєво пов'язана з сусіднім Алчевськом на Луганщині. Загалом сільське населення становили переважно етнічні українці, частка такого на Луганщині більша, на півночі Луганщини українці домінують в етнічному складі. Значно від Костянтинівки також відрізнявся Бахмут (80 тис. мешканців), який був до Дебальцева найближче. То було місто з найбільшими проукраїнськими настроями, з гарною давньою архітектурою, давній центр цілої Східної України. Частка переселеної напівкримінальної босоти у Бахмуті була найменшою.

Наші вояки, які якийсь час з малими цистернами їздили по воду до церкви в Дебальцеве, возили церкві (для потребуючих вірян) надлишки продуктів і речей. Проте зіткнулися там з слабо приховуваною ворожою позицією Російської православної церкви до українського війська – то була твердиня московського впливу. Одного разу командир наказав мені організувати відновлення електропостачання місцевим – авто військових обірвало дроти. В той час я активно спілкувався з місцевою сім'єю – вони в цілому були до нас прихильні; цьому сприяло те, що нам вдалося відновити живлення.

Московські «ополченці», яких виперло з Донеччини українське військо, грабували місцевих підприємців у магазинах – брали що треба і не платили. Здається, в магазині в Новогригорівці наші вояки почули від здивованого продавця «А ви що? Будете платити?» Загалом внаслідок перебування нашого підрозділу з жителями Новогригорівки склалися особливо теплі відносини. Наші вояки з повагою ставилися до місцевих трудяг. Всі були людьми гідними та забезпеченими. Місцеві то відчували. Криміналітету, тих що відбув покарання, в селі Новогригорівка майже не було. На околицях Дебальцева такі були.

В той час також з боку ворога ми періодично чули часті постріли – як я згодом довідався, то на облаштованому полігоні ворог проводив вогневу підготовку своїх вояків – формував свій армійський корпус. Той період тривав трохи більше чотирьох місяців і завершився ротацією, про яку нас сповістили в останній момент. Загиблими за той перший період батальйон втратив 8 вояків – світла пам'ять Героям.

Загалом, період 4 місяці завеликий, ротація мала настати раніше. Тривалий термін тиснув психологічно, в подальшому стало очевидним, що в разі швидшої ротації ми як військова частина були б краще підготовані до складніших завдань, які на нас чекали згодом.

Костянтинівка, кінець 2014 року

Мій підрозділ (чота) в той час (ще до мого призначення) був розділений на малі загони, які були розкидані по місцевості, засвоїли свої завдання, увійшли у взаємодію з сусідніми підрозділами, утвердився керівником вояк Олександр, тому втручатися, робити перестановки в тій ситуації я вирішив неправильним. З'явився час і можливість на додаткові навантаження. Загалом спокійний, часом рутинний режим нашої служби у листопаді-грудні 2014 р., дав мені можливість здійснювати підпільну розвідувально-пропагандистську місію у Костянтинівці. Місто було найбільш актуальною «точкою» протистояння москалям. Я знав про численну російську резидентуру в місті, місто було найбільшим за населенням пунктом звільненої частини Донеччини, який був на передовій світоглядного протистояння українців та москалів. Москальська резидентура таємно, вночі розмальовувала автобусні зупинки схематичними муралами, які мали демонструвати, що Україна (національний прапор) утверджується кровопроливтям та насильством – червона фарба очевидно імітувала кров. Періодичним атакам «цивільних» піддавався військовий комісаріат – виламували сталеву браму, товкли по ній молотом, вигукували агресивні та образливі гасла. Робота військових та поліції (людей в уніформі) мала свої обмеження, вороги у цивільному вдавали з себе мирних мешканців.

Велика промосковська група в мережі Фейсбук «Константіновка ето ДНР» після повернення української влади над містом у серпні 2014 р. завбачливо змінила назву на «Тіпічная Константіновка», проте модератори і головні цілі збереглися. Саме через неї модератори

культивували антиукраїнські настрої в місті та, в окремих випадках, давали прямі команди всім антиукраїнським силам.

З однодумців з Західної України ми почали формувати структуру, яка б на волонтерських засадах чинила би опір таким цивільним диверсантам. За сприяння військового коменданта Костянтинівки нашого однодумця Євгена ми отримали в користування вестибюль 5 міської лікарні з прилеглою кімнатою. З документами від товариства «Червоний хрест» для розгортання гуманітарної місії в місті до Костянтинівки прибув бус з гуманітарною допомогою. Публічним обличчям нашої місії стала Леся (Лариса), основними водіями були Володимир та Володимир Пл., на постійне чергування прибули Олександр та Марія (Марія щоправда, як виявилось, мала власні плани і затрималась у місті лише на добу). Єдиним стабільним координатором залишився Олександр. В кімнатку (біля вестибюлю лікарні) були завезені ліжка, постіль, необхідна побутова техніка і конспіративний об'єкт запрацював.

З місцевим населенням ми комунікували через Костянтина та Миколу. Вони були обізнані, талановиті та віддані справі – проте різного віку і погано комунікували між собою. А ще був Павло.

З часу створення московитських так званих «ДНР» та «ЛНР» вся активна футбольна вболівальницька спільнота України («ультра», «тіффозі») тотально відстоювала територіальну цілісність України, готова була чинити радикальний опір проявам проросійського сепаратизму. Вболівальники донецького «Шахтаря» були віддані Україні особливо – молоді, безкомпромісні чоловіки готові були буквально бити кулаками. Відділи «ультрас Шахтаря» були у кожному містечку Донеччини, були вони і в Костянтинівці – тож ми швидко налагодили дієву співпрацю. З потрібними речами зі Львова від Володимира та Юрія в нашу місію «Червоного хреста» ящиками прибували пульверизаторні балончики з синьою, жовтою та іншими фарбами – наші ультраси втрутились в «нічну війну нічних розмальовувачів стін» – молоді вболівальники насамперед знищили, замалювали всю ворожу візуальну пропаганду, потім створили панно-транспаранти на підтримку України та українського курсу Донеччини. Вони, російськомовні, самостійно складали тексти написів – «Костянтинівка це Україна!», «Дякуємо українському солдату за свободу та перспективи!» і таке подібне. Вони ж дбали щоб написи були гарні. На нічні акції ультраси виходили максимально змобілізованими, у готовності кулаками і не тільки відстоювати своє право і свій вибір.

Місто миттєво змінило свій вигляд – замість похмурого, антиукраїнського отримало свіже українське оптимістичне обличчя. Така нічна діяльність допускала не тільки сутички з рейдуючими групами сепаратистів, а й рейдами українських правоохоронців, які прочісували місто шеренгами по 10-15 осіб. «Дружній вогонь» був дуже небажаним і достатньо реальним.

Нереалізованою, на жаль, виявилась ідея місцевого талановито пропагандистського FM-радіо, яке б покривало не тільки Костянтинівку, інші наші міста, але й значну частину окупованої території. Вже були вирішені технічні питання, знайшли фінансування, вирішено з змістом (контентом), але від усього довелось відмовитись через очікувані дії нашої дозвільної системи і дій наших спецслужб, які в гонитві за розкритими справами та черговими званнями та посадами гарантовано «прикрили б» нашу неофіційну FM-станцію. Отримати дозвіл на користування частотами було нереально.

Одночасно наша місія всіляко відслідковувала діяльність московських резидентів у соцмережі, привертала увагу однодумця Андрія – одного з високопоставлених керівників Служби Безпеки України, привертали увагу добровольчого Батальйону «Гарпун» зі структури МВС.

Наші спостереження і тривоги могли виглядати надмірними, але наступні події показали, що були не марними і в потрібний момент знадобилися.

В ті дні (імовірно, в першій половині грудня 2014 р.) трапилася трагедія – військова бронемашина (яка не просто керується, не легковий зовсім засіб) на міській вулиці Костянтинівки у білий день наїхала на недостатньо обережну молоду маму з немовлям у візочку. Трагедією негайно вирішили скористатись «цивільні» вороги України – група «Тіпічная Константіновка» прямо закликала до агресії і самосуду. Поки офіційні структури СБУ та МВС вагалися, в Костянтинівці вже палав багатоповерховий будинок, де проживали українські поліцейські. Під палаючим будинком вороги влаштували скандування «де-не-ер, де-не-ер». Але цього разу наші силові структури не дрімали (як це було раніше) і наступного заарештували 15 москальських провокаторів «спортивної зовнішності». Наш удар блискавичний, московська агентура була ослаблена, перелякана та деморалізована.

Сумарно наша місія підтримувала активність місцевих цивільних, надавала допомогу потребуючим ліками, продуктами, одягом, покращувала комунікацію місцевих патріотів з українськими силовими

структурами, надавала посильний збройний захист. На «базі» також періодично ночували наші вояки, що в умовах комендантської години добиралися у свої військові частини.

Дебальцеве – 2

Напередодні нового 2015 р. мені пощастило прибути на короткий відпочинок додому до Львова. Проте 14 січня нас всіх викликали у «Десну». Там сказали, що плани змінилися, вертайтеся додому.

Наступна команда про збір надійшла 21 січня 2015 р., місцем збору знову стала «Десна». Москалі, як ми пізніше довідалися, завершили формування свого «Луганського» армійського корпусу і почали наступальну операцію на місто Дебальцеве. Нас потребував фронт.

З конфіденційних міркувань місце нашого наступного бойового завдання знову тримали в секреті; щоб пустити туману, командир декому говорив, що ймовірно підемо на оборону Донецького аеропорту ім. Прокофєва. Варто зауважити, що з перепочинку частина бійців у підрозділ 22 січня не повернулася – одні лікувалися, з деякими взагалі не було зв'язку.

29 січня 2014 р. батальйон вирушив з Чернігова знову на Дебальцеве, як виявилося. Я в числі трьох інших чільних командирів отримав наказ залишатися в «Десні». Командир мав план збільшення загального штату частини до 1150 осіб. Наша (і моя) задача була формувати з новачків боєздатний підрозділ.

Несподівано в «Десні» я захворів на бронхіт, кілька днів перебував у казармі, де стежив за боями в Дебальцевому за допомогою засобів зв'язку, радіо та телебачення.

Бронхіт не відпускав, довелось лягти в найближчий військовий госпіталь, з якого повернувся десь за тиждень. Комунікація з нашими вояками в Дебальцевому дала мені можливість сформувати актуальний перелік потрібних речей для волонтерського екіпажу, що якраз збирався в той час до нас з села Ланівці на Тернопільщині. Екіпаж очолював мій давній побратим по Українській Республіканській партії (УРП) Володимир. Стояла зима, середина лютого, українські підрозділи гостро потребували теплих речей, одягу, ковдр, матрасів. Таку допомогу замовив й заступник командира Олексій. Так склалося, що Володимир виїхав з Тернопільщини 16 лютого, підібрав мене в Києві 17 лютого і 18 лютого 2015 р. зранку ми з ним прибули у село Калинове на Донеччині, куди якраз відступив наш батальйон з

оточеного Дебальцевого. Їдучи знайомою дорогою в напрямку Дебальцевого, понуро спостерігав биту важку армійську техніку, яку волочили назустріч, бронемашини, обліплені вояками на броні. Вони їхали в Бахмут, де були відповідні ремонтні бази, склади і колективи.

Наш волонтерський вантаж був дуже актуальним, вивантажили то все в медпункті Ярославу, там же перебували й командири. Андрія, що спав в кафе, вирішив не будити. Кілька коротких розмов з побратимами, кілька фотографій для звіту, сфотографував Дмитра та Ярослава – і назад, на «Десну». Дорогою повернули до протитанкової батереї – проблемного нашого підрозділу, який на чолі з Юрієм тоді перебував у Харкові.

Після виходу з оточеного Дебальцевого наш батальйон для злагодження вже розмістився на новому полігоні. За кілька місяців наша частина знову повернулася на Донеччину, звідки мене демобілізували наприкінці червня 2015 р.

Після окупації Дебальцевого 2015 р. бойові дії інтенсивними не були і я жив звичайним цивільним життям до лютого 2022 р.

«Повномасштабне вторгнення»

Січень, перша половина лютого 2022 р. позначилися значним інформаційним натиском Москви. Московське військо здійснювало значні і складні переміщення військ у форматі тривалих військових маневрів, які супроводжувалися масштабною інформаційною істерією. За якийсь час для себе я обрав позицію – вникати в деталі та ймовірний інформаційний блеф не буду; а якщо агресія продовжиться, буду розбиратись по суті.

У лютому 2022 р. я проживав у Львові, мав майже 58 років віку і був упевнений, що воювати більше не прийдеться. Я мав доволі інтенсивні зв'язки з великою кількістю побратимів (цивільних і на службі), мав певний досвід, певне розуміння військових процесів і швидше думав про свою можливу роль, як про допоміжну, координуючу, цивільну.

23 лютого, на прохання своєї давньої знайомої Тетяни, я з бензопилою прибув до її будинку у Львові, щоб спиляти аварійне дерево, яке могло впасти на господарські будівлі. Було холодно, робота складна, висотна, напарник Орест мав мало часу – спиляти все до кінця дня не вдалось, день короткий. Повернувся додому з наміром наступного дня завершити роботу.

Коли я прокинувся зранку 24 лютого 2022 р., дружина повідомила, що вже декілька годин тривають московські атаки та обстріли, все серйозно, розпочалася повномасштабна війна…

Подумавши, я вирішив, що війна війною, а робота роботою, кожен має займатися своїм – треба їхати до Тетяни допилювати аварійне дерево. Тетяна вже зібрала чимало інформації про нове вторгнення москалів і, попри холод, час від часу вибігала надвір повідомляти невеселі новини. Вона мала чимало добрих знайомих на півдні Херсонщини, які в режимі онлайн повідомляли, зокрема, про переміщення техніки з Криму. Всі її знайомі були обурені і стривожені, жінки злилися, що місцеві дядьки замість зупиняти колони агресора махнули на все рукою і сіли пиячити…

Завершивши роботу, я забрав інструмент і повернувся додому. Військовий план та наміри москалів мені були зрозумілі не достатньо, деякі дії могли мати показовий, провокаційний характер. Незрозумілим був характер збройної української відповіді, незрозумілою була готовність Збройних Сил України. Було неясно, які команди ухвалені, як і ким виконуються. Не до кінця зрозумілою була інформаційна картина першого дня «повномасштабного вторгнення», чи все основне висвітлено, чи дотримано об'єктивності, балансу. Я збирав інформацію, спілкувався з очевидцями, однодумцями, побратимами. Вдивлявся в карти військових дій, намагався визначити критичні місця нашої оборони.

Зрештою, дійшов до висновку, що доведеться воювати знову. Проте ще не знав, де, з яких позицій, як. Я достатньо добре знав Україну у військовому та ментальному планах. Північ, Київ мені знайомі добре – столичний регіон, столична ментальність мешканців Києва та міст Київської агломерації вселяли надію і впевненість. То рішучі, міцні чоловіки, що дадуть москалям належного прочухана – це знаю з часів Майдану та «Київської Русі».

Схід був сильним мілітарними зусиллями української держави, численими військовими частинами, спорудженими оборонними укріпленнями, досвідом бойових дій та ротацій, доброю логістикою. Зовсім не даремно український народ протистояв москалям упродовж восьми років.

Значно гіршою була військова ситуація на Півдні, незрозумілою була готовність протистояти окупації, сумнівною була войовничість багатонаціонального населення курортного «лінивого» регіону, небезпечний «фактор Придністров'я», наближеність московського

плацдарму в Криму, десантні можливості Чорноморського флоту Росії. Надважливою для України є роль морського порту Одеси. На той час з купованого Криму москалі вже практично контролювали всю українську акваторію Чорного моря.

Наступного дня, 25 лютого, я вирішив, що напрямом моїх військових зусиль буде Південь – я достатньо добре знав Херсонщину – дуже прикро що московитам вдалось блискавично її окупувати, захопити Херсон. В Херсоні під окупацію потрапили декілька моїх добрих цивільних на той час побратимів. Незрозумілою була ситуація з окупацією Миколаєва, проте було розуміння, що Одеса не окупована і якраз розгортається її оборона. На моє рішення також суттєво вплинула наявність побратима Василя – яскравого, молодого, патріотичного офіцера, якого я добре знав по батальйону «Київська Русь» та по наступному навчанні у Львові. Василь ніс службу на півдні, взяв слухавку, я повідомив, що збираюсь мобілізуватися до нього в його частину.

Отже, я прийняв рішення. Розпочав готуватись в дорогу та купив квиток на потяг.

До мене також дзвонили знайомі побратими, питалися про мої плани. Ти йдеш на війну? Так? То я з тобою!

До Одеси зі Львова нас приїхало троє – ще Олег та Богдан. Зі Львова виїхали 26 лютого, прибули вранці 27 лютого. Василь забрав нас військовою вантажівкою на краю Одеси, довіз до місця дислокації. Його завданням був захист від авіаційних, вертольотних та інших ударів за допомогою портативних зенітних реактивних комплексів «Ігла» (аналог американських «Стінгерів»). Він кермував вантажівкою один, ми були його єдиними пасажирами, товариш-львів'янин їхав в кузові з ящиками «Ігол».

Потрібне для нашої мобілізації в ЗСУ місце мало вигляд підвалу, прилегла територія була заповнена гуртами зосереджених похмурих чоловіків, які чекали своєї черги, щоб потрапити в підвал. Трохи роздивившись, я зрозумів, що черга невелика і нам нічого товктись надворі. Було тривожно, я розумів, що дорога додому (з війська) буде не швидкою і не простою. В підвалі при поганенькому освітленні 10-15 вояків (половина жінки) мобілізували новобранців – перевіряли документи, вносили особисті дані у списки частини, розпитували про стан здоров'я, визначали місце наступної служби – підрозділ («місце в строю»), збирали інформацію про рідних (щоб «не дай Бог що – оповістити»), видавали форму та спорядження. По «мобілізато-

рах», по їх втомі було видно, що в такому авральному режимі вони працюють не один день. Форма в наявності була майже вся передбачена, все видавали, якщо чогось забракло – співчутливо розводили руками. За кілька годин ми вже переодяглися і з документами. Ознайомившись з моєю освітою та досвідом, мовчазний старший лейтенант запропонував єдине наявне таке місце. Я погодився. Взагалі в цій (моїй новій) недостатньо укомплектованій частині керівні офіцерські посади були зайняті. Я потрапив в підлеглість до офіцерів що були молодші за мене на 30-35 років – їм було близько 25, для них такі «дядьки», як я, були нереально стародавніми людьми. Вікова різниця, мій вік загалом впливали на характер стосунків і рід завдань. Проте військо є військо – всі в основному рівні – незалежно від віку.

Нас мобілізувала військова частина – давня стара бригада, а не військовий комісаріат (ТЦК). За день-два за нами приїхала машина з дислокації. Старшою була дівчина офіцер Ольга (до 30 років віком). Всі ми троє (львів'ян) потрапили в один підрозділ. Крім нас, у підрозділі львів'янами були лише молоді офіцери, яких після навчання скерували у цю (вже нашу) військову частину. Загалом скерування молодих офіцерів на службу в цю південну військову частину правильне, відповідальне. Зрозуміло, що центральне, вище командування дбало за силу і боєздатність цієї своєї військової частини.

Оскільки війна ще триває, мої побратими ще воюють, час публікування деяких деталей ще не настав. Зауважу, що моя служба мала два основних етапи – до і після звільнення Херсона.

Після Херсона наша військова частина отримала наказ відбути на Донеччину в район міста Костянтинівка.

Костянтинівка – 2

Прибувши до Костянтинівки, розмістилися в напівпідвальному приміщенні непрацюючої школи. На завдання виїздили армійською вантажівкою («Урал») через Костянтинівку – 50-60 км в один бік. Таж машина приїздила за нами поближче до позицій. Був у нас пішохідний шматок до позицій полем від посадки. Нам доводилось багато копати.

Щоб зменшити небезпеку проходу на позиції, на пропозицію вояка Івана виходили завчасно (коли не було обстрілу) до існуючого міцного бліндажа – ризик бойових втрат від вогню артилерії з того

моменту суттєво зменшився. Полегшилась можливість завчасно попередити водія вантажівки Олександра, чия вантажівка була привабливою ціллю для ворога. Той бліндаж мав форму товстої металевої імовірно п'ятитонної бочки (цистерни), обкладеної колодами та землею. За якийсь час, імовірно, сапери розмістили поруч з тим бліндажем-бочкою муляж відомої та ефективної німецької гармати «777». Розміщення муляжа поруч з бліндажем, як на мене, було дурницею, краще б він стояв десь в іншому місці, але що є то є.

Для розвідки і коригування вогню ворог доволі вдало використовував безпілотники «Зала» та «Орлан». Вони наводили безпілотники «Ланцет» і успішно знищували, на жаль, українські самохідні артилерійські установки. Це відбувалось у нас на очах.

За кілька місяців ми завершили виконання того завдання і, на щастя, все відбулось для нашого підрозділу без втрат.

Влітку 2023 р. українським підрозділам вдалося відігнати ворога «за канал» Сіверський Донець – Донбас, за лінію Андріївка-Кліщіївка-Курдюмівка. Ситуація в Костянтинівці істотно покращилася. Мої вояки вже домагалися зупинки під мостом біля станції, щоб сходити до магазинів біля залізничної станції, зокрема супермаркет «7Я». Таким чином мені вдалося відвідати місто, яке я добре знав.

Все було водночас якось дивно, по-новому і ностальгійно. Залізничні потяги вже не ходили, гарний вокзал не функціонував (раніше Костянтинівка була кінцевою станцією кількох комфортабельних потягів-експресів). Пізніше москалі зруйнували і будівлю вокзалу, і супермаркет. В час, коли пишу ці спогади, фронт знову наблизився до Костянтинівки, стоїть у місті Часів Яр, яке я добре знав і в якому ми перебували зо два місяці. По досягненні віку 60 років мене, день у день, демобілізували. Мої побратими далі боронять рідну землю. Хай їм Бог у цьому допомагає.

Повторю – оскільки війна ще триває, мої побратими воюють, час публікування детальних спогадів ще не настав.

Мої цивільні однодумці-соратники часів грудня 2014 р. на щастя живі, з Костянтинівки виїхали. Один живе і працює в Угорщині (він виїхав ще до повномасштабного вторгнення), інший з дружиною виїхав на заклик української влади ще у 2022 р. – переселився спочатку на Дніпровщину, а потім на Вінничину.

В разі суттєвого погіршення ситуації на фронті не виключаю свого третього приходу до війська. Як допомогти країні і зашкодити ворогам, я знаю.

fot. zbiory autora wspomnień

Автор на фронті в Донбасі / Autor na froncie w Donbasie

ROMAN SEMCZYSZYN – *DZIESIĘĆ LAT WOJNY. MOJE WSPOMNIENIA Z WALK O DEBALCEWO I KONSTANTYNÓWKĘ (2014-2024)*

Abstrakt

Autor zgłosił się na ochotnika do walki przeciwko rosyjskim najeźdźcom. Szczegółowo omówił formowanie 25. Batalionu Obrony Terytorialnej „Ruś Kijowska" MSW Ukrainy, w którym służył jako zastępca dowódcy od kwietnia 2014 r. do czerwca 2015 r. Opisał walki o Debalcewo na Donbasie. W lutym 2022 r. autor po raz drugi jako ochotnik podpisał kontrakt na służbę na froncie, tym razem w zmotoryzowanej brygadzie piechoty. Początkowo walczył o Chersoń, a po wyzwoleniu miasta od okupacji rosyjskiej jego brygada została przeniesiona do Konstantynówki. Został demobilizowany w 2024 r. z uwagi na osiągnięcie wieku emerytalnego (60 lat). Autor nie wyklucza trzeciego zaciągnięcia się do armii ukraińskiej, gdy sytuacja na froncie ulegnie pogorszeniu.

***Słowa kluczowe*:** wojna rosyjsko-ukraińska, Donbas, walki o Chersonia, Debalcewo, Konstantynówka.

***Ключові слова*:** російсько-українська війна, Донбас, Херсонь, Дебальцеве, Костянтинівка.

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

ЄВГЕН СІНКЕВИЧ
ORCID 0000-0001-5729-1644

ІЗ МОГО ДОСВІДУ ВИЇЗДУ З ОКУПОВАНОГО ХЕРСОНА (КВІТЕНЬ 2022 Р.)

Російське вторгнення в Україну триває вже понад 10 років. В тому числі понад 2 роки – війна з гібридних форм на сході, переросла у щоденні запеклі бої по фронту понад тисячу кілометрів від Сумщини до Херсонщини. Крім того постійних ракетних ударів зазнають майже всі тилові регіони країни. Це найбільший збройний конфлікт у Європі після закінчення Другої світової війни. Характерною ознакою є те, що його розв'язала країна засновник ООН, член ради безпеки, член ядерного клубу і гарант кордонів України за Будапештським меморандумом. Щоденно гинуть і зазнають каліцтва військові та мирні обивателі.

Зрештою цього необхідно було очікувати зважаючи на те, що історично так склалося – наші північні сусіди ніколи не дотримувалися жодних підписаних договорів. Будучи носіями ідей «перманентної революції» у минулому столітті, ідей «русского мира» у цьому вони слідували і слідують дороговказам, які намітили їхні моральні авторитети. Нобелівський лауреат Солженіцин в своїй «Как нам обустроить Россию» вказував на необхідність відділити терени України від моря, проголосивши так звану «Новоросію». Президент Б. Єльцин через кремлівського посіпаку, самопроголошеного «президента» Криму Мєшкова у 1995-1996 рр. намагався втілити ідеї Солженіцина у життя. Тоді, мені завідувачу кафедри історії слов'янських народів, від Херсонської обласної державної адміністрації було надано на експертизу ксерокопію програмних пропозицій з Криму про створення так званої Новоросії. Скоріше за все аналогічні пропозиції отримали й інші обласні державні адміністрації чорноморсько-приазовського розташування. Зрештою Служба безпеки України посадила до літака що прямував із Сім-

ферополя до Москви Юрія Мєшкова, таким чином видворила його з України[1]. Президент Б. Єльцин став погрожувати Україні війною, якщо не буде врегульоване кримське питання. Це налякало полохливого Л. Кравчука та Європу і під її тиском замість автономної області постала така собі Кримська автономна республіка. В. Путін, в моменти внутрішньої (не без Кремля спровокованої) нестабільності в Україні, на практиці втілює у життя політику ліквідації української державності і самого українського етносу, адже саме їх існування нівелює намагання росіян присвоїти собі історичну спадщину Русі. За давньою ординською традицією, території і населені пункти, що не здаються – підлягають знищенню разом з населенням (навіть якщо це так звані «російськомовні» українці, яких русифікували ще за часів Радянського Союзу).

Обрання у 2019 році до влади в Україні популістів, які достатньо швидко розвалили і так не ефективну державну систему управління, зупинили державне замовлення для оборонних заводів, звели до мінімуму фінансування війська (і це в умовах гібридної війни), добровільно почали демонтувати укріплення на Сході та відводити війська на невигідні позиції, провели низку арештів серед вищого військового командування і волонтерів, зрештою розгорнули будівництво доріг та мостів (що вже були здатні витримати сучасну бронетехніку) зі сходу на захід та з півдня на північ – все це робило Україну вразливою у випадку широкомасштабного вторгнення. Дивною видається й поведінка гаранта української Конституції, його таємні перемовини в Омані, та затримка повернення звідти після збиття над теренами Ірану цивільного літака українських авіаліній. Незрозумілим стало й розмінування перешийків, що вели з Криму на Херсонщину. Російські спецслужби та західні аналітики на взяття Києва відводили декілька днів, а всієї України не більше пів місяця. Вони не брали під увагу мужність українських воїнів та стійкість не байдужих громадян з числа цивільного населення.

Аналізуючи психологічний портрет В. Путіна, ще влітку 2021 р. прийшов до висновку, що крім дій української влади по демонтажу України, російський вождь має на меті розпочати вторгнен-

1 Відповідно до чинного законодавства України дії Юрія Мєшкова підпадали під статтю «намагання порушувати суверенітет України». Проти нього необхідно було порушувати карну справу. Щоб не створювати більшого напруження у відносинах з Росією було прийнято рішення про видворення з України.

ня 22.02.2022 р.[2] Чому так? Вторгнення росіян у Грузію відбулося 08.08.2008 р. під час олімпіади у Сеулі. Анексія Криму прийшлася на олімпіаду в Сочі. В. Путін любитель містики, шаманів, нумерології на мою думку мав взяти до уваги й ту обставину, що на цей час проходила олімпіада в Пекіні. Тому, в родині ми вели дискусії щодо дати вторгнення. Старша донька була переконана, що це відбудеться у новорічну ніч, тому підписала робочий контракт в Естонії і подалася з дітьми туди. В середині січня 2022 р. попросила мене прибути до Таллінна і допомогти їй там, доглянути за внучками. Так як, її прогнози не справдилися, а у своєму я був переконаний, то 9 лютого 2022 р. повернувся в Україну. Ще вдалося вигуляти старшу онуку на каток на Фабриці, побувати на лівому березі у відпочинковому центрі Алюр (всі вони знищені вщент). «Засвітився» і в селі. Розуміючи, що якщо справдяться мої прогнози, то я буду відрізаний від Херсона, повернувся до міста. Якраз в бік Криму їхала кавалькада поліцейських машин (не тільки херсонської поліції), полетів військовий вертоліт з Чорнобаївки. Гарант вирішив влаштувати шоу, щоб заспокоїти опозицію – що все під контролем. Дивно все це виглядало.

Ворог опинився на околицях Херсона вже о полудні 24 лютого 2022 р. Для ворога важливою метою було взяття під контроль мостів через річку Південний Буг. Цьому завадив генерал Марченко, якого напередодні було випущено з в'язниці під заставу 10 мільйонів гривень, сплачену Петром Порошенко. Генералу вдалося налагодити координацію дій всіх силових структур і територіальної оборони. Вороже військо в результаті «бліц-крігу» так і не захопивши Миколаїв, в ніч з 28 лютого на 1 березня, розпочало заходити в Херсон. Пограбувавши на початках фабрику Danon, продовольчі магазини, а за ними й мережеві бутіки з технікою і автосалони, першим ділом вони відключили ретрансляцію українського телебачення і радіо, включивши російське. Було заборонено на початках рух приватного транспорту. Згодом дозволили пересування автомобілями не більше двох осіб в салоні. Заборонивши поставки корму на птахофабрику в Чорнобаївці, цим вони прирекли на загибель декілька мільйонів курей. На блок-постах провадилася перевірка вмісту автомобілів та документів. Встановлено комендантську годину. Чоловіка, який в цей час вивів вигуляти пса – застрелили. Перших два тижні були

2 22 лютого 2022 року (а також 08 серпня 2008 р.), в тексті подаємо дати в цифрах, щоб читачу було більш зрозуміло, що Путін узалежнений від «нумерології».

складнощі з продовольством. Проблема придбання ліків в окупації, стала ще болючішою. Люди, що залежали від гемодіалізу та інсуліну були приречені.

Фактично з перших днів містяни чинили спротив окупантам. Я був свідком спроби ворога для картинки на російському телебаченні роздати так звану гуманітарну допомогу. Вони наштовхнулися на протести і вимоги забиратися геть. Тому роль вдячних херсонців зіграли привезені з Криму пенсіонери. Від військових побратимів отримав інформацію, що мережу Телеграм сканує ФСБ, тому видалив її на телефоні. Коли селянам з лівого берегу дозволили продавати продукти в Херсоні, то російський військовий патруль перевіряв у покупців на ринку вміст смартфонів. На «яму» можна було потрапити за надіслане з «великої землі» привітання: Слава Україні, або якщо у твого респондента патріотична «аватарка» (заставка на екрані смартфона). Бажано було на центральних площах і вулицях не потрапляти у поле зору камер, що ідентифікують особу по обличчю. Необхідно також уникати широких проспектів по яких зазвичай пересувався ворог.

Моя активна співпраця з 2014 р. із воїнами підрозділів ЗСУ з Одеси і Василькова в умовах окупації несла загрозу не тільки мені, але й моїй родині. Щоб мотивувати розслаблених співвітчизників готуватися до широкомасштабної війни, я регулярно викладав фото і відео з моїх мандрів на Донбас і навчань на полігоні. Зрештою, на початку листопада виклав як стріляю з автомата на полігоні Чабанка і підписав: «Достатньо розслаблятися в ресторанах. Гайда на вишкіл, на полігон. Незабаром війна торкнеться кожного» (під час окупації, цю сторінку у Фейсбуці довелося закрити). Інформація про ситуацію в місті з перших годин вторгнення, інтерв'ю опубліковане 3 березня 2022 р. в «Франкфурт ангемайне цайтунг», переговори по Whatsapp (Вацап) з головою села на лівому березі Дніпра (виявилося він вже був під контролем СОБР[3] (підрозділ національної гвардії Росії) – його катували струмом, зламали ребра) та наявність у ФСБ списків воїнів АТО, силовиків, волонтерів і активістів, – робили наше перебування в Херсоні вкрай небезпечним.

Маю тут зробити невеличкий відступ і мовити про містян. Проголошення незалежності, відновило україномовний сегмент у місті. До того мені видавалося, що рідною мовою послуговуюся тільки я і се-

3 СОБР – рос. Специальный Отдел Быстрого Реагирования.

ляни на центральному ринку. Згуртуванню патріотичних сил сприяли події Помаранчевої революції та Революції гідності. Тому, в окупації добре працювали низинні зв'язки налагоджені між містянами. В чаті ми дізнавалися де блок-пости ворога, де можна придбати продукти харчування, обмінювалися медикаментами і сухими сумішами для немовлят. Моя донька 28 грудня 2021 р. народила онуку Тамару. Через стрес при бомбуванні Херсона у перші дні війни вона втратила молоко. Купити суху суміш за потрійною ціною вдалося в АТБ (там крім неї залишилися для продажу Пепсі і Кока кола, – і все). Звичайно однієї упаковки було мало. Дитині не зовсім підходила ця суміш і у неї були закрепи. Нам на виручку прийшли волонтери. Я поїхав у район Панкратівського мосту за сумішшю. В другій половині дня на вулицях практично не бувало людей і транспорту. Подякувавши за суміш, вирішив поїхати до початку комендантської години і зробити на смартфон фото адміністративних будівель. Ворог з них не зняв українських прапорів. Центральна площа міста була порожня. Зробив фото і вирішив поїхати найближчим шляхом додому. Коли оминув два «худеньких їжаки» посеред дороги, несподівано для мене звідкись навперейми вискочили 3 вояки з автоматами. Довелося втікати… Зрештою життя в окупованому місті ставало все більше небезпечним і нестерпним.

Дружина вистояла цілий день до каси Приватбанку щоб отримати всю готівку. Без готівки вижити в окупації було складно. Наш знайомий не маючи її ловив рибу в Дніпрі і продавав золоті вироби по ціні брухту. Ми заповнили холодильник курячим філе, придбали не дуже доброї якості овочі (картоплю, цибулю, моркву і буряки) тощо. Інформація сусіда з лівого берега, що мною «цікавляться» спонукала ризикнути і спробувати виїхати моїй родині… З Херсона реально було виїхати в перший день вторгнення (24 лютого 2022 р.) у проміжку між 5 ранку і полуднем. Я намагався через свої контакти заправити бронетехніку наших військових дизелем (готуючись до вторгнення, зробив у листопаді 2021 р. запаси в каністрах). Виявилося, що ті кого вважав патріотами, відключили свої телефони і чкурнули з міста (почесний громадянин Херсона, популярний блогер).

За час всієї окупації міста ворог жодного разу не надав «зеленого коридору» для виїзду з міста. У перші дні їх вояки розстрілювали ввесь цивільний транспорт, що пересувався автострадами. Окупувавши територію області і спостерігаючи той супротив, який чинили містяни, окупанти готуючи так званий референдум про приєднання

до Росії, були зацікавлені, щоб нелояльний елемент виїхав. Правда, гарантій безпеки ніхто не давав. Дізнавшись із чату інформацію від тих, кому щасливо вдалося покинути місто, відважилася і моя частина родини: дружина, зять, донька і двоє внучок 7-років і 2-місячна (старша донька, на відміну від мене, що твердив – вторгнення буде 22.02.2022 р., була переконана, що раніше, тому виїхала з дітьми ще на початку грудня 2021 р.). Вони вибиралися з Херсону через Комишани, Білозерку, Станіслав і вщент зруйновану Олександрівку (село було у так званій «сірій зоні», за нього полягло кілька десятків наших військових, а також загинули й місцеві мешканці), далі полями до Миколаєва. Відстань в 60 км до Миколаєва вони подолали через 7 блокпостів ворога за вісім годин. Особливо ретельно на блокпостах ворога перевіряли зятя, його татуювання на тілі (чи була немає там тризуба тощо, у 2014 р. в українського бійця на Донбасі, що потрапив у полон, відтяли праву руку із зображенням тризуба). У деяких містян на блок-постах вимагали валюту в залежності від кількості людей в автомобілі.

Час від часу, перевіряли ще й за списками. Тому не всім пощастило вибратися з окупованого міста. За рахунок таких людей поповнювалися херсонські катівні. Коли мої щасливо добралися до Миколаєва, а наступного дня до Одеси, куди час від часу прилітали ракети, я набув певної душевної рівноваги. Донька розповідала, що там вони купили для Тамари молочну суміш, яка не спричиняла закрепи. Що, коли вона потрапила в магазин мережі Таврія В, то заплакала – там було все і по нормальним цінам. Мої у безпеці!

Я почав думати про власну безпеку. Перебратися у квартиру молодшої доньки, звідки вони вибралися в перші години вторгнення (ми там не були й досі), було би безумством. Ми всі там прописані, тому «гостей» там чекати потрібно в першу чергу. Сховатися в гаражі зятя в гаражному кооперативі (в перші дні війни багато містян з квартир вибралися до гаражів, де видавалося безпечніше при бомбуваннях) – я не міг, адже напередодні військові вимагали ключі від гаражів та дизельних автомобілів не старших 5 років). Такі авто, вони конфісковували і переганяли на продаж до Криму. Із надійних знайомих був мій 8-й захищений аспірант – Максим. Несподівано отримав на Вайбер прохання про зустріч від його мами. Виявилося, її колишнього учня, пенсіонера однієї з силових структур, росіяни кинули на підвал. На відміну від учасників боїв 2014-2021 рр. його не мордували, попросили подумати про співпрацю з Федеральною

службою безпеки Росії. Максим на рік пізніше захистив дисертацію, так як від 2 серпня 2014 і до кінця вересня 2015 року боронив Україну на Донбасі. За ним прийдуть, у них є списки! «Я розумію всі ризики для Вас! Але крім Вас у нас немає у кого просити за Макса! Чи може він переховуватися у Вас?» – запитала вона. Звичайно я погодився. Ми узгодили всі питання по конспірації, а також умовні сигнали (якщо я буду писати, чи розмовляти російською, то ми в небезпеці). У будинку старшої доньки було все (газ, вода, світло), але він не введений в експлуатацію – тому не «світився» в базах даних. Ми стали жити в будинку у двох з Максом. Щоб бути впевненим у завтрашньому дні, я висадив на ділянці, де росли тюльпани, картоплю. Нам обом висовуватися за межі двору було – зась.

Потрібно було владнати ще побіжні питання. Першим ділом, зі свого рахунку в Приватбанку перерахував усі кошти у безпечне місце, родичу з Рогатина (захід України). Українські прапори, «коєн» про мою приналежність до спецпідрозділу ЗСУ з Одеси, колекцію монет і мої громадські нагороди – замурував у стіну і заштукатурив її. Ноутбук у якому було багато фото з архіву СБУ і обласного архіву (щодо сталінських репресій проти польського населення півдня України, ці архіви росіяни вивезли при втечі з Херсона), а також фото з «нуля» в районі Маріуполя і моїх виїздів до військових на полігон Чабанка (тільки у 2021 р. був там двічі на стрибках з парашутом і раз на стрільбах), – завинув у целофан і закопав у компостній ямі (під час короткого візиту в січні 2023 р. забрав ноутбук неушкодженим). Сховав оригінали атестату професора і диплома доктора історичних наук. Залишилася ще проблема двох стріляних гільз від гармати танку і великої латунної гільзи від гаубиці, які свого часу були привезені з Широкиного. Вирішив і це питання.

У квітні росіяни дещо послабили контроль за тими, хто покидає місто (вже не звірялися за списками). Загарбникам розходилося швидше позбутися нелояльного населення. Їх військовий «намісник» навіть видав розпорядження, заселяти новоприбулих у покинуті квартири та домівки. Покинуті будинки суддів, прокурорів та ректорів облюбували російські ФСБешники. Від сестри я вже знав, що моя мама смертельно хвора (хотів, щоб вона відійшла на небеса знаючи, що я у безпеці і застати її ще живою), тому таки пристав на наполягання доньки, спробувати вибратися з окупованого міста. Залишив Максу готівку і продовольство (йому ризикувати аж ніяк не можна було). Часу на збори було обмаль, потрібно було перед дале-

кою і небезпечною дорогою виспатися. У ту ніч, як ніколи до того, гучно наші влучали по місту (в районі залізничного вокзалу). Це не могло не тішити. У двохсот метрах по прямій від нашого дому ворог звив ціле кубло з техніки і живої сили. Шкода, що по них нічого не прилітало. Очевидно українське командування зважало на будівлі мешканців поряд.

* * *

Вранці, 14 квітня 2022 р., мій до блиску вимитий автомобіль (маю звичку після поїздки віддраювати своє авто) завантажений пелюшками і заколихувачем для Тамари, з котом і морською свинкою в клітках, виїхав на Бериславське шосе. Якби я поїхав сам, то мабуть до першої канави? По дорозі я підібрав ще двох жінок, наших добрих знайомих. Проїхали повз згорілу військову вантажівку (кажуть поруч з нею десь тиждень знаходилася нога бійця). Сонце ще не зійшло, місто накрив туман. Біля вщент згорілого 1 березня 2022 р. відпочинково-торгівельного комплексу Фабрика (там було 2 басейни, пляж, зоопарк, кінотеатр, каток, розважальний майданчик для дітей, ресторани і магазини) стояли автомобілі підприємливих містян, які за чималу суму готівкою готові були вивезти з окупації охочих.

Існували певні правила перетину блок-постів ворога. Дзеркала мають бути оповиті ганчірками білого кольору, увімкнути аварійне світло, опустити всі шибки, їхати поволі, виконувати накази. На додачу, я щоб не привертати зайвої уваги до своєї персони вдягнув старий непримітний (темного кольору) одяг (такий собі пересічний пенсіонер)… Перший блок-пост був на околицях міста (бетонні блоки). Там зі зброєю в руках зауважив трьох російських нацгвардійців. Один із них пильно вдивлявся в мене. Ледь помітний помах руки – знак, можеш їхати далі. Невдовзі черговий блок-пост, поблизу окружної дороги. Аналогічна процедура. Правда, після мене автомобіль зупинили, за ним стала і вся колона. Ліворуч траплялася спалена військова техніка і приватні автомобілі. В Дарії̈вці колона рухалася поволі – корок. Туди-сюди з гуркотом проїздили їхні вантажівки. Я був дещо здивований, коли побачив маршрутку, що мала відправлятися з Дарії̈вки до Херсона. Зрештою добралися до блок-поста за мостом через Інгулець. Повз нас, по зустрічній, проїхав автобус із надписом «шкільний» і дві легкові автівки. Кремезний вояка зупинив їх. Мені видалося, що він дав знак мені рухатися далі. Щойно

я спробував це зробити, почув його окрик, стояти! Зрештою по розмові з водієм автобуса, він дав мені добро їхати вліво, вздовж лівого берега Інгульця.

Стало зрозуміло, що нас направлено дальньою дорогою до Снігурівки. Дорога була зовсім кепська, місцями глиняна ґрунтовка. Моє авто швидко заляпалося до непізнаваності (ледь відмив його в Одесі). Як виявилося, це і добре. Люди переживши вже на початках своєї подорожі стресових емоцій, зупинялися на узбіччі. Я зі своїми попутницями домовився, що санітарну зупинку і перекус ми зробимо на підконтрольній українській стороні…

Тут я маю додати як науковець одне спостереження (хоч це питання вважаю, мають вивчити докладно психологи). Більшість пост-радянських людей були вихована системою, вести себе чемно (тоді отримаєш на схилі літ квартиру, проведуть у помешкання телефон тощо), не проявляти ініціативи, зрештою не думати, а якщо думаєш – то мовчи (не висовуйся, за тебе є кому приймати рішення). Цей «нарід», під тиском російської пропаганди (вона нікуди не поділася після проголошення незалежності) або за пакетик гречки обирав нам владу, яка зазвичай влаштовувала Кремль. І навіть самопожертва під час майданів та революцій порівняно невеликої пасіонарної частини наших співвітчизників здавалося дала бажаний результат, приходили на виборчі дільниці маргінали (за пакунок гречки чи купюру) – повертали країну до того стану в якому вона перебувала до майданів та революцій (або гіршого). В умовах окупації, відбувається певна трансформація (зсув) свідомості. Це коли за твоїми плечами вже не стоїть хай і оковирна, але твоя влада, – а умови тобі диктує ворог, коли твоє місто зненацька стає чужим. Так як я був переконаний у неминучості вторгнення ворога та був пов'язаний із ЗСУ, то здавалося, окупацію мав би пережити спокійніше. Однак, сильним було переживання за родину, за близьке оточення. Я помилявся щодо часу визволення міста. Чомусь видавалося, що це відбудеться не пізніше середини літа, а виявилося тільки 11 листопада 2022 р. З огляду на це, добре, що відважився ризикнути у квітні, адже не знаю чи вистачило б мені психологічного ресурсу адекватно поступати так довго в умовах окупації.

Ми успішно об'їхали десь півсотні автомобілів, що зупинилися на обочині. Без проблем оминули блок-пости російських солдат-строковиків, бурятів, контрактників. Дорогою були сліди запеклих боїв – згорілі БМП з відірваними баштами, пошматований наш військовий

КРАЗ. На околицях Снігурівки знову утворився корок. Поля з озимими усіяні воронками, провисали до землі дроти з високовольтних ліній, обочина була утикана табличками українською: міни, міни, міни… Таблиця з назвою населеного пункту була завинута ганчіркою. Асфальтована дорога, що появилася перекопана впоперек бульдозером. Обабіч цієї канави розмістився пост офіцерів ФСБ. Сюди-туди шмигали легкові та вантажні автомобілі з літерою „Z". Дівчата поки ми їхали почистили мій телефон від фото з військовими, видалили «Дію», Вайбер, Вапац (ті херсонці, що ризикнули, вибиратися з окупації через Крим на Грузію розповідали, що у ФСБшників є програма, яка відновлює все видалене). Я попередньо видалив або перейменував деяких абонентів (наприклад, полковник С у мене вже фігурував як «завгосп»).

Офіцер попросив мій паспорт і запитав, звідки та куди ми їдемо. Нам рекомендували не казати про Миколаїв та Одесу. Тому сказав, що ми з Херсона і їдемо на хрестини онуки в Коблево. Донька, яка на той момент вже перебувала у Румунії, надіслала фото з внучками і підписала, що чекають мене в Коблево. Він подивився прописку (очевидно їх цікавило, щоб кримчани не втекли через Херсонщину), закцентував увагу на моєму прізвищі. Зрештою, перевірив документи попутниць, глянув на кота зі свинкою і велів вийти з автомобіля. Попросив відчинити багажник і дістати звідти сумку однієї з попутниць. Побачив пелюшки й дитячі іграшки – очевидно наша версія, куди ми їдемо «зайшла»! Дозволив рухатися далі. Об'їхавши канаву, ми рушили по прямій. В Снігурівці я ніколи не був, проїздив як пасажир потягу. Ніяких карт місцевості з собою брати не можна. Орієнтувався по сонцю. Місцями були руйнації дахів будинків. Мешканців взагалі не було видно. Я розумів, що на якомусь із роздоріжь маю звернути вліво. Тільки на якому? Зліва до нас рухався брудно-зеленого кольору Дейво-Ланос з місцевими номерами. Я відчайдушно почав йому подавати сигнали про зупинку. Авто під'їхало до мене боком і зупинилося. На дверях білою фарбою намальовано «Z». Шибки автомобіля опустилися і звідти виглянули три кавказця. «Эй дарагой, чего хочеш?» – запитали вони. «Здравствуйте ребята, мне ехать прямо или в вашу сторону?», – відповів я. «Сюда не езжай, езжай прямо», – відповіли вони. «Спасибо!», – відповів я і чим дужче, помчав від них… У Снігурівці окупанти «конфіскували» на власні потреби ввесь наявний колісний транспорт місцевих мешканців. Я розумів, якщо зробити паузу, то у них може виникнути

ідея обмінятися авто. Добре, що на той момент мій автомобіль нагадував глиняну гору. Ми помчали до наступного роздоріжжя. Там, поблизу розбомбленого якогось очевидно спортивного комплексу, нас наздогнала на авто жінка з дівчинкою років 12-ти. Порадилися, й вирішили їхати вліво, в бік залізничних колій. Черговий блок-пост СОБРУ. За містом дорога вся побита воронками від снарядів. В полі був ще один блок-пост з п'яними чеченцями. Вони веселилися, головне, щоб не почали стріляти задля розваги (таке вже бувало). На роздоріжжі в полі зібралося 5 авто. Куди їхати не зрозуміло. Частина подалася вправо, декілька – вліво, вздовж центрального не наповненого водою зрошуваного каналу. Були ще два ворожих пости. Далі почалося не менш складне – так звана «сіра, ніким не контрольована зона». Якесь напівзруйноване складське приміщення, не зрозуміло, чия підбита вантажівка і розкидані по озимині і частині дороги міни (ми знали про підірвані на мінах цивільні авто на цих полях). Гнав по цьому бездоріжжю колія в колію свою автівку… Ось і наші! Море радості. Скупа сльоза непрохано покотилася по щоці…

fot. E. Sinkewycz

Обстріляні російськими військами автомобілі людей, які втікали з Херсона /
Ostrzelane przez rosyjskie wojsko samochody ludzi uciekających z Chersonia

JEWHEN SINKEWYCZ – *MOJE WSPOMNIENIA Z WYJAZDU Z OKUPOWANEGO PRZEZ ROSJAN CHERSONIA (KWIECIEŃ 2022 R.)*

Abstrakt

Wojna jest trudnym wyzwaniem dla wojska i społeczeństwa w ogóle. Jeśli żołnierz ma szansę obronić się za pomocą broni, to ludność cywilna jest bezbronna wobec brutalnego najeźdźcy. Wydarzenia w Buczy, Hostomelu, Irpieniu, a później w Chersoniu i innych tymczasowo okupowanych miejscowościach są tego potwierdzeniem. W pierwszych dniach okupacji Chersonia, oprócz rabowania sklepów, najeźdźcy starali się wykazać lojalną postawę wobec mieszkańców miasta, to po napotkaniu protestów i odmowy, okupanci uciekli się do represji. Do tego doszły problemy z zakupem żywności i leków. Każdy z nas (poza garstką kolaborantów) czuł się w mieście nieswojo. A gdy wróg chciał nadać okupacji i próbie aneksji obwodu chersońskiego formę poparcia narodowego poprzez sfałszowane referendum, dla większości mieszkańców Chersonia stało się oczywiste, że muszą opuścić miasto (podczas okupacji z 320 tys. mieszkańców w mieście pozostało ok. 50-70 tys. mieszkańców). Wróg nie stworzył specjalnych „zielonych korytarzy" umożliwiających wyjazd z miasta. Dlatego każdy musiał podejmować ryzyko (jedni zginęli na skutek wybuchu min, inni zginęli lub zostali okaleczeni na skutek wrogiego ostrzału – wrogowie po prostu świetnie się bawili). W artykule przedstawiono własne przeżycia autora w momencie wyjazdu spod okupacji.

Słowa kluczowe: Ukraina, rosyjska agresja, Chersoń, okupacja miasta, kolaboracja, ucieczki ludności.

Ключові слова: Україна, російська агресія, Херсон, окупація міста, співпраця з ворогом, втеча населення.

CZĘŚĆ CZWARTA / ЧЕТВЕРТА ЧАСТИНА

KALENDARIUM WOJNY

ХРОНІКА ВІЙНИ

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

PETRO ANTONENKO, STANISŁAW STĘPIEŃ

KALENDARIUM ROSYJSKIEJ AGRESJI NA UKRAINĘ (1 STYCZNIA – 31 GRUDNIA 2024)

W wydanej w 2022 roku publikacji *Wojna na Ukrainie. Kijów – Warszawa: razem do zwycięstwa* (Warszawa 2022) rozpoczęliśmy publikację kalendarium najważniejszych wydarzeń wojny Rosji z Ukrainą. Kalendarium to kontynuowaliśmy w kolejnym wydaniu prac zbiorowych poświęconych rosyjskiej agresji, noszącym tytuł *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne* (Warszawa-Przemyśl 2023). Ponieważ działania wojenne trwają nadal to również w niniejszym wydaniu kontynuujemy nasze zapiski kronikarskie. Obejmują one trzeci rok wojny. W notatkach tych szczególną uwagę zwracamy na polskie wsparcie walczących o niepodległość Ukraińców.

*

1 stycznia, poniedziałek

– w noc sylwestrową Rosjanie wystrzelili na Ukrainę rekordową liczbę bezzałogowych statków powietrznych typu Shahed – 90 sztuk, z czego 87 zostało zestrzelonych. Atak przeprowadzono z Krymu i z rejonu Kurska. Rosjanie zaatakowali także rakietami obwód charkowski, które wystrzeliwali z okupowanych terytoriów obwodów chersońskiego i zaporoskiego.

5 stycznia, piątek

– okupanci rozpoczęli mobilizację na okupowanych terytoriach. Już 17-latkowie będą zobowiązani do rejestracji w wojsku. Na listach mobilizacyjnych okupantów znajdują się lekarze, pedagodzy i pracownicy przedsiębiorstw komunalnych.

14 stycznia, niedziela

– w Davos w Szwajcarii odbyło się czwarte spotkanie doradców ds. zagranicznych i bezpieczeństwa w sprawie ukraińskiej formuły pokojowej. Wśród uczestników było 81 krajów i organizacji międzynarodowych.

17 stycznia, środa

– Rosja sprowadziła do okupowanego Mariupola co najmniej 50 000 emigrantów zarobkowych z pogrążonych w kryzysie regionów Federacji Rosyjskiej i krajów Azji Środkowej. Obecnie w tymczasowo okupowanym mieście mieszka co najmniej dwa razy mniej osób niż przed rosyjską agresją na Ukrainę. Rosja zachęca do przyjazdu tam nawet przestępców, zarówno z Rosji, jak i z krajów Azji Środkowej.

18 stycznia, czwartek

– dron ukraińskiej produkcji, który uderzył w bazę paliw w Petersburgu, przeleciał 1250 kilometrów, zanim dotarł do celu. Była to operacja specjalna Głównego Zarządu Wywiadu Wojskowego Ukrainy.

21 stycznia, niedziela

– Prezydent Litwy Gitanas Nauseda spotkał się w Wilnie z Prezydentem Polski Andrzejem Dudą. Prezydenci rozmawiali o współpracy Litwy i Polski, a także o bezpieczeństwie regionalnym i wsparciu dla Ukrainy.

23 stycznia, wtorek

– Rada Miejska w Łucku otrzymała odzież termiczną, m.in. koszulki, spodnie, rękawiczki, kominy, oraz powerbanki dla wojskowych. Pomoc została zamówiona i zakupiona przez Kancelarię Prezydenta RP oraz Biuro Bezpieczeństwa Narodowego po wizycie w Łucku Małżonki Prezydenta RP Agaty Kornhauser-Dudy (24 listopada 2023 r.). „Niech pomaga, niech grzeje waszych żołnierzy do zwycięstwa" – powiedział wicekonsul Mateusz Marszałek z Konsulatu Generalnego RP w Łucku, przekazując pomoc od Pierwszej Damy Polski przewodniczącemu Łuckiej Rady Miejskiej Ihorowi Poliszczukowi. „My, jako pośrednicy, przekazujemy w imieniu Agaty Kornhauser-Dudy odzież termiczną i powerbanki, a także list Pierwszej Damy osobiście do Pana" – powiedział wicekonsul M. Marszałek.

24 stycznia, środa

– rosyjscy okupanci zniszczyli na Ukrainie ponad 200 szkół, a 1600 uszkodzili. Obecnie na Ukrainie około 900 000 dzieci uczy się zdalnie, ponieważ nie mogą uczęszczać do szkoły.

29 stycznia, poniedziałek

– Rada Unii Europejskiej przedłużyła o kolejne sześć miesięcy wszystkie sankcje gospodarcze wobec Rosji, wprowadzone za agresję przeciwko Ukrainie.

fot. P. Antonenko

Aleja bohaterów poległych w wojnie z Rosją. Wieś Kułykiwka (Kulikówka) na Czernihowszczyźnie. Z miejscowości tej poległo ponad 60 mieszkańców, ale wielu ciał zabitych nie odnaleziono / Алея Героїв, полеглих у війні з Росією. Село Куликівка в Чернігівській області. Понад 60 жителів з цього села загинули, але багато тіл вбитих так і не знайдено

31 stycznia, środa

– Narodowa Policja Ukrainy udokumentowała śmierć 9700 obywateli Ukrainy w następstwie agresji Federacji Rosyjskiej. Kolejne 11 000 zostało rannych. Wszyscy cywile. Chodzi tylko o terytorium niezajęte przez wroga. Na okupowanych terenach ilość ofiar – niezliczona.

6 lutego, wtorek

– w dniach 6-8 lutego wiceminister nauki Andrzej Szeptycki rozpoczął trzydniową wizytę w Ukrainie. W Kijowie spotkał się ze swoim ukra-

ińskim odpowiednikiem – zastępcą ministra edukacji i nauki Mychajłem Wynnyckim. Rozmowy dotyczyły różnych form wsparcia Ukrainy. Poruszono także temat wspólnej promocji polskiej i ukraińskiej nauki za granicą, w tym w krajach Unii Europejskiej. Wizytę wiceministra Szeptyckiego w Donieckim Uniwersytecie Narodowym im. Wasyla Stusa w Winnicy przerwał rosyjski atak rakietowy. Swój wykład o stosunkach polsko-ukraińskich wiceminister wygłosił w schronie. Wiceminister odwiedził również miasta Chmielnicki i Lwów, gdzie spotkał się z władzami Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki, a także Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie.

7 lutego, środa

– Wołodymyr Zełenski poleciał z wizytą do Londynu (była to pierwsza wizyta Prezydenta Ukrainy od chwili zaatakowania tego kraju przez Rosję). W drodze do stolicy Wielkiej Brytanii spotkał się z Prezydentem Dudą w salonce na lotnisku w Rzeszowie. W Londynie po spotkaniu z premierem Rishi Sunakiem i przemówieniu w parlamencie odbył rozmowę z królem Karolem III. Z Londynu Zełenski udał się do Paryża i Brukseli.

8 lutego, czwartek

– Prezydent Zełenski odwołał generała Wałerija Załużnego ze stanowiska Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych Ukrainy w obliczu narastających nieporozumień między nimi, a jego następcą mianował dowódcę Sił Lądowych generała pułkownika Ołeksandra Syrskiego.

fot. MNiSW

Wiceminister nauki i szkolnictwa wyższego Andrzej Szeptycki podczas oficjalnego spotkania z zastępcą ministra edukacji i nauki Mychajłem Wynnyckim w Kijowie 7 lutego 2024 r. / Заступник міністра науки та вищої освіти Польщі Анджей Шептицький під час офіційної зустрічі з заступником міністра освіти і науки України Михайлом Винницьким у Києві 7 лютого 2024 р.

12 lutego, poniedziałek

– w Paryżu odbyło się spotkanie szefów MSZ Polski, Niemiec i Francji, Radosława Sikorskiego, Annaleny Baerbock i Stephane'a Sejourne w ramach Trójkąta Weimarskiego. Podczas konsultacji ministrowie wyrazili swoje poparcie dla unijnych i natowskich aspiracji Ukrainy. Ministrowie spraw zagranicznych zamierzają kontynuować koordynację wysiłków w formacie Trójkąta Weimarskiego oraz odbyć rozszerzone spotkanie ministrów spraw zagranicznych „Weimar + Ukraina" w najbliższej przyszłości. To ich wspólne oświadczenie po podsumowaniu spotkania Trójkąta Weimarskiego.

16 lutego, piątek

– Prezydenci Ukrainy i Francji Wołodymyr Zełenski i Emmanuel Macron podpisali 16 lutego w Paryżu dwustronne porozumienie o współpracy w zakresie bezpieczeństwa w ramach deklaracji bezpieczeństwa G7.

25 lutego, niedziela

– rekordowa akcja: 24 lutego odbyło się ponad tysiąc wydarzeń na rzecz Ukrainy. Z okazji drugiej rocznicy agresji Rosji na Ukrainę, społeczności ukraińskie i organizacje diaspory przeprowadziły 1023 akcje na rzecz Ukrainy. Wydarzenia odbyły się w 746 miastach w 69 krajach, na wszystkich kontynentach.

29 lutego, czwartek

– nowa broń i sprzęt dla ukraińskiej armii. W lutym 2024 r. Ministerstwo Obrony Ukrainy skodyfikowało i dopuściło do użytku w wojsku około 60 próbek broni i sprzętu wojskowego produkcji ukraińskiej i zagranicznej.

12 marca, wtorek

– według stanu na koniec stycznia 2024 r. w związku z wojną za granicą przebywa 4,9 mln Ukraińców. Największy odsetek ukraińskich uchodźców w Europie znajduje się w Niemczech (30%) i Polsce (22%).

18 marca, poniedziałek

– Unia Europejska skrytykowała rosyjskie „wybory": bez opozycji, z ograniczeniami i na okupowanych terytoriach Ukrainy. Tym samym Rosja po raz kolejny naruszyła prawo międzynarodowe.

22 marca, piątek

– rosyjscy okupanci uderzyli w obiekty hydroelektryczne i tamę elektrowni wodnej Dnipro w obwodzie zaporoskim. Doszło do dwóch bezpośrednich trafień rakietowych w największą elektrownię wodną Ukrainy.

27 marca, środa

– laureaci Nagrody Nobla wzywali, aby nie uznawać Putina za prezydenta i zwiększyć pomoc dla Ukrainy. 39 laureatów Nagrody Nobla napisało list otwarty, w którym zaapelowali do społeczności światowej o wzmocnienie wsparcia dla Ukrainy w walce z Rosją, o wsparcie rosyjskiej opozycji demokratycznej i nieuznawanie Putina za prezydenta Federacji Rosyjskiej.

6 kwietnia, sobota

– od sierpnia 2023 r. ukraińskim korytarzem morskim wyeksportowano ponad 36 mln ton towarów. Ukraińskim korytarzem przepłynęło już 1286 statków, eksportujących produkty rolne do krajów Azji, Afryki i Europy.

13 kwietnia, sobota

– na Ukrainie działa 500 przedsiębiorstw zespołu obronno-przemysłowego, ukraińską bronią zainteresowane są inne kraje. Ukraina produkuje pociski, działa, moździerze, pojazdy opancerzone, systemy przeciwpancerne, elektroniczne systemy bojowe i wiele więcej.

20 kwietnia, sobota

– Izba Reprezentantów Kongresu USA głosowała za udzieleniem Ukrainie pomocy w wysokości 61 mld dolarów.

25 kwietnia, czwartek

– Parlament Europejski, najwyższy organ Unii Europejskiej, przyjął uchwałę potępiającą sposób przeprowadzenia „reelekcji" Władimira Putina i wzywającą do nieuznania jej za legalną, ponieważ wybory przeprowadzono także na okupowanych terytoriach Ukrainy, a na terytorium Rosji nie były ani wolne, ani uczciwe;
– w ciągu dwóch lat rosyjskiej agresji na Ukrainę Polska przekazała Ukrainie 44 pakiety pomocowe na łączną kwotę prawie 9 mld dolarów. Mówił o tym szef MSZ Radosław Sikorski podczas przemówie-

nia w Sejmie RP. Całkowity koszt pomocy polskiego rządu pokazano bez uwzględnienia wielomiliardowych sum przekazanych uchodźcom. Polska przystąpiła do deklaracji G7 w sprawie wzajemnych długoterminowych zobowiązań wobec Ukrainy.

9 maja, czwartek

– ukraiński dron zaatakował rafinerię ropy naftowej w Baszkortostanie, 1500 km od Ukrainy. „Gazprom Neftekhim Salavat" to jeden z największych kompleksów rafinerii ropy naftowej i produkcji petrochemicznej w Rosji.

13 maja, poniedziałek

– Prezydent Ukrainy W. Zełenski złożył niezapowiadaną wcześniej wizytę w Wielkiej Brytanii. Spotkał się z premierem Sunakiem, rozmawiano o rozszerzeniu pomocy dla Ukrainy, w tym o dostarczeniu pocisków manewrujących dalekiego zasięgu „Storm Shadow".

26 maja, niedziela

– nowy rekord: dron ukraińskiego wywiadu wojskowego zaatakował z dużej odległości stację radarową dalekiego zasięgu do wykrywania celów „Woroneż M", zlokalizowaną w mieście Orsk w obwodzie orenburskim Federacji Rosyjskiej ponad 1800 kilometrów.

29 maja, środa

– Polska pozwoliła Ukrainie użyć polskiej broni przeciwko Rosji. O tym poinformował wiceminister obrony narodowej Cezary Tomczyk.

8 czerwca, sobota

– od początku marca 2022 r. do wykorzystania w Siłach Zbrojnych Ukrainy dopuszczono ponad 110 rodzajów sprzętu samochodowego produkcji ukraińskiej i zagranicznej. W szczególności są to samochody pancerne.

13 czerwca, czwartek

– członkowie NATO przyjęli „plan operacyjny rozszerzenia wsparcia dla Ukrainy", który przewiduje większą rolę NATO w dostawach broni i szkoleniu ukraińskiej armii;
– Ukraina i USA zawarły umowę o bezpieczeństwie na 10 lat. Prezydent USA Joe Biden i Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski pod-

czas szczytu G7 we Włoszech podpisali 10-letnią dwustronną umowę o bezpieczeństwie mającą na celu wzmocnienie zdolności obronnych Kijowa.

17 czerwca, poniedziałek

– Zełenski o Szczycie Pokojowym: „To sukces, który zgromadził tak wielu przywódców dla dobra Ukrainy". Podczas Szczytu Pokojowego w Szwajcarii Prokurator Generalny Ukrainy Andrij Kostin powiedział, że na podstawie tylko potwierdzonych danych rosyjscy okupanci zamordowali ponad 12 000 cywilów, w tym 551 dzieci;
– Biały Dom potwierdził zgodę na użycie amerykańskiej broni na terytorium Federacji Rosyjskiej w pobliżu obwodów charkowskiego i sumskiego.

18 czerwca, wtorek

– w niemieckich środkach masowego przekazu rozpoczęła się dyskusja czy należy wypłacać zasiłek dla przebywających tam ukraińskich mężczyzn w wieku poborowym. Niemiecka prasa podkreślała, że ani nie bronią oni własnej ojczyzny, ani nie chcą pracować na uchodźctwie. Na 1,2 mln Ukraińców w Niemczech tylko ok. 25% spośród nich podjęło zatrudnienie.

19 czerwca, środa

– marszałek Sejmu RP Szymon Hołownia złożył oficjalną wizytę w Kijowie. Przybył tam na zaproszenie przewodniczącego ukraińskiego parlamentu Rusłana Stefanczuka. Przed wizytą w Radzie Najwyższej marszałek Hołownia oddał hołd obrońcom Ukrainy, składając kwiaty pod ścianą poległych w walce z Rosją. Występując w parlamencie marszałek powiedział, m.in.: „Polska […] nie godzi się, by opresyjny rosyjski reżim mordował ukraińskiego ducha. Żeby deptał życie ludzkie, suwerenność państwa, żeby decydował, który naród ma prawo do egzystencji, a który nie. Takie tragedie miały już miejsce w naszym regionie i nasze państwa bardzo boleśnie ich doświadczały. Dlatego dziś Polska, tak samo jak Ukraina, nie ma złudzeń. I robi wszystko, by powstrzymać ten koszmar". Odpowiadając mu ukraiński polityk podziękował Polsce i Polakom za wsparcie, którego udzielają narodowi ukraińskiemu. „Jesteśmy szczerze wdzięczni Polsce za wszechstronne wsparcie, a przede wszystkim za udzielaną pomoc wojskową. Polska jest na-

szym kluczowym sojusznikiem i partnerem. Podczas inwazji Rosji na pełną skalę strategiczne partnerstwo Ukrainy i Polski uległo maksymalnemu nasileniu […]".

21 czerwca, piątek

– wicepremier Ukrainy Iryna Wereszczuk w rozmowie z dziennikarzem PAP podczas odbywającego się w Kijowie III Forum Odbudowy Ukrainy – PAIH „Integracja – Gospodarka – Partnerstwo" stwierdziła m.in.: „Jestem głęboko przekonana, że nie ma ludzi, którzy rozumieją nas lepiej niż Polacy. Uwierzcie mi, wiem to z doświadczenia, bo pochodzę z Rawy Ruskiej. Urodziłam się na granicy z Polską. Patrzyłam, jak się to rozwijało, jak wyglądał kraj za czasów Związku Sowieckiego i jaka była Polska w latach 90. XX w.".

27 czerwca, czwartek

– Ukraina i Unia Europejska podpisały porozumienie o bezpieczeństwie. Prezydent Wołodymyr Zełenski oraz szefowie instytucji unijnych Charles Michel i Ursula von der Leyen podpisali porozumienie w dziedzinie bezpieczeństwa.

4 lipca, czwartek

– według brytyjskiego wywiadu Rosja wywozi kopaliny użyteczne i minerały z tymczasowo okupowanych terytoriów Ukrainy przez most Kerczeński.

8 lipca, poniedziałek

– szpital dziecięcy Ochmatdyt w Kijowie, największa tego typu placówka w Ukrainie, został ostrzelany przez rosyjskie wojsko. Państwowa Służba do spraw Sytuacji Nadzwyczajnych Ukrainy informuje, że w wyniku tego ataku zginęły dwie osoby. Do tego szpitala trafiały dzieci w najtrudniejszych sytuacjach zdrowotnych, między innymi chore na nowotwory;
– w drodze na szczyt NATO w Waszyngtonie Prezydent W. Zełenski złożył zapowiadaną jeszcze w czerwcu wizytę w Warszawie, gdzie razem z premierem Donaldem Tuskiem podpisał wspólne porozumienie o bezpieczeństwie. Zawarto w nim ogólną deklarację, że w razie ponownej agresji rosyjskiej przeciwko Ukrainie lub też w razie znaczącej eskalacji obecnej agresji oba kraje skonsultują się w ciągu 24 godzin w celu określenia środków.

11 lipca, czwartek

– kilka tysięcy Ukraińców zarejestrowało się już w Legionie Ukraińskim, nowej ochotniczej jednostce wojskowej w Polsce, powiedział minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski. W Polsce zaczynają przygotowywać pierwszą ukraińską brygadę, złożoną z ochotników. Obecnie w Polsce mieszka nawet milion Ukraińców obojga płci, wielu z nich jest gotowych służyć. A kilka tysięcy z nich zarejestrowało się już do udziału w tym poborze. Polska zajmie się szkoleniem i wyposażaniem, aby później ochotnicy zostali wysłani na Ukrainę jako jednostka, ale z prawem powrotu do Polski po odbyciu służby.

15 lipca, poniedziałek

– w Dniu Ukraińskiej Państwowości Prezydent Ukrainy W. Zełenski powiedział, że Ukraina nie może zadowolić się niczym innym niż życiem. „Ukraina nie podda się złu, które przelewa krew w imię swojej chorej autoafirmacji".

18 lipca, czwartek

– Ukraina i Czechy podpisały dwustronne porozumienie w sprawie bezpieczeństwa będące kontynuacją Deklaracji Wileńskiej G7 w sprawie gwarancji bezpieczeństwa dla Ukrainy. To 24. takie porozumienie.

24 lipca, środa

– naczelny dowódca Sił Zbrojnych Ukrainy generał Ołeksandr Syrski poinformował, że wojsko ukraińskie, dzięki dronom kamikadze dalekiego zasięgu, zaatakowało około 200 obiektów infrastruktury krytycznej na terytorium Federacji Rosyjskiej.

29 lipca, poniedziałek

– Sztab Generalny Sił Zbrojnych Ukrainy przekazał informację, że armia ukraińska uderzyła w szereg podstacji trakcyjnych w obwodzie kurskim Federacji Rosyjskiej. W rezultacie odnotowuje się przerwy w dostawie prądu w wielu rejonach obwodu kurskiego.

30 lipca, wtorek

– Prezydent RP A. Duda nadał za wybitne zasługi w rozwijaniu polsko-ukraińskiej współpracy Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Zasługi Rzeczpospolitej dla ambasadora Ukrainy Wasyla Zwarycza (funkcję ambasadora objął o po Andriju Deszczycy 13 czerwca 2022 r.).

31 lipca, środa

– na Ukrainę przybyła pierwsza partia myśliwców F-16 otrzymanych z USA, Danii i Holandii.

2 sierpnia, piątek

– w Turcji zwodowano drugą ukraińską korwetę „Hetman Iwan Wyhowski". Korwety „Hetman Iwan Wyhowski" i „Hetman Iwan Mazepa" zostały zbudowane w Turcji w wyniku rosyjskiej agresji.

6 sierpnia, wtorek

– oddziały ukraińskie wkroczyły na terytorium obwodu kurskiego Federacji Rosyjskiej. Po raz pierwszy od II wojny światowej na rosyjskim terytorium znalazła się obca armia. Na terytorium Rosji wkroczyło kilkanaście 400-osobowych batalionów z aż ośmiu różnych brygad – zaatakowały rosyjski obwód kurski, szybko przejmując ok. 1000 km kwadratowych obwodu od nieprzygotowanych rosyjskich obrońców.

12 sierpnia, poniedziałek

– Prezydent Ukrainy W. Zełenski oświadczył, że katastrofa „Kurska" była początkiem rządów Władimira Putina w Rosji. 12 sierpnia 2000 r. podczas ćwiczeń na Morzu Barentsa zatonął rosyjski atomowy okręt podwodny „Kursk". Zginęli wszyscy na pokładzie – 118 osób. Katastrofa „Kurska" miała miejsce trzy miesiące po objęciu przez Putina urzędu prezydenta Rosji.

14 sierpnia, środa

– szef dyplomacji UE Josep Borrell po rozmowie z ministrem spraw zagranicznych Dmytrem Kułebą na temat ofensywy Ukrainy w obwodzie kurskim, która rozpoczęła się 8 sierpnia, stwierdził, że UE w pełni popiera walkę narodu ukraińskiego;
– Ukraina przeprowadziła największy jak dotąd atak dronami na cztery rosyjskie lotniska wojskowe – poinformował Reuters, powołując się na źródło w ukraińskich siłach bezpieczeństwa. Tymczasem Zełenski oznajmił, że ukraińskie wojsko posuwa się naprzód w obwodzie kurskim i wzięło ponad stu rosyjskich żołnierzy jako jeńców.

19 sierpnia, poniedziałek

– Prezydent W. Zełenski podziękował rządowi duńskiemu za przygotowanie kolejnego pakietu pomocy wojskowej dla Ukrainy. To dwu-

dziesty pakiet pomocowy z Danii. Jej wkład w finansowanie produkcji broni na Ukrainie wyniesie 215 mln dolarów.

20 sierpnia, wtorek

– do tego dnia w wyniku operacji w obwodzie kurskim armia ukraińska zajęła ponad 1,2 tys. km kw. z prawie 100 rosyjskimi miejscowościami.

21 sierpnia, środa

– władze rosyjskie podały, że Moskwa została zaatakowana przez 10 ukraińskich dronów.

22 sierpnia, czwartek

– w porcie Kaukaz w Kraju Krasnodarskim w Rosji na promie kolejowym załadowanym paliwem wybuchł pożar. Takie są skutki ukraińskiego ataku rakietowego.

fot. S. Stępień

Uroczyste pogrzeby żołnierzy ukraińskich poległych w wojnie z Rosją. Pole Marsowe Lwów -Łyczaków, 22 sierpnia 2024 r. / Урочисті похорони українських воїнів, загиблих у війні з Росією. Личаківський військовий цвинтар (Марсове поле) – Львів, 22 серпня 2024 р.

24 sierpnia, sobota

– na Ukrainie weszła w życie uchwalona przez Radę Najwyższą ustawa „O ochronie porządku konstytucyjnego w sferze działalności organi-

zacji religijnych". Zakazuje ona działalności na terytorium państwa ukraińskiego Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i związanych z nią organizacji religijnych, a także rozpowszechniania ideologii tzw. „ruskiego miru";
– Prezydent Zełenski podpisał ustawę gwarantującą wszystkim żołnierzom z państw trzecich uzyskanie obywatelstwa ukraińskiego. Podkreślił przy tym, że: „Każdy, kto odczuwa życie i niepodległość tak jak my, Ukraińcy, kto walczy razem z nami, z Ukraińcami, zasługuje na to, by znaleźć się wśród obywateli Ukrainy";
– Prezydent Andrzej Duda i premier Litwy Ingrid Šimonite przybyli do Kijowa i włączyli się w obchody z okazji Dnia Niepodległości w centrum ukraińskiej stolicy. W swoim przemówieniu Prezydent Duda wyraził przekonanie, że Ukraina będzie w stanie obronić swoją wolność i „wojna wkrótce zakończy się zwycięstwem", a także podkreślił, że wierzy, że to, co łączy Ukrainę i Polskę, jest silniejsze niż sprzeczności. „Bez niepodległości Ukrainy trudno sobie wyobrazić niepodległą i bezpieczną Polskę, Litwę czy inne kraje naszego regionu".

27 sierpnia, wtorek

– od początku operacji w obwodzie kurskim Ukraina wzięła do niewoli 594 żołnierzy wroga i kontroluje ponad 100 osad, czyli 1294 km^2.

28 sierpnia, środa

– na odbywającym się w Olsztynie „Campusie Polska Przyszłości" wystąpił w panelu ukraiński minister spraw zagranicznych Dmytro Kułeba. Zapytany o ekshumacje ofiar rzezi wołyńskiej, oznajmił, m.in., że w ramach operacji „Wisła": „Wszyscy Ukraińcy zostali przymusowo wygnani z terytoriów ukraińskich [...]". Stwierdzenie o „terytoriach ukraińskich" wywołało polityczną burzę w Polsce. Niedługo po tej wypowiedzi Kułeba został odwołany ze stanowiska. Nie ma jednak potwierdzenia, że dymisja miała związek z sytuacją z „Campusu Polska Przyszłości".

30 sierpnia, piątek

– amerykańska stacja CNN opublikowała nagranie, które prawdopodobnie przedstawia egzekucję poddających się ukraińskich żołnierzy, dokonywaną przez żołnierzy rosyjskich. Nagranie zostało zarejestrowane pod koniec sierpnia pod miastem Pokrowsk na wschodzie Ukrainy. Ukraiński prokurator generalny Andrij Kostin przekazał CNN infor-

mację, że jego biuro bada 28 podobnych incydentów, do których doszło od początku wojny i w których zginęło 62 ukraińskich żołnierzy.

1 września, niedziela

– marszałek Sejmu RP Szymon Hołownia spotkał się z ministrem spraw zagranicznych Ukrainy Andrijem Sybihą podczas 13. sesji Zgromadzenia Parlamentarnego Polski i Ukrainy, wśród wielu tematów dotyczących aktualnej współpracy obu państw poruszono konieczność uregulowania ekshumacji i poszukiwań grobów Polaków zamordowanych na Wołyniu przez UPA;
– w nocy, podczas zmasowanego ataku ukraińskich dronów na rosyjskie regiony, zaatakowano dwie elektrownie w obwodzie moskiewskim i twerskim oraz moskiewską rafinerię ropy naftowej.

6 września, piątek

– Prezydent W. Zełenski podczas spotkania międzynarodowej grupy kontaktowej ds. obrony Ukrainy „Ramstein" powiedział, że wojska ukraińskie kontrolują 1300 km^2 w obwodzie kurskim, gdzie znajduje się ponad 100 miejscowości.

8 września, niedziela

– Unia Europejska potępiła i nie uznała legalności przeprowadzenia przez Rosję „wyborów lokalnych" na okupowanym Krymie. W oświadczeniu czytamy: „UE nie uznaje tych tak zwanych „wyborów" na Krymie i ich wyników. Są nikczemne i nie mogą mieć konsekwencji prawnych... Ponad 10 lat po wtargnięciu Rosji i próbie nielegalnej aneksji Krymu UE podkreśla swoje stanowisko: Krym to Ukraina";
– Szef Rady ds. Współpracy z Ukrainą Paweł Kowal udał się w niedzielę do Ukrainy, aby na własne oczy zobaczyć, jak wyglądają zniszczenia po ostatnim ataku Rosjan na miasto, do którego doszło zaledwie kilka dni temu. Paweł Kowal zapewnił, że polski rząd rozumie trudną sytuację Lwowa, jest ze Lwowem i solidarnie trwa z jego mieszkańcami. Podkreślił przy tym, że stale pozostaje w kontakcie z merem Andrijem Sadowym, ale polska pomoc rozciąga się także na inne ukraińskie miasta, w tym Charków.

10 września, wtorek

– atak ukraińskich dronów na Moskwę: zamknięto trzy lotniska. W nocy 10 września w Rosji zestrzelono 14 dronów lecących do Moskwy.

Rosyjskie media podały, że lotniska Szeremietiewo, Domodiedowo i Wnukowo zostały zamknięte;
– w nocy z 10 na 11 września doszło do rosyjskiego uderzenia na Lwów. Zginęło 7 osób, w tym troje dzieci, a 53 osoby zostały ranne.

11 września, środa
– baza obronno-przemysłowa Ukrainy wzrosła sześciokrotnie, głównie dzięki inwestycjom zagranicznym. Sekretarz stanu USA Anthony Blinken powiedział to podczas konferencji prasowej w Kijowie;
– siły rosyjskie przeprowadziły kontratak w obwodzie kurskim, ale udało się im odbić z rąk ukraińskich jedynie ok. 150 km^2. Rosyjska kontrofensywa była kontynuowana w dniach następnych, wojska ukraińskie stawiały jednak zaciekły opór.

12 września, czwartek
– minister spraw zagranicznych Polski Radosław Sikorski złożył wizytę we Lwowie i podczas tej wizyty ponownie wezwał zachodnich partnerów Ukrainy do przyspieszenia dostarczania pomocy wojskowej. Sikorski spotkał się z merem Lwowa Andrijem Sadowym i złożył kwiaty pod tablicą pamiątkową ku czci siedmiu mieszkańców Lwowa, którzy 4 września zginęli w wyniku masowego ataku Federacji Rosyjskiej. „To kolejna zbrodnia wojenna. A to nie jedyny dom, który spotkał taki los we Lwowie. Takich celów było znacznie więcej niż wyobraża sobie światowa opinia publiczna" – skomentował Sikorski.

13 września, piątek
– Finlandia i Szwecja nie zabraniają Ukrainie uderzać swoją bronią w Rosję. Nie wprowadzają żadnych konkretnych ograniczeń w użyciu broni dostarczanej Ukrainie. Oświadczyli to ministrowie spraw zagranicznych Finlandii Elina Valtonen i Szwecji Maria Malmer Stenergad podczas wspólnej konferencji prasowej;
– w Polsce rozpoczęło pracę Centrum NATO-Ukraina JATEC. Odbyło się tu pierwsze spotkanie na wysokim szczeblu w ramach wspólnego centrum analiz, szkoleń i edukacji NATO-Ukraina (JATEC) – pierwszej wspólnej instytucji NATO i Ukrainy mającej na celu wzmocnienie zdolności Sił Obronnych i przyspieszenie przystąpienia do Sojuszu. Decyzja o utworzeniu JATEC została zatwierdzona na szczycie NATO w Waszyngtonie w lipcu 2024 r. i została zorganizowana w Bydgoszczy. Wiceminister obrony Stanisław Hajder powiedział, że wspól-

ne centrum z NATO pomoże Ukrainie nie tylko we wdrażaniu procedur, podejść i standardów, ale także w dzieleniu się własnym doświadczeniem;

– ministrowie spraw zagranicznych Ukrainy i Polski Andrij Sybiga i Radosław Sikorski oświadczyli, że omawiali postęp w tworzeniu na terytorium Polski tzw. Legionu Ukraińskiego. Poinformowali o tym na wspólnej konferencji prasowej w Kijowie. Utworzenie Legionu Ukraińskiego przewiduje dwustronna umowa o bezpieczeństwie. Sikorski potwierdził gotowość Warszawy do przygotowania w Polsce jednostki ukraińskiej, w skład której wchodzić będą Ukraińcy;

fot. S. Stępień

Dawny kościół jezuitów pw. św.św. Piotra i Pawła we Lwowie. Od 2011 r. greckokatolicka cerkiew garnizonowa Ukraińskich Sił Zbrojnych / Колишній костел святих апостолів Петра і Павла ордену Єзуїтів у Львові. З 2011 р. греко-католицький Гарнізонний храм ЗСУ

– Radosław Sikorski wziął udział w konferencji „Yalta European Strategy", która w dniach 13–14 września odbyła się w Kijowie. Podczas spotkania z Prezydentem Ukrainy W. Zełenskim, w obecności szefa MSZ Litwy Gabrieliusem Landsbergisem, doszło do scysji między polskim politykiem a Prezydentem Ukrainy. Zełenski zarzucił bowiem Polsce, że nie wspiera Ukrainy w rozmowach akcesyjnych do Unii Europejskiej. Ukraina chce je skończyć do przyszłego roku. Radosław Sikorski stwierdził, że Polsce rozmowy te zajęły 10 lat i termin proponowany przez Kijów jest nierealny. Dalej Prezydent Ukrainy miał pretensje, że Polska nie chce przekazać Ukrainie więcej sprzętu niż to robi, że Polska nie chce zestrzeliwać rosyjskich rakiet i dronów, gdy te znajdują się jeszcze w ukraińskiej przestrzeni powietrznej. Szef polskiej dyplomacji tłumaczył, że Polska nie podejmie decyzji o używaniu systemów obrony przeciwlotniczej samodzielnie. Odpowiedział też ukraińskiemu Prezydentowi, że Warszawa jest gotowa przekazać Ukrainie pozostałe jeszcze

na naszym wyposażeniu myśliwce MiG-29, ale uczyni to tylko wtedy, jeśli nasi sojusznicy z NATO zdecydują się przesunąć na nasze terytorium swoje samoloty, tak, by uzupełniły one wyrwę po MiG-ach. Warto przypomnieć, że Polska jako pierwsza podarowała Kijowowi myśliwce bojowe oraz przekazała dotychczas więcej czołgów niż łącznie Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Niemcy, Holandia, Norwegia, Szwecja, Hiszpania, Czechy, Słowacja oraz Bułgaria. Punktem spornym podczas rozmów była też kwestia ekshumacji i ponownych pochówków ofiar UPA na Wołyniu. Sikorski podkreślił, że Ukraina powinna potraktować ekshumacje i pochówki jako chrześcijański gest, jednak nie przekonało to Wołodymyra Zełenskiego. Przebieg spotkania szefa polskiej dyplomacji z Prezydentem Ukrainy wskazuje na to, że relacje Warszawy z Kijowem niestety znajdują się w kryzysie.

15 września, niedziela

– wg informacji MON do tego dnia Polska przeszkoliła już 25 tysięcy ukraińskich żołnierzy;
– do planowanego w Polsce Legionu Ukraińskiego zgłosiło się zaledwie 300 obywateli Ukrainy pracujących w Polsce (docelowo winno to być 6-7 tys. osób).

24 września, wtorek

– na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ Prezydent W. Zełenski w swym wystąpieniu stwierdził, że: „[...] wojna rosyjsko-ukraińska powinna zostać zakończona, a nie zawieszona lub zamrożona". Dodał też, iż Rosję „[...] można zmusić do pokoju jako jedynego agresora i jedynego gwałciciela Karty Narodów Zjednoczonych". Do tych słów odniósł się Dmitrij Pieskow, rzecznik prasowy prezydenta Federacji Rosyjskiej. Stwierdził on: „Stanowisko oparte na próbie zmuszenia Rosji do pokoju jest absolutnie fatalnym błędem. Nie można zmusić Rosji do pokoju. Rosja jest zwolennikiem pokoju, ale pod warunkiem zapewnienia jej podstaw bezpieczeństwa i wypełnienia zadań, które ma do spełnienia specjalna operacja wojskowa. Bez osiągnięcia tych celów niemożliwe jest zmuszenie Rosji [do wstrzymania działań wojennych]".

25 września, środa

– podczas debaty w Radzie Bezpieczeństwa ONZ polski minister spraw zagranicznych R. Sikorski ostro odpowiedział rosyjskiemu ambasadorowi, mówiąc m.in. „Czym różni się to, co robicie z ukraińskimi

dziećmi, od tego, co niemieccy naziści robili naszym i waszym dzieciom?". Szef polskiej dyplomacji w całości poświęcił swoje przemówienie kwestii porywania ukraińskich dzieci i odpieraniu twierdzeń rosyjskiego ambasadora Wasilija Nebienzii, który wcześniej wygłosił tyradę, powtarzając rosyjską narrację o wojnie w Ukrainie. Nebienzia twierdził m.in., że Rosja nie zabija cywilów, że chroni prawa rosyjskojęzycznych mieszkańców Ukrainy. Przekonywał również, że Rosja nie ma nic przeciwko Ukraińcom, których uważa za „bratni naród" związany „nierozłącznymi więzami" z Rosją, występuje jedynie przeciwko „rakowi" toczącemu władze w Kijowie, a także zapowiedział też, że Rosja będzie kontynuowała swoją walkę na Ukrainie aż do skutku.

26 września, czwartek

– Prezydent W. Zełenski przybył z oficjalną wizytą do Stanów Zjednoczonych. Spotkał się z Prezydentem USA Joe Bidenem na marginesie Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku. Zełenski skupił się na kwestii Planu Zwycięstwa. Podziękował Bidenowi i USA za pomoc udzieloną Ukrainie, a także poinformował go o sytuacji na Ukrainie, w szczególności na froncie. Prezydenci wzięli udział w specjalnym spotkaniu G7+ poświęconym odbudowie Ukrainy. Ponad 30 krajów i Unia Europejska podpisały deklarację w sprawie powojennej odbudowy Ukrainy.

27 września, piątek

– Prezydent Zełenski w USA: Przedstawiono Plan Zwycięstwa, wszystko, co najważniejsze dla Ukrainy, jest na stole partnerów. Prezydent Ukrainy zapowiedział przedstawienie Stanom Zjednoczonym Planu Zwycięstwa. „Plan Zwycięstwa został przedstawiony Ameryce i wyjaśniliśmy każdy punkt".

28 września, sobota

– Prezydent Zełenski podczas wizyty w USA: „Otrzymaliśmy pełne poparcie dla strategii zbliżania się do pokoju". Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski powiedział, że w Stanach Zjednoczonych delegacja ukraińska wykonała „wiele zadań", a w Kongresie uzyskała pełne poparcie dla strategii zaprowadzenia pokoju.

30 września, poniedziałek

– Departament Stanu USA: Ukraina może swoją bronią uderzyć w głąb Rosji, nie potrzebuje pozwolenia. O tym poinformował rzecznik De-

partamentu Stanu USA Matthew Miller. Mowa bezpośrednia: „Są suwerennym krajem i mogą używać broni, którą sami stworzyli, a jest jej dużo";
– Jurij Tokar konsul generalny Ukrainy we Wrocławiu podał, że na podstawie danych dotyczących PESEL na koniec września 2024 r. w Polsce mieszka ponad 950 tys. uchodźców z Ukrainy. Na początku wojny było to ponad 1,5 mln osób. Wg szacunków w samym Wrocławiu mieszka około 80 tys. obywateli Ukrainy.

1 października, wtorek

– w Lublinie otwarto centrum rekrutacyjne do Legionu Ukraińskiego. Ogłoszono, że zgłaszać się do niego mogą ukraińscy emigranci pracujący w Polsce i Europie Zachodniej w wieku od 25 do 65 lat. W wyjątkowych wypadkach przyjmowani będą mężczyźni od 18 roku życia. Żołnierze Legionu po wyszkoleniu na polskich poligonach zostaną wysłani na front. Po zakończeniu służby będą mieli prawo powrotu do Polski i innych krajów, gdzie przed wyjazdem na front pracowali zawodowo lub studiowali.

3 października, czwartek

– Legion Ukraiński rozpoczął pierwszy nabór ochotników za granicą. Ministerstwo Obrony Narodowej Ukrainy podaje, że inicjatywa „Legion Ukraiński", której celem jest dołączenie Ukraińców przebywających za granicą do Sił Obronnych Ukrainy, oficjalnie rozpoczęła nabór nowych rekrutów. W Lublinie w siedzibie konsulatu Ukrainy otwarto pierwszy ośrodek rekrutacyjny. Wiceminister obrony Ukrainy Iwan Hawryluk powiedział: „W bazie ośrodka działa wojskowa komisja lekarska, wyposażona w sprzęt niezbędny do przeprowadzania badań. Po rejestracji szkolenie wolontariuszy odbędzie się na poligonie rozmieszczonym przez stronę polską". Ukraina zapewniła mundury i wsparcie pozafrontowe, a polscy partnerzy – broń i sprzęt. Porozumienie o bezpieczeństwie między Ukrainą a Polską zawiera porozumienie o utworzeniu Legionu Ukraińskiego – jednostki, w której obywatele Ukrainy w Europie będą mogli odbyć szkolenie na terytorium Polski w celu wstąpienia w szeregi Sił Obronnych Ukrainy;
– wojska rakietowe Ukrainy zniszczyły rosyjską stację radarową Nebo-M. Jej zniszczenie znacząco ogranicza możliwości rosyjskiej armii w zakresie wykrywania, śledzenia i przechwytywania balistycznych i aerodynamicznych celów. Warta 100 mln dol. stacja radarowa Nebo-M to

jedna z najnowszych tego typu konstrukcji. Prace nad nią rozpoczęto jeszcze w latach 80. ubiegłego wieku i według samych Rosjan mogła ona wykrywać m.in. „niewidzialne" myśliwce 5. generacji korzystające z technologii stealth, w tym amerykańskie F-35.

6 października, niedziela

– Prezydent Zełenski stwierdził, że operacja kurska znacząco pomogła i nadal pomaga Ukrainie w walce z rosyjską agresją. „Dziś mijają dwa miesiące naszych działań wojskowych w obwodzie kurskim. A to jest bardzo ważny etap wojny. Co bardzo pomogło naszemu krajowi i nadal pomaga. Ukraińcy udowodnili, że potrafią przenieść wojnę na terytorium Rosji".

7 października, poniedziałek

– Ukraina otrzymała od Izraela system wczesnego ostrzegania przed atakami powietrznymi znany jako Tzewa Adom. Jest on w stanie wykryć wystrzelenie pocisków i dronów, obliczyć trajektorię ich lotu i współrzędne miejsca upadku z dużą dokładnością. System określa również, ile czasu mają zagrożeni mieszkańcy na znalezienie schronienia.

8 października, wtorek

– w najnowszym komunikacie brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych poinformowano, że Rosja używała broń chemiczną na terenie Ukrainy. Wojska rosyjskie miały sięgnąć po gazy łzawiące oraz chloropikrynę – środek duszący, którego korzenie sięgają I wojny światowej. Działania te naruszają Konwencję o zakazie broni chemicznej. W obliczu tych wydarzeń Wielka Brytania zdecydowała się na wprowadzenie sankcji, które obejmują zamrożenie aktywów i zakaz wjazdu na teren kraju dla osób fizycznych powiązanych z rosyjskimi działaniami;
– w 2024 roku Rosjanie wyeksportowali przez port w Mariupolu ponad 180 tys. ton skradzionego ukraińskiego zboża. Poinformował o tym premier Ukrainy Denys Szmyhal.

9 października, środa

– Prezydent Zełenski wymienił pierwszy punkt swojego Planu Zwycięstwa: jest to zaproszenie Ukrainy do NATO. Powiedział to w publicznym przemówieniu na szczycie „Ukraina – Europa Południowo-Wschodnia";

– Rada Unii Europejskiej zgodziła się na 35 mld euro dla Ukrainy w ramach pożyczki G7 z udziałem rosyjskich aktywów;
– wojska rosyjskie wkroczyły do bronionego przez Ukraińców Torecka. Analitycy uważają, że upadek Torecka pozwoli Rosjanom posuwać się naprzód, co może doprowadzić do okrążenia kolejnego strategicznego ukraińskiego miasta Pokrowska;
– rząd polski przedłużył legalność pobytu obywateli Ukrainy na terytorium państwa polskiego do 30 września 2025 r. Po tym terminie z budżetu państwa nie będą pokrywane koszty ich zakwaterowania i wyżywienia w lokalach prywatnych.

10 października, czwartek
– według niemieckiej gazety „Der Spiegel" od początku rosyjskiej agresji straty po stronie rosyjskiej sięgają 200 tys. żołnierzy, zaś Ukraina straciła około 80 tys. ludzi.

11 października, piątek
– Wołodymyr Zełenski po raz trzeci odbył prywatną audiencję u papieża Franciszka. W Watykanie Prezydent Ukrainy podarował Papieżowi obraz „Masakra w Buczy – historia Mariczki". Obraz przedstawia okropności rosyjskich zbrodni wojennych w Buczy oczami Mariczki, wyimaginowanej dziewczynki, na oczach której rosyjscy żołnierze torturowali i zabijali jej ojca, matkę i babcię. To trzecia wizyta Zełenskiego w Watykanie. Wcześniej przebywał tu w lutym 2020 r. i kwietniu 2023 r.

13 października, niedziela
– Radosław Sikorski wygłosił w Toruniu na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika wykład pt. „Polska w Unii Europejskiej". Wśród wątków, które pojawiły się w trakcie dyskusji z uczestnikami spotkania pojawił się temat braku zgody Ukrainy na ekshumacje ofiar zbrodni wołyńskiej. Polski minister podkreślił, że Ukraina powinna potraktować polskie ofiary na Wołyniu, co najmniej tak, jak potraktowała żołnierzy Wermachtu.

14 października, poniedziałek
– Prezydent Ukrainy W. Zełenski publicznie poinformował o faktycznym włączeniu się Korei Północnej do wojny Rosji przeciwko Ukrainie.

16 października, środa

– zwierzchnik ukraińskiego Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie arcybiskup większy kijowsko-halicki Swiatosław Szewczuk w specjalnym orędziu napisał: „Przebaczamy i prosimy o przebaczenie" to jedyna recepta na pojednanie polsko-ukraińskie. Okazją do wydania tego orędzia było Oświadczenie Narady Kościołów Chrześcijańskich Ukrainy w sprawie godnego uczczenia pamięci ofiar konfliktu między obu narodami. Arcybiskup stwierdził m.in.: „[...] pojednanie polsko-ukraińskie ma swoich zwolenników i zawziętych przeciwników. [...] My natomiast, jako chrześcijanie, uważamy, iż jest to nasz obowiązek – konsekwentnie i wytrwale kroczyć drogą pojednania".

17 października, czwartek

– Prezydent Ukrainy W. Zełenski udał się w podróż do Londynu, Paryża i Rzymu celem omówienia sytuacji na Ukrainie;
– Wołodymyr Zełenski przemawiał na posiedzeniu Rady Europejskiej i przedstawił „Plan Zwycięstwa", czyli strategię mającą zmusić Rosję do zaangażowania się w prawdziwą dyplomację. Podkreślił potrzebę zwołania drugiego Szczytu Pokojowego w celu zakończenia wojny i ogłosił Ramy Formuły Pokojowej obejmujące wszystkie aspekty przywrócenia pokoju. „Odbyliśmy już cztery spotkania dotyczące punktów Formuły Pokojowej. Dziś we Francji jest piąte spotkanie";
– według informacji podawanych przez Kijów, od początku wojny do Rosji zostało uprowadzonych, co najmniej 19 tys. dzieci. Niewielką grupę udało się odzyskać i połączyć z biologicznymi rodzicami. Stało się to dzięki mediacji Stolicy Apostolskiej;
– według „Wall Street Journal" straty rosyjskie od początku wojny wynoszą około 200 tys. zabitych i 400 tys. rannych. Źródła ukraińskie szacują, że Rosja straciła 8705 czołgów, 17 093 opancerzonych pojazdów bojowych, 18 177 systemów artyleryjskich, 369 samolotów i 328 śmigłowców. Ponadto Ukraina zepchnęła Flotę Czarnomorską w narożnik tego morza i zniszczyła wiele rafinerii oraz składów amunicji. Specjaliści od badań współczesnych wojen podają, że biorąc pod uwagę współczesną medycynę pola walki, na każdego martwego Rosjanina powinno przypadać trzech do czterech rannych. Ale zamiast stosunku 1:3 lub 1:4, Rosja ma stosunek 1:2 (200 tys. zabitych i 400 tys. rannych), co oznacza, że dowództwo rosyjskie nie sprawuje właściwej opieki nad rannymi na polu walki żołnierzami i nie udziela

im terminowej pomocy medycznej. Strona ukraińska podaje zaś, że poniosła 80 tys. ofiar śmiertelnych i 400 tys. rannych.

18 października, piątek

– rosyjska Duma Państwowa przyjęła poprawkę, która po raz kolejny pozwala prezydentowi Rosji na zwiększenie wydatków krajowego budżetu na potrzeby tzw. specjalnej operacji wojskowej. Putin ma do dyspozycji dodatkowe 1,5 bln rubli (według aktualnego kursu 61 mld zł), aby realizować swój plan na Ukrainie;
– Rosja ściąga posiłki z Korei Północnej. Władimir Putin poprosił Kim Dzong Una o wsparcie wojskowe. Uzgodniono, że Korea Północna wyśle na Ukrainę około 11 tys. żołnierzy. Pierwsze oddziały w sile 2,6 tys. żołnierzy koreańskich wspomogą wojska rosyjskiej w obwodzie kurskim;
– dowództwo ukraińskich sił zbrojnych poinformowało o zlikwidowaniu od początku inwazji z lutego 2022 r. 10 tys. rosyjskich czołgów, w tej liczbie są także najnowsze rosyjskie czołgi T-90;
– Prezydent Ukrainy został przyjęty na audiencji przez papieża Franciszka.

21 października, poniedziałek

– szef Pentagonu Lloyd Austin przybył do Kijowa. Ma to być jego ostatnia wizyta przed wyborami prezydenckimi w Stanach Zjednoczonych. Rozmowy w stolicy Ukrainy dotyczyły wsparcia USA dla armii ukraińskiej;
– ostatniej nocy doszło do ataku na infrastrukturę lotniska wojskowego Lipieck-2 w obwodzie lipieckim Federacji Rosyjskiej. Zaatakowano głównie składy amunicji, magazyny paliwa i smarów oraz samoloty. Wiadomo, że na lotnisku stacjonują samoloty Su-34, Su-35 i MiG-31 sił powietrznych wroga;
– Sztab Generalny Ukrainy potwierdził, że wojska ukraińskie zaatakowały federalne przedsiębiorstwo państwowe w Dzierżyńsku, w obwodzie Niżny Nowogród w Rosji.

22 października, wtorek

– żołnierze rosyjscy dokonali egzekucji 9 ukraińskich jeńców wojennych w obwodzie kurskim – poinformował portal „Ukraińska Prawda". Analitycy wojskowi wyjaśniali, że grupa ukraińskich żołnierzy spotkała Rosjan, gdy wracała na swoje pozycje. Ukraińcy poddali się

z powodu braku amunicji. Rzecznik praw człowieka Ukrainy po tych wydarzeniach poinformował na Telegramie, że: „[...] takie działania stanowią rażące naruszenie Konwencji Genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych". Wysłał w tej sprawie oficjalne pisma do ONZ i Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża.

24 października, czwartek

– do obwodu kurskiego przybyły pierwsze jednostki wojskowe z Korei Północnej. Jednostki koreańskie, przeszkolone na poligonach wschodnich Rosji, dotarły już do strefy działań bojowych – 23 października zauważono je w obwodzie kurskim Federacji Rosyjskiej;
– minister R. Sikorski poinformował, że jeśli liczyć pomoc wojskową, finansową, gospodarczą, humanitarną oraz pomoc uchodźcom ukraińskim, to w proporcji do PKB Polska zrobiła więcej niż jakikolwiek inny kraj.

25 października, piątek

– W. Zełenski mianował nowego ambasadora Ukrainy w Polsce. Został nim Wasyl Bodnar, w przeszłości m.in. wiceszef ukraińskiego MSZ, od 2021 r. był ambasadorem Ukrainy w Turcji, ma też doświadczenie pracy w Polsce.

29 października, wtorek

– Rada Najwyższa Ukrainy zatwierdziła dekrety Prezydenta Wołodymyra Zełenskiego o przedłużeniu stanu wojennego i powszechnej mobilizacji na Ukrainie o kolejne 90 dni – do 7 lutego 2025 r. Było to 13. głosowanie za wprowadzeniem stanu wojennego.

31 października, czwartek

– Prezydent W. Zełenski oświadczył, że Ukraina nie pójdzie na ustępstwa terytorialne niezależnie od wyniku wyborów w USA i dalszego wsparcia dla Ukrainy;
– wicepremier, szef MON W. Kosiniak-Kamysz skomentował wypowiedź Prezydenta Ukrainy podkreślając, że „Polska przekazała tyle sprzętu wojskowego Ukrainie, ile było możliwe". Zaznaczył jednocześnie, że „granicą są jednak zdolności obronne i bezpieczeństwo Polski". Minister zaznaczył również, że „decyzja o zestrzeliwaniu rakiet [rosyjskich] jest zawsze odpowiedzią całego NATO, nie jednego państwa" [...] „Dziś takiej decyzji Sojuszu nie ma";

– na ten dzień w Niemczech przebywało aż 1 140 705 osób korzystających z tymczasowej ochrony, co stanowi 27,2% wszystkich uchodźców w UE. Polska znalazła się na drugim miejscu z 983 880 osobami (23,4%), a Czechy na trzecim z liczbą 379 370 uchodźców (9,0%). Na terenie całej Unii Europejskiej przebywało blisko 4,2 mln obywateli, którzy uciekli z Ukrainy w wyniku rosyjskiej agresji. Większość z nich korzysta z tymczasowej ochrony w krajach członkowskich UE, wprowadzanej na podstawie decyzji Rady Unii Europejskiej z marca 2022 r. W przeliczeniu na tysiąc mieszkańców danego kraju największy odsetek uchodźców z Ukrainy przebywa w Czechach (34,8), Polsce (26,9) oraz Estonii (25,3). Dla porównania średnia unijna wynosi 9,3 osoby na tysiąc mieszkańców.

5 listopada, wtorek

– sprawa ekshumacji polskich ofiar rzezi wołyńskiej znów utknęła w martwym punkcie. Polski minister spraw zagranicznych R. Sikorski publicznie stwierdził: „Jestem rozczarowany postawą Kijowa. Szef MSZ Ukrainy obiecywał mi postęp w sprawie ekshumacji ofiar rzezi wołyńskiej do Wszystkich Świętych, a postępu brak". Sikorski podkreślił, że Polska przeprowadzi ekshumacje na własny koszt, a jedyne czego potrzebuje, to „zgody na powrót do ekshumacji, które zostały zawieszone w 2017 r.". Polski minister wyraził obawy, że taka postawa władz i polityków ukraińskich może powodować opór społeczeństwa polskiego wobec pomocy udzielanej Ukrainie oraz dla ukraińskich uchodźców w Polsce.

6 listopada, środa

– drony ukraińskich sił zbrojnych po raz pierwszy uderzyły w rosyjskie okręty na Morzu Kaspijskim. Odległość od granicy państwowej Ukrainy do uszkodzonego obiektu wynosi około 1500 kilometrów. Uszkodzone zostały co najmniej dwa obiekty w mieście Kaspijsk w Republice Dagestanu w Federacji Rosyjskiej. W szczególności chodzi o statki rakietowe;
– W. Zełenski odbył rozmowę telefoniczną z Prezydentem-elektem Donaldem Trumpem późnym wieczorem w środę. Wg „The Wall Street Journal" doradcy Trumpa chcą też, aby USA nie były w żaden sposób zaangażowane w patrolowanie strefy zdemilitaryzowanej.

7 listopada, czwartek

– 7 minut po północy nastąpił zmasowany rosyjski atak na Kijów. Spowodował on znaczne uszkodzenia szpitala, restauracji, wieżowców

i terenów przemysłowych. Alarm powietrzny w stolicy Ukrainy rozpoczął się krótko po północy i trwał nieprzerwanie przez osiem godzin;
– D. Trump, który w tym tygodniu został ponownie wybrany na Prezydenta USA już wcześniej stwierdził, że będzie dążył do zawarcia szybkiego porozumienia kończącego wojnę w Ukrainie – „Zrobię to w ciągu 24 godzin" – zapewnił. Później wielokrotnie powtórzył to twierdzenie podczas kampanii wyborczej.

8 listopada, piątek

– Prezydent W. Zełenski w dniach 7 i 8 tego miesiąca uczestniczył w szczycie Europejskiej Wspólnoty Politycznej w Budapeszcie. Niestety jego przemówienie nie zostało włączone do oficjalnej transmisji szczytu, jako że rzekomo „nie było publiczne". Władze ukraińskie zaprotestowały;
– w najbliższym otoczeniu Prezydenta-elekta Donalda Trampa ogłoszono, że USA nie wyśle wojsk na ewentualną misję utrzymania pokoju na Ukrainie. Jeden z jego doradców stwierdził: „Niech zrobią to Polacy, Niemcy, Brytyjczycy i Francuzi";
– zwierzchnik Kościoła greckokatolickiego na Ukrainie abp większy kijowsko-halicki Swiatosław Szewczuk w rozmowie z dziennikarzem Katolickiej Agencji Informacyjnej zaapelował do świata słowami: „Nie zostawiajcie Ukraińców na śmierć z zimna!". Podkreślił, że Rosjanie atakując ukraińską strukturę elektryczną i ciepłowniczą próbują wykorzystać zimę jako broń. Hierarcha odbył podróż po Europie, spotkał się m.in.: z kanclerzem Niemiec Olafem Scholzem, z Prezydentem Francji Emmanuelem Macronem, a także prawosławnym patriarchą Konstantynopola Bartłomiejem I.

10 listopada, niedziela

– Polska zajęła pierwsze miejsce wśród wszystkich krajów pod względem wielkości pomocy dla Ukrainy w relacji do własnego produktu krajowego brutto. Całkowita pomoc Polski wynosi 4,91% PKB kraju, z czego 0,71% trafia na wsparcie wojskowe dla Ukrainy, a 4,2% na pomoc uchodźcom. Łączna wartość przekazanej broni wyniosła 3,23 mld euro (ponad 14 mld złotych). Prezydent Andrzej Duda powiedział: „Wśród ciężkiej broni, którą przekazała Polska, znajdowało się około 1000 sztuk sprzętu, w tym czołgi i transportery opancerzone. Z prawie 800 czołgów otrzymanych przez Ukrainę ponad 350 było

przekazanych przez Polskę, czyli więcej niż ilość czołgów z USA, Wielkiej Brytanii, Niemiec, Szwecji, Norwegii i Hiszpanii razem wziętych". Pierwsza partia czołgów T-72 została dostarczona na Ukrainę w pierwszej połowie 2022 r. W styczniu 2023 r. Polska ogłosiła przekazanie nowoczesnych czołgów Leopard 2A4.

11 listopada, poniedziałek

– Prezydent Zełenski we wpisie na platformie X (w języku polskim, ukraińskim i angielskim) złożył Polsce życzenia z okazji Narodowego Święta Niepodległości. Napisał: „Wszystkiego najlepszego z okazji Dnia Niepodległości, Polsko, nasz dobry sąsiedzie i przyjacielu! Dziś ramię w ramię walczymy o naszą wspólną wolność i jesteśmy wdzięczni za wsparcie Polski dla Ukrainy". Ukraiński przywódca dodał, że oba nasze narody znają prawdziwą wartość niepodległości: „Własne, niepodległe państwo to jedyny sposób na zapewnienie naszym obywatelom wolności i bezpieczeństwa".

12 listopada, wtorek

– pierwsza grupa ochotników, która wstąpiła do Legionu Ukraińskiego w Polsce, podpisała kontrakty na służbę. Łączna liczba złożonych wniosków o przyjęcie przekroczyła już 600 chętnych, w wieku od 19 do 50 lat. Wszyscy są obywatelami Ukrainy, mieszkającymi w Polsce, Irlandii, Czechach i USA. Podpisanie kontraktów odbyło się w ośrodku rekrutacyjnym przy Konsulacie Generalnym Ukrainy w Lublinie. Według stanu na początek listopada do Legionu Ukraińskiego w Polsce napłynęło ponad 500 wniosków z 30 krajów świata. Zgodnie z dwustronną umową strona ukraińska zapewnia ochotnikom legionowym umundurowanie i lekarstwa, natomiast strona polska zapewnia odpowiednią infrastrukturę, sprzęt i broń na okres szkolenia. Za kilka dni rozpoczną szkolenie na poligonie niedaleko Lublina.

13 listopada, środa

– kancelaria Prezydenta RP przekazała, że plasujemy się na pierwszym miejscu wśród krajów wspierających Ukrainę pod względem wydatków w stosunku do produktu krajowego brutto. Według przytoczonych danych Polska przeznaczyła na pomoc Ukrainie równowartość 4,91% swojego PKB, z czego 0,71% PKB przeznaczono na bezpośrednie wsparcie kraju, a 4,2% PKB na koszty pomocy ukraińskim

uchodźcom. Jednocześnie kancelaria Prezydenta zaznaczyła, że Polska dostarczyła pierwszą partię czołgów T-72 do Ukrainy już w pierwszej połowie 2022 r. Przekazaliśmy także m.in. ponad 250 bojowych wozów piechoty BWP-1, 100 transporterów opancerzonych KTO Rosomak, 9 wozów rozpoznawczych BRDM 2, ponad 100 dział samobieżnych, ponad 30 wyrzutni rakietowych BM-21 Grad, a także 14 samolotów MiG-29 oraz 12 śmigłowców Mi-24. Łącznie Polska udzieliła Ukrainie pomocy wojskowej o wartości 3,23 mld euro, czyli ponad 14 mld zł.

17 listopada, niedziela

– premier Polski Donald Tusk powiedział, że ostatni atak Rosji na Ukrainę udowodnił nieskuteczność dyplomacji telefonicznej, która nie może zastąpić realnego wsparcia dla Ukrainy ze strony całego Zachodu. „Nikt nie zatrzyma Putina rozmowami telefonicznymi";
– Agencja Reutera, powołując się na anonimowe źródła, poinformowała, że administracja prezydenta USA Joego Bidena dała zielone światło Ukrainie na wykorzystywanie broni amerykańskiej do rażenia celów w głębi Rosji;
– plan Putina zakłada podział Ukrainy na trzy części:
    1) to „nowe regiony Rosji" włączone bezpośrednio do Federacji, powstałe po aneksji obwodów donieckiego, ługańskiego, zaporoskiego, chersońskiego oraz Autonomicznej Republiki Krymu i Sewastopola;
    2) „prorosyjska formacja państwowa", czyli byt państwowy z prorosyjskimi władzami w Kijowie, w skład której weszłyby dotychczasowe obwody: kijowski, czernihowski, sumski, charkowski, połtawski, kirowohradzki, dniepropietrowski, odeski, czerkaski, winnicki, żytomierski i miasto Kijów. Plan Moskwy zakłada również odrzucenie przez takie „państwo" integracji europejskiej i euroatlantyckiej oraz obecność rosyjskich wojsk na jego terytorium;
    3) to tzw. „terytoria dyskusyjne", czyli zachodnia Ukraina – obwody wołyński, równieński, chmielnicki, lwowski, iwanofrankowski, tarnopolski, czerniowiecki i zakarpacki. Zdaniem Kremla ich przyszłość powinna zostać rozstrzygnięta przez Rosję w porozumieniu z sąsiednimi państwami – Węgrami, Polską i Rumunią, czyli faktycznie winny one odpaść od Ukrainy.

  Z wolą narodu ukraińskiego Putin się nie liczy.

19 listopada, wtorek (– 1000 dni wojny)

– 19 listopada mija dokładnie 1000 dni od rozpoczęcia rosyjskiej pełnoskalowej inwazji na Ukrainę 24 lutego 2022 r. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski opublikował film przedstawiający wydarzenia, które miały miejsce na Ukrainie od początku wojny na pełną skalę, i podpisał go „1000 dni razem. 1000 dni Ukrainy";
– kraje Zachodu, UE i NATO wyrażają swoje wsparcie dla Ukrainy w związku z 1000 dni wojny.

21 listopada, czwartek (– 1002 dni wojny)

– rano Rosja po raz kolejny przypuściła atak rakietowy na Ukrainę. Pierwszy raz od momentu pełnoskalowej inwazji wykorzystała międzykontynentalny pocisk balistyczny. Taki pocisk może przenosić ładunki jądrowe, a jego zasięg wynosi do 6 tys. km.

22 listopada, piątek (– 1003 dni wojny)

– prawie 580 000 Rosjan walczy z Ukrainą. Według ukraińskiego wywiadu, naziemna część rosyjskiej grupy biorącej udział w działaniach wojennych przeciwko Ukrainie to prawie 580 000 rosyjskich żołnierzy, w tym obwód kurski;
– z każdym miesiącem rośnie liczba egzekucji ukraińskich jeńców wojennych. Prokuratura prowadzi obecnie dochodzenie w 53 postępowaniach karnych związanych z egzekucją 177 ukraińskich jeńców wojennych.

25 listopada, poniedziałek (– 1006 dni wojny)

– Ukraina po raz pierwszy uderzyła amerykańskimi rakietami balistycznymi ATACMS w lotnisko wojskowe w obwodzie kurskim w Federacji Rosyjskiej. To lotnisko lotnictwa taktycznego „Kursk-Wostocznyj". Rakiety zaatakowały parking sprzętu lotniczego, w szczególności samolotów bojowych.

26 listopada, wtorek (– 1007 dni wojny)

– szef rosyjskiego MSZ S. Ławrow w wywiadzie dla „Rossijskiej Gaziety" przedstawił warunki zakończenia wojny. Zaznaczył, że jednym z kluczowych elementów rozwiązania konfliktu będzie uznanie przez Ukrainę realiów „politycznych i terytorialnych", czyli uznanie rosyjskiej aneksji części ukraińskich terytoriów – obwodów donieckiego, ługańskiego, chersońskiego i zaporoskiego. Następnie Rosja domaga

się także demilitaryzacji i denazyfikacji Ukrainy, twierdząc, że tylko wtedy możliwe będzie zapewnienie neutralności tego kraju;
– „The Economist" napisał, że podczas rosyjskiej inwazji na pełną skalę zginęło od 60 tys. do 100 tys. Ukraińców, a ok. 400 tys. żołnierzy mogło zostać rannych. Liczby te wskazują, że zginęło ponad 0,5% przedwojennej populacji Ukrainy (mężczyzn w wieku wojskowym od 18 do 49 lat).

27 listopada, środa (– 1008 dni wojny)
– wg Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Ukrainy od początku pełnoskalowej wojny Rosja straciła co najmniej 735 410 żołnierzy (zabitych i rannych). Są to dane szacunkowe.

29 listopada, piątek (– 1010 dni wojny)
– wojska ukraińskie uderzyły w terminal naftowy w obwodzie rostowskim na południowym zachodzie Rosji oraz zniszczyły stację radarową sił okupacyjnych w obwodzie zaporoskim w południowo-wschodniej części Ukrainy W terminalu naftowym „Atlas". Jest on częścią rosyjskiego kompleksu wojskowo-przemysłowego, który dostarcza produkty naftowe armii Federacji Rosyjskiej.

3 grudnia, wtorek, (– 1014 dni wojny)
– minister spraw zagranicznych Ukrainy Andrij Sybiha skierował do NATO list, w którym napisał, że „[...] Kijów nie zaakceptuje żadnych alternatyw, substytutów czy namiastek pełnego członkostwa Ukrainy w NATO. [...] jego kraj jest bowiem przekonany, że jest to jedyna realna gwarancja bezpieczeństwa dla Ukrainy, a także środek odstraszający przed dalszą agresją Rosji przeciwko Ukrainie i innym państwom".

4 grudnia, środa (– 1015 dni wojny)
– USA planują do końca kadencji Bidena przekazać Ukrainie pomoc w wysokości 61 mld dolarów. Sekretarz stanu Anthony Blinken zapewnił NATO i stronę ukraińską o gotowości do pełnego wykorzystania zatwierdzonych przez Kongres środków dla Ukrainy. „Sojusznicy zwiększają swoje wsparcie. W sumie USA przekazały Ukrainie 102 mld dolarów pomocy, a nasi partnerzy – 158 mld dolarów". „Zamierzamy – takie jest moje pragnienie i intencja Prezydenta – wykorzystać każdy cent z dostępnych środków o wartości 61 mld dolarów, które zostały zatwierdzone przez Kongres";

– w ciągu roku liczba obiektów zniszczonych w wyniku działań wojennych na Ukrainie wzrosła o 50 tys. Poinformował o tym Ołeksij Kułeba, wicepremier ds. odbudowy Ukrainy – minister rozwoju społeczności lokalnych: „Na początku 2024 r. odnotowaliśmy 280 tys. zniszczonych obiektów. Liczba ta wzrosła już do 330 000".

5 grudnia, czwartek (–1016 dni wojny)

– Prezydent W. Zełenski skomentował 30. rocznicę podpisania Memorandum Budapesztańskiego, stwierdzając, że Ukraina potrzebuje realnych gwarancji bezpieczeństwa. „Dziś mija 30 lat od podpisania Memorandum Budapesztańskiego. Dziesięć lat wojny. Nie było dnia, żeby ten dokument zadziałał". Memorandum Budapesztańskie zostało podpisane 5 grudnia 1994 r. przez Ukrainę, Rosję, Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię i przewidywało „gwarancję bezpieczeństwa" w zamian za wyrzeczenie się przez Kijów broni jądrowej.

8 grudnia, niedziela (– 1019 dni wojny)

– od początku rosyjskiego ataku na pełną skalę Ukraina straciła 43 tys. żołnierzy, a 370 tys. zostało rannych – przekazał w niedzielę na Telegramie Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski. Dodał, że 50% wojskowych, którzy zostali ranni, wraca w szeregi sił zbrojnych. „Nasi ludzie bronią swoich domów za cenę życia, a każde życie naszych żołnierzy i cywilów jest dla nas cenne. Od początku wojny na pełną skalę Ukraina straciła 43 tysiące żołnierzy, którzy zginęli na polu bitwy. Mamy 370 tysięcy przypadków pomocy rannym i trzeba brać pod uwagę, że w naszej armii około 50% rannych wraca do służby, a wszystkie rany, w tym lekkie i powtarzające się, są rejestrowane" – napisał Prezydent. Według Zełenskiego jedną z kluczowych różnic między armią rosyjską a Siłami Obrony Ukrainy jest poziom rozwoju medycyny pola walki, który w armii ukraińskiej jest znacznie wyższy. „My w Ukrainie jesteśmy za to wdzięczni wszystkim, którzy pomagają rozwijać medycynę w naszej armii, ratują naszych rannych i zapewniają rehabilitację" – zauważył. Według niego straty rosyjskie przekraczają 750 000 ludzi – 198 000 zabitych i ponad 550 000 rannych.

9 grudnia, poniedziałek (– 1020 dni wojny)

– od lutego 2022 r. Rosja wydała na wojnę ponad 200 mld dolarów. Szef Departamentu Obrony USA Lloyd Austin powiedział, że straty Rosji w pierwszym roku wojny na pełną skalę na Ukrainie stały się bezprecedensowe, przekraczając łączne koszty wszystkich konfliktów od

czasów II wojny światowej. Pentagon podał, że od początku rosyjskiej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. Rosja straciła co najmniej 700 000 żołnierzy zabitych i rannych. A wydatki wojskowe Kremla przekroczyły już 200 mld dolarów.

10 grudnia, wtorek (– 1021 dni wojny)

– najnowszy ukraiński dron z napędem rakietowym „Piekło" został pomyślnie wykorzystany na polu walki. Poinformował o tym Prezydent Ukrainy W. Zełenski podczas wręczenia Nagrody Narodowej im. Borysa Patona. W trakcie swojego przemówienia ukraiński przywódca mówił o aktualnej sytuacji w zakresie rozwoju programu rakietowego. „Pocisk „Palenica" wszedł do produkcji seryjnej. Dron rakietowy „Piekło" pomyślnie przeszedł pierwsze użycie bojowe. Niedawno przekazaliśmy jego pierwszą partię naszym Siłom Obronnym" – szczegółowo opisał Zełenski.

12 grudnia, czwartek (– 1023 dni wojny)

– Prezydent-elekt USA Donald Trump zapewnił, że będzie nadal wspierać Ukrainę w próbach rozwiązania wojny rosyjsko-ukraińskiej. Trump powiedział, że wykorzysta wsparcie USA dla Ukrainy jako dźwignię, aby wywrzeć presję na Rosję w negocjacjach w sprawie zakończenia wojny;
– Prezydent Francji Emmanuel Macron po spotkaniu z premierem Donaldem Tuskiem podkreślił wielką rolę Polski od początku inwazji Rosji na Ukrainę na pełną skalę. Podkreślił także znaczenie współpracy dla osiągnięcia pokoju i bezpieczeństwa w regionie;
– toczą się zaciekłe walki w regionie Doniecka. Rosjanie za wszelką cenę chcą zdobyć Pokrowsk i Kurachowe – miasta o ważnym znaczeniu logistycznym.

13 grudnia, piątek (– 1024 dni wojny)

– rano Rosja zaatakowała Ukrainę przy użyciu ponad 90 pocisków. Kilka z nich zostało skierowanych na wybrane cele w obwodzie lwowskim. Do eksplozji doszło w pobliżu miasta Stryj (ok. 80 km od polskiej granicy);
– Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych poinformowało, że w godzinach porannych poderwane zostały dyżurne pary myśliwskie, a naziemne systemy obrony powietrznej i rozpoznania radiolokacyjnego osiągnęły stan najwyższej gotowości. Te działania to reakcja na aktywność Rosji;

– Prezydent W. Zełenski w publicznym wystąpieniu podkreślił: „Nie możemy legalnie uznać naszych okupowanych terytoriów za terytoria rosyjskie, nie możemy przyznać, że należą one do Rosji ze względu na ukraińską konstytucję i prawo. Wewnętrznie to podzieliłoby Ukrainę i jej społeczeństwo, a naszą największą bronią jest jedność".

16 grudnia, poniedziałek (– 1027 dni wojny)

– Unia Europejska przyjęła 15. pakiet sankcji wobec Rosji, który objął 54 osoby i 30 organizacji. Po raz pierwszy pełnymi sankcjami UE (zakaz podróżowania, zamrożenie aktywów, zakaz zasobów gospodarczych) objęte są różne chińskie podmioty dostarczające komponenty do dronów i mikroelektroniki w celu wsparcia rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie. Na liście organizacji objętych sankcjami znajdują się także: rosyjskie firmy obronne i żeglugowe odpowiedzialne za transport morski ropy naftowej i produktów naftowych;
– Służba Bezpieczeństwa Ukrainy na tymczasowo okupowanym terytorium obwodu donieckiego przeprowadziła udaną operację specjalną, niszcząc rosyjskie magazyny, w których znajdowała się m.in. amunicja artyleryjska i moździerzowa. Według źródła SBU operacja specjalna zapoczątkowała łańcuch eksplozji, który trwał przez całą noc;
– z sondażu ukraińskiej pracowni Info Sapiens wynika, że sympatia Ukraińców do Polaków znacząco spadła z 83% odnotowanych w 2022 r., do 41% obecnie.

17 grudnia, wtorek (– 1028 dni wojny)

– premier Donald Tusk podczas wizyty we Lwowie spotkał się z Prezydentem W. Zełenskim i podkreślił pełne wsparcie Polski dla walczącej Ukrainy. Zapowiedział przekazanie kolejnego, 45. pakietu wsparcia militarnego, a także zaangażowanie Polski na rzecz integracji Ukrainy z Unią Europejską i NATO podczas polskiej prezydencji w Radzie UE w 2025 r. Premier odwiedził również odbudowywaną po rosyjskich nalotach historyczną kamienicę Ludwika Hellera, która symbolizuje wspólne dziedzictwo i solidarność obu narodów;
– w Moskwie koło stacji metra Riazanskij prospiekt doszło do wybuchu. W eksplozji zginęły w sumie dwie osoby, w tym rosyjski generał Igor Kiriłłow. Materiały wybuchowe zostały przymocowane do hulajnogi. Zabity generał był oskarżany o użycie na froncie broni chemicznej.

18 grudnia, środa (– 1029 dni wojny)

– Komisja Europejska ogłosiła przekazanie Ukrainie transzy o wartości prawie 4,1 mld euro w ramach programu Ukraine Facility o łącznej wartości 50 mld euro. Tym samym łączna wielkość środków unijnych przekazanych rządowi Ukrainy w ramach programu sięgnęła 16,1 mld euro. Ukraina otrzymuje środki, spełniając warunki planu odbudowy, rekonstrukcji i modernizacji oraz reform, które planuje przeprowadzić w ramach procesu akcesyjnego do UE w ciągu najbliższych czterech lat;
– w 2024 r. liczba przypadków rozstrzelania żołnierzy ukraińskich przez Rosjan będzie prawie dwukrotnie większa niż w dwóch poprzednich latach wojny razem wziętych. Według stanu na 13 grudnia, w ciągu prawie trzech lat wojny na pełną skalę, potwierdzono 177 przypadków egzekucji ukraińskich jeńców wojennych. Ukraina zgłasza fakty dotyczące tych zbrodni wojennych Międzynarodowemu Komitetowi Czerwonego Krzyża i ONZ.

22 grudnia, niedziela (– 1033 dni wojny)

– zdaniem ministra obrony narodowej Władysława Kosiniaka-Kamysza Polska jest gotowa zestrzelić rosyjskie rakiety, jeśli będą one stanowić bezpośrednie zagrożenie dla Polski lub państw NATO. Szef MON powiedział: „Przygotowaliśmy system obrony powietrznej, mamy także wzmocniony system obrony powietrznej. Chodzi o lotnisko w Rzeszowie, które jest pod ochroną NATO. Nasi sojusznicy, Ameryka, Wielka Brytania, Niemcy, Norwegia i inne kraje, chronią nas w bazie lotniczej. A jeśli ta przestrzeń powietrzna zostanie naruszona, rakieta lub dron zostaną zestrzelone”. „…Inna sytuacja jest w przypadku zestrzeliwania celów nad ukraińską przestrzenią. Nie ma na to jednego, NATO-wskiego rozwiązania. Będziemy bronić naszego terytorium”. „Nie było takiego przypadku, żeby rakieta była wycelowana w cel na terytorium Polski, ale tak, w zeszłym tygodniu polskie F-16 wystartowały i były gotowe do obrony terytorium w pobliżu granicy”;
– dla ochotników tworzącego się na terenie Polski Legionu Ukraińskiego strona polska zapewnia dość zakwaterowanie, wyżywienie i szkolenie wojskowe.

23 grudnia, poniedziałek (– 1034 dni wojny)

– pierwszy oddział ochotniczego Legionu Ukraińskiego, który powstaje w Polsce, wyjechał już na Ukrainę. Szkolenie pierwszych ochotników-legionistów będzie kontynuowane na ukraińskich poligonach.

10 stycznia kolejni ochotnicy podpiszą kontrakty z Siłami Zbrojnymi Ukrainy i wyjadą na szkolenie na poligon w Polsce.

24 grudnia, wtorek (– 1035 dni wojny)

– Stany Zjednoczone przekazały Ukrainie pierwszą transzę z planowanych 20 mld dolarów z rosyjskich aktywów. Premier Ukrainy Denys Szmyhal zapowiedział otrzymanie pierwszego miliarda dolarów z 20 mld dolarów pożyczki zabezpieczonej wpływami z zamrożonych rosyjskich aktywów.

25 grudnia, środa (– 1036 dni wojny)

– rano w pierwszy dzień świąt w święto Bożego Narodzenia według kalendarza gregoriańskiego, Rosja przeprowadziła atak rakietowy przy użyciu dronów na ukraińskie obiekty energetyczne. Taki zmasowany atak wymaga czasu na przygotowanie. To świadomy wybór nie tylko celów, ale także czasu i daty. Zrobiono to dlatego, że ukraińscy grekokatolicy obchodzili święta, a także Ukraiński Kościół Prawosławny świętujący dotąd wg kalendarza juliańskiego przeszedł na kalendarz gregoriański (patriarchat moskiewski obchodzi święta wg kalendarza juliańskiego, czyli starego stylu).

26 grudnia, czwartek (– 1037 dni wojny)

– Władimir Putin odrzucił sugestię zespołu Prezydenta-elekta USA Donalda Trumpa, zgodnie z którą Rosja zakończyłaby wojnę przeciwko Ukrainie w zamian, za to, że członkostwo Ukrainy w NATO zostałoby opóźnione o 10 lat;
– według stanu na koniec grudnia 2024 r. w wyniku rosyjskich ataków na Ukrainie uszkodzonych zostało 1938 placówek medycznych w 715 zakładach opieki zdrowotnej. Całkowitemu zniszczeniu uległo kolejnych 297 obiektów, 114 placówek medycznych. Brak jest pełnych informacji na temat stopnia zniszczeń placówek medycznych na terenach czasowo okupowanych. Pomimo aktywnego ostrzału Rosjan w 2024 r. odbudowano 124 placówki medyczne, w tym: Szpital Obwodowy w Czernihowie; pierwszy etap odbudowy budynku poliklinik Centralnego Szpitala Rejonowego w Czernihowie.

27 grudnia, piątek (– 1038 dni wojny)

– wg ukraińskich źródeł wojskowych od początku wojny z kraju uciekło kilkaset tysięcy mężczyzn w wieku poborowym (o 650 tys. osób pi-

sał w czerwcu „Newsweek"). Najczęściej uciekinierzy udają się właśnie na granicę ukraińsko-rumuńską. Oprócz terenów górskich jednym z popularnych szlaków przeprawowych jest graniczna rzeka Cisa, którą wiele osób pokonuje wpław. Nie zawsze szczęśliwie (od początku wojny do września 2024 r. utonęło ponad 40 osób).

28 grudnia, sobota (– 1039 dni wojny)

– na terytorium Ukrainy przebywa około 600 000 rosyjskich żołnierzy. Wynika to z komunikatu Głównego Zarządu Wywiadu Ministerstwa Obrony Ukrainy. Straty wojsk rosyjskich są kolosalne i wykazują tendencję rosnącą. Jednocześnie liczba rosyjskich żołnierzy na terytorium Ukrainy w ostatnim czasie utrzymuje się na stałym poziomie. Ponadto Rosja rekrutuje wojska Korei Północnej do wojny z Ukrainą.

30 grudnia, poniedziałek (– 1041 dni wojny)

– w ramach wymiany jeńców na Ukrainę powróciło z rosyjskiej niewoli 189 ukraińskich żołnierzy;
– Prezydent Stanów Zjednoczonych Joe Biden zapowiedział, że USA przekażą Ukrainie prawie 2,5 mld dolarów pomocy w zakresie bezpieczeństwa. Biden powiedział: „Odkąd Rosja rozpoczęła kolejną ofensywę przeciwko Ukrainie w lutym 2022 r., Stany Zjednoczone zjednoczyły świat, aby wesprzeć naród ukraiński, a moim najwyższym priorytetem jest zapewnienie Ukrainie wsparcia, którego potrzebuje, aby zwyciężyć";
– eksport towarów z Ukrainy wzrósł w 2024 r. o 13,4%, osiągając 41 mld dolarów. Głównym czynnikiem była stabilizacja portów morskich Ukrainy. O ile w 2023 r. drogą morską wyeksportowano 54,8 mln ton towarów, to w 2024 r. wskaźnik ten wzrósł do 87,2 mln ton. Kluczowym partnerem handlowym Ukrainy w 2024 r. pozostała Unia Europejska, do której wyeksportowano towary o wartości 24,5 mld dolarów (o 1 mld dolarów więcej niż w 2023 r.). Liderem dostaw eksportowych w 2024 r. był olej słonecznikowy, którego eksport wyniósł ponad 5 mld dolarów. Odradza się eksport hutniczy: półfabrykatów żelaznych, wyrobów walcowanych, żeliwa, rur.

31 grudnia, wtorek (– 1042 dni wojny) – podsumowanie

– wg informacji amerykańskiego Instytutu Studiów nad Wojną wojska rosyjskie zajęły w 2024 r. 3985 km kw. terytorium Ukrainy, czyli prawie siedmiokrotnie więcej niż w roku poprzednim. Około trzech

czwartych ukraińskich ziem zajętych przez siły rosyjskie w 2024 r. to tereny w obwodzie donieckim, gdzie leży m.in. miasto Pokrowsk – kluczowy węzeł logistyczny ukraińskiej armii. Obecnie Moskwa kontroluje bądź prowadzi działania zbrojne na 70% obwodu donieckiego. Operacje ofensywne Rosjan w tym obwodzie zostały zintensyfikowane w sierpniu 2024 r., kiedy zdołali oni zająć 400 km kw., natomiast w listopadzie uzyskali kontrolę nad 692 km kw.;

– francuska agencja prasowa zwróciła uwagę na ofensywę sił ukraińskich w obwodzie kurskim (która rozpoczęła się w sierpniu br.). Strona ukraińska opanowała wówczas 1320 km kw. terytorium sąsiedniego kraju, jednak rosyjskie wojska od kilku miesięcy prowadzą w tym regionie kontruderzenie. W jego wyniku obszary kontrolowane przez Ukraińców zmniejszyły się do około 482 km kw. (stan z 30 grudnia);
– z końcem 2024 r. wygasł kontrakt na przesyłanie gazu do Słowacji przez terytorium Ukrainy. Prezydent W. Zełenski odmówił przedłużenia kontraktu tłumacząc, że dochody z tranzytu finansują rosyjską wojnę. Zełenski jeszcze podczas grudniowej wizyty w Brukseli mówił, że „nie chce, by Rosja dalej zarabiała miliardy na krwi ukraińskich obywateli";
– w 2024 r. Siły Powietrzne Sił Zbrojnych Ukrainy zestrzeliły ponad 1300 rakiet różnego typu, 11 200 dronów szturmowych oraz 40 rosyjskich samolotów i 6 helikopterów wroga. Ponadto wrogie samoloty wystrzeliły dziesiątki tysięcy kierowanych bomb powietrznych na tereny linii frontu, ścierając z powierzchni ziemi miasta i wsie ukraińskiego frontu. W ciągu roku Lotnictwo Sił Powietrznych Ukrainy wykonało ponad 20 000 lotów bojowych, z czego prawie 9000 dotyczyło bojowego użycia zachodniej broni;
– Ministerstwo Obrony Narodowej Ukrainy zatwierdziło ponad 1300 próbek broni i sprzętu wojskowego do wykorzystania w armii ukraińskiej w 2024 r. Prawie 75% z nich to produkcja krajowa. Wśród nowej broni: 251 próbek kompleksów bezzałogowych statków powietrznych; 169 próbek amunicji; 153 próbki elektronicznego sprzętu bojowego i wywiadowczego; 108 próbek środków inżynieryjnych; 97 środków komunikacji; 57 naziemnych systemów rakietowych;
– straty agresorów rosyjskich od 24 lutego 2022 do 31 grudnia 2024 r. w przybliżeniu wyniosły: skład osobowy – około 789 550 osób (wliczając w to jeńców wojennych i rannych); czołgi – 9668; bojowe wozy opancerzone – 20 030; systemy artyleryjskie – 21 528; wieloprowad-

nicowe wyrzutnie rakietowe – 1256; samoloty – 369, helikoptery – 329; bezzałogowe statki powietrzne – 21 081; pociski manewrujące – 3003; systemy obrony przeciwlotniczej – 1032; statki/łodzie – 28; łódź podwodna – 1; pojazdy kołowe i cysterny – 32 626; oraz wyposażenie specjalne – 3671 sztuk;
– ponad 90% pomocy wojskowej i materialnej dla Ukrainy wciąż przechodzi przez Polskę (lotnisko w Jasionce k. Rzeszowa).

Oprac. S. Stępień na podst. inf. internetowych

Wojna Rosji przeciwko Ukrainie (stan z grudnia 2024 r.) /
Війна Росії проти України (станом на грудень 2024 р.)

CZĘŚĆ PIĄTA / П’ЯТА ЧАСТИНА

POLEMIKI, KOMNUNIKATY I INFORMACJE

WOJNA NA UKRAINIE
ISBN 978-83-973978-0-4

POSTSCRIPTUM

STANISŁAW STĘPIEŃ
ORCID 0000-0002-2821-4148

POD JEDNĄ CZY DWIEMA FLAGAMI? / ПІД ОДНИМ ЧИ ДВОМА ПРАПОРАМИ?

UKRAIŃSKIE DYLEMATY TOŻSAMOŚCIOWE / ДИЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Чи будуватимуть українці свою історичну ідентичність навколо одного консолідуючого національного блакитно-жовтого прапора, чи під двома прапорами, також червоно-чорним, залежить від них самих. Вони мають на це суверенне право, але навіть у самій Україні цей вибір породжує певну дилему. Хоча останніми роками червоно-чорний прапор набув популярності як символ боротьби з Росією, у центральній та східній частинах України його не сприймають; до того ж він є абсолютно незрозумілим закордоном, у Польщі зокрема. Росія також ефективно використовує його в своїй анти-

To czy Ukraińcy swą tożsamość historyczną będą budować wokół jednej konsolidującej narodowej flagi niebiesko-żółtej, czy też pod dwiema flagami, czyli także czerwono-czarnej, zależy od nich samych. Mają do tego suwerenne prawo, ale nawet w samej Ukrainie wybór tej ostatniej rodzi pewien dylemat. Wprawdzie w ostatnich latach upowszechnia się ona jako symbol walki z Rosją, ale nie ma to powszechnej akceptacji w społeczeństwie centralnej i wschodniej części kraju, już zupełnie jest niezrozumiałe na forum międzynarodowym, w tym także w Polsce. Skutecznie wykorzystuje to także Rosja w antyukraińskiej propagan-

українській пропаганді, підкреслюючи профашистське походження барв, поширених під час німецької окупації, які пропагує Організація українських націоналістів.

Тож чи потрібні Україні два прапори? Адже блакитно-жовтний прапор має віковий родовід і є повністю легітимним, незаперечним атрибутом її незалежності. Він також має свою мартирологію, оскільки після Другої світової війни був заборонений в радянській Україні та, всупереч намірам Кремля, консолідував українських патріотів на батьківщині та еміграції. Офіційно, як найвищий національний символ, він був відновлений у незалежній Україні постановою Верховної Ради від 28 січня 1992 р.[1] Тоді не обійшлося без опору певної частини депутатів[2]. Фракція комуністів була ще сильною. У цій ситуації український парламент не посилався на засади геральдики, вексилології передовсім, а намагався виправдати постанову «народно-пролетардzie podkreślając profaszystowską genezę jej barw propagowanych przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów i upowszechnianych w czasie niemieckiej okupacji.

Czy więc Ukrainie potrzebne są dwie flagi? Skoro błękitno-żółta ma kilkuwiekowy rodowód i jest prawnie zagwarantowanym, niepodważalnym atrybutem niepodległości tego państwa. Ma też swoją martyrologię, gdyż po II wojnie światowej była surowo zakazana na terenie Ukrainy Radzieckiej i wbrew intencji Kremla jednoczyła ukraińskich patriotów w kraju i na emigracji. Oficjalnie, jako najwyższy symbol narodowy, przywrócono ją w niepodległej Ukrainie uchwałą Rady Najwyższej 28 stycznia 1992 r.[1] Nie odbyło się to jednak bez oporu pewnej części deputowanych. Wciąż silna była frakcja komunistyczna[2]. W tej sytuacji nie odwołano się w ukraińskim parlamencie do zasad heraldyki, a zwłaszcza weksylologii, ale taktycznie próbowano uzasadniać uchwałę treścią „ludowo-proletariacką" stwierdzając, że proponowane na fladze kolo-

1 *Про Державний прапор України. Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992*, nr 2067-XII, [w:] „Відомості Верховної Ради України" 28 stycznia 1992, nr 19, s. 257.

2 В.М. Остапович, *Історична місія Верховної ради Української РСР 12-го скликання*, „Історико-Політичні Студії" 2014, nr 2, s. 143-150.

1 Про Державний прапор України. Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992, nr 2067-XII, [w:] „Відомості Верховної Ради України" 28 stycznia 1992, nr 19, s. 257.

2 В.М. Остапович, Історична місія Верховної ради Української РСР 12-го скликання, „Історико-Політичні Студії" 2014, nr 2, s. 143-150.

ським» змістом, заявивши, що запропоновані кольори на прапорі – блакитний (символ миру), а нижній жовтий колір був пшеничним полем (символом багатства землі).

Державний прапор України досить швидко набув популярності та гордо майорів навіть у східних регіонах України. Знань про його історичність, як і про український герб Тризуб, однак, бракувало, через брак фахової літератури зокрема. Політики Західної України вважали себе охоронцями національних символів і, намагаючись прискорити українізацію радянізованої та зросійщеної частини, намагалися нав'язати галицьку модель історичної ідентичності. Тим більше, що патріотизм завжди потребує свідків історії, тобто живих ветеранів боротьби за незалежність. В українців на сході таких ветеранів не було, бо їхні батьки й діди були, хоч і не з власної волі, ветеранами Червоної Армії. Хоча вони героїчно боролися з німецькими агресорами й тисячі полягли під час визволення України від нацистської окупації, це не була боротьба за незалежність. Удостоєні звання «Героїв СРСР» і медалі «Червона Зірка» не могли стати символами українського патріотизму. Відтак для зміцнення незалежності потрібні були українські «проry to błękit nieba (symbol pokoju), a dolna barwa żółta to łan pszenicy (symbol bogactwa ziemi).

Ukraińska flaga narodowa upowszechniła się dość szybko i była z dumą eksponowana nawet we wschodnich obwodach Ukrainy. Wiedza o jej historyczności, podobnie jak o ukraińskim herbie „Tryzubie" była jednak, także z powodu szczupłości literatury historycznej, niewielka. Ukraińscy politycy pochodzący z zachodniej części kraju uważali się za depozytariuszy narodowych symboli i starając się przyśpieszyć ukrainizację zsowietyzowanej i zrusyfikowanej części kraju, usiłowali narzucić galicyjski model tożsamości historycznej. Zwłaszcza, że patriotyzm zawsze potrzebuje świadków historii, a więc żyjących kombatantów walki o niepodległość. Ukraińcy na wschodzie takich kombatantów nie mieli, bo ich ojcowie i dziadowie byli, choć nie z własnej woli, weteranami Armii Czerwonej. Wprawdzie z niemieckim agresorem walczyli z bohaterstwem i tysiące ich poległo w wyzwalaniu ziem ukraińskich spod hitlerowskiej okupacji, ale to nie była walka o niepodległość kraju. Nagradzani tytułami „bohaterów ZSRR" oraz medalami z czerwoną gwiazdą nie mogli być symbolami ukraińskiego patriotyzmu. Utrwalanie niepodległości potrzebowało jednak ukraińskich „żołnierzy wyklętych". Politykom z zachodniej części kraju

кляті вояки». Західноукраїнські політики вважали, що мешканців центральної та східної України буде легко переконати, що такими є вояки УПА. У Східній Галичині та Волині виник культ УПА та лідера довоєнної Організації українських націоналістів Степана Бандери, який поширився швидко, а монументальні пам'ятники йому почали рости, немов гриби після дощу[3]. Користаючи з демократичних засад Конституції, відроджувано навіть націоналістичні організації, вважаючи їх найпатріотичнішим проявом політичного життя. Але водночас у публічному просторі український державний прапор знайшов собі супутника у вигляді червоно-чорного прапора. Його трактували не як антипольський, а як вкрай антиросійський символ. Маніфестуючи антиросійську поставу, українці, не знаючи його історії, не могли зрозуміти, чому польський прикордонник не хотів пускати їх до Польщі або наказував зняти прапори цих кольорів, які були на їхніх автомобілях.

wydawało się, że łatwo da się wmówić tym z centralnej i wschodniej Ukrainy, że są nimi żołnierze UPA. W byłej Galicji Wschodniej i na Wołyniu rzeczywiście powstał kult tej formacji oraz przywódcy przedwojennej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów Stepana Bandery, który upowszechniał się dość szybko, a jego monumentalne pomniki zaczęły wyrastać jak „grzyby po deszczu"[3]. Korzystając z demokratycznych zapisów Konstytucji, reaktywowano nawet nacjonalistyczne organizacje, uważając że są one najbardziej patriotycznym wyrazem życia politycznego. Wraz z tym zjawiskiem ukraińska flaga narodowa znalazła w przestrzeni publicznej „współtowarzyszkę" w postaci flagi czerwono-czarnej. Nie eksponowano tej ostatniej jako symbolu antypolskiego, ale zdecydowanie antyrosyjskiego. Manifestujący antyrosyjską postawę Ukraińcy, nie znając dokładnie jej historii, nie potrafili zrozumieć, dlaczego polska Straż Graniczna, nie chce ich wpuścić do Polski lub każe im zdejmować umieszczane w tych kolorach w samochodach chorągiewki.

3 Zob. np. https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150409_rada_upa_recognised_vc https://ukranews.com/ru/news/330968-poroshenko-odobryl-pryznanye-voynov-oun-y-upa-borcamy-za-nezavysymost-ukrayny#google_vignette [dostęp 30.05.2015].

3 Zob. np. https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150409_rada_upa_recognised_vc https://ukranews.com/ru/news/330968-poroshenko-odobryl-pryznanye-voynov-oun-y-upa-borcamy-za-nezavysymost-ukrayny#google_vignette [dostęp 30.05.2015].

Для достовірності інформації варто також уточнити, що частина українців дійсно вважала, що український патріотизм потребує демонстрації не лише антиросійської, а й антипольської постави. Були зроблені й певні провокаційні дії щодо Польщі, наприклад, зміна назв вулиць з іменами відомих поляків або пов'язаних з Польщею, на назви, пов'язані з діячами ОУН чи УПА. Найвідомішим випадком такого типу було, наприклад, встановлення меморіальної дошки на честь генерала Тараса Чупринки у львівській середній школі з польською мовою навчання[4].

У Києві червоно-чорні прапори поширилися на Майдані під час «Помаранчевої революції». Однак це аж ніяк його не легітимізує. Навпаки, надмірне їх використання є дуже сумнівним і навіть шкідливим для українських інтеграційних прагнень до Європейського Союзу та НАТО. Можливо, зупинити це явище через сучасну війну проти російської агресії сьогодні дуже важко, а то й узагалі неможливо, але українські політики та все суспільство мають усвідомлювати, що ця символіка їм не на користь і не полегшує цей процес,

Gwoli rzetelności informacji trzeba też dodać, że część Ukraińców rzeczywiście uważała, że ukraiński patriotyzm wymaga nie tylko eksponowania postaw antyrosyjskich, ale także antypolskich. Nie obyło się więc także bez pewnych działań prowokacyjnych w stosunku do Polski, jak np. zamiany nazw ulic noszących imiona sławnych Polaków lub z Polską się kojarzących na nazwy związane z działaczami OUN czy UPA. Najbardziej znanym tego typu przypadkiem było np. umieszczenie na lwowskiej Szkole Średniej nr 10 z polskim językiem nauczania tablicy w hołdzie gen. Tarasowi Czuprynce[4].

W Kijowie flagi czerwono-czarne na znaczną skalę pojawiły się na Majdanie w czasie „Pomarańczowej rewolucji". Nie legitymuje ich to jednak do symbolu barw narodowych. Wręcz przeciwnie, nadmierne ich eksponowanie jest bardzo dyskusyjne, a nawet szkodliwe dla ukraińskich aspiracji integracyjnych z Unią Europejską i NATO. Być może zahamowanie tego zjawiska ze względu na współczesną wojnę z rosyjską agresją jest dziś bardzo trudne, czy nawet niemożliwe, ale ukraińscy politycy i całe społeczeństwo muszą mieć świadomość, że symbolika ta nie przynosi im pożytku i nie ułatwia

4 Я писав про це нп. у: *Przezwyciężyć przeszłość*, „Biuletyn Ukrainoznawczy" 2013-2014, nr 16/17, s. 103-286. Там теж фото й документи.

4 Pisałem o tym np. w art. *Przezwyciężyć przeszłość*, „Biuletyn Ukrainoznawczy" 2013-2014, nr 16/17, s. 103-286. Tam też fot. tablicy oraz dokumenty.

а до того ж завжди буде використовуватися московською пропагандою. Це також невигідно для формування всеукраїнської ідентичності та консолідаційних процесів української нації, яка раніше функціонувала в різних історичних і політичних умовах і була істотно послаблена радянським режимом. Після років роздумів і життя в умовах американської демократії шкідливі наслідки використання конкурентної національної історичної символіки помітив колишній активний діяч ОУН, учасник похідних груп ОУН на Східну Україну Євген Стахів (брат міністра закордонних справ у т.зв. уряді Ярослава Стецька Володимира Стахіва), категорично заявивши: *Червоно-чорний прапор – це фашизм! Бо лише більшовики, [німецькі] фашисти та італійські фашисти Муссоліні піднесли партійні прапори до рангу державних. Навіть Росія повернулася до нормального російського прапора. Червоно-чорний прапор – це прапор провокаторів*[5].

im tego procesu, a przez propagandę moskiewską będzie zawsze wykorzystywana. Nie jest to też korzystne dla kształtowania ogólnoukraińskiej tożsamości i procesów konsolidacyjnych narodu ukraińskiego, tak bardzo tożsamościowo poranionego przez reżim sowiecki, a i wcześniej funkcjonującego w różnych warunkach historyczno-politycznych. Po latach refleksji i życia w warunkach demokracji amerykańskiej, szkodliwość używania konkurencyjnych do narodowych historycznych symboli zauważył były aktywny działacz OUN, w tym także uczestnik w czasie wojny tzw. grup pochodnych na wschodnią Ukrainę, Jewhen Stachiw, rodzony brat ministra spraw zagranicznych w tzw. rządzie Jarosława Stećki – Wołodymyra Stachiwa, kategorycznie stwierdzając: *Czerwono-czarna flaga to faszyzm! Gdyż tylko bolszewicy, faszyści* [niemieccy] *i włoscy faszyści Mussoliniego podnieśli partyjne flagi do rangi flag państwowych. Nawet Rosja wróciła do normalnej flagi rosyjskiej. Flaga czerwono-czarna – to flaga prowokatorów*[5].

5 Див. інтерв'ю з Євгеном Стаховим на українському порталі ZAXID.NET: http://www.zaxid.net/articlepl/4772. Варто також зауважити, що червоно-чорні барви вживала виключно бандерівська фракція ОУН та діюча під її покровительством УПА, натомість фракція мельниківців мала блакитний прапор з золотим Тризубом і мечем посередині.

5 Zob. Wywiad z Jewhenem Stachiwem z 2008 r. zamieszczony na ukraińskim portalu ZAXID.NET: http://www.zaxid.net/articlepl/4772 Warto też dodać, że czerwono-czarne barwy były charakterystyczne wyłącznie dla OUN Frakcji Banderowskiej oraz działającej pod jej auspicjami UPA, a obce były dla Frakcji Melnykowskiej, która nie używała flagi w tych kolorach, ale błękitnej ze złotym tryzubem i mieczem pośrodku.

Автор наведених слів, як очевидець історії і людина з великим життєвим досвідом, не сумнівався, що народ повинен уміти відкидати те, що його компрометує, виносити уроки з історії, щоб уникнути помилок у майбутньому. Український націоналістичний рух ставив перед собою високу мету й справедливо прагнув здобути незалежність, але, як і польські та інші національні збройні формування та групи, він мав і темні сторони, такі як різанина поляків на Волині, а також участь у Голокості. Не всі учасники українських угруповань відповідальні за це. Серед вояків УПА також було чимало моральних і благородних людей, вони пішли в УПА, бо не було іншою можливості боротися за Вільну Україну. Тому не можна засуджувати всіх, не варто застосовувати принцип колективної відповідальності, але, обираючи національні символи та історичні складові національної ідентичності, ми маємо вміти йти на компроміси та бути творчо критичними. Ніщо так не шкодить народу, як приховування його вад і некритичне прославляння всіх його вчинків, без їх аналізу та оцінки.

Що й сьогодні, у час війни, червоно-чорний прапор не об'єднує всіх українців, я мав змогу переконатися, мандруючи центральною та східною Україною, а особливо після того як відвідав могили та

Autor cytowanych słów, jako naoczny świadek historii i człowiek doświadczony życiem, nie miał wątpliwości, że naród powinien umieć odrzucać to co go kompromituje, wyciągać lekcję z historii dla unikania błędów w przyszłości. Ukraiński ruch nacjonalistyczny miał szczytne cele, słusznie dążył do wybicia się na niepodległość, ale miał, analogicznie jak polski i inne narodowe formacje zbrojne i ugrupowania, także ciemne strony, jak doprowadzenie do zbrodni wołyńskiej, a także udział w Holokauście. Nie wszyscy członkowie ukraińskich ugrupowań są za to odpowiedzialni. Wśród żołnierzy UPA było także wielu ludzi moralnych i szlachetnych, wstąpili do UPA, bo innych możliwości walki o wolną Ojczyznę nie mieli. Nie można więc potępiać wszystkich, nie należy stosować zasady odpowiedzialności zbiorowej, ale już w wyborze narodowych symboli i historycznych składników tożsamości narodowej trzeba umieć zdobywać się na kompromisy i twórczy krytycyzm. Nic bowiem narodowi tak nie szkodzi, jak ukrywanie wad i bezkrytyczne gloryfikowanie wszystkich czynów, bez ich analizy i oceny.

O tym, że nawet dziś, w czasie wojny, flaga czerwono-czarna nie konsoliduje wszystkich Ukraińców, mogłem się przekonać podróżując po centralnej i wschodniej Ukrainie, a zwłaszcza odwiedzając groby

цвинтарі полеглих у боях проти російського агресора українських героїв. Зазвичай їх прикрашають державні прапори. Я на власні очі бачив, що поряд з блакитно-жовтими знаменами червоно-чорні прапори майорять лише на теренах Східної Галичини та Волині. На цвинтарях центральної та східної України їх майже немає.

Водночас мене особисто дивує, що на могилах українських героїв, поряд з національними прапорами, немає прапорів Європейського Союзу та символіки НАТО. Адже Україна воює з Росією, щоб мати суверенне право демонструвати свою приналежність до західної цивілізації та вірність курсові євроінтеграції. Це те, за що воювали, воюють і гинуть українські воїни, за що гинули від російських ракет і бомб також прості громадяни Української держави. Цей факт мають усвідомлювати українські політики та українська інтелігенція. Українці мають право обирати національні символи, навіть ті, походження яких є предметом дискусії, але українські еліти завжди повинні усвідомлювати свою відповідальність за майбутні покоління та їхнє життя в об'єднаній Європі та демократичній українській державі, в якій консолідується вся нація, всім зрозумілими історичними міфами та історичними символами.

i cmentarze ukraińskich bohaterów, poległych w walce z rosyjskim agresorem. Tradycyjnie ich groby dekorowane są narodowymi flagami. Naocznie przekonałem się, że obok flag błękitno-żółtych, flagi czerwono-czarne występują niemal wyłącznie na terenie byłej Galicji Wschodniej oraz Wołynia. Na cmentarzach centralnej i wschodniej Ukrainy niemal ich nie ma.

Dziwny wydaje się natomiast fakt, że na grobach ukraińskich bohaterów obok flag narodowych nie ma flag Unii Europejskiej lub symboli NATO. A przecież Ukraina walczy z Rosją, aby mieć suwerenne prawo do eksponowania przynależności do zachodniej cywilizacji oraz do europejskiej integracji. O to przecież walczyli, walczą i za to polegli ukraińscy żołnierze, a także zginęli od rosyjskich rakiet i bomb zwykli obywatele państwa ukraińskiego. Świadomość tego faktu winna towarzyszyć ukraińskim politykom i ukraińskim intelektualistom. Ukraińcy mają prawo wyboru symboli narodowych, nawet tych, których pochodzenie jest społecznie dyskusyjne, ale ukraińskim elitom zawsze winna towarzyszyć świadomość odpowiedzialności za przyszłe pokolenia i ich życie w zjednoczonej Europie oraz demokratycznym państwie ukraińskim, w którym cały naród konsolidują jednoznacznie odczytywane mity i historyczne symbole.

fot. P. Antonenko

Czernihów. Cmentarz żołnierzy ukraińskich poległych w wojnie z Rosją
/ Чернігів. Кладовище українських воїнів, полеглих у війні з Росією

fot. S. Stępień

Lwów. Pole Marsowe. Cmentarz żołnierzy ukraińskich poległych w wojnie z Rosją
/ Львів. Марсове поле (Личаківський військовий цвинтар). Кладовище українських воїнів, полеглих у війні з Росією

fot. MNiSW

Prof. Stanisław Stępień przekazuje zastępcy ministra edukacji i nauki Mychajle Wynnyckiemu wydaną przez PWIN w Przemyślu syntezę dziejów literatury polskiej Czesława Miłosza w przekładzie na język ukraiński / Проф. Станіслав Стемпень дарує заступнику міністра освіти і науки Михайлу Винницькому Історії польської літератури Чеслава Мілоша, Південно -Східним науковим інститутом у Перемишлі, перекладене українською мовою

fot. S. Stępień

Wiceminister Nauki Andrzej Szeptycki na spotkaniu ze studentami ewakuowanego w Winnicy Donieckiego Uniwersytetu Narodowego. Z powodu alarmu spotkanie odbywa się w schronie uniwersytetu / Заступник міністра науки і вищої освіти Польщі Анджей Шептицький під час зустрічі зі студентами Донецького Національного Університету, евакуйованого до Вінниці. Через повітряну тривогу зустріч проходила в укритті університету, 7.02.2024

KOMUNIKAT O LAUREATACH NAGRODY HISTORYCZNEJ IM. LEONA WASILEWSKIEGO ZA ROK 2024

КОМУНІКАТ ПРО ЛАУРЕАТІВ ІСТОРИЧНОЇ ПРЕМІЇ ІМ. ЛЕОНА ВАСИЛЕВСЬКОГО ЗА 2024 РІК

Nagroda Historyczna im. Leona Wasilewskiego Fundacji Wolność i Demokracja została ustanowiona w celu docenienia i popularyzacji najbardziej wartościowych książek poruszających w sposób nowatorski problematykę stosunków polsko-ukraińskich, dziejów mniejszości polskiej i polskiego dziedzictwa kulturowego na Ukrainie, a także wzajemne relacje między Polakami a Ukraińcami – współcześnie i na przestrzeni wieków. W skład Kapituły Nagrody wchodzą:

Prof. Michał Klimecki (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu);
Prof. Mariusz Korzeniowski (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie);
Prof. Maciej Krotofil (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu);
Dr Jan Matkowski (Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu);
Prof. Jan Pisuliński (Uniwersytet Rzeszowski);
Prof. Stanisław Stępień (Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu);
Prof. Mirosław Szumiło (Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie).

Kapituła Nagrody na posiedzeniu w dniu 29 listopada 2024 r. przyznała dwie nagrody główne, które otrzymali:

1. **Jacek KLUCZKOWSKI** za publikację pt. *Przypadki i wpadki dyplomaty*, wyd. Czytelnik, Warszawa 2023, 484 s.;
2. **Oleksandr AVRAMCHUK** (AWRAMCZUK) za publikację pt. *Rzeczpospolita uczonych. Powstanie studiów ukraińskich i polsko-ukraiński dialog historyków w Stanach Zjednoczonych, 1939-1991*, wyd. Studium Europy Wschodniej UW, Warszawa 2024, 498 s.

Ponadto Kapituła wyróżniła trzech autorów (z Polski i Ukrainy), których książki charakteryzuje wysoka wartość naukowa.

Wyróżnienia otrzymali:

1. **Piotr OLECHOWSKI** za pracę pt. *W cieniu dwóch totalitaryzmów. Życie codzienne na ziemi stanisławowskiej 1939-1944.* wyd. Instytut Pileckiego, Warszawa 2023;
2. **Petro HAWRYŁYSZYN** (Петро ГАВРИЛИШИН) i **Roman CZORNEŃKYJ** (Роман ЧОРНЕНЬКИЙ) za pracę *Obozy dla internowanych i jeńców wojennych na terytorium Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej – zachodniego obwodu Ukraińskiej Republiki Ludowej (1918–1919) / Табори для інтернованих і військовив на території Західноукраїнської Народної Республіки – Західної області Української Народної Республіки (1918–1919),* wyd ТОВ «Дискурсус», Івано-Франківськ 2023 [tekst częściowo w języku polskim];
3. **Rusłan TKACZUK** (Руслан ТКАЧУК) za pracę *Полемічна творчість Теодора Скуминовича в історичній, богословській та риторичній проєкція. Монографія* (Twórczość polemiczna Teodora Skuminowicza w projekcjach historycznych, teologicznych i retorycznych), wyd. КММ, Київ 2023.

Konkurs jest realizowany przez Fundację Wolność i Demokracja w ramach projektu „XVII Spotkania Klubu Galicyjskiego Jaremcze 2024”, ze środków Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rzeczpospolitej Polskiej w zadaniu pt. „Polonia i Polacy za granicą 2024. Wydarzenia i inicjatywy polonijne”.

W imieniu Kapituły
prof. nadz. dr hab. Stanisław Stępień
Przewodniczący

W imieniu Fundacji WiD
Lilia Luboniewicz
Prezes

KRONIKA

XVII POLSKO-UKRAIŃSKIE SPOTKANIA W JAREMCZU / XVII УКРАЇНСЬКО– ПОЛЬСЬКІ ЗУСТРІЧІ В ЯРЕМЧІ

Tegoroczna, siedemnasta już konferencja odbyła się w dniach od 19 do 22 września. Nosiła tytuł ***25 lat w NATO – 20 lat w UE: doświadczenia Polski, lekcje dla Ukrainy / 25 років у НАТО – 20 років у ЄС: досвід Польщі, уроки для України.***

Analogicznie jak w latach ubiegłych jej organizatorami były następujące instytucje: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, Fundacja Wolność i Demokracja w Warszawie, Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України, Przedstawicielstwo „Polska Akademia Nauk" w Kijowie, Instytut Polski w Kijowie oraz Громадська організація „Kurier Galicyjski" we Lwowie.

Konferencję tradycyjnie otworzyli rektor Przykarpackiego Narodowego Uniwersytetu im. Wasyla Stefanyka prof. Ihor Cependa oraz Jan Malicki dyrektor Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego.

fot. S. Stępień

Otwarcie konferencji. Przemawia dyr. Jan Malicki /
Відкриття конференції. Виступає директор Ян Маліцький

Obrady toczyły się w siedmiu tematycznych panelach, a towarzyszyły im wystawy oraz promocje książek historycznych i politologicznych poświęconym przeszłości i teraźniejszości stosunków polsko-ukraińskich, toczącej się na terytorium Ukrainy wojnie oraz perspektywie integracji tego kraju ze strukturami Unii Europejskiej oraz NATO. Spotkanie zgromadziło historyków, politologów, dyplomatów, dziennikarzy, działaczy samorządowych z obu krajów.

Szczegółowy program XVII konferencji przedstawiał się następująco:

19 вересня (четвер) / 19 września (czwartek)		
14:00–15:00	***Урочисте відкриття***	***Uroczyste otwarcie***
15:00–16:10	***Секція I***	***Panel I***
	Європейські та євроатлантичні проекти у відповідь на російську агресію	Europejskie i euroatlantyckie projekty wobec rosyjskiej agresji
16:40–17:50	***Секція II***	***Panel II***
	Політичні реформи та вступ до ЄС і НАТО: досвід Польщі, висновки для України	Reformy polityczne a przystąpienie do UE i NATO: doświadczenia Polski, wnioski dla Ukrainy
17:50–18:10	Презентація видань Студіум Східноєвропейських досліджень Варшавського університету	Prezentacja wydawnictw Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego
18:10–18:25	Презентація монографії Богдана Гудя *«Od unii lubelskiej do rzezi wołyńskich. Cztery eseje o historii polsko-ukraińskiej»*	Prezentacja monografii Bohdana Hudia *„Od unii lubelskiej do rzezi wołyńskich. Cztery eseje o historii polsko-ukraińskiej”*
18:25–18:40	Презентація фотовиставки «Брати Гловські – художники та солдати з Яремче»	Prezentacja wystawy fotograficznej pod tytułem *„Bracia Głowscy – artyści i żołnierze z Jaremcza”*

20 вересня (п'ятниця) / 20 września (piątek)		
	Секція III	***Panel III***
9:30–10:40	Помаранчева революція як переломний момент у внутрішній і зовнішній політиці незалежної України	Pomarańczowa rewolucja jako moment zwrotny polityki wewnętrznej i zagranicznej niepodległej Ukrainy
	Секція IV	***Panel IV***
10:40–11:50	Агресія Росії та війна в Україні: досвід і висновки для Польщі та регіону	Agresja Rosji i wojna na Ukrainie: doświadczenia i wnioski dla Polski i regionu
11:50–12.35	Онлайн-зустріч з Президентом Польщі (1995 – 2005 р.) Алєксандром Кваснєвським на тему «Україна – Польща – Європа перед викликами майбутнього»	Online-spotkanie z Prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej Aleksandrem Kwaśniewskim pod tytułem „Ukraina – Polska – Europa, wobec wyzwań przyszłości"
	Секція V	***Panel V***
13:00–14:10	Як формувати польсько-українські відносини нині та в майбутньому	Jak kształtować relacje polsko-ukraińskie obecnie i w przyszłości
	Секція VI	***Panel VI***
15:40–16:50	Українсько-польське транскордонне співробітництво: досвід та перспективи	Ukraińsko-polska współpraca transgraniczna: doświadczenia i perspektywy
16:50–17:05	Презентація видань Видавничого дому «Гельветика»	Prezentacja czasopism Wydawnictwa „Helvetika"
17:05–17:20	Презентація колективної монографії «Історії Волині»	Prezentacja monografii zbiorowej Історії Волині
17:50–19:00	***Секція VII***	***Panel VII***
	Освіта і суспільне життя поляків в Україні в умовах російської агресії	Oświata i życie społeczne Polaków na Ukrainie w warunkach rosyjskiej agresji

21 вересня (субота) / 21 września (sobota)		
9:00–17:00	Культурна-етнографічна програма: Поїздка на Косово і Попа Івана	Program kulturowo-etnograficzny: Wycieczka do Kosowa i na Popa Iwana
22 вересня (неділя) / 22 września (niedziela)		
10:00	***Виїзд учасників***	***Wyjazd uczestników***

fot. S. Stępień

Panel „Agresja Rosji i wojna na Ukrainie: doświadczenia i wnioski dla Polski /
Секція «Агресія Росії та війна в Україні: досвід і висновки для Польщі та регіону».
Moderator płk. Tadeusz Krząstek

Dla Fundacji Wolność i Demokracja szczególnie istotny był panel *Oświata i życie społeczne Polaków na Ukrainie w warunkach rosyjskiej agresji*. Moderowany przez prof. Stanisława Stępnia z Południowo -Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu zgromadził wybitnych specjalistów zajmujących się rozwojem nauki języka i literatury polskiej wśród młodzieży Polonii ukraińskiej. Wzięli w nim udział prof. Beata Obsilewicz-Niewińska z Katedry Literatury Pozytywizmu i Młodej Polski Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, były ukraiński dyplomata Mykoła Jarmoluk obecnie wykładowca Akademii Dyplomatycznej w Kijowie i współautor podręczników do nauki języka polskiego, Julia Sierkowa – prezes Chmielnickiego Zjednoczenia Nauczycieli Polskich Ukrainy, wykładowca języka polskiego w Katedrze Slawistyki Chmiel-

nickiego Uniwersytetu Narodowego, prof. Olga Morozowa z Katedry Historii Powszechnej i Stosunków Międzynarodowych Czerkaskiego Uniwersytetu Narodowego im. B. Chmielnickiego (obecnie uchodźczyni pracująca na Wydziale Historii Uniwersytetu Warszawskiego), prof. Mykoła Kuczerepa kierownik Katedry Historii Ukrainy i Archeologii Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego im. Łesi Ukrainki w Równem, doc. dr Władysław Strutyński – prodziekan Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych ds. Współpracy Międzynarodowej Narodowego Uniwersytetu im. Jurija Fedkowicza w Czerniowcach oraz prezes Obwodowego Towarzystwa Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza" w Czerniowcach, a także dwaj dziennikarze specjalizujący się w problematyce oświatowej i polonijnej Petro Antonenko – redaktor naczelny ukraińskich gazet „Świat" i „Struna" z Czernihowa oraz red. Konstanty Czawaga – dziennikarz „Nowego Kuriera Galicyjskiego" ze Lwowa.

fot. S. Korbowa

Panel Oświata i życie społeczne Polaków na Ukrainie w warunkach rosyjskiej agresji / Секція «Освіта і суспільне життя поляків в Україні в умовах російської агресії». Od lewej: red. Petro Antonenko, radca Mykoła Jarmoluk, prof. Mykoła Kuczerepa, prof. Olga Morozowa, prof. Stanisław Stępień (moderator), prezes Julia Sierkowa, red. Konstanty Czawaga, prof. Beata Obsulewicz-Niewińska

Referenci przedstawiając obecny stan polskiej oświaty na Ukrainie zwracali uwagę na destrukcyjne działania rosyjskiego okupanta, które zachwiały dotychczas wypracowanym modelem pielęgnowania polskiej tożsamości przez ukraińskich Polaków, a także zwrócili uwagę na konieczność większego wsparcia dla Polonii ze strony państwa polskiego oraz działających w Polsce fundacji. Te ostatnie mające duże doświadczenie współpracy z ukraińską Polonią, odgrywają obecnie znaczącą rolę

fot. S. Korbowa

Pamiątkowa fotografia na zakończenie konferencji / Фото на згадку в кінці конференції

nie tylko na polu oświaty polonijnej, ale także pomocy materialnej dla tamtejszych Polaków oraz stałego monitorowania polskiego dziedzictwa narodowego (zwłaszcza świątyń i cmentarzy) narażonych na zniszczenia wojenne[1].

LILIA LUBONIEWICZ
STANISŁAW STĘPIEŃ

1 Więcej zob. m.in. K. Czawaga, *XVII Polsko-Ukraińskie Spotkanie w Jaremczu*, „Nowy Kurier Galicyjski" 30.09-14.10.2024, nr 18, s. 5. https://wid.org.pl/polsko-ukrainskie-spotkania-w-jaremczu-po-raz-17/[dostęp 25.09.2024]; https://studium.uw.edu.pl/25-lat-w-nato-20-lat-w-ue-doswiadczenia-polski-lekcje-dla-ukrainy-to-temat-przewodni-17-juz-polsko-ukrainskich-spotkan-w-jaremczu/[dostęp 26.09.2024].

NOTKI O AUTORACH / ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Petro Antonenko – ukraiński dziennikarz, publicysta, redaktor gazety „Світ-інфо" (Świat-info) wydawanej w Czernihowie. Uczestnik wielu warsztatów dziennikarskich i historycznych organizowanych w Polsce. Zainteresowania naukowe i publicystyczne: najnowsze dzieje Ukrainy, Polacy na Wschodniej Ukrainie w XX w. oraz ukraińskie działania niepodległościowe w latach 1917–1920. Współpracownik Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu.

Tetiana Bakocka – ukraińska dziennikarka z Mikołajowa, autorka programów telewizyjnych i radiowych oraz artykułów prasowych, w tym o tematyce wojskowej, ekologicznej, społecznej i europejskiej. Poruszała także problematykę, jak zmieniło się życie w Polsce po wejściu do UE. Od 2010 r. uczestniczyła w Międzynarodowych Festiwalach Radiowo-Telewizyjnych „Kalinowe Mosty" organizowanych przez olsztyński oddział Związku Ukraińców w Polsce. Obecnie razem z dziećmi, jako uchodźca, przebywa w Olsztynie. Publikuje na tematy wojskowe, historyczne, ekologiczne i społeczne w „Portal Integracji Europejskiej" Biura Wicepremiera ds. Integracji Europejskiej i Euroatlantyckiej oraz na stronach Ukraińskiego Centrum Mediów Kryzysowych. Jest współautorką książki pt. *Serce oddane ludziom* traktującej o historii południowej Ukrainy. Uczestniczyła w międzynarodowych programach szkoleniowych dla dziennikarzy: Deutsche Welle Akademie, Media Neighbourhood (BBC Media Action), Thomson Foundation.

Jurij Burakow – historyk, kandydat nauk historycznych, docent Naukowego Centrum Narodowej Akademii Wojsk Lądowych im. Hetmana Piotra Sahajdacznego we Lwowie, autor licznych artykułów z historii wojskowości.

Lubomyr Chachuła – historyk i politolog, kandydat nauk historycznych, docent Katedry Informacji Międzynarodowej Narodowego Uniwersytetu „Politechnika Lwowska", starszy pracownik naukowy Centrum Badania Stosunków Ukraińsko-Polskich Instytutu Ukrainoznawstwa im. I. Krypjakewycza NANU we Lwowie. Laureat Nagrody im. Iwana Wyhowskiego (2019). Specjalista z tematyki polsko-ukraińskich stosunków końca XX – pocz. XXI wieku, polityki historycznej, komunikacji międzynarodowej. Autor książki *„Різуни" чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну* (2016); współautor monografii naukowych *Українсько-польські відносини. Новітня доба* (2017), *За свободу: українсько-польський діалог і спроби порозуміння* (2021); *Росія-Україна: зради, союзи, війни* (2023).

Konstanty Czawaga – dziennikarz, politolog, absolwent studiów dziennikarskich na Uniwersytecie im. Iwana Franki we Lwowie. Jeden z założycieli i członek pierwszego zarządu Towarzystwa Kultury Polskiej Ziemi Lwowskiej. Pracował w ukraińskich i polskich mediach świeckich i katolickich. Obecnie jest korespondentem Grupy Medialnej Kurier Galicyjski we Lwowie. Publicysta „Nowego Kuriera Galicyjskiego". Członek Narodowego Związku Dziennikarzy Ukrainy i Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich. Kawaler Orderu św. Grzegorza Wielkiego, „Zasłużony dla Kultury Polskiej", odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

Anastasija Gnewaszewa – zawodowy wojskowy, kapitan sił zbrojnych Ukrainy, adiunkt Wydziału Naukowo-Organizacyjnego Centrum Narodowej Akademii Wojsk Lądowych im. Hetmana Piotra Sahajdacznego we Lwowie, autorka artykułów z dziedziny wojskowości.

Michał Klimecki – historyk i politolog, profesor zwyczajny, specjalność historia najnowsza, bezpieczeństwo i stosunki międzynarodowe, pracownik Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Autor publikacji poświęconych głównie najnowszej historii wojskości, a także relacjom polsko-ukraińskim. Wydał drukiem dziesiątki artykułów naukowych, a także prace zwarte*: Wojna polsko-ukraińska. Lwów i Galicja Wschodnia 1918–1919* (2014); *Czas samotności w latach 1914–2018,* współautor Z. Karpus (2018); *Walki o Lwów w listopadzie 1918 r. i wojna polsko-ukraińska. Bezpieczeństwo ludności pol-*

skiej, żydowskiej i ukraińskiej w stolicy Galicji, współautor Z. Karpus (2020) oraz *Krym, Donieck,* Ługańsk 2014–2015 (2021). *Niewypowiedziane wojny i konflikty Związku Radzieckiego i Rosji w latach 1945-2022. Przegląd wydarzeń,* współautor Z. Karpus (2023).

Jacek Kluczkowski – dyplomata, urzędnik państwowy, historyk, dziennikarz. Absolwent studiów historycznych Uniwersytetu Łódzkiego. W czasie studiów działacz ruchu studenckiego. Po studiach początkowo pracował jako dziennikarz „Dziennika Łódzkiego", „Itd", „Sztandaru Młodych" i innych czasopism. Następnie pracował w Kancelarii Sejmu RP oraz Kancelarii Premiera i Prezydenta RP. W latach 2005–2010 był ambasadorem RP na Ukrainie, a w latach 2011–2015 w Kazachstanie i w Kirgistanie. Po zakończeniu pracy dyplomatycznej członek rady programowej Forum Ekonomicznego, a także zarządu Stowarzyszenia Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne oraz zarządu Fundacji A. Kwaśniewskiego „Amicus Europae". Autor publikacji wspomnieniowej *Przypadki i wpadki dyplomaty*, wydanej nakładem „czytelnika w 2023, wyróżnionej w 2024 Nagrodą Historyczną im. Leona Wasilewskiego przyznawaną przez Fundację Wolność i Demokracja.

Piotr Kościński – politolog, analityk i dziennikarz, specjalizujący się w tematyce międzynarodowej – w szczególności w sprawach krajów b. ZSRR (zwłaszcza Ukraina, Białoruś, Kazachstan i inne b. republiki środkowoazjatyckie), doktor nauk humanistycznych. Od 1991 r. do 2013 r. dziennikarz „Rzeczpospolitej", w tym – korespondent w Kijowie i zastępca kierownika działu zagranicznego. W latach 2013–2017 analityk w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych, m.in. koordynator programu Europa Wschodnia; od 2017 do dziś – adiunkt w Akademii Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie. Autor wielu książek i opowiadań, w tym – powieści o Polakach w przedwojennym ZSRR (m.in. *Przez czerwoną granicę*; *Przez czerwony step*; *Obrońca Grodna. Zapomniany bohater*) oraz o losach ambasadora USA w Polsce we wrześniu 1939 (*Wrzesień ambasadora*), a także popularnonaukowej książki *Jak sfałszować wybory* oraz publikacji naukowej pt. *Bolszewiccy Polacy i faszystowska Polska*. Producent filmów dokumentalnych *Krew na bruku. Grodno 1939* i *Drogi do niepodległości. Warszawa – Grodno*. Prezes Fundacji im. Joachima Lelewela.

Mykoła Kuczerepa – historyk, profesor Katedry Historii Ukrainy i Archeologii Wołyńskiego Uniwersytetu Narodowego im. Łesi Ukrainki. Tam założył szkołę naukową „Stosunki ukraińsko-polskie w XX wieku". Autor ponad 300 publikacji naukowych – monografii, podręczników, artykułów publikowanych w wydawnictwach krajowych i zagranicznych. Organizator szeregu konferencji i seminariów międzynarodowych. Kierownik Pracowni Badań Ukraińsko-Polskich. Odznaczony Orderem Ukrainy „Za Zasługi" III stopnia.

Aleksander Kwaśniewski – polityk, dziennikarz, działacz społeczny i polityczny, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1995-2005.

Lilia Luboniewicz – filolog-polonista oraz prawnik prawa międzynarodowego, prezes Zarządu Fundacji Wolność i Demokracja, ekspert ds. oświaty na Ukrainie, koordynator wielu projektów polonijnych i edukacyjnych.

Mykoła Łytwyn – historyk, doktor nauk historycznych, profesor, kierownik Centrum Badania Stosunków Ukraińsko-Polskich Instytutu Ukrainoznawstwa im. I. Krypjakewycza NAN Ukrainy we Lwowie, pracownik naukowy Centrum Naukowego Narodowej Akademii Wojsk Lądowych im. Hetmana Piotra Sahajdacznego. Laureat Nagród im. Mychajła Hruszewskiego (2001) i Leona Wasilewskiego (2022). Redaktor naczelny rocznika naukowego *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. Specjalizuje się w zakresie stosunków polsko-ukraińskich XX wieku. Pod jego redakcją naukową ukazały się monografie naukowe: *Українсько-польські відносини. Новітня доба* (2017), *За свободу: українсько-польський діалог і спроби порозуміння* (2021); *Росія-Україна: зради, союзи, війни* (2023). Były stypendysta Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu i Kasy im. J. Mianowskiego w Warszawie. Laureat Nagrody Historycznej im. Leona Wasilewskiego Fundacji Wolność i Demokracja.

Jan Matkowski – literaturoznawca, doktor nauk humanistycznych, absolwent Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego w Drohobyczu i studiów doktoranckich Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, współpracownik PWIN w Przemyślu. Wydał drukiem dwa tomy polskojęzycznej spuścizny I. Franki pt. *Iwan Franko. Szkice o literaturze* oraz *Iwan Franko. W kręgu Rusinów, Polaków i Żydów*, a także prace dotyczące bł. Klemensa Szeptyckiego: *Блаженний архімандрит Климентій (Казимир граф Шептицький). Листи до рідного брата Станіслава графа Шептицького та родини. 1881-1945 рр.* (Lwów 2017) i *Казимир граф Шептицький – отець Климентій: польский аристократ, український ієромонах, Екзарх Росії та Сибіру, Архимандрит Студитів, Праведник народів світу, блаженний Католицької Церкви* (Lwów 2019).

Mychajło Micel – historyk, archiwista, absolwent Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie. Współpracownik kijowskiego Instytutu Judaistyki. Od 1999 r. pracuje jako starszy archiwista w American Jewish Joint Distiribution Committee (Joint) w Nowym Jorku, ale nadal naukowo zajmuje się XX-wiecznymi dziejami Ukrainy i tematyką żydowską. Autor m.in. obszernej monografii pt. *Політика і параноя. КПУ в боротьбі проти «міжнародного сіонізму» (1953–1986). Нариси документованої історії* [Polityka i paranoja. Komunistyczna Partia Ukrainy w walce przeciwko „międzynarodowemu syjonizmowi" (1953-1986). Zarys udokumentowanych dziejów], Kijów 2021. Współpracownik Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu.

Olha Morozowa – historyk i politolog, doktor nauk historycznych, profesor Wydziału Historii Czarnomorskiego Uniwersytetu Narodowego im. Petra Mohyły w Mikołajowie, a obecnie Katedry Historii Powszechnej i Stosunków Międzynarodowych Czerkaskiego Uniwersytetu Narodowego im. B. Chmielnickiego, były redaktor naczelny czasopisma naukowego „Історичний архів. Наукові студії". Zainteresowania badawcze: dzieje Ukrainy w XIX i XX w. oraz współczesna polska historiografia z zakresu stosunków polsko-ukraińskich. Autorka ok. 100 publikacji naukowych m.in. synte-

tycznej rozprawy *Дослідження історії України першої половини XX ст. в сучасній польській історіографії: напрямки, концепції, дискусії*, Миколаїв 2020. Obecnie jako uchodźczyni przebywa w Polsce i współpracuje z Muzeum Dzieci Polskich Ofiar Totalitaryzmu w Łodzi. Obecnie jest także zatrudniona na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Współpracuje z Południowo-Wschodnim Instytutem Naukowym w Przemyślu.

Semczyszyn Roman – oficer Ukraińskich Sił Zbrojnych (obecnie w rezerwie), weteran walk na wschodzie Ukrainy i w Donbasie, prezes społecznej organizacji „Związek Uczestników Wojny z Rosyjskim Okupantem „Forpost" (Спілки учасників війни з російським окупантом „Форпост").

Julia Sierkowa – filolog-polonista, pracownik naukowy w Katedrze Slawistyki Chmielnickiego Uniwersytetu Narodowego, działaczka polonijna na Ukrainie, prezes Chmielnickiego Zjednoczenia Nauczycieli Polskich Ukrainy, autorka prac z dziedziny nauczania języka i literatury polskiej.

Jewhen Sinkewycz – historyk, absolwent Wydziału Historycznego Uniwersytetu w Charkowie, doktor nauk historycznych, profesor Katedry Historii Powszechnej i Stosunków Międzynarodowych Czerkaskiego Uniwersytetu Narodowego im. Bohdana Chmielnickiego; wcześniej pracował na Uniwersytetach w Chersoniu i Mikołajowie, doktor honoris causa Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie. Laureat Stypendium Konstytucji 3 Maja Fundacji Wolność i Demokracja. Autor ponad 200 rozpraw i publikacji na temat stosunków polsko-ukraińskich w XIX i XX wieku, najnowszej historii Ukrainy oraz bezpieczeństwa międzynarodowego. Współpracuje z Południowo-Wschodnim Instytutem Naukowym w Przemyślu.

Stanisław Stępień – historyk, doktor habilitowany, profesor Państwowej Akademii Nauk Stosowanych w Przemyślu, założyciel i dyrektor Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu. Prowadził wykłady w Niemczech i na Ukrainie. Członek wielu polskich i zagranicznych towarzystw naukowych. Autor ponad 200 publikacji na temat dziejów i kultury Ukrainy, stosun-

ków polsko-ukraińskich oraz historii kościoła greckokatolickiego w XIX i XX w., Powstania Styczniowego. M.in. wydał drukiem 18 tomów dokumentów pt. *Polacy na Ukrainie* (1917-1991), 4 tomy dokumentów *Wołyń za „pierwszych Sowietów"*, a także 5 tomów prac zbiorowych *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*; redaktor naczelny „Studiów Polsko-Ukraińskich" oraz „Biuletynu Ukrainoznawczego". Laureat Nagrody Naukowej im. Profesora Stanisława Herbsta (1978); Nagrody Popierania Niezależnej Kultury Polskiej (POLCUL – 1999); Nagrody Przeglądu Wschodniego im. Aleksandra Gieysztora (2007); Nagrody Forum Ekonomicznego „Karpacka Europa Wspólnych Wartości" (2020); Nagrody „Rzeczpospolitej" im. Jerzego Giedroycia (2023).

Władysław Strutyński – doc. dr. historyk i politolog, działacz polonijny, absolwent Wydziału Historii Uniwersytetu w Czerniowcach (1977), w 1996 obronił we Lwowie pracę doktorską. Pracuje w Katedrze Stosunków Międzynarodowych i Komunikacji Społecznych Narodowego Uniwersytetu im. Jurija Fedkowicza w Czerniowcach, pełni tam także funkcję zastępcy dziekana Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych ds. współpracy międzynarodowej. Od 1998 jest prezesem Zarządu Organizacji Społecznej „Obwodowe Towarzystwo Kultury Polskiej im. Adama Mickiewicza" w Czerniowcach, jest równocześnie wiceprezesem Federacji Organizacji Polskich na Ukrainie.

Władysław Werstiuk – doktor nauk historycznych, profesor, kierownik Wydziału Historii Rewolucji Ukraińskiej 1917–1921 w Instytucie Historii Ukrainy NANU w Kijowie, prof. Wolnego Uniwersytetu Ukraińskiego (Monachium), prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, autor licznych publikacji dotyczących historii Ukrainy XX wieku, w tym fundamentalnych monografii: Махновщина; Українська Центральна Рада; Нариси історії Української революції (2 tomy); Україна і Росія в історичній ретроспективі (3 tomy), oraz kilkudziesięciu rozpraw i artykułów naukowych. Laureat Stypendium Konstytucji 3 Maja Fundacji Wolność i Demokracja. Obecnie jako uchodźca przebywa w Krakowie, współpracuje z Uniwersytetem Jagiellońskim, Południowo-Wschodnim Instytutem Naukowym w Przemyślu oraz Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego.

Przemysław Żurawski vel Grajewski – historyk i politolog, doktor habilitowany, prof. nadzw. Uniwersytetu Łódzkiego, 1987–1995 – prac. nauk. Inst. Hist. UŁ, od 1995 – WSMiP UŁ; w 1992 prac. Biura Ministra Obrony Nar. ds. Polit. Obronnej; 1995–1996 – Biura Pełnomocnika Rządu ds. Integracji Europejskiej i Pomocy Zagr.; 1996–2001 – Inst. Europ. w Łodzi; 2005–2006 ekspert EPL–ED w Parlamentu Europejskiego; 2006–2012 analityk CEN (Natolin); 2006–2009 wykł. białorus. EHU w Wilnie; 2008–2013 wykł. KSAP. Od 2015 r. przewodniczący Narodowej Rady Rozwoju ds. Bezp. i Obronności; 2015–17 i 2020 2023 członek gab. polit. ministra spr. zagr. RP; 2017 – 2019 – doradca marszałka Senatu RP; 2017–2020 wykł. Akademii Dyplomatycznej MSZ; 2020–2023 stały doradca Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu RP. Od 8.04.2021 członek Kolegium Prezydenta RP ds. Polityki Zagranicznej. Autor wielu prac naukowych z historii najnowszej.

fot. S. Stępień

Dawny kościół św. Andrzeja i klasztor Bernardynów we Lwowie. Obecnie cerkiew greckokatolicka Bazylianów. Zabezpieczenia rzeźb i okien przed rosyjskim bombardowaniem / Колишній Бернардинський костел святого Андрія Первозванного. Нині греко-католицька церква Василіан. Захист скульптур і вікон від російського бомбардування

fot. S. Stępień

Iwano-Frankowsk, wrzesień 2024. Pamięć o Bohaterach
Івано-Франківськ, вересень 2024. Пам'ять про Героїв

W s p ó ł p r a c a

Publikacja *Wojna na Ukrainie a polsko-ukraińskie partnerstwo strategiczne* jest dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowa. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Wolność i Demokracja oraz Stanisława Stępnia. Utwór powstał w ramach zlecenia przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych zadań z zakresu wsparcia Polonii i Polaków za granicą w 2024 roku. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji i o posiadaczach praw.

Już po raz siedemnasty w Jaremczu odbyło się polsko-ukraińskie spotkanie. Tradycyjnie, jak co roku, spotykają się tam w ostatnim tygodniu września polscy i ukraińscy historycy, politolodzy, a także politycy, dziennikarze i działacze samorządowi. Obradom towarzyszą wystawy, promocje książek, a także krajoznawcze wycieczki po Karpatach i regionie.

Pomysł tych spotkań zainicjował wielce zasłużony dla zbliżenia Polaków i Ukraińców, nieżyjący już, Mirosław Rowicki, redaktor naczelny wydawanego we Lwowie „Kuriera Galicyjskiego", wspierany finansowo i organizacyjnie przez Fundację Wolność i Demokracja. Jego stałymi współpracownikami byli, a dzisiaj są głównymi organizatorami jaremczańskich konferencji – rektor Przykarpackiego Narodowego Uniwersytetu im. Wasyla Stefanyka prof. Ihor Cependa oraz Jan Malicki dyrektor Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, inicjator odbudowy przedwojennego obserwatorium astronomicznego na jednym z najwyższych szczytów w Karpatach Popie Iwanie.

Od kilku lat materiały z każdej konferencji wydawane są drukiem w formie prac zbiorowych. Szczególne znaczenie nabrały one w okresie pełnoskalowej wojny Rosji przeciwko Ukrainie. Niniejszy tom pt. *Wojna na Ukrainie*, jest już trzeci z kolei. Zawiera artykuły analizujące przebieg działań wojennych, rozmiar i efekty międzynarodowego i polskiego wsparcia dla walczącej Ukrainy, ponadto ukazujące polskie doświadczenia wynikające z 25-lecia przynależności do NATO oraz 20-lecia funkcjonowania w Unii Europejskiej.

Dr hab. Stanisław Stępień, prof. PANS

Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Projekt finansowany przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Rzeczpospolitej Polskiej w Konkursie „Polonia i Polacy Za Granicą 2024 – Wydarzenia i Inicjatywy Polonijne"

FUNDACJA WOLNOŚĆ I DEMOKRACJA

Zadanie Publiczne pod nazwą: „XVII Spotkania Klubu Galicyjskiego. Jaremcze 2024" realizowane przez Fundację Wolność i Demokracja.

ISBN 978-83-973978-0-4